

Over dit boek

Dit is een digitale kopie van een boek dat al generaties lang op bibliotheekplanken heeft gestaan, maar nu zorgvuldig is gescand door Google. Dat doen we omdat we alle boeken ter wereld online beschikbaar willen maken.

Dit boek is zo oud dat het auteursrecht erop is verlopen, zodat het boek nu deel uitmaakt van het publieke domein. Een boek dat tot het publieke domein behoort, is een boek dat nooit onder het auteursrecht is gevallen, of waarvan de wettelijke auteursrechttermijn is verlopen. Het kan per land verschillen of een boek tot het publieke domein behoort. Boeken in het publieke domein zijn een stem uit het verleden. Ze vormen een bron van geschiedenis, cultuur en kennis die anders moeilijk te verkrijgen zou zijn.

Aantekeningen, opmerkingen en andere kanttekeningen die in het origineel stonden, worden weergegeven in dit bestand, als herinnering aan de lange reis die het boek heeft gemaakt van uitgever naar bibliotheek, en uiteindelijk naar u.

Richtlijnen voor gebruik

Google werkt samen met bibliotheken om materiaal uit het publieke domein te digitaliseren, zodat het voor iedereen beschikbaar wordt. Boeken uit het publieke domein behoren toe aan het publiek; wij bewaren ze alleen. Dit is echter een kostbaar proces. Om deze dienst te kunnen blijven leveren, hebben we maatregelen genomen om misbruik door commerciële partijen te voorkomen, zoals het plaatsen van technische beperkingen op automatisch zoeken.

Verder vragen we u het volgende:

- + *Gebruik de bestanden alleen voor niet-commerciële doeleinden* We hebben Zoeken naar boeken met Google ontworpen voor gebruik door individuen. We vragen u deze bestanden alleen te gebruiken voor persoonlijke en niet-commerciële doeleinden.
- + *Voer geen geautomatiseerde zoekopdrachten uit* Stuur geen geautomatiseerde zoekopdrachten naar het systeem van Google. Als u onderzoek doet naar computervertalingen, optische tekenherkenning of andere wetenschapsgebieden waarbij u toegang nodig heeft tot grote hoeveelheden tekst, kunt u contact met ons opnemen. We raden u aan hiervoor materiaal uit het publieke domein te gebruiken, en kunnen u misschien hiermee van dienst zijn.
- + *Laat de eigendomsverklaring staan* Het “watermerk” van Google dat u onder aan elk bestand ziet, dient om mensen informatie over het project te geven, en ze te helpen extra materiaal te vinden met Zoeken naar boeken met Google. Verwijder dit watermerk niet.
- + *Houd u aan de wet* Wat u ook doet, houd er rekening mee dat u er zelf verantwoordelijk voor bent dat alles wat u doet legaal is. U kunt er niet van uitgaan dat wanneer een werk beschikbaar lijkt te zijn voor het publieke domein in de Verenigde Staten, het ook publiek domein is voor gebruikers in andere landen. Of er nog auteursrecht op een boek rust, verschilt per land. We kunnen u niet vertellen wat u in uw geval met een bepaald boek mag doen. Neem niet zomaar aan dat u een boek overal ter wereld op allerlei manieren kunt gebruiken, wanneer het eenmaal in Zoeken naar boeken met Google staat. De wettelijke aansprakelijkheid voor auteursrechten is behoorlijk streng.

Informatie over Zoeken naar boeken met Google

Het doel van Google is om alle informatie wereldwijd toegankelijk en bruikbaar te maken. Zoeken naar boeken met Google helpt lezers boeken uit allerlei landen te ontdekken, en helpt auteurs en uitgevers om een nieuw leespubliek te bereiken. U kunt de volledige tekst van dit boek doorzoeken op het web via <http://books.google.com>

KONINKLIJKE BIBLI

1146 054

LETTERKUNDIGE LEERCURSUS.

TEN GEBRUIKE DER

KONINKLIJKE MILITAIRE
AKADEMIE.

ACZ
364

HANDLEIDING

TOT DE

BEOEFENING

DER

NEDERLANDSCHE

TAAL EN LETTERKUNDE,

VOOR DE

KADETTEN VAN ALLE WAPENEN,

DOOR

G. KUIJPER HZ.,
Luitenant Ingenieur.

TE BREDA,

TER DRUKKERIJ VAN BROESE & COMP.,

VOOR REKENING VAN DE

KONINKLIJKE MILITAIRE AKADEMIE.

1844.

[Handwritten signature]

INHOUD.

§ 1- 10. Inleiding.	Blz.	1.
-----------------------------	------	----

EERSTE AFDEELING.

BEGINSELEN DER NEDERLANDSCHE SPRAAKLEER.

EERSTE HOOFDSTUK.

§ 11- 32. Over de vorming der spraak en de verdeeling harer leer.	»	2.
---	---	----

TWEEDE HOOFDSTUK.

OVER UITSPRAAK EN SPELLING.

§ 33- 39. Over de vorming en het wezen der letters in het algemeen.	»	5.
§ 39- 49. Over de klinkers.	»	6.
§ 49- 63. Over de verlenging der klinkers, vooral door verdubbeling.	»	8.
§ 64- 85. Over de twee- en drieklanken.	»	12.
§ 86-109. Over de medeklinkers.	»	14.
§ 110-114. Over de vorming van lettergrepen en woorden	»	22.
§ 115-124. Over de samenstelling der woorden.	»	23.
§ 125-139. Over toon en uitspraak der woorden.	»	24.

DERDE HOOFDSTUK.

OVER WOORDGRONDING.

§ 140-158. Over woordgronding in het algemeen en ontleding van volzinnen.	»	28.
§ 159-164. Over de soortverdeeling der woorden.	»	31.
§ 164-202. Over de zelfstandige naamwoorden.	»	32.
a. Over de geslachten der zelfstandige naamwoorden.	»	33.
b. Over de getallen.	»	36.
c. Over de gevallen of naamvallen.	»	38.
§ 203-207. Over de lidwoorden.	»	40.
§ 208-226. Over de bijvoegelijke naamwoorden.	»	41.
§ 227-234. Over de verbuiging.	»	44.
§ 235-255. Over de voornaamwoorden.	»	47.
a. Persoonlijke voornaamwoorden.	»	47.
b. Bijvoegelijke voornaamwoorden.	»	48.
§ 255-278. Over de werkwoorden.	»	51.
a. Verdeeling der werkwoorden naar hunnen aard.	»	52.
b. Verdeeling der werkwoorden naar de wijze hunner vervoeging.	»	53.
§ 279-289. Over de vervoeging der werkwoorden.	»	60.
a. Over de wijzen der werkwoorden.	»	60.

	<i>b.</i> Over de tijden der werkwoorden.	Blz. 61.
	<i>c.</i> Over de personen der werkwoorden.	» 61.
	<i>d.</i> Over de vervoeging der hulpwoorden.	» 61.
	<i>e.</i> Algemeene regels voor de vervoeging der werkwoorden.	» 65.
§ 290-294.	Over de deelwoorden.	» 70.
§ 295-302.	Over de bijwoorden.	» 71.
§ 303-307.	Over de voorzetsels.	» 72.
§ 308-310.	Over de voegwoorden.	» 73.
§ 311-313.	Over de tuschenwerpsels.	» 74.
§ 314-327.	Over de vervorming der naam- in werkwoorden en omgekeerd.	» 74.

VIERDE HOOFDSTUK.

OVER DE WOORDVOEGING.

§ 328-329.	Over de grondalagen der woordvoeging in het algemeen.	» 77.
§ 330-428.	Over de verbinding van enkele woorden.	» 77.
	<i>a.</i> Over het gebruik der lidwoorden en hunne verbinding met zelfstandige naamwoorden.	» 77.
	<i>b.</i> Over de zelfstandige naamwoorden ten aanzien hunner verbinding onderling.	» 78.
	<i>c.</i> Over het gebruik der bijvoegelijke naamwoorden en hunne verbinding met andere rededeelen.	» 79.
	<i>d.</i> Over het gebruik der voornaamwoorden en hunne verbinding met andere rededeelen.	» 81.
	1° Over de zelfstandige of persoonlijke voornaamwoorden.	» 81.
	2° Over de bijvoegelijke voornaamwoorden.	» 81.
	<i>e.</i> Over het gebruik der werkwoorden en hunne verbinding met andere rededeelen.	» 85.
	<i>f.</i> Over het gebruik der deelwoorden en hunne verbinding met andere rededeelen.	» 90.
	<i>g.</i> Over het gebruik der bijwoorden en hunne verbinding met andere rededeelen.	» 91.
	<i>h.</i> Over het gebruik der voorzetsels en hunne verbinding met andere rededeelen.	» 91.
	<i>i.</i> Over het gebruik der voegwoorden en hunne verbinding met andere rededeelen.	» 92.
	<i>k.</i> Over het gebruik der tuschenwerpsels.	» 92.
§ 429-461.	Over de orde, waarin de woorden in eene rede op elkander volgen.	» 92.
	<i>a.</i> Over de schikking der woorden in het algemeen.	» 92.
	<i>b.</i> Over de verhalende, verbindende en vragende woordschikking.	» 95.
	<i>c.</i> Over omzettingen en andere geoorloofde vrijheden in de woordschikking.	» 96.
	<i>d.</i> Over de verkeerde woordschikkingen.	» 96.
§ 462-471.	Over de juiste samenstelling der volzinnen.	» 98.

VIJFDE HOOFDSTUK.

OVER DE ZINSCHIEDING.

§ 472-500.	Over de schei- en zinteevens.	Blz.103.
	<i>a.</i> Over de komma.	» 103.
	<i>b.</i> Over het komma-punt.	» 105.
	<i>c.</i> Over het dubbele punt.	» 106.
	<i>d.</i> Over het punt.	» 107.
	<i>e.</i> Over de zinteevens.	» 107.
§ 501-502.	Over de hoofdletters.	» 110.
§ 503-508.	Over de woordsnijding.	» 111.

TWEEDE AFDEELING.

BEGINSELEN DER STIJL-LEER.

§ 509-510.	Inleiding.	» 113.
------------	--------------------	--------

EERSTE GEDEELTE.

ZUIVERE STIJLLEER.

EERSTE HOOFDSTUK.

§ 511-537.	Over de verstaanbaarheid der rede.	» 114.
	<i>a.</i> Over de zuiverheid van stijl.	» 115.
	<i>b.</i> Over de duidelijkheid van stijl.	» 118.

TWEEDE HOOFDSTUK.

§ 538-596.	Over de betoogkracht der rede.	» 123.
	<i>a.</i> Over de vinding.	» 123.
	<i>b.</i> Over de rangschikking.	» 127.
	<i>c.</i> Over de uitdrukking.	» 129.
	(Over de figuurlijke taal).	» 130.

DERDE HOOFDSTUK.

§ 597-614.	Over de fraaiheid van stijl.	» 137.
------------	--------------------------------------	--------

TWEEDE GEDEELTE.

TOEGEPASTE STIJLLEER.

§ 615.	Inleiding.	» 141.
--------	--------------------	--------

EERSTE HOOFDSTUK.

§ 616-625.	Over de toepassing op de stof.	» 141.
------------	--	--------

TWEEDE HOOFDSTUK.

§ 626-639.	Over de karakters van den stijl.	» 146.
------------	--	--------

DERDE HOOFDSTUK.

§ 640-684.	Over de letterkundige vormen.	» 149.
------------	---------------------------------------	--------

VIJFDE HOOFDSTUK.

§ 684-689.	Over de voordracht en het lezen.	» 158.
------------	--	--------

VIJFDE HOOFDSTUK.

§ 690-704.	Over het toetsen en verbeteren van voorstelling en uitdrukking.	» 159.
------------	---	--------

DERDE AFDEELING.**GESCHIEDENIS DER NEDERLANDSCHE LETTERKUNDE.**

Inleiding . . . . . Blz. 163.

EERSTE TIJDPERK.

1250—1600.

Begin en opkomst der Nederlandsche letterkunde . . . . . » 169.

TWEEDE TIJDPERK.

1600—1700.

Bloei der Nederlandsche letterkunde . . . . . » 181.

a. Dichters . . . . . » 182.

b. Prozaschrijvers . . . . . » 197.

DERDE TIJDPERK.

1700—1795.

Verval der Nederlandsche letterkunde . . . . . » 201.

a. Dichters . . . . . » 202.

b. Prozaschrijvers . . . . . » 213.

VIERDE TIJDPERK.

Sedert 1795.

Herleving der Nederlandsche letterkunde . . . . . » 221.

a. Dichters . . . . . » 222.

b. Prozaschrijvers . . . . . » 232.

BLOEMLEZING.**EERSTE GEDEELTE.****PROZASCHRIJVERS.****EERSTE TIJDPERK.**

1250—1600.

COORNHERT . . . . . » 233.

SPIEGEL . . . . . » 240.

VAN REIJD . . . . . » 241.

TWEEDE TIJDPERK.

1600—1700.

HOOPT . . . . . » 243.

G. BRANDT . . . . . » 252.

VAN HEEMSKERK . . . . . » 254.

VAN MIDDELGEEST . . . . . » 256.

DERDE TIJDPERK.

1700—1795.

O. Z. VAN HAREN . . . . . » 259.

WAGENAAR . . . . . » 260.

STIJL . . . . . » 263.

VAN EFFEN . . . . . » 271.

WOLFF en DEKEN.	Blz. 288.
FOKKE.	» 286.
HULSHOFF.	» 290.

VIERDE TIJDPERK.

Sedert 1795.

FRITH.	» 293.
KANTELAAR.	» 303.
KESTELOOT.	» 306.
LULOFS.	» 307.
VAN DER PALM.	» 311.
DES AMORIE VAN DER HOEVEN.	» 322.
VAN HOGENDORP.	» 328.
KEMPER.	» 330.
J. BOSSCHA.	» 332.
J. P. VAN CAPPELLE.	» 337.
STUART.	» 340.
HAAFNER.	» 345.
VAN HEMERT.	» 349.
LOOJES.	» 351.
TOUSSAINT.	» 355.
VAN HALL.	» 359.
VOEMAKE.	» 360.
BEETS.	» 363.

TWEEDE GEDEELTE.

DICHTERS.

EERSTE TIJDPERK.

1250—1600.

VAN MAERLANT.	» 367.
MELIS STOKK.	» 367.
VAN HELU.	» 367.
MARNIX-COORNHERT.	» 368.

TWEEDE TIJDPERK.

1600—1700.

HOOPT.	» 368.
HUIJGENS.	» 371.
VONDEL.	» 376.
CATS.	» 382.
DE DECKER.	» 385.
ANTONIDES.	» 386.
G. BRANDT.	» 391.

DERDE TIJDPERK.

1700—1795.

HOOGVLIET.	» 392.
FOOT.	» 393.
SMITS.	» 394.

W. VAN HAREN.	Blz. 395.
O. Z. VAN HAREN.	» 400.
VAN MERKEN.	» 404.
DE LANNOY.	» 406.
VAN ALPHEN.	» 411.
BELLAMY.	» 411.
NIEUWLAND.	» 414.

VIERDE TIJDPERK.

Sedert 1795.

FEITH.	» 417.
BILDERDIJK.	» 420.
HELMERS.	» 429.
LOOTS.	» 432.
VAN HALL.	» 435.
KINKER.	» 437.
WISELIUS.	» 440.
TOLLENS.	» 440.
SPANDAW.	» 446.
STARING.	» 447.
BORGER.	» 456.
DA COSTA.	» 457.
J. VAN LENNEP.	» 459.
BEETS.	» 464.
VAN DER HOOP.	» 468.
TER HAAR.	» 470.
BEELOO.	» 471.
MEIJER.	» 473.
BOGAERS.	» 477.

INLEIDING.

§ 1. De mensch drukt zijne gewaarwordingen uit door teekens, welke *voelbaar, zichtbaar of hoorbaar* zijn.

§ 2. Dienen deze teekens voor het gevoel of gezicht, dan geschiedt de uitdrukking door *aanraking of gebaren*; dienen zij voor het oor, dan noemt men hen *geluiden*.

§ 3. Eene regelmatige uitdrukking onzer gewaarwordingen noemen wij in het algemeen *TAAL*; — deze wordt in gevolge voormelde onderscheiding door ons verdeeld in *gevoel-taal, gebaren-taal* en *geluid-taal* of *spraak*, welke laatste alleen bij deze handleiding in aanmerking komen mag.

§ 4. Al is de spraak eene regelmatige uitdrukking onzer gewaarwordingen door natuurlijke geluiden, zoo worden toch de verschillende werkingen onzer spraakdeelen door eigenaardige teekens afgebeeld, en in zoo ver heeten wij *spraak* ook wel eenvoudig *taal*.

§ 5. De uitdrukking onzer gewaarwordingen is of onwillekeurig, of heeft een bepaald doel.

Gewaarwordingen in het algemeen zijn te onderscheiden in meer eigentlijke gewaarwordingen (bijv. van verwondering, smart, enz.) en in gedachten; — de uitdrukking dezer laatsten heeft steeds eene bepaalde strekking. — Het is voornamentlijk van deze soort van uitdrukking, dat hier te handelen valt.

§ 6. Eene behoorlijk verstaanbare, met de wetten van 's menschen denkvermogen overeenkomstige en, zooveel de aard van het onderwerp medebrengt, bevallige uitdrukking onzer gedachten wordt *GOEDE STIJL*, of beter eenvoudig *STIJL* genoemd.

§ 7. De hoofdvereischten van den stijl zijn: *verstaanbaarheid, betoogkracht* en *fraaiheid*. — De aanwijzing van de gronden, waarop deze vereischten steunen, noemen wij *STIJL-LEER*.

§ 8. Tot de wetenschap dier gronden kan men echter niet geraken zonder juiste kennis der taal, waarvan men zich bedient, en van het gebruik der schei- en zinteekens.

§ 9. Kennis van taal- en stijlregelen is evenwel niet genoegzaam om iemand daarmede overeenkomstig zijne gedachten te doen uitdrukken. Hiertoe behoort nog grondige bekendheid met de beste voortbrengselen der letterkunde.

§ 10. De stijl-leer beschouwd in verband met Nederlandsche taal- en letterkunde wordt *NEDERLANDSCHE STIJL-LEER* genoemd, en splitst zich in drie hoofdafdeelingen: deze handelen over

- I. de beginselen der *Nederlandsche taal*;
- II. de beginselen van den *stijl*, zoo in het algemeen, als met toepassing op voornoemde taal;
- III. de *Nederlandsche letterkunde*.

EERSTE AFDEELING.

BEGINSELEN DER NEDERLANDSCHE SPRAAKLEER.

EERSTE HOOFDSTUK.

Over de vorming der spraak en de verdeeling harer leer.

§ 11. De natuurlijke geluiden, waardoor wij onze gewaarwordingen regelmatig uitdrukken, komen uit de borst door den strot voort, en worden in den mond door de beweging, meestal spanning, van sommige deelen gewijzigd.

§ 12. De *borst* brengt het geluid door uitademing te weeg, welke door den zich spannenden strot uitgedreven wordende eenen klank geeft, waardoor zij zich van de gewone uitademing onderscheidt.

§ 13. Bij rechtstreeksche uitdrijving uit den strot, zonder afwending of buiging van den luchtstroom, brengt de adem eenen *eenvoudigen klank* voort.

§ 14. Ondergaat de uitgedreven wordende luchtstroom eenige verbuiging, het zij bij of na zijne uitdrijving, in den strot zelve, of in den mond, zoo is de klank *gewijzigd*, en dien gewijzigden klank noemen wij *stem*.

§ 15. De deelen, waardoor die wijziging geschiedt, noemt men *spraakdeelen*. Zij zijn: de strot, het verhemelte, de tanden, de tong en de lippen (1).

§ 16. De *strot* is het uiterste der luchtpijp, waardoor men adem haalt, gedeeltelijk gedekt door een haar ter ademing beurtelings openend en wederom dekkend klepje, en aan deze opening met eene soort van snaar voorzien, die men willekeurig meer of minder spant. Hierdoor, zoo wel als door de meerdere of mindere drift der uitademing, is de klank sterker of zwakker, hooger of lager.

De borst drijft derhalve den adem door den en op verschillende wijzen vernaauwd en meer gerekten en gespannen strot uit.

De strot werkt afzonderlijk door de opzetting van het voorste gedeelte, hetgeen eene schavende uitblazing verwekt en hooren doet, welke, naar mate zij met hooger of lager spanning in het bovengedeelte der luchtpijp zelve gemengd is, verschilt (bijv. *k* en *g*).

§ 17. Het *verhemelte* dient, behalven als eene soort van welkreed ter versterking en leiding van den galm, tot steunpunt der tong in het klemmen van den klank bij die letter, welke door haar middengedeelte gemaakt wordt, de *n* namentlijk. In sommige gevallen spant zich het verhemelte; in andere is het meer lijdelijk. Alleen werkende geeft het de *h*, met de keel te samen de *ch*.

(1) Bij de uiting van het woord *spraak* zijn zij alle in werking.

§ 18. De *tanden*, als vaste en onbeweeglijke deelen, brengen eene meerdere bepaaldheid van de galming der stem te weeg, en dienen tot steunpunt der tongspits in het sluitend aanstippen en sissen.

§ 19. De *tong*, vatbaar voor intrekking en uitrekking en voor zwelling en samentrekking, is met eene soort van goot voorzien, waar langs de uitgedreven adem heen stroomt, en zonder welke de uitademing geenen bepaalden stemklank kan voortbrengen. De tong kan zich verbreeden en verplatten, en ook verspitsen: bij het verspitsen wordt zij langer dan de mond, en is dus genoodzaakt zich te krommen; die kromming kan eenvoudig en samengesteld wezen. De tong werkt door slag (in *l* en *r*), door drukking (in *j* en *n*), en door stooting (in *d*, *t*, *ts*, *s* en *z*).

§ 20. De *lippen* sluiten zich, of zij openen zich op verschillende wijzen, meer of minder wijde gapingen makende; en zulks bij uitbreiding tot eene soort van spleet, bij samentrekking tot eene eenigzins vooruitstekende geheel of half rondvormige buis. Zij werken door sluiting (in *m*), door blazing (in *p* en *b* gelijkmatig, in *f* en *v* ongelijkmatig), en door verwijding (in *w*). Dit laatste is eigenlijk eene blazing met de hoeken des monds.

§ 21. Deze zijn de grondslagen der spraak bij alle volkeren. De een stuit, steunt, klemt, spant of blaast echter met eene andere stip van zijne tong, tanden, verhemelte, strot of lippen dan de ander: van hier de verschillende uitspraken der volkeren en der bijzondere personen.

§ 22. De menschen, welke, bij eene gemeenschappelijke afstamming, hunne gewaarwordingen door eenerlei geluiden en op eenerlei wijze uitdrukken, worden een volk of eene natie genoemd, en hunne taal heet in betrekking tot hen *moedertaal*.

§ 23. Niet bij ieder volk is de taal even volkomen, maar overal staat zij in het naauwste verband met het standpunt der beschaving, hetwelk eenig volk heeft bereikt. Van het karakter en de beschaafdheid eener natie hebben wij in hare taal een waar afdrukkel: hoe ruwer eene natie is, des te armer en harder; hoe bloeiender en beschaafder, des te woordenrijker, krachtiger en bevalliger zal hare taal zijn.

§ 24. De *Nederlandsche* spraak heeft dan ook iets kennelijks en eigenaardigs, dat het uitvloeisel is van ons gevoel en van onze inborst. Wij vormen de klanken niet vóór op de tanden gelijk de Engelschen, niet met eenen terugtrek naar den strot en eene sissende wederuitblazing gelijk de Duitschers, niet boven aan het verhemelte gelijk de Franschen; maar brengen ze voort in het midden van den mond, en spreken eenigzins ongedwongener met eenen voller en meer open mond, terwijl wij met zekere bedaardheid, oplettendheid en klem het zuivere geluid en de eigentlijke waarde van iedere letter naauwkeurig uitdrukken, zonder eenigen lippenden, sissenden of anderen bijklank of nagalm. In deze bijzonderheden van onze uitspraak erkent men gemakkelijk die rondborstigheit en ernsthaftigheid, met die bezadigdheit en naauwkeurigheit, welke ten allen tijde hoofdtrekken van het *Nederlandsch* karakter waren, en wier behoud steeds ons ijverig streven wezen moet.

§ 25. Luchtstreek, levenswijze, gesteldheit van den grond, bezigheid der inwoners, en vele andere plaatselijke en toevallige omstandigheden zijn

dikwerf, zelfs in de gewesten van een land, verschillend, en oefenen eenen aanmerkelijken invloed op de taal uit. Hierdoor heeft bij een en hetzelfde volk nog eene aanmerkelijke verscheidenheid in de spraak plaats, waardoor de verschillende tongvallen ontstaan, welke bij iedere natie worden opgemerkt. Ook ten aanzien van deze tongvallen geldt het gestelde omtrent het verband eener taal met den trap van beschaving eener natie, daar de tongval van dat gewest, hetwelk de overige in volkrichheid, welvaart en verlichting voorbij streeft, ook verreweg door volkomenheid de voorkeur zal verdienen; terwijl hij tevens de algemeene taal der schrijvers, en diensvolgens de taal der natie wordt. Bij eene *Nederlandsche* spraakleer wordt dan ook met recht de *Hollandsche* tongval ten grondslag genomen.

§ 26. Algemeen geldige taalregels toch kunnen alleen verkregen worden, wanneer men uit den besten tongval bepaalde, stilzwijgend als zoodanig erkende voorschriften afleidt, naar welke de woorden gevormd, veranderd, samengevoegd, gesproken en geschreven moeten worden: — eene volledige verzameling van zoodanige taalregels noemt men *spraakleer*.

§ 27. Daar iedere taal uit woorden is samengesteld, zoo bepaalt de spraakleer zich tot twee hoofdzaken, namentlijk tot de woorden afzonderlijk beschouwd en tot hunne samenvoeging. De eerste bestaat derhalve in de rechte keus der teekens, waardoor een woord wordt afgebeeld; de andere in de rechte keus der woorden en in hunne juiste plaatsing, om daarmede eenige gedachte behoorlijk uit te drukken.

§ 28. Het eerste van deze twee hoofddeelen der spraakleer noemen wij *leer der spelling*, waardoor de wetenschap verstaan wordt, om eene taal en hare enkele klanken, welke bij het spreken gehoord worden, met de ingevoerde schriftteekenen wel en regelmatig te schrijven: — onafscheidelijk hiervan is de kennis van de juiste uitspraak der woorden, waarvan de regels te gelijk met die der spelling dienen gegeven te worden.

§ 29. Bij het tweede hoofddeel eener spraakleer komt het eerst in aanmerking de kennis van den aard, de eigenschappen (waaronder voornamentlijk de veranderingen, voor welke zij vatbaar zijn), de afleiding en de beteekenis der woorden: deze afdeeling noemen wij *leer der woordgronding*.

§ 30. Vervolgens is de kennis der regelen noodig, waarnaar wij de woorden der taal moeten rangschikken en wijzigen, om overeenkomstig den aard dier taal onze gedachten uit te drukken: deze afdeeling noemen wij *leer der woordvoeging*.

§ 31. Om eindelijk, bij de samenvoeging en rangschikking der woorden tot volzinnen, deze zoo wel als hunne deelen behoorlijk te kunnen onderscheiden, en de verschillende wijzen van uiting der woorden aan te duiden, bedient men zich van zekere teekens, waarvan het gebruik door de *leer der zinscheiding* wordt aangewezen.

§ 32. Wij stellen ons derhalve vóór, om in deze handleiding tot de kennis van de beginselen der *Nederlandsche* spraakleer te handelen over:

- I. Uitspraak en spelling.
- II. Woordgronding.
- III. Woordvoeging.
- IV. Zinscheiding.

TWEEDE HOOFDSTUK.

Over uitspraak en spelling.

OVER DE VORMING EN HET WEZEN DER LETTERS IN HET ALGEMEEN.

§ 33. Wanneer wij schrijven, hebben wij ten oogmerk, om de hoorbare geluiden, waardoor wij onze gewaarwordingen uitdrukken, voor het oog aanschouwelijk te maken. Hieruit volgt dat wij in ons schrijven slechts die klanken voorstellen moeten, welke in de uitspraak gehoord worden. De uitspraak is echter zelden, zelfs bij het beschaafde gedeelte eens volks, geheel zuiver en bepaald; daarom moet men hierbij tevens acht geven op de *afleiding*, het *spraakgebruik* en de *welluidendheid*.

§ 34. Wij hebben opgemerkt dat de spraak uit geluiden bestaat; — deze, voortgebracht en gewijzigd door de spraakdeelen, worden, voor zoo ver zij eenen niet samengestelden klank vormen, *letters* genoemd, wier eigenaardige afbeeldingen voor het schriftgebruik, of eigenlijk *letterteekenen*, gewoonlijk insgelijks den naam van *letters* dragen.

§ 35. Dat men, ten minsten in de ons meer volledig bekende taal-takken, tot afbeelding dier geluiden de voorstelling der bij de vorming van zoodanigen enkelvoudigen klank werkende spraakdeelen gebezigd heeft, wordt allerwaarschijnlijkst, zoodra men in aanmerking neemt, dat tot onderscheiding en netheid in de meeste letterteekenen de verschillende afgebeelde spraakdeelen aan eenen standaard of stok zijn bevestigd (bijv.: l — is de oorspronkelijke vorm voor L als *tongletter*, i3 die voor B als *lipletter*, i3 die voor F als eene uitblazing, waarbij men de onderlip intrekt, enz.), en dat alleen door tijdsverloop, zoo gemakshalve als ter bevordering der sierlijkheid, de verschillende vormen der letterteekens ontstonden, welke wij tegenwoordig gebruiken.

§ 36. Gemeenlijk brengt men het getal van letterteekenen in onze taal tot zes en twintig, als: *a, b, c, d, e, f, g, h, i, j, k, l, m, n, o, p, q, r, s, t, u, v, w, x, y, z*, schoon wij tot het schrijven van echt Nederlandsche woorden niet meer dan twee en twintig behoeven, daar de *c, q, x* en *y* als vreemde letteren kunnen beschouwd worden. Daarentegen zoude men de dubbelledige medeklinkers *ch, dj, ng* en *nk*, wegens hunne geheel eigenaardige en van hunnen dubbelvorm onafhankelijke uitspraak (waarover later), gevoegelijk als afzonderlijke letterteekenen kunnen aanmerken, gelijk reeds gewoonlijk met den eersten gedaan wordt: — in de uitheemsche woorden heeft met de *ph* (bij ons *f*) hetzelfde plaats.

§ 37. Eenige dezer letters worden gevormd door het meer of minder openen van den mond, zonder *kennelijke* medewerking der verschillende spraakdeelen. Zij hebben allen eenen ongemengden klank, en dragen den naam van *klinkers*, omdat zij op zich zelve eenen vollen klank geven, en zonder behulp van andere letters kunnen uitgesproken worden, of wel omdat zij hunnen klank ook aan andere letters mededeelen.

§ 38. De overige letters worden gevormd door eenig gedeelte van den mond te sluiten, of te drukken: deze noemt men *medeklinkers*, omdat

zij niet zonder eenen klinker kunnen uitgesproken worden; — zij zijn het eigenlijk, welke door de verschillende spraakdeelen worden voortgebracht.

§ 39. Daar iedere opening van den mond zonder kennelijke medewerking der verschillende spraakdeelen, zoodra zij hoorbaar wordt, eenen klinker uitmaakt, zoo volgt hieruit, dat er zoo vele klinkers kunnen wezen, als er geluid gevende openingen mogelijk zijn. Wij hebben er niet meer dan vijf (*a, e, i, o* en *u*), en behoeven er ook niet meer, om de door ons bedoelde zaken uit te drukken. Men heeft hierbij veeltijds nog de *y* gevoegd, en dezen zelfs als zesden klinker onder het getal der letters opgenomen; doch deze bijvoeging is niet op den aard der taal, maar op een ingeslopen misbruik gegrond, daar de *y* eigenlijk niets anders dan eene bij het schrijven sieraadshalve verbasterde dubbele of verlengde *i* is, welke verdubbeling of verlenging mede bij al de overige klinkletters plaats heeft. Oneigenaardig wordt dan ook door ons, bij het gebruik van hoofdletters, de *IJ* alleen als drukletter, en de *Y* in plaats van de *IJ* als schrijffletter (*cursijf*) gebezigd; hoezeer deze ongelijkheid gereedelijk daaruit kan verklaard worden, dat men bij het schrift gewoon is alle letters en deelen van letters, welke een woord uitmaken, aan elkander vast te hechten, iets waarvan in den druk het tegendeel plaats heeft. Niets verhindert echter om in alle Nederlandsche woorden de *ij* of *y* steeds met twee stippen te schrijven of te drukken; de *y* of *y* kan alleen in vreemde woorden geduld worden.

OVER DE KLINKERS.

§ 40. De *e* is de natuurlijke uitgang van den keelgalm door den mond, zonder dat aan dien mond of aan de holte, welke hij maakt, iets opzettelijk ingedrongen of uitgezet wordt. 't Spreekt echter van zelf, dat deze klinkers of galmen met meer of minder kracht uitgebracht kunnen worden, en dat deze kracht deels van de krachtiger en sneller of minder hevige uitzetting des adems, deels ook van de meerdere of mindere spanning der spraakdeelen, welke haar wijzigen en bepalen, moet afhangen. Hierdoor wordt dus een zelfde klank voor schakeeringen vatbaar, welke in der daad ontelbaar zijn, maar ten aanzien van elken klinker tot drie hoofdschakeeringen kunnen gebracht worden: den *scherpen*, *hellen* en *doffen* klank.

§ 41. De *scherpe* klank is die, waarin de klinker in zijnen sterksten en snelsten galm wordt uitgesproken, als de *a* in: *sta*, *klateren*.

De *helle* klank is meer onbepaald of hol in de vorming, als de *a* in: *lagchen*, *wasschen*, *klank*.

De *doffe* klank is flauw, en verlaagt den klinker tot eene bijna eenvoudige uitademing, welke zich bij eenige klinkletters nauwelijks onderscheiden laat, als de middelste *e* in *almanak*, welk woord in 't geluid bijna niet van *almenak* te onderscheiden is, en de laatste *a* in *maandag*, waarin deze *a* gansch anders uitgesproken wordt, dan wanneer dit woord *dag* op zich zelf stond.

De drieërlei *a* moet ook steeds even goed gehoord kunnen worden in uitdrukkingen gelijk: *kalmte na aan vreugd*, al schrijft men tegenwoordig ook *aan* in plaats van *an* of *ane*, als zulks in het volgende vers het geval

is: *De maandag zag de zon in nevelwolken klimmen.* Het verschil in klank is hierbij echter voornamentlijk van de plaatsing van woord of lettergreep afhankelijk. Bij veronachtzaming dezer klankwijziging wordt de spraak spoedig even hard, als zij vroeger welluidend was.

§ 42. Zoodra de tong een weinig nader aan het verhemelte komt dan bij de *a* het geval is, ontstaat de *e*, welke eene verplattung van het boven- en onderdeel des monds met eene terugtrekking of opschorting der tong eischt, waardoor de galm in het uitgaan eenigzins geklemd en verbreed wordt.

Deze klinker is *scherp* in de eerste lettergreep van: *regen, leger; hel* in: *wel, met; dof* in de laatste lettergreep van: *kalmte, leger.* De uitspraak der drieërlei *e* is zelfs dikwerf in een en hetzelfde woord op te merken, bijv. in: *bedlegerig, legertent.*

§ 43. Nadert de tong dicht aan het verhemelte, dan gaat de *e* in *i* over. Dit is een schrale klank; door de vernauwing van het uitelnde der spraakbuis tot pieping gebracht, en de hoogste, welken de menschelijke spraakwerktuigen kunnen voortbrengen.

Deze klank is *scherp* in: *titel; hel* in *zich, pil, wis; dof* in: *overige, krachtiger, bezigen.*

§ 44. Om den volgenden klinker uit te spreken zinkt de stem weder tot de *a*, en geeft aan den mond door de ronding der lippen eene andere gedaante, waardoor de *o* ontstaat. Zij is een volle klank, door het opzwellen van den vullenden adem tegen de bolachtige holte van den mond in zoodanige stelling en het holle welsel verwekt.

Deze klinker is *scherp* in: *bodo, bedrogen; hel* in: *zwom, kolk, storm; dof* in: *rijkdom.*

§ 45. Bij de *o* valt nog aan te merken, dat de adem, schoon vrij tegen het verhemelte klinkende, niet recht uitgaat, maar door die stelling aan eene soort van samendrukking onderworpen is, welke eene zekere aanhouding doet ontstaan, waardoor in de drieërlei hoofdschakeeringen van de uitspraak nog een *holle* en *volle* klank gehoord wordt. Deze onderscheiding gaat evenwel bij den *scherpen* klank bijna geheel verloren, hoezeer vroeger meer dan nu in *komen* en *loopen* (zie § 60—62.) hoorbaar. Bij den *hellen* klank echter gaat het *holle* van *zwom* en *schor* tot het *volle* van *dolk* en *slot* over. Bij den *doffen* klank ligt het onderscheid geheel in het meer of minder toonlooze van woord of lettergreep.

§ 46. De laagste klinker, welke door de sterkste ronding of sluiting der lippen gevormd wordt, is de *u*. Zij ontstaat door eene schuiving van den adem tusschen het verhemelte en de tong benedenwaarts vóór in den mond in eene gootachtige samentrekking der onderlip.

Deze klinker is *scherp* in: *stuwten, gruwzaam, bureu; hel* in: *vullen, gul, turf; dof* is de *u* bij ons nooit, dan in eenige vreemde woorden, in welke zij den klemtoon niet heeft, als: *notulen.*

De *helle u* krijgt echter naar gelang van het meer of minder toonlooze van woord of lettergreep meer of min van de *doffe*.

§ 47. Er heeft derhalve bij het uitspreken der klinkers van *a* tot *u* eene genoegzaam evenredige vernauwing van den mond of ronding der lippen plaats; met dit onderscheid echter, dat bij het uitspreken van de *a*, *e* en *i* de tong telkens meer tot het verhemelte nadert, terwijl bij het uitspreken

van de *o* en *u* de tong weder tot bijna denzelfden afstand van het verhemelte terugkeert, waarop zij zich bij het uitspreken van de *a* bevond.

§ 48. De klinkers brengen leven en hoorbaarheid in de woorden (bijv.: *mas*, *men*, *min*), of wel het wezen van den eenen medeklinker tot den anderen over, en plaatsen deze in een voortdurend verband met elkander, terwijl de eerste medeklinker nog in het oor kliukt, wanneer de andere reeds begint uitgesproken te worden.

§ 49. Behalven het opgegeven drieërlei klankverschil in iederen klinker, bestaat er ook een onderscheid van *during* in elk hunner. De *scherpe* klinker, deze zij *a*, *e*, *i*, *o* of *u*, duurt noodzakelijk langer dan de *helle* behoeft te duren, en de *doffe* in de uitspraak duren kan. Ja, deze *doffe* klinker kan zoo snel uitgesproken worden, dat hij niet of naauwelijks merkbaar is, en daarom meermalen in het schrijven weggelaten mag worden; men zegt toch veeltijds *dwaaslijk*, *wenschlijk*, en niet dan bij opzettelijke klemming in de uitspraak dezer woorden wordt de toonlooze lettergreep *ss* of *e* zoo lang aangehouden, dat zij merkbaar voor het oor wordt.

OVER DE VERLENGING DER KLINKERS, VOORAL DOOR VERDUBBELING.

§ 50. Het meer of minder aanhouden van denzelfden klank moest natuurlijk reeds vroeg eene verscherping of verlenging in de uitspraak doen ontstaan, welke men eertijds door medeklinkers van uitbreiding (gelijk nog bij ons die der *u* door *w*) trachtte aan te duiden; maar sedert men de klanken steeds menigvuldiger tusschen medeklinkers opsloot, heeft men allengs begonnen deze verlenging door *klinkers zelve* uit te drukken.

§ 51. Eerst strekten hiertoe de *e* en *i*, en hiervan is de, wegens het gevestigd gebruik en de meerdere verstaanbaarheid, bij voortduring te behouden schrijfwijze overgebleven van: *air* (sprekende van *graan*), *hair* (van het *hoofd*), *meir* (van *water*), *heir* (van *leger*) en *oir* (van *erfgenaam*) (1), ter onderscheiding van *aar* (samentrekking uit *ader* en naam eener rivier), *haar* (voornaamwoord), *heer* (voor *meeester*), *meer* (van *veel*) en *oor* (ligchaamsdeel).

§ 52. Naderhand kwam echter de *e* uitsluitend als verlengingsklinker in zwang, behalven bij de *i* en *o*, waarbij, wegens de in onze taal bestaande tweeklanken *is* en *oo*, de verdubbeling van den klinker zelve werd aangenomen. De meer of min krijschende tongval der Hollanders, en vooral der Amsterdammers, deed echter spoedig de verlenging der *a* door *e* in eene verdubbeling der *a* overgaan, en *tegenwoordig* mag men de verlenging van den klank door *verdubbeling* van den klinker (met uitzondering der *vijf* bovenstaande woorden) als algemeenen regel aanmerken. — Hierbij valt echter nog het volgende omtrent elk dezer klinkers in het bijzonder op te merken.

§ 53. Bij het bezigen der dubbele *a* dient in de uitspraak vooral gelet te worden op de daling van den klank na de eerste *a*, daar men anders

(1) Het tegenwoordig gevestigd gebruik en de genoegzame duidelijkheid pleiten echter voor de spelling van *oorkonde*, *oorsprong*, enz., al ware hunne eerste lettergreep ook onbetwistbaar aan te merken als één met *oir*.

in het getroffen oor eene nagalming doet ontstaan en het zelfs in eenen staat van overspanning laat, terwijl de aard onzer taal eenen zachten overgang eischt. Men denke hierbij vooral daaraan, dat de *scheppe a* oudtijds door de *doffe e* verlengd werd, en dat alzoo de verdubbelings-*a* geenszins *scherp* wezen kan. Vandaar dan ook dat het noodeloos verdubbelen der *a*, als in: *sta*, *straten*, *graten*, geheel te verwerpen is, aangezien de overgang van den scherpem klinker tot den volgende medeklinker reeds door de gebruikelijke verdeeling dier woorden zelve plaats vindt. Daarenboven is de verdubbelings-*a* in onze taal niet altijd eene aanhouding van den scherpem klank der *a*, gelijk in alle met het voorzetsel *aan* samengestelde woorden bij de uitspraak steeds duidelijk moet worden kunnen gehoord. — In de woorden op *dje* uitgaande is de dubbele *a* ter-aanwijzing van den scherpem klank behouden, hoezeer zulks bij de onscheidbaarheid der *dj* als onnoodig mag worden aangemerkt (zie § 101 en 505).

§ 54. Bij de verdubbeling der *e*, noodwendig altijd eene verlenging der scherpe *e*, en meestal uit eene samentrekking van twee lettergrepen ontstaan, zorgte men in de uitspraak vooral eene zekere *smijdigheid* te behouden, welke voornamentlijk in de noordelijke gedeelten van Zuid- en in Noord-Holland bijna zonder uitzondering veronachtzaamd wordt. Was vroeger het gehoor genoegzaam om tot richtsnoer bij het schrijven te strekken, zoo heeft echter het overwicht van de Amsterdamsche uitspraak hierin eene verwarring doen ontstaan, welke het geven van de navolgende voorschriften tot behoud der eenparigheid in het gebruik der *gewoon-scherpe* en *scherp-smijdige* of *dubbele e* onvermijdelijk heeft gemaakt.

§ 55. De *gewoon-scherpe* of *enkele e* gebruikt men:

1°. in ongelijkvloeiende werkwoorden; zij moge tot den wortel des woords behooren, als in: *lezen*, *treden*, of wel door verandering van wortelklinker ingelijfd worden, als in: *wij leden* van *lijden*, *gelegen* van *liggen*.

2°. in langstaartige werkwoorden, dat is; in werkwoorden, welke twee korte lettergrepen op het einde hebben, als: *bedelen*, *rekenen*, *verdedigen*, gelijk mede in alle woorden, welke hiervan afstammen. — Van dezen regel zijn echter uitgezonderd die woorden, welke van een naamwoord met eene *scherp-smijdige e* afkomen, als: *beledigen* van *leed*, *steenigen* van *steen*.

3°. in die woorden, waarin de *e* verkorting dult, of tot eenen *hellen* klinker kan gemaakt worden, als in: *nevens* (*neffens*), *keten* (*ketting*); alsmede in het meervoud van die naamwoorden, welke in het enkelvoud de *helle e* hebben, als: *bevelen* van *bevel*, *gebeden* van *gebed*.

4°. in het meervoud van alle woorden, welke in het enkelvoud op *heid* uitgaan, als: *bevalligheden* van *bevalligheid*.

5°. in het meervoud van zoodanige naamwoorden, welke in het enkelvoud alleen met de dubbele *e* geschreven worden, om den scherpem klank der tusschen medeklinkers opgeslotene *e* aan te duiden, als: *week*, *weken*. Ditzelfde geldt ook van den eersten en derden persoon van het meervoudig getal in die werkwoorden, wier personen van het enkelvoudig getal zoodanige verscherpings-*e* aannemen, bijv.: *hij leest*, *wij lezen*. Eveneens wordt in den tegenwoordigen tijd van de aanvoegende wijze deze verscherpings-klinker weggelaten, bijv.: *ik beveel*, *dat ik bevele*.

6°. in die woorden, waarin de *e* in de volkstaal dikwerf met *ou* verwisseld wordt, als in: *spelen* (*spoulen*), *stenen* (*steunen*).

7°. in woorden van uitheemschen oorsprong, welke bij ons den klemtoon op de *scherpe e* hebben, als: *kemel*, *lelie*, *peper*.

§ 56. De *scherp-smijdsige* of *dubbele e* moet daarentegen gebruikt worden:

1°. in die woorden, welke in eenen anderen tongval *ei*, of in het plat-Amsterdamsch *ie*, en in de meesten dier woorden, welke in het Hoogduitsch *ei* hebben, als: *bloeker*, *breeder*, *steenen*, *gemeene*.

2°. in het meervoud dier woorden, welke in het enkelvoud op *eel* eindigen, als: *juweelen*, *tooneelen*.

3°. in werkw. met den basterd-uitgang *eeren*, als: *regeeren*, *waardeeren*, gelijk mede in alle woorden, welke hiervan afstammen (1).

§ 57. Bij de verdubbeling der *i* heeft de misvorming van het letterteeken eene opmerkelijke afwijking doen ontstaan. Onze voorouders gebruikten namentlijk de enkele *i* in lettergrepen, welke niet op eenen medeklinker stuitten, als: *hi*, *zi*, *schriuen*. In lettergrepen daarentegen, welke op eenen medeklinker stuitten en eene verscherping van den hellen klinker eischten, verdubbelden zij de *i*, en schreven *miin*, *ziin*, waarvoor wij thans *mijn* en *zijn* bezigen. Weldra begon men, het zij om de verwarring van *ii* met *u* voor te komen, het zij sieraadshalve, de tweede *i* met eenen staart te schrijven. Voorts gaf men hieraan, in navolging van de Engelsche uitspraak der *i*, eenen bijzonderen klank (*kind*, *kijnd*), even als de Franschen de *i* ook nog voor de *n* uitspreken (*créin*). Deze *ij*-klank is sedert eene verscheidenheid geworden, welke onze taal verrijkte, en dus met recht behouden wordt; maar welke ongelukkig in vele streken met den tweeklank *ei* vermengd werd, zoodat tegenwoordig ook hierin het gehoor niet meer voldoende is, om zonder bepaalde regelen eenparigheid in de spelling te bewerken (zie § 73—75).

§ 58. Aan den anderen kant heeft men in het schrijven de vreemde *y*, welke van dezelfde kracht als de Grieksche *υ* gerekend wordende, steeds den scherp*e* *i*-klank behoudt, met deze *ij* verward; iets waarvoor men zich zorgvuldig wachten moet, al is het ook dat deze verdubbelde *i* den oorspronkelijken klank bewaart, gelijk met eenige woorden van vreemde afkomst, als: *fabriek*, *musijk*, daarom ook wel met *ie* geschreven, plaats heeft.

§ 59. In vele gevallen worden de *doffe a*, *i*, *o* en *u*, welke onmiddellijk door eene lange lettergreep voorafgegaan of gevolgd worden, zelfs bij eene goede uitspraak, zoo slaauw gehoord, dat zij van de *doffe e* moeilijk te onderscheiden zijn, als in: *testament*, *regiment*, *korporaal*, *notulen*, waarvan het tweede bij sommigen zelfs in *regement* is overgegaan. Deze *doffe e*-klank behoort echter hoofdzakelijk plaats te hebben bij de *i* en de *ij* (in den uitgang *lijk*); zoodat men de veel welluidender uitspraak van *vrolek*, *kwalek* zorgvuldig, in plaats van het platte *vroleik*, *kwaleik*, voor *vrolijk*, *kwalijk* bewaren moet. Welluidendheidshalve is het dan

(1) Anderen willen deze woorden met *eene e* geschreven hebben, zonder hiervoor evenwel bepaalde redenen op te geven. Duidelijkheidshalve echter is de *dubbele e* te verkiezen, om deze werkwoorden in de uitspraak van de herhalings-werkwoorden, als: *ankeren*, *folteren* te kunnen onderscheiden, ten rij men bij ons het nadruksteeken op de *e* wilde invoeren.

ook ten hoogsten aan te prijzen, om *mij*, *zij*, *gij*, *wij*, wanneer zij den klemtoon niet hebben, ten minsten in den dagelijkschen omgang, waarbij de woorden sneller worden uitgesproken, *me*, *ze*, *ge*, *we* te doen hooren. Ditzelfde kan ook bij de bezittelijke voornaamwoorden *mijn*, *zijn*, wanneer de klemtoon hierop niet valt, worden in acht genomen.

§ 60. Dat de verdubbeling der *o* hoofdzakelijk dienen moest om den *vollen* van den *hollen* klank der scherpe *o* te onderscheiden, hebben wij reeds vroeger opgemerkt. Wij voegen hier alleen nog bij, dat, hoezeer vroeger het verschil in de uitspraak, daar die der *oo* meer naar den tweeklank *au* trok, genoegzaam was om tot leidraad in de spelling te dienen, ook hiervoor thans de volgende regels moeten strekken.

§ 61. De *hol-scherpe* of *enkele o* wordt gebruikt:

1°. in alle ongelijkvloeiende werkwoorden, waarin de *o* door verandering van wortelklinker is ingelijfd, als; *bedrogen* van *bedriegen*, *gebroken* van *breken*; geenszins echter in die, waarin de *o* tot den wortel van het werkwoord behoort, als: *loopen*, *stooten*, maar wel in de onregelmatige werkwoorden van zoodanige klankvorming, als: *komen*, *mogen*; — hiervan is uitgezonderd *koopen*.

2°. in die woorden, waarin de *o* in de uitspraak wel eens met *eu* verwisseld wordt, als in: *logen* (*leugen*), *wonen* (*weunen*), *koning* (*keuning*).

3°. in de langstaartige werkwoorden, welke ook dikwerf *eu* hebben, als: *betoteren* (*beteuteren*), *protelen* (*preutelen*). Hiervan zijn uitgezonderd: *woodigen*, *tooveren*.

4°. in woorden, waarin de *o* verkorting duldt, of tot den *hellen* klank gebracht kan worden, als in *lossen* (*lossen*), *boter* (*botter*); alsmede in het meervoud dier woorden, welke in het enkelvoud de *helle o* hebben, als: *geboden* van *gebod*, *loten* van *lot*.

5°. in het meervoud van zoodanige woorden, welke in het enkelvoud alleen met de dubbele *o* geschreven worden, om den scherpen klank der tusschen medeklinkers opgeslotene *o* aan te duiden, als: *kroot*, *krotten*. Ditzelfde geldt ook voor den eersten en derden persoon van het meervoudig getal in die werkwoorden, wier personen van het enkelvoudig getal zoodanige verscherpings-*o* aannemen, bijv.; *ik schoof*, *zij schoven*. Eveneens wordt in den tegenwoordigen en eersten betrekk. verl. tijd der aanvoegende wijze deze verscherpings-klinker weggelaten, bijv.: *ik boog*, *dat ik boog*; — *ik loog*, *dat ik loog*.

6°. in woorden van uitheemschen oorsprong, welke bij ons den klemtoon op de *scherpe o* ontvangen, als in: *mode*, *toren*. Hiervan zijn uitgezonderd: *kroonen*, *troonen* en *toon*.

§ 62. De *vol-scherpe* of *dubbele o* wordt daarentegen gebruikt:

1°. in woorden van vreemde afkomst, wier oorspronkelijke tweeklank *au* in *o* verwisseld is, als in: *oor* (*auris*), *kool* (*caulis*), *klooster* (*claustrum*).

2°. in woorden, welke in het Hoogduitsch met *au* geschreven worden, als: *boom* (*Baum*), *oog* (*Auge*), *koop* (*kaufen*).

§ 63. De verlenging der *u* geschiedt nog tegenwoordig voor klinkers of aan het einde eener lettergreep door *w*, als in: *schuw*, *duwen*; of anders door verdubbeling, als in: *sehuur*, *buur*, waarbij echter in de uitspraak nimmer de smeltende overgang mag worden veronachtzaamd.

Wordt de *u* niet door eenigen anderen medeklinker opgesloten, zoo heeft de verdubbeling nimmer plaats, als in: *schuren*, *buuren*, daar de verscherping door de gebruikelijke verdeeling dier woorden van zelve plaats vindt.

OVER DE TWEE- EN DRIEKLANKEN.

§ 64. Iedere enkele opening van den mond vormt, gelijk in § 39 reeds is aangemerkt, zoodra zij hoorbaar wordt, *eenen klinker*, welke altijd eenvoudig en van eenen ongemengden klank is. Wanneer derhalve de mond van de eene opening tot de andere overgaat, dan worden eigenlijk *twee* of *drie* klinkers voortgebracht, welke, schoon in ééne lettergreep bij elkander gevoegd, en onder het uitspreken samengesmolten, echter noodzakelijk eenen gemengden klank hebben. De eersten noemt men *twee-*, de laatsten *drieklanken*.

§ 65. Een tweeklank ontstaat door samenvoeging van de enkele *a*, *i*, *o* of *u* met *e*, *i* of *u*, waarbij echter valt op te merken, dat, zoowel hierin als in den drieklank, de klank altijd afneemt, en dus een sterker klinker in een zwakkeren overgaat, en niet omgekeerd; hetgeen een natuurlijk gevolg is van de noodwendig zwakkere spanning der borst bij elke uitademing, welke niet dadelijk door eene nieuwe inademing hersteld wordt.

§ 66. Wij hebben in onze taal de tweeklanken: *ai*, *uai*, *au*, *aa*, *eu*, *eeu*, *ei*, *ie*, *oe*, *ooi*, *ou*, *ui*, en de drieklanken: *ieu*, *oei*, *iaau*, waarin de *dubbele a*, *e* en *o* slechts ter onderscheiding van eene andere hoofdschakeering der uitspraak, en geenszins als aanduidingen van de verlenging van den scherpen klank voorkomen. Van deze twee- en drieklanken worden echter *eu*, *ie* en *oe* door sommigen als overgangsklanken, *ieu* en *oei* als tweeklanken beschouwd, daar men bij de uitspraak der eersten nagenoeg eenen onvermengden klank, en bij de laatsten juist niet elk der drie samenstellende klinkers afzonderlijk hooren doet.

§ 67. De tweeklank *ai* bestaat uit de *helle a* en *doffe i*; behalven in het tusssenwerpsel *ai*, komt deze klank thans niet meer voor.

§ 68. Menigvuldiger is de tweeklank *aa*, eigenlijk de *scherpe a* gevolgd door de *doffe i*, als in: *taai*, *kaai*, *zaaijen*, *maaijen*.

Hierbij valt echter op te merken, dat velen de overgangslitter *j* achter dezen tweeklank verwerpen, en *zaaien*, *maaien*, of zelfs *zaaiën*, *maaiën* willen geschreven hebben. De eerste wijze van schrijven is evenwel te verkiezen, daar zij zoowel eenparigheid als welluidendheid bevordert. Hetzelfde heeft bij de tweeklanken *ei*, *ooi* en *ui*, en bij den drieklank *oei* plaats; men schrijve altijd: *vleijen*, *strooijen*, *sluijer*, *groeiing*.

§ 69. De tweeklank *au* bestaat uit de *helle a* en de *doffe u*, als in: *dauw*, *rabauw*. Deze komt zelden voor, maar dient in de uitspraak vooral van den volleren tweeklank *ou* onderscheiden te worden.

De *w* in *rabauwen* dient enkel om den overgang tot de volgende lettergreep gemakkelijk te maken. Daar zij eenparigheid en welluidendheid bevordert, moet zij behouden worden, schoon eenigen voor het vroeger gebruikelijke *dauen*, *rabauen*, enz. ijveren. Hetzelfde geldt bij de tweeklanken *aa*, *eeu* en *ou*, en bij de drieklanken *ieu* en *iaau*; men schrijve steeds: *raauwheid*, *geeuwen*, *vrouwen*, *nieuwe*, *miaauwen*.

§ 70. De tweeklank *aa* bestaat uit de *scherpe a* met de *doffe u*, als in: *gaauw*, *laauw*, *verflaauwen*.

§ 71. De tweeklank *eu* is eigenlijk de verlengde *helle u*, als in *rdoun*, *leunen*; hij komt overeen met de Hoogduitsche *ö* in: *König*.

§ 72. De tweeklank *eeu* bestaat uit de *helle e* en de *doffe u*, als in: *sneeuw*, *leeuw*.

§ 73. De tweeklank *ei* bestaat uit de *helle e* en de *doffe i*, als in: *meid*, *beide*, *klein*. Het schrille van den oneigenlijken klank der *ij* moet zorgvuldig van de breeder uitspraak van den tweeklank *ei* onderscheiden worden. Om vroeger gemelde redenen zijn echter tot eenparigheid van spelling de volgende regels noodzakelijk geworden.

§ 74. De tweeklank *ei* wordt gebezigd:

1°. in gelijkvloeiende werkwoorden, als: *arbeiden*, *arbeidde*, *gearbeid*. Hiervan zijn echter uitgezonderd de werkwoorden: *gijzelen*, *kastijden*, *kwijsen*, *mijmeren*, *polijsten*, *verwijden*, *zippelen*. Evenzoo zijn hiervan de gelijkvloeiende werkwoorden uitgezonderd, welke uit een zelfstandig naamwoord, dat met *ij* geschreven wordt, zijn samengesteld of afgeleid, als: *bedijken*, *spijsen* van *dijk*, *spijs*.

2°. in woorden, welke in het Fransch den klemtoon op *ai*, *ée* of *é* laten vallen, en in die, welke van Latijnsche woorden op *tas* (Fransch: *te*) uitgaande ontleend zijn, en bij ons in *teit* eindigen, als: *kapitein* (*capitaine*), *liverei* (*livrée*), *majesteit* (*majestas*, *majesté*). Hiervan is uitgezonderd *dozijn* (*douzaine*).

3°. in woorden, waarvan *eg* of *ege* in *ei* samengetrokken is, als in: *dweil* (*dwezel*), *zeil* (*zege*l).

4°. in alle woorden op *heid*, *lei* en *stein* uitgaande, als: *standvastigheid*, *eenerlei*, *Ravestein*.

§ 75. De *ij* wordt daarentegen gebezigd:

1°. in ongelijkvloeiende werkwoorden, bij welke de bedoelde klank in den eersten betrekkelijk verleden tijd en het verleden deelwoord in *e* verandert, als in: *schrijven*, *schreef*, *geschreeven*.

2°. in vele zelfstandige naamwoorden, welke eenen staat, waardigheid of werking aanduiden, en op *ij* uigaaen, als: *slavernij*, *heerschappij*, *brouwerij*, *batterij*.

3°. in woorden, welke uit andere talen ontleend zijn, en in de oorspronkelijke taal den nadruk op *i* hebben, als: *gordijn* (*cortina*), *lijm* (*limus*), *tijger* (*tigris*).

§ 76. De opgegeven regels gelden, even als die bij de enkele en dubbele *e* en *o*, voor alle samenstellingen en afleidingen der bedoelde woorden. Er blijven echter altijd nog ettelijke woorden over, waarvan de spelling niet hierdoor wordt uitgemaakt; weshalve voor hen, wier gehoor en uitspraak voor de onderscheiding van den verschillenden klank dezer woorden minder vatbaar zijn, een taalkundig woordenboek, waarin dit onderscheid opzettelijk aangewezen wordt, eene onontbeerlijke behoefte is.

§ 77. De tweeklank *ie* is eigenlijk de verlengde *scherpe i*, als in: *dier*, *olieg*, gelijk *ij* de *verscherpde helle i*; — eene meerdere smijdigheid in de uitspraak van den eersten klank doet het onderscheid genoegzaam hooren.

§ 78. De tweeklank *oe* is eene verbreding van de *doffe o*, en wordt op gelijke wijze uitgesproken als de Hoogduitsche *u* in: *thun*. Het ver-

schil in during van dezen klank is echter groot, en wijzigd zich naar den opsluitenden medeklinker; in *boer* is zij onder anderen langer dan in *koek* of *doen*.

§ 79. De tweeklank *ooi* is eene verbinding van de *scherpe o* met de *doffe i* van *bezigen*, als in: *hooi*, *gooijen*, *nooit*.

§ 80. De tweeklank *ou* heeft den klank der *helle o* met de *verkort-scherpe u* in *dubloen*, als in: *bout*, *schouder*, *bouwen*.

§ 81. De tweeklank *ui* is samengesteld uit de *helle u* en de *doffe i*, als in: *duit*, *schuim*, *sluizer*.

§ 82. Omtrent sommige tweeklanken dient nog opgemerkt te worden, dat de verbastering der uitspraak langzamerhand hier en daar eene verwisseling van tweeklank heeft doen ontstaan: voor *eu* toch bezigden de ouden *ue* (*vruegde* voor *vreugde*); voor *oe* dikwerf *ue* of *ou* (*gued* voor *goed*, *bouk* voor *boek*); voor *ei* meestal *ai* (*hailig* voor *heilig*). Ook tegenwoordig worden *eu* en *oe* nog dikwerf onverschillig gebezigd (*genoogte*, *geneugte*); zoo ook *eu* en de *gewoon-scherpe e* of *hol-scherpe o*, als in: *leunen* (*lenen*), *stouren* (*storen*); wijders *ui* en *ie* in: *kuiken* (*kieken*), en *ie* en *u* in: *bestuur* (*bestier*). Het gewoon gebruik en de welluidendheid moeten hierin ten richtsnoer verstrekken, terwijl de laatste het voorschrijven van eenparigheid ongeraden doet voorkomen.

§ 83. De drieklank *ieu* is eene verbinding van den tweeklank *ie* met de *verkort-scherpe u* in *dubloen*, als in: *nieuwe*, *hieuw*.

§ 84. De drieklank *oei* is eene verbinding van den tweeklank *oe* met de *doffe i* in *bezigen*, als in: *loei*, *verfoeijen*.

§ 85. De drieklank *iaau* is eene verbinding van de *scherpe i* met den tweeklank *aa*. Slechts één woord bezitten wij, waarin deze drieklank voorkomt, — het klanknabootsend *miaauw*.

OVER DE MEDEKLINKERS.

§ 86. Bij de behandeling der medeklinkers dienen wij in de eerste plaats op te merken, dat zij, als ware het tusschen de lippen, tegen de tanden, en het voorste en achterste gedeelte van het verhemelte geklemd, bij de uitspraak door behulp van klinkers of uitgeleid of uitgestooten moeten worden, gelijk bijv. de *effe*, *elle*, *emme*, enz. tot de eersten, de *be*, *de*, *ka*, *te*, enz. tot de laatsten behooren. Wel heeft men begonnen ook de eerstgemelden *se*, *le*, *me* te noemen; maar zeker is het, dat daardoor de klank dier letterteekenen op verre na zoo klaar en krachtig niet uitgedrukt wordt, even als in *ebbe*, *edde*, *egge* het geluid der *b*, *d*, *g* veel minder zou uitkomen dan in *be*, *de*, *ge*. De oorspronkelijke reden dezer oneenparigheid in de benoeming der medeklinkers zal wel te zoeken zijn in het vroeger algemeen gebruik der eerstgenoemde letterteekenen, met voorbijgang der overige, tot sluiting der woorden. Hierin eenparigheid te willen brengen, kan alzoo in geen deele verkieslijk geacht worden.

§ 87. Daar de mensch, behalven den mond en het verhemelte, geene andere werktuigen bezit om oorspronkelijke klanken te vormen, dan den strot, de tong, lippen en tanden, zoo verdeelt men de medeklinkers in de Nederlandsche taal in *keel-* (oneigentlijk voor *strot-*), *tong-*, *lip-* en *tandletters*, waarbij de *ch*, *g* en *k* tot de keelletters, de *d*, *t*, *k*, *n* en *r* tot

de tongletters, de *b*, *p*, *f*, *v*, *w* en *m* tot de lipletters, en de *s* en *z* tot de tandletters gebracht worden, terwijl de *h* en *j* meestal niet als eigentlijke medeklinkers worden aangemerkt.

§ 88. Eenige dezer medeklinkers worden *verwantschapt* genoemd, omdat zij in aard en vorming gelijk zijn, en alleen in scherpte van uitspraak verschillen. Even als bij de klinkers, kan men ook ten dezen opzichte in onze taal drie schakeeringen opmerken, schoon zij juist niet voor alle medeklinkers in gebruik geraakt of bewaard gebleven zijn.

§ 89. Als een gevolg van de innige verbinding der spraakdeelen met elkander, waardoor de meerdere spanning van het eene ook eene meerdere spanning in het andere verwekt, dient bij voorkeur gelet te worden, om daar, waar letters van niet hetzelfde spraakdeel in de uitspraak, en zulks in eene zelfde lettergreep, vereenigd worden, bij de hardere schakeering van den door het eene spraakdeel gevormden medeklinker, ook de hardere letter van het andere spraakdeel te bezigen. Hieruit vloeit noodwendig voort, dat de verwantschapt medeklinkers onderling verwisseld kunnen en moeten worden.

§ 90. De *b* en *p*; *f*, *v* en *w*; *ch*, *g* en *k*; *d* en *t*, *s* en *z* zijn als verwantschapt medeklinkers aan te merken, met wier behandeling wij bij het geven van regels voor het gebruik der medeklinkers beginnen zullen.

§ 91. De lipletter *b* is zacht in de uitspraak, en wordt zelden als sluitletter gebezigd, daar hiertoe hare verscherping *p* beter geschikt is. Beide zijn gelijkmatige blaasletters, en verschillen alleen in kracht van drukking; terwijl bij ons de in het Hoogduitsch gebezigde versterking der *p* in *pf* niet gebruikt wordt. Als uitzonderingen op het voorgaande gelden *amst*, *ant*, *heb-zucht* en eenige weinige dergelijke woorden, wier spelling door het algemeen gebruik gevestigd is.

§ 92. De *f*, *v* en *w* komen mede als verwantschapt lipletters, maar van ongelijkmatige blazing, in aanmerking. Van deze was de harde *f* oorspronkelijk de eenige sluitletter, schoon tegenwoordig de zachtste der drie, de *w*, ook als zoodanig, vooral bij het aanhouden van den *u*-klank, voorkomt. Bij het meervoud van woorden, wier enkelvoud op eene *f* uitgaat, alsmede in hunne afleidingen en verbuiging of vervoeging, verandert deze dan ook doorgaans in *v*, als: *brief*, *brieven*, *ik schrijf*, *wij schrijven*, *veelwijverij*, *ten hove*. Voor eenen harden medeklinker moet eene *f* gebezigd worden; onraadzaam blijft het echter op eenen zoodanigen altijd eene *f* te laten volgen, daar men alsdan noodeloos de uitspraak verscherpt: men schrijve alzoo *ontvangen*, *ontvonken*.

§ 93. Wij merkten reeds in § 16 het onderscheid tusschen de keelletters *k* en *g* op; de eenige zwaarigheid over het gebruik dier beide letters zal later bij de behandeling van de samengestelde letterteekens *ng* en *nk* worden uit den weg geruimd (zie § 98). Er bestaat buitendien eene derde keelletter (*ch*), welke zeer laag in den strot gemaakt, en bijna van uit de de borst opgehaald, als verharding der *g* gelden moet, en waaromtrent alleen het gemis van een enkelvoudig letterteeken in onze taal oneenparigheid in het gebruik heeft doen ontstaan. Moge dan ook nog tegenwoordig door velen de als hulpmiddel tot bevordering der eenparigheid voorgeschreven regel, om de *g* in alle woorden te gebruiken, welke die letter in het meervoud of in de afleiding vorderen (*klagt* van *klagen*,

oog, oogen), gevolgd worden, evenwel begint men hiervan vrij algemeen terug te komen; aan de meesten toch valt het bezwaarlijk deze stemwoorden na te sporen of zelfs te onthouden, en daarenboven bestaat hieromtrent door verloop van tijden geene genoegzame zekerheid (bijv.: *trachten, zwichten en geslacht* komen even goed van *tragen, zwijgen en slagen*, als *digten, jagten en slagten* van *dijzen, jagen en slagen*).

Bovendien ligt de zwarigheid geheel in het gebruik der *gt* of *cht*, en hierbij moet noodwendig de algemeene regel voor de verwantschaps medeklinkers gelden (bijv.: zoowel *macht, jacht* als *kracht* te schrijven); slechts in één geval behoort men het gebruik van *cht* te verwerpen, te weten, in de vervoeging der werkwoorden, wier wortel op *g* uitgaat, zoodat men schrijven moet: *gij ligt, hij draagt*, en zulks te meer omdat hierin de *t* geacht kan worden niet onmiddellijk op de *g* te volgen, daar men oudtijds bestendig *gij ligget, hij draget* schreef. In woorden als *hoogte, lengte* dient de *g* behouden, zoowel omdat de *t* niet in dezelfde lettergreep en dus niet onmiddellijk volgt, als omdat oudtijds *hoogde, lengde* geschreven werd. Eene tweede moeilijkheid zoude volgens sommigen gelegen zijn in de ongeschiktheid der *g* tot verdubbeling der *ch* in *lagchen, ligchaam*; weshalve men tegen het gebruik aan, om in woorden, welke eenen hellen klank voor den slot-medeklinker hebben, dezen laatsten bij de verlenging te verdubbelen, dewijl anders de helle klank bij de gebruikelijke verdeling der woordeslief scherp zou worden, voorgeslagen heeft *lachen, lichaam* te schrijven. In het tegenovergesteld geval toch begreep men het in uitspraak en schrift even onbehagelijke *lachchen, lichchaam* te moeten bezigen. De *g* echter is in de uitspraak aan het einde eener lettergreep altijd genoegzaam scherp, om de meest gebruikelijke schrijfwijze van *lagchen, ligchaam* te billijken: ongerijmd evenwel is het ook in *lach, lachje*, enz., gelijk somtijds geschiedt, deze verdubbelings-*g* te behouden.

Alle drie de keelletters worden als sluitletters gebezigd.

§ 94. De vaste en staande stooting van de tong heeft insgelijks drie schakeeringen; in plaats echter van de vroegere zachte (nog in het Engelsch gebruikelijke) *th*, de middelbare *d* en de harde *t*, is bij ons de *d* als zacht, en de *t* als middelbaar aangenomen, terwijl deze laatste slechts in uitheemsche en in enkele uit vreemde talen in het Nederlandsch overgegane woorden, of wel bij samentrekking, door de aanblazing *h* verhard of versterkt wordt. De *d* wordt tegenwoordig ook gebezigd als sluitletter van die woorden, welke haar in het meervoud of bij afleiding vereischen, als: *aard, aardig, stad, steden*; voorts bij wijze van uitzondering in: *iemand, niemand, rondom*, enz. — De *t* is de kenmerkende sluitletter voor den tweeden persoon van het enkel- en meervoud in alle tijden der werkwoorden, en voor den derden persoon in het enkelvoud des tegenwoordigen tijds der aantoonende wijze. Hiervan is echter uitgezonderd de tweede persoon in het enkelvoud der gebiedende wijze, als: *loop, antwoord gij*. De *dt* vereenigd wordt tot sluiting gebezigd, ter aanduiding van den tweeden persoon des tegenwoordigen tijds en van den tweeden persoon des eersten betrekkelijk verleden tijds der aantoonende wijze van die werkwoorden, welke in de onbepaalde wijze eene *d* vóór de eindverlenging *en* of als overgangs-medeklinker hebben, maar is eigenlijk eene samentrekking voor *det*, gelijk oudtijds *gij vindt, vondet* geschreven werd. Ook de

derde persoon van het enkelvoud van den tegenwoordigen tijd der aantoonende wijze eindigt in dit laatste geval op *dt*.

Veel is er getwist over het gebruik der *d* of *t* in de woorden als: *grijsaard*, *Spanjaard*. Hoezeer nu dit toevoegsel *aard* bezwaarlijk altijd van gelijke beteekenis met ons naamwoord *aard* (*inborst*) wezen kan, maar de oude vormings-uitgang *er* of *aar* waarschijnlijk later door eene *t* versterkt werd, zoo zal echter het algemeen gebruik bij zoodanige woorden het bezigen der *d* kunnen wettigen; vooral daar in het meervoud zoowel *Spanjaards* als *Spanjaarden*, enz. voorkomt, en van *vuilaard*, *bastaard*, enz. *vuilaardig*, *bastaardij*, enz. worden afgeleid.

Verder schrijve men *thans*, *althans* en *nochtans*.

§ 95. De sissende stooting der tong, waardoor de tandletters ontstaan, heeft mede bij ons drie schakeeringen in de uitspraak, schoon oudtijds anders dan tegenwoordig. Vroeger toch was de *s* de middelbare, de Angelsaksische *th* (in het Engelsche *the*) de zachte, en de *z* (*tsodde*) de scherpe klank. Thans is echter bij ons de *z* (*sedde*) als zacht, de *s* als middelbaar, en de *sch* als hard aangenomen. Hiervan kunnen alleen de beide laatsten als sluitletters gebezigd worden, terwijl met de *s* en *sch* hetzelfde als met de *f* en *v*, in het meervoud, bij verbuiging, vervoeging of afleiding in acht genomen worden moet, bijv.: *huis*, *huizen*, *ten huise*, *huising*, *ik verhuis*, *wij verhuizen*.

Uit hoofde van de gevestigde uitspraak dient men steeds *samen*, *samenstellen*, *te samen*, enz. te schrijven, schoon diezelfde uitspraak het bezigen van *zamelen*, *verzameling*, *gezamenlijk*, enz. wettigt. De uitgang *sel*, gevoegd achter den wortel van werkwoorden, als in: *baksel*, *blaausel*, *zaagsel*, enz., moet altijd met ééne *s* geschreven worden. De bijwoorden zijn door het bezigen der *s* als eindletter van de nagenoeg eensluitende bijvoegelijke naamwoorden, welke met *sch* geschreven worden, te onderscheiden.

Bij de uitspraak der *sch* dient er echter vooral op gelet te worden, dat de toegevoegde *che*-klank alleen ter versterking der *s* dient, en dus geenszins in al zijne hardheid mag gehoord worden; *heuschheid*, *menschen* moeten dus meer als *heussheid*, *menssen* worden uitgesproken: alleen wanneer de *sch* door eene scherpe of helle *s* of door eenigen anderen klinker wordt gevolgd, als in: *soheren*, *schelmsch*, *schaap*, *schip*, wordt de *che*-klank met eenigen nadruk vereischt.

Omtrent de *s* dient nog te worden opgemerkt, dat zij in de woorden *prijsselijk*, *huisselijk*, enz. met recht verdubbeld wordt, daar anders de uitspraak allengs in *prij-selijk*, *hui-selijk* zoude kunnen ontaarden.

§ 96. Bij de lipletter *m* valt als volstrekke klank, zonder verscherping of verzachting, weinig aan te merken, dan dat zij bij ons niet met de lippen alleen, maar meer binnen in den mond gemaakt wordt.

§ 97. Bij de zuivere tongletters *l* en *r* is de werking door lossen slag of rateling geheel vrij, weshalve men dan ook nimmer bij de uitspraak der *r* de keel moet te baat nemen, maar steeds het onbehagelijke *brannen* vermijden.

Omtrent de verdubbeling der *l* in het midden der woorden is veel getwist; daar echter de uitgang *ling* (eenen persoon aanduidende) wel degelijk in onze taal bestaat, zoo is de spelling van *hemalling* evenmin te verwerpen als die van *middellijk*, *adellijk*, waarin de uitgang *lijk* één is met den wortel van het werkwoord *gelijken*.

§ 98. Meerdere moeilijkheid bestaat er omtrent de uitspraak der *n*, welke eerst dan geheel zuiver is, wanneer zij met het midden der tong tegen het ware steunpunt van het verhemelte gevormd wordt; maar bij welke door de samenwerking der keel eene klemming ontstaat, die den samengestelden *eng-* en *enk-*klank hooren doet. Even als bij de *ch* zijn dan ook de dubbelteekens *ng* en *nk* meermalen, doch verkeerdelijk, als eene samenvoeging van de *n* met de *g* of *k* beschouwd, en heeft men zich somwijlen er zelfs op toegelegd, om elk dezer letters afzonderlijk te doen hooren, bijv. in: *dingen*. Deze onnatuurlijke stootende verharding onzer moedertaal dient met kracht te worden tegengegaan; ook zal bij de woordsnijding worden aangetoond dat men *ding-en* en niet *din-gen* behoorde te schrijven. De onderlinge verwisseling der *eng-* en *enk-*klank is alleen uit eene sterkere samenwerking der keel door meerdere schaving in de uitspraak ontstaan, en heeft slechts in enkele woorden plaats, waarbij het spraakgebruik het bezigen der *k* in schrift gewettigd heeft. Deze zijn: *sprinkhaan*, *koninklijk* en eenige bijvoegelijke naamwoorden op *lijk*, waarin de doffe *e* voorkomt, als: *aanvankelijk*, *oorspronkelijk*. In *aprenkelen*, *jonker* had reeds sedert lang het eenparig spraakgebruik de schrijfwijze gevestigd.

Eene tweede moeilijkheid bij de uitspraak der *n* doet zich op, wanneer zij na de doffe *e* als sluitletter gebezigd wordt. Velen toch bejiveren zich om met verscherping van den doffen *e-*klank de *n* duidelijk te doen hooren, zonder in aanmerking te nemen, dat, begint het volgend woord met eene *b*, *d*, *f*, *g*, *k*, *m*, *p*, *r*, *s*, *t*, *v*, *w* en *z*, deze *n* vrij stram van de tong wil. In andere gevallen, bijv. voor eene merkbare rust, voor de *h*, voor de klinkers, enz. moet men haar altijd, maar vooral zonder verscherping der voorafgaande doffe *e*, laten hooren.

§ 99. De *h*, schoon onder de medeklinkers opgenoemd, is bij ons eigenlijk niets dan eene verstijving des gorgels in het uitspreken, welke den galm niet vloeijen, maar (door het hijgen tot opening der borst) zwellen doet; zij moet dus slechts als een bloote ademtucht voor het begin van eenen klinker worden aangemerkt.

Opmerkelijk is het dat deze aanblazing in de verschillende gewesten van ons vaderland niet slechts in enkele gevallen verschilt, maar ook wel eens juist omgekeerd plaats vindt: zoo spreekt men in *Zeeland* die woorden met eene *h* uit, welke in *Holland* er geene aannemen. Niet alleen gewesten verschillen hieromtrent, maar zelfs enkele steden; in *Enkhuizen* onder anderen is dit verplaatsen der aanblazing zeer merkbaar. Uit § 25 en 26 vloeit echter, zonder dat zulks verder betoog behoeft, van zelf voort, dat de over het algemeen in *Holland* gevestigde uitspraak ter navolging steeds de voorkeur verdient.

§ 100. De *j* is niet anders dan de klinker *i*, welke aan het begin der lettergreep vóór eenen klinker geplaatst de eigenschap van eenen medeklinker aanneemt; daar zij nagenoeg met de punt der tong tegen het verhemelte gemaakt wordt, en dus niet dan met eene opschortende beweging van deze naar achteren gevormd kan worden, zoo verwekt deze opzetting aldaar eenigermate de vorming van de *g*: vandaar de verwisseling van beiden in: *gij* en *jij*, *ge* en *je*.

De *j* komt echter in onze taal nog op eene bijzondere wijze met de *d* als samengesteld letterteeken voor, en dient alsdan gelijk de Fransche

f in *boeage* te worden uitgesproken, als in: *plantaadje*, *bosshaadje*, *paadje*. Geheel ten onrechte heeft men somwijlen ieder dezer letters afzonderlijk willen uitspreken, daar juist door gemis aan een afzonderlijk letterteeken voor eene verzachte *j* dit dubbelteeken is ingevoerd, en de scheiding der *d* en *j* eene stootende verharding der uitspraak te weeg brengt.

§ 101. De vreemde medeklinkers *c*, *q* en *x* komen eigenlijk alleen in uitheemsche woorden voor, ofschoon ook vele dier woorden, welke door verloop van tijden in onze taal zijn opgenomen, voortdurend met dezelfde letters dienen geschreven te worden, wil men de juiste uitspraak behouden. De *c* heeft tweederlei klank: vóór de *a*, *o* en *u* verkrijgt zij dien van *k*, als in: *Cato*, *Cuba*; voor de *e* en *i* nagenoeg dien der *s*, doch eenigzins scherper, als in: *Cicero*, *citroen*. — De *q*, welke steeds door eene *u* gevolgd wordt, heeft men dikwijls ten onrechte vervangen door eene *k* met achtergevoegde *w*, daar de smijdigheid der uitspraak alsdan bijna geheel verloren gaat. Het langdurig gebruik heeft echter in vele woorden de spelling met *kw* gewettigd, als in: *kwijten*, *kwartiermeester*, welke tegenwoordig als geheel *Nederlandsch* mogen aangemerkt worden; afkeuring verdient het evenwel, zoodanige woorden, welke wel het burgerrecht verkregen hebben, maar niet als geheel *Nederlandsch* kunnen beschouwd worden, gelijk: *quitantie*, *qualiteit*, met *kw* te schrijven. Eigennamen als: *Quintus*, *Quirinus* zijn nog door niemand anders geschreven en moeten zulks nimmer worden. — De *x* heeft nagenoeg dezelfde uitspraak als de *ks*, doch zweemt aan het einde der woorden eenigzins naar de zachtere *gs*. Zij komt bij ons alleen in vreemde woorden, en wel eigennamen, voor, als in: *Xerxes*, *Demonax*.

§ 102. Behalven deze letterteekens heeft men nog het samengestelde teeken *ph*, dat meestal met de min smijdige *f* bij ons verwisseld wordt, maar in vreemde woorden, als: *Philippus*, *Phocion* beter behouden blijft. — Ook in de *th*, welke insgelijks alleen in vreemde woorden of door samentrekking voorkomt, dient men de blazing van de *h* eenigzins duidelijk te doen hooren, als in: *Theodorus*, *thans*.

§ 103. Na, zooveel ons bestek gedooft, de enkele en samengestelde letterteekenen behandeld te hebben, blijven ons ten opzichte der spelling nog eenige bijzonderheden te vermelden over, welke zorgvuldige behartiging verdienen.

§ 104. In de eerste plaats heeft men door de spelling eenige gelijk-luidende, doch in beteekenis verschillende, woorden getracht te onderscheiden; diensvolgens schrijve men: *hart* (ligchaamsdeel) en *hert* (een dier), *nog* (bovendien) en *noch* (en niet), *doch* (maar) en *dog* (een hond), 't geen evenzeer door het gebruik als door de uitspraak gewettigd wordt.

§ 105. Om de regelmatigheid te bevorderen heeft men insgelijks voorgelagen, uit ettelijke woorden eenige letters te verwerpen, welke niet in het stamwoord gevonden worden, bijv.: *gebrekig*, *hedendagsch*, enz.; maar alsdan zoude men met even veel recht moeten schrijven: *gespreken*, *schipje*, *eensgelijks*, waarvan de ongepastheid wel een ieder in het oog zal loopen. Even zoo verdient het geenerlei aanprijzing, de door het gebruik gevestigde spelling van sommige woorden tot hunne oorspronkelijke schrijfwijze te willen terug brengen, bijv.: *overtallig*, *wijleer*; zoowel omdat men eens dit spoor inslaande in een doolhof van moeilijkheden

zoude geraken, als ook omdat de verstaanbaarheid hierdoor niet altijd zoude bevorderd worden. Met omzichtigheid dient ook de door velen voorgeslagen regel te worden opgevolgd, om in vele woorden, overeenkomstig het algemeene spraak- en schrijfsgebruik, eene letter weg te laten, welke volgens den eigentlichen aard en oorsprong dier woorden daartoe behoort, wijl men hierdoor de taal vaak noodeloos verhardt. In woorden als: *schierlijk*, *diestijds*, *eerstdaags* is de spelling van *schielijk*, *destijds*, *eerstdaags*, evenzeer als de welluidendheid bevorderende aan te bevelen, als dergelijke uitlating eener letter om dezelfde reden in *geenszins*, *eensdeels*, *anderszins* afkeuring zoude verdienen.

§ 106. Groot verschil bestaat er verder in de spelling der verkleinwoordjes: eenigen willen *jen* of *tjen* als verkleinings-uitgang bezigen, schoon toegevende dat door de tegenwoordige, hardere uitspraak der *d* de *t* achter deze letter gevoegelijk kan worden weggelaten (*kindtjen*, *kindjen*); anderen daarentegen willen dat de verkleining door *je* (*briefje*) geschieden moet. Deze laatste regel wordt tegenwoordig vrij algemeen aangenomen, en is dan ook door ons gevolgd, schoon het achtervoegsel *n* bij eenen stootenden samenloop van klinkers welluidendheidshalve mogelijk niet zou af te keuren zijn, indien men in de uitspraak slechts niet de doffe *e* verscherpt. Om de welluidendheid schrijft men echter nog tegenwoordig *tje* achter *l*, *n*, *r* en *w*, en achter de tweeklanken, als in: *kamertje*, *koetje*, en *pje* achter *m*, als in: *bloempje*, *boompje*. Eenige woorden van ééne lettergreep of waarvan de laatste lettergreep slechts éénen klinker heeft, uitgaande op *b*, *l*, *m* en *n*, en in het meervoud den laatsten medeklinker verdubbeld, worden verlengd, als: *schub*, *schubbetje*, *vriendin*, *vriendinnetje*. Men vindt ook enkele verkleiningswoorden, waarin door verdubbeling van wortelklinker de helle klank door den scherpven vervangen wordt, als in: *vat*, *vaatje*, *lot*, *lootje*: hiervoor zijn echter de regels voor de vorming van het meervoud der naamwoorden (zie § 184) een voldoende gids.

§ 107. Veel is er ook getwist over de uitlating der *t* in woorden als: *wezenlijk*, *mijnenwil*, *allenthalve*, enz., zoodat sommigen zelfs *ordelijk*, *gezamenlijk* hebben ingevoerd. Daar echter de *nt* in de uitspraak wel degelijk gehoord wordt, zoo verdient de eerste, voorvaderlijke schrijfwijze de voorkeur, hoezeer wellicht de *d* nog meer eigenaardig in onze taal ter inlassing zoude moeten aanbevolen worden. De *e* in *ent* moet echter in de uitspraak *dof* blijven, en niet *hel* gemaakt worden, gelijk met *ordentlijk* meestal het geval is.

§ 108. Omtrent het inlasschen eener *d* ter versterking der uitspraak van de medeklinkers *l*, *n*, *r* in: *felder*, *schoonder*, *klaarder*, of ter vermindering van eenen stootenden samenloop van klinkers, als in: *tweederlei*, doet men best, even als met de inlassing of uitlating der *e* voor *lijk* en *loos*, als in: *menschlijk*, *behaaglijk*, *belangloos*, naar vereisch der omstandigheden te handelen, daar men hierbij vooral dient te letten op de meerdere of mindere snelheid of waardigheid in den gang zijner gedachten. Wordt de uitgang *lijk* of *loos* door eene *r* voorafgegaan, of bevindt zich voor die uitgangen eene *n*, volgende op eenen tweeklank of op eenen verdubbelden klinker, dan verdient de weglating der *e* onder alle omstandigheden aanprijzing, bijv.: *heerlijk*, *weerloos*, *aanzienlijk*, *toonloos*. Evenzoo schrijve men steeds *vergeeflijk*, *verkiezlijk*, *geneeslijk*.

§ 109. Ten laatsten blijft ons nog over het een en ander in het midden te brengen ten opzichte van de spelling dier woorden, welke uit andere talen ontleend zijn. Hierbij komen drie soorten van woorden voor: tot de eerste behooren die, welke, hoezeer van uitheemschen oorsprong, nogtans door langdurig gebruik der Nederlandsche taal zijn ingelijfd, bijv.: *klooster, predikant, tafel, kerker*. Deze schrijve men steeds overeenkomstig de spelling van zuiver *Nederlandsche* woorden, zonder uitheemsche letterteekenen. Tot de tweede soort brengt men die woorden, welke, insgelijks uit andere talen overgenomen, nog niet als geheel *Nederlandsch* beschouwd worden, en waarbij het gebruik van het een of ander uitheemsch (of met eene vreemde uitspraak bezigd inheemsch) letterteken bij voortdoring gevorderd wordt, als in: *cement, cijfer, oceaen, cirkel, christen, genie, officier, scepter, cylinder*. De derde soort wordt door de eigenlijk gezegde vreemde woorden gevormd, welke weder in basterdwoorden en vreemde eigennamen te onderscheiden zijn. Over de eersten, welke in eene taal, zóó rijk in juistpassende woorden als de *Nederlandsche*, uiterst spaarzaam moeten bezigd worden, zij slechts met een woord gezegd, dat men hen, alleen met verandering van den uitgang, hunnen oorspronkelijken vorm moet laten behouden, als: *justitie, executie, exempel*. Ten aanzien van vreemde eigennamen geldt in het algemeen de regel, dat hierin zoo nabij mogelijk de oorspronkelijke spelling moet bewaard blijven, terwijl alleen de uitgang eenige verandering kan ondergaan, als: *Kodrus, Korinthe, Rhodus, Phaëlon*. Hierbij doen zich echter twee zwaarigheden op; — in de eerste plaats zijn vele eigennamen, vooral *Grieksche*, ons het eerst door *Latijnsche* schrijvers bekend geworden, en het gemis der *k* in hun taaleigen heeft, met verandering van den klank voor de *e, i* en *y*, hiervoor ook bij ons de *c* in zwang doen komen, zoodat wij schrijven: *Cijprus, Circe* met eene *c* in plaats van met de oorspronkelijke *k*. Hoezeer nu in *Duitschland* door enkele schrijvers de *k* op nieuw in alle zoodanige woorden is ingevoerd, zoo blijven echter de gevestigde uitspraak en schrijfwijze bij ons voor het behoud der *c* vóór *e, i* en *y* pleiten, en schrijve men dus: *Cykloop, Kolosse*. Eene tweede zwaarigheid bestaat in het bezigen der ons vreemde klanken *ae* en *oe* (de *Hoogduitsche ä* en *ö*), daar de eerste bij ons niet bekend is, en de laatste als een geheel hiervan verschillende klank voorkomt, 't welk derhalve gereedelijk verwarring zou kunnen veroorzaken. Eenige schrijvers hebben dan ook voorgesteld, om de *ae* en *oe* alleen door *e* uit te drukken, als: *Cesar, Phebus*; maar hierdoor gaat de eigenaardige uitspraak geheel verloren, en wordt de gelegenheid tot nieuwe afwijkingen opengesteld. Daarenboven laten zich de vreemde eigennamen genoegzaam onderscheiden, om geene verwarring te vreezen, en men schrijve dus steeds: *Aegypte, Caesar, Phocbus, Judaea, Galilaea*. — Te verwerpen eindelijk is het gebruik der *f* en *s* voor de *ph* en *s* in vreemde eigennamen, daar de uitspraak, hoe weinig ook in den beginne, op den duur altijd eenige verandering ondergaat. Alleen omtrent de *s* heeft het gevestigd gebruik in: *Azië, Jesus, Mozes* eene uitzondering gemaakt, schoon de *s* hierin steeds de voorkeur blijft verdienen. Bij *Romeinsche* eigennamen is deze verwisseling echter nimmer te dulden, daar de *s* der *Latijnsche* taal geheel vreemd is. — Enkele vreemde eigennamen zijn evenwel door het gebruik geheel *Nederlandsch* geworden, als: *Jozef*, en deze moesten,

wanneer zij als zoodanig voorkomen, ook dienovereenkomstig geschreven worden.

OVER DE FORMING VAN LETTERGREPEN EN WOORDEN.

§ 110. Uit de samenvoeging der enkele letters ontstaan *lettergrepen en woorden*. Eene lettergreep is een verstaanbare klank, welke met eene enkele opening of sluiting van den mond uitgesproken wordt; schoon het getal der letteren, welke tot eene lettergreep behooren, derhalve onbepaald is, kan zij echter niet meer letteren bevatten, dan men met ééne opening of sluiting van den mond kan voortbrengen. De samenvoeging der medeklinkers kan hierbij geene zwaarigheid opleveren, daar de natuur zelve ons in de uitspraak leidt. Het komt er dus eenvoudig op aan, die natuurlijke leiding wel na te gaan, en haar te volgen. Het spreekt van zelf, dat er in denzelfden ademtocht, dat is, in denzelfden klank, geene tegenstrijdige of onvereinbare, ja, ook geene moeilijk op elkander volgende verzettingen der spraakdeelen, maar alleen uit elkander voortvloeiende bewegingen van deze plaats kunnen hebben. Men kan *rs* en *rst* te samen uitspreken, maar geene *trs* of *tsr*, omdat de beweging der tong in deze laatste samenvoeging afgebroken wordt. Zoo doet men bij de uitspraak van *rn*, *ml* (*hoorn*, *hemelen*) steeds *horen* of *hoorne*, *hemelen* hooren, daar de achterevoegende bewegingen der spraakdeelen hier niet onmiddellijk uit elkander voortvloeijen, schoon deze *doffe e* ten opzichte van de voorgaande lettergreep als oneindig kort kan worden aangemerkt. Deze korte en in de maat der rede niet medetellende lettergreep dient ook, om de sissende letter, waar een woord in eindigt, niet met de sissende letter, waarmede een volgend woord aanvangt, te doen in één loopen (bijv.: *hoe wijs Sophia zij*).

§ 111. Eene lettergreep kan of uit eene enkele letter bestaan, welke echter een klinker wezen moet (*adel*); of uit eenen klinker en medeklinker (*ga*); of uit verscheidene medeklinkers, welke eenen of meer gemeenschappelijke klinkers hebben (*ding*, *loei*).

§ 112. Uit lettergrepen ontstaan woorden. Een *woord* is eene verstaanbare uitdrukking van eenig denkbeeld, welke in ééne ademhaling uitgesproken wordt. Het bevat zoo vele lettergrepen als tot zijne voortbrenging openingen van den mond vereischt worden, als: *af*, *gaven*, *verontwaardiging*. Een woord, hetwelk slechts uit ééne lettergreep bestaat, heet *eenlettergrepig*; uit twee of meer, *veellettergrepig*. De meeste der eenlettergrepige woorden zijn *wortelwoorden*, hoezeer sommige ook uit samentrekking ontstaan, als: *ambt* uit *ambacht*.

§ 113. De *Afleiding* onderzoekt op welk eene wijze uit enkele letteren woorden ontstaan en gevormd zijn; zij is echter niet in ons bestek begrepen, en wij bepalen ons ten dezen opzichte tot de algemeene opmerking, dat de woorden niet op eenmaal ontstaan zijn, maar dat het eene woord uit het andere is gevormd geworden. Een oorspronkelijk woord, of zulk een, hetwelk niet uit een ander ontstaan is, maar wel een ander kan voortbrengen, heet *stamwoord*, (*berg*, *man*); en zulk een, hetwelk door middel van voor- of achterevoegsels uit zoodanig naamwoord gevormd is, wordt een *afgeleid* woord genoemd (*gebergte*, *mannelijk*).

§ 114. De verdeling der woorden in lettergrepen moet in de uitspraak niet als zoodanig worden overgebracht; eene lettergreep staat niet op zich zelve, maar is in de uitspraak met de volgende vereenigd, en het is de medeklinker tusschen de twee klinkers, waarin, schoon hij bepaaldelijk tot eene van beide lettergrepen behoort, die vereeniging plaats heeft. Men moet dus dien tusschen-medeklinker, het zij enkelvoudig, het zij samengesteld, in het uitspreken met beide die klinkers verbinden, zoodat men zelfs bij verdubbeling van den medeklinker wel den overgang, maar niet twee zelfde medeklinkers mag doen hooren (*moeten, kommer, hebben*).

OVER DE SAMENSTELLING DER WOORDEN.

§ 115. De woorden zijn *eenvoudig* of *samengesteld*. Een eenvoudig woord is zulk een, welks deelen niet uit woorden bestaan, en hetwelk derhalve niet hierin kan worden opgelost (*groot, veld, stedeling*). Een woord wordt samengesteld geheeten, in zoo ver het uit twee of meer woorden gevormd is (*grootmeester, veldheer*).

§ 116. De samenstelling geschiedt voornamentlijk met oogmerk, om de beteekenis van een woord nader te bepalen, en die oorspronkelijke beteekenis en nadere bepaling daardoor tot één denkbeeld te vereenigen. Het nader bepalende gedeelte staat altoos vooraan; iets dat zorgvuldig dient in het oog gehouden te worden, daar bij verplaatsing der samenstellende woorden eene gansch andere beteekenis ontstaat (bijv.: *werkhuis* en *huiswerk*, *huisraad* en *raadhuis*, *vruchtbroom* en *boomvrucht*).

§ 117. De uit twee deelen samengestelde woorden zijn de meest gewone; er zijn echter genoeg, welke uit drie woorden bestaan, als: *aartsbooswicht, zeevischmarkt*. Verder moet men de samenstelling niet uitstrekken, en de opeenstapeling van aan elkander gehechte woorden liefst door omschrijving voorkomen, bijv.: voor *erfstadhouderambt* het *ambt van erfstadhouder* bezigen. Ook moet men bij het samenstellen der woorden vooral de welluidendheid in het oog houden.

§ 118. De soorten van samenstelling zijn veelvuldig, bijv.:

- 1°. twee of meer zelfstandige naamwoorden, als: *veldmaarschalk*.
- 2°. een zelfstandig naamwoord en een bijvoegelijk naamwoord, als: *ijskoud, hoogmoed, geenszins*.
- 3°. twee bijvoegelijke naamwoorden, als: *veelkleurig, driejarig*.
- 4°. een voornaamwoord en een zelfstandig naamwoord, als: *zelfstrijd, zelfmoord*.
- 5°. een werkwoord en een zelfstandig naamwoord, als: *draagband, schrijfstafel*.
- 6°. een werkwoord en een bijvoegelijk naamwoord, als: *gedenkwaardig*.
- 7°. twee bijwoorden, als: *nimmermeer*.
- 8°. een bijwoord en deelwoord, als: *hoogdravend, eensluidend*.
- 9°. een bijwoord en zelfstandig naamwoord, als: *welvaart, eerstdaags*.
- 10°. een scheidbaar voorzetsel en een zelfstandig of bijvoegelijk naamwoord, als: *bijstand, buitenlandsch*.
- 11°. een onafscheidbaar voorzetsel en een naamwoord, als: *antwoord, ontvreeden, ongenaakbaar*.

§ 119. Ook kunnen door middel van samenstelling rededeelen tot zelfstandige naamwoorden worden, welke het op zich zelve niet zijn, schoon zij in den deftigen stijl zelden gebezigd worden, als: *deugniet*, *weetniet*.

§ 120. Het nader bepaalde woord blijft in alle gevallen onveranderd; dikwerf ook het nader bepalende, als: *torenspits*, *maanlicht*. Sommige samengestelde woorden ontvangen evenwel achter het nader bepalende gedeelte eene *s* of *e* als: *gerechtshof*, *paardekop*, *harteleed*, *hartstocht*. Eenigen hebben het nader bepalende woord in het enkelvoud, schoon daarmede altijd meer dan een bedoeld wordt (*broodbakker*, *appelboom*); — anderen in het meervoud (*oogenblik*, *heldenmoed*).

§ 121. Het is in het schrijven geenszins onverschillig, of een woord als samengesteld of als niet samengesteld beschouwd wordt, schoon het moeilijk en misschien onmogelijk is, hieromtrent eene nauwkeurige en doorgaande bepaling te maken.

Het spreekt van zelf dat het gebruik ook hierin zijne rechten heeft; men schrijft bijv.: *uitgaan* en tevens *rechtuit gaan*, *brandschatten* en tevens *storm loopen*. Zoo worden ook de van werkwoorden afgeleide zelfstandige naamwoorden in *ing* uitgaande veelal met hunne nadere bepaling samengevoegd; men schrijft toch: *schadeloos stellen* en *schadeloosstelling*, *in acht nemen* en *inachtneming*. Verkeerdelijk hecht men dikwerf een werkwoord met zijn bijwoord aaneen; men schrijve derhalve van elkander gescheiden: *te binnen brengen*, *vol gieten*; ook dient men het woordje *te* als buiten het werkwoord, en dus geene samenstelling duldend, aan te merken in bewoordingen als: *aan te nemen*, *af te schrikken*.

§ 122. Twee door *en* verbonden woorden worden mede van elkander gescheiden, omdat het koppelwoord *en* de samenstelling tot één denkbeeld uitsluit, bijv.: *een en twintig*; en dit heeft zelfs dan plaats, wanneer die woorden als bijvoegelijke of zelfstandige naamwoorden voorkomen, als: *de twee zes en dertig ponders*. Evenzoo worden van elkander gescheiden: *berg op*, *berg af*, *op en neder*, *een arm of hand vol*, *zoo wel als*, enz.

§ 123. Aaneen schrijft men het woordje *van* met het daartoe behoorend woord, wanneer dit laatste voorafgaat, als: *waarvan*, *daarvan*; zoo is het met alle zoodanige voorzetselen, als: *hiertoe*, *hierom*, *daarin*. Men schrijve ook: *deswegens*, *weshalve*, *diervoege*, maar tevens *in* *dier* of *dezer voege*.

§ 124. De moeilijkheid echter tot het geven van bepaalde regels ten dezen opzichte doet vele twijfelachtige gevallen voorkomen, waarin men liever altijd de woorden van elkander gescheiden moet schrijven, dewijl de samenstelling menigmaal geen nut doet, en lange samenstellingen zeer dikwijls duisterheid veroorzaken.

OVER TOON EN UITSpraak DER WOORDEN.

§ 125. Geene reeks, hoe groot of klein ook, van aaneen geschakelde lettergrepen of woorden kan er zijn, of daar moet eene onderscheiding wezen, zoo in toon als during, van de eene lettergreep boven de andere; en dus moet zij in ieder woord van meer dan eene lettergreep, en in elke rede of deel eener rede plaats grijpen. De betrekking der meer of

mindere drukking en verheffing, trager uitrekking of sneller overgliding tusschen de lettergrepen en tusschen de woorden, en zoo ook tusschen de verschillende afdeelingen eener rede, is wat men in het zingen *val* of *kadans* noemt. Het verschil in *during* of uitspraak wordt door de *maat*, het verschil in stemverheffing door den *toon* bepaald. — Betrekkingen van toon en maat vloeijen voort, deels uit den aard der lettergrepen van een woord en uit dien der woorden onderling; deels ook uit het meer of minder belang der lettergrepen van een woord, of van dat der woorden in eene rede. Wij noemen zulks eenen natuurlijken of eigenaardigen *kadans*, in tegenstelling met den willekeurigen (het zij redenaars-, het zij dichter-) *kadans*, waarbij de betrekkingen van toon en maat voortspruiten uit eenen algemeenen vorm van *val* of *zang*, dien men zich onafhankelijk van de woorden of rede voorstelt, en waaraan men de rede onderwerpt: — dit laatste te weeg te brengen heet in onze taal *inachtneeming* van de *versmaat*, maar deze ligt geheel buiten het bestek onzer handleiding, welke zich alleen tot den natuurlijken *kadans* bepalen moet.

§ 126. *Toon* en *maat* oefenen eenen wederzijdschen invloed op elkander uit, en in het *Nederlandsch* zoodanig, dat de *toon* de *maat* overheerscht, zonder echter geheel van deze onafhankelijk te zijn. De *toon* doet eene lettergreep hooger klinken, de *maat* haar langer of korter duren; de *maat* is daarentegen meer innig aan het woord verknocht, de *toon* wordt meer als toevoegelijk beschouwd, waarom hij ook wel door het vreemde woord *accent*, (*toegalm*) wordt aangeduid. Hieruit volgt dat men van *toonlooze* lettergrepen spreken kan, terwijl iedere lettergreep eene langere of kortere *maat* heeft. Men kan dus zeggen, op deze of gene lettergreep des woords valt de *toon*, maar er is gene lettergreep of zij heeft hare *maat*. Wij kennen in onze taal slechts eenen *toon* in het algemeen, en wanneer verscheidene volstrekt toonlooze lettergrepen bijeen komen, eene geringe verheffing in eene van die, welke wij oneigentlijk, maar als eenen min sterken *toon*, eenen *halven toon* heeten.

§ 127. Ieder woord, vatbaar voor *toon*, heeft dien, wanneer het op zich zelf staat; maar door samenstelling met een ander kan het dien verliezen. Onvatbaar voor *toon* zijn de doffe *e* en *i*, en in het algemeen alle doffe klinkers, welke echter niet dan in vreemde woorden of namen voorkomen. Toonloos zijn dus de voornaamwoorden *me*, *ge*, *ze*, *we*, en de voorzetsels *te*, *be*, *ge*, *ver*; evenzoo de tweede lettergreep van *machtig*, *machtige*, en de uitgang *lijk* in *kwalijk*, enz. De uitgangen *ing* en *end* (bijv.: *leering*, *bedroevend*) zijn meestal geheel toonloos, maar kunnen, even als *lijk*, wanneer zij door eene toonlooze lettergreep vooraf gegaan worden, als in: *bekommering*, *wandelend*, *wenschelijk*, nog wel eenen halven *toon* aannemen. Op den uitgang *baar* en *zaam* valt meestal een halve *toon*, als in: *eerbaar*, *gehoorzaam*. De uitgang *loos* is doorgaans toonloos, als: *weerloos*, maar neemt, door eene toonlooze lettergreep vooraf gegaan, nog wel eenen halven *toon* aan, bijv.: *kinderloos*, *reddeloos*; — *goddeloos* heeft door misbruik ook wel den *toon* op *loos*.

§ 128. Wanneer twee lettergrepen, vatbaar voor eenen volkomen *toon*, onmiddellijk naast elkander staan, moet bij ons eene van beide toonloos worden. Dit geldt zoowel in één zelfde (bijv.: *veldheer*) als bij twee

onderscheiden woorden, ten ware er een verwijl tusschen zoodanige woorden in de uitspraak plaats moest grijpen, of een van beide ingelacht ware, en dus uit dien hoofde eenen anderen zwaai van stem vereischte, bijv.: *de mensch DAN was gevormd, NU juichten de engelenreijen.*

§ 129. Regelmatig houdt van eenig woord het zakelijk deel, dat bij alle vervorming de grond der beteekenis is en blijft, den toon, als: *twist in betwistbaar, onbetwistbaarheid; spreek in onwederspreeklijkheid.* Ten aanzien van de zuiver samengestelde woorden is deze regel echter aan uitzonderingen onderhevig.

§ 130. In de samenstelling van een bijvoegelijk naamwoord houdt dit laatste regelmatig zijnen toon, als in: *weladig, praatZUCHtig*, maar hiervan is de tweeklank *ie* uitgezonderd, als in: *VREUGDlief, PRAATsiek*, terwijl bij de bijvoegelijke naamwoorden in *heftig* uitgaande de toon op de eerste lettergreep van den uitgang valt, als in: *krijgshAftig*. Evenzoo zegt men *waarachtig* (waarschijnlijk vroeger *waarhAftig*), hoezeer de overige bijvoegelijke naamwoorden op *achtig* uitgaande den toon op het zakelijk deel hebben, bijv.: *diefachtig, LEUGenachtig*.

Bij de samenstelling van zelfstandige naamwoorden is het eerste woord in die samenstelling eene wijziging van het latere, en dus van *bijvoegelijke* kracht, waardoor het gewijzigde woord zijne beteekenis van meer algemeen tot de uitdrukking van eene bijzondere soort verandert: — het neemt als dit latere woord onderscheidende den toon aan, als in: *KRIJGshoofd, WELdaad, ONmensch, TEGENspoed, opgeld*. Deze toon houdt zijne plaats, ook wanneer zulke zelfstandige naamwoorden in het meervoud eene of twee lettergrepen langer worden. Hiervan moet men alleen uitzonderen de woorden van deelwoorden gemaakt, welke den toon anders hebben, als: *menschlievendheid* van *menschlievend*, en de uitgangen *ij, eel, et* met de *helle e, ier* en *aadje*, als ook de vrouwelijkende uitgangen *in* en *es*, die den overheerschenden toon tot zich trekken, als in: *soldus, kraakeel, helmE, rentenier, plantaADJE, koningIN, prinsES*.

§ 131. De toevoeging van *heid* aan een bijvoegelijk naamwoord is toonloos, en de toon blijft als vroeger, bijv.: *WAARDigheid*.

§ 132. In de werkwoorden is onderscheid tusschen die met *scheidbare* en *onscheidbare* voorzetsels. In de eersten heeft het voorzetsel den toon, in de laatsten behoudt het werkwoord dien, als: *TEGENspreken, wedersPREKEN, ONDERgaan, onderGAAN*. Een bijzondere nadruk, dien de spreker in een bijzonder geval op eene lettergreep legt, om deze bij uitstek te doen gelden, kan hier en ook bij de naamwoorden eene onregelmatigheid te weeg brengen; tot zoover zelfs dat hij de *doffe e* ten dien einde in eene *helle* verandert, bijv.: *hij heeft er jaren mee doorgebracht; — hij was GOED- en niet KWAADAardig*.

§ 133. Op voornaamwoorden moet geen dan een halve toon vallen, ten ware zij in tegenstelling of anders met nadruk gebruikt worden.

§ 134. De deelwoorden volgen in het toon aannemen hun werkwoord, en de bijwoorden de bijvoegelijke naamwoorden.

§ 135. Zijn voorzetsels met bijvoegelijke naamwoorden samengesteld, dan laten zij den toon aan deze laatsten, als, *overMORDig*. Wanneer zij op zich zelve staan hangt hun toon geheel van den meer of minderen nadruk af, dien de zin daaraan geeft, en aan de plaatsing tusschen toon

hebbende en geenen toon hebbende woorden, bijv. : *deugd met wijsheid* eischt, naar het belang dat men in de verbinding stelt, of naar de welluidendheid medebrengt, het verbindend *met* toonloos of omgekeerd. — Evenzoo is het met de voegwoordjes.

§ 136. De toon hangt altijd af van de meening des sprekers ten aanzien van het belang der woorden in zijne rede, en tevens ook van de gemakkelijheid der uitspraak of van de welluidendheid, welke nooit bij eene niet gemakkelijke uitspraak bestaan kan. Het is deze gemakkelijheid van uitspraak en deze welluidendheid; welke geene lange rij van toonlooze, noch ook van enkel toon hebbende lettergrepen dulden kan; iets hetgeen ook natuurlijk op de schikking der woorden en volzinnen invloed uitoefent.

§ 137. Met betrekking tot de *maat*, of during der uitspraak, merken wij op, dat alleen het *sakelijk* deel van naam- of werkwoorden bepaalde maat heeft, en uit den aard *lang* is, maar *kort* wordt door in hetzelfde woord op den heerschenden toon te volgen, bijv. : *Het is de voorvreugd van 't gevecht*; — *de scheepskajuitdeur is ontsloten*. Alle *uitgangen* zijn regelmatig *kort*, schoon zij door den nadruk van eenen halven toon, wanneer deze daarop valt, voor *lang* kunnen gelden. Het *lidwoord* is *kort*; de *voornaamwoorden* zijn *lang* of *kort*, naar gelang zij toon hebben of niet; even zoo is het met voorzetsels en voegwoorden, naar gelang deze of gene hunner lettergrepen toon hebbe of niet. Tusschenwerpsels hebben, dewijl zij op zich zelve staan, den hun eigen toon, en zijn in overeenstemming hiermede *lang*. — De toonlooze *e* is kort.

§ 138. Meer of minder medeklinkers in dezelfde lettergreep, het zij vóór of achter den klinker, doen niets tot de lengte, als : *die, dienst*. Alle *langen* worden *even* lang, en alle korten *even* kort gerekend; terwijl men aanneemt dat de *lange* (de *scherpe* en *helle*) klinker de dubbele during van den *korten* (den *doffen*) heeft; in beide gevallen moet echter de met eene zuivere stem begaafde spreker, tot behoud van de muziek der taal, in den duur der uitspraak als ware het onwillekeurig eenige wijziging aanbrengen.

§ 139. Dit weinige over toon en maat zij hier genoegzaam, daar de behandeling van de verscheidenheid der toonen in eene samenhangende rede ons van zelve tot den willekeurigen kadans of tot de versmaat eener rede zoude voeren.

DERDE HOOFDSTUK.

Over woordgronding.

OVER WOORDGRONDING IN HET ALGEMEEN EN
ONTLEDING VAN VOLZINNEN.

§ 140. *Woordgronding* is in het algemeen de kennis van den aard, de eigenschappen (waaronder voornamentlijk de veranderingen, voor welke zij vatbaar zijn), de afleiding en de beteekenis der woorden. Eene grondige behandeling van dit gedeelte der spraakleer in zijn geheel ligt echter grootendeels buiten ons bestek; weshalve wij ons de woordgronding in meer beperkten zin voorstellen als de kennis der vervorming en voortbrenging van het eene woord uit het andere, hetgeen dan ten aanzien van de vervormde of daaruit afgeleide woorden als oorspronkelijk beschouwd wordt. Wanneer wij van deze opvatting uitgaan, bevat de woordgronding drie onderscheidene zaken:

1°. de soortverdeling der woorden.

2°. hunne veranderingen in zich zelve.

3°. de voortbrenging van de uit hen voortgesprotenen of afgeleide woorden.

§ 141. Eer wij echter hiertoe over gaan, achten wij het niet ondoelmatig, eenige oogenblikken bij het innige der rede stil te staan, en het een en ander over de samenstelling en ontleding van volzinnen en voorstellen in het midden te brengen.

§ 142. *Spreken* is, zoo als uit het vroeger aangewezen volgt, het uitdrukken van het denken door geluiden, welke men woorden noemt. Het *denken* nu bestaat niet in het bloote gewaarworden van een voorwerp, dat zich uiterlijk of innerlijk aan onze vatbaarheid opdoet, maar is eene *werking* der ziel omtrent dat voorwerp. Deze werking is verder een erkennen, aan of omtrent dat voorwerp, van iets dat wij er bij beseffen, en met de voorstelling daarvan vereenigen; — welke werking met eene andere uitdrukking een *oordeelen* genoemd wordt.

§ 143. Een *oordeel* is eenvoudig of meer samengesteld. Het eenvoudigste is wat wij een bloot aanschouwen noemen; hoezeer dit eigenlijk, even als het meer samengestelde, dat doorgaans meer bepaaldelijk oordeelen geheeten wordt, eene toekenning of afscheiding bevat, en dus vergelijkingen onderstelt met denkbeelden buiten dit aanschouwen, die het geheugen ons daar bij opgeeft.

§ 144. Elke rede nu is een volzin of eene verzameling van *volzinnen*, alle ter uitdrukking van eene en dezelfde hoofdgedachte te samenwerkende. Elke volzin bestaat uit een of meer *voorstellen*: — een voorstel eindelijk is elk door woorden uitgedrukt oordeel, als: *Maurits was veldheer*.

§ 145. De twee denkbeelden (datgene, waarvan men iets oordeelt, of het *onderwerp*, en datgene, wat men van dit onderwerp oordeelt, of het *gezegde*) en hunne koppeling, die in elk oordeel voorkomen, worden hier door drie woorden in het voorstel uitgedrukt, als 1°. het woord voor het *onderwerp* (*Maurits*); 2°. het woord voor het *gezegde* (*veldheer*); 3°. het *koppelwoord* (*was*). — Dikwijls is het koppelwoord verborgen, bijv. in: *het*

paard rent, waar het in het gezegde bevat is. Bij de oplossing van het gezegde vindt men echter het koppelwoord altijd terug, als in: *het paard is rennende*.

§ 146. Sommige gezegden, welke zekere handeling of werking aanduiden, zijn niet volkomen, zoo lang daarbij niet wordt uitgedrukt, wat eigenlijk de opgegevene handeling of werking ondergaat. Hetgeen als eene handeling of werking ondergaande voorkomt, noemt men het *voorwerp*. Zoo wordt het voorstel: *de veldheer belooft*, eerst volkomen, wanneer men hetgene beloond wordt er bijvoegt, als in: *de veldheer belooft den moed*.

§ 147. Menigmaal wordt het onderwerp, gezegde of voorwerp door een of meer woorden nader bepaald. Het woord of de woorden, welke men ten dien einde gebruikt, en waardoor de uitdrukking der gedachte de vereischte juistheid en volledigheid verkrijgt, dragen den naam van *bepaling*, bijv. in: *de daden van kundige veldheeren ondergaan dikwijls de onverdiende berisping van nietswaardige menschen*, dient *van kundige veldheeren* tot bepaling van het onderwerp, *dikwijls* tot bepaling van het gezegde, en *van nietswaardige menschen* tot bepaling van het voorwerp. Eigenlijk zou het *voorwerp* ook als *bepaling van het gezegde* kunnen worden beschouwd.

§ 148. Ten aanzien van den vorm heeft men *verhalende*, *verzoekende*, *vragende*, *bevelende*, *voorwaardelijke*, *wenshende* en *uitroepende voorstellen*. — Met betrekking tot de stof komt de onderscheiding der voorstellen uit een spraakunstig oogpunt in *enkelvoudige* en *veelvoudige* bijzonder in aanmerking.

§ 149. *Enkelvoudig* is een voorstel, wanneer het onderwerp en gezegde benevens het voorwerp en de bepaling, als deze tot het voorstel noodzakelijk zijn, enkelvoudig zijn, en het voorstel dus in geene andere voorstellen te ontbinden is, als: *het boek is goed*; — *de paarden draven hard*.

§ 150. *Veelvoudig* is elk voorstel, waarvan het onderwerp, gezegde, voorwerp of bepaling veelvoudig zijn, als: *deugd*, *vriendschap*, *vrijheid en gezondheid zijn de kostbaarste goederen*; — *Scipio zegevierde in Spanje en in Afrika*.

§ 151. Deze voorstellen zijn:

1°. *Zonder versiering*, wanneer onderwerp, gezegde, voorwerp en bepaling zonder verdere omschrijving uitgedrukt zijn, als: *Hannibal moest voor Scipio onderdoen*; — *Zwakte, ouderdom en ziekte kwellen hem*.

2°. *Versierd*, wanneer van onderwerp, gezegde, voorwerp en bepaling een of meer door middel van enkele rededeelen, zoo als bijvoegelijke naamwoorden, nader bepaald zijn, als: *de ervaren Hannibal moest voor den JEUGDIGEN Scipio onderdoen*; — *de GROOTE zwakte, de HOOGHE ouderdom en de PIJNLIJKE ziekten kwellen en VERMAGEREN hem VOORTDUREND*.

3°. *Uitgebreid*, wanneer in de voorstellen andere als bepalingen ingevlochten worden, welke bepalingen dikwijls den naam van *tusschensinnen* dragen, als: *de wis- en teekenkunde, OP WELKE GIJ VERZUIMT U TOE TE LEGGEN, zijn onontbeerlijk in het beroep, DAT GIJ GEKOZEN HEEFT*.

§ 152. Elke *volzin*, uit een of meer voorstellen bestaande, is de uitdrukking van eenen volkomen verstaanbaren en geëindigden zin. Men onderscheidt de volzinnen in *enkelvoudige* en *samengestelde*.

§ 153. Een *enkelvoudige volzin* is die, waarin de eenheid van zin ontstaat uit de eenheid van onderwerp en gezegde en uit de volstreckte onderlinge afhankelijkheid der samenstellende deelen, als: *het regeeren is*

eene moeilijke kunst; — Caesar kwam, zag en overwon; — het gezicht verschaft aan de ziel de rijkste verscheidenheid van gewaarwordingen, houdt zich met de voorwerpen op denersten afstand bezig, en blijft den langsten tijd werkzaam, zonder van zijn eigen genot vermoeid of versadigd te zijn.

Enkelvoudige volzinnen kunnen door de menigte van opgenomen bepalingen zóó uitgebreid worden, dat zij samengestelde volzinnen in grootte overtreffen. De zeer eenvoudige volzin: *ik schrijf u eenen brief*, kan worden uitgebreid, zonder samengesteld te worden, tot: *om vele gewichtige redenen, welke ik wegens beperktheid van tijd nu niet ontwikkelen kan, schrijf ik u eenen brief, waarvoor gij in het vervolg, wanneer gij door eene langere ervaring de voorwerpen rondom u in hun waar licht aanschouwt, mij nog danken zult.*

§ 154. Een samengestelde volzin is die, waarin de eenheid van zin geboren wordt door verbinding van voorstellen, welke zonder eene volstreckte afhankelijkheid van elkander echter onderling zoo naauw in betrekking staan, dat het eene tot volkomenheid van zin het andere vereischt, als: *wie in den krijg geen beleid aan moed paart, (die) is reeds ten halven overwonnen; — ware beschaafdheid is het zout der samenleving, de liefelijkste gezellin der deugd, en stroekt dikwijls ten besten behoedmiddel tegen vele ondeugden, omdat zij den geest eene kieschheid bijzet, waarbij alle ruwe vermaken smakeloos zijn.*

§ 155. De meeste samengestelde volzinnen bevatten twee voornamen voorstellen of deelen, waarvan het eene het *voorzindeel* en het andere het *nazindeel* genoemd wordt. De *nazindeelen* zijn tweederlei: *volstrekt* en *betrekkelijk*. Een *volstrekt nazindeel* is datgene, waarbij het voorzindeel onvolkomen blijft, en geen zin en samenhang oplevert, wanneer het nazindeel wegvalt, als: *konde onze moed alleen geheel zijn doel bereiken; zoo soude de leer der krijgskunst nutteloos wesen.* Een *betrekkelijk nazindeel* is datgene, waarbij wel het voorzindeel op zich zelf bestaan en begrepen kan worden, al valt ook dat nazindeel weg; maar waarbij het nazindeel, dat gewoonlijk den grond van de in het voorzindeel uitgedrukte stelling behelst, niet op zich zelf bestaan en geen eigen voorstel worden kan, dewijl het, om recht begrepen te worden, dit voorzindeel noodig heeft, als: *gij kunt in allen gevalle op mij rekenen; want ik houd het voor plicht u te ondersteunen.*

§ 156. Ter verbinding der deelen in samengestelde volzinnen gebruikt men, even als in voorstellen ten zelsden einde geschiedt, woordjes, waaraan men uit dien hoofde den naam van *voegwoorden* geeft, en welke in verschillende soorten (zie § 309) verdeeld worden.

§ 157. *Omgangen* worden genoemd die enkelvoudige volzinnen, waarin de uitdrukking der hoofdgedachte door eenigen tusschenzin wordt vaneen gescheiden, zoodat men als langs eenen omweg tot den hoofdweg wordt terug gebracht, als: *IK SCHRIJF U, om vele gewichtige redenen, die ik, wegens gebrek aan tijd, nu niet ontwikkelen kan, EENEN MOGELIJK NIET ZER AANGENAMEN BRIEF.* Door eene verschikking der leden van zoodanigen omgang, welke ten minsten twee in getal zijn, gaat hij geheel verloren.

§ 158. Het is allezins nuttig zich in het *ontleden* (*analyseeren*) der volzinnen te oefenen, ten einde de voorstellen, welke in de volzinnen bevat zijn, en de deelen dezer voorstellen behoorlijk te kunnen onderscheiden,

om daarop de veranderingen, welke sommige woorden ondergaan, te kunnen gronden.

Nemen wij ter ontleding het volgend voorbeeld: *Willem de derde leefde in eenen tijd, in welken het staatkundig evenwicht van Europa, dat eerst na zoovele oorlogen was gevestigd, tegen de heerschzucht van Lodewijk den veertienden moest worden verzekerd, of het ware met Europa's vrijheid gedaan geweest. Wat toch zoude het zijnen tijdgenooten gebaat hebben, in de vrijheid het hoogste goed te stellen, indien hij hun niet geleerd had, zich in haar bezit te handhaven? Dit bezit der vrijheid moet echter, zal het eenen staat waarlijk tot voordeel strekken, met erkenning der rechten van anderen ten dien aanzien gepaard gaan; want anders geeft een volk zich spoedig aan heerschzuchtige ondernemingen over, en stelt daardoor meestal zijne eigene vrijheid in gevaar.*

Dit voorbeeld bestaat uit drie volzinnen: de eerste is in de volgende voorstellen te ontleden:

1°. *Willem de derde leefde in eenen tijd.*

2°. *In dien tijd moest het staatkundig evenwicht van Europa tegen de heerschzucht van Lodewijk den veertienden verzekerd worden.*

3°. *Het staatkundig evenwicht was eerst na vele oorlogen gevestigd.*

4°. *Het ware met Europa's vrijheid gedaan geweest.*

De tweede volzin, welke tevens een voorwaardelijk voorstel is, bevat de volgende enkelvoudige voorstellen:

1°. *Het kon aan de tijdgenooten van Willem den derden niets baten, in de vrijheid het hoogste goed te stellen.*

2°. *Willem de derde heeft zijne tijdgenooten geleerd zich in het bezit der vrijheid te handhaven.*

De derde volzin bevat de volgende voorstellen:

1°. *Het bezit der vrijheid moet met erkenning der rechten van anderen ten dien aanzien gepaard gaan.*

3°. *Het bezit der vrijheid zal aan eenen staat waarlijk tot voordeel kunnen strekken.*

3°. *Zonder erkenning der rechten van anderen op het bezit van vrijheid geeft een volk zich spoedig aan heerschzuchtige ondernemingen over.*

4°. *Een zich aan heerschzuchtige ondernemingen overgevend volk stelt meestal zijne eigene vrijheid in gevaar.*

De ontleding der afzonderlijke voorstellen van het opgegeven voorbeeld kan, bij inachtneming van het gestelde in § 145 en 147, geene zwaarigheid opleveren, en mag alzoo aan het oordeel van den leerling worden overgelaten.

OVER DE SOORTVERDEELING DER WOORDEN.

§ 159. De rede, waardoor wij onze gewaarwordingen en voorstellingen uitdrukken, is dus samengesteld uit volzinnen, de volzinnen uit voorstellen, en deze uit woorden, welke men in verschillende soorten verdeelt.

§ 160. In het algemeen kunnen de woorden naar hunne beteekenis verdeeld worden:

a. in woorden ter benoeming van voorwerpen, welke men *naamwoorden* heet.

b. in woorden ter uitdrukking van bestaan of werking, welke eene *wijziging* van het bestaan is; — deze heet men *werkwoorden*.

§ 161. De *naamwoorden* hebben of zelfstandigheden (zie § 165), of hoedanigheden van eenige zelfstandigheid (of van het daarvoor gehoudene) tot voorwerp: vandaar hunne verdeeling in *zelfstandige* en *bijvoegelijke naamwoorden*.

§ 162. Eene werking kan op verschillende wijzen geschieden; ook de hoedanigheid kan onderscheidene wijzigingen ondergaan. De woorden nu, welke wij gebruiken om deze onderscheidingen bij een werkwoord of bijvoegelijk naamwoord uit te drukken, worden *bijwoorden* genoemd.

§ 163. Wij zouden diensvolgens vier soorten van woorden kunnen aannemen, indien men niet gewoonlijk de een naamwoord vervangende *voornaamwoorden*; de afzonderende en aanwijzende, en eigenlijk geene hoedanigheid uitdrukkende algemeene bijvoegelijke naamwoordjes of *lidwoorden*,— en de uit werkwoorden voorspruitende bijvoegelijke naamwoorden of *deelwoorden* als bijzondere soorten onderscheidde. Hetzelve doet men ook met die woorden, welke eenige toevallige betrekking, als bijv. tot plaats of tijd of dergelijke, uitdrukken, en als *voorzetsels* bekend staan; met de woorden, die tot verband der woorden of zindeelen dienen, en *voeg-* of *bindwoorden* genoemd worden; en eindelijk met de woordjes, die eigenlijk niets dan hartstochtelijke uitroepingen zijn, en als in de rede in- of tusschengeworpen *tusschenwerpsels* heeten.

§ 164. Dien ten gevolge heeft men eene verdeeling der woorden in tien taal- of rededeelen aangenomen, als: *zelfstandige naamwoorden*, *lidwoorden*, *bijvoegelijke naamwoorden*, *voornaamwoorden*, *werkwoorden*, *deelwoorden*, *bijwoorden*, *voorzetsels*, *voegwoorden* en *tusschenwerpsels*. Deze verschillende soorten van woorden worden in *veranderlijke* en *onveranderlijke* verdeeld. De veranderingen geschieden door *verbuigen* of *vervoegen*: *verbuigen* is het maken der veranderingen welke een naamwoord ondergaat in geslacht, getal en naamval; door *vervoegen* verstaat men de veranderingen, aan welke een werkwoord in wijzen, tijden en personen onderworpen is. De zes eerste soorten worden verbogen of vervoegd: de overige zijn onveranderlijk; alleen eenige bijwoorden nemen de aan trappen van vergelijking eigene uitgangen aan.

OVER DE ZELFSTANDIGE NAAMWOORDEN.

§ 165. Woorden, welke zelfstandigheden uitdrukken, worden *zelfstandige naamwoorden* genoemd. Dit geldt zoowel voor die zelfstandigheden, welke wij ons onder eenigen *vorm* denken (bijv. *krijgsman*, *schip*), als voor de zoodanige, welke moeten aangemerkt worden alleen voor onzen *geest* te bestaan (bijv. *moed*, *dapperheid*). Zij worden zelfstandige naamwoorden genoemd, omdat zij op zich zelve staande reeds iets uitdrukken, dat eenen verstaanbaren zin heeft, zonder dat het noodig zij ten dien einde er nog een ander woord bij te voegen.

§ 166. Er zijn twee soorten van zelfstandige naamwoorden: *eigene* en *gemeene*. — *Eigene* zelfstandige naamwoorden zijn alle eigennamen van menschen, landen, zeeën en dergelijke, en drukken bepaaldelijk een enkel voorwerp uit als: *Willem*, *Rotterdam*. — *Gemeene* zelfstandige naamwoorden zijn dezulke, welke op een geheel geslacht of eene geheele soort toepasselijk zijn, als: *paard*, *held*.

§ 167. De *Nederlandsche* taal heeft het voorrecht, dat zij ieder denkbeeld als iets zelfstandigs beschouwen, en bij gevolg ieder deel der rede als zelfstandig gebruiken kan, bijv.: *het lezen, de wijzen, het mijne, bij die zaak is een maar, het ach en wee, de zes, het tegen*, enz.

§ 168. Een zelfstandig naamwoord, dat een voorwerp als verkleind aanduidt, wordt *verkleinwoord* genoemd: deze verkleining geschiedt meestal door achtervoeging van *je* (zie § 106).

§ 169. De zelfstandige naamwoorden eindelijk kunnen zijn *eenvoudig* of *samengesteld*, waarover bereids in § 115—120 gehandeld is.

a. Over de geslachten der zelfstandige naamwoorden.

§ 170. Daar de natuur ons twee geslachten, namentlijk het mannelijke en het vrouwelijke, aanwijst, zoo hebben de menschen bij de eerste vorming der talen ditzelfde onderscheid ook in de uitdrukking van zelfstandigheden doen hooren; daar men echter van vele zaken zulke duistere denkbeelden had, dat men hieraan geen der beide geslachten geven kon, heeft men in de meeste talen en ook in de onze tot een derde geslacht, namentlijk het onzijdige, moeten besluiten.

§ 171. Er zijn dus bij de zelfstandige naamwoorden *drie geslachten*, als: *het mannelijke, het vrouwelijke en het onzijdige*. Schoon men nu over het algemeen kan aanmerken, dat, bij de bepaling van het geslacht der woorden, alles, waarmede het denkbeeld van grootte, sterkte, werkzaamheid en verschrikkelijkheid verknocht was, *mannelijk*; — alles, wat men zich als zwak, zacht, vruchtbaar, schoon, aangenaam en lijdend voorstelde, *vrouwelijk* — en alles, waaraan men geene dezer eigenschappen ontdekte, of waaromtrent de gewaarwording verdeeld was, *onzijdig* genomen werd, zoo blijft het echter zeer moeilijk, ja, volstrekt onmogelijk, in alle bijzondere woorden de reden aan te wijzen, waarom zij tot dit, en niet tot een ander geslacht gebracht zijn. Van hier dan ook het verschil, dat over het geslacht van vele woorden ontstaan is en grootendeels nog bestaat, daar eenige taalgeleerden hierbij meer op de afleiding en den vorm, anderen meer op de beteekenis dier woorden hebben gelet. Eene naauwkeurige en onpartijdige toetsing der verschillende meeningen ten dezen aanzien blijft dan ook nog hoogst wenschelijk. Gewoonlijk worden de volgende regels ter bepaling der geslachten opgegeven.

§ 172. Tot het *mannelijk geslacht* behòoren:

1°. alle eigennamen van mannen, als: *Lodewijk, Willem*.

2°. alle zelfstandige naamwoorden, welke aan iemand van het mannelijk geslacht eenige werking, eigenschap, de uitoefening van eenig ambt of beroep, eenige bediening of waardigheid toekennen, bijv.: *erager, sandaar, stadhouder, koopman, schilder, herbergier, knecht, overste, vorst*. — Hoezeer *wacht, schildwacht, nachtwacht*, enz., in den zin van *bewaking* vrouwelijk zijn, zoo worden zij echter met betrekking tot den persoon, die *wacht*, beter mannelijk gebezigd; men zegge dus: *ik heb den schildwacht, van welken gij spreekt, zijnen post voor de hoofdwacht sien verlaten*.

3°. alle zelfstandige naamwoorden op *er* uitgaande, welke de werking van een werkwoord aan een werktuig toekennen, als: *waaijer, smuiter, woffer, klopper, passer*.

4°. de namen van steenen, wanneer zij eenen bijzonderen steen aanduiden, als: *agaat, diamant*; doch voor de stof of erts genomen zijn zij onzijdig.

5°. de woorden in *dom* eindigende, wanneer zij den staat, de macht of gesteldheid eener zaak uitdrukken, als: *rijkdom, wasdom*.

6°. vrij algemeen de woorden, welke op *em, sem, lm* en *rm* uitgaan, als: *vadem, balsem, schelm, worm*.

7°. ingelijks die zelfstandige naamwoorden, welke, schoon in overeenkomst met hunnen vorm of uitgang een ander geslacht hebbende, echter wel eens als benaming van mannen gebruikt worden, of eenige aan iemand van het mannelijk geslacht toegeschrevene eigenschap aanduiden, als: *ondeugd, booswicht, lidmaat, deugniet, domoor, brekebeen, borst*, enz. Tot dezen regel behooren echter niet zoodanige woorden, welke, van het vrouwelijke of onzijdige geslacht zijnde, alleen overdrachtelijk op mannelijke personen toegepast worden; zoo noemt men den *dichter* somwijlen *eene zwaan*, — den *keizer* wel eens *de zoon van Oostenrijk*.

§ 173. Tot het *vrouwelijke geslacht* behooren:

1°. alle eigennamen van vrouwen, als: *Maria, Johanna*.

2°. alle zelfstandige naamwoorden, welke aan iemand van het vrouwelijk geslacht eenige werking, eigenschap, de uitoefening van eenig beroep, of eenige bediening of waardigheid teekenen, bijv.: *vijandin, zondares, zuster, fruitverkoopster, groenvrouw, dienstmaagd, koningin, staatsjuffer*. Het woord *wijf*, schoon niet dan van eene vrouw gebezigd, is onzijdig.

3°. De namen der letteren van het *ab*, als: *de regel begint met eene groote d*. Evenzoo zijn de cijfergetallen, wanneer zij op zich zelve uitgedrukt worden, vrouwelijk, als: *de negen*; bij verzameling worden zij onzijdig gebezigd, als: *het vijf en twintig kost zoo veel*; ten zij daar, waar eene uitlating van het zelfstandig naamwoord plaats heeft, als: *ik koop de zes* (bijv.: *visschen*) *voor zoo veel*.

4°. de zelfstandige naamwoorden, die op *schap* uitgaan, van bijvoegelijke naamwoorden afstammen en eene hoedanigheid beteekenen, als: *booschap, blijdschap*. Ingelijks de woorden van zelfstandige naamwoorden herkomstig, welke eene algemeenheid van personen in een ligchaam vergaderd aanduiden, als *burgerschap, priesterschap*. Het woord *gezelschap* echter is onzijdig.

5°. de woorden, welke op *ing* uitgaan, van werkwoorden afgeleid zijn en de werking beteekenen, als: *belooning, vereeniging*.

6°. de woorden, welke op *ij* uitgaan en eenen staat of eene werking beteekenen, als: *maatschappij, artsenij, dieverij, burgerij, Schilderij* is zoowel vrouwelijk als onzijdig, en de woorden in *ij*, welke met het voorzetsel *ge* van werkwoorden gemaakt worden, zijn steeds onzijdig, als: *getij, gerij*.

7°. de woorden met den uitgang *nis* achter den wortel van werkwoorden gevoegd, en eene daad of gesteldheid beteekenende, als: *ergernis, belijdenis*. *Getuigenis* wordt zoowel vrouwelijk als onzijdig gebezigd.

8°. alle woorden op *heid* uitgaande, als: *grootheid, bedrevenheid*.

9°. de woorden, welke op *te* uitgaan, en van bijvoegelijke naamwoorden afgeleid zijn, als: *breedte, flauwte*. Behalven deze zijn er nog verscheidene andere zelfstandige naamwoorden van werkwoorden afgeleid, welke mede in *te* eindigende vrouwelijk zijn, als: *moeite, schaamte, sterfte*; en met weglating der *e*, als: *dracht, kracht, slacht, teelt*. In deze wijze van

afleiding is ook de reden van het vrouwelijk geslacht te zoeken in de woorden met *be* en *ge* beginnende, als: *begeerte*, *behoefte*, *geloofte*. Ook heeft het vrouwelijk geslacht plaats in de woorden: *geboorte*, *gedaante*, *gedachte*; enz., van verleden deelwoorden afkomstig.

10°. de woorden op *st* uitgaande en van werkwoorden afgeleid zijnde, als: *gunst*, *diens*, *kunst*, *ontwāngst*.

11°. de woorden, welke met verlenging in *e* eindigen, als: *schaduw* (*schaduw*), *zwaluw* (*zwaluw*).

§ 174. Tot het *onzijdig* geslacht behooren:

1°. alle namen van landen, steden, dorpen en plaatsen, als: *Nederland*, *Amsterdam*, *Osdorp*, *Oostzaan*. Hiervan zijn echter uitgezonderd de zoodanige, welke een vrouwelijk of mannelijk lidwoord voor zich hebben, als: *de Lemmer*, *de Betuwe*, *de Uithoorn* (*Thamen aan den Uithoorn*), *de Helder*.

2°. de onbepaalde wijs der werkwoorden en de bijvoegelijke naamwoorden als zelfstandige naamwoorden gebezigd, als: *het schrijven*, *het goede*, *het ruime*.

3°. alle woorden, welke eene algemeenheid van stof of erts aanduiden, als: *het graan*, *hout*, *koper*.

4°. de woorden, welke van de onbepaalde wijs der werkwoorden afkomen, met wegwerping van *en* en vóórzetting van *ge*, als: *geraas* (*rasen*), *geschrijf* (*schrijven*), *gerommel* (*rommelen*), *gejammer* (*jammeren*). — Vandaar dan ook het geslachtsverschil tusschen de enkelvoudige woorden: *rouw*, *roep*, *val*, *slag*, enz. en de samengestelde *berouw*, *geroep*, *geval*, *ontslag*, als niet van de eersten, maar van de werkwoorden: *berouwen*, *roepen*, *vallen*, *slaan* afkomstig; schoon overigens, bijv.: *misslag*, *opslag*, *inval* en andere samenstellingen, als van *slag* of *val*, enz. afgeleid, het geslacht van deze volgen. — Het voorgevoegd *ge* wordt weggelaten in woorden van werkwoorden afgeleid, welke reeds een onafscheidbaar voorzetsel hebben, als: *beslag*, *beroep*, *ontwerp*.

5°. alle woorden met *ge* beginnende en in *te* eindigende en niet van bijvoegelijke naamwoorden of werkwoorden afkomstig, maar van oorspronkelijke zelfstandige naamwoorden afgeleid, als: *gebeente*, *gebergte*, *gevoegte*.

6°. alle verkleinende zelfstandige naamwoorden zonder onderscheid, als: *boekje*, *boompje*, *jongetje*, *maagdelyk*.

7°. de woorden, welke op *sel* uitgaan, van werkwoorden afkomen, en eene voortgebrachte zaak of een werktuig aanduiden, als: *schepsel*, *bindsel*, *deksel*.

8°. alle woorden op *schap* eindigende, welke van zelfstandige naamwoorden afkomstig zijn, en eene bediening of waardigheid aanduiden, als: *meesterschap*, *stadhouderschap*, *priesterschap*.

9°. de woorden op *dom* eindigende, wanneer zij eene verzameling, of wel een ligchaam of gezelschap aanduiden, als: *christendom*, *vorstendom*.

§ 175. Alle samengestelde zelfstandige naamwoorden volgen het geslacht van het laatste, als: *stadhuis* (onzijdig), *houtstapel* (mannelijk). — *Oogenlik* komt echter zoowel onzijdig als mannelijk voor.

§ 176. Sommige woorden hebben door den tijd eenige verandering van geslacht ondergaan (als *graafschap*, vroeger *vrouwelijk*, thans *onzijdig*). Andere worden onverschillig in twee of ook in alle drie de geslachten gebezigd; zoo wordt bijv. het woord *tijd* zoowel mannelijk als vrouwelijk gebruikt, als: *binnen eenen bepaalden tijd* en *te dier tijd*. *Dood*

is zoowel vrouwelijk als mannelijk; *oorlog* komt in alle drie de geslachten voor, maar wordt thans uitsluitend als mannelijk gebezigd.

§ 177. Bovendien hebben wij ook nog *gemeenslachtige* en *gelijk-* of *zelfslachtige* naamwoorden. Tot de eersten behooren die, welke mannelijk of vrouwelijk zijn, naar mate zij voor eenen mannelijken of vrouwelijken persoon gebezigd worden, als: *echtgenoot*, *erfgaam*, *voceindeling*, *vondeling*. De laatsten bevatten beide de seksen onder een der drie geslachten, waartoe behooren: *arend*, *leeuwerik*, *vink*, *vos*, enz., welke men altijd van het mannelijk geslacht zal vinden, ofschoon zij ook voor de wijfjes gebezigd worden: desgelijks ook de woorden: *muis*, *tortel*, *duif*, *kraai*, enz., welke altijd vrouwelijk zijn, hoewel zij ook voor mannetjes gebruikt worden. Zoo is ook het woord *kat*, hetwelk ook van den *kater* gezegd wordt, altijd vrouwelijk; terwijl *paard* (zoo wel *hengst* als *merrie*) en *kind* (zoo wel *jongen* als *meisje*) steeds onzijdig voorkomen.

§ 178. Wij moeten ook nog eenen oogenblik stikstaan bij sommige zegswijzen, waarin eene schijnbare verwaarloozing van het geslacht plaats heeft, als in: *het volk kwam op de been*, *iemand onder de voet werpen*, *de visch hoken*. In den eersten opslag schijnen deze gezegden met de taalregels te strijden; doch er heeft hier slechts eene verkorting van het meervoud plaats, dewijl al deze spreekwijzen blijkbaar in eenen verzamelen den zin moeten worden opgevat.

§ 179. Alleen langdurige oefening en raadpleging van de bestaande geslachtlijsten der zelfstandige naamwoorden kunnen al die bijzonderheden doen kennen, welke in de bepaling der geslachten voorkomen.

b. Over de getallen.

§ 180. Een zelfstandig naamwoord stelt of eene enkele zaak of verscheidene zaken te gelijk voor. Het eerste geval noemen wij het *enkelvoudige*, het andere het *meervoudige getal*; zoo is bijv.: *boek* het enkelvoud, en *boeken* het meervoud. Van welken aard de zelfstandige naamwoorden ook zijn mogen, zij hebben of beide getallen, of een dezer. Al datgene, wat in zijne soort meer dan eens voorhanden is, heeft als zoodanig een meervoudig getal, als: *hoofd*, *hoofden*, *huis*, *huizen*. In zoover een eigen naam niet slechts aan een, maar ook aan meer voorwerpen gegeven wordt, hebben ook de eigennamen een meervoud, als: *ik heb onder mijne neven twee PIETERS*; — *de ALEXANDERS van het Noorden*.

§ 181. Eenige zelfstandige naamwoorden worden alleen in het enkelvoudig getal gebruikt, als: *hulp*, *arbeid*, *handel*, *vee*; ook die zelfstandige naamwoorden, welke eene stof beteekenen, als: *tarw*, *boter*, *gras*, *leder*, in zoover ten minsten als alleen de stof in het algemeen wordt uitgedrukt; want vindt men een dezer of dergelijke woorden in het meervoud gebezigd, zoo komen zij in eene geheel andere beteekenis voor, bijv.: *ijzer* (stof), *ijzers* (van ijzer gemaakte werktuigen). — Ook dulden die woorden geen meervoud, welke van de onbepaalde wijs der werkwoorden afgeleid, met wegwerping van den uitgang *en* en vóórplaatsing van *ge*, de werking der werkwoorden aantoonen, als *gebied*, *geroep*, *gehoor*, *gebulder*. — De zelfstandige naamwoorden, die zelfstandigheden uitdrukken, welke door ons onder geenerlei vorm gedacht kunnen worden, zijn alleen in het enkelvoudig getal in gebruik, voor zoo ver zij behooren tot:

1°. de namen der deugden, ondeugden en hartstochten, als: *liefde, haat, hoop, vrees*, enz.

2°. die woorden, welke eenen toestand aanduiden, als: *dood, leven, schande, jeugd, adel, armoede, hitte, gehoorzaamheid, roest*, enz.

3°. die, welke van de onbepaalde wijs der werkwoorden gevormd worden, als: *het zien, het zitten*.

4°. die zelfstandige naamwoorden, welke eigenlijk bijvoegelijke naamwoorden van het onzijdig geslacht zijn, als: *het schoone, het goede*.

§ 182. Sommige zelfstandige naamwoorden worden daarentegen alleen in het meervoud gebruikt, als: *inkomsten, kosten, ouders, hersenen, lieden, gezusters, gebroeders*, enz.

§ 183. Het meervoudig getal der zelfstandige naamwoorden wordt door het aannemen van *s*, *n* en *en* gemaakt; door *s* in: *akker, akkers, haven, havens*; door *n* en *en* in: *hoogte, hoogten, hoofd, hoofden*. Eindigt een woord op den tweeklank *aai, ei, ooi, ui* of op den drieklank *oei*, dan wordt welluidendheidshalve vóór *en* eene *j* geplaatst, als: *kraai, kraaijen, lei, leijen, ooi, ooijen, bui, buijen, boei, boeijen*. Om dezelfde reden heeft *ko* in het meervoud *koeijen*.

§ 184. De zelfstandige naamwoorden, die bij de gebruikelijke vorming van het meervoud den hun eigen *hellen* of *doffen* klank zouden verliezen, of met wier eindlettergreep dit het geval zoude wezen, verdubbelen in het meervoud den laatsten medeklinker, als: *dam, dammen, dakpan, dakpannen, mes, messen, pot, potten, klip, klippen, kaatsbal, kaatsballen, rijkdom, rijkdommen, genootschap, genootschappen*, enz. — Alle zelfstandige naamwoorden, welke in het enkelvoud op *heid* uitgaan, veranderen in het meervoud dat *heid* in *heden*, als: *grootheid, grootheden*.

§ 185. Men vindt evenwel eenige onregelmatigheid in het vormen van het meervoud der volgende woorden: *lid, smid, spit, schip, stad*, enz., welke in *leden, smeden, speten, schepen, steden*, enz. veranderen, daar oudtijds de *e* ook in hun enkelvoud voorkwam. Ook zijn er enkele woorden, waarin de door eene *d* of *t* opgesloten *helle* klinker in het meervoud eenen *scherpen* klank aanneemt, als: *vat, vaten, god, goden*.

Het zijn deze beide soorten van woorden, waaromtrent ook in de vorming der verkleinwoordjes (zie § 106.) eenige afwijking heerscht.

§ 186. Sommige zelfstandige naamwoorden hebben in het meervoud *ers* en *eren*, als: *kind, kinders, kinderen; rad, raders, raderen; anderen en en eren*, als: *volk, volken, volkeren*, of *s* en *en* als: *wapen, wapens, wapenen*. Deze uitgangen mogen onverschillig gebezigd worden, waarbij steeds de meerdere of mindere welluidendheid met betrekking tot het geheel moet worden in acht genomen.

§ 187. Die woorden, welke, in het enkelvoud tusschen twee medeklinkers opgesloten, den dubbelen klinker alleen ter aanduiding van den scherpen klank hebben, verliezen deze verdubbeling in het meervoud, als: *paal, palen, week, weken, zoon, zonen*.

§ 188. Ten slotte merken wij op, dat de uitgang *ns* bij de vorming van het meervoud geenszins gebezigd wordt, daar zoodanige woorden, wier meervoud in *ns* eindigt, reeds in het enkelvoud op *en* uitgaan en slechts eene *s* aannemen; terwijl bij die, welke op *e* eindigen, alleen eene *n* wordt gevoegd, als: *genoegen, genoegens, breedte, breedten*.

c. Over de gevallen of naamvallen.

§ 189. De verschillende betrekkingen, waarin een persoon of eene zaak, door het zelfstandig naamwoord uitgedrukt, kan voorkomen, noemt men *gevallen* of *naamvallen*. Men zoude deze betrekkingen gevoegelijk tot drie kunnen brengen, als:

1°. het *eerste geval* of de betrekking, waarin het *onderwerp*, waarvan men iets zegt, of dat aangesproken wordt, zich bevindt, bijv.: PRINS MAURITS is dood; — DE MAN plant den boom; — JONGELING, *besteet uwen tijd wel*. Ook het gezegde kan men bij het bezigen der hulpwoorden *zijn* en *worden* aanmerken in dezelfde betrekking, en dus in hetzelfde geval te staan, als: *de Ruiter was EEN DEUGDZAAM HELD*; — *Prins Maurits wordt EEN GROOT HELD genoemd*; — *Tichelaar bleek EEN DEUGNIET te zijn*.

2°. het *tweede geval*, of de betrekking van het *voorwerp* der handeling, als: *ik zie HENDRIK*; — *de man plant den boom*.

3°. het *derde geval*, of de betrekking van een naamwoord als *bepaling* van eenig deel eens voorstels voorkomende, bijv.: WILLEMS *elijt is groot*; — *Karel geeft DEN VREMEN zijn geld*. Wijl echter zoodanige bepalende betrekking, gelijk uit de beide voorgaande voorbeelden blijkt, niet altijd op gelijke wijze plaats heeft, zoo onderscheiden velen haar in twee gevallen, en nemen alzoo *vier naamvallen* aan, waarvan de tweede en derde met het derde, de vierde met het tweede geval van het opgegeven verbuigingsstelsel overeenkomt. Daar de laatste verdeling naar veler oordeel voor eene meer geleidelijke ontwikkeling vatbaar is, zoo zullen wij in deze handleiding insgelijks *vier naamvallen* aannemen.

§ 190. In den *eersten naamval* staat ieder persoon of elke zaak, welke als wordende, zijnde, lijdende (bij het lijdend werkwoord), werkende of aangesproken voorkomt. Deze eerste of rechte naamval, ook *onderwerp* genoemd, drukt den persoon, of de zaak, onmiddellijk en alleen voor zich zelven uit, zonder eenige verbindtenis met, of betrekking op iets anders aan te duiden, en antwoordt op de vraag: *wie of wat?* Bijv.: *de man loopt*, — *wie loopt?* *De man*; — *het graan is rijp*, — *wat is rijp?* *Het graan*.

§ 191. De *tweede naamval* heeft plaats, wanneer een zelfstandig naamwoord een ander beheerscht door middel van het voorzetsel *van*, en deze beheersching in de betrekking van *bezitter* of *eigenaar*, met weglating van het voorzetsel, door verbuiging des zelfstandigen naamwoords aangewezen wordt, als: *het huis DES MANS*.

§ 192. Bij andere betrekkingen dan de gemelde van bezitter of eigenaar kan deze verwisseling niet gebezigd worden, te weten:

1°. wanneer afkomst en vaderland aangewezen worden, als: *een mensch VAN geringe afkomst*; — *een Amsterdammer VAN geboorte*.

2°. wanneer de stof genoemd wordt, waaruit iets gemaakt is, als: *eene doos VAN zilver*.

3°. wanneer ouderdom, grootte, gewicht, waarde, enz. bepaald worden, als: *een kind VAN twee jaren*; — *een man VAN groote verdiensten*.

§ 193. Daarentegen heeft deze verwisseling mede plaats bij de voorzetsels *uit* of *onder* in de beteekenis van *van*, als: *niemand UIT of ONDER ons*, — *niemand ONZER*.

§ 194. Bij dezen tweeden naamval heeft eindelijk ook nog eene bijzonderheid plaats, welke opmerking verdient: men kan dien namentlijk soms zoowel *vóór* als *achter* het beheerschende woord stellen; men zegt: *des onderwijzers lessenaar* en *de lessenaar des onderwijzers*. Dit heeft echter alleen plaats, wanneer de welluidendheid zulks toelaat, en strijdt bovendien tegen den aard der taal, zoodra het naamwoord, hetwelk in den tweeden naamval staat, een *geheel* aanduidt, waarvan het andere naamwoord een *deel* uitdrukt, en de betrekking van het gedeelte tot het geheel door het voorzetsel *uit* kan worden aangewezen, bijv.: *de soldaten des regiments*, *de soldaten uit het regiment*, en niet *des regiments soldaten*; — *de haren des hoofds*, *de haren uit het hoofd*, en niet *des hoofds haren*.

§ 195. Deze eigenschap des tweeden naamvals zou volgens sommigen opheldering geven over de samenstelling van zelfstandige naamwoorden uit twee andere, welke nu eens met, dan weder zonder *s* geschreven worden (zie § 120), als: *staatsdienaar*, *geldzak*; — onzes inziens regelt zich deze samenstelling vooral naar de welluidendheid. Mogelijk ook zou men eene *innerlijke samenstelling* en eene *uiterlijke samenstelling* of *koppeling* kunnen aannemen; de eerste zou alsdan de woorden onmiddellijk en in eene niet af te scheiden betekenis vereenigen; de tweede eene eenvoudige samen koppeling zijn van twee woorden, afzonderlijk gedacht en door eenen tweeden naamval uitgedrukt, en naar willekeur of afzonderlijk, of aaneen hangend als een eenig woord geschreven, bijv.: *rijksvoorst*, *menschenkracht*. Ook in dit geval behoudt de welluidendheid hare rechten, bijv.: *vrijheidkweekster*, *harteleed*.

§ 196. De *derde naamval* heeft plaats, wanneer aan het voorwérp der handeling of werking iets gegeven, aangeboden, toegevoegd of ontnomen wordt, of wanneer iets gezegd wordt hiernaan gelijk of ongelijk te zijn, en antwoordt op de vraag: *wien*, *aan wien*, *aan wie* of *aan wat*? Bijv.: *geef HEM dit boek*, — *wien* of *aan wien* geeft men het boek? *Aan hem*; — *deze is HEM gelijk*, — *aan wien* is hij gelijk? *Aan dezen*; — *haar werd alle hoop ontnomen*, — *aan wie* werd alle hoop ontnomen? *Aan haar*.

§ 197. Even als in den tweeden naamval de toepassing van de verbuiging, met weglating van het de beheersching uitdrukkend voorzetsel *van*, alleen in bepaalde gevallen kan plaats grijpen, zoo kan ook hier in plaats van den *derden naamval* wel altijd het voorzetsel *van* of *voor* gebruikt worden, maar geenszins omgekeerd. Alleen in dat geval kunnen de voornoemde voorzetsels vervangen worden door verbuiging van het naamwoord in den *derden naamval*, wanneer zij het *doel* of de *bestemming der handeling* aanduiden. Men kan dus zeggen: *ik schreef MIJNEN VRIEND een brief*; — *ik kocht HEM een geschenk*, in plaats van: *voor hem*; terwijl daarentegen: *het glas sprong aan stukken*; — *hij staat voor de deur* geene zoodanige verwisseling dulden.

§ 198. In den *vierden naamval* staat het voorwerp eener handeling, of datgene, waarop bij bedrijvende werkwoorden de werking overgaat: deze naamval antwoordt op de vragen, *wien*, *wie* of *wat*? Bijv.: *de man schrijft EENEN BRIEF*, — *wat* schrijft hij? *Eenen brief*; — *ik bedoelde dien schrijver*, — *wien* bedoelde ik? *Dien schrijver*.

§ 199. De *voorzetsels* hebben tegenwoordig steeds de lid- en naamwoorden in den *vierden naamval* bij zich, als: *hij werd MET DEN VIJAND handgemeen*;

schoon zij outtijds ook andere naamvallen beheerschten, van waar de nog gebruikelijke zegswijzen: *op den huize, in den lande*, enz.

§ 200. De vierde naamval kan, als uitdrukking der regstreeksche beheersching, door verandering des werkwoords in den lijdenden vorm meest altijd tot den eersten naamval worden terug gebracht, als: *hij schrijft EENEN BRIEF*, — *EEN BRIEF wordt door hem geschreven*. Dit kenmerk van den vierden naamval is echter niet onfeilbaar, daar enkele uitdrukkingen, als: *de man heeft een boek*, geene zoodanige omzettingen dulden, ten zij men het verleden deelwoord niet uit het werkwoord zelf ontleene, maar van een hiermede zinverwant neme, bijv.: *het boek wordt door den man bezeten*.

§ 201. Met betrekking tot het voorwerp der handeling of werking is de beheersching van het werkwoord steeds rechtstreeksch, als: *Maurits sloeg de Spanjaarden*. Middellijke beheersching wordt daarentegen uitgedrukt door een voorzetsel, 't welk als zoodanig den vierden naamval achter zich heeft.

§ 202. Kon nu deze betrekking van het beheerschende en beheerschte woord bij middellijke beheersching niet anders dan door voorzetsels worden uitgedrukt, dan zouden er eigenlijk slechts twee naamvallen wezen, de eerste als onderwerp, de andere (als vierde door ons behandeld) als voorwerp of beheerschte; wij hebben echter bij de verklaring van den tweeden en derden naamval aangetoond, hoe genoemde betrekking dikwerf door verbuiging kan worden uitgedrukt.

Over de kenmerken der verbuiging in het algemeen, zie van § 227—234.

OVER DE LIDWOORDEN.

§ 203. De *lidwoorden* worden gesteld voor de zelfstandige naamwoorden, om de meerdere of mindere bepaaldheid van hunne beteekenis aan te wijzen. Zij worden verdeeld in *bepalende*: *de* voor het mannelijke en vrouwelijke, en *het* voor het onzijdige; en in *niet bepalende*: *een* voor het mannelijke en onzijdige, en *eene* voor het vrouwelijke geslacht.

§ 204. De eerste soort wordt *bepalend* genoemd, omdat zij het zelfstandig naamwoord in eenen meer bepaalden zin doet voorkomen (weshalve sommige schrijvers er ook den naam van *aanwijzend* aan geven), bijv., als ik zeg: *geef mij den hamer*, dan bepaal ik hiermede *zekeren* hamer, met onderscheiding van alle andere hamers.

§ 205. De tweede soort wordt *niet bepalend* genoemd, omdat hierdoor de zaak, waarvan men spreekt, algemeen en zonder bepaling wordt gelaten, bijv., als ik zeg: *geef mij eenen hamer*, dan laat ik de keus geheel vrij, welken hamer men mij wil geven.

§ 206. Elke der uitdrukkingen: *een boom eens tuins*, *een boom des tuins*, *de boom eens tuins* en *de boom des tuins*, heeft diensvolgens eenen verschillenden zin.

§ 207. De lidwoorden schikken zich in getal, geslacht en naamval naar de zelfstandige naamwoorden, welke zij meer of min bepalen, en worden dienovereenkomstig verbogen (zie § 227—234).

OYER DE BIJVOEGELIJKE NAAMWOORDEN.

§ 208. *Bijvoegelijke naamwoorden* duiden de hoedanigheid of eigenschap der personen of zaken aan, als: *een groot leger, een koperen ketel, twee huizen, alle menschen.*

Bijvoegelijke naamwoorden, welke het getal der dingen aanduiden, komen in enkele werken min juist onder den afzonderlijken naam van *telwoorden* voor.

De deelwoorden, zoo bedrijvende als lijdende, behooren mede, schoon van werkwoorden afgeleid, tot de bijvoegelijke naamwoorden, en worden op dezelfde wijze als deze gebezigd, bijv. *lopend, loopende, een bemind man, eens beminden mans, enz.*

§ 209. Men onderscheidt de bijvoegelijke naamwoorden in *oorspronkelijke*, als: *klein, wit*, en in *afgeleide* of *samengestelde*, als: *eerlijk, deugdzzaam, praatsuchtig, welgemoed.*

§ 210. De afgeleide en samengestelde bijvoegelijke naamwoorden hebben verschillende uitgangen. De voornaamste zijn: *achtig, baar, haftig, ig, loos, lijk* en *zaam*.

De uitgang *achtig*, zekere gelijkheid of overeenkomst uitdrukkende, dient om aan te duiden, dat de zaak als meer of min zoodanig moet geacht worden, als: *witachtig*.

De uitgang *baar*, afkomstig van het woord *baren*, is zeer algemeen, en heeft achter zelfstandige naamwoorden altijd de beteekenis van dragen, voortbrengen, bijv.: *vruchtbaar, wonderbaar*. Achter werkwoorden drukt deze uitgang zeker vermogen om te doen of te lijden uit, als: *strijdbaar, leesbaar*.

De uitgang *haftig* is afkomstig van het oude woord *haven*, nu *hebben*, en duidt aan, dat iets waarlijk zekere eigenschap bezit, als: *heldhaftig*.

De uitgang *ig* komt zeer dikwijls voor, en geeft zooveel als den aard van, of de geneigdheid tot iets te kennen, bijv.: *haastig, moedig*.

De uitgang *loos*, afkomstig van het oude woord *lieren*, *liezen*, nu *verliezen*, geeft ontbering te kennen, als: *ouderloos, kinderloos, tandeloos*.

De uitgang *lijk*, van *lijken*, *gelijken*, duidt bij zelfstandige naamwoorden geplaatst het wezen of den aard der zaak aan, als: *goddelijk, eerlijk*. — Bij het zakelijk deel der werkwoorden gevoegd, drukt hij de daad dier werkwoorden uit, als: *behagelijk, bedriegelijk*; of de mogelijkheid dier daad, bijv.: *sterfelijk*.

De uitgang *zaam*, achter een zelfstandig naamwoord gevoegd, beteekent gelijkheid of geneigdheid tot iets, als: *deugdzzaam, vreedzaam*; achter het zakelijk deel eens werkwoords geplaatst, beteekent hij de geschiktheid of het vermogen om iets te doen of te lijden, als: *verdraagzaam, leerzaam, buigzaam*.

§ 211. Eenige bijvoegelijke naamwoorden gaan uit op *sch*, als: *aardsch, grootsch*, en komen het zij van andere bijvoegelijke naamwoorden, het zij van zelfstandige naamwoorden af. Ook worden door middel van de uitgangen *de, ste, lei, hande, voudig*, bijvoegelijke naamwoorden van de zoogenaamde telwoorden afgeleid, als: *tiende, honderdste, tweederlei, zederhande, viervoudig*.

§ 212. Vele bijvoegelijke naamwoorden bekleeden soms de plaats van zelfstandige, en worden alsdan dienovereenkomstig verbogen, als: *de sieke, het zware*.

§ 213. De bijvoegelijke naamwoorden schikken zich in geslacht, getal en naamval naar de zelfstandige naamwoorden, worden gemeenlijk vóór deze geplaatst, en ondergaan op enkele uitzonderingen na in de onderscheidene naamvallen eene eigenaardige verbuiging (zie § 227 — 234).

§ 214. Alle bijvoegelijke naamwoorden, welke tot gezegde in een voorstel gebezigd worden, blijven onveranderd, bijv.: *de helden zijn dapper*.

Sommige blijven bovendien *altijd* onveranderd, en wel: 1°. die, welke de stof aanduiden, waarvan iets gemaakt is, waarom zij ook wel *stoffelijke* bijvoegelijke naamwoorden genoemd worden, zoo als: *ijzeren, koperen*. Zij hebben de eigenschap, dat zij in alle geslachten, getallen en naamvallen op en uitgaan.

2°. die, welke van een land of eene stad ontleend zijn, en op *er* uitgaan, als: *Rotterdammer schippers*, enz.

3°. die, welke op *lei* en *hande* uitgaan, als: *velerlei, allerhande*.

§ 215. Men voegt eene *e* achter vele bijvoegelijke naamwoorden:

1°. bij die, welke van mannelijk vrouwelijk gemaakt worden, als: *de roode tafel, mijne jongere zuster*;

2°. bij die, welke tot het mannelijk geslacht behooren, en in den eersten naamval staan, als: *waarde broeder! — de groote boom*.

3°. bij die, welke tot het onzijdig geslacht behooren, wanneer de woordjes *het, dit of dat* vooraf gaan, als: *het, dit of dat schoone kleed*.

§ 216. Men plaatst daarentegen geene *e*:

1°. achter die mannelijke bijvoegelijke naamwoorden, welke door het lidwoord *een* of door de woordjes *eenig, zeer, menig* of *sommig* worden voorafgegaan, en tot zoodanige persoonlijke naamwoorden van het mannelijk geslacht, welke op *er, aar, ier* en *ling* uitgaande eenen ambtenaar, bedrijver, bestuurder of dienaar aanduiden (bijv.: *arbeider, leeraar, hoveling*), of wel tot de woorden *koning, vorst, admiraal, prins, overste, heer, meester, knecht, onderdaan, vriend, vijand, huisvader, man* en *mensch* behorende, op de werking des aanhoorigen naamwoords en niet op den persoon zien, als: *een groot dichter* (iemand, die als dichter groot is); — terwijl zij anders met eene *e* voorkomen, als: *een groote dichter* (een dichter, die groot van gestalte is).

2°. achter de onzijdige bijvoegelijke naamwoorden, wanneer zij zonder lidwoord of voornaamwoord voorkomen, of het niet bepalend lidwoord vóór zich hebben, als: *zwart krijt, een sterk paard*.

3°. bij onzijdige bijvoegelijke naamwoorden, wanneer zij voorafgegaan worden door *eenig, haar, hun, menig, mijn, ons, sommig* of *zeker*, als: *eenig groot werk, haar dankbaar kind, hun nieuw huis, menig sterk paard, mijn oud boek, ons groot verschil, sommig zwaar hout, zeker vierkant vertrek*.

§ 217. Deze regels omtrent het al of niet aannemen der *e* door de bijvoegelijke naamwoorden moeten echter slechts in zoo ver geldig geacht worden, als de vloeibaarheid en welluidendheid eener uitdrukking zulks toelaten. Immers, men schrijft en zegt, overeenkomstig hiermede: *eene hoogere verordening*, maar integendeel ook: *eene verhevenere verordening*, omdat *verhevenere* moeilijker uit te spreken valt, en een wangeluid

veroorzaakt. Zoo zegt men ook onverschillig: *de nagelaten en nagelatene gedichten, het onbezonnen en onbezonnene gedrag*, waarvan het eerste het verkieslijkste is. Evenzoo zegge en schrijve men: *ik zag den onbezonnen man*, en niet *den onbezonnenen man*.

§ 218. Behalven dat de bijvoegelijke naamwoorden door verbuiging veranderen, geschiedt dit ook nog door de zoogenaamde *trappen van vergelijking*, of wijzen om de meerdere of mindere uitgebreidheid en kracht der beteekenis van bijvoegelijke naamwoorden (alsmede van vele deelwoorden en bijwoorden) uit te drukken. Deze trappen van vergelijking zijn twee in getal, namentlijk: de *vergrootende* en *overtreffende*, bijv.: *hoog, hooger, hoogst; klein, kleiner, kleinste*.

§ 219. De *vergrootende trap* bepaalt de grootheid der hoedanigheid, welke een bijvoegelijk naamwoord aan iets toekent. Hij wordt door de bijvoeging van *er* gemaakt, en heeft plaats, wanneer men eene zaak met eene andere vergelijkt, en hieraan eene hoedanigheid boven de andere toeschrijft, als: *het paard is zwakker dan de os*.

§ 220. De *overtreffende trap* verheft de hoedanigheid eener zaak boven al de overige van hare soort. Hij wordt gevormd door de bijvoeging van *st*, als: *ons grootst verschil*.

§ 221. Men heeft wel eens beweerd, dat de vergrootende trap der bijvoegelijke naamwoorden door alle geslachten, in het enkel- en meervoudig getal, onverbogen moest blijven; doch de aard der bijvoegelijke naamwoorden pleit ten sterksten voor de verbuiging zoo wel van den vergrootenden als overtreffenden trap, welke altijd behoort plaats te hebben, wanneer de welluidendheid haar niet verbiedt. Men zegge of schrijve derhalve: *ik krom eerst op eenen hoogen, daarna op eenen hooger, en eindelijk op den hoogsten berg*; maar niet: *ik heb nooit eenen ondragelijkeren of hatelijkeren man gezien*, hetwelk men liefst zelfs met weglating van het niet bepalend lidwoord bij verkorting uitdrukt: *ik heb nooit ondragelijker of hatelijker man gezien*.

§ 222. In sommige gevallen wordt de vergrootende trap niet door veraandering van uitgang, maar door bijvoeging van *meer* vóór het bijvoegelijk naamwoord gevormd, en men maakt alsdan den overtreffenden trap door bijvoeging van *meest*, als: *een treffend voorbeeld, een meer treffend voorbeeld, het meest treffend voorbeeld*; — *hij was bij het volk meer bemind dan gevreesd*; — *zij is de meest deugsame van hare tijdgenooten geweest*.

§ 223. Om den overtreffenden trap nog te versterken, wordt soms vóór het bijvoegelijke naamwoord ook nog het woordje *aller* gevoegd, als: *de allerrijkste onzer vrienden*. Dit geschiedt om de hoedanigheid, welke door het bijvoegelijk naamwoord wordt aangeduid, tot den hoogsten trap van grootheid te verheffen.

§ 224. Eenige bijvoegelijke naamwoorden hebben eene onregelmatige vergrooting, als: *goed, beter, best; veel, meer, meest; weinig, minder, minst*. Deze onregelmatigheid is ontstaan door het in onbruik raken van het eene of andere gedeelte dier woorden. — Bij andere bijvoegelijke naamwoorden is slechts de overtreffende trap gebruikelijk, als: *uiterst, achterst, benedenst, bovenst, onderst*. — Welluidendheidshalve wordt somtijds ook wel bij den vergrootenden trap eene *d* ingelascht, als *klaar, klaarder* en *klarer*. Sommige bijvoegelijke naamwoorden, in wier eindlettergreep de

helle klinker tusschen twee medeklinkers opgesloten is, en door bijvoeging *vap er* in den vergrootenden trap dezen hellen klank zoude verliezen, verdubbelen hunnen eind-medeklinker, als: *net, netter, wit, witter*; of wel nemen welluidendheidshalve eene *d* aan, als: *ver, verder*.

§ 225. Bij samengestelde bijvoegelijke naamwoorden geschiedt de vergrooting meestal aan het laatste en niet aan het eerste woord, als: *volkomen, volkomener, volkomenst*; *grootmoedig, grootmoediger, grootmoedigst*. Wanneer echter een bijvoegelijk naamwoord samengesteld is met een ander, hetwelk eene hoedanigheid van het daarmee verknochte uitdrukt, en dit samengestelde woord niet als eene onverdeeltbare eigenschap aanduidende kan worden aangemerkt, zoo behoort de vorm van vergrooting tot datgene, waarvan men de meerderheid bedoelt, bijv.: *goedkoop, beterkoop, bestkoop*; *welgemoed, betergemoed, bestgemoed*.

§ 226. Eenige bijvoegelijke naamwoorden dulden uit hoofde hunner beteekenis geene vergrooting, als: *de eerste, de zesde, achthoekig, andere mondeling, schriftelijk, allerlei, gouden, zilveren*. Ook de samengestelde bijvoegelijke naamwoorden, wier eerste gedeelte zoo naauwkeurig is bepaald, dat daarbij geene vergrooting meer te denken is, verkeeren in dit geval, als: *beendroog, koolzwart, doodsbleek, zonneklaar, ijskoud, ijzersterk*, enz.

OVER DE VERBUIGING.

§ 227. *Verbuigen* is het veranderen van de naamwoorden volgens de onderscheidene betrekkingen, waarin zij voorkomen. De lidwoorden, bijvoegelijke naamwoorden, voornaamwoorden en deelwoorden staan in eene naauwe betrekking tot de zelfstandige naamwoorden, en volgen deswegens de regelen der verbuiging.

§ 228. In de Nederlandsche taal wordt de verbuiging aangewezen door *verandering van de lidwoorden*, of *van de laatste letters der woorden*. In § 229—232 worden de veranderingen aangetoond, welke de lidwoorden en zelfstandige naamwoorden bij de verbuiging voor beide getallen ondergaan; in § 233 wordt opgegeven aan welke veranderingen ten aanzien der verbuiging de bijvoegelijke naamwoorden onderworpen zijn.

§ 229. In den eersten naamval blijft het zelfstandig naamwoord onverbogen in het enkelvoud, met het lidwoord *de* of *een* voor het mannelijke, *het* of *een* voor het onzijdige geslacht. In het meervoud neemt het zelfstandig naamwoord den aanhoorigen uitgang aan, en wordt het bepalende lidwoord voor alle geslachten *de*. Wanneer het onderwerp aangesproken wordt, gebruikt men geen lidwoord.

§ 230. In den tweeden naamval heeft men voor het enkelvoud van mannelijke en onzijdige woorden als lidwoord *des* en *eens*, met eene *s* achter het zelfstandig naamwoord, als: *des, eens broeders*; ook welluidendheidshalve wel eens *es* of *en* in plaats van *s*, als: *des huises, des heeren*. In het vrouwelijke geslacht heeft men *der* of *eener*, en in het meervoud van alle drie geslachten *der*; in beide laatste gevallen zonder *s* achter het zelfstandig naamwoord, als: *der vrouw, der menschen*.

§ 231. In den derden naamval heeft men als lidwoorden in het mannelijke en onzijdige geslacht in beide getallen *den* en in het enkelvoud *eenen*, en voor vrouwelijke woorden in beide getallen *der* en in het

enkelvoud *eener*; men plaatst alsdan welluidendheidshalve somtijds in het enkelvoud eene *e* achter het naamwoord als: *den heere, der vrouwe, den lande*.

§ 232. In den vierden naamval verandert het lidwoord *de* in *den* en *een* in *eenen* voor mannelijke zelfstandige naamwoorden in het enkelvoud, als: *ik zie den, eenen boom*; — *hij vertrouwt den broeder*.

§ 233. De bijvoegelijke naamwoorden nemen in de verbuiging eene *e* aan:

1°. voor enkelvoudige vrouwelijke naamwoorden.

2°. voor het meervoud van alle geslachten, en

3°. wanneer het bepalend lidwoord of eenig ander naamwoord vooraf gaat.

Zij nemen den uitgang *en* of *n* aan in alle gevallen, waarin het lidwoord op *n*, *en* of *s* uitgaat.

§ 234. Als toepassingen dezer regels kunnen de volgende voorbeelden van verbuiging dienen:

a. Enkelvoud.

1°. Verbuiging van een mannelijk zelfstandig naamwoord, vergezeld van een bijvoegelijk naamwoord met het bepalend en niet bepalend lidwoord.

1. *een of de hooge, hooger of hoogere, hoogste berg*;

2. *eens of des hoogen, hoogeren, hoogsten bergs*;

3. *eenen of den hoogen, hoogeren, hoogsten berg* (1);

4. *eenen of den hoogen, hoogeren, hoogsten berg*.

2°. Van een mannelijk zelfstandig naamwoord in den tweeden naamval uitgaande op *en*, met een deelwoord als bijvoegelijk naamwoord.

1. *een levend of de levende vorst*;

2. *eens levenden of des levenden vorsten*;

3. *eenen levenden of den levenden vorst*;

4. *eenen levenden of den levenden vorst*.

3°. Van een vrouwelijk zelfstandig naamwoord, vergezeld van een bijvoegelijk naamwoord met het bepalend en niet bepalend lidwoord.

1. *eene of de schoone kust of vrouw*;

2. *eener of der schoone kust of vrouwe*;

3. *eener of der schoone kust of vrouwe*;

4. *eene of de schoone kust of vrouw*.

4°. Van een onzijdig zelfstandig naamwoord, vergezeld van een bijvoegelijk naamwoord met het bepalend en niet bepalend lidwoord.

1. *een bruin of het bruine paard of huis*;

2. *eens bruinen of des bruinen paards of huizes*;

3. *eenen bruinen of den bruinen paarde of huize* (2);

4. *een bruin of het bruine paard of huis*.

5°. Van een mannelijk zelfstandig naamwoord met een stoffelijk bijvoegelijk naamwoord.

1. *de zware silveren beker*;

(1) Minder gebruikelijk: *den berge*.

(2) Welluidendheidshalve gebruikt men voor dezen naamval meestijds: *een bruin of het bruine paard*, als: *ik gaf het bruine paard eten*.

2. *des zwaren zilveren bekers* ;

3. *den zwaren zilveren beker* ;

4. *den zwaren zilveren beker*.

6°. Van een eigennaam zonder lidwoord.

1. *Maria* ; — *Hendrik* ;

2. *Marias* ; — *Hendriks* (1) ;

3. *Maria* ; — *Hendrik* ;

4. *Maria* ; — *Hendrik*.

7°. Van eenen eigennaam met een bijvoegelijk naamwoord en het bepalend lidwoord.

1. *de dappere Willem* ;

2. *des dapperen Willems* ;

3. *den dapperen Willem* ;

4. *den dapperen Willem*.

b. *Meervoud.*

De zelfstandige naamwoorden met het niet bepalend lidwoord hebben geen lidwoord in het meervoud, en zijn in dit getal door alle naamvallen en voor alle geslachten hetzelfde, behalve in den derden naamval, waar men heeft:

mannelijk : *hoogen bergen* ;

vrouwelijk : *lage kusten* ;

onzijdig : *bruinen paarden*.

1°. Verbuiging van een mannelijk zelfstandig naamwoord, vergezeld van een bijvoegelijk naamwoord, of deelwoord als bijvoegelijk naamwoord, en het bepalend lidwoord.

1. *de hooge, hoogere, hoogste bergen of levende vorsten* ;

2. *der hooge, hoogere, hoogste bergen of levende vorsten* ;

3. *den hoogen, hoogerer, hoogsten bergen of levenden vorsten* ;

4. *de hooge, hoogere, hoogste bergen of levende vorsten*.

2°. Verbuiging van een vrouwelijk zelfstandig naamwoord, vergezeld van een bijvoegelijk en stoffelijk bijvoegelijk naamwoord en het bepalend lidwoord.

1. *de nieuwe fluweelen mutsen* ;

2. *der nieuwe fluweelen mutsen* ;

3. *der nieuwe fluweelen mutsen* ;

4. *de nieuwe fluweelen mutsen*.

3°. Van een onzijdig zelfstandig naamwoord, vergezeld van twee bijvoegelijke naamwoorden en het bepalend lidwoord.

1. *de fraaije bruine paarden* ;

2. *der fraaije bruine paarden* ;

3. *den fraaijen bruinen paarden* ;

4. *de fraaije bruine paarden*.

---

(1) Eindigt de eigennaam op eene *s*, dan wijst men de verbuiging van den tweeden naamval welluidendshalve in het geheel niet aan, en laat deze uit het verband der rede opmaken : door sommigen wordt ook wel een afkappingsteeken gebezigd ; men schrijve dus : *Maurits' opvolger* of *Maurits' opvolger*. Zoodanige woordachikking moet echter niet dan spaarsaam gebruikt worden.

OVER DE VOORNAAMWOORDEN.

§ 235. De *voornaamwoorden* worden in de plaats van de naamwoorden gesteld, om eene lastige herhaling te vermijden, of dienen ter aanwijzing van personen of zaken, onderscheiden van alle andere. — Zij worden in twee hoofdsorten verdeeld: *zelfstandige* of *persoonlijke* en *bijvoegelijke voornaamwoorden*, en ondergaan meest alle eenige veranderingen door verbuiging.

a. *Persoonlijke voornaamwoorden.*

§ 236. De *persoonlijke voornaamwoorden* vervangen de namen van personen zelve, of van zaken als personen voorgesteld.

Men onderscheidt in de taal drie personen: de eerste persoon, of de sprekende, noemt zich *ik*, in het meervoud *wij*; de tweede, tot wien men spreekt, heet *gij* in het enkel- en meervoud; en den derden persoon, of dien waarvan gesproken wordt, drukt men uit door *hij*, *zij*, *het*, *men*, *iemand* en *niemand*. Deze drie laatste woorden zouden evenwel zeer geschikt als zelfstandige naamwoorden kunnen worden aangemerkt.

§ 237. Bij de twee eerste personen wordt van geen geslacht melding gemaakt, omdat dit altijd kenbaar is. Bij den derden persoon komen de drie geslachten in aanmerking. — *Men* wordt alleen in den eersten naamval gebruikt, en lijdt geene verbuiging, als: *men zegt*. *Iemand* en *niemand* ontvangen in den tweeden naamval eene *s*, als: *niemands vriend*: geen dezer drie laatsten heeft echter een meervoudig getal.

§ 238. *Het* blijft in het enkelvoud onverbogen, maar wordt nimmer in den tweeden naamval gebezigd: voor het meervoud van *het* bij naamwoorden, welke levende of als zoodanig beschouwde voorwerpen uitdrukken, wordt het meervoud van den derden persoon voor het mannelijke en vrouwelijke (*zij*) gebezigd; doch overigens zijn de woorden *ze* (1), *hiervan*, *daarvan*, enz. te verkiezen, bijv.: *wij namen de regimenten in oogenschouw*, en *vonden hen uitmuntend van houding*; — *wij zagen de gebouwen*, en *gaven last ze te koopen*; — *ik kocht mij eenige tapijten*, maar *moest daarvan enkele aan mijnen broeder afstaan*.

§ 239. De *persoonlijke voornaamwoorden*, behalven *het* en *men*, nemen somtijds de woordjes *zelf* en *alleen* achter zich, om daardoor alle andere personen uit te sluiten. In de verbuiging dezer voornaamwoorden schikt zich het woordje *zelf* (dat ter versterking der in het aanhoorig naamwoord bevatte zelfstandigheid dient, en dus niet wel achter lidwoorden kan voorkomen) in getal, geslacht en naamval naar die voornaamwoorden, waarbij het voorkomt, alsmede naar de zelfstandige naamwoorden, achter welke het somtijds op gelijke wijze geplaatst wordt, als: *de vader zelf heeft het gezegd*; — *ik heb het den broeder zelf gegeven*; — *ik heb het den broeder zelve gegeven*. Daar het eigentlijk een bijvoegelijk

(1) Deze verouderde vorm van het voornaamwoord des derden persoons wordt welluidendheidshalve nog in den vierden naamval van het meervoud voor alle geslachten van dit voornaamwoord gebezigd.

naamwoord is, zoo moet men de veranderingen in de verbuiging van *zelf* ook dienovereenkomstig aannemen.

Het woordje *alleen* blijft onveranderd, als: *ik alleen ben er geweest*; — *wij alleen spreken er over*.

§ 240. Wij laten hier de verbuiging van de persoonlijke voornaamwoorden voor het mannelijke en vrouwelijke geslacht volgen:

Eerste persoon.

Enkelvoud.		Meervoud.	
Mannel.	Vrouwel.	Mannel.	Vrouwel.
1. <i>ik</i> ;		<i>wij</i> ;	
2. <i>mijner</i> (1);		<i>onzer</i> ;	
3. <i>mij</i> ;		<i>ons</i> ;	
4. <i>mij</i> .		<i>ons</i> .	

Tweede persoon.

1. <i>gij</i> ;	<i>gij</i> ;
2. <i>uwer</i> ;	<i>uwer</i> ;
3. <i>u</i> ;	<i>u</i> ;
4. <i>u</i> .	<i>u</i> .

Derde persoon.

Mannel.	Vrouwel.	Mannel.	Vrouwel.
1. <i>hij</i> ;	<i>zij</i> ;	<i>zij</i> ;	<i>zij</i> ;
2. <i>zijner</i> ;	<i>harer</i> ;	<i>hunner</i> ;	<i>harer</i> ;
3. <i>hem</i> ;	<i>haar</i> ;	<i>hun</i> ;	<i>haar</i> ;
4. <i>hem</i> .	<i>haar</i> .	<i>hen</i> (ze).	<i>haar</i> (ze).

§ 241. Het wederkeurig woordje *zich* wordt gebruikt in de plaats van alle andere voornaamwoorden van den derden persoon, wanneer deze het voorwerp of de bepaling uitmaken bij een onderwerp, waarvan de werking tot den werker terugkeert. Het ondergaat in de verbuiging geene verandering,

b. *Bijvoegelijke voornaamwoorden.*

§ 242. De *bijvoegelijke voornaamwoorden* dienen om eene enkele zaak van alle andere van dezelfde soort te onderscheiden, als: *deze hoed*, *uw boek*, *welke man*.

Men verdeelt deze voornaamwoorden in vier soorten, namentlijk in: *bezittelijke*, *aanwijzende*, *vragende* en *betrekkelijke voornaamwoorden*.

§ 243. De *bezittelijke voornaamwoorden* wijzen dingen aan, onderscheiden van alle andere, en wel met betrekking tot den bezitter; zij zijn de volgende: *mijn*, *ons*, *uw*, *zijn*, *haar* en *hun*. — De *bezittelijke voornaamwoorden* van den *derden* persoon schikken zich in geslacht naar den eigenaar, doch alle volgen in de verbuiging het geslacht van het woord, waarvoor zij geplaatst zijn, bijv.: *ZIJNE beschermster heeft*

(1) Sommigen willen voor den tweeden naamval van het mannelijk enkelvoud der drie personen: *mijns*, *uws*, *zijns*. Op die plaatsen echter, waar deze weinig gebruikte naamval voorkomt, vindt men doorgaans: *mijner*, *uwer*, *zijner*; de welluidendheid pleit ten sterksten voor het behouden van dezen vorm.

hem aangeraden de gedane voorlagen in het belang ZIJNER dochter van de hand te wijzen, schoon beschermster en dochter vrouwelijk zijn.

§ 244. Deze voornaamwoorden, door een naamwoord gevolgd, verbuigt men als lidwoorden. Wij laten hier de verbuiging van het voornaamwoord *mijn* als voorbeeld voor de andere bezittelijke voornaamwoorden volgen:

Enkelvoud.

Mannel.	Vrouwel.	Onzijdig.
1. <i>mijn broeder</i> ;	<i>mijne zuster</i> ;	<i>mijn kind</i> ;
2. <i>mijns broeders</i> ;	<i>mijner zuster</i> ;	<i>mijns kinds</i> ;
3. <i>mijnen broeder</i> ;	<i>mijner zuster</i> ;	<i>mijnen kinde</i> (ook <i>mijn kind</i>);
4. <i>mijnen broeder</i> .	<i>mijne zuster</i> .	<i>mijn kind</i> .

Meervoud.

1. <i>mijne broeders</i> ;	<i>mijne zusters</i> ;	<i>mijne kinderen</i> ;
2. <i>mijner broeders</i> ;	<i>mijner zusters</i> ;	<i>mijner kinderen</i> ;
3. <i>mijnen broeders</i> ;	<i>mijner zusters</i> ;	<i>mijnen kinderen</i> ;
4. <i>mijne broeders</i> .	<i>mijne zusters</i> .	<i>mijne kinderen</i> .

§ 245. *Ons* neemt voor het mannelijk geslacht de *e* aan, bijv.: ONZE vader; — ONZE koning.

§ 246. De bezittelijke voornaamwoorden, welke met het bepalend lidwoord vóór zich zonder zelfstandig naamwoord gebruikt worden, verbuigt men als bijvoegelijk naamwoorden, uitgezonderd in het meervoud, dat bij deze woorden, wanneer zij als zelfstandig naamwoord voorkomen, voor het mannelijk geslacht de *n* aanneemt, bijv.:

Enkelvoud.	Meervoud.
1. <i>de mijne</i> ;	<i>de mijnen</i> ;
2. <i>des mijnen</i> ;	<i>der mijnen</i> ;
3. <i>den mijnen</i> ;	<i>den mijnen</i> ;
4. <i>den mijnen</i> .	<i>de mijnen</i> .

Het mijne, onze, uwe, zijne, hare, hunne worden niet verbogen.

§ 247. De aanwijzende voornaamwoorden duiden zeer bepaald personen of zaken aan, en zijn: *deze, dit, die, gene, dat, dezelfde, hetzelfde, degene, hetgene, diegene, datgene, zulk, dergelijk, dusdanig, zoodanig, ieder, elk, enz.*, als: *hij sprak van DEZEN grooten man en ik van GENEN*; — *zij haat DEGENE, die haar de waarheid onder het oog brengt*.

Eenige dezer voornaamwoorden nemen ook het woordje *EEN* vóór of achter zich, als: *een ieder, iedereen, enz.*

§ 248. Sommige dezer voornaamwoorden zijn met een bepalend lidwoord samengesteld, als: *degene, dezelfde*.

Van de niet samengestelde aanwijzende voornaamwoorden worden *deze, gene, die* als de lidwoorden, en de overige als de bijvoegelijke naamwoorden verbogen.

Ten voorbeelde volgt hier de verbuiging van *deze* en *dit*, en van *zoodanig*:

Verbuiging van *deze* en *dit*.

Enkelvoud.

Mannel.	Vrouwel.	Onzijdig.
1. <i>deze</i> ;	<i>deze</i> ;	<i>dit</i> ;
2. <i>dezes</i> ;	<i>dezer</i> ;	<i>dezes</i> ;

3. <i>dezen</i> ;	<i>dezer</i> ;	<i>dezen</i> (ook <i>dit</i>) (1);
4. <i>dezen</i> .	<i>deze</i> .	<i>dit</i> .

Meervoud.

1. <i>deze</i> ;	<i>deze</i> ;	<i>deze</i> ;
2. <i>dezer</i> ;	<i>dezer</i> ;	<i>dezer</i> ;
3. <i>dezen</i> ;	<i>dezer</i> ;	<i>dezen</i> ;
4. <i>deze</i> .	<i>deze</i> .	<i>deze</i> .

De tweede naamval van het voornaamwoord *die* is echter in het enkelvoud van het mannelijk geslacht niet *dies* maar *diens*.

Verbuiging van *zoodanig*.

Enkelvoud.

Met het niet bepalend lidwoord.

Mannel.

1. *een zoodanig vorst*;
2. *eens zoodanigen vorsten*;
3. *eenen zoodanigen vorst*;
4. *eenen zoodanigen vorst*.

Vrouwel.

1. *eene zoodanige stad*;
2. *eenen zoodanige stad*;
3. *eenen zoodanige stad*;
4. *eene zoodanige stad*.

Onzijdig.

1. *een zoodanig huis*;
2. *eens zoodanigen huizes*;
3. *eenen zoodanigen huize*;
4. *een zoodanig huis*.

Meervoud.

Met het bepalend lidwoord.

1. <i>de zoodanige vorsten</i> ;	<i>de zoodanige steden</i> ;	<i>de zoodanige huizen</i> ;
2. <i>der zoodanige vorsten</i> ;	<i>der zoodanige steden</i> ;	<i>der zoodanige huizen</i> ;
3. <i>den zoodanigen vorsten</i> ;	<i>der zoodanige steden</i> ;	<i>den zoodanigen huizen</i> ;
4. <i>de zoodanige vorsten</i> .	<i>de zoodanige steden</i> .	<i>de zoodanige huizen</i> ;

§ 249. Van de aanwijzende voornaamwoorden, die met de lidwoorden *de* of *het* of het voornaamwoord *die* samengesteld zijn, wordt het eerste deel als de lidwoorden, en het laatste als de bijvoegelijke naamwoorden verbogen, als:

Verbuiging van *dezelfde*, *hetzelfde*.

Enkelvoud

Mannel.

1. *dezelfde*;
2. *derzelfden*;
3. *denzelfden*;
4. *denzelfden*.

Vrouwel.

1. *dezelfde*;
2. *derzelfde*;
3. *derzelfde*;
4. *derzelfde*.

Onzijdig.

1. *hetzelfde*;
2. *derzelfden*;
3. *denzelfden* (2);
4. *hetzelfde*.

Meervoud.

1. <i>dezelfde</i> ;	<i>dezelfde</i> ;	<i>dezelfde</i> ;
2. <i>derzelfde</i> ;	<i>derzelfde</i> ;	<i>derzelfde</i> ;
3. <i>denzelfden</i> ;	<i>derzelfde</i> ;	<i>denzelfden</i> ;
4. <i>dezelfde</i> .	<i>dezelfde</i> .	<i>dezelfde</i> .

(1) Bijv.: *hij schonk dezen lands wetten*; — *hij schonk dit leger rust*. Welluidendheids-halve is dit laatste meer gebruikelijk.

(2) Welluidendheidshalve meer gebruikelijk *hetzelfde*, als: *hij schonk hetzelfde huts nog beter aanzien*.

§ 250. De aanwijzende voornaamwoorden, welke zonder zelfstandige naamwoorden gebruikt worden, verbuigt men als of er zelfstandige naamwoorden volgden.

§ 251. Wanneer de aanwijzende voornaamwoorden het woordje *een* bij zich nemen, dan wordt alleen dit woordje en niet het voornaamwoord verbogen, als: *zoodanig een, zoodanig eenen.*

§ 252. De *vragende voornaamwoorden* dienen om te vragen naar personen of zaken, onderscheiden van alle andere, en zijn: *wie, welke, wat en hoedanig.* — Met *wie* vraagt men algemeen naar personen, met *wat* naar onbezielde voorwerpen, met *welk* zoowel naar levende als levenlooze voorwerpen, met *hoedanig* naar de hoedanigheid dier voorwerpen, als: *wie stroed als held? — WAT verrichtte hij? — WELKE troepen, WELKE wapenen waren beter? — HOEDANIG was hun samenstel?*

§ 253. *Wie* en *welke* worden verbogen als *die* en *deze*. *Wat* wordt niet verbogen, en *hoedanig* volgt de verbuiging der bijvoegelijke naamwoorden. Wanneer *welke* en *hoedanig* het woordje *een* achter zich nemen, dan wordt alleen dit laatste verbogen, bijv.: *van welk eenen man wordt er gesproken?*

§ 254. De *betrekkelijke voornaamwoorden* wijzen op reeds genoemde personen of zaken, en zijn: *die, wie, welke, dat, wat* en *hetwelk*, bijv.: *gij zijt de eerste, die mij dit zegt; — het land, welks ligging u bekend is.* De drie laatsten zijn onzijdig; de drie eersten dienen in den eersten naamval zoowel voor het mannelijke als vrouwelijke geslacht, doch ondergaan in de overige naamvallen eene met den aard van het geslacht overeenstemmende verbuiging. Tot deze soort van voornaamwoorden brengt men ook gewoonlijk: *waarmede, waaraan, waardoor, waaraan, waarin, daarvan*, enz., schoon zij insgelijks als vragend of aanwijzend voorkomen; deze woordjes behooren tot alle geslachten.

§ 255. Van deze voornaamwoorden worden *die, wie* en *welke* als het vragend voornaamwoord *welke* verbogen; alle overige ondergaan geene veranderingen, uitgezonderd *hetwelk*, dat in den tweeden naamval in *welks* verandert.

OVER DE WERKWOORDEN.

§ 256. Door de *werkwoorden* drukt men het worden en bestaan, het werken en lijden der personen of zaken uit, welke door de zelfstandige naamwoorden aangeduid worden, als: *sijn, worden, beminnen, staan.*

§ 257. Er is eigenlijk slechts een werkwoord, dat het bestaan der dingen aanduidt, namentlijk *wezen* of *sijn*, hetwelk ons reeds als koppelwoord is voorgekomen. Alle overige werkwoorden zijn eene uitdrukking van het gewijzigd bestaan der dingen, bijv.: *de man werkt*, hetgeen zoo veel beteekent als: *de man is werkende.*

§ 258. Naardien de *werkwoorden* zekere hoedanigheid insluiten, zoo kunnen zij in bijvoegelijke naamwoorden vervormd worden, welke alsdan *doelwoorden* heeten, en in het *tegenwoordige* en *verledene* onderscheiden worden, als: van *lesen, lezende* als tegenwoordig en *gelezen* als verleden deelwoord.

§ 259. De *werkwoorden* zijn aan zeer vele veranderingen door vervoeging onderhevig. Deze veranderingen worden echter niet altijd door

het werkwoord alleen aangewezen; ten einde in hetgene aan hunnen vorm en tijden ontbreken mogt te hulp te komen, bedient men zich van *hulpwoorden*: deze zijn vier in getal, als: *hebben*, *zijn*, *worden* en *sullen*. Zij dragen echter die naam alleen, voor zoo ver zij ten bovengemelden einde dienen, en niet op zich zelve en zonder andere werkwoorden gebezigd worden, gelijk met *hebben*, *zijn* en *worden* het geval is.

a. *Verdeeling der werkwoorden naar hunnen aard.*

§ 260. Of de door het werkwoord uitgedrukte wijziging des bestaans van eenig wezen vordert iets waarop de werking overgaat, en dat dus lijdend is, of de handeling bepaalt zich bij het wezen, dat haar verricht. Van hier twee hoofdsorten van werkwoorden: *bedrijvende* en *onzijdige*.

§ 261. Een *bedrijvend* werkwoord drukt de wijziging van het bestaan zoodanig uit, dat daarbij een voorwerp vereischt wordt, bijv.: *het geschut bestrijkt den weg*. Deze soort wordt met het hulpwoord *hebben* vervoegd.

§ 262. Een *onzijdig* werkwoord drukt de wijziging van het bestaan uit, zonder eenig voorwerp te vereischen, als: *het paard loopt*. Het duidt wel eene handeling aan, maar deze blijft veeleer in het onderwerp zelf besloten, dan dat zij tot een ander voorwerp overgaat. — De onzijdige werkwoorden beteekenen of eene eigenschap (*glinsteren*), of eenen toestand (*liggen*), of een bedrijf (*blaffen*), ook zulk een bedrijf, waarvan het lijdende voorwerp in het werkwoord zelf opgesloten ligt (*vijschen*). — Sommige beteekenen meer een bedrijf dan een lijdend, en worden *bedrijvend-onzijdige* genoemd, als: *vechten*, *loopen*; bij andere wordt het onderwerp meer lijdend dan bedrijvend gedacht, en deze noemt men *eenvoudig-onzijdige*, als: *barsten*, *sinken*. De eersten worden doorgaans met het hulpwoord *hebben*, de tweeden met *zijn* vervoegd.

Hierop zijn echter ettelijke uitzonderingen, als in het eerste geval met *komen*, *dalen*, *verschijnen*, *stranden*, *opstaan*, enz.; in het tweede met *lijden*, *rusten*, *liggen*, *zitten*, *sluimeren*. Ook zijn er enkelen, welke met beide deze hulpwoorden vervoegd worden, als: *gaan*, *oliegen*: de zoodanigen duiden echter altijd eene beweging aan, en bij aanwijzing van de plaats waar de beweging geschiedt, vervoegt men hen *meestal* met het hulpwoord *zijn*.

Worden deze laatste onzijdige werkwoorden in eenen oneigentlijken zin gebezigd, dan moeten zij *altijd* met het hulpwoord *hebben* vervoegd worden, als: *hij heeft voor mij gekropen*; — hetzelfde heeft plaats, wanneer onzijdige werkwoorden bij oneigentlijk gebezigde naamwoorden gebruikt worden, als: *de goot heeft geloopt*; — *het vat heeft gelekt*.

Sommige werkwoorden zijn volgens hunne natuur altijd onzijdig, en kunnen nimmer bedrijvend gebezigd worden, als: *bezwijmen*, *ontluiken*. Andere daarentegen komen zoowel in eenen onzijdigen als in eenen bedrijvenden zin voor, als: *ik sloeg den hond* en *de klok slaat*.

§ 263. Wanneer het onderwerp niet zelf handelt, maar eene handeling van een ander werkend wezen lijdt, dan wordt het werkwoord, dat deze handeling aanduidt, een *lijdend werkwoord* genoemd, als: *gedragen worden*. Dit is echter slechts een bijzondere vorm der bedrijvende werkwoorden, waarbij geenszins het denkbeeld van werken ophoudt, maar de werkende

personen slechts verwisselen. In: *ik word gedragen*, blijft het denkbeeld van werken niet minder dan in: *ik draag*, stand houden, schoon de werking door iemand of iets anders op mij geschiedt. De *Nederlandsche* werkwoorden hebben door eigene vervoeging geenen lijdenden vorm, maar moeten dien van het verleden deelwoord eens bedrijvenden werkwoords en de hulpwoorden *zijn* en *worden*, welke alleen vervoegd worden, ontleenen. Men kent alle bedrijvende werkwoorden inzonderheid daaraan; dat zij altijd in den lijdenden vorm kunnen worden overgebracht.

§ 264. Eigentlijk gezegde onzijdige werkwoorden kunnen nimmer den lijdenden vorm aannemen, en ook geenen vierden naamval beheerschen. Desniettegenstaande kunnen zij, gelijk uit sommige spreekwijzen blijkt, met den vierden naamval verbonden voorkomen, als: *ecnen goeden tred gaan* (zie § 415, 417); ook kunnen zij in zekeren zin ook in lijdenden vorm gebezigd worden, doch alleen dan, wanneer het onderwerp der rede onbepaald kan worden uitgedrukt, als: *daar wordt gewandeld*.

§ 265. *Wederkeerige* werkwoorden zijn diegene, welke de werking, die zij uitdrukken, tot den persoon van wien zij uitging terugvoeren, als: *zich schamen*. Zij kunnen als eene bijzondere afdeeling der bedrijvende werkwoorden beschouwd worden.

§ 266. De meeste werkwoorden kunnen als wederkeerig gebruikt worden, als: *snijden*, *ik snijd mij*. Er bestaan echter vele werkwoorden, welke niet dan wederkeerig gebezigd kunnen worden, als: *zich behelpen*, *zich bezinnen*, *zich vergissen*.

§ 267. De vervoeging der wederkeerige werkwoorden is als die der bedrijvende, met achtervoeging van *mij*, *u*, *zich* voor de drie personen des enkelvouds, en van *ons*, *u*, *zich* voor die van het meervoudig getal. Deze woordjes staan of in den *derden*, of in den *vierden* naamval, bijv.: *ik herinner mij*, *ik schaam mij*: in het eerste geval hebben zij echter altijd bovendien eenen vierden naamval bij zich, als: *ik herinner mij zijne rede*.

§ 268. *Onpersoonlijke* werkwoorden worden de zoodanige genoemd, welke alleen in den *derden* persoon van het enkelvoud in het onzijdig geslacht kunnen gebezigd worden, als: *het regent*, *sneeuwt*; — *het smart mij*. Hunne vervoeging is als die van andere werkwoorden in den *derden* persoon.

§ 269. De werkwoorden van deze soort worden onderscheiden in:

1°. de zulke, welke alleen in den *derden* persoon kunnen vervoegd, en zonder verdere bijvoeging van woorden verstaan worden, als: *het hagelt*.

2°. die, welke in hunne vervoeging een voorwerp achter zich hebben, als: *het berouwt hem*.

b. *Verdeeling der werkwoorden naar de wijze hunner vervoeging.*

§ 270. Men onderscheidt bij de vervoeging der werkwoorden drie verschillende soorten: *ongelijkvloeiende*, *gelijkvloeiende* en *onregelmatige*.

De ongelijkvloeiende werkwoorden moeten, als oudste en oorspronkelijke (dewijl men in de kindsheid der taal de vervoeging alleen door de verandering van den wortelklinker uitdrukte), en daarenboven als stamvormen van vele gelijkvloeiende, het eerste onze aandacht trekken.

§ 271. *Ongelijkvloeiende werkwoorden* zijn die, welke in de vervoeging den wortelklinker veranderen, en in het verleden deelwoord *en* met voorgevoegd *ge* hebben, als: *spreken, sprak, gesproken*. Zij worden in vier afdelingen onderscheiden.

§ 272. De *eerste* afdeling bevat zulke werkwoorden, welke in den eersten betrekkelijk verleden tijd en in het verleden deelwoord denzelfden klinker aannemen, als: *vinden, vond, gevonden*. Hierbij gaat de *ij* in de gewoon-scherpe *a*; *ui, ie, oe* en de gewoon-scherpe *e* in de hol-scherpe *o*; de helle *e* en *i* in de helle *o* over.

Tot de *tweede* soort behooren die, welke alleen in den eersten betrekkelijk verleden tijd van wortelklinker veranderen, terwijl deze bij het verleden deelwoord behouden blijft, als: *slapen, sliep, geslapen*. Hierbij gaat de gewoon-scherpe *e* in eene *a*; de scherpe *a* voor *d, p, t* of *x* in *ie*; de scherpe *a* voor *g, r, s* en *i* in *oe*; de helle *a* voor *l* en *s* in *ie*; de helle *a* voor *n* in *i* of *o*, en de helle *o*, de vol-scherpe *o* en *oe* in *ie* over.

Tot de *derde* afdeling brengt men die werkwoorden, welke zoowel in den eersten betrekkelijk verleden tijd als in het verleden deelwoord van wortelklinker veranderen, doch in elk van deze op eene bijzondere wijze, als: *bevelen, beval, bevolen*. Hierbij gaat de gewoon-scherpe *e* in den eersten betrekkelijk verleden tijd in *a*, hol-scherpe *o* of *oe*, en in het verleden deelwoord in de hol-scherpe *o*; de helle *i* in den eersten betrekkelijk verleden tijd in *a*, en in het verleden deelwoord in de gewoon-scherpe *e*; de helle *e* in den eersten betrekkelijk verleden tijd in *ie* of de helle *o*, en in het verleden deelwoord in de helle *o* of scherpe *a* over.

Tot de *vierde* afdeling der ongelijkvloeiende werkwoorden eindelijk brengt men de zoodanige, wier eerste betrekkelijk verleden tijd door verloop reeds gelijkvloeiend geworden is, maar nog somtijds in den oorspronkelijken vorm voorkomt, als: *bakken, bakte* (oudtijds *biek*), *gebakken*.

§ 273. De ongelijkvloeiende werkwoorden blijven ook in hunne samenstellingen ongelijkvloeiend, als: *bieden, bood, geboden; aanbieden, bood aan, aangeboden*. In de volgende lijst vindt men de gebruikelijkste oorspronkelijke (niet samengestelde, of niet meer buiten de samenstelling gebezigde) ongelijkvloeiende werkwoorden bijeen.

Onbepaalde wijs.

Aantoonende wijs.

Tegenw. tijd.	Verl. deelw.	Tegenw. tijd.	1 ^e Betr. verl. tijd.
<i>bakken,</i>	<i>gebakken,</i>	<i>ik bak,</i>	<i>ik biek (1);</i>
<i>bederven,</i>	<i>bedorven,</i>	<i>ik bederf,</i>	<i>ik bedierf;</i>
<i>bedriegen,</i>	<i>bedrogen,</i>	<i>ik bedrieg,</i>	<i>ik bedroog;</i>
<i>beginnen,</i>	<i>begonnen,</i>	<i>ik begin,</i>	<i>ik begon;</i>
<i>bergen,</i>	<i>geborgen,</i>	<i>ik berg,</i>	<i>ik borg (2);</i>
<i>beschermen,</i>	<i>beschoren,</i>	<i>ik bescheer,</i>	<i>ik beschoor;</i>
<i>bevelen,</i>	<i>bevolen,</i>	<i>ik beveel,</i>	<i>ik beval;</i>
<i>bewegen,</i>	<i>bewogen,</i>	<i>ik beweeg,</i>	<i>ik bewoog;</i>
<i>bezwijken,</i>	<i>bezweken,</i>	<i>ik bezwijk,</i>	<i>ik bezweek;</i>
<i>bidden,</i>	<i>gebeden,</i>	<i>ik bid,</i>	<i>ik bad;</i>

(1) Thans gebruikelijker: *ik bakte*.

(2) Ook wel: *ik bergde*.

Onbepaalde wijs.

Aantoonende wijs.

Tegenw. tijd.	Verl. deelw.	Tegenw. tijd.	1 ^o Betr. verl. tijd.
<i>bieden</i> ,	<i>geboden</i> ,	<i>ik bied</i> ,	<i>ik bood</i> ;
<i>binden</i> ,	<i>gebonden</i> ,	<i>ik bind</i> ,	<i>ik bond</i> ;
<i>bijten</i> ,	<i>gebeten</i> ,	<i>ik bijt</i> ,	<i>ik beet</i> ;
<i>blazen</i> ,	<i>geblazen</i> ,	<i>ik blaas</i> ,	<i>ik blies</i> ;
<i>blijken</i> ,	<i>gebleken</i> ,	<i>ik blijk</i> ,	<i>ik bleek</i> ;
<i>blijven</i> ,	<i>gebleven</i> ,	<i>ik blijf</i> ,	<i>ik bleef</i> ;
<i>blinken</i> ,	<i>geblonken</i> ,	<i>ik blink</i> ,	<i>ik blonk</i> ;
<i>braden</i> ,	<i>gebraden</i> ,	<i>ik braad</i> ,	<i>ik bried (1)</i> ;
<i>braken</i> ,	<i>gebroken</i> ,	<i>ik break</i> ,	<i>ik brak</i> ;
<i>buigen</i> ,	<i>gebogen</i> ,	<i>ik buig</i> ,	<i>ik boog</i> ;
<i>delen</i> ,	<i>gedoelen</i> ,	<i>ik deff</i> ,	<i>ik dolf (2)</i> ;
<i>dingen</i> ,	<i>gedongen</i> ,	<i>ik ding</i> ,	<i>ik dong</i> ;
<i>dijgen</i> ,	<i>gedegen</i> ,	<i>ik dijg</i> ,	<i>ik deeg</i> ;
<i>dragen</i> ,	<i>gedragen</i> ,	<i>ik draag</i> ,	<i>ik droeg</i> ;
<i>drijven</i> ,	<i>gedreven</i> ,	<i>ik drijf</i> ,	<i>ik dreef</i> ;
<i>dringen</i> ,	<i>gedrongen</i> ,	<i>ik dring</i> ,	<i>ik drong</i> ;
<i>drinken</i> ,	<i>gedronken</i> ,	<i>ik drink</i> ,	<i>ik dronk</i> ;
<i>druipen</i> ,	<i>gedropen</i> ,	<i>ik druij</i> ,	<i>ik droop</i> ;
<i>duiken</i> ,	<i>gedoken</i> ,	<i>ik duik</i> ,	<i>ik dook</i> ;
<i>dwingen</i> ,	<i>gedwongen</i> ,	<i>ik dwing</i> ,	<i>ik dwong</i> ;
<i>eten</i> ,	<i>gegeten</i> ,	<i>ik eet</i> ,	<i>ik at</i> ;
<i>fluiten</i> ,	<i>gefloten</i> ,	<i>ik fluit</i> ,	<i>ik floot</i> ;
<i>gebieden</i> ,	<i>geboden</i> ,	<i>ik gebied</i> ,	<i>ik gebood</i> ;
<i>genieten</i> ,	<i>genoten</i> ,	<i>ik geniet</i> ,	<i>ik genoot</i> ;
<i>geven</i> ,	<i>gegeven</i> ,	<i>ik geef</i> ,	<i>ik gaf</i> ;
<i>gieten</i> ,	<i>gegoten</i> ,	<i>ik giet</i> ,	<i>ik goot</i> ;
<i>glijden</i> ,	<i>gegleden</i> ,	<i>ik glijd</i> ,	<i>ik gleed</i> ;
<i>glimmen</i> ,	<i>geglommen</i> ,	<i>ik glim</i> ,	<i>ik glom</i> ;
<i>graven</i> ,	<i>gegraven</i> ,	<i>ik graaf</i> ,	<i>ik groef</i> ;
<i>grijnen</i> ,	<i>gegrenen</i> ,	<i>ik grijn</i> ,	<i>ik green (3)</i> ;
<i>grijpen</i> ,	<i>gegrepen</i> ,	<i>ik grijp</i> ,	<i>ik greep</i> ;
<i>hangen</i> ,	<i>gehangen</i> ,	<i>ik hang</i> ,	<i>ik hing</i> ;
<i>heffen</i> ,	<i>geheven</i> ,	<i>ik hef</i> ,	<i>ik hief</i> ;
<i>helpen</i> ,	<i>geholpen</i> ,	<i>ik help</i> ,	<i>ik hielp</i> ;
<i>hijgen</i> ,	<i>geheven</i> ,	<i>ik hijg</i> ,	<i>ik heeg</i> ;
<i>hijsehen</i> ,	<i>geheschen</i> ,	<i>ik hijsch</i> ,	<i>ik heesch (4)</i> ;
<i>kerven</i> ,	<i>gekorven</i> ,	<i>ik korf</i> ,	<i>ik korf (5)</i> ;
<i>kieszen</i> ,	<i>gekozen</i> ,	<i>ik kies</i> ,	<i>ik koos</i> ;
<i>kijken</i> ,	<i>gekeken</i> ,	<i>ik kijk</i> ,	<i>ik keek</i> ;
<i>kijven</i> ,	<i>gekeven</i> ,	<i>ik kijf</i> ,	<i>ik keef</i> ;
<i>klimmen</i> ,	<i>geklommen</i> ,	<i>ik klim</i> ,	<i>ik klom</i> ;

(1) Thans gebruikelijker: *ik braaddo*.(2) Ook in gebruik: *ik dolfdo*.(3) Ook gelijkvloeiend: *ik grijndo*, *gegrijnd*.(4) Ook gelijkvloeiend: *ik hejschdo*, *gehjscht*.(5) Ook gelijkvloeiend: *ik kersdo*, *gekersdo*.

Onbepaalde wijs.

Tegenw. tijd.

Verl. deelw.

<i>klinken</i> ,	<i>geklonken</i> ,
<i>kluiven</i> ,	<i>gekloven</i> ,
<i>knijpen</i> ,	<i>geknepen</i> ,
<i>krijgen</i> ,	<i>gekrogen</i> ,
<i>krijtschen</i> ,	<i>gekreaschen</i> ,
<i>krijten</i> ,	<i>gekreten</i> ,
<i>krimpen</i> ,	<i>gekrompen</i> ,
<i>kruijen</i> ,	<i>gekrooijen</i> ,
<i>kruipen</i> ,	<i>gekropen</i> ,
<i>kwijten</i> ,	<i>gekweten</i> ,
<i>lagehen</i> ,	<i>gelagohen</i> ,
<i>laten</i> ,	<i>gelaten</i> ,
<i>lezen</i> ,	<i>gelezen</i> ,
<i>liggen</i> ,	<i>gelegen</i> ,
<i>lijden</i> ,	<i>geleden</i> ,
<i>lijken</i> ,	<i>geleken</i> ,
<i>loopen</i> ,	<i>geloopen</i> ,
<i>luiken</i> ,	<i>geloken</i> ,
<i>meten</i> ,	<i>gemeten</i> ,
<i>mijden</i> ,	<i>gemeden</i> ,
<i>nemen</i> ,	<i>genomen</i> ,
<i>nijgen</i> ,	<i>genegen</i> ,
<i>nijpen</i> ,	<i>genepen</i> ,
<i>pijpen</i> ,	<i>gepepen</i> ,
<i>pluisen</i> ,	<i>geplozen</i> ,
<i>prijzen</i> ,	<i>geprezen</i> ,
<i>raden</i> ,	<i>geraden</i> ,
<i>rijden</i> ,	<i>gereden</i> ,
<i>rijgen</i> ,	<i>geregen</i> ,
<i>rijten</i> ,	<i>gereten</i> ,
<i>rijeen</i> ,	<i>gereven</i> ,
<i>rijzen</i> ,	<i>gerezen</i> ,
<i>roepen</i> ,	<i>geroepen</i> ,
<i>ruiken</i> ,	<i>geroken</i> ,
<i>schelden</i> ,	<i>gescholden</i> ,
<i>schenden</i> ,	<i>geschonden</i> ,
<i>scheppen</i> ,	<i>geschapen</i> ,
<i>scheren</i> ,	<i>geschoren</i> ,
<i>schieten</i> ,	<i>geschoten</i> ,
<i>schijnen</i> ,	<i>geschenen</i> ,
<i>schrijden</i> ,	<i>geschreden</i> ,
<i>schrijven</i> ,	<i>geschreven</i> ,

Aantoonende wijs.

Tegenw. tijd.

1° Betr. verl. tijd.

<i>ik klink</i> ,	<i>ik klonk</i> ;
<i>ik kluif</i> ,	<i>ik kloof</i> ;
<i>ik knijp</i> ,	<i>ik kneep</i> ;
<i>ik krijg</i> ,	<i>ik kreeg</i> ;
<i>ik krijtsch</i> ,	<i>ik kreesch</i> ;
<i>ik krijt</i> ,	<i>ik kreet</i> ;
<i>ik krimp</i> ,	<i>ik kromp</i> ;
<i>ik krui</i> ,	<i>ik krooi</i> (1);
<i>ik kruip</i> ,	<i>ik kroop</i> ;
<i>ik kwijt</i> ,	<i>ik kweet</i> ;
<i>ik lach</i> ,	<i>ik loech</i> (2);
<i>ik laat</i> ,	<i>ik liet</i> ;
<i>ik lees</i> ,	<i>ik las</i> ;
<i>ik lig</i> ,	<i>ik lag</i> ;
<i>ik lijd</i> ,	<i>ik leed</i> ;
<i>ik lijk</i> ,	<i>ik leek</i> ;
<i>ik loop</i> ,	<i>ik liep</i> ;
<i>ik luik</i> ,	<i>ik look</i> ;
<i>ik meet</i> ,	<i>ik mat</i> ;
<i>ik mijd</i> ,	<i>ik meed</i> (3);
<i>ik neem</i> ,	<i>ik nam</i> ;
<i>ik nijg</i> ,	<i>ik neog</i> ;
<i>ik nijp</i> ,	<i>ik neep</i> ;
<i>ik pijp</i> ,	<i>ik peep</i> ;
<i>ik pluis</i> ,	<i>ik ploos</i> ;
<i>ik prijs</i> ,	<i>ik prees</i> ;
<i>ik raad</i> ,	<i>ik ried</i> (4);
<i>ik rijd</i> ,	<i>ik reed</i> ;
<i>ik rijg</i> ,	<i>ik reeg</i> ;
<i>ik rijt</i> ,	<i>ik reet</i> ;
<i>ik rijf</i> ,	<i>ik reef</i> ;
<i>ik rijz</i> ,	<i>ik rees</i> ;
<i>ik roep</i> ,	<i>ik riep</i> ;
<i>ik ruik</i> ,	<i>ik rook</i> ;
<i>ik scheld</i> ,	<i>ik schold</i> ;
<i>ik schend</i> ,	<i>ik schond</i> ;
<i>ik schep</i> ,	<i>ik schiep</i> (5);
<i>ik scheer</i> ,	<i>ik schoor</i> ;
<i>ik schiet</i> ,	<i>ik schoot</i> ;
<i>ik schijn</i> ,	<i>ik scheen</i> ;
<i>ik schrijd</i> ,	<i>ik schreed</i> ;
<i>het schrijft</i> ,	<i>het schreef</i> (6);

(1) Ook in gebruik: *ik kruide*.(2) Thans gebruikelijker: *ik lachte*.(3) Ook gelijkvloeiend: *ik mijdde*, *gemijd*.(4) Ook in gebruik: *ik raadde*.(5) Alleen in den zin van *waken*; anders is *scheppen* (*opscheppen*) gelijkvloeiend.(6) Ook gelijkvloeiend: *het schrijnde*, *geschrijnd*.

Onbepaalde wijs.

Aantoonende wijs.

Tegenw. tijd.   Verl. deelw.

Tegenw. tijd.   1° Betr. verl. tijd.

schrijven,   *geschreven*,
schrikken,   *geschrokken*,
schuilen,   *gescholen*,
schuiven,   *geschoven*,
slapen,   *geslapen*,
slijpen,   *geslepen*,
slijten,   *gesleten*,
sluiken,   *gesloken*,
sluipen,   *gesloopen*,
sluiten,   *gesloten*,
smelten,   *gesmolten*,
smijten,   *gesmeten*,
snijden,   *gesneden*,
snuiten,   *gesnoten*,
snuiven,   *gesnooven*,
spijten,   *gespeten*,
spinnen,   *gesponnen*,
splijten,   *gespleten*,
spoegen,   *gespogen*,
springen,   *gesprongen*,
spuiten,   *gespoten*,
steken,   *gestoken*,
stolen,   *gestolen*,
sterven,   *gestorven*,
stijgen,   *gestegen*,
stijven,   *gesteven*,
stinken,   *gestonken*,
stooten,   *gestooten*,
strijden,   *gestreden*,
strijken,   *gestreken*,
stuiven,   *gestooven*,
tijgen,   *getegen*,
treden,   *getreden*,
treffen,   *getroffen*,
trekken,   *getrokken*,
vallen,   *gevallen*,
vangen,   *gevangen*,
varen,   *gevaren*,
vechten,   *gevochten*,
verdrieten,   *verdroten*,
verdwijnen,   *verdwenen*,
verlijden (akte),   *verleden*,
veralinden,   *verslonden*,

ik schrijf,   *ik schreef*;
ik schrik,   *ik schrok*;
ik schuil,   *ik school*;
ik schuif,   *ik schoof*;
ik slaap,   *ik sliep*;
ik slijp,   *ik sleep*;
ik slijt,   *ik sleet*;
ik sluik,   *ik slook*;
ik sluip,   *ik sloop*;
ik sluit,   *ik sloot*;
ik smelt,   *ik smolt*;
ik smijt,   *ik smeet*;
ik snijdt,   *ik sneed*;
ik snuit,   *ik snoot*;
ik snuif,   *ik snoof*;
het spijt mij,   *het speet mij*;
ik spin,   *ik spon*;
ik splijt,   *ik spleet*;
ik apoeg,   *ik spoog* (1);
ik spring,   *ik sprong*;
ik spuit,   *ik spoot*;
ik steek,   *ik stak*;
ik steel,   *ik stal*;
ik sterf,   *ik stierf*;
ik stijgt,   *ik steeg*;
ik stijft,   *ik steef*;
ik stink,   *ik stonk*;
ik stoot,   *ik stiet* (2);
ik strijd,   *ik streed*;
ik strijk,   *ik streek*;
ik stuift,   *ik stoof*;
ik tijgt,   *ik teeg*;
ik treedt,   *ik trad*;
ik tref,   *ik trof*;
ik trek,   *ik trok*;
ik val,   *ik viel*;
ik vang,   *ik ving*;
ik vaar,   *ik voer*;
ik vecht,   *ik vocht*;
het verdriet mij,   *het verdroot mij*;
ik verdwijn,   *ik verdween*;
ik verlijdt,   *ik verleed* (3);
ik verblind,   *ik verslond*;

(1) Voor dit geheele werkwoord thans gebruikelijker het gelijkvloeiend: spuwen.

(2) Ook in gebruik: ik stootte.

(3) Ook in gebruik: ik verlijdde.

Onbepaalde wijs.

Tegenw. tijd. Verl. deelw.

<i>verzwinden</i> ,	<i>verzwonden</i> ,
<i>vinden</i> ,	<i>gevonden</i> ,
<i>vlechten</i> ,	<i>gevlochten</i> ,
<i>vlieden</i> ,	<i>gevloden</i> ,
<i>vliegen</i> ,	<i>gevlozen</i> ,
<i>vlieten</i> ,	<i>gevloten</i> ,
<i>vroten</i> ,	<i>gevreten</i> ,
<i>wasschen</i> ,	<i>gewasschen</i> ,
<i>wassen</i> ,	<i>gewassen</i> ,
<i>wegen</i> ,	<i>gewogen</i> ,
<i>werpen</i> ,	<i>geworpen</i> ,
<i>worden</i> ,	<i>geworden</i> ,
<i>wijken</i> ,	<i>geweken</i> ,
<i>wijzen</i> ,	<i>gewezen</i> ,
<i>winden</i> ,	<i>gewonden</i> ,
<i>winnen</i> ,	<i>gewonnen</i> ,
<i>wreken</i> ,	<i>gewroken</i> ,
<i>wrijven</i> ,	<i>gewreven</i> ,
<i>wringen</i> ,	<i>gewrongen</i> ,
<i>zenden</i> ,	<i>gezonden</i> ,
<i>zieden</i> ,	<i>gezoden</i> ,
<i>zigen</i> ,	<i>gezegen</i> ,
<i>zingen</i> ,	<i>gezongen</i> ,
<i>zinken</i> ,	<i>gezonken</i> ,
<i>zinnen</i> ,	<i>gezonnen</i> ,
<i>zitten</i> ,	<i>gezeten</i> ,
<i>zuigen</i> ,	<i>gezogen</i> ,
<i>zwellen</i> ,	<i>gezwolven</i> ,
<i>zwellen</i> ,	<i>gezwollen</i> ,
<i>zwemmen</i> ,	<i>gezwommen</i> ,
<i>zwenken</i> ,	<i>gezwonken</i> ,
<i>zweren</i> ,	<i>gezworen</i> ,
<i>zwerfen</i> ,	<i>gezworven</i> ,
<i>zwijgen</i> ,	<i>gezwogen</i> ,

Aantoonende wijs.

Tegenw. tijd. 1° Betr. verl. tijd.

<i>ik verzwind</i> ,	<i>ik verzwoond</i> ;
<i>ik vind</i> ,	<i>ik vond</i> ;
<i>ik vlecht</i> ,	<i>ik vlocht</i> ;
<i>ik vlied</i> ,	<i>ik vlood</i> ;
<i>ik vlieg</i> ,	<i>ik vloog</i> ;
<i>ik vliet</i> ,	<i>ik vloot</i> ;
<i>ik vreet</i> ,	<i>ik vrot</i> ;
<i>ik wasch</i> ,	<i>ik wiesch</i> ;
<i>ik was</i> ,	<i>ik wies</i> ;
<i>ik weeg</i> ,	<i>ik woog</i> ;
<i>ik werp</i> ,	<i>ik wierp</i> ;
<i>ik word</i> ,	<i>ik werd (wierd)</i> ;
<i>ik wijk</i> ,	<i>ik week</i> ;
<i>ik wijs</i> ,	<i>ik wees</i> ;
<i>ik wind</i> ,	<i>ik wond</i> ;
<i>ik win</i> ,	<i>ik won</i> ;
<i>ik wreek</i> ,	<i>ik wrook (1)</i> ;
<i>ik wrijf</i> ,	<i>ik wreef</i> ;
<i>ik wring</i> ,	<i>ik wromg</i> ;
<i>ik zend</i> ,	<i>ik zond</i> ;
<i>ik zied</i> ,	<i>ik zood</i> ;
<i>ik zijg</i> ,	<i>ik zeeg</i> ;
<i>ik zing</i> ,	<i>ik zong</i> ;
<i>ik zink</i> ,	<i>ik zonk</i> ;
<i>ik zin</i> ,	<i>ik zon</i> ;
<i>ik zit</i> ,	<i>ik zat</i> ;
<i>ik zuig</i> ,	<i>ik zoog</i> ;
<i>ik zwelg</i> ,	<i>ik zwolg</i> ;
<i>ik zwel</i> ,	<i>ik zwol</i> ;
<i>ik zwem</i> ,	<i>ik zwom</i> ;
<i>ik zwenk</i> ,	<i>ik zwonk (2)</i> ;
<i>ik zwoer</i> ,	<i>ik zwoer</i> ;
<i>ik zwerf</i> ,	<i>ik zwierf</i> ;
<i>ik zwijg</i> ,	<i>ik zweeg</i> .

§ 274. *Gelijkvloeiende werkwoorden* worden daarentegen zulke genoemd, welke door hunne geheele vervoeging den wortelklinker behouden, en in den eersten betrekkelijk verleden tijd *de* of *te* en in het verleden deelwoord *d* of *t*, insgelijks met een voorgevoegd *ge*, hebben, als: *leven*, *leefde*, *geleefd*; *pakken*, *pakte*, *gepakt*. Alle langstaartige werkwoorden en alle werkwoorden, welke van naamwoorden afgeleid worden, zijn gelijkvloeiend, als: *bevljigten*; *herbergen*.

§ 275. *Onregelmatige werkwoorden* zijn de zulke, die in een of ander opzicht van de regelmatige vervoeging der twee opgenoemde soorten

(1) Thans gebruikelijker: *ik wreekte*.(2) Ook gelijkvloeiend: *ik zwenkte*, *gezwonkt*.

afwijken, als: *gaan, ging, gegaan*. In de volgende lijst vindt men de gebruikelijkste oorspronkelijke onregelmatige werkwoorden:

Onbepaalde wijs.		Aantoonende wijs.	
Tegenw. tijd.	Verl. deelw.	Tegenw. tijd.	1° Betr. verl. tijd.
<i>brengen</i> ,	<i>gebracht</i> ,	<i>ik breng</i> ,	<i>ik bracht</i> ;
<i>denken</i> ,	<i>gedacht</i> ,	<i>ik denk</i> ,	<i>ik dacht</i> ;
<i>doen</i> ,	<i>gedaan</i> ,	<i>ik doe</i> ,	<i>ik deed</i> ;
<i>gaan</i> ,	<i>gegaan</i> ,	<i>ik ga</i> ,	<i>ik ging</i> ;
<i>hebben</i> ,	<i>gehad</i> ,	<i>ik heb</i> ,	<i>ik had</i> ;
<i>heeten</i> ,	<i>geheeten</i> ,	<i>ik heet</i> ,	<i>ik heette</i> ;
<i>houden</i> ,	<i>gehouden</i> ,	<i>ik houd</i> ,	<i>ik hield</i> ;
<i>jagen</i> ,	<i>gejaagd</i> ,	<i>ik jaag</i> ,	<i>ik joeg</i> (1);
<i>komen</i> ,	<i>gekomen</i> ,	<i>ik kom</i> ,	<i>ik kwam</i> ;
<i>koopen</i> ,	<i>gekocht</i> ,	<i>ik koop</i> ,	<i>ik kocht</i> ;
<i>leggen</i> ,	<i>gelegd</i> ,	<i>ik leg</i> ,	<i>ik leide</i> (2);
<i>malen</i> ,	<i>gemalen</i> ,	<i>ik maal</i> ,	<i>ik maalde</i> ;
<i>moeten</i> ,	<i>moeten</i> ,	<i>ik moet</i> ,	<i>ik moest</i> ;
<i>mogen</i> ,	<i>mogen</i> ,	<i>ik mag</i> ,	<i>ik mogt</i> ;
<i>slaan</i> ,	<i>geslagen</i> ,	<i>ik sla</i> ,	<i>ik sloeg</i> ;
<i>staan</i> ,	<i>gestaan</i> ,	<i>ik sta</i> ,	<i>ik stond</i> ;
<i>oragen</i> ,	<i>gevraagd</i> ,	<i>ik vraag</i> ,	<i>ik vroeg</i> (3);
<i>orizen</i> ,	<i>gevrozen</i> ,	<i>het oriest</i> ,	<i>het vroer</i> (4);
<i>waaijen</i> ,	<i>gewaaid</i> ,	<i>het waait</i> ,	<i>het woei</i> (5);
<i>weten</i> ,	<i>geweten</i> ,	<i>ik weet</i> ,	<i>ik wist</i> ;
<i>wezen (zijn)</i> ,	<i>geweest</i> ,	<i>ik ben</i> ,	<i>ik was</i> ;
<i>zeggen</i> ,	<i>gezegd</i> ,	<i>ik zeg</i> ,	<i>ik zeide</i> (6);
<i>zien</i> ,	<i>gezien</i> ,	<i>ik zie</i> ,	<i>ik zag</i> ;
<i>zoeken</i> ,	<i>gezocht</i> ,	<i>ik zoek</i> ,	<i>ik zocht</i> ;
<i>zullen</i> ,	<i>ontbreekt</i> ,	<i>ik zal</i> ,	<i>ontbreekt</i> (7).

§ 276. Sommige werkwoorden zijn samengesteld met zelfstandige naamwoorden, sommige met bijwoorden, andere met voorzetsels, als: 1°. *pluimstrijken*, *raadplegen*; 2°. *vastlijmen*, *liefskozen*; 3°. *insluiten*, *tegenspreken*, *verliezen*. Bij de met voorzetsels samengestelde werkwoorden valt op te merken, dat in deze samenstelling de voorzetsels *scheidbaar* en *onscheidbaar* kunnen gebezigd worden. In het eerste geval namentlijk worden de voorzetsels in de vervoeging van de werkwoorden afgescheiden, als: *aanspreken*, *ik spreek aan*, *aan te spreken*. In het tweede geval blijven zij in de vervoeging onafscheidelijk aan het werkwoord gehecht. Men onderkent de scheidbaarheid of onscheidbaarheid van het voorzetsel aan het al of niet bezitten van den klemtoon (zie § 132).

(1) Ook gelijkvloeiend: *ik jaagde*.

(2) Ook gelijkvloeiend: *ik legde*. Men vindt ook somtijds: *geleid*.

(3) Ook gelijkvloeiend: *ik vraagde*. Men vindt ook somtijds: *ik vrieg*.

(4) Ook ongelijkvloeiend: *gevrozen*, *het vros*.

(5) Ook gelijkvloeiend: *het waaide*.

(6) Ook gelijkvloeiend: *ik zegde*. Men vindt ook somtijds: *geleid*.

(7) Hiervan, behalven de opgegeven tijden, alleen in gebruik het tegenwoordige deelwoord *zullende*, en de tegenwoordige tijd der aanvoegende wijs: *ik soude*.

§ 277. De werkwoorden, welke *scheidbaar* met voorzetsels zijn samengesteld, onderscheiden zich van die, welke ze *onscheidbaar* hebben, in de vervoeging daardoor, dat zij hun verleden deelwoord vormen met inlassching van *ge*, als: *aangrijpen*, *aangegepen*, en bij de onbepaalde wijs somtijds tusschen het voorzetsel en het werkwoord *te* ontvangen, als: *aangrijpen*; *aan te grijpen*; terwijl de *onscheidbaar* met voorzetsels samengestelde werkwoorden dit ingelachte *ge* bij hun verleden deelwoord missen; en in de onbepaalde wijs *te* vóór zich ontvangen, als: *bedenken*, *bedacht*, *te bedenken*. Zij blijven echter niettegenstaande deze onregelmatigheid steeds tot de soort hunner stamwoorden behooren.

§ 278. De meeste werkwoorden, met zelfstandige naamwoorden en bijwoorden samengesteld, blijven met hunne voorvoegselen vereenigd, als: *kielhalen*, *handhaven*, *liefskozen*, *antwoorden*; deze nemen *ge* in het verleden deelwoord aan, en hebben even als de *onscheidbaar* met voorzetsels samengestelde werkwoorden in de onbepaalde wijs *te* vóór zich. Die werkwoorden, wier voorvoegsels zich scheiden laten, als: *welvaren*, *waarnemen*, *leerloojzen*, enz., volgen in de vervoeging de regels der zoodanige, welke *scheidbaar* met voorzetsels vereenigd zijn.

OVER DE VERVOEGING DER WERKWOORDEN.

§ 279. Bij de *vervoeging* der werkwoorden moet men drie zaken in acht nemen, te weten: *de wijzen*, *de tijden* en *de personen*.

a. Over de wijzen der werkwoorden.

§ 280. Het bestaan van eenig wezen; of de wijziging van dit bestaan, kan op *vierderlei* wijze voorgesteld worden:

a. onbepaald of algemeen, alleen met aanwijzing van tijd, als: *leeren*, *geleerd hebben*, *zullen leeren*. Dit noemt men de *onbepaalde wijs*.

b. bepaald, dat is rechtstreeks en onafhankelijk van eenige voorafgaande woorden, als: *ik leer*, *heb geleerd*, *sal leeren*. Dit heet de *aantoonende wijs*.

c. voorwaardelijk of van iets anders afhangende, als: *ik wenschte*, *dat hij olijtig ware*. Dit noemt men de *aanvoegende wijs*.

Bij de uitdrukking dezer wijze bezigt men doorgaans eenig voorvoegsel of voegwoord. Een oogmerk wordt uitgedrukt door *dat*, *opdat*, *ten einde*, als: *ik spreek*, *opdat ik gehoord worde*; een wensch door *och*, *dat*, als: *och, dat ik hem nog gezien hadde*; eene toegeving door *dat*, als: *dat hij, zoo het hem lust, zijne gezondheid wage*; eene aandrijving insgelijks door *dat*; als: *dat hij zich haaste*. Ook de voegwoorden *of*, *als of*, *ten zij*, *schoon*, enz. worden ter uitdrukking dezer wijze gebezigd. Geheel verkeerdt zoude het echter wezen te onderstellen, dat de aanvoegende wijze volstrekt van deze voorvoegsels afhangt, daar zij in den aard der uitdrukking zelve gelegen is.

d. gebiedend, vermanend of verzoekend, wanneer het gezegde als een bevel, eene vermaning of een verzoek bij het onderwerp gevoegd wordt, als: *jongeling, wees moedig!* Men noemt dit de *gebiedende wijs*.

Deze wijs heeft geene tijden en eigenlijk alleen den tweeden persoon in het enkel- en meervoudig getal. Ook onderscheidt zij zich daardoor, dat zij het persoonlijk voornaamwoord, hetwelk zij bovendien missen kan, achter zich heeft: als: *hoor*, *hoort gij*.

b. Over de tijden der werkwoorden.

§ 281. Onze voorstelling van het bestaan, of van de wijze dezes bestaans, omvat het *tegenwoordige*, *verledene* en *toekomende*: vandaar drie tijden, welke deze benamingen dragen. Behalven deze drie tijden, zijn er nog drie andere, welke met de eerstgenoemden in verband staan, als: *de eerste betrekkelijk verleden tijd*, *de tweede betrekkelijk verleden tijd*, en *de betrekkelijk toekomende tijd*.

§ 282. In de vervoeging der werkwoorden heeft men de te melden opeenvolging dezer zes tijden aangenomen:

a. de *tegenwoordige* tijd, voorstellende het bestaan, of de wijziging daarvan, in den oogenblik, waarop men spreekt, als: *ik schrijf eenen brief*.

b. De *eerste betrekkelijk verleden* tijd, voorstellende het bestaan, of de wijziging daarvan, als tegenwoordig in eenen tijd, welke voorbij is, als: *wij wandelden*.

c. De *volstrekt verleden* tijd, voorstellende het bestaan, of de wijziging daarvan, als geheel geeindigd op den tijd, waarin men spreekt, als: *ik heb bemind*.

d. De *tweede betrekkelijk verleden* tijd, voorstellende het bestaan, of de wijziging daarvan, als geheel geeindigd in eenen verleden tijd, als: *ik had reeds gewandeld, toen zij mij kwamen bezoeken*.

e. De *toekomende* tijd, voorstellende het bestaan, of de wijziging daarvan, in eenen tijd, welke nog niet is, als: *ik zal morgen eene wandeling doen*.

f. De *betrekkelijk toekomende* tijd, voorstellende het bestaan, of de wijziging daarvan, als reeds geschied in eenen tijd, welke nog komen moet, als: *mijn broeder zal ons verlaten hebben, wanneer uw vriend zal aankomen*.

c. Over de personen der werkwoorden.

§ 283. Door personen bij de werkwoorden verstaat men de onderwerpen, waarvan het bestaan aangetoond of gewijzigd wordt. Deze onderwerpen worden of door zelfstandige naamwoorden of door persoonlijke voornaamwoorden uitgedrukt (zie § 236—§ 241).

d. Over de vervoeging der hulpwoorden.

§ 284. Om de werkwoorden te vervoegen bedient men zich van de hulpwoorden: *hebben*, *zijn*, *worden* en *zullen*. — Het hulpwoord *hebben* helpt de ontbrekende tijden der bedrijvende en veler onzijdige werkwoorden vormen, en maakt zijne ontbrekende tijden deels met zich zelf, deels met het hulpwoord *zullen*; — het hulpwoord *zijn* of *wesen* vormt die gedeeltelijk met zich zelf, gedeeltelijk met *zullen*; — het hulpwoord *worden*, dat de lijdende werkwoorden helpt vormen, maakt die met *zijn* en *zullen*; en het hulpwoord *zullen*, waardoor de toekomende tijden van alle werkwoorden gevormd worden, is, behalven in de onbepaalde wijs, alleen in den tegenwoordigen tijd van de aantoonende en aanvoegende wijze gebruikelijk.

§ 285. Wij laten hier de vervoeging dezer hulpwoorden volgen:

I. Vervoeging van *hebben*.

Onbepaalde Wijs.

Tegenwoordige tijd, *hebben*;

Deelwoorden.

Verleden tijd, *gehad hebben*;Tegenwoordig, *hebbende*;Toekomende tijd, *zullen hebben*;Verleden, *gehad*.

Aantoonende Wijs.

Aanvoegende Wijs.

Tegenwoordige Tijd.

1. <i>ik heb</i> ;	<i>dat ik hebbe</i> ;
2. <i>gij hebt</i> ;	<i>dat gij hebbet</i> ;
3. <i>hij heeft</i> ;	<i>dat hij hebbe</i> ;
1. <i>wij hebben</i> ;	<i>dat wij hebben</i> ;
2. <i>gij hebt</i> ;	<i>dat gij hebbet</i> ;
3. <i>zij hebben</i> .	<i>dat zij hebben</i> .

Eerste betrekkelijk verleden Tijd.

1. <i>ik had</i> ;	<i>dat ik hadde</i> ;
2. <i>gij hadt</i> ;	<i>dat gij haddet</i> ;
3. <i>hij had</i> ;	<i>dat hij hadde</i> ;
1. <i>wij hadden</i> ;	<i>dat wij hadden</i> ;
2. <i>gij hadt</i> ;	<i>dat gij haddet</i> ;
3. <i>zij hadden</i> .	<i>dat zij hadden</i> .

Volstrekt verleden Tijd.

1. <i>ik heb</i>	} <i>gehad.</i>	<i>dat ik hebbe</i>	} <i>gehad.</i>
2. <i>gij hebt</i>		<i>dat gij hebbet</i>	
3. <i>hij heeft</i>		<i>dat hij hebbe</i>	
1. <i>wij hebben</i>	} <i>gehad.</i>	<i>dat wij hebben</i>	} <i>gehad.</i>
2. <i>gij hebt</i>		<i>dat gij hebbet</i>	
3. <i>zij hebben</i>		<i>dat zij hebben</i>	

Tweede betrekkelijk verleden Tijd.

1. <i>ik had</i>	} <i>gehad.</i>	<i>dat ik hadde</i>	} <i>gehad.</i>
2. <i>gij hadt</i>		<i>dat gij haddet</i>	
3. <i>hij had</i>		<i>dat hij hadde</i>	
1. <i>wij hadden</i>	} <i>gehad.</i>	<i>dat wij hadden</i>	} <i>gehad.</i>
2. <i>gij hadt</i>		<i>dat gij haddet</i>	
3. <i>zij hadden</i>		<i>dat zij hadden</i>	

Toekomende Tijd.

1. <i>ik zal</i>	} <i>hebben.</i>	<i>dat ik zoude</i>	} <i>hebben.</i>
2. <i>gij zult</i>		<i>dat gij zoudet</i>	
3. <i>hij zal</i>		<i>dat hij zoude</i>	
1. <i>wij zullen</i>	} <i>hebben.</i>	<i>dat wij zouden</i>	} <i>hebben.</i>
2. <i>gij zult</i>		<i>dat gij zoudet</i>	
3. <i>zij zullen</i>		<i>dat zij zouden</i>	

Betrekkelijk toekomende Tijd.

1. <i>ik zal</i>	} <i>gehad hebben.</i>	<i>dat ik zoude</i>	} <i>gehad hebben.</i>
2. <i>gij zult</i>		<i>dat gij zoudet</i>	
3. <i>hij zal</i>		<i>dat hij zoude</i>	
1. <i>wij zullen</i>	} <i>gehad hebben.</i>	<i>dat wij zouden</i>	} <i>gehad hebben.</i>
2. <i>gij zult</i>		<i>dat gij zoudet</i>	
3. <i>zij zullen</i>		<i>dat zij zouden</i>	

Gebiedende Wijs.

Enkelvoud, *heb*.Meervoud, *hebt*.

II. Vervoeging van *wezen* of *zijn*.

Onbepaalde Wijs.

Tegenwoordige tijd, *zijn* of *wezen*.

Deelwoorden.

Verleden tijd, *geweest zijn*.Tegenwoordig, *zijnde*.Toekomende tijd, *zullen zijn* of *wezen*.Verleden, *geweest*.

Aantoonende Wijs.

Aanvoegende Wijs.

Tegenwoordige Tijd.

1. <i>ik ben</i> ;	<i>dat ik zij</i> ;
2. <i>gij zijt</i> ;	<i>dat gij zijt</i> ;
3. <i>hij is</i> ;	<i>dat hij zij</i> ;
1. <i>wij zijn</i> ;	<i>dat wij zijn</i> ;
2. <i>gij zijt</i> ;	<i>dat gij zijt</i> ;
3. <i>zij zijn</i> .	<i>dat zij zijn</i> .

Eerste betrekkelijk verleden Tijd.

1. <i>ik was</i> ;	<i>dat ik ware</i> ;
2. <i>gij waart</i> ;	<i>dat gij waret</i> ;
3. <i>hij was</i> ;	<i>dat hij ware</i> ;
1. <i>wij waren</i> ;	<i>dat wij waren</i> ;
2. <i>gij waart</i> ;	<i>dat gij waret</i> ;
3. <i>zij waren</i> .	<i>dat zij waren</i> .

Volstrekt verleden Tijd.

1. <i>ik ben</i>	} <i>geweest.</i>	<i>dat ik zij</i>	} <i>geweest.</i>
2. <i>gij zijt</i>		<i>dat gij zijt</i>	
3. <i>hij is</i>		<i>dat hij zij</i>	
1. <i>wij zijn</i>	} <i>geweest.</i>	<i>dat wij zijn</i>	} <i>geweest.</i>
2. <i>gij zijt</i>		<i>dat gij zijt</i>	
3. <i>zij zijn</i>		<i>dat zij zijn</i>	

Tweede betrekkelijk verleden Tijd.

1. <i>ik was</i>	} <i>geweest.</i>	<i>dat ik ware</i>	} <i>geweest.</i>
2. <i>gij waart</i>		<i>dat gij waret</i>	
3. <i>hij was</i>		<i>dat hij ware</i>	
1. <i>wij waren</i>	} <i>geweest.</i>	<i>dat wij waren</i>	} <i>geweest.</i>
2. <i>gij waart</i>		<i>dat gij waret</i>	
3. <i>zij waren</i>		<i>dat zij waren</i>	

Toekomende Tijd.

1. <i>ik zal</i>	} <i>wezen of zijn.</i>	<i>dat ik zoude</i>	} <i>wezen of zijn.</i>
2. <i>gij zult</i>		<i>dat gij zoudet</i>	
3. <i>hij zal</i>		<i>dat hij zoude</i>	
1. <i>wij zullen</i>	} <i>wezen of zijn.</i>	<i>dat wij zouden</i>	} <i>wezen of zijn.</i>
2. <i>gij zult</i>		<i>dat gij zoudet</i>	
3. <i>zij zullen</i>		<i>dat zij zouden</i>	

Betrekkelijk toekomende tijd.

1. <i>ik zal</i>	} <i>geweest zijn.</i>	<i>dat ik zoude</i>	} <i>geweest zijn.</i>
2. <i>gij zult</i>		<i>dat gij zoudet</i>	
3. <i>hij zal</i>		<i>dat hij zoude</i>	
1. <i>wij zullen</i>	} <i>geweest zijn.</i>	<i>dat wij zouden</i>	} <i>geweest zijn.</i>
2. <i>gij zult</i>		<i>dat gij zoudet</i>	
3. <i>zij zullen</i>		<i>dat zij zouden</i>	

Gebiedende Wijs.

Enkelvoud, *zij* of *wees*.Meervoud, *zijt* of *weest*.

III. Vervoeving van *worden*.

Onbepaalde Wijs.

Tegenwoordige tijd, *worden*.

Deelwoorden.

Verleden tijd, *geworden zijn*.Tegenwoordig, *wordende*.Toekomende tijd, *zullen worden*.Verleden, *geworden*.

Aantoonende Wijs.

Aanvoegende Wijs.

Tegenwoordige Tijd.

1. ik word ;	dat ik worde ;
2. gij wordt ;	dat gij wordet ;
3. hij wordt ;	dat hij werde ;
1. wij worden ;	dat wij worden ;
2. gij wordt ;	dat gij wordet ;
3. zij worden.	dat zij worden.

Eerste betrekkelijk verleden Tijd.

1. ik werd ;	dat ik wierde ;
2. gij werdt ;	dat gij wierdet ;
3. hij werd ;	dat hij wierde ;
1. wij werden ;	dat wij wierden ;
2. gij werdt ;	dat gij wierdet ;
3. zij werden.	dat zij wierden.

Volstrekt verleden Tijd.

1. ik ben	dat ik zij	} geworden.
2. gij zijt	dat gij zijt	
3. hij is	dat hij zij	
1. wij zijn	dat wij zijn	} geworden.
2. gij zijt	dat gij zijt	
3. zij zijn	dat zij zijn	

Tweede betrekkelijk verleden Tijd.

1. ik was	dat ik ware	} geworden.
2. gij waart	dat gij waret	
3. hij was	dat hij ware	
1. wij waren	dat wij waren	} geworden.
2. gij waart	dat gij waret	
3. zij waren	dat zij waren	

Toekomende Tijd.

1. ik zal	dat ik zoude	} worden.
2. gij zult	dat gij zoudet	
3. hij zal	dat hij zoude	
1. wij zullen	dat wij zouden	} worden.
2. gij zult	dat gij zoudet	
3. zij zullen	dat zij zouden	

Betrekkelijk toekomende Tijd.

1. ik zal	dat ik zoude	} geworden zijn.
2. gij zult	dat gij zoudet	
3. hij zal	dat hij zoude	
1. wij zullen	dat wij zouden	} geworden zijn.
2. gij zult	dat gij zoudet	
3. zij zullen	dat zij zouden	

Gebiedende Wijs.

Enkelvoud, *word*.Meervoud, *wordt*.

IV. Vervoeging van *zullen*.

Onbepaalde Wijs.

Tegenwoordige tijd, *zullen*. Tegenwoordig deelwoord, *zullende*.

Aantoonende Wijs.

Aanvoegende Wijs.

Tegenwoordige Tijd (1).

1. <i>ik zal</i> ;	<i>ik zoude</i> ;
2. <i>gij zult</i> ;	<i>gij zoudet</i> ;
3. <i>hij zal</i> ;	<i>hij zoude</i> ;
1. <i>wij zullen</i> ;	<i>wij zouden</i> ;
2. <i>gij zult</i> ;	<i>gij zoudet</i> ;
3. <i>zij zullen</i> .	<i>zij zouden</i> .

e. Algemeens regels voor de vervoeging der werkwoorden.

§ 286. Ten aanzien der vervoeging heeft men op de volgende regelen te letten :

ONBEPAALED WIJS. De *tegenwoordige tijd* is het werkwoord zelf, als : *leeren, vechten, straffen, gaan*.

De *verleden tijd* wordt gemaakt van het verleden deelwoord met het hulpwoord *hebben* of *zijn*, als : *geleerd hebben, gestraft zijn*.

De *toekomende tijd* wordt gemaakt van het werkwoord met het hulpwoord *zullen*, als : *zullen vechten*.

Het *tegenwoordig deelwoord* wordt gevormd van het werkwoord, door achtervoeging van *de*, als : *leerende*.

Het *verleden deelwoord* wordt gemaakt, bij de gelijkvloeiende werkwoorden, van den wortel of het zakelijke deel des werkwoords, door voorvoeging van *ge*, wanneer het niet reeds een voorzetsel vóór zich heeft, en met achtervoeging van *d*, als de eerste betrekkelijk verleden tijd met *de*, of van *t*, als die tijd met *te* gemaakt wordt, bijv. : *geleerd, gestraft*. Bij de ongelijkvloeiende werkwoorden wordt dit deelwoord gemaakt van den tegenwoordigen tijd der onbepaalde wijs, met of zonder verandering van wortelklinker, terwijl *ge*, even als bij de gelijkvloeiende werkwoorden, al of niet voorgevoegd wordt, als : *gegeven, bevolen*.

AANTOONENDE WIJS. De *tegenwoordige tijd*. Enkelvoud : de 1ste persoon is de wortel van het werkwoord, als : *ik leer, vecht* ; — de 2de persoon wordt gemaakt van den 1sten, met of zonder achtervoeging van *t*, naar gelang deze medeklinker niet of al als sluitletter bij den eersten persoon voorkomt, als : *gij leert, vecht* ; — de 3de persoon is gelijk aan den tweeden, als : *hij leert, vecht*. Meervoud : de 1ste persoon is gelijk aan het werkwoord, als : *wij leeren, vechten* ; — de 2de persoon is gelijk aan den tweeden persoon des enkelvouds, en de 3de persoon is gelijk aan den 1sten persoon des meervouds, als : *gij leert, zij vechten*.

De *eerste betrekkelijk verleden tijd*. Enkelvoud : de 1ste persoon wordt gemaakt, bij de gelijkvloeiende werkwoorden, van den wortel, met achtervoeging van *de*, als deze op *b, d, g, i, l, m, n, r, u, v (f), w* of *z (s)*

(1) Hoezeer wij ten aanzien dezer vervoeging niet van het algemeen gebruik zijn afgeweken, is het ons echter toegeschenen, als ware in de uitdrukking : *wij zouden gaan, toen zij ons kwamen roepen, voor : wij waren op het punt van te gaan, toen zij ons kwamen roepen*, nog een eerste betrekkelijk verleden tijd der aantoonende wijs overig.

eindigt, als: *ik leerde, antwoordde*, of met achtervoeging van *te*, als de wortel op *f, k, p, s, t* of *ch* uitgaat, bijv.: *ik strafte, zuchtte*; — en bij de ongelijkvloeiende werkwoorden, van den wortel des werkwoords, door verandering van wortelklinker, als: *ik liep, vocht* (zie § 271—273). De 2de persoon wordt gemaakt van den eersten, door achtervoeging van *t*, als: *gij leerdet, zongt*; heeft echter de 1ste persoon eene *t* aan het einde, dan is even als bij den tegenwoordigen tijd de tweede persoon gelijk aan den eersten, bijv.: *ik, gij vocht*. De 3de persoon is gelijk aan den 1sten, als: *hij leerde, zong*. Meervoud: de 1ste persoon wordt gemaakt, bij de gelijkvloeiende werkwoorden, van den 1sten persoon des enkelvouds door achtervoeging van *n*, als: *wij leerden, paktten*; bij de ongelijkvloeiende werkwoorden door achtervoeging van *en*, als: *wij zongen, liepen*. De 2de persoon is gelijk aan den 2^{den} persoon des enkelvouds, en de 3de persoon is gelijk aan den 1sten persoon des meervouds, als: *gij zongt, zij liepen*. Hierbij valt echter op te merken, dat men bij eenige gelijkvloeiende werkwoorden gewoon is, ter voorkoming van onduidelijkheid, de personen van dezen tijd met eene lettergreep te verlengen; dit geschiedt wanneer de wortel van het werkwoord op eene tongletter eindigt, en deze tot behoud van den hellen klank verdubbeld wordt, als: *redden, ik reddede, wij reddeden*; *zetten, ik zettede, wij zetteden*.

De *volstrekt verleden tijd* wordt gemaakt van den tegenwoordigen tijd des hulpwoords *hebben* of *zijn*, met het verleden deelwoord des werkwoords, als: *ik heb geleerd, ben geslagen*.

De *tweede betrekkelijk verleden tijd* wordt gemaakt van den 1sten betrekkelijk verleden tijd des hulpwoords *hebben* of *zijn*, met het verleden deelwoord van het werkwoord, als: *ik had gevochten, was gevallen*.

De *toekomstige tijd* wordt gemaakt van het hulpwoord *zullen*, met den tegenwoordigen tijd van de onbepaalde wijze des werkwoords, als: *ik zal antwoorden, leeren*.

De *betrekkelijk toekomstige tijd* wordt gevormd van het hulpwoord *zullen*, met den verleden tijd van de onbepaalde wijze des werkwoords, als: *ik zal geleerd hebben, gevallen zijn*.

AANVOEGENDE WIJS. De *tegenwoordige tijd*. Enkelvoud: de 1ste persoon wordt gemaakt van den wortel des werkwoords, door achtervoeging van *e*, en wanneer de helle klank van den wortel slechts door eenen enkelen medeklinker is opgesloten, met verdubbeling van den laatsten medeklinker, als: *dat ik leere, vechte, straffe*; — de 2de persoon is gelijk aan den 1sten, met achtervoeging van *t*, als: *dat gij leeret*; — de 3de persoon is gelijk aan den 1sten. Meervoud: de 1ste persoon is gelijk aan het werkwoord, als: *dat wij slapen*; — de 2de persoon is gelijk aan den 2^{den} des enkelvouds, en de 3de persoon is gelijk aan den 1sten des meervouds, als: *dat gij leeret, dat zij slapen*.

De *eerste betrekkelijk verleden tijd* is, bij de gelijkvloeiende werkwoorden, gelijk aan denzelfden tijd van de aantoonende wijze, als: *dat ik antwoordde, strafte, dat wij antwoordden, reddeden*. Bij de ongelijkvloeiende werkwoorden, wordt achter den 1sten en 3^{den} persoon des enkelvouds eene *e* gevoegd, en bij den 2^{den} persoon enkel- en meervoud de *t* op het einde in *et* veranderd, als: *dat ik of hij vliege, dat gij zonget*; — de beide overige personen zijn gelijk aan die van denzelfden tijd in de aantoonende wijze.

De overige tijden der aanvoegende wijs worden even als die der aantoonende gevormd, mits men de hulpwoorden in de aanvoegende wijs bezige.

GBIEDENDE WIJS. Van deze wijs, welke niet dan in den tweeden persoon gebruikt wordt, is het enkelvoud gelijk aan den wortel des werkwoords, en het meervoud wordt van het enkelvoud door achtervoeging van *t* gemaakt, als: enkelvoud, *spreek*; meervoud, *leert*. Gaat de wortel des werkwoords op eene *t* uit, dan is het meervoud van dezen tweeden persoon gelijk aan zijn enkelvoud.

§ 287. Als voorbeelden van vervoeging kunnen de navolgende werkwoorden dienen.

I. Vervoeging van het bedrijvend werkwoord: *plukken*.

Onbepaalde Wijs.

Tegenwoordige tijd, *plukken*.

Verleden tijd, *geplukt hebben*.

Toekomende tijd, *zullen plukken*.

Aantoonende Wijs.

Deelwoorden.

Tegenwoordig, *plukkende*.

Verleden, *geplukt*.

Aanvoegende Wijs.

Tegenwoordige Tijd.

1. <i>ik pluk</i> ;	<i>dat ik plukke</i> ;
2. <i>gij plukt</i> ;	<i>dat gij plukket</i> ;
3. <i>hij plukt</i> ;	<i>dat hij plukke</i> ;
1. <i>wij plukken</i> ;	<i>dat wij plukken</i> ;
2. <i>gij plukt</i> ;	<i>dat gij plukket</i> ;
3. <i>zij plukken</i> .	<i>dat zij plukken</i> .

Eerste betrekkelijk verleden Tijd.

1. <i>ik plukte</i> ;	<i>dat ik plukte</i> ;
2. <i>gij pluktet</i> ;	<i>dat gij pluktet</i> ;
3. <i>hij plukte</i> ;	<i>dat hij plukte</i> ;
1. <i>wij plukten</i> ;	<i>dat wij plukten</i> ;
2. <i>gij pluktet</i> ;	<i>dat gij pluktet</i> ;
3. <i>zij plukten</i> .	<i>dat zij plukten</i> .

Volstrekt verleden Tijd.

1. <i>ik heb</i>	} <i>geplukt</i> .	<i>dat ik hebbe</i>	} <i>geplukt</i> .
2. <i>gij hebt</i>		<i>dat gij hebbet</i>	
3. <i>hij heeft</i>		<i>dat hij hebbe</i>	
1. <i>wij hebben</i>	} <i>geplukt</i> .	<i>dat wij hebben</i>	} <i>geplukt</i> .
2. <i>gij hebt</i>		<i>dat gij hebbet</i>	
3. <i>zij hebben</i>		<i>dat zij hebben</i>	

Tweede betrekkelijk verleden Tijd.

1. <i>ik had</i>	} <i>geplukt</i> .	<i>dat ik hadde</i>	} <i>geplukt</i> .
2. <i>gij hadt</i>		<i>dat gij haddet</i>	
3. <i>hij had</i>		<i>dat hij hadde</i>	
1. <i>wij hadden</i>	} <i>geplukt</i> .	<i>dat wij hadden</i>	} <i>geplukt</i> .
2. <i>gij hadt</i>		<i>dat gij haddet</i>	
3. <i>zij hadden</i>		<i>dat zij hadden</i>	

Toekomende Tijd.

1. <i>ik zal</i>	} <i>plukken</i> .	<i>dat ik zoude</i>	} <i>plukken</i> .
2. <i>gij zult</i>		<i>dat gij zoudet</i>	
3. <i>hij zal</i>		<i>dat hij zoude</i>	
1. <i>wij zullen</i>	} <i>plukken</i> .	<i>dat wij zouden</i>	} <i>plukken</i> .
2. <i>gij zult</i>		<i>dat gij zoudet</i>	
3. <i>zij zullen</i>		<i>dat zij zouden</i>	

Betrekkelijk toekomstige tijd.

1. ik zal	} geplukt hebben.	dat ik zoude	} geplukt hebben.
2. gij zult		dat gij zoudet	
3. hij zal		dat hij zoude	
1. wij zullen		dat wij zouden	
2. gij zult		dat gij zoudet	
3. zij zullen		dat zij zouden	

Gebiedende Wijs.

Enkelvoud, *pluk*.Meervoud, *plukt*.II. Vervoeging van het lijdend werkwoord: *geplant worden*.

Onbepaalde Wijs.

Tegenwoordige tijd, *geplant worden*.

Deelwoorden.

Verleden tijd, *geplant (geworden of geweest) zijn*.Tegenwoordig, *geplant wordende*.Toek. tijd, *geplant te zullen worden*.Verleden, *geplant (geworden of geweest) zijnde*.

Aantoonende Wijs.

Aanvoegende Wijs.

Tegenwoordige Tijd.

1. ik word	} geplant.	dat ik	} geplant	worde ;
2. gij wordt		dat gij		wordet ;
3. hij wordt		dat hij		worde ;
1. wij worden		dat wij		worden ;
2. gij wordt		dat gij		wordet ;
3. zij worden		dat zij		worden.

Eerste betrekkelijk verleden tijd.

1. ik werd	} geplant.	dat ik	} geplant	wierde ;
2. gij werdt		dat gij		wierdet ;
3. hij werd		dat hij		wierde ;
1. wij werden		dat wij		wierden ;
2. gij werdt		dat gij		wierdet ;
3. zij werden		dat zij		wierden.

Volstrekt verleden Tijd.

1. ik ben	} geplant (geworden of geweest).	dat ik	} geplant (geworden of geweest)	zij ;
2. gij zijt		dat gij		zijt ;
3. hij is		dat hij		zij ;
1. wij zijn		dat wij		zijn ;
2. gij zijt		dat gij		zijt ;
3. zij zijn		dat zij		zijn.

Tweede betrekkelijk verleden Tijd.

1. ik was	} geplant (geworden of geweest).	dat ik	} geplant (geworden of geweest)	ware ;
2. gij waart		dat gij		waret ;
3. hij was		dat hij		ware ;
1. wij waren		dat wij		waren ;
2. gij waart		dat gij		waret ;
3. zij waren		dat zij		waren.

Toekomstige Tijd.

1. ik zal	} geplant worden.	dat ik	} geplant	zoude	} worden.
2. gij zult		dat gij		zoudet	
3. hij zal		dat hij		zoude	
1. wij zullen		dat wij		zouden	
2. gij zult		dat gij		zoudet	
3. zij zullen		dat zij		zouden	

Betrekkelijk toekomstende Tijd.

1. ik zal	} <i>geplant (gevoorden)</i> of <i>gemeest) zijn.</i>	dat ik zoude	} <i>geplant (gevoorden)</i> of <i>gemeest) zijn.</i>
2. gij zult		dat gij zoudet	
3. hij zal		dat hij zoude	
4. wij zullen		dat wij zouden	
2. gij zult.		dat gij zoudet	
3. zij zullen		dat zij zouden	

Gebiedende Wijs.

Enkelvoud, *word geplant.*Meervoud, *wordt geplant.*III. Vervoeging van het onzijdig werkwoord: *loopen.*

Onbepaalde Wijs.

Tegenwoordige tijd, *loopen.*

Deelwoorden.

Verleden tijd, *gelopen hebben of zijn.*Tegenwoordig, *lopende.*Toekomstende tijd, *zullen loopen.*Verleden, *gelopen hebbende of zijnde.*

Aantoonende Wijs.

Aanvoegende Wijs.

Tegenwoordige Tijd.

1. ik loop;	dat ik loope;
2. gij loopt;	dat gij looptet;
3. hij loopt;	dat hij loope;
1. wij loopen;	dat wij loopen;
2. gij loopt;	dat gij looptet;
3. zij loopen.	dat zij loopen.

Eerste betrekkelijk verleden Tijd.

1. ik liep;	dat ik liepe;
2. gij liept;	dat gij liepet;
3. hij liep;	dat hij liepe;
1. wij liepen;	dat wij liepen;
2. gij liept;	dat gij liepet;
3. zij liepen.	dat zij liepen.

Volstrekt verleden Tijd.

1. ik heb	<i>ben</i>	} <i>gelopen.</i>	dat ik hebbe	<i>zij</i>	} <i>gelopen.</i>
2. gij hebt	<i>zijt</i>		dat gij hebt	<i>zijt</i>	
3. hij heeft	<i>is</i>		dat hij hebbe	<i>zij</i>	
1. wij hebben	<i>zijn</i>	} <i>gelopen.</i>	dat wij hebben	<i>zijn</i>	
2. gij hebt	<i>zijt</i>		dat gij hebt	<i>zijt</i>	
3. zij hebben	<i>zijn</i>		dat zij hebben	<i>zijn</i>	

Tweede betrekkelijk verleden Tijd.

1. ik had	<i>was</i>	} <i>gelopen.</i>	dat ik hadde	<i>ware</i>	} <i>gelopen.</i>
2. gij hadt	<i>waart</i>		dat gij haddet	<i>waret</i>	
3. hij had	<i>was</i>		dat hij hadde	<i>ware</i>	
1. wij hadden	<i>waren</i>	} <i>gelopen.</i>	dat wij hadden	<i>waren</i>	
2. gij hadt	<i>waart</i>		dat gij haddet	<i>waret</i>	
3. zij hadden	<i>waren</i>		dat zij hadden	<i>waren</i>	

Toekomstende Tijd.

1. ik zal	} <i>loopen.</i>	dat ik zoude	} <i>loopen.</i>
2. gij zult		dat gij zoudet	
3. hij zal		dat hij zoude	
1. wij zullen		dat wij zouden	
2. gij zult		dat gij zoudet	
3. zij zullen		dat zij zouden	

Betrekkelijk toekomende Tijd.

1. ik zal	} geloopt hebben of zijn.	dat ik zoude	} geloopt hebben of zijn.
2. gij zult		dat gij zoudet	
3. hij zal		dat hij zoude	
1. wij zullen		dat wij zouden	
2. gij zult		dat gij zoudet	
3. zij zullen		dat zij zouden	

Gebedende Wijs.

Enkelvoud, loop.

Meervoud, loopt.

§ 288. De afwijkingen der onregelmatige werkwoorden dient men door het gebruik te leeren.

§ 289. De werkwoorden kunnen ook *vragend*, *ontkennend* en *ontkennend-
eragend* vervoegd worden. Om in eenen vragenden zin te spreken, worden de persoonlijke voornaamwoorden niet *vóór*, maar *achter* het werkwoord geplaatst; bij de samengestelde tijden echter plaatst men het voornaamwoord *tusschen* het hulpwoord en het verleden deelwoord van het vervoegd wordende werkwoord, als: *bemint gij?* — *Hebben wij bemind?*

Wil men in eenen *ontkennenden* zin spreken, dan voegt men *achter* het werkwoord, of wel bij de samengestelde tijden *tusschen* het hulpwoord en het verleden deelwoord van het vervoegd wordende werkwoord, de ontkennende woorden *niet*, *niets*, *niemand*, *geen*, enz., als: *ik bemin niet*; — *hij heeft niet bemind*.

In eenen *ontkennend-
eragenden* zin wordt eerst het persoonlijk voornaamwoord en vervolgens het ontkennend woord *achter* het werkwoord, en bij de samengestelde tijden wederom *tusschen* het hulpwoord en het verleden deelwoord van het vervoegd wordende werkwoord geplaatst, als: *bemin ik niet?* — *Hebt gij niet bemind?*

Bij de lijdende werkwoorden komen, zoo wel in den vragenden, als in den ontkennenden en ontkennend-
eragenden zin, in alle tijden de persoonlijke voornaamwoorden, alsmede de ontkennende woorden, *tusschen* het hulpwoord en het vervoegd wordende werkwoord, als: *werd ik bemind?* — *Is hij niet bemind geworden?*

OVER DE DEELWOORDEN.

§ 290. De *deelwoorden* zijn, gelijk wij in § 258 zagen, eigenlijk van de werkwoorden afgeleide bijvoegelijke naamwoorden, en drukken eene hoedanigheid van worden, bestaan, werken of lijden uit, toegepast op eene zelfstandigheid, met aanwijzing van tijd. Zij ontleenen hunnen naam van deze dubbele hoedanigheid, als aan twee soorten van woorden deel hebbende.

§ 291. Het tegenwoordig deelwoord wordt somtijds oneigentlijk bij uitsluiting *bedrijvend*, en het verleden deelwoord *lijdend* genoemd, daar dit laatste zoowel eenen bedrijvenden als lijdenden zin heeft, naar gelang van het hulpwoord, dat voorafgaat.

§ 292. De deelwoorden worden ook wel als van werkwoorden afgeleide bijwoorden gebezigd, bijv. : *de wakend droomende*.

§ 293. Wanneer het woordje *al* vóór een tegenwoordig deelwoord geplaatst wordt, dan ondergaat de beteekenis der uitdrukking volgens sommigen eene groote verandering, bijv. : *ik zag hem al wandelende* zou beteekenen, dat ik den bedoelden persoon zag, terwijl ik wandelde; — *ik*

zag hem wandelende zou beteekenen, dat de bedoelde persoon wandelde, toen ik hem zag. Onzes inziens is deze onderscheiding onjuist, bijv.: ik zag hem al wandelende eten, wordt altijd gebezigd in den zin van: ik zag hem eten, terwijl hij wandelde; terwijl de beteekenis van: terwijl ik wandelde, zag ik hem eten, alleen door verschikking der woorden verkregen wordt. Al moet derhalve liever als een voorvoegsel ter bevordering van den nadruk worden aangemerkt.

OVER DE BIJWOORDEN.

§ 295. De bijwoorden worden bij werkwoorden, bijvoegelijke naamwoorden, en ook wel bij bijwoorden zelve gevoegd. Bij werkwoorden dienen zij om eene hoedanigheid of omstandigheid der werking, des lijdens of des bestaans uit te drukken, als: *schielijk loopen, lang wachten.*

De meeste bijvoegelijke naamwoorden kunnen als bijwoorden gebruikt worden, als: *een fraai huis; hij schrijft fraai.*

§ 296. De bijwoorden zijn zeer onderscheiden in beteekenis, en kunnen diensvolgens in vele soorten verdeeld worden, als:

1. van *tijd*, bijv.: *vroeg, laat, gisteren, nooit.*
2. van *plaats*, bijv.: *hier, daar, elders.*
3. van *hoegrootheid*, bijv.: *veel, groot, klein.*
4. van *hoedanigheid*, bijv.: *wel, kwalijk.*
5. van *bevestiging*, bijv.: *gewis, zeker.*
6. van *ontkenning*, bijv.: *niet, geenszins, neen.*
7. van *twijfeling*, bijv.: *wellicht, mogelijk.*
8. van *aansporing*, bijv.: *welaan, voorwaarts.*
9. van *verzameling*, bijv.: *tevens, samen.*
10. van *afzondering*, bijv.: *alleen, inzonderheid.*
11. van *vergelijking*, bijv.: *als, even, gelijk.*
12. van *vermindering*, bijv.: *schier, naauwelijks.*
13. van *verkiezing*, bijv.: *veeleer, eerder.*
14. van *aanwijzing*, bijv.: *dus, namentlijk.*
15. van *ondererazing*, bijv.: *hoe, waarom.*
16. van *orde*, bijv.: *eerst, toen, vooraf.*
17. van *herhaling*, bijv.: *eens, dikwijls, meestal.*

§ 297. Eenige dezer bijwoorden zijn oorspronkelijk, als: *ju, hier, daar*; andere zijn van zelfstandige of bijvoegelijke naamwoorden afgeleid, met achtervoeging van *lijk*, als: *eindelijk* van *einde*, *wijselijk* van *wijs*; sommige zijn van bijvoegelijke en zelfstandige naamwoorden samengesteld, als: *gelijkerwijs, allezins*; nog andere bestaan uit twee zelfstandige naamwoorden, als: *vraagswijze*; terwijl sommige eindelijk met verkleiningsuitgangen voorkomen, als: *zachtjes* (vroeger *zachtkens*).

§ 298. De bijwoorden kunnen niet verbogen worden. Eenige bijwoorden zijn echter niets anders dan de tweede naamval van zelfstandige of bijvoegelijke naamwoorden, als: *doorgaans, rechts, hedendaags*, waarvan eenige door bijvoeging van *ch* bijvoegelijke naamwoorden worden, als: *vergeefsche moeite*. - De als bijwoorden gebezigde bijvoegelijke naamwoorden zijn voor trappen van vergelijking vatbaar, als: *hij schrijft goed, ik schrijf beter, gij schrijft het best.*

§ 299. De bijwoorden, ook de als bijwoorden gebezigde bijvoegelijke naamwoorden, strekken dikwerf om zekere omstandigheid der bijvoegelijke naamwoorden aan te duiden, of om de hoedanigheid, welke aan eene zaak toegeschreven wordt, te wijzigen, als: *een thans heerschend gebrek, een recht vrolijk mensch, hare helder blaauwe oogen.*

§ 300. Dikwerf worden twee en meer bijwoorden bij elkander gevoegd, terwijl het eene door het andere nader bepaald wordt, als: *daar boven, hier beneden, bijna geheel rond.*

§ 301. De bijwoorden bestaan als deelen der rede eigenlijk slechts uit één woord. Er zijn echter verscheidene bewoordingen, welke uit meer woorden bestaan, en als bijwoorden gebezigd worden, als: *ten eersten, op nieuw, in aller ijl, in geenen deele, des nachts, van elders.*

§ 302. Men moet in het bezigen van zinverwante bijwoorden zorgvuldig te werk gaan, bijv.: *ooit en nooit, immer en nimmer* mogen niet onverschillig gebruikt worden; de twee eersten worden toegepast op het verledene, de twee laatsten op het toekomstige, als: *indien ik het ooit gedaan had; — men zou het nooit gezegd hebben; — indien gij u immer daaraan schuldig maakt; — ik zal nimmer vergeten, hetgene gij mij zegt.*

OVER DE VOORZETSELS.

§ 303. De voorzetsels drukken zekere betrekkingen en omstandigheden der dingen, en in het bijzonder den wederkeeringen invloed dezer laatsten uit, als: *voor, achter.*

§ 304. De voorzetsels hebben bijna altijd een naamwoord achter zich, waarmede zij zekere bepaling uitdrukken, als: *hij dreigde met zijn zwaard.* Sommige worden veeltijds met naamwoorden en werkwoorden samengesteld, en geven alsdan hieraan eene gewijzigde beteekenis, als: *kundig, onkundig, gaan, begaan, uitgaan.* Van zoodanige voorzetsels, welke met werkwoorden verbonden zijn, laten eenige zich in de vervoeging hiervan scheiden, andere nimmer; en schoon de meeste scheidbare in de samenstelling ook onscheidbaar voorkomen, als: *overwegen (overdenken), ik overweeg; — overwegen (nog eens wegen), ik weeg over, zoo verdeelt men de voorzetsels toch in scheidbare en onscheidbare.*

§ 305. De versterkende voorzetsels *be* en *ge* (1), het herhalend *her*, het beginnend en ontroovend *ont* en het als versterkend, veranderend, vergoelijkend, verhoogend en verslechtend voorkomende *ver* zijn altijd onscheidbaar, als: *bedenken, geleiden, herkennen, ontspringen, onthoofden, vereenigen, verbouwen, verbidden, verheffen en verwenschen.* Bij deze voorzetsels moeten nog gevoegd worden de verslechtende *mis* en *wan*, als: *misbruiken, wantrouwen*; schoon het eerste niet altijd onscheidbaar is, als: *mistasten*, en het laatste meer eigenlijk als een oud zelfstandig naamwoord, hetwelk gebrek beteekende, zou moeten beschouwd worden. Het met *ont* naauw verwant *on* wordt nimmer bij werkwoorden, maar wel bij zelfstandige en bijvoegelijke naamwoorden en verleden deelwoorden gevoegd: de beteekenis van dit voorvoegsel verschilt in zooverre van die van *ont*, dat het laatste eene ontrooving (*ontwijd*), het eerste een

(1) Bij zelfstandige naamwoorden komt dit onscheidbaar voorzetsel als verzameland-versterkend voor, bijv.: *gedrang, gelach.*

ontbreken te kennen geeft, en in het algemeen eene tegenstelling met de beteekenis van het hoofdwoord aanduidt, bijv.: *ongewijld, ongelezen, onmensch.*

§ 306. De scheidbare voorzetsels zijn menigvuldig, en bestaan in wortelwoorden, als: *aan, bij, door, in, met, na, naar, om, enz.*; of in samengestelde, als: *behalven, rondom, voorbij*. Zij dienen om de betrekkingen aan te duiden, welke door de naamvallen niet voldoende kunnen uitgedrukt worden.

§ 307. Gelijk wij in § 199 zagen, vereischen de voorzetsels altijd het naamwoord in den vierden naamval bij zich. Oudtijds was dit echter niet uitsluitend het geval; van hier nog vele spreekwijzen met den tweeden of derden naamval achter of vóór voorzetsels, als: *voor 's hands, tussohen deks, vriendschapshalve, ter goeder trouw, in der daad*. Het voorzetsel *te*, en het hieruit door samenstelling ontstane *ter* of *ten*, neemt nog tegenwoordig het zelfstandig naamwoord in den derden naamval achter zich, als: *te dier tijde, ter dienste, ten opzichte*; — somtijds wordt bij dit voorzetsel het zelfstandig naamwoord verzwegen, en alleen het bijvoegelijk naamwoord uitgedrukt; alsdan wordt dit laatste liefst als zoodanig verbogen, en de geheele zegswijze bijwoordelijk beschouwd, als: *ten minsten (gevalle), ten spoedigsten (gevalle)*.

OVER DE VOEGWOORDEN.

§ 308. De *voegwoorden* dienen om de deelen van een voorstel en om de voorstellen zelve samen te verbinden, als: *en, ook, dat, omdat, schoon, dewijl*, enz. Sommige voegwoorden zijn wortelwoorden, als: *ook, zoo, nu, noch, doch*; sommige afgeleid, als: *deels, anders*; andere samengesteld, als: *daarenboven, ofschoon*; terwijl nog andere meer dan één woord uitmaken, als: *zoo wel, niet alleen, behalven dat*.

§ 309. De voegwoorden zijn zeer onderscheiden ten aanzien hunner beteekenis, en worden diensvolgens in vele soorten verdeeld, als:

1. *verbindende en bevestigende*, bijv.: *en, insgelijks, nog.*
2. *oogmerk aanduidende*, bijv.: *ten einde, opdat.*
3. *vergelijkende*, bijv.: *gelijk, zoo als.*
4. *verklarende*, bijv.: *als, dat is, namentlijk.*
5. *besluitende*, bijv.: *mitsdien, derhalve.*
6. *reden gevende*, bijv.: *omdat, dewijl.*
7. *rede voortzettende*, bijv.: *ten eersten, voorts.*
8. *vragende*, bijv.: *hoe, of.*
9. *voorwaardelijke*, bijv.: *indien, ten zij, ten ware.*
10. *toegevende*, bijv.: *ofschoon, hoewel, toch.*
11. *tegenstellende*, bijv.: *evenwel, nogtans, maar.*
12. *uitsluitende*, bijv.: *uitgezonderd, behalven dat.*
13. *tijdsbepaling aanwijzende*, bijv.: *zoo dra als, inmiddels.*

§ 310. Men dient bij het bezigen van 'n spelling bijna gelijke voegwoorden de juiste beteekenis niet uit het oog te verliezen. *Dewijl* en *terwijl* bijv. mogen niet onverschillig gebezigd worden, daar *dewijl* reden geeft, *terwijl* eene tijdsbepaling aanwijst: *zoo ook* is *nog* bevestigend en *noch* ontkenkend; *doch* is tegenstellend en *toch* kan toegevend zijn, als: *ik kom u NOG meer regels opgeven, maar gij luistert NOCH naar het een NOCH*

naar het ander, DEWIJL *gij* hiertoo veel te nalatig zijt; en TERWIJL ik met u spreek, DOCH *gij* u dit niet ten nutte maakt, gedraagt uw broeder zich TOCH geheel anders.

OVER DE TUSSCHENWERPSELS.

§ 311. De *tusschenwerpsels* zijn geene uitdrukkingen van klare voorstellingen, maar alleen van de meer eigentlijke gewaarwordingen (zie § 8), als: *o! ach! och! foei! bons! plomp!* Sommige zelfstandige naamwoorden worden ook als *tusschenwerpsels* gebezigd, met weglating van *zij*, als: *geluk mijn vriend! — oloek over den booswicht!*

§ 312. Zij worden even als de menschelike gewaarwordingen in *in- en uitwendige* onderscheiden. Tot de eerste soort behooren de uitdrukkingen van blijdschap, smart, verlangen, smeeken, verwondering, verachting, bedreiging, geroep, enz., als: *heisa! helaas! och! ei lieve! o! foei! wee! holla! sus!* Tot de laatste behooren die *tusschenwerpsels*, welke eenen van buiten ontvangen indruk, door nabootsing van hetgeen in de natuur gehoord wordt, aanduiden, als: *bons! krak! klets!* bijv.: *bons! daar lag hij.*

§ 313. De *tusschenwerpsels* hebben geenerlei buiging, en zouden strikt genomen niet als *taal* of *rededeelen* kunnen aangemerkt worden, vermits zij noch een begrip aanduiden, noch eenig taaldeel nader bepalen.

OVER DE VERVORMING DER NAAM- IN WERKWOORDEN EN OMGEKEERD.

§ 314. Ten slotte der afdeeling over de woordgronding, moeten wij ook nog gewag maken van de voortbrenging der uit de behandelde rededeelen voortgesprotene of afgeleide woorden. Wij zullen ons hierbij bepalen tot de vervorming der naam- in werkwoorden en omgekeerd, daar de behandeling der overige of kleinere rededeelen ten dien aanzien meer uitsluitend tot de *Afleiding* behoort, en wij de samenstellingen der rededeelen reeds in § 118—120 aangewezen hebben.

§ 315. Daar hoedanigheden niet slechts wijzigingen van de zelfstandigheid maar ook van de werking zijn, kunnen in de eerste plaats *bijvoegelijke naamwoorden* als uitdrukkingen van wijziging, wanneer zij met het begrip der werking vereenigd worden, in *werkwoorden* overgaan. Van de *bijvoegelijke naamwoorden* *krom, kort, wit, mis*, komen de *werkwoorden* *krommen, korten, witten, missen*; terwijl andere, als: *zwaar, groot, klein*, wel alleen in samenstellingen met de voorzetsels *be* en *ver* als *werkwoorden* voorkomen, als: *bezwaren, vergrooten, verkleinen*, doch echter vroeger op gelijke wijze in *werkwoorden* zijn vervormd geweest.

§ 316. Waar de uitdrukking van het zelfstandige als wijziging der werking voorkomt, wordt zij evenzeer van *bijvoegelijken aard*, en diensvolgens gaan in de tweede plaats ook *zelfstandige naamwoorden* in *werkwoorden* over, als: *tafel, min, trouw* in *tafelen, minnen, trouwen*; — zoo ook *keer, man* in *beheeren, verheeren, bemannen*, welke samengestelde *werkwoorden* vroeger op gelijke wijze als de eerstgenoemde voorkwamen.

§ 317. *Werkwoorden* worden *naamwoorden*, of brengen deze voort. In de eerste plaats vormen de wortel-lettergrepen der *werkwoorden* naam-

woorden, bijv.: *roepen* maakt *roep*, *blazen* maakt *blaas*, enz. In de tweede plaats vormen de eerste betrekkelijk verledene tijden der ongelijkvloeiende en onregelmatige werkwoorden vele naamwoorden, als: *ik graaf*, *groef*, *eene groef* of *groeve*; *ik spring*, *sprong*, *een sprong*; *ik bijt*, *beet*, *een beet*. Vele dezer naamwoorden, uit de werkwoorden uitgaande op *inden*, *ingen*, *inken* gevormd, verschillen nu in klank, doordien zij onveranderd gebleven zijn, terwijl in den eersten betrekkelijk verleden tijd de *a* door verloop van tijd met *o* verwisseld is, als: *band*, *klank*, *zang*.

§ 318. Ook de zelfstandige naamwoorden op *st* en *cht* zijn gevormd uit vroeger in gebruik zijnde of nog gebruikelijke eerste betrekkelijk verledene tijden, als: *gunst*, *rust*, *macht*, *tocht*, van *gunnen*, *ruën*, *mogen*, *lozen*.

§ 319. De onbepaalde wijze wordt niet alleen als zelfstandig naamwoord gebruikt, maar is er ook zelfs toe overgegaan, als: *het leven*.

§ 320. Vooral echter zijn het de deelwoorden, welke naamwoorden geworden zijn; zoodanige naamwoorden zijn alle uit den aard als deelwoorden bijvoegelijk, doch vele worden door het gebruik als zelfstandige naamwoorden aangemerkt. Inzonderheid is dit het geval met de deelwoorden uitgaande op *ing*, bij ons als zoodanig verloren en als uitgang van zelfstandige naamwoorden aangenomen, schoon ook eenige nog als bijvoegelijke naamwoorden of bijwoorden erkend zijn, als: *achting*, *ontmoeting*, *mondeling*.

§ 321. Ten aanzien van de werkwoorden *doen* en *zien* is opmerkelijk, dat men mogelijk welluidendheidshalve de hieruit gevormde naamwoorden van de onbepaalde wijze en niet van de wortel-lettergreep afgeleid heeft, als: *doenlijk*, *doenbaar*, *doening*; *zienlijk*, *zienbaar*, *ziening*. Van de overige werkwoorden wier onbepaalde wijze éénlettergrepig is, werd de uitgang *ing* voor het daarvan afgeleide naamwoord niet gebruikelijk; alleen heeft men van *gaan* bij samentrekking *gang*.

§ 322. Het tegenwoordig deelwoord (oudtijds in *and*) heeft ons *vijand*, *heiland*, *dwingeland*, *trawant* (van *drawen*), enz. gegeven; terwijl niet minder naamwoorden van het verleden deelwoord zijn afgeleid, als: *geweld* (van *welden*, *beheeren*), hoezeer vele zoodanige woorden met het verzameland-versterkend voorvoegsel *ge* uit de wortel-lettergreep des werkwoords ontsproten zijn, als: *geween*.

§ 323. Van de wortel-lettergreep der werkwoorden zijn ook vele naamwoorden gevormd, die op *ig* en *lijk* uitgaan, bijv.: *tanig*, *voeglijk*. Verder zoodanige naamwoorden, die den werker van de daad, door het werkwoord aangewezen, uitdrukken, en ook die, welke het werktuig beteekenen; van deze gaan de eersten op *er*, *aar* of *aard*, de laatsten op *er* of *el* uit, bijv.: *snijder*, *lasteraar*, *dronkaard*, *houwer*, *klepel*. — Van werkwoorden komen ook de woorden in *sel*, die eene voortgebrachte zaak of een werktuig aanduiden, bijv.: *zaagsel*, *windsel*, *deksel*. — Eindelijk zijn nog uit het verleden deelwoord van werkwoorden ontstaan alle uitdrukkingen van werking of van het gewerkte in het afgetrokkene, welke op *te* uitgaan, als: *belofte*, *gedachte*.

§ 324. Uit elkander worden de naamwoorden voortgebracht of door *samenstelling* (zie § 116), of door *verandering van uitgang*. Op de laatste wijze worden zelfstandige naamwoorden uit zelfstandige naamwoorden;

deze verandering is echter alsdan uit den aard niet anders dan eene wijziging van het woord, waardoor het evenwel steeds als zelfstandig te beschouwen blijft. Hiertoe brengen wij in de eerste plaats de *vervrouwelijking* van het mannelijk naamwoord, door toevoeging van *es of in*, als: *priesteres*, *riendin*. Beide uitgangen worden vrij onverschillig gebruikt, doch het eerste wordt uitsluitend aangenomen door de mannelijke naamwoorden in *aar* en *er*, als: *toovenares*, *meesteres*, *burgeres*. *Godin* zegt men van den hooger en godenrang, *godes* van den lageren.

Eris nog eene derde vervrouwelijking, welke alleen de van werkwoorden afgeleide naamwoorden in *er* en de naamwoorden in *ier*, eenen werker uitdrukkende, aangaat. Deze bestaat of in het veranderen van dien uitgang in *ster*, of in de toevoeging dier lettergreep, als: *broodwinner*, *broodwinster*; *tuinier*, *tuinierster*.

§ 325. In de tweede plaats geschiedt deze vorming van zelfstandige naamwoorden uit zelfstandige naamwoorden door *verkleining*, als: *handje*, *dammetje*, *boompje* (zie § 106). — Uitgangen van *vergrooting* bezit onze taal niet, maar wel *verzamelings-uitgangen*, waardoor zoodanige woorden worden uitgedrukt, welke de verzameling van eene veelheid tot een enkelvoudig denkbeeld uitdrukken. Zij zijn hoofdzakelijk in twee soorten te verdeelen: die, welke gevormd worden uit de wortels der werkwoorden, door voorvoeging van *ge* en toevoeging van *te*, als: *gestoelte*, *gemeente*, *gestalte*, en die welke ontstaan zijn door eenvoudige toevoeging van den basterd-uitgang *aadje*, als: *pakkaadje*, *vrijaadje*, *plantaadje*. Wij hebben buitendien in onze taal vele woorden, die een veelheids-denkbeeld uitdrukken, zonder eenen bepaalden verzamelings-uitgang te bezitten, als: *volk*.

§ 326. Zelfstandige naamwoorden worden tot bijvoegelijke naamwoorden vervormd, door de bijvoeging van *sch*, *ig*, *lijk*, *achtig*, *zaam*, enz., en zulks naar gelang der beteekenis (zie § 210—211). Zoo ook zijn de stoffelijke bijvoegelijke naamwoorden in *en* van zelfstandige naamwoorden afgeleid.

§ 327. Werkwoorden worden ook uit werkwoorden afgeleid. In de eerste plaats door samenstelling (zie § 276); in de tweede plaats door eene verandering ter uitdrukking van herhaling of during der daad. Zoodanige werkwoorden worden in twee soorten onderscheiden:

1°. in werkwoorden van *herhaling*, welke den langstaartigen uitgang *enen*, *elen* of *eren* aannemen, als: *teekenen*, *wandelen*, *hameren*. Waarschijnlijk heeft hierbij echter tweederlei overgang plaats, zoodat uit het wortel-werkwoord, uitgaande op *en*, eerst naamwoorden, en hieruit de werkwoorden van herhaling ontstaan zijn.

2°. in werkwoorden van *during*, welke van naamwoorden uit werkwoorden afgeleid afkomstig zijn. Deze naamwoorden waren in der daad eerste betrekkelijk verledene tijden dier werkwoorden, schoon door verloop van tijden niet altijd te herkennen, als: *trachten* (van *tragen*), *slechten* (van *slagen*, nu *slaan*).

VIERDE HOOFDSTUK.

Over de woordvoeging.

OVER DE GRONDSLAGEN DER WOORDVOEGING IN HET ALGEMEEN.

§ 328. Door de leer der woordvoeging verstaat men de aanwijzing van die onderlinge betrekking en beheersching, en van die orde en schikking der woorden, noodig om eenen zin of eene rede uit te maken, welke volgens de natuurlijke orde en betrekking der gedachten in des menschen geest, en volgens de bijzondere eigenschappen en wetten eener taal gevorderd worden.

§ 329. Naar aanleiding dezer bepaling laat zich de woordvoeging in drie afdeelingen splitsen, en zullen wij derhalve handelen:

1°. over de verbinding van enkele woorden.

2°. over de orde, waarin de woorden in eene rede op elkander volgen.

3°. over de juiste samenstelling der volzinnen.

OVER DE VERBINDING VAN ENKELE WOORDEN.

a. *Over het gebruik der lidwoorden en hunne verbinding met zelfstandige naamwoorden.*

§ 330. De *lidwoorden* staan vóór de zelfstandige en bijvoegelijke naamwoorden, en komen met de eersten in geslacht, getal en naamval overeen, als: *wij gaan naar den fraaijen boomgaard*; — *ik geef hem eene goede pen*.

§ 331. Worden meerdere zelfstandige naamwoorden bij elkander gevoegd, en is het lidwoord voor allen hetzelfde, dan is het onnoodig het bepalend lidwoord te herhalen, als: *de wijsheid, grootmoedigheid en rijkdom van dien vorst*; — *de veldheer heeft de wapenen en voorraadkamers in oogenschouw genomen*. Zijn evenwel zoodanige op elkander volgende naamwoorden van verschillend geslacht of getal, dan is de herhaling noodzakelijk, als: *voor den vorst en het vaderland*; — *de kandelaar, snuiter, het mes en de vorken zijn in de keuken*. Spreekt men in het algemeen en in eenen onbepaalden zin, dan wordt het lidwoord geheel weggelaten, als: *verleen mij tijd*; — *geef mij brood*; — *voor vorst en vaderland*. Ook bij de eigennamen worden de lidwoorden weggelaten, ten zij die eigennamen door eenig ander woord nader omschreven worden, als: *Washington leefde in Amerika*; — *de dichter Tollens*.

§ 332. Dikwijls worden de lidwoorden, vooral in tegenstellingen, nadrukshalve herhaald, als: *de vorst en de onderdaan, de rijke en de arme, de aanzienlijke en de geringe zijn aan den dood onderworpen*. Het niet bepalend lidwoord moet in de meeste gevallen herhaald worden, als: *eene roos en eene tulp zijn twee schoone bloemen*; — het gebruik heeft echter de volgende zeggwijze gewettigd: *een huis en tuin te huur*.

§ 333. Het bepalend lidwoord kan alleen in het onzijdige zonder zelfstandige naamwoorden gebezigd worden, wanneer het in plaats van het aanwijzend voornaamwoord dat staat, als: *ik heb een dichtstuk gelezen, hier is het*.

§ 334. Het niet bepalend lidwoord wordt in den vierden naamval welluidendheidshalve dikwerf zonder verbuiging geschreven, als: *hij gebruikt*

altijd een langen omhaal van woorden. Alleen aan dichters staat het vrij, ook het bepalend lidwoord van het mannelijk geslacht in den vierden naamval vóór eenen klinker te bekorten, als: *ja, zou Taygetus kroost, als meesters in uw land, d'alouden stam van Aepys houen?* De verkorting van *des* in 's en *het* in 't is meer algemeen aangenomen, doch moet spaarzaam gebruikt worden, daar anders de door deze verkortingen beoogde welluidendheid geheel verloren gaat; in: 's *menschen sucht naar geld stort menig in 't verderf*, is de verkorting op beide plaatsen aan de welluidendheid bevorderlijk. In sommige gevallen is de verkorting 's doorgaans aangenomen, en *des* geheel in onbruik, bijv. in: *binnen 's dijks, onder 's hands, buiten 's lands.*

b. Over de zelfstandige naamwoorden ten aanzien hunner
verbinding onderling.

§ 335. Bij de verbinding van twee of meer *zelfstandige naamwoorden* staan deze nu eens in eene *gelijke*, en dan weder in eene *ongelijke* betrekking. De eerste heeft plaats, wanneer twee of meer zelfstandige naamwoorden dezelfde zaak uitdrukken, of het eene, bij wijze van toezetsel of bijstelling, alleen ter verklaring en nadere bepaling van het andere dienen moet, als: *koning Willem; — de Ruiter, de grootste zeeheld zijner eeuw.* Zij komen ook dikwerf voor als benamingen van meerdere, naast elkander staande zaken, als: *vader, moeder, huis en hof: alles moest hij verlaten, en in ballingschap rondzwerfen.* In deze gevallen staan de bedoelde naamwoorden in denzelfden naamval.

§ 336. De verbinding van twee of meer zelfstandige naamwoorden in ongelijke betrekking geschiedt, of door voorzetsels, of door verbuiging, of door het laatste onveranderd te laten, als: *vrees voor tegenspoed; — de bevelen des konings; — een koppel pistolen.* Is de verbinding van twee zelfstandige naamwoorden van dien aard, dat beide slechts één denkbeeld uitmaken, dan voegt men alleen achter het laatste de *s* als het teeken der verbuiging, bijv.: *Keizer Napoleons regering.* Ter vermijding echter van het wangeluid, dat door het op deze wijze verbuigen van twee of meer naamwoorden somtijds ontstaan kan, bezige men in plaats van eene dier verbuigingen het voorzetsel *van*, als: *de weldadige gevolgen van de beoefening der wetenschappen.*

§ 337. Wanneer men meer dan twee zelfstandige naamwoorden door de voegwoorden *en* en *noch* met elkander verbindt, dan worden deze voegwoorden alleen vóór de laatste zelfstandige naamwoorden geplaatst, als: *openhartigheid, braafheid en goede trouw kenschetsen hem; — ik heb papier, pen noch inkt.* Dikwijls wordt *en* geheel weggelaten, wanneer men met gevoel of nadruk spreekt, als: *geveinsdheid, list, kwade trouw, hoeveel onheil hebben dese niet reeds gesticht.* Daarentegen worden *en* en *noch* nadrukshalve somwijlen bij ieder der naamwoorden gevoegd, als: *en oorlog, en pest, en hongersnood ontvolkten gelijktijdig het land; — hij vreesst noch God, noch menschen, noch wetten.*

§ 338. Wanneer twee of meer met *en* verbonden zelfstandige naamwoorden denzelfden uitgang hebben, dan wordt, met weglating van den uitgang des eersten naamwoords, dikwerf een dwarsstreepje gebezigd,

als: *geboorte-, trouw- en sterflijsten*. Een veelvuldig gebruik van zoodanige koppelingen is echter af te keuren, daar zij den geleidelijken gang der gedachten storen.

c. Over het gebruik der bijvoegelijke naamwoorden en hunne verbinding met andere rededeelen.

§ 339. De *bijvoegelijke naamwoorden* staan doorgaans vóór de zelfstandige naamwoorden, en komen hiermede in getal, geslacht en naamval overeen. Bij eigennamen echter worden zij dikwerf achteraan geplaatst ter onderscheiding van anderen van denzelfden naam, en moeten alsdan voorafgegaan worden door het bepalend lidwoord, bijv.: *Karel de stoute*; — *de jeugd van Frederik den grooten*. Velen willen in dit geval de bijvoegelijke naamwoorden als zelfstandige naamwoorden gebezigd hebben; onzes inziens echter moeten zij steeds als bijvoegelijke naamwoorden behandeld worden en hun toevoegsel van verbuiging behouden.

§ 340. Komen evenwel de bijvoegelijke naamwoorden zonder lidwoorden achter de zelfstandige naamwoorden, dan worden zij niet verbogen, als: *wij bewonderen in Maurits eenen held, even beleidvol als dapper*. Ook achter de werkwoorden *zijn, worden, blijven* ondergaan zij geene verandering, als: *de lucht is dik*; — *de wijn wordt beter*; — *de wijzen blijven deugdzaam*.

§ 341. In twee gevallen kunnen de bijvoegelijke naamwoorden zonder zelfstandige naamwoorden gebruikt worden: 1°. wanneer zij tot een voorafgaand of volgend zelfstandig naamwoord in betrekking staan, als: *Engelsche kolen, en geen Brabandsche*; 2°. wanneer het zelfstandig naamwoord gemakkelijk in te vullen is, en daarom verzwegen wordt, als: *op den tienden deser maand*, voor: *op den tienden dag*, enz.

§ 342. Een bijvoegelijk naamwoord kan dikwerf bij twee zelfstandige naamwoorden gevoegd worden, als: *welriekende kruiden en planten*; maar deelt ten aanzien der herhaling in de regels hieromtrent voor de lidwoorden opgegeven, als: *de deugdzaamste jongeling en het deugdzaamste meisje*.

§ 343. Het geslacht wordt bij samengestelde naamwoorden altijd door het laatste bepaald, en hiernaar regelt zich ook het bijvoegelijk naamwoord, als: *de bekwame boekhandelaar*. Het gebruik heeft echter in sommige gevallen ten dezen aanzien eene uitzondering gemaakt, als: *een stalen pennenmaker, een Engelsche zeepverkooper*, welke uitdrukkingen naar den aard onzer taal eigenlijk zouden moeten beteekenen: *een pennenmaker, die van staal is, en een zeepverkooper, die Engelschman is*, enz. Om de dubbelzinnigheid te vermijden, zoude men in dit geval een dwarsstreepje tusschen het bijvoegelijk en samengesteld zelfstandig naamwoord kunnen plaatsen, als: *een zijden-kousenwøver*.

§ 344. Wanneer een zelfstandig naamwoord ter nadere verklaring bij een ander gevoegd wordt, dan volgt het bijvoegelijk naamwoord het geslacht van het ter opheldering dienende zelfstandig naamwoord, als: *de menseh, het edelste van alle schepselen*.

§ 345. Daar de bijvoegelijke naamwoorden eigenschappen te kennen geven, zoo kunnen zoo vele bijvoegelijke naamwoorden vóór een zelfstandig naamwoord staan, als hieraan eigenschappen kunnen worden toegeschreven, als: *de altijd tegenwoordige en steeds dreigende dood*; — *de gansche, lange,*

treurige nacht. Wanneer het zelfstandig naamwoord met de daartoe behorende bijvoegelijke naamwoorden niet eene en dezelfde bijzondere zaak, maar onderscheidene soorten, of deelen en betrekkingen van eene zaak aanduidt, dan moeten de op elkander volgende bijvoegelijke naamwoorden door het voegwoord *en* verbonden worden, als: *de voorste en middelste kamer*. Hebben twee of meer met *en* verbonden bijvoegelijke naamwoorden denzelfden uitgang, dan wordt, met weglating van den uitgang van het eerste bijvoegelijke naamwoord, hiervoor somtijds een dwarsstreepje gebezigd, als: *eene goud- en vischrijke rivier*. Zoodanige koppelingen moeten echter spaarzaam gebruikt worden (zie § 338).

§ 346. Het bijvoegelijk naamwoord laat zich ook van zijn zelfstandig naamwoord scheiden, wanneer dit nog een ander bijvoegelijk naamwoord met bepaling bij zich heeft, als: *de geheele met ons verheugde buurt*. Welluidendheidshalve echter verdient in deze gevallen dikwerf eene omschrijving de voorkeur.

§ 347. De bijvoegelijke naamwoorden hebben ook somtijds zelfstandige naamwoorden of voornaamwoorden bij zich, met voorzetsels of in eenen verbogen naamval, als: *rijk in deugd*; — *zijner onschuld bewust*; — *zijnens vader gelijk*; — *grooten dank schuldig*. In het algemeen hebben *bewust*, *kundig*, *onbewust*, *onkundig*, *onmachtig*, *onschuldig* hunne aanhoorige naamwoorden in den tweeden; *bekend*, *onbekend*, *duidelijk*, *onduidelijk*, *gehoorzaam*, *ongehoorzaam* deze in den derden naamval bij zich. *Schuldig* komt ook met den tweeden naamval voor, als: *des doods schuldig*, voor: *de straffe des doods schuldig*.

§ 348. Die bijvoegelijke naamwoorden, welke maat, gewicht, ouderdom en waarde beteekenen, komen meestal achter hunne zelfstandige naamwoorden, terwijl deze in den vierden naamval geplaatst worden, als: *eenen stuiver waardig*; — *eenen dag oud*.

§ 349. Zijn de bijvoegelijke naamwoorden deelwoorden, dan hebben zij hunne aanhoorige naamwoorden op gelijke wijze of in denzelfden naamval bij zich, als het werkwoord, waarvan zij afgeleid zijn, zoude vereischen, als: *een van verlangen smachtend gevoel*; — *een den mensch ver-slappend voedsel*.

§ 350. Achter den vergrootenden trap bezigt men *dan*, en niet *als*, 't welk tot het uitdrukken eener gelijkheid dient, bijv.: *hij weet dit beter dan gij*; — *hij weet dit zoo goed als gij*. De overtreffende trap heeft den tweeden naamval, of eene bepaling met een der voorzetsels *van*, *uit* of *onder* bij zich, als: *de rijkste van het dorp*; — *de beste der menschen*.

§ 351. Bijvoegelijke naamwoorden als bijwoorden gebezigd, en alsdan onverbogen te gebruiken, moeten zonder *e* geschreven worden, ten einde niet geheel iets anders te zeggen dan bedoeld wordt, als: *de ONBEKEND reizende vorst* en *de ONBEKENDE reizende vorst*.

§ 352. Gemeenlijk worden de zoogenoemde telwoorden vóór hunne zelfstandige naamwoorden geplaatst, hoewel zij ook somwijlen achteraan komen, als: *vier weken*; — *in het jaar vijftien honderd twee en zeventig*. Wanneer de tijd van den dag wordt aangewezen, heeft het meervoudig *uren* het werkwoord in het enkelvoud bij zich, als: *het is drie uren*; ook wordt het woord *uur* somtijds geheel weggelaten, als: *de klok slaat vijf*; — *hij kwam na half twaalf*. In dit geval wordt het telwoord niet

zelden verbogen, als: *ik ben vóór zessen opgestaan*. Bij een meervoudig telwoord staat een meervoudig zelfstandig naamwoord, als: *honderd dorpen*; doch wanneer het getal eene eenheid meer dan een of meer honderd- of duizendtallen is, dan bezigt men het zelfstandig naamwoord in het enkelvoud, als: *drie, honderd en een man*. De met *half* samengestelde telwoorden hebben insgelijks het zelfstandig naamwoord in het enkelvoud bij zich, als: *vierdehalf brood*.

§ 353. Maten, gewichten en geldwaarden, als *vereenigd* voorkomende, staan benevens het werkwoord in het enkelvoud, als: *daar is twintig ton turf*; komen zij integendeel als *verdeeld* voor, dan staan zij in het meervoud, als: *daar zijn twee en zeventig guldens*, waarbij men twee en zeventig enkele guldens bedoelt.

§ 354. Omtrent het woord *beide* moet in het oog gehouden worden, dat het werkwoord hierbij in het enkelvoud geplaatst wordt, wanneer dit telwoord niet tot twee afzonderlijke voorwerpen, maar tot twee zaken betrekking heeft, welke als een geheel beschouwd worden, als: *hij is gewoon veel te eten en lang te slapen; beide is schadelijk voor de gezondheid*.

§ 355. Ten aanzien van de onbepaalde telwoorden *al* en *alle* moet aangemerkt worden, dat *al* niet wordt verbogen, wanneer het door een lidwoord of door een bezittelijk of aanwijzend voornaamwoord gevolgd wordt, als: *hij deed al den arbeid*; — *al mijne oerugde is vervlogen*; — *al dese groente is verkocht*. In het meervoud echter kan het ook verbogen gebezigd worden, als: *alle mijne bezittingen zijn verloren*. — *Alle* in eenen verzamelen zin genomen, en zooveel als *gansch* of *geheel*, *elk*, *ieder* of *allerlei* beteekenende, blijft bij eenige schrijvers verkeerdelijk onverbogen, als: *door achtteloosheid berooft men zich van ALLE voorspoed*; — beter: *zij is afkeerig van allen arbeid*. Met recht blijft het onverbogen, wanneer de daarbij gevoegde zelfstandige naamwoorden, schoon in het enkelvoudig staande, eenen verzamelen zin hebben, als: *ik ken alle man van die plaats*; — *dese gewoonte heerscht onder alle volk*.

d. Over het gebruik der voornaamwoorden en over hunne verbinding met andere rededeelen.

1°. Over de zelfstandige of persoonlijke voornaamwoorden.

§ 356. Het zelfstandig naamwoord komt met het aanhoorig persoonlijk voornaamwoord in getal en naamval overeen, als: *ik vereer hem, dien edelen man*.

§ 357. De persoonlijke voornaamwoorden dulden als eene soort van eigennamen geen lidwoord bij zich. Ook het gebruik van *gij*-lieden en *w*-lieden in het meervoud, in plaats van *gij* en *u*, is doorgaans af te keuren.

§ 358. Somwijlen wordt een zelfstandig naamwoord ter nadere verklaring bij de persoonlijke voornaamwoorden gevoegd, als: *wij inwoners dezer stad*; — *hij arme man*.

§ 359. Somtijds wordt het persoonlijk voornaamwoord achter het zelfstandig naamwoord gevoegd, als: *de brave Eduard, hij, die niet de pracht, maar alleen de eenvoudigheid der natuur bemint, strekke u tot voorbeeld*.

§ 360. Het voornaamwoord van den derden persoon wordt eigenlijk als betrekkelijk gebezigd, dewijl het altijd betrekking heeft op iets, hetwelk te voren genoemd is, of als bekend ondersteld wordt. Wanneer de naam eens persoons of van eene zaak genoemd wordt, valt het voornaamwoord meestal geheel weg, schoon het somwijlen ter bevordering van duidelijkheid of nadruk behouden blijft, als: *hij, uw broeder.*

§ 361. Bij persoonsnamen volgt het voornaamwoord des derden persoons gewoonlijk het geslacht van den persoon, en niet het geslacht van het naamwoord, waardoor de persoon wordt aangeduid als: *Zijns Majesteit gaf te kennen, dat hij verlangde; — de min (Cupido) weende, toen hij zag dat zijn pijl gemist had.* De woorden zelve intusschen behouden altijd het hun eigene geslacht, als: *de pijlen der min.*

§ 362. Het wederkeerig woordje *zich* moet alleen gebruikt worden, wanneer de werking op het onderwerp terugkeert, bijv.: *hij vergist zich; — hij eigende het zich toe.* Komt hierbij nog eene tweede werking, dan bezigt men de persoonlijke voornaamwoorden *hem, hen* en *haar*, al gaat zoodanige werking insgelijks op het eerste onderwerp over, bijv.: *sij was op hem verliefd en waande hem op haar verliefd; werd hier, voor haar, zich gesteld, dan zou de werking op hem terug slaan; — hij maakte er zich geen meester van, maar verlangde dat het hem als onderpand gegeven wierde.* *Zich* voor elkander te bezigen is geheel verkeerd, als: *sij omhelsden elkander (niet zich).*

§ 363. Wanneer het voornaamwoord van den derden persoon niet tot het zelfstandig naamwoord, dat het hoofdonderwerp der rede is, maar tot eenig later genoemd betrekking heeft, zoo moet het duidelijkheidshalve met het voornaamwoord *deze (dit)* verwisseld worden, als: *de veldheer viel in den slag, en toen de heelmeeester hem wilde verbinden, kreeg DEZE eenen kogel door het hoofd.* Somwijlen wordt deze dubbelzinnigheid ook het best vermeden door het bezigen van *dese, gene* of van *de eerste, de laatste.*

§ 364. Men laat het geslacht en den persoon geheel onbepaald, en wordt alleenlijk bij den derden persoon der werkwoorden gebruikt, als: *men leest.* De verkorting van *men* tot *m'* is geheel af te keuren. — *Niemand* heeft, zoowel als de woordjes: *niets, nergens, nooit* en *anders*, het voegwoord *dan* en niet *als* achter zich, bijv.: *ik heb het van niemand dan van hem gehoord.*

2°. Over de bijvoegelijke voornaamwoorden.

§ 365. Alle *bijvoegelijke voornaamwoorden* schikken zich in het algemeen, even als de *bijvoegelijke naamwoorden*, naar het zelfstandig naamwoord, dat zij bij zich hebben, in geslacht, getal en naamval, en gaan vooraf. Dikwijls echter staan zij in betrekking tot een voorafgaand zelfstandig naamwoord, en dan volgen zij dit wel in geslacht en getal, maar hangen ten aanzien van den naamval van het werkwoord af, waarmede zij verbonden zijn, als: *oliedt den hoogmoed, want die is strijdig met uwe plichten.*

§ 366. De *besittelijke voornaamwoorden* worden, even als de persoonlijke, op het geslacht van den persoon zelve en niet op het woord, waarmede de persoon aangeduid wordt, betrekkelijk gemaakt, als: *Uwe Hoogheid heeft de grenzen van zijn gebied steeds verder uitgebreid.*

§ 367. Het is strijdig met den aard onzer taal een bezittelijk voornaamwoord te bezigen in plaats van de bepaling met *van*, of van den tweeden naamval, als: *mijn vader zijn broeder*, voor: *de broeder van mijnen vader* of *mijns vaders broeder*. Bij dergelijke uitdrukkingen ten aanzien van vrouwen gebruikt men meestal welluidendheidshalve de oneigentlijke schrijfwijze van: *mijn moeders zuster*, *zijn zusters zoon*, voor: *mijner moeder zuster*, *zijner zuster zoon*.

§ 368. Heeft een enkel bezittelijk voornaamwoord op twee of meer met *en* verbonden zelfstandige naamwoorden betrekking, dan moet hieromtrent hetzelfde als bij de lidwoorden en bijvoegelijke naamwoorden worden in acht genomen (zie § 331 en 342).

§ 369. De bezittelijke voornaamwoorden van den derden persoon (*zijn*, *haar* en *hun*) zijn als betrekkelijk aan te merken, dewijl zij op den handelenden persoon terug slaan. Het zou echter kunnen gebeuren, dat men, bij het bezigen van twee of meer zelfstandige naamwoorden in eene rede, voor eenige dubbelzinnigheid ten aanzien der betrekking van zoodanig voornaamwoord te vreezen had. Bij doelmatige samenordering der woorden eener rede wordt zulks doorgaans geheel vermeden, en in die zeldzame gevallen, dat ook dan nog zoodanige dubbelzinnigheid te duchten ware, wordt zij meestal door het gebruik van eenig aanwijzend voornaamwoord, of van de woordjes *daarvan*, *hiervan*, enz., of wel door omschrijving met een betrekkelijk voornaamwoord ontweken, als: *Pieter meldt zijnen vriend dat hij DIEKS huis verkocht heeft*; — *mijn zoon is wel ondergeschikt aan zijnen meester, maar bestiert in DIENS afwezigheid de gansche zaak*; — *de vorst had zijnen veldheer bevel gegeven, gedurende den tijd, DAT hij afwezig soude zijn, den vijand uit alle diens stellingen te verdrijven*; — *dat is een schoon huis, wie is de bezitter DAARVAN*, of *wie is DAARVAN de bezitter*?

§ 370. *De mijne*, *het mijne*, *de uwe*, *het uwe*, enz. worden ook zonder betrekking op eenig naamwoord in beide getallen als zelfstandig bezigd, bijv.: *wij geven van het onze*.

§ 371. Bij de werkwoorden *zijn*, *blijven*, *worden*, enz. bezigt men de bezittelijke voornaamwoorden ook, even als de bijvoegelijke naamwoorden, onverbogen, als: *de bezitting is mijn*; — *zijn blijft de erfenis*.

§ 372. Bij de *aanwijzende voornaamwoorden* vermijde men het overtollig gebruik van het voornaamwoord *die*, *dat*, bijv.: *mijne kamer, (die) is zeer groot*. Somwijlen echter, wanneer op den genoemden persoon eene breedere omschrijving volgt, is het gebruik van het voornaamwoord tot bevordering van den nadruk dienstig, als: *de onwaardige, wien ik het leven gered, wien ik zoo vele weldaden bewezen heb, die is mijn verrader geworden*.

§ 373. *Deze* duidt iets aan dat nabij, en *gene* iets dat meer verwijderd is, bijv.: *de stad is aan DEZE zijde door bergen en aan GENE zijde door water omringd*; — *de krijgsman moet dapperheid en standvastigheid bezitten; door DEZE (standvastigheid) leert hij de ongemakken met geduld verdragen, door GENE (dapperheid) behaalt hij de overwinning*. Spreekt men van drie zaken, welke van elkander afliggen, dan zegt men van de naaste *deze*, van de middelste *die* en van de verst afgelegene *gene*, als: *ik slaap in DEZE kamer, hij in DIE en zij, in GENE*. Duidt men bij tegenstellingen twee voorwerpen aan, welke in gelijke betrekking tot ons staan, dan bezigt men *dese* (onzijdig *dit*) en *die* (onzijdig *dat*), bijv.: *van welke dezer beide spijzen wilt gij gediend*

zijn? Mij bevalt DEZE groente beter dan DIE; — of mij bevalt DIT gebruid beter dan DAT. Van zaken, en niet van personen sprekende, kan men voor deze en die ook hier en daar gebruiken, als: *ik geef DAARAAN de voorkeur.*

§ 374. Dit en dat, hoewel van het onzijdig geslacht, worden bij alle geslachten en getallen gebezigd, bijv.: *DIT zijn gezonde spijzen*; — *zijn DAT de mannen, die ons wijsheid moeten leeren?* — *Is DIT de vrouw, van welke gij gesproken hebt?* — *Zij gedroegen zich als helden, en noemt gij DAT mannen, die het vaderland verraden hebben, enz.*

§ 375. Degene en hetgene hebben dezelfde beteekenis als die en dat. Kan men echter de personen of zaken, waarop hetgene betrekking heeft herhalen, dan gebruikt men altijd hetwelk, als: *het schip, hetwelk ik zal bevrachten.* Zij hebben altijd een betrekkelijk voornaamwoord achter zich, hoezeer hetgene of hetgeen voor hetgene, dat of datgene, wat door het gebruik gewettigd is, bijv.: *wij zullen tot morgen uitstellen, hetgeen ons nog overig blijft te doen.*

§ 376. Dezelfde en hetzelfde bezigt men, wanneer men te kennen wil geven, dat niets anders bedoeld wordt, als: *ik heb heden denzelfden vreemdeling gezien, welken wij gisteren ontmoeteden.* Tot meerderen nadruk wordt voor dit aanwijzend voornaamwoord somwijlen *even* of *een* geplaatst, als: *hij is nog even dezelfde man*; — *ik bedoel juist eene en dezelfde zaak.* Dit voornaamwoord wordt ook zonder zelfstandig naamwoord gebruikt, als: *hij is nog dezelfde als vroeger.*

§ 377. Het aanwijzend voornaamwoord wordt door sommigen nimmer achter het werkwoord geplaatst. Dit is echter niet goed te keuren, daar twee zegswijzen, als: *dit is de zaak* en *de zaak is deze*, in beteekenis verschillen; bij de eerste is de aanwijzing der zaak gedaan, bij de tweede moet zij nog volgen.

§ 378. Omtrent de vragende voornaamwoorden is aan te merken, dat in denzelfden naamval en met dezelfde of in beteekenis verwante voorzetsels moet geantwoord worden, waarin en waarmede gevraagd wordt, als: *wien behoort dit boek?* Mij; — *van wien spreekt men?* Van hem of over hem.

§ 379. In plaats van de vragende voornaamwoorden wordt, doch alleen met betrekking tot zaken, dikwijls waar gebezigd, als: *waarover hebt gij verschil?* — Dichters hebben hieromtrent meerdere vrijheid. — De zegswijze: *waarvoor houdt gij mij?* in plaats van: *voor wien houdt gij mij?* is vrij algemeen door het gebruik gewettigd.

§ 380. De betrekkelijke voornaamwoorden komen met het zelfstandig naamwoord, waarop zij betrekking hebben, in geslacht en getal overeen, maar de naamval verschilt, indien de volgende zinsnede eenen anderen vordert, als: *hij is een man, wiens goed karakter aan elk bekend is.* — Heeft het voornaamwoord op twee of meer zelfstandige naamwoorden betrekking, dan wordt het meervoudig gebezigd, als: *de eer en het vertrouwen, welke hij daár genoot.*

§ 381. Het betrekkelijk voornaamwoord wordt in het onzijdige geslacht gebezigd, wanneer eene uitdrukking naar eene geheele rede terug gevoerd wordt, als: *hij heeft mij met de grootste vriendelijkheid ontvangen, hetwelk ik niet van hem verwacht had.*

§ 382. Wanneer het betrekkelijk voornaamwoord te ver van zijn zelfstandig naamwoord verwijderd is, dan wordt, om alle duisterheid te

vermijden, het zelfstandig naamwoord herhaald, als: *de vorst had zijnen veldheer bevel gegeven, gedurende den tijd, dat hij afwezig zoude zijn, den vijand uit alle diens stellingen te verdriven, welk bevel met de grootste onverschrokkenheid ten uitvoer gebracht werd.*

§ 383. Die wordt gewoonlijk achter de persoonlijke voornaamwoorden in den eersten naamval gebruikt, als: *hem*, *DIE mijn vriend wil zijn, zij dit bekend.* In de overige naamvallen is *wie* of *welke* verkieslijker, als: *hij, wien ik mijn geluk te danken had.*

§ 384. Die of *dat*, betrekking hebbende op *wie* of *wat*, wordt dikwerf weggelaten, als: *wie iets leeren wil, moet uijtig en oplettend zijn.* Om echter met nadruk te spreken, en in verbogen naamvallen, kan het niet wegblijven, als: *wie mij iets te verwijten heeft, DIE spreke; — wie mij valschelijk belastert, DIEN veracht ik.*

§ 385. Men gebruikt in den tweeden naamval van het onzijdig geslacht nimmer *wiens* of *wier* in plaats van *wolks*, ten zij het naamwoord, waarop het betrekking heeft, kenbaar eenen mannelijken of vrouwelijken persoon aanduidt, als: *het gebouw, WELKS grondvesten nog sterk zijn; — het moisje, WIER deugden gij bewondert.*

§ 386. Even als bij de vragende voornaamwoorden, wordt voor *wolke* ook dikwerf *waar* gebezigd, wanneer men van zaken, niet van personen, spreekt, als: *het geld, WAARMEDE ik u betaald heb.* Afkeuring verdient steeds eene zeggwijze, als: *de bode, waardoor ik tijding kreeg, voor: de bode, door wien ik tijding kreeg*, hoezeer de dichters ten dezen opzichte eenige meerdere vrijheid genieten.

§ 387. De gebiedende wijs der werkwoorden duldt in de Nederlandsche taal geen betrekkelijk voornaamwoord vóór zich, maar vordert een aanwijzend voornaamwoord achter zich, als: *hier is eene pen, neem die, en niet: welke neem.*

c. Over het gebruik der werkwoorden en hunne verbinding met andere rededeelen.

§ 388. Na het in de woordgronding hier omtrent verhandelde (zie § 256—290), kunnen wij ons ten dezen opzichte tot de volgende opmerkingen bepalen.

De onbepaalde wijze als zelfstandig naamwoord gebruikt wordende, het zij met of zonder lidwoord, is gewoonlijk uitgebreider van beteekenis en meer verknocht aan het denkbeeld van werking, dan het daarmede overeenkomende zelfstandig naamwoord, als: *ik vermijd het vechten*, is in veel algemeener zin genomen dan: *ik vermijd het gevecht.*

§ 389. Het tegenwoordig deelwoord kan denzelfden naamval bij zich hebben, als het werkwoord waarvan het afgeleid is, bijv.: *de zich zelven verdedigende schrijver.* — Het verleden deelwoord wordt somwijlen in eenen bedrijvenden zin gebezigd, als: *uitgediende soldaten*, eigenlijk eene verkorte zeggwijze van: *(hunnen tijd) uitgediend habbende soldaten*; — *zoo is ook een bediende* door samentrekking afkomstig van: *een bedienende.*

§ 390. Onverminderd het geleerde in § 280 ten aanzien van de aanvoegende wijze, hebben de voegwoorden *omdat*, *zoodat*, *want*, *naardien*, *dewijl* en vele andere altijd de aantoonende wijze achter zich, hetwelk zelfs ook met *dat* het geval is, wanneer de rede iets stelligs en met zekerheid

uitdrukt, als: *hij kan niet komen, omdat hij ziek is; — ik verzeker u, dat ik het niet kan toestaan.* Daarentegen worden de voegwoorden *mits, ten zij, ten einde en opdat*, waarvan de twee eersten de zaak meer of min twijfelachtig laten, en de beide laatsten een oogmerk te kennen geven, altijd door de aanvoegende wijze gevolgd, bijv.: *ik zal hem vergiffenis schenken; mits hij zich betere.*

§ 391. De gebiedende wijze wordt, behalven om iemand te verzoeken, te smeeken, te vermanen of ergens toe op te wekken, ook nog gebezigd, om een mogelijk geval verkort uit te drukken, als: *wees matig, hoe veel verdriet bespaart gij u zelve.*

§ 392. Ten aanzien der tijden valt op te merken, dat men in eene rede buiten noodzakelijkheid niet van tijd veranderen moet, bijv.: *ik gaf den ongelukkige alles, wat ik bij de hand had; schoon men tevens nimmer die fijne schakeeringen van beteekenis verzuimen mag, welke door verandering van tijden worden uitgedrukt, bijv.: ik heb alles gedaan wat in mijn vermogen geweest is, en ik heb alles gedaan wat in mijn vermogen was.* Bij een antwoord bedient men zich, ten zij bij uitlating van eenig gemakkelij uit het verband der rede op te maken voorstel, van denzelfden tijd, waarin gevraagd wordt, bijv.: *zijt gij reeds in London geweest? Ja, ik ben daar geweest, en niet ik was daar; — zult gij geen paard koopen? Ik heb er reeds een; voor: ik zal geen paard koopen, want ik heb er reeds een.*

§ 393. Somtijds worden, om aan de voorstelling meer levendigheid te geven, de tijden met elkander verwisseld, bijv. de verleden en toekomstige met den tegenwoordigen tijd, als: *Ik rijd van buiten, en zie, daar staat iemand, dien ik voor eenen bedelaar houd, op den weg; ik reik hem eene aalmoes toe, enz.; — volgt mij, roept de veldheer: ik ga vooraan en geleid u zeker; — God is met ons, weert u moedig, en wij behalen de overwinning.* Deze verwisseling moet, hoe fraai ook somtijds, niet al te dikwerf geschieden, en is alleen bij dichters, kernachtige toespraak of in de vertrouwelijke spreektaal des gemeenen levens te dulden. Eveneens is het gelegen met de verwisseling van den volstrekt verledenen tijd met den eersten betrekkelijk verledenen tijd, hetwelk alleen in meer deftige en verhevene uitdrukkingen, en dan nog spaarzaam, kan toegelaten worden, als: *ziedaar een man, die zijn vermogen voor het welzijn des vaderlands OPOFFERDE.*

§ 394. Het is strijdig met den aard onzer taal, het persoonlijk voornaamwoord weg te laten, als: *verklaar bij desen, enz.* In de gebiedende wijze nogtans, waar de aangesproken of tweede persoon reeds genoeg bepaald is, wordt het voornaamwoord weggelaten, ten zij dit nadrukshalve dient behouden te blijven, als: *zoekt, on gij zult vinden; — indien HIJ het niet hebben wil, neem GIJ het dan.*

§ 395. Wanneer twee of meer werkwoorden tot denzelfden persoon behoren, wordt deze slechts ééns genoemd, schoon ten dezen aanzien eene uitzondering gemaakt wordt, wanneer het werkwoord het persoonlijk voornaamwoord voorafgaat, als: *hij kwam, zag en overwon; — handelt gij tegen mijne waarschuwing, en stort gij dus u zelve in het ongeluk, zoo moet gij op mijne hulp niet rekenen.*

§ 396. Wanneer een naamwoord en een werkwoord eene zaak in haar geheel voorstellen, dan behoeft bij hare nadere beschrijving noch het naamwoord, noch het werkwoord herhaald te worden, als: *beide leerlingen*

munten elk in een bijzonder vak uit, de een in de wiskunde en de ander in het teekenen. Dikwerf wordt ook een werkwoord, hetwelk op twee gedeelten eener rede betrekking heeft, in een van beide verzwegen, als: *den eenen behaagt dit, den anderen dat.*

§ 397. De werkwoorden regelen zich ten aanzien van het getal altijd naar de onderwerpen, waarop zij betrekking hebben, als: *de klokken luiden*; — *het kind lacht*: Worden twee of meer enkelvoudige zelfstandige naamwoorden in den derden persoon door het voegwoord *en* verbonden, dan staat het werkwoord in het meervoud, als: *heldenmoed en mensche-lievendheid waren in hem vereenigd.* In verzamelenden zin echter bezigt men bij twee of meer zaken een enkelvoudig werkwoord, zelfs met een meervoudig naamwoord, hoezeer alsdan het eerst te noemen onderwerp enkelvoudig wezen moet, als: *er was in huis slechts een bed, eene tafel en drie stoelen.*

§ 398. Ook in uitdrukkingen als: *zes en vijf is elf, drie maal acht is vier en twintig*, enz., staat doorgaans het werkwoord in het enkelvoud, waarschijnlijk omdat er een enkelvoudig naamwoord onder verstaan wordt, als: *DE SOM van zes en vijf is elf.*

§ 399. *Alles* daarentegen heeft een werkwoord in het meervoud bij zich, wanneer het volgend zelfstandig naamwoord meervoudig is, als: *dit alles zijn geene bewijzen.*

§ 400. Eindelijk blijft ons nog eene oude spreekwijze te vermelden, die in den deftigen stijl door sommigen gebruikt wordt, namentlijk: *daar is er, die zeggen*, voor: *daar zijn er.* Dit *er* (waarvoor oudtijds *re* gebezigd werd, als bij Melis Stoke: *die waren d'Edelighen d'are bleven*) wordt door velen ten onrechte met *daar* (waarvoor men bij vroegere schrijvers veeltijds *het* vindt, als: *HET was veel volk*) verwisseld; beide dienen ter bijwoordelijke uitdrukking van het algemeen begrip des bestaans, doch het eerste bevat niet, even als het tweede, eene bepaalde aanwijzing, maar is, om het dus te noemen, een vluchtig toewerpen van eenen blik der gedachten. *Er* is altijd toonloos; *daar* heeft steeds eenen heelen of halven toon, en wordt bij verkorting *'er*.

§ 401. Wanneer twee of meer werkwoorden in dezelfde betrekking bijeen komen, wordt het hulpwoord, dat zij met elkander gemeen hebben, slechts *eens* geplaatst, als: *woorden, die ik noch begrepen, noch uitgelokt, noch goedgekeurd heb.* In het algemeen vermijde men het overtollig gebruik der hulpwoorden *hebben, zijn en worden*, als: *mij is verhaald geworden*, beter: *mij is verhaald*; — in uitdrukkingen, als: *gij hebt het mij verzekerd gehad*, geeft de herhaling van het hulpwoord wel is waar aan den zin eene bepaalde beteekenis, doch men bezige hiervoor liever *gij hebt het mij vroeger verzekerd, maar thans, enz.* — Tot dezen regel moeten echter niet betrekkelijk gemaakt worden de spreekwijzen, ontleend van het werkwoord *hebben* in den zin van *bezitten, verplicht zijn of werk hebben*, als: *ik heb geld ledig liggen gehad*; — *hij heeft in vroegere jaren veel te lijden gehad*; — *ik heb gisteren veel te doen gehad.*

§ 402. Wanneer men den zin versterken en eene opklimming aanduiden wil, is de herhaling van het hulpwoord somtijds noodzakelijk, als: *ik zal hem niet verlaten, ik zal alle gevaren met hem deelen, ik zal hem bewijzen wat ware vriendschap in staat is te doen, ons.*

§ 403. De verbinding van twee werkwoorden, van welke het eene ter nadere bepaling van het andere dient, geschiedt door het nader bepalend werkwoord in de onbepaalde wijze met of zonder *te* achter het eerste te plaatsen.

§ 404. Met de onbepaalde wijze zonder *te* worden verbonden: 1°. die werkwoorden, welke slechts eene algemeene omstandigheid der in de onbepaalde wijs uitgedrukte handeling aanduiden; deze zijn: *durven*, *blijven*, *kunnen*, *laten*, *mogen*, *moeten*, *zullen*, *willen*, als: *hij kan niet loopen*. Achter *durven* heeft echter het gebruik in vele gevallen het bezigen van *te* gewettigd; — achter *blijven* volgt *te*, zoodra het in den zin van *overig zijn* voorkomt, bijv.: *ons bleef te onderzoeken*.

2°. eenige andere werkwoorden, waarbij de volgende onbepaalde wijs de plaats van een zelfstandig naamwoord bekleedt; deze zijn: *voelen*, *helpen*, *hooren*, *leeren*, *zien*, *noemen* en *heeten* (in de beteekenis van *noemen* genomen), als: *iemand helpen arbeiden*; — *dat heet ik schrijven*.

3°. het werkwoord *gaan* heeft het aanhoorig werkwoord zonder *te* achter zich, wanneer daardoor het oogmerk aangeduid wordt, als: *gaan zien*, *gaan schrijven*.

4°. het werkwoord *komen* heeft het aanhoorig werkwoord zonder *te* bij zich, in de beteekenis van eene nadering of een wezentlijk komen van de eene plaats naar de andere, als: *ik kom morgen bij u eten*.

5°. het werkwoord *vinden* heeft zulks desgelijks, wanneer daardoor de toestand wordt aangeduid, waarin men iets vindt, als: *ik vond hem bij zijnen broeder zitten*.

§ 405. Daaronze werkwoorden eigenlijk geen lijdenden vorm hebben, maar dezen alleen door middel der hulpwoorden verkrijgen, zoo wordt de onbepaalde wijze zoowel in eenen lijdenden als bedrijvenden zin bij ons gebezigd, als: *ik hoor hem roepen*, voor: *ik hoor, dat hij roept*, en *dat hij geroepen wordt*. Hieruit zou bij de voornoemde werkwoorden somwijlen dubbelzinnigheid kunnen geboren worden, welke men door omschrijving of anderszins moet trachten te vermijden.

§ 406. Zoo dikwerf achter andere werkwoorden de onbepaalde wijs een voorwerp der handeling aanduidt, moet het voorvoegsel *te* gebruikt worden. Dit komt derhalve:

1°. achter de werkwoorden *begeeren*, *verlangen*, *wenschen*, *hopen*, *denken*, (*voornemens zijn*), *trachten*, *zien* (*trachten*), *pogen*, *bereid zijn*, *genegen zijn*, *gezind zijn*, *verplicht zijn*, *bevelen*, *gelasten*, *heeten*, *verbieden*, *gebieden*, enz., als: *ik beveel hem te zwijgen*.

2°. ook achter *zijn*, *vallen*, *hebben* en *staan*, wanneer daarmede eene mogelijkheid of noodzakelijkheid wordt uitgedrukt, als: *ons staat nog veel te duchten*.

3°. het voorvoegsel *te* wordt ook gebezigd, wanneer in het tweede werkwoord een verleden deelwoord, het zij in lijdenden, het zij in bedrijvenden vorm, voorkomt, als: *hij scheen door den slaap overmeesterd te zijn*; — *hij beweert het gedaan te hebben*.

4°. desgelijks wordt *te* achter het voorzetsel *zonder* gebezigd, als: *hij vertrak zonder te groeten*.

5°. eindelijk wordt ook de onbepaalde wijze met *te* gebruikt, wanneer zij het onderwerp der rede uitmaakt, als: *het behage u mij te hooren*.

In zeggswijzen, als: *hooren is beter dan spreken, rijden is aangener dan wandelen*, moet men de in onbepaalde wijs voorkomende werkwoorden meer als zelfstandige naamwoorden dan als werkwoorden beschouwen.

§ 407. Ten einde het oogmerk of de beweegreden der handeling nader te doen blijken, wordt het woordje *om* daarbij geplaatst; als: *alleen om u te zien, ben ik hier gekomen*; — *hij heeft bij het bestuur om deze betrekking aangehouden*.

§ 408. Die werkwoorden, welke de onbepaalde wijze zonder *te* achter zich hebben, nemen in den volstrekt verleden en tweeden betrekkelijk verleden tijd de onbepaalde wijze in plaats van het verleden deelwoord achter het hulpwoord, als: *ik heb hem zien vechten*. — Die werkwoorden daarentegen, welke de onbepaalde wijze met *te* achter zich ontvangen, behouden in de genoemde tijden de gewone wijze van vervoeging, als: *men heeft mij gelast, u dit ter hand te stellen*.

Uitzonderingen op dezen regel zijn:

1°. als *komen* in den zin van *gebeuren* voorkomt, bijv.: *hij is komen te sterven*.

2°. de werkwoorden *staan, liggen* en *zitten* worden in deze tijden op dezelfde wijze als de werkwoorden, welke de onbepaalde wijs zonder *te* achter zich hebben, vervoegd, als: *ik heb staan wachten*; — *hij heeft liggen slapen*; — *zij hadden zitten lezen*.

§ 409. De verbinding van een werkwoord met een zelfstandig naamwoord kan op tweederlei wijs geschieden; naarmate het zelfstandig naamwoord het werkwoord beheerscht, of door het werkwoord beheerscht wordt. — Het eerste heeft plaats, wanneer het naamwoord als onderwerp, dat is, als bedrijvend, lijdend, of aangesproken voorkomt, in welk geval het werkwoord zich in getal en persoon naar het zelfstandig naamwoord schikt, als: *Frederik schrijft*; — *goede daden worden beloofd*. — Staat het door een zelfstandig naamwoord beheerschte werkwoord in de onbepaalde wijze, dan moet men er de woordjes *te, om te* of ook wel *van* bijvoegen, als: *dat is trant van schrijven*; — *het was zijn oogmerk te komen*.

In het tweede geval wordt de beheersching uitgedrukt door verbuiging van het zelfstandige naamwoord, of ook, wanneer deze aanwijzing niet toereikend is, door behulp van voorzetsels, als: *de moeder liefkoosde haren zuigeling*; — *hij schaamde zich zijner onwetendheid*; — *de veldheer prees den krijgsman wegens zijnen betoonden moed*.

§ 410. De bedrijvende werkwoorden vorderen meest alle het voorwerp der handeling in den vierden naamval, terwijl dit bij een lijdend werkwoord in den eersten naamval staat, als: *de held veracht den dood*; — *de dood wordt door den held veracht*. — Enkele bedrijvende en onzijdige werkwoorden hebben den derden naamval bij zich, als: *ik gehoorzaamde den vijanden des lands niet*; — *dat behaagde mij*. Wordt een naamwoord bij een bedrijvend werkwoord in den derden naamval geplaatst, of van het voorzetsel *aan* voorzien, dan moet het in den lijdenden vorm ook op dezelfde wijze voorkomen, als: *men verzoekt mij (aan mij) dit te zeggen*; — *mij (aan mij) is verzocht u dit te zeggen*; — *men beval mij terug te trekken*; — *mij werd bevolen terug te trekken*.

§ 411. Hebben de werkwoorden in den bedrijvenden vorm twee vierde naamvallen bij zich, dan worden er in den lijdenden vorm ook twee

eerste naamvallen vereischt, als: *men noemde hem eenen lasfaard*; — *hij werd een lasfaard genoemd*.

§ 412. De werkwoorden *zijn*, *worden*, *blijven*, *heeten* en *schrijven* kunnen insgelijks twee eerste naamvallen bij zich hebben, als: *Alba bleef ook in zijnen ouderdom een wreedaard*; — zoo ook vele andere werkwoorden, wanneer zij het woordje *als* bij zich hebben, bijv.: *hij sprak als een geleerde*.

§ 413. De wederkeerige werkwoorden hebben natuurlijk achter zich het voornaamwoord in den vierden naamval des persoons, op wien hunne werking terugkeert, als: *ik bezin mij*. Wanneer bij wederkeerige werkwoorden het zelfstandige naamwoord *als* vóór zich heeft, dan komt het achter het persoonlijk voornaamwoord in den eersten naamval, als: *hij verdedigde zich als een wanhopende*.

§ 414. De onpersoonlijke werkwoorden, die eene bedrijvende beteekenis hebben, nemen meestal den derden naamval achter zich, als: *het beoormdt mij*; — *het berouwt hun*.

§ 415. De onzijdige werkwoorden kunnen somwijlen den vierden naamval achter zich krijgen, wanneer zij een bedrijf aanduiden, hetwelk onmiddellijk op een ander voorwerp van denzelfden stam of van aanverwante beteekenis overgaat, als: *hij speelt zijn spel*; — *eenen geweldigen dood sterven*. Hetzelfde geldt ook omtrent onpersoonlijke werkwoorden, als: *het sneeuwt groote vlokken*.

§ 416. Sommige werkwoorden hebben ook eenen tweeden naamval bij zich, als: *gedenk mijner*, *ontferm u onzer*; doch men geeft er thans meestal de voorkeur aan, om zich daarbij van voorzetsels te bedienen, als: *aan iemand gedenken*, *zich over iemand ontfermen*.

§ 417. De bepaling van tijd, alsmede van lengte, breedte, hoogte, zwaarte, waarde en prijs der dingen wordt door den vierden naamval aangeduid, als: *ik heb den ganschen nacht gewerkt*; — *het kost eenen gulden*; — *hij is eenen duim gegroeid*. Deze vierde naamvallen schijnen door de verzwijging van eenige voorzetsels of andere woorden te worden veroorzaakt, bijv.: *ik heb (gedurende) den ganschen nacht gearbeid*; — *het kost (de waarde van) eenen gulden*, enz.

f. Over het gebruik der deelwoorden en hunne verbinding met andere reedeelen.

§ 418. De verbinding van *deelwoorden* met naamwoorden hebben wij reeds in § 349 behandeld, daar zij alsdan ten aanzien van het door hen nader te bepalen naamwoord als bijvoegelijke naamwoorden beschouwd worden; zij hebben de hen nader bepalende naamwoorden op gelijke wijze bij zich als het werkwoord, waarvan zij afgeleid zijn, zoude vereischen, bijv.: *de majesteit van den brieschenden leeuw*; — *de van angst sidderende vrouw*.

§ 419. Bij de verbinding der deelwoorden met werkwoorden blijven de eerstgemelden onverbogen, als: *de soldaten lagen verspreid in de dorpen*; — *ik ontmoette mijnen vriend te paard rijdende*.

§ 420. Wij moeten hier nog gewag maken van het misbruik der deelwoorden in eene bij vele schrijvers dikwerf voorkomende spreekwijze, bestaande uit een zelfstandig naamwoord of voornaamwoord en een deel-

woord, welke, als buiten verband met de overige rede, op zich zelve staan, als: *de koning gestorven zijnde, verkoos men eenen anderen*; — *de dag aangebroken zijnde, vertrokken zij*; — *met de lokken des knaaps spelende, bleef haar oog met welgevallen op hem rusten*. Daar deze spreekwijze uit eene verkeerde navolging van het gebruik in andere talen schijnt gesproten te zijn, zoo behoort men haar in onze taal zoo veel mogelijk te vermijden, te meer omdat in zoodanige wijze van uitdrukking meestal eenige stroefheid heerscht. Men zegge dus bij omschrijving of anderszins: *nadat de koning gestorven was, verkoos men eenen anderen*; — *toen de dag aangebroken was, vertrokken zij*; — *met de lokken des knaaps spelende, liet zij haar oog met welgevallen op hem rusten*.

g. Over het gebruik der bijwoorden en hunne verbinding met andere rededeelen.

§ 421. Daar de *bijwoorden* eigenlijk tot de werkwoorden en niet onmiddellijk tot de zelfstandige naamwoorden behooren, zoo is het verkeerd daár een bijwoord te gebruiken, waar de zin der rede een bijvoegelijk naamwoord bij het zelfstandig naamwoord vordert; men zegge dus: *hij heeft den mond vol*, omdat *vol* hier eigenlijk op *hebben* slaat, maar niet: *hij heeft de wangen rood*, in plaats van: *hij heeft roode wangen*, daar hier *rood* eigenlijk tot *wangen* behoort. Volgens sommigen kan in enkele gevallen het bijwoord zoowel tot het lijdende voorwerp als tot het werkwoord betrekkelijk gemaakt worden, zoodat: *hij beschrijft hem eenvoudig*, niet alleen zou kunnen beteekenen: *hij beschrijft hem op eene eenvoudige wijze*, maar ook: *hij beschrijft hem als iemand, die eenvoudig is*. Had men echter het laatste willen uitdrukken, dan ware het doelmatiger geweest te schrijven: *hij beschrijft hem als eenvoudig*.

§ 422. De bijwoorden moeten altijd onmiddellijk bij en doorgaans vóór het woord geplaatst worden, waarbij hunne wijzigende kracht vereischt wordt; — door verplaatsing van het bijwoord wordt dikwijls een geheel andere zin geboren, bijv.: *het is een ALTIJD werkzaam man*, en niet: *het is ALTIJD een werkzaam man*; — *het is ons NIET geoorloofd dit te doen*, beteekent geenszins hetzelfde, als: *het is ons geoorloofd dit NIET te doen*.

§ 423. Wanneer er reeds eene ontkenning in een werkwoord opgesloten ligt, mag men er nimmer het woordje *niet* bijvoegen, als: *zij ontkende NIET gezongen te hebben*, voor: *zij ontkende gezongen te hebben*, daar in het eerste geval de zin geheel toestemmende zoude wezen. Dit moet zelfs in acht genomen worden, wanneer de ontkenning niet zoo duidelijk is, als: *wacht u het NIET te zeggen*, voor: *wacht u het te zeggen*. Men houde hierbij steeds in het oog, dat twee ontkenningen gelijk staan met eene bevestiging.

h. Over het gebruik der voorzetsels en hunne verbinding met andere rededeelen.

§ 424. Wanneer onderscheidene zelfstandige naamwoorden hetzelfde voorzetsel bij zich hebben, is het doorgaans voldoende, dit slechts eenmaal te bezigen, als: *voor moed, beleid en trouw*. Somwijlen echter wordt het

nadrukshalve herhaald, als: *daar gij door list, door verraad, door geweld u zelve verheven hadt, zoo hebt gij uwen val dubbel verdiend.* Ook is de herhaling meestal noodzakelijk, zoo dikwerf twee zelfstandige naamwoorden door tusschenkomst van eenig voegwoord van elkander gescheiden worden, als: *hij is noch met zachtheid, noch met hardheid te regeeren.*

§ 425. Twee voorzetsels onmiddellijk op elkander te laten volgen, moet vermeden worden, daar zulks tegen de welluidendheid strijdt, bijv.: *met kleederen schitterende van goud, is beter dan: met van goud schitterende kleederen.*

§ 426. Eenige voorzetsels worden altijd achter de naamwoorden geplaatst, als: *halve, wege, waarts, bijv.: ambtshalve, van regeeringswege, stadwaarts, enz.*

i. Over het gebruik der voegwoorden en hunne verbinding met andere rededeelen.

§ 427. Omtrent de voegwoorden valt, na hunne behandeling in de woordgronding (zie § 308—310) en ten aanzien van hunnen invloed op de wijzen der werkwoorden (zie § 390), alleen nog aan te merken, dat de naamwoorden, tusschen welke, het zij verbindende, het zij uitsluitende voegwoorden geplaatst worden, altijd in denzelfden naamval staan, zonder echter altijd in geslacht en getal overeen te komen, als: *ik orees den broeder en zijne zusters; — ik hoorde eenen vernuftigen, doch tevens nederigen redenaar spreken.*

k. Over het gebruik der tusschenwerpsels.

§ 428. De tusschenwerpsels, als geen klare voorstellingen, maar alleen gewaarwordingen aanduidende, zijn eigenlijk voor geene verbinding met andere woorden vatbaar, en kunnen gevolgelijk niets beheerschen. Zij hebben nogtans somtijds woorden in onderscheidene naamvallen achter zich, doch alleen door de betrekking, waarin men zich de personen of zaken voorstelt, als: *wee den rampzalige! — helaas, ik ongelukkige! enz.* Zij kunnen op alle plaatsen der uitdrukkingen voorkomen.

OVER DE ORDE, WAARIN DE WOORDEN IN EENE REDE OP ELKANDER VOLGEN.

a. Over de schikking der woorden in het algemeen.

§ 429. Ten einde duidelijk en tevens sierlijk te spreken of te schrijven, is het noodzakelijk te weten, hoe men de woorden op elkander moet laten volgen. Het beginsel, hetwelk bij alle talen in het algemeen, maar bij de Nederlandsche in het bijzonder, hierbij ten grondslag ligt, is de natuurlijke opvolging onzer denkbeelden. Ten gevolge hiervan moet men altijd van het minder bepaalde tot het meer bepaalde overgaan, en de rede is dus eigenlijk eene opklimming, overeenkomstig met den aard en de werking van het menschelijk verstand, hetwelk zich de gedachten niet terstond in volle helderheid en uitgebreidheid voorstelt, maar die trapsgewijze ontwikkelt.

§ 430. Om dus aan de woorden eene natuurlijke schikking te geven, moet het onderwerp der rede, met alles wat daartoe betrekkelijk is, en eene nadere opheldering daaraan geeft, voorafgaan, en het gezegde met de daarvan afhankelijke bepalingen volgen, als: *een bedachtzaam veldheer volgt de bewegingen zijner tegenpartij*. Men mag echter, ook bij de eenvoudigste voorstelling, somtijds van dezen regel afwijken, wanneer namentlijk het onderwerp met aanhoorige bepaling door een betrekkelijk voornaamwoord aanmerkelijk langer wordt dan het gezegde, bijv.: *die veldheer is bedachtzaam, welke de bewegingen zijner tegenpartij volgt*.

§ 431. De woorden, welke ter nadere bepaling van het onderwerp of voorwerp dienen, komen in het algemeen vóór het zelfstandig naamwoord, als: *de fraai geteekende koe*; — *al deso onze lang verwachte vrienden*. Gebruikt men er een voorzetsel bij, dan wordt dit vóór al de andere woorden geplaatst, als: *door al deze onze lang verwachte vrienden werden wij bezocht*. Heeft men twee zelfstandige naamwoorden, waarvan het eene ter nadere verklaring van het andere dienen moet, dan staat het verklaarde vooraan, als: *Amsterdam, de hoofdstad der Nederlanden*; — *liefde tot de deugd*. Heeft men twee zelfstandige naamwoorden, waarvan het eene ter nadere bepaling van het andere dient, dan kan het bepalende insgelijks vooraan geplaatst worden, als: *met bewilliging des lands, en met 's lands bewilliging*; — *Vondels gedichten, en de gedichten van Vondel*.

§ 432. Een vervoegd werkwoord ontvangt, in de eenvoudigste of verhalende woordschikking, hetgeen tot nadere verklaring daarvan dienen moet, achter zich, bijv.: *deze schutter trest goed*; — *voorspoed maakt menig krijgsman onbedachtzaam*. Bezigt men echter in plaats van het zelfstandig naamwoord een voornaamwoord, dat op een voorafgaand zelfstandig naamwoord betrekking heeft, dan staat het vervoegde werkwoord achteraan, als: *een schutter, die goed trest*. Ook in die uitdrukkingen, waarin het werkwoord met een hulpwoord vervoegd voorkomt, staat de onbepaalde wijze of het verleden deelwoord van het vervoegde werkwoord als eigentlijke bepaling van het hulpwoord, en dus als hiermede innig verknocht bijwoord, meestal geheel achteraan, als: *voorspoed zal menig krijgsman onbedachtzaam maken*; — *voorspoed heeft menig krijgsman onbedachtzaam gemaakt*.

§ 433. Wordt een vervoegd werkwoord gevolgd door den derden naamval als het middellijke, en door den vierden naamval als het rechtstreeksche voorwerp, dan gaat gemeenlijk de derde naamval vóór, als: *hij schonk den krijgsman eene belooning*. Heeft echter de vierde naamval een voornaamwoord bij zich, dan lette men bij de plaatsing der naamvallen op de bedoeling der uitdrukking, daar men anders wel eens of iets geheel verschillends van hetgeen men wil te kennen geeft, of zich ten minsten aan dubbelzinnigheid schuldig maakt, bijv.: *openbaar uwen vrienden alleen uwe geheimen* en *openbaar uwe geheimen alleen uwen vrienden*. Bestaat een der beide naamvallen uit een voornaamwoord, dan volgt dit doorgaans onmiddellijk op het werkwoord, als: *schenk hem dit boek*.

§ 434. Wanneer een werkwoord door twee vierde naamvallen gevolgd wordt, dan moet die, welke het voorwerp aanduidt, voorafgaan, als: *hij noemde hem zijnen redder*.

§ 435. Moet een naamval nader omschreven worden, zoo vordert de duidelijkheid, dat deze omschrijving terstond achter dien naamval kome,

als: *hij onderwees de krijgskunst aan eenen jongeling, die reeds vroeger bliken van zijnen aanlog gegeven had.*

§ 436. Heeft een werkwoord behalven de woorden, die het rechtstreeks beheerscht, nog een zelfstandig naamwoord met zijne voorvoegsels bij zich, dan staan deze laatste woorden doorgaans achteraan, als: *de kogel maakte eene doodelijke wonde in zijne borst.* Zijn dit evenwel bepalingen van tijd en plaats, dan gaan zij meestal vooraf, als: *de kogel maakte dadelijk in zijne borst eene diepe wonde.* Heeft echter het beheerschte woord een voornaamwoord bij zich, dan staat het gemeenlijk voraan, als: *hij kocht dit boek op eene verkooping.*

§ 437. Volgen op een werkwoord verscheidene bepalingen, dan moeten deze altijd in zoodanige orde staan, dat de minder scherpe steeds de meer scherpe bepaling voorafgaat, en die woorden het laatst gesteld worden, welke onmiddellijk tot het werkwoord zelf behooren. Bepalingen van tijd en plaats gaan hierbij vóór alle overige, en wel die van tijd vóór die van plaats, als: *Balthasar Gerards bracht in den jare vijftien honderd vier en tachtig Prins Willem den eersten te Delft met een pistoolschot verraderlijk om het leven.* Bij eene al te groote omschrijving mag men evenwel, ter vermindering van onduidelijkheid, somtijds van deze woordschikking afwijken, en eene bepaling, die anders voraan moest komen, achteraan plaatsen, als: *Egmond en Hoorne gingen, van hunne onschuld bewust, naar de strafplaats met een gelaat, waarop kalmtte en zieleerust te lezen was.*

§ 438. Op dezelfde wijze staan alle bijwoorden achter het vervoegde werkwoord, en wel in die orde, dat de bijwoorden van tijd en plaats voorafgaan, daarop die van hoedanigheid volgen, en laatstelijk datgene, hetwelk onmiddellijk tot het werkwoord behoort, als: *de wind woei gisteren morgen bij ons verschrikkelijk hard; — ik zag gisteren tegen den avond de zwarte onweerswolken schielijk over het bosch heendrijven.*

§ 439. Bij werkwoorden, die afscheidbaar met voorzetsels zijn samengesteld, wordt in de vervoeging het voorzetsel doorgaans achteraan geplaatst, zoodat alle bepalingswoorden tusschen dit voorzetsel en het werkwoord komen, even als zulks het geval is bij de vereeniging van een hulpwoord met een deelwoord, of ook met de onbepaalde wijze, als: *de wind waait heden morgen alle stof van de straten weg.*

§ 440. Hetzelfde heeft plaats met *acht geven, acht slaan, gehoor geven* en andere zoodanige dubbelledige, niet innig verbondene werkwoorden.

§ 441. Heeft een werkwoord twee of meer onbepaalde wijzen bij zich, dan staan insgelijks alle bepalingswoorden tusschen het werkwoord en deze onbepaalde wijzen, als: *ik heb hem terstond na die gewichtige ontdekking laten gaan; — ik heb hem die zaak met al mijn vermogen willen helpen uitvoeren.* De samenvoeging van meer dan twee onbepaalde wijzen dient echter duidelijkheidshalve zooveel mogelijk vermeden te worden.

§ 442. De onbepaalde wijs met *te* komt ook wel gemeenlijk achter hare bepalingen, als: *ik hoop hem dadelijk na zijne aankomst te zien;* maar bij de vereeniging van een hulpwoord met een deelwoord of eene onbepaalde wijze, is deze woordschikking niet gebruikelijk. Men zegt alsdan: *men heeft hem wijn te drinken gegeven; — ik wenschte hem te leeren kennen.*

b. Over de verhalende, verbindende en vragende woordschikking.

§ 443. Hetgeen tot dusver over de schikking der woorden gezegd is, betreft den gewonen en natuurlijken gang onzer voorstellingen en begrippen. In de Nederlandsche taal is men hieraan echter niet zóó zeer gebonden, dat niet, deels uit hoofde van den aard der rede zelve, deels om den nadruk, in vele gevallen daarvan zou mogen worden afgeweken.— Wanneer wij spreken, dragen wij onze voorstellingen of zoo voor, als zij elk afzonderlijk in onzen geest opkomen, zonder eenige samenvoeging der zinsleden, of wij verbinden daarbij de zinsdeelen door middel van voegwoorden, of wij vragen. In het eerste geval ondergaat de natuurlijke orde der woorden geene verandering, maar wel in de beide laatste gevallen. Dien ten gevolge is de woordschikking drieërlei, namentlijk: *verhalende, verbindende en vragende.*

§ 444. Het onderscheidend kenmerk van de *verhalende* of *natuurlijke* woordschikking is, dat het vervoegde werkwoord onmiddellijk achter het onderwerp komt en door zijne bepalingen gevolgd wordt, als: *een edel vorst zorgt voor het welzijn zijner onderdanen.*

§ 445. De woordschikking, waarbij de zinsleden door voegwoorden of betrekkelijke voornaamwoorden met elkander vereenigd of in verband gebracht worden, noemt men *verbindende*. Zij onderscheidt zich van de beide andere daardoor, dat het werkwoord hier meestal de laatste plaats inneemt, als: *ik was beducht, dewijl ik hem in langen tijd niet gezien had; — de menschen, die gewoonlijk alleen op hun eigen voordeel denken.* Hoezeer nu bij het gebruik der meeste voegwoorden zoodanige woordschikking geboren wordt, zijn er desniettemin eenige, door welke die verandering niet te weeg gebracht wordt, bijv.: *anders, daarenboven, daarentegen, daarom, derhalve, doch, echter, en, evenwel, gevolgelijk, maar, maar ook, niet alleen, nogtans, of, toch, want, enz., als: ik zou het niet weigeren, maar het is mij onmogelijk.*

§ 446. Deze woordschikking wordt ook gebezigd bij de betrekkelijke woordjes: *waar, waarbij, van waar, enz.,* en bij de vraagwoorden: *waarom, hoe, wat, enz.,* wanneer zij geene vraag aanduiden, bijv.: *ik begrijp niet, waarom op hem gesmaald wordt; — gij weet, waar het lijk van Prins Willem V begraven ligt.*

§ 447. Eene derde soort van woordschikking is de *vragende*, zoo genoemd, omdat zij voornamentlijk bij vragen gebezigd wordt. Deze woordschikking onderscheidt zich daardoor, dat het vervoegde werkwoord vóór het onderwerp gesteld wordt, hetwelk daarop doorgaans onmiddellijk volgt: als: *waart gij bij den slag van Austerlitz? — Wanneer is hij in dienst getreden?*

§ 448. Is het onderwerp zelf een vraagwoord, dan heeft er geene afwijking van de natuurlijke woordschikking plaats, als: *wie heeft de Franschen bij Malplaquet geslagen?*

§ 449. Men bedient zich ook van deze woordschikking tot bevelen, verzoeken, aanzoeken of opwekken, wanneer een voornaamwoord het onderwerp uitdrukt, en de aanvoegende of gebiedende wijze daarbij gebruikt wordt, als: *hadde ik slechts beter gesorgd; — bewijsen wij dit door eenige voorbeelden.*

§ 450. Eindelijk wordt deze woordschikking ook nog gebezigd: 1°. bij het weglaten der voegwoorden *indien, alhoewel, ofschoon, enz.*, bijv.: *doet hij het, dan zal het mij aangenaam wesen.*

2°. wanneer eenig bijwoord, of een van die vraagwoorden, welke doorgaans niet aan het begin eener rede staan, of eene omstandigheid met een voorzetsel, of in het algemeen eenig deel der rede buiten het onderwerp in den aanvang van eenen zin gesteld wordt, bijv.: *zulk eenen dag had ik nooit beleefd; — omdat gij het verlaagt; zal ik het doen; — derwaarts begaf ik wij; — hem is de taak te beurt gevallen.*

c. Over omzettingen en andere geoorloofde vrijheden in de woordschikking.

§ 451. Ter bevordering van behagelijke verscheidenheid, duidelijkheid en nadruk kan somtijds eene afwijking van de anders gebruikelijke woordschikking verkieslijk wesen. Tot laatstgemeld oogmerk zijn inzonderheid de *omzettingen* dienstig, waarbij eenig ondergeschikt deel der rede, op hetwelk men de opmerkzaamheid bij voorkeur wil gevestigd hebben, op de plaats van het onderwerp, en dus in den aanvang der rede gesteld wordt, als: *ik ben gisteren met mijnen zoon de verschansingen langs gereden*, welke uitdrukking naar gelang van de plaatsing der bepalingen: *met mijnen zoon, gisteren, langs, enz.*, andere hoofddenkbeelden verkrijgt.

§ 452. Op de plaats van het onderwerp kunnen om gelijke redenen gesteld worden onbepaalde wijzen, gezegden, voorwerpen en bepalingen van werkwoorden, als: *machtig zijn zij, die ons vervolgen; — verbasen moest deze daad allen, die hem kennen; — in zijne aderen gloeide een echt vaderlandsch vuur.*

§ 453. Ook bij de vragende woordschikking kan somwijlen met vrucht eene afwijking van de gewone woordschikking plaats hebben, als: *mij zoude hij schrijven? — Hij zoude mij schrijven? — Zoude hij mij schrijven? — Schrijven zoude hij mij?*

§ 454. De nadruk kan in enkele gevallen insgelijks bevorderd worden, door bij vragen of uitroepingen eerst het onderwerp te plaatsen, en daarop den uitroep met een persoonlijk voornaamwoord te doen volgen, bijv.: *de bloem der gezondheid, hoe schielijk verwelkt zij niet.*

§ 455. Nadrukshalve kunnen de leden van eenen volzin in hun geheel omgezet worden, als: *waarom hij dit gedaan heeft, begrijp ik niet.*

§ 456. Somwijlen wordt ook de nadruk bevorderd door eenig denkbeeld, dat bijzonder gewicht heeft, aan het einde van den volzin te plaatsen, als: *vele menschen willen liever, dat men hen vleije met zoete woorden, dan dat zij vernemen het juiste oordeel der verstandigen.*

§ 457. Dat intusschen deze omzetting met oordeel moet aangewend worden, is gemakkelijk te zien. Onder anderen zouden omzettingen als: *mijne vermaning nemo uwe jeugd ter harte; — eens beweent uw graf de liefde, enz.*, der taal geweld aandoen, daar zij den zin hoogst onduidelijk maken.

d. Over de verkeerde woordschikkingen.

§ 458. Een der grootste gebreken in de schikking der woorden bestaat hierin, dat men aan de bepalingen in den zin eene verkeerde plaats

geeft, dewijl hierdoor onze uitdrukkingen meestal eene geheel andere bedoeling verkrijgen, dan men zich daarbij voorstelde, als: *ik heb u meer dan anderen begunstigd*, en *ik heb meer dan anderen u begunstigd*. De uitdrukking: *onze voorvaders althans kenden de vrijheid zoo goed als wij*, verkrijgt drieërlei beteekenis, naar gelang het woord ALTHANS achter voorvaders, vrijheid, of zoo goed geplaatst wordt. Soms ook vervalt men door zoodanige woordschikking tot het ongerijmde, als in: *het is dwaasheid zich tegen de ongevallen des levens te willen wapenen door de opeenstapeling van schatten, tegen WELKE ons niets dan de voorzienigheid kan beveiligen*; — welke toch slaat in deze uitdrukking op schatten, schoon het bij ongevallen behoort.

§ 459. Niet minder duisterheid en verwarring kan het menigvuldig gebruik der voornaamwoorden *die*, *welke*, *zij*, *hun*, enz. veroorzaken; om dit te vermijden blijft dikwijls niets anders over, dan aan den ganschen zin eene andere gedaante te geven, zoodat men de betrekkingenwoorden niet zoo dikwijls behoeft te bezigen. De volzin: *vele menschen zien met nijldige oogen op het goede, hetwelk anderen bezitten, en denken dat hun roem den kunnen verdonkert, en hunne prijsselijke hoedanigheden hun in het licht staan; daarom doen zij al wat zij kunnen om daarover eenen nevel te verspreiden, ten einde de glans hunner deugden hen niet in het duister stelle*, ware korter en beter op deze of dergelijke wijze uit te drukken: *de nijdiggaard zoekt eenen nevel over de prijsselijke hoedanigheden van anderen te verspreiden, opdat hij zelf niet door den glans hunner deugd in het duister gesteld worde*.

§ 460. Voorts wachte men zich doorgaans, die woorden, welke natuurlijk of door koppelwoorden met elkander vereenigd zijn, door tusschenvoeging van eenig ander woord te scheiden, bijv.: *van de geheele wereld verlaten, hebt gij mij tot u genomen en verzorgd*, voor: *gij hebt mij, van de geheele wereld verlaten*, enz.; — *naarstig is hij en zedig*, voor: *naarstig en zedig is hij*. Ook dient men te vermijden, het werkwoord door vele en lange tusschenvoegselen af te scheiden van zijn aanhoorig zelfstandig naamwoord, als: *het eenige, hetwelk men van menschen, die alleen in het verzamelen van schatten hunnen wellust stellen en de reine geneugte der weldadigheid nimmer gesmaakt hebben, verwachten mag, is miskennis*, voor: *miskennis is het eenige, hetwelk men verwachten mag van menschen, die*, enz. Hetzelfde geldt ook omtrent de afscheiding der verleden deelwoorden van hunne hulpwoorden.

§ 461. Eindelijk moet het ook als een misbruik worden aangemerkt, eene geheel nieuwe redeneering met een tegenstrevend of redegevend voegwoord te beginnen, dat uitsluitend op iets voorafgaands betrekking heeft, bijv.: *Maar hij wist zich er uit te redden*; — *Want hij versloeg de vijanden bij Wagram*, enz. Ook volzinnen moeten nimmer met zoodanige woordjes worden aangevangen, welke uitsluitend op het voorgaande slaan, ten zij bij tegenwerping deze niet alleen op het onmiddellijk voorafgaande, maar tevens op een of meer vroegere volzinnen betrekking hebben, bijv.: *'s keizers vijanden hadden het voornemen opgevat hem te overweldigen. Hiertoe zouden de meeste legerafdeelingen nog versterkt worden, de bevelhebbers reeds vroeg in de lente langs verschillende kanten met hunne macht zijne landen binnen dringen, en alle onafgebroken tot hetzelfde doel, de vermeestering der hoofdstad, medewerken. Maar de keizer liet zich niet verrassen*, enz. — Het voegwoord *en* kan alleen in den aanvang van eenen volzin gebedigd worden,

wanneer het door herhaling tot het volgende wordt betrekkelijk gemaakt, als: *En Hannibal en Sertorius hebben de Romeinen met voordeel bestreden.*

OVER DE JUISTE SAMENSTELLING DER VOLZINNEN.

§ 462. In het begin der opmerkingen omtrent de woordgronding (zie § 141—158) hebben wij reeds over het wezen en de samenstelling der volzinnen in het algemeen gehandeld. Thans blijft ons nog over aan te wijzen, op hoedanige wijze een volzin dient te worden ingericht, zal hij, met inachtneming der voorgaande gronden van woordvoeging, tevens welluidend op ons gehoor en overtuigend op onze rede werken. Als algemeene vereischten of eigenschappen der volzinnen moeten in de eerste plaats worden aangemerkt: *eenheid, volheid, behoorlijke grootte, juiste plaatsing en evenredigheid der bestanddeelen.*

§ 463. In de volzinnen moet *eenheid* heerschen, dat is: er moet slechts één hoofddenkbeeld in elken volzin bestaan; hieruit volgt, dat men alles daaruit moet weglaten, wat niet in betrekking staat tot dat hoofddenkbeeld, en men zorgen moet, dat alle deelen des volzins met elkander in een natuurlijk verband staan, en wel zóó, dat het eene uit het andere voortvloeit. Deze eenheid der volzinnen wordt verbroken door gedurige verandering van onderwerp der handeling; terwijl het daarenboven nog strijdig is met deze eenheid, den eenparigen voortgang der rede te verbreken, door zonder noodzakelijkheid het onderwerp van toestand, bijv. van den bedrijvenden in den lijdenden, te doen veranderen. De volgende voorbeelden zullen ten dezen aanzien genoegzame opheldering geven. — In den volzin: *de tocht der Grieken onder Alexander ging door een onbebouwd land, welks wilde bewoners soberlijk leefden*; DAAR HUN GEHEELE RIJKDOM BESTOND IN EENE SOORT VAN KLEINE SCHAPEN, WIER VLEESCH TRANIG EN ONSMAKELIJK WAS, dewijl deze dieren gewoonlijk op dooden zeevisch aasden, is gebrek aan eenheid van hoofddenkbeeld door de aanhechting van het tweede gedeelte. — In den volzin: *nadat Prins Willem III ten ANKER GEKOMEN WAS, ZETTEDEN ZIJ hem aan land, waar hij van al zijne vrienden VERWELKOMD WERD, welke hem met de grootste blijken van toegenegenheid ONTVINGEN*, is door gedurige verandering van onderwerp de eenheid verbroken. Beter ware: *nadat Prins Willem III ten anker gekomen was, liet hij zich aan land zetten, waar hij van al zijne vrienden verwelkomd en met de grootste blijken van toegenegenheid ontvangen werd.* — In den volzin: *bedachtzaamheid in eenen veldheer MAAKT zijne vijanden omzichtig, VERWEKT vertrouwen op zijn beleid bij zijne wapenbroeders, en meestal WORDEN hierdoor de zóó noodlottige gevolgen van eene verrassing VOORKOMEN*, wordt de eenparige voortgang door verandering van toestand verbroken. Beter ware: *bedachtzaamheid in eenen veldheer maakt zijne vijanden omzichtig, verwekt vertrouwen op zijn beleid bij zijne wapenbroeders, en voorkomt meestal de noodlottige gevolgen eener verrassing.* — Navolgenswaardig in eenheid is de volzin: *in het laatst der vorige eeuw, toen alle godsdienstige drijfveeren voor de groote menigte zoo veel van hare kracht verloren hadden, bleef, om den mensch te dringen ook dan overeenkomstig de wet te handelen, wanneer hem geene openbare rechtbank vervolgen kon, den weldenkende geen ander hulpmiddel over dan de opvoeding.*

§ 464. De volheid des volzins bestaat in de ondersteuning der hoofdgedachte door gepasten rijkdom van bijkomende omstandigheden; bijv. het eenvoudige voorstel: *zelfs de booswicht kan aan de deugd zijne achting niet onzeggen*, verkrijgt door de volgende uitbreiding eene ronding, welke het verstand meer te denken geeft, en tevens aangeneramer voor het gehoor is, of, wel de volzin verkrijgt eene wenschelijke volheid, als: *hoe verhard de booswicht ook zijn moge, welke misdaden hij ook in staat zij te bedrijven, zijn innerlijk gevoel dwingt hem nogtans hoogachting af voor de deugd*. Deze volheid moet echter uit de zaak zelve genomen worden, en even ver van nutteloozen overvloed, als van droogheid verwijderd zijn, dat is: de volheid moet gepast wezen. Verandert men toch bovenstaanden volzin in den volgenden: *de booswicht, den naam van mensch omwaardig, boezemt het grootste afschrikken in; alleen bedacht misdaden te bedrijven, waarin hij zelfs genoegzamen schijnt te vinden, zijn de zwaarste straffen nauwelijks toereikende om hem in bedwang te houden: zijn innerlijk gevoel dwingt hem nogtans, ondanks zich zelven, hoogachting af voor de deugd*; dan wordt zoodanige uitbreiding niet alleen te wijdloopig, maar de gedachte, die men wil uitdrukken, door ongepaste tusschenvoegingen geheel uit haar verband gerukt. Even navolgenswaardig in gepaste volheid als in eenheid is de volzin: *de kinderen zijn gehoorzaamheid en dankbaarheid verschuldigd aan hunne ouders, die hun niet alleen het leven geschonken hebben, maar ook sedert hanne geboorte de grootste zorg voor hen gedragen, en hen door eene goede opvoeding tot nuttige leden der maatschappij gevormd hebben*.

§ 465. In eenen volzin moet evenzeer eene behoorlijke en juiste plaatsing der leden in acht genomen worden, als zulks ten aanzien der bepalingen in § 458 werd voorgeschreven. Verzuim hiervan kan groote dubbelzinnigheid en verwarring te weeg brengen, vooral bij het opnemen van bijkomende omstandigheden en het invlechten van tusschenzinnen. In den volzin: *ik zend u hiernevens eenige nieuwe boeken om aan uw verlangen te voldoen, als een blijk van den voortdurenden bloei onzer letterkunde, met de eerste gelegenheid*, heerscht met betrekking tot de plaatsing der zinsleden volslagen verwarring, zoodat hij nagenoeg onverstaanbaar wordt. Beter ware: *om aan uw verlangen te voldoen, zend ik u hiernevens met de eerste gelegenheid eenige nieuwe boeken, als een blijk van den voortdurenden bloei onzer letterkunde*. — In den volzin: *zijn dit ontwerpen, waaraan iemand, die in het land geboren is, in welken staat of in welke omstandigheden het ook zij, zich zoude schamen zijne goedkeuring te geven?* is het twijfelachtig of de tusschenzin in welke . . . ook zij tot het voorgaande of tot het volgende behoort: in het eerste geval ware beter: *zijn dit ontwerpen, waaraan eenig inboorling, in welken staat of in welke omstandigheden ook geplaatst, zich zoude schamen zijne goedkeuring te geven?* In het tweede geval ware beter: *zijn dit ontwerpen, waaraan iemand, die in het land geboren is, zich zoude schamen, in welken staat of in welke omstandigheden het ook zij, zijne goedkeuring te geven?* Voortreffelijk met betrekking tot de schikking der zinsleden is het volgende: *eer ik tot de zaak kom, welke het voorwerp van ons onderzoek uitmaakt, meen ik de beschuldigungen, die zoowel in den raad dikwijls door onze tegenstanders, als ook menigwerf in de volksvergaderingen door de aanklagers uitgestrooid zijn, te moeten wederleggen, opdat gij elk vooroordeel verwijderen, en de zaak, welke gerechtelijk beslist zal worden, duidelijk doorzien*

moegt. Door de juiste schikking der zinsleden, doet hier de lengte van den volzin aan de verstaanbaarheid niet het minste nadeel.

§ 466. Als een gevolg van dit vereischte der volzinnen mag men aannemen, dat woorden, welke *vereenigde denkbeelden* uitdrukken, bij elkander moeten geplaatst worden. Dien ten gevolge mogen de bijvoegelijke naamwoorden, bijwoorden, voorzetsels en voornaamwoorden, vooral de betrekkelijke, niet te ver van de woorden, waartoe zij betrekking hebben verwijderd worden. Bijv. de volzin: *zoo als de ondervinding dagelijks bewijst, is spaarsaamheid niet alleen voor den min-, maar ook voor den meervermogene aanbevelenswaardig*, ware minder goed aldus: *spaarzaamheid is niet slechts voor den min-, maar, zoo als de ondervinding dagelijks bewijst, ook voor den meervermogene aanbevelenswaardig*. Uit dezen regel vloeit ook voort, dat men aan het einde van eenen volzin de samenstooting van de werkwoorden der zinsleden moet vermijden, waartoe anders het voorschrift, den volzin met volle en welklinkende woorden te doen eindigen (zie § 470), zeer spoedig aanleiding zou kunnen geven, bijv. in de uitdrukking: *men moet zich voor overrijling, waartoe lichtelijk zulke menschen, die niet gewoon zijn na te denken, vervallen, wachten*. Beter ware: *men moet zich wachten voor overrijling, waartoe zulke menschen lichtelijk vervallen, die niet gewoon zijn na te denken*.

§ 467. Voorts moeten in eenen volzin de *hoofd-denkbbeelden* in het helderste licht geplaatst worden. Gebrekkig ten dien aanzien is het volgende: *Willem III landde in November 1688 met eene vloot te Torbay op de zuidwest-kust van Engeland, ten einde de staatkundige en godsdienstige vrijheid der Engelschen, gelijk zijn oogmerk was, te herstellen en te bevestigen*. Beter ware: *ten einde zijn oogmerk, herstel en bevestiging van de staatkundige en godsdienstige vrijheid der Engelschen, te volvoeren, landde Willem III in November 1688 met eene vloot te Torbay op de zuidwest-kust van Engeland*.

§ 468. De volzinnen moeten niet overladen zijn, dat is: hunne lengte moet niet onmatig, en ook die hunner leden niet te groot zijn, dewijl zij anders door te sterke inspanning vermoeijen, en alzoo eenheid en samenhang verliezen. Verwerpelijk ten dien aanzien is het volgende: *de Korinthiërs, gebelgd dat de Atheners den Korcyraeërs hulp verleend hadden, en Potidaea wegens afvalligheid van het bondgenootschap onderwerpen wilden, haalden Sparta over om eischen (met name de vrijlating aller Grieken) te doen, wier te verwachten afwijzing tot den door wederzijdsche verbittering onvermijdelijk geworden oorlog voerde, welke niet slechts een strijd tusschen staten bleef, maar zulks ook tusschen stammen (de Ionische en de Dorische) en tusschen staatsvormen (Demokratie en Aristokratie) werd, en welke met menigvuldige trouweloosheid en woeste wreedheid gepaard ging, terwijl niet zelden een zelfde staat hierbij in verschillende partijen verdeeld was*. — Evenzoo: *de gewichtigste plaatsen van het oostelijk hoofdgebied van den Europeeschen binnenhandel gedurende het laatste tijdperk der middeleeuwen waren Weenen en Regensburg, welke zoo wel voor den handel, — waarvan eenerzijds Indische, Grieksche en Hongaarsche waren, anderzijds voortbrengselen van Duitsche en Nederlandsche kunstlijst de voorwerpen uitmaakten, — tusschen Constantinopel en westelijk Europa, tusschen Donau en Rijn, als ook voor dien tusschen de noordelijke landen van Europa, tusschen Dantsig, Kiev en Venetië, tot stapelplaatsen dienden; aan dezen laatsten handelstak hadden echter ook Breslau en Praag een aanzienlijk aandeel: — in het westelijk hoofdgebied van dien handel deed Troyes,*

later ook Genua en Lyon, hetzelfde ten opzichte van het verkeer der Nederlanden en van noordelijk Frankrijk met zuidelijk Frankrijk en Lombardijë; maar deze handel werd reeds sedert het begin der veertiende eeuw door het ontstaan van een levendig onmiddellijk verkeer ter zee tusschen de kustlanden van zuidelijk Europa en de Nederlanden en Engeland verminderd: — voor het middelste hoofdgebied van dien handel waren de hoofdplaatsen Augsburg en vooral Neuremberg (welks handel, uitgebreider dan die der eerste stad, zich over geheel Duitschland naar Frankrijk, de Nederlanden, Italië en Polen uitstreekte), verder Frankfort en Keulen, hetwelk een recht van overlading bezat: — het handelsgebied der Hanse aindelijk, welke tegen het einde van dit tijdperk meer en meer het overwicht der Nederlandsche scheepvaart begon te gevoelen, omvatte alle kusten van noordelijk en westelijk Europa van Nowgorod tot Lissabon, en Brugge en Lubeck waren de hoofdmarkten voor den ruilhandel van noordsche voortbrengselen tegen de voortbrengselen en fabriekaten van zuidelijk en westelijk Europa. Geschiede verdeling van zoodanige volzinnen in meerdere kleinere is aan te prijzen. Hierbij moet men echter het tegenovergestelde uiterste vermijden, van de rede in menigvuldige kleinere volzinnen te versnipperen, waardoor men vaak uiterst eentoonig wordt, bijv.: *Er is eene geschiktheid om anderen belagchelijk te maken. Zij heeft eene dubbelsinnige waarde. Zij moet derhalve in toom gehouden worden. Ook de volkomenste menschen hebben zwakheden. Deze op te sporen is gemakkelijk, maar het is ook kleingeestig, dikwijls boosaardig, de zwakheden van anderen belagchelijk te maken.*

§ 469. Men moet dan ook trachten in de verbinding der volzinnen *verscheidenheid* te brengen, door lange en korte volzinnen met elkander te doen afwisselen; terwijl men tevens tusschen de volzinnen, alsmede tusschen hunne leden en woorden gepaste *evenredigheid* en *opklimming* dient in acht te nemen. Zoo moet, wanneer twee dingen met elkander vergeleken of tegen elkander overgesteld worden, in de laatste leden en woorden des volzins zekere gelijkheid en evenredigheid van denkbeelden en uitdrukkingen plaats hebben. Bij de opklimming moet men zorgen, dat eene sterke uitdrukking nimmer door eene zwakkere gevolgd worde, bijv.: *roof, moord, brooddronkenheid, dartelheid en moedwil kenmerkten den doortocht der vijandelijke legers*; daar *roof* en *moord* hier veel sterker van beteekenis zijn dan de volgende woorden, ware het beter te schrijven: *brooddronkenheid, dartelheid, moedwil, roof en moord kenmerkten den doortocht der vijandelijke legers.* — Ter bevordering van de bedoelde evenredigheid en opklimming plaatse men, wanneer een volzin uit twee leden bestaat, het langste aan het einde, omdat de volzin aldus verdeeld gemakkelijker is uit te spreken, en het kortste lid bij overgang tot het tweede beter in de gedachten gehouden, en alzoo het verband beider leden duidelijker ingezien wordt. Verwerpelijk ten opzichte van de gevorderde evenredigheid en opklimming is het volgende: *zij, die Jacobus II hebben AANGESPOORD EN HEM DEN RAAD GE-GEVEN, de staatkundige en godsdienstige vrijheid zijner onderdanen te beperken, waren geen vrienden van hun vaderland, even min als de raadsliden van Karel I. Beter ware: evenmin als de raadsliden van Karel I vrienden van hun vaderland kunnen genoemd worden, mogen het diegenen, welke Jacobus II den raad gegeven en hem aangespoord hebben, de, enz.* Op gelijke wijze handele men wanneer de volzinnen uit meer dan twee leden bestaan, maar zorge tevens, dat de leden niet te veel van elkander verschillen, en ieder lid op zich

zelf genoegzame ronding hebbe. — Men voege verder geene onmiddellijk op elkander volgende voorstellen, ten zij bij opsomming, met *hetzelfde* woord aan elkander, daar zulks eenen wanklank veroorzaakt. Bij zoodanige opsomming kan ook wel het nazindeel met betrekking tot de voorzindeelen zeer kort moeten zijn, bijv.: *wanneer alles tegen mij samengevoeren heeft; wanneer, wat ik ook zegge, iedere verdediging ten kwade geduid wordt; wanneer . . ., enz.: zoo moet ik wel zwijgen.*

§ 470. Ook dient men bij het slot van eenen volzin vooral opmerkzaam te wezen, om geene eenlettergrepige en onbeduidende woorden, zoo als de kleinere redevleedelen zijn, te gebruiken, ten zij op zoodanige woordjes de hoofdnadruk valle, bijv.: *veeltijds vergeet men weldaden, maar beleedigenen noort.* In het algemeen dient men, bij behoorlijke lengte van het laatste lid, volle en welklinkende woorden tot sluiting te bezigen. Hierbij moet echter het gestelde in § 466 worden in acht gegomen, terwijl men eindelijk ook dient te zorgen, met geene naslepende bepaling den zin te sluiten. Verwerpelijk ziju ten aanzien der slotwoorden de volgende volzinnen: *in tijden van spanning, bij gevaarvollen oorlog, heroorming in het staatswezen, als anderszins, VANGT gewoonlijk voor wetenschappen en fraaije letteren een nieuw en schitterend tijdperk AAN; beter ware voor: vangt . . . aan te bezigen; wordt . . . geboren.* — *Met de schriften van Cicero zijn onze rechtsgeleerden meer bekend, dan met die van Demosthenes, welke nogtans den eersten zeer ver overtreft, TEN MINSTEN ALS REDENAAR, VOOR: welke nogtans den eersten, ten minsten als redenaar, zeer verre overtreft.*

§ 471. Ter bevordering van korthed, nadruk en levendigheid van voordracht, kan men dikwijls twee of meer voorstellen door weglating der voegwoorden samentrekken, hoezeer zulks altijd afkeuring verdient, wan neer meer dan een onderwerp in zoodanige voorstellen voorkomt. Deze samentrekking kan op menigerlei wijze plaats hebben, maar vooral door *bijvoegelijke naamwoorden*, die in dit geval als bijwoorden voorkomen, en door *deelwoorden*, die zoo wel als de bijvoegelijke naamwoorden onverbogen blijven. Eenige voorbeelden zullen ten dezen aanzien genoegzame opheldering geven.

1°. Kan een onverbogen bijvoegelijk naamwoord tot samentrekking van twee of meer volzinnen dienen, als: *Prins Willem I, ONSTERPELIJK door zijne daden, zal steeds, enz., VOOR: DIE onsterfelijk was; — TE VREDEN met de vrijheid van Rome verzekerd te hebben, legde Camillus het Dictatorschap neder, VOOR: DAAR hij te vreden was; — GROOT in gevaren, STOUT in het ontwerpen, ANEL in het uitvoeren, ondernam hij alles, VOOR: HIJ, DIE groot was in, enz.*

2°. Kan op gelijke wijze het verleden deelwoord ter samentrekking van twee of meer volzinnen dienen, als: *Frederik II atierf, van alle zijne onderdanen MENSBEND, VOOR: EN werd van alle zijne onderdanen beweend; — GEGOMEN, hetgeen gij vraest is waar, VOOR: WANNEER men aanneemt, dat hetgeen gij vraest is waar is; — door zijne vrienden VERLATEN, door zijne vijanden VERVOLGD, vlood Marius naar afgelegen stekken, — VOOR: Marius, DIE door zijne vrienden overlaten was, enz.*

3°. Wordt ook het tegenwoordig deelwoord tot samentrekking der volzinnen gebezigd, als: *hij kwam LAGCHENDE in de kamer, VOOR: hij LACHTTE, terwijl hij in de kamer kwam; — Marlborough, Eugenius te hulp KOMENDE, noodzaakte de Franschen af te trekken, VOOR: Marlborough kwam Eugenius te hulp, EN noodzaakte; enz.; — ZIENDE, dat aller oogen op hen gevestigd waren, bloven zij rustig, VOOR: OMDAT zij zagen, dat, enz.*

VIJFDE HOOFDSTUK.

Over de zinscheiding.

OVER DE SCHEI- EN ZINTEEKENS.

§ 472. Niet alleen vermoeijend, maar zelfs onverstaanbaar zoude het zijn, wanneer men onafgebroken over iets bleef voortspreken of lezen, zonder van tijd tot tijd te rusten. Ter aanwijzing van de plaatsen, waar dit in overeenstemming met den aard der rede behoort te geschieden, bedient men zich van zekere teekens, welke onder den naam van *scheiteekens* bekend zijn.

Hiermede verwant zijn de zoogenaamde *zintekens*, welke ter aanduiding van de verschillende wijzen van uitdrukking, en van den aard onzer gemoedsbeweging moeten dienen. Beide soorten worden onder den naam van *leesteekens* begrepen.

§ 473. Tot de *scheiteekens* brengt men de *komma* (,), het *komma-punt* (;), het *dubbele punt* (:) en het *punt* (.), welke door slechts twee verschillende teekens en door hunne samenstelling worden voortgebracht.

§ 474. De betekenis eener uitdrukking verschilt naar gelang van de plaatsing der scheiteekens. Zoo leverde een der rechtters over Karel I, koning van Engeland, zijn stembriefje zonder scheiteekens in, zoodat hieruit naar welgevallen de veroordeeling of de vrijpraak des konings konde worden gelezen. De uitdrukking: *schrijven, niet spreken moet gij*, verandert door verplaatsing der komma achter *niet* geheel van betekenis. Evenzoo is het met de volgende uitdrukkingen: *de Rhyjn verdeelt zich in twee armen boven Pannerden, bij IJsseloord, bij Wijk bij Duurstede en bij Utrecht*; — *de Rhyjn verdeelt zich in twee armen boven Pannerden bij IJsseloord, bij Wijk, bij Duurstede en bij Utrecht*. — *In plaats van zich, met hulp der inboorlingen, van Spanje onafhankelijk te maken, zocht Pizarro de goedkeuring des konings te verwerven*; — *in plaats van zich, met hulp der inboorlingen van Spanje, onafhankelijk te maken, zocht Pizarro de goedkeuring des konings te verwerven*.

Hieruit blijkt dat de plaatsing der scheiteekens van geen gering belang is, maar een onontbeerlijk hulpmiddel tot de juiste uitdrukking der gedachte. De uitgebreidheid der zindeelen, de vrees voor niet genoegzame afscheiding bij het lezen, het verlangen om bepaald op eenig gedeelte der rede de aandacht te vestigen, het bespoedigen van den gang der gedachten, enz., geven den schrijver meermalen aanleiding de rust of grooter of kleiner te nemen; in het algemeen echter kan men eenige vaste regelen tot grondslag nemen, waarvan hier de voornaamste volgen.

a. *Over de Komma.*

§ 475. Men bedient zich van de komma ter aanwijzing van de kleinste door teekens uit te drukken rust. Men leert voornamelijk door haar het innerlijk samenstel der volzinnen kennen, en kan haar vooral ter plaats, waar het voegwoord ontbreekt, niet missen.

§ 476. De komma wordt hoofdzakelijk gebruikt :

1°. tusschen verscheidene bij elkander geplaatste onderwerpen of gezegden, die tot dezelfde gedachte betrekking hebben, en niet door voegwoorden verbonden zijn, als: *vleesch, brood, geschut, kruut: alles ontbreekt*; — *Luther was gevat, geleerd, koen, werkzaam en rechtschapen*; maar *vele zijner tijdgenooten verdrukten, haatten en vervolgden hem*. Heeft het gezegde eene nadere bepaling of aanvulling, dan moet de komma daarachter geplaatst worden, bijv.: *Rotterdam, eene der fraaiste steden van ons vaderland, is doorsneden met grachten, rijk in schoone gebouwen, bloeiend door koophandel, en munt boven de meeste landsteden en vele zeehavens uit*.

2°. hetzelfde is toepasselijk op de werkwoorden, als zijnde niets anders dan met het koppelwoord *zijn* vereenigde gezegden, bijv.: *hij leest, spreekt en schrijft zeer vlug*; — *een goed huisvader onderhoudt, beschermt en verzorgt gade en kroost*. Ook plaatst men de komma tusschen die bijwoorden en voorzetsels, welke op hetzelfde denkbeeld betrekking hebben, bijv.: *dit is alom, allesins, altijd en door allen geloofd*; — *van, met of door wien hebt gij het bericht ontvangen*.

3°. ter aanwijzing der afscheiding van bij elkander behoorende denkbeelden, ten gevolge waarvan elk tusschenvoegsel tusschen twee kommas moet geplaatst worden, als: *hij viel, door zijne krijgsmakkers beweend, als offer zijner kloekmoedigheid*; — *Hendrik de vierde, een der beste koningen van Frankrijk, werd door Ravallac vermoord*. Wat zeventlijk tot den zin eens voorstels behoort kan echter niet als tusschenvoegsel worden aangemerkt, weshalve het *doel, middel* of de *wijze* eener werking niet tusschen kommas moeten geplaatst worden, bijv.: *hij heeft dikwijls zijnen haat tegen mijnen broeder ten sterksten doen blijken*; — *ik ben altijd voor de toemeloosheid zijner hartstochten beducht geweest*. Deze regel wordt somwijlen, doch ten onrechte, verworpen door enkele schrijvers, die, naar zij vermeenen duidelijkheidshalve, gewoon zijn alles, wat niet tot een voorstel in zijnen eenvoudigsten vorm behoort, af te scheiden, en dus alle bijwoorden en verdere omstandigheden tusschen kommas plaatsen, bijv.: *hij heeft, dikwijls, zijnen haat, tegen mijnen broeder, ten sterksten, doen blijken*. Zoo-danige wijze van zinscheiding bevordert de onduidelijkheid en vermoeit den geest, in plaats van dezen overeenkomstig het doel der zinscheiding te hulp te komen. Het volgend voorbeeld zal zulks overtuigend genoeg aantoonen: *hij beklom, met zijn volk, den wal, en drong, terstond, door rook en vlammen, tot een onaanzienlijk huis, in eene zijstraat door, spoedde zich naar binnen, enz.* Men dient hierbij vooral de stelling van een onzer voortreffelijkste taalgeleerden in het oog te houden, dat kommas merkpaaltjes zijn langs het pad, en geene hekken of sluitboomen, die den wandelenden adem ophouden of stuiten. Alleen nadrukshalve kunnen bijwoorden of bijwoordelijke uitdrukkingen somwijlen tusschen kommas voorkomen, en alsdan moeten zij steeds met veranderde stembuiging worden uitgesproken, bijv.: *zij bleven steeds in onderhandeling met de stad, het zij om tot een gewenscht verdrag te geraken, het zij om er, onverhoeds, op aan te vallen*.

4°. vóór alle omschrijvingen, ter nadere bepaling of verklaring van eenig onderwerp of gezegde dienende, ten gevolge waarvan in het bijzonder de betrekkelijke voornaamwoorden meest altijd door eene komma worden

voorafgegaan, bijv.: *de man, wiens daden wij kennen*; — *gisteren zag ik Bolivar, den bevrijder van Zuid-Amerika*; — *gij weet, wat ik verricht heb.*

5°. vóór de voegwoorden moet steeds eene komma geplaatst worden, wanneer zij geheele voorstellen samenverbinden, als: *eene Spartaansche vrouw overreikte eens haren zoon zijn schuld, en seide tot hem: of niet, of erop.* Ook moet eene komma vóór het voegwoord geplaatst worden, wanneer de werkwoorden, die in de voorstellen voorkomen, in verschillende tijden gebezigd worden, als: *ik heb er nooit aan getwijfeld, en zie thans, dat ik volmaakt gelijk heb.*

6°. wanneer eenig voegwoord verzwegen wordt, zoo plaatst men de teekens, als of dit woord er werkelijk stond, bijv.: *als ik het zie, (dan) aal ik het gelooven.*

7°. vóór verklarende voorstellen staat mede eene komma, als: *hij raadde mij, dat ik vertrekken zoude.* Ontbreken echter de verbindende woordjes *als* of *dat* bij de onbepaalde wijze, dan vervalt de komma, als: *hij beval mij, te spreken, voor: hij beval mij, dat ik spreken sou.*

8°. bij omzettingen van twee of meer door kommas gescheiden zinsleden onderling, blijft het scheiteeken tusschen de leden behouden, bijv.: *die pek. aantast, bezoedelt zich; — wat ik hem medegedeeld heb, weet gij; — u te bevrijden, is ons voornemen.*

§ 477. Geene komma moet geplaatst worden vóór de voegwoorden, wanneer zij enkele woorden of deelen van voorstellen samen verbinden, als: *hij ontving mij gul en met voorkomende vriendelijkheid*; — *men moet eten om te leven, maar niet leven om te eten*; — *hij heeft noch verstand noch geld*; — *ziek en zwak, geduldig en lijdzaam, edel van geboorte en hart, verheven van ziel, welgemaakt van leden, en bevallig van houding en spraak was hij.* Wanneer een bijvoegelijk naamwoord zoodanig met het aanhoorig zelfstandig naamwoord verbonden is, dat beide te samen een onverdeeld begrip vormen, dan neemt deze uitdrukking een bijvoegelijk naamwoord, zonder komma achter zich, voorop, bijv.: *nieuwe Delftsche boter*; zulks beteekent *nieuwe, geen oude Delftsche boter*, terwijl *nieuwe, Delftsche boter* zoude willen zeggen: *nieuwe, en wel Delftsche boter.*

b. Over het Komma-punt.

§ 478. Het komma-punt dient in het algemeen tot het aanwijzen eener eenigzins langere rust dan bij de komma het geval is. Wanneer derhalve twee gedachten onderling niet in het gewone, naauwe verband staan, is geen kleinere rust dan die van het komma-punt te gedoogen.

§ 479. Dit teeken wordt hoofdzakelijk gebezigd:

1°. tusschen voor- en nazindeelen, onverschillig of de nazindeelen volstrekt of wel betrekkelijk zijn, de voorstellen mogen dan lang of kort wezen, bijv. bij volstreekte nazindeelen: *hoe moeilijker de kennis der krijgskunst is; zoo veel te meer moeten wij ons haar trachten eigen te maken*; — *of gij betaalt mij; of ik klaag u aan.* — Bij betrekkelijke nazindeelen: *ik heb u alle middelen aan de hand gegeven; maar nu hoop ik ook, dat gij er u verder in oefenen zult.*

2°. wanneer één voorzindeel door meerdere nazindeelen gevolgd, of wel, omgekeerd, één nazindeel door meerdere voorzindeelen wordt vooraf-

gegaan; alsdan moet men tusſchen de ſamenſtellende deelen, waaruit het voor- en nazindeel beſtaat, een komma-punt, en tusſchen het geheele voor- en nazindeel een dubbele punt plaatsen; worden echter de twee laaſte deelen van het naaindeel door het voegwoord *en* met elkander verbonden, dan mag vóór dit voegwoord geen komma-punt, maar alleen eene komma gebezigd worden, bijv.: *wanneer gij dezen regel volkomen begrijpt; wanneer gij er u genoegzaam in geoefend hebt: zoo zult gij zeer goed weten, in wèlk geval gij u van het een of het ander dezer ſcheiſteekens moet bedienen. — Eene algemeene veredeling is het doel, naar hetwelk alles ſtreeft: DAAROM gaf ons de Voorzienigheid zoo veel aanleg tot het goede; DAAROM ſchonk zij der natuur zoo vele bekoorlijkheden; DAAROM wakte zij door menigvuldige middelen de rede uit hare ſluimering, en DAAROM gaan wij eens in eene betere orde van dingen over.*

3°. zoodra meerdere bijzondere begrippen, die elk op zich zelf reeds door kommas verdeeld zijn, onderling verbonden en verder voortgezet worden, zonder tot elkander als voor- en nazindeel in betrekking te ſtaan, bijv.: *wij hebben het niet altijd in onze macht, de zaken naar welgevallen te regelen; dikwijls worden wij tegen wil en dank genoodzaakt, ons naar den wil van anderen te ſchikken; dikwijls worden wij in onze beſte verwachtingen door eene ſchijnbare kleinigheid te lewr geſteld; dikwijls zijn alle onze pogingen vergeeſch ter afweering van een onvoorzien onheil; zelfs zien wij ons ſomtjids gedwongen, tegen onze belangen te handelen, en, niettegenſtaande wij de zadoelige gevolgen daarvan vooruitsien, juist datgeen te doen, wat wij wenschen te vermijden.*

4°. achter zoodanige nazindeelen, waar eigentlich een vraag- of uitroop- teeken behoorde te komen, wanneer men dit teeken eerst aan het einde der geheele rede plaatſt, als: *welk veldheer kan zeggen, dat hij altijd onberispelijk gehandeld heeft; dat hij nimmer van de woorschriften der krijgskunst is afgeweken; dat hij altijd zijne pogingen met den beſten uitſlag heeft bekroond gezien, enz.?*

5°. wanneer ten opzichte van den geheelen zin wel is waar elk onderdeel afzonderlijk opgegeven, maar evenwel als met de overige onderdeelen van gelijke waarde gedacht wordt, als:

Eigenschappen van den waren held.

1°. *Hij zal nimmer zijnen wapenbroeder zoeken te benadeelen;*

2°. *hij koestert nooit eenigen nijd;*

3°. *hij tracht nimmer de verdienſten van een ander in een ongunstig daglicht te ſtellen;*

4°. *hij is altijd bereid zijnen medemensch hulp te bewijzen, enz.*

6°. wanneer het volgende zindeel dienen moet ter verklaring van het voorgaande, bijv.: *lezen, ſchrijven en rekenen zijn onontbeerlijke kundigheden; geen beroep toch, hoe gering ook, kan zonder haar behoorlijk uitgeoefend worden.*

c. Over het dubbele punt.

§ 480. Het dubbele punt wijſt eene eenigzins grootere ruſt aan in het lezen dan het komma-punt, en wordt vooral gebezigd:

1°. wanneer men een hoofdvoorstel aankondigt, het zij men daarbij zich ſelven, het zij iemand anders ſprekende invoert, bijv.: *wij willen de vraag oploſſen: in hoe verre kan een vol ingericht leger tot de ſelſtaandigheid*

van eenen staat bijdragen; — God sprak: daar zij licht; — Stolberg zeide: die altijd lagchen kan, is gewis een deugniet.

2°. tusschen het samengestelde voor- en nazindeel in zoodanige volzinnen, waarin het nazindeel door meerdere voorzindeelen voorafgegaan, of een dezer laatsten door meenders der eerstgemelden gevolgd wordt, en deze door een komma-punt van elkander gescheiden zijn (zie § 479, 2°).

d. Over het punt.

§ 481. Het punt, dat de grootste rust bij het lezen uitdrukt, dient om het einde van eenen volzin aan te wijzen, en wordt dus gebezigd:

1°. om algemeene en ondergeschikte voorstellen van elkander af te scheiden, als: *de leugenaar maakt zich zelven verachtelijk. Ieder deugdzzaam en verstandig mensch zal deze waarheid erkennen.*

2°. ter scheiding van gelijkgeordende voorstellen, dat is, van zulke voorstellen, welke op elkander volgen. zonder dat het eene tot verklaring van het andere noodig zij, en welke men alzoo als algemeen en gelijkwaardig voorop plaatst, om vervolgens uit beide te gelijk iets af te leiden. Daar nu een voegwoord in een voorstel altijd het kenmerk van ondergeschiktheid is, zoo worden zoodanige gelijkgeordende voorstellen nimmer door voegwoorden verbonden, bijv.: *Tiberius Gracchus oefende in vroegeren tijd eenen grooten invloed op de bevolking van Rome uit. De bewoners van Ierland luisteren tegenwoordig met vertrouwen naar de stem van Daniel O'Connell. Hoogstbelangrijk zoude het zijn eene vergelijking tusschen deze beide volksleiders te maken.*

§ 482. Is het verband tusschen op elkander volgende zinnen niet zoo naauw, dat zij te samen in onmiddellijke betrekking staan, en zijn zij niet als dadelijk ondergeschikte denkbeelden aan te merken, dan bezigt men achter het punt een dwarsstreepje, bijv.: *Door gezonde spijszen verkrijgt het ligchaam behoorlijk voedsel. — Men vermijde het gebruik van te sterk gekruide spijszen. — Zwarte spijszen veroorzaken dikwerf, enz. — Geheel nieuwe redeneeringen worden altijd aan het hoofdvan eenen regel begonnen.*

§ 483. Men moet in eene rede nimmer tot den eenvoudigsten vorm gebrachte voorstellen als volzinnen op elkander doen volgen, daar zulks aanleiding tot verwarring en gebrek aan samenhang geeft, als: *Hij kwam te huis. Hij zette zich aan tafel. Hij at. Hij dronk. Hij legde mes en vork neder. Hij stond op. Hij ging in den tuin, enz.*

§ 484. Het punt kan ook, naar gelang van den aard der uitdrukking, of door een vraag- of door een uitroepsteeken vervangen worden. Beide zinteekens worden door ons in § 486—488 behandeld.

e. Over de zinteekens.

§ 485. In de eerste plaats wordt ook het punt, of alleen of door verdubbeling, als zinteeken gebezigd. Het *dubbele punt* toch wordt als zoodanig gebruikt tot aanwijzing eener verklaring achter de woordjes *dat is*, *versta*, *bij voorbeeld* en dergelijke, als: *Napolcon voerde het continentaal-stelsel in,*

dat is: hij verbod den invoer van alle Britsche waren op het vaste land van Europa.

Het punt alleen wordt als zinteeken gebezigd ter aanduiding eener verkorting, als: *Z. M.* voor: *Zijne Majesteit*; — *H. K. K. H.* voor: *Hare Keizerlijke Koninklijke Hoogheid*; — *bijv.* voor: *bij voorbeeld*; — Wagenaar, *Vaderl. Gesch.*, *D. X*, *bl. 9*, enz. — Ook als onderscheidingsteeken op de *i* en *j*.

§ 486. Het *vraagteeken* wordt geplaatst achter alle rechtstreeksche vragen, als: *waar woont gij?* maar niet achter zijdelingsche of enkel verhalende vragen, als: *ik vroeg hem, waar hij naar toe ging.* Wanneer verscheidene vragen, die onderling met elkander in verband staan, op elkander volgen, dan wordt het vraagteeken geheel achteraan geplaatst, en de voorafgaande vragen worden door een komma-punt van elkander gescheiden (zie § 479, 4°), als: *wat verlangt gij; wat bedoelt gij daarmee; wat kan het u baten hierop zoo zeer aan te dringen?*

§ 487. Het *uitroep- of verwonderingsteeken* wordt, met inachtneming van de laatste aanmerking ten aanzien van het vraagteeken, geplaatst:

1°. achter alle zoodanige uitdrukkingen, die eenen sterken of levendigen hartstocht aanduiden, als: *van vrienden en bloedverwanten gescheiden; van vrijheid beroofd; in ketenen geklonken; der spotternij prijs gegeven, stond hij daar!*

2°. na voorstellen, die eenen wensch, eene gelofte, eene verwondering, eenen schrik, eene aanmaning of een bevel uitdrukken, als: *dat gij toch eindelijk leerdet zwijgen! — Ik beloof het u bij al wat wij dierbaar is! — Welk een hevige storm! — Vertrek van hier!*

3°. in het bijzonder na alle tusschenwerpsels, wanneer deze niet aan een voorstel tot inleiding dienen, noch de uitdrukking van den hartstocht door het geheele voorstel verspreid is, daar alsdan dit laatste het uitroepsteeken, maar het tusschenwerpsel zelf alleen eene komma achter zich neemt, *bijv.*: *ach! — foei! — o, hoe gaarne wil ik het vergeten!*

4°. na alle zoodanige woorden, welke als uitdrukking eener hevige gemoedsbeweging met de eigentlijke tusschenwerpsels moeten gelijk gesteld worden, als: *Brand! — Marsch! — Vuur! — Help!*

§ 488. Het *vraag- en uitroepsteeken* komen ook nog tusschen het *insluitingsteeken* voor, wanneer men aan de richtigheid van een gezegde twijfelt, als: *van de vijanden zouden vijf duizend, van de onzen nog geen twintig gesneeuwd zijn (? of!).*

§ 489. Voorts komen nog voornamentlijk de volgende zinteekens in aanmerking:

Het *aandachtsteeken* (—), waarvan men zich bedient:

1°. wanneer men midden in eenen volzin ophoudt, om de opmerksaamheid en verwachting op het volgende te vestigen, als: *hij liet met groote kosten nieuwe werken aanleggen, stak bij de nadering des vijands de voorsteden in brand, en — gaf de vesting over.*

2°. zoo wel vóór als na iederen tusschenzin waarop men daardoor de aandacht wenscht te vestigen, als: *de kennis onzer moedertaal is voor een ieder — rijk of arm — volstrekt onontbeerlijk.*

Somwijlen komt dit teeken ook ter scheiding van verschillende denk-

beelden, bij inhouds-opschriften als anderszins, louter spraakkunstig voor, bijv.: *Karel V*; — *Duitsch Keiser in 1520*; — *sterft in 1558*.

§ 490. Het *insluitings-teeken* ( ), [ ] gebruikt men:

1°. bij het bezigen van een kunstwoord, dat letterlijk hetzelfde of wel eene vertaling van het voorgaande is, als: *insluitings-teeken* (*parenthesis*), *afdeelings-teeken* (*paragraaf*), *afkappings-teeken* (*apostrophe*), *aanwijzings-teeken* (*renvooi*), *scheidings-teeken* (*trema*).

2°. wanneer men eenen tusschenzin bezigt, die zonder zinstoornis ook wel had kunnen wegblijven, bijv.: *de strenge winter van 1822 op 1823 (het water bleef maanden lang dicht gevoren) kostte aan vele menschen het leven*.

3°. wanneer in eene aanhaling of anderszins eenig woord voorkomt, dat uit den samenhang zelven niet gemakkelijk genoeg te verstaan is, vlecht men hiervan wel eens, bij wijze van tusschenrede, eene verklaring in, als: *een groot geleerde van onzen tijd (Bilderdijk) heeft door zijne scherpzinnige navorschingen hieromtrent veel licht verspreid*.

Men moet echter met het gebruik van dit teeken spaarzaam te werk gaan, daar het gewoonlijk eenig gebrek in den stijl verraadt.

§ 491. Het *afdeelings-teeken* (π , §) wordt gebezigd, om bij wetenschappelijke voordracht de onderwerpen in zekere afdeelingen te splitsen, en den lezer bij gelegenheid daarop te kunnen verwijzen.

Deze verdeling der onderwerpen eener rede of voordracht geschiedt ook dikwerf door *letters* en *getalmerken*, ten einde het onderling verband der deelen en hunne betrekkelijke waarde in eens kunne worden overzien.

§ 492. Het *opshortings- of weglatings-teeken* (. . .) plaatst men daar, waar eene rede, het zij uit kieschheid, het zij bij sterken hartstocht, het zij om het overige te laten raden, afgebroken wordt, als: *ik had eene zachte behandeling; maar mijn gezworen vijand . . . Gij verstaat mij reeds. — Ik ben verzekerd, hij is een . . .*

§ 493. Het *aanhalingsteeken* (« ») wordt gebezigd, wanneer men de woorden of uitdrukkingen van een ander woordelijk aanhaalt, en wordt meestal niet alleen aan het slot en den aanvang dier inlassching, maar ook vóór iederen nieuwen regel geplaatst, als: *Hendrik IV sprak zijne troepen met de volgende woorden aan: «gij zijt Franschen, hier ziet gij uwve vijanden, en ik ben uw Koning!»*

§ 494. Het *koppelteeken* (-) dient ter verbinding van samengestelde woorden, welke wegens hunnen aard geene innige samenstelling toelaten, als: *de Engelsch-Nederlandsche vloot*. Ook wordt het geplaatst bij woorden van denzelfden uitgang, ten einde de lastige herhaling te vermijden, als: *schaak-, kaart- of dobbelspel*. Eindelijk plaatst men dit teeken, wanneer men aan het einde van eenen regel midden in een woord afbreken moet (zie § 503—508).

§ 495. Het *afkappingsteeken* (') staat bij het weglaten van eene of meerdere letters in een woord, en zulks ter plaatse van die letters, bijv.: *'s Konings wil; — 't huis; — om d'ouden stam te voén*.

§ 496. Het *aanwijzings-teeken* (* †), dat gewoonlijk tusschen twee haakjes staat, wordt gebezigd, wanneer men buiten den tekst eenige verklaring of opheldering geven wil, welke over het algemeen met den

naam van *aanteekening* bestempeld wordt. Men bezigt hiertoe ook wel cijfers of letters.

§ 497. Het *scheidings-teeken* (· ·) dient om twee in hetzelfde woord naast elkander komende, doch tot verschillende lettergrepen behorende, klinkers van elkander te scheiden, en wordt op de eerste letter der tweede lettergreep geplaatst, als: *poëzij*, *zeeën*.

§ 498. Het *samentrekkings-teeken* (A) dient om aan te wijzen, dat in een woord twee lettergrepen tot ééne samengetrokken zijn, en staat steeds boven den laatsten klinker, als: *weër* voor *weder*; *heldendaân* voor *heldendaden*. Deze samentrekking van lettergrepen geschiedt eigenlijk door de inéentrekking der klinkers van twee lettergrepen, en somtijds ook met uitwerping of liever versmelting van de tongletter, en verwisseling van den toonloozen klinker met den klank-aangevenden van de eerste lettergreep; doch wordt, behalven in dichtmaat, weinig gebruikt, ten zij de welluidendheid zulks medebrenge, als: *wéérgesteldheid* voor *wedergesteldheid*, enz. Dikwijls wordt ook het teeken weggelaten, al is de samentrekking geschied.

§ 499. Het *nadrucks-teeken* ('); dient ter aanwijzing of onderscheiding van zoodanige woorden, waarop men wil dat bijzonder gelet worde, en welke anders niet zouden uitkomen. Het wordt op elk der klinkers van de te verheffen lettergreep geplaatst, als: *zij hadden slechts één kind in het leven behouden*; — *hij kwam óóer zijnen tijd*; — *die daad is niet wijs en verstandig, maar wel ónwijs en ónverstandig, en ten hoogsten ónkiesch*. Men moet in het bezigen van dit teeken zeer spaarzaam te werk gaan.

§ 500. Verder gebruikt men nog tot het schrijven van vreemde woorden eenige voor onze taal niet noodige zintteekens, als: de *accenten*, *cedille*, enz., bijv.: *de Vendée*, *de Père noble*, *Pont l'Evêque*, *Alençon*, *España*, waarvan sommige wel in vorm met de bij ons gebruikelijke overeenkomen, maar wier nut en strekking in de spraakleer dier talen moet worden nagegaan.

OVER DE HOOFDLETTERS.

§ 501. De *hoofdletters* worden aan het hoofd of begin van zulke woorden geplaatst, die men van anderen onderscheiden wil; door hun te menigvuldig gebruik zoude men dit doel geheel missen, en men dient zich derhalve naar de volgende regels te gedragen.

§ 502. Men plaatst de hoofdletters:

1°. aan het begin van iederen volzin, en dus ook na een vraag- en uitroep-teeken, / wanneer deze den voorgaanden zin geheel sluiten. Is eene redeneering geheel geëindigd, dan begint men eene volgende met eenen nieuwen regel, en laat dezen eenigzins inspringen.

2°. bij alle eigennamen van menschen, volken, landen, zeeën, steden, dorpen, bruggen, rivieren, maanden, dagen, enz., zij mogen zelfstandig of wel bijvoegelijk voorkomen.

Eenigen willen de bijvoegelijke naamwoorden, van eigennamen afgeleid, met kleine letters doen beginnen; maar zulks is onzes inziens af te keuren, daar het meermalen onduidelijkheid veroorzaakt.

3°. wanneer een gemeen zelfstandig naamwoord of door den samenhang, of door de wijze, waarop het gebezigd wordt, eene bepaalde beteekenis verkrijgt, welke uit den spraakkunstigen zin niet kan opgemaakt worden, zoo moet het met eene groote letter beginnen.

Diensvolgens bezigt men ook hoofdletters bij het begin van alle eennamen, wanneer men iemand daarmede aanspreekt; alsmede bij het begin van alle titels van boeken, bekende of uitmuntende schilderijen van beroemde meesters, bij namen van schepen en bij die van denkbeeldige wezens, wanneer deze als personen worden voorgesteld.

4°. het plaatsen van eene groote letter aan het begin van iederen regel in dichtmaat is in onze taal nog algemeen in gebruik.

OVER DE WOORDSNIJDING.

§ 503. Eindelijk moeten wij nog met een enkel woord gewagen van de voorschriften, welke men in acht te nemen heeft, om een woord aan het einde van eenen regel *behoorlijk* af te snijden, en niet ongepast af te breken.

§ 504. Deze afsnijding wordt door het koppelteken (-), of in schrift ook wel door het teeken (ˆ), aan het einde van den regel aangewezen. — Als algemeene regel geldt hierbij, dat men de afsnijding der lettergrepen overeenkomstig de gevestigde uitspraak moet bewerkstelligen. Daar de afsnijding slechts een hulpmiddel is ter aanwijzing, dat de twee gedeelten tot een zelfde woord behooren, zoo moet men haar zoo spaarzaam mogelijk bezigen.

§ 505. Voor zoo ver zulks doenlijk ware, zoude deze afsnijding ook in overeenstemming met den aard en vorm der samenstellende deelen van elk woord behooren plaats te hebben; maar hierbij komen door de vervorming van vele woorden ontelbare zwaarigheden te voorschijn. Dien ten gevolge moet men er zich hoofdzakelijk op toelleggen, om:

1°. waar zulks kan, elk der lettergrepen van een woord ongeschonden te bewaren, als: *elk-ander*, *tel-len*, *geeuw-en*, *loo-chenen*.

2°. geene samengestelde letterteekens, welke in de uitspraak eenen enkelvoudigen klank hebben, te scheiden.

Hieruit volgt, dat men zoude moeten schrijven: *ding-en*, *mensch-en*, *bosch-aadje*, enz., en niet: *wen-schen*, *dron-kaard*, gelijk gewoonlijk gedaan wordt.

§ 506. Door het gevestigd gebruik echter is de snijding der meervoudige naamwoorden en der werkwoorden, van die naamwoorden afkomstig of hiermede één, wier stamwoord in het enkelvoud eenen verdubbelingsklinker ter aanduiding van den scherp klank aanneemt, vóór den eind-wortelmedeklinker gewettigd, als: *graat*, *gra-ten*; *schuur*, *schu-ren*; schoon men eigenlijk moest afbreken *schuur-en*, *graat-en*, *week-en*. Wellicht ware de invoering van dit laatste verkieslijker, maar alsdan zoude de verdubbelingsklinker in ieder geval dienen bijbehouden te worden, en hiervan heeft men ter voorkoming van eene oneigentlijke aanhouding van den scherp klank met recht afgezien.

§ 507. De woorden, welke, op *sch* en *ch* uitgaande, bij toevoeging eener eindlettergreep hunnen hellen klank zouden kunnen verliezen,

nemen eene *s* of *g* achter dien klinker, en worden hierbij afgebroken, bijv. : *visch*, *vis-schen*; *lach*, *lag-chen*; *gepoch*, *pog-chen*.

§ 508. Vreemde woorden snijde men steeds in gevolge de gevestigde uitspraak, zonder op de oorspronkelijke samenstelling acht te geven, daar deze woorden gewoonlijk te veel vervormd en te weinig algemeen als samengesteld bekend zijn, om ten dien aanzien andere voorschriften te kunnen geven. Men trachte echter ook hierbij altijd de afsnijding te bewerkstelligen bij zoodanige lettergrepen, waaromtrent geen twijfel plaats kan hebben, bijv. : tusschen dubbele medeklinkers, als : *Philip-pus*, *Dyr-rachium*.

Te laten volgen na § 293 :

§ 294. De welluidendheid vordert doorgaans, dat men in de trappen van vergelijking de vergrooting niet door verandering van uitgang, maar door *meer* of *meest* uitdrukke, bijv. : *een gelezen boek*, *het meest gelezen boek*.

TWEEDE AFDEELING.

BEGINSELEN DER STIJL-LEER.

INLEIDING.

§ 509. Al drukken wij onze gedachten in zuiver Nederlandsch uit, het zal ons evenwel niet altijd gelukken dit *behoorlijk verstaanbaar, overtuigend en welgevallig* te doen. De volgende volzinnen bijv., hoezeer in zuiver Nederlandsch, missen ieder eene dezer drie eigenschappen, en bevatten dus geen juiste uitdrukking der gedachte (zie § 7):

Wij zien in de Punische oorlogen de Karthagers eindelijk geheel overwinnen.

Kurk drijft op het water; want de meeste houtsoorten hebben minder soortelijk gewicht dan het laatste, en kurk behoort tot de houtgewassen.

Zij, die aan het staal der vijanden ontkwamen, vonden in den vloed een onaangenaam uiteinde.

In den eersten volzin is het onzeker, of de Karthagers *overwonnen hebben*, dan wel *overwonnen zijn*; — in den tweeden faalt de juistheid der gevolgtrekking, daar niet *alle* houtsoorten op het water drijven; — in den derden past het woord *onaangenaam*, als minder waardige denkbeelden opwekkende, geenszins bij het overige der rede, en doet deze daardoor juist het tegendeel van welgevallig wezen.

Eveneens is het gesteld met de volzinnen:

Gij zaagt haar slaan en hoordet hem roepen (zie § 405).

Metalen zijn goud, silver, koper, ijzer, enz.: goud, silver, koper, ijzer, zinken in water; derhalve zijn de metalen zwaarder dan water.

Toen de heerschzuchtige Lodewijk XIV, in verbond met den veilen Karel II, den strijdzuchtigen Barend van Galen en den naijverigen Maximiliaan Hendrik van Keulen, de veege sterkten van ons vaderland met overmachtige heirbenden aantastte, en het gemeenebest op den rand des verderfs gebracht was, toonde Willem III dat hij hair op de tanden had.

De *behoorlijk verstaanbare, overtuigende en welgevallige uitdrukking* der gedachten wordt, gelijk wij in § 6 zagen, *stijl* genoemd. Het is thans onze taak, overeenkomstig met het doel dezer handleiding, de beginselen der stijl-leer te behandelen.

§ 510. De regelen van den stijl zijn algemeen, dat is: voor alle talen geldig; — in deze handleiding zullen wij ons bij hunne toepassing op de Nederlandsche taal bepalen, en naar aanleiding van § 7 achtervolgens handelen over de *verstaanbaarheid, betoogkracht en fraaisheid* der rede, als de grondslagen der zuivere stijl-leer, om daarna tot de toepassing op stof en vorm over te gaan.

EERSTE GEDEELTE.

Zuivere Stijl-leer.

EERSTE HOOFDSTUK.

OVER DE VERSTAANBAARHEID DER REDE.

§ 511. *Verstaanbaarheid* is die eigenschap der rede, waardoor de meening des sprekers of schrijvers, bij behoorlijke oplettendheid, zonder moeite begrepen wordt.

§ 512. Uit deze bepaling volgt dat eene rede, zonder eene de werking des verstands vermoeijende inspanning, en wel iedere volzin gelijktijdig, of aan het slot moet kunnen gevat worden.

§ 513. Eene rede, welke niet verstaan kan worden, is met onzin gelijk te stellen. Gevaarlijk zijn zoodanige uitdrukkingen, welke voor twee of meer uitleggingen vatbaar zijn; — of deze dubbelzinnigheid is onvoorbedacht, en spruit voort uit het gebrekkelijke der samenstelling, — of zij is opzettelijk, en in dit geval bij het sluiten van verdragen en wederzijds verplichtende verbindtenissen van grooten invloed. Het is diensvolgens van het hoogste belang, zoowel zoodanige dubbelzinnigheden te kunnen vermijden, als haar spoedig en met juistheid te kunnen ontdekken.

§ 514. Is het hooglijk af te keuren, in geschrifte woorden en stellingen, welke in den loop eener rede verklaring vereischen, eerst na hare geheele sluiting op te helderen, zoodat men tot juist begrip van deze rede verplicht is haar nog eens te lezen; nog minder mag zulks bij mondelinge voordracht geschieden, waar de rede afloopt, zonder herlezen te kunnen worden. Bij mondelinge voordracht moet dan ook de samenstelling der volzinnen minder ingewikkeld zijn, dan zij in geschrifte wezen kan.

§ 515. Zoowel in geschrifte als bij mondelinge voordracht hangt echter de verstaanbaarheid der rede gedeeltelijk van het standpunt af, waarop de lezers of hoorders zich ten aanzien hunner verstandelijke ontwikkeling bevinden.

§ 516. De oorzaken der onverstaanbaarheid eener rede kunnen gelegen zijn, of in de woorden, of in hunne verbinding tot volzinnen, of in den samenhang der volzinnen eener rede.

§ 517. De onverstaanbaarheid in de woorden eener rede spruit niet altijd uit dezelfde oorzaak voort: — gebrek aan zuiverheid en duidelijkheid van uitdrukking geven hiertoe het meeste aanleiding.

§ 518. Door *zuiverheid* van stijl moeten wij namentlijk eene zoodanige uitdrukking onzer gedachten, in haren samenhang en voortgang, verstaan, welke door middel van woorden geschiedt, die, voor zoo ver niet het tegendeel noodig is, tot onze moedertaal en haren beschaafden, in geschrifte heerschenden tongval behooren.

§ 519. Door *duidelijkheid* van stijl moeten wij eene zoodanige uitdrukking onzer gedachten, in haren samenhang en voortgang, door middel van *Nederlandsche* woorden verstaan, als noodig is, om hem, die

met de vereischte scherpzinnigheid en kundigheden ter bevatting voorzien is, alles, wat wij te kennen willen geven, gemakkelijk te doen bevatten.

§ 520. Deze zuiverheid en duidelijkheid van stijl worden vooral verkregen door eene gepaste keus der woorden, en door juiste overeenstemming der woorden onderling.

a. Over de zuiverheid van stijl.

§ 521. Naar aanleiding van § 518 zijn de vereischten van eenen zuiveren stijl met betrekking tot de woorden eener rede:

1°. dat men de woorden spelkunstig goed schrijve, en in hunnen samenhang spraakkunstig juist bezige. In de spraakleer zijn ten dien opzichte de noodige voorschriften gegeven, en dus is verdere behandeling hier overbodig.

2°. dat men de woorden zoo veel mogelijk onverminkt gebruike, namentlijk zonder nuttelooze veranderingen, verlengingen of verkortingen. In § 108, 217, 334 en 338 zijn de meeste verkortingen opgegeven, wier gebruik welluidendheidshalve algemeen gevestigd is.

3°. dat men zich van het ongepast gebruik van verouderde woorden onthoude.

4°. dat men gewestelijke woorden en uitdrukkingen vermijde.

5°. dat men geen gebruik make van platte volkswaarden en van waarden, gewijzigd naar de platte volkstongvallen.

6°. dat men zich niet aan het gebruik van spreekwijzen, uit vreemde talen ontleend, schuldig make.

7°. dat men zich zoo min mogelijk van vreemde waarden of uitdrukkingen bediene.

§ 522. Tot de zuiverheid van stijl behoort (§ 521, 3°) het vermijden van verouderde waarden en uitdrukkingen, daar zij nadeelig op de verstaanbaarheid eener rede werken, en meestal onbevallig zijn. Tot zoodanige verouderde waarden behooren onder anderen: *luisteren* voor *schitteren*, nog over in *luister*; *loog* voor *slam*; *klaveren* voor *klauteren*; *brem* voor *paardevlieg*; *ellewaart* voor *elders*; *scharluin* voor *schelm*; *ganzen* voor *heelen*. Hierbij moet men echter niet uit het oog verliezen, dat vele waarden en uitdrukkingen, hoezeer weinig voorkomende, te zeer tot verrijking der taal ter eigenaardige uitdrukking onzer gedachten kunnen dienen, dan dat men hen onbedacht zou mogen verwerpen, en op deze wijze de taal van lieverlede verarmen. Dit is gedurende de achttiende eeuw al te dikwerf geschied: een omzichtig gebruik van waarden en uitdrukkingen, door het gezag onzer keurigste schrijvers uit vroegere tijden gewettigd, en schakeeringen eener zelfstandigheid, hoedanigheid of werking, voorstellende, waarvoor later geen zoo eigenaardig inheemsch woord gebezigd werd, is geenszins te wraken. Van dien aard kan onder anderen het bij HUGENS voorkomende *zusterlingen* voor *zusterskinderen*, en het bij HOOFT te vinden *oogelijn* voor *lieveling in de edelste beteekenis* geacht worden.

§ 523. Gewestelijke uitdrukkingen (§ 521, 4°) noemt men zoodanige waarden, spreekwijzen en woordvoegingen, welke niet aan het algemeen

Nederlandsch spraak- en schrijfgebruik, maar slechts aan dat van een enkel landschap of oord eigen zijn. Zij zijn voor velen onverstaanbaar, en bezitten dikwijls minder waardigheid, bijv.: *sluis* voor *steenen brug*, *wal* voor *kade*, *bordes* voor *hooge of oprapts stoep*, *pee* voor *wortel*, *straat* voor *pad of weg*, *schouw* voor *schoorsteen*, *kagehel* voor *veuien*, *slecht* voor *vlak*, *kajereijeren* voor *mastproppen* of *pijnappels*, *sladderige straten* voor *morsige straten*, *smijt u dale* voor *ga zitten*, *het vaart mij* voor *'t komt mij ongelegen* of *'t onthandt mij*. Ook hieromtrent dient met oordeel gehandeld te worden, daar anders onze taal, bij verwerping van min gebruikelijke zegswijzen als gewestelijke uitdrukkingen, menigmaal, in plaats van gezuiverd, verarmd zoude kunnen worden, bijv.: *kluis*, *broes*. Het spreekt echter van zelf, dat, wanneer personen uit den minder beschaafden stand (of tot wier eigenaardig karakter het bezigen van deze zoogenoemde *provincialismen* behoort) sprekende worden ingevoerd, het gebruik maken van zoodanige gewestelijke of stedelijke uitdrukkingen wezentlijk tot de volkomenheid het zijne toebrengt.

§ 524. Ditzelfde geldt ook omtrent het bezigen van platte volkswwoorden en uitdrukkingen (§ 521, 5°), waarin zelfs in die gevallen met omzichtigheid moet gehandeld worden; terwijl men ze overigens steeds dient te vermijden, daar zij eene nette en deftige voorstelling ten hoogsten ontsieren.

§ 525. Het vermijden van spreekwijzen uit vreemde talen ontleend (§ 521, 6°) is dat vereischte van eenen zuiveren stijl, welks inachtneming wellicht de meeste inspanning vordert. Alle talen toch hebben hare eigenaardige uitdrukkingen en zegswijzen, wier innemenging in eene andere gemakkelijker geschiedt, maar ten hoogsten moet worden afgekeurd, als strijdig met den aard der taal, waarin men spreekt of schrijft. Die talen, wier kennis bij ons het meest verspreid is, geven natuurlijk ook het meeste aanleiding tot voormeld misbruik; vooral is zulks het geval met de zoodanige, welke eenige verwantschap met onze eigene hebben, in het bijzonder met het Hoogduitsch. Men noemt zoodanige gebreken in de zuiverheid van stijl naar de taal, waaruit zij ontleend zijn, *Germanismen*, *Galicismen*, *Anglicismen*, *Latinismen*, *Græcismen*, enz.; zij bestaan, of in het gebruik van geheel vreemde slechts naar onze uitspraak gewijzigde woorden, — of in dat van woorden, welke wel aan de taal niet vreemd zijn, maar in andere beteekenissen bij ons gebezigd worden, — of ook in dat van uitheemsche woordschikkingen. De volgende voorbeelden kunnen tot opheldering strekken:

a. *Germanismen*, of uit het Hoogduitsch ontleende uitdrukkingen en zegswijzen: 1°. *hij ondervond de VRIJGEVIGHEID*, VOOR: *hij ondervond de mildheid*; — *hij BEMEESTERDE Koevorden*, VOOR: *hij maakte zich van Koevorden meester*; — *mijn VERSTORVEN grootvader*, VOOR: *mijn overleden grootvader*; — *de wijn wil mij heden volstrekt niet MONDEN*, VOOR: *smaken*; — *hij deed zich op de EIGENDOMMELIJKSTE wijze voor*, VOOR: *op de eigenaardigste wijze*; — 2°. *het is SCHADE dat het weder heden zoo slecht is*, VOOR: *het is jammer*; — *wij BEMERKTEN in zijne handeling het volgende*, VOOR: *wij merkten in zijne handeling het volgende op*; — *zijne REDELJKHEID werd algemeen erkend*, VOOR: *zijne braafheid en eerlijkheid werden algemeen erkend*; — 3°. *ZICH bij den koning voor een ambt ERDANKT TE HEBBEN*, VOOR: *den koning voor een ambt zijnen dank te hebben betuigd*; — *hij had het voordeel*, DAT HIJ ZOO GELIJK VAN DE KAMER

UIT OP ZENEN KLEINEN GANG KWAM, VOOR: *hij had het voordeel uit zijne kamer terstond op eenen kleinen gang te komen.*

b. *Gallicismen*, of uit het Fransch ontleende uitdrukkingen en zegswijzen: met eenen VERZEKERDEN stap gaan, VOOR: met eenen zekeren tred gaan; — ik zou SCHAAMTE hebben anders te handelen, VOOR: ik zou mij schamen anders te handelen; — er VINDT ZICH NIET EEN PERSOON ter wereld, die niet medelijden met de ongelukkige HEBBE, VOOR: er is niemand te vinden, welke geen medelijden met de ongelukkige heeft.

c. *Anglicismen*, of uit het Engelsch ontleende uitdrukkingen: ik ben hiermede DOENDE, VOOR: ik ben hiermede bezig; — ik DANK u, in den zin van: ik blijf u verplicht voor uwe heuschheid, en neem het aan; — het blijft mij steeds een raadsel, of het de schedel is van eenen machtigen koning, gelijk Lodewijk XIV, of van eenen armen monnik, gelijk MIJ ZELF, VOOR: ik zelf.

d. *Latinismen*, of uit het Latijn ontleende uitdrukkingen en zegswijzen: de koning GESTORVEN ZIJNDE, werd er een ander gekozen, VOOR: nadat de koning gestorven was, werd er een ander gekozen (zie § 420); — de VROOMHEID van dezen held deed ieder verwonderd staan, VOOR: de dapperheid en het beleid van dezen held deden ieder verwonderd staan; — ZORG, OPDAT gij wel vaart, en GELOOF MIJ te zijn, VOOR: draag zorg voor uwe gezondheid, en houd mij voor, enz.; — zulks wordt door een aantal voorbeelden bewezen, WELKE ALLE HIER OP TE NOEMEN, te lang zoude wezen, VOOR: wier opsomming hier te lang zoude wezen.

Het blijft echter altijd moeijelijk de grenzen aan te wijzen, waartuschen deze zoogenaamde barbarismen besloten zijn, daar menige min gebruikelijke zegswijze verwerpelijk zal voorkomen, schoon zij wezentlijk met den aard onzer taal overeenkomt, of wel de afwijkingen van gezag hebbende schrijvers ons minder schroomvallig over met recht berispelijke uitdrukkingen zullen doen denken. Grondige kennis der taal en langdurige oefening alleen kunnen ons hieromtrent genoegzame zekerheid geven.

§ 526. Een laatste hoofdvereischte van de zuiverheid des stijls is het vermijden van vreemde woorden (§ 521, 7°), bijv.: *élégance, galant, profitabel, respectabel, raisonnabel, inconsequentie, intentie, resultaat, spiritueele vivaciteit, anarchie, commercie, fashionable, comfort, gubernatoriaal*. Hiervan moesten echter uitgezonderd worden: 1°. alle eigennamen; 2°. die woorden wier beteekenis zonder langwijlige omschrijving niet geheel in onze taal kan worden uitgedrukt, ten zij door eenig nieuw te smeden woord, bijv.: *faillissement* (bankbreuk zonder bedrog van de zijde des in staat van bankbreuk verkeerenden koopmans); — *optie* (de aan eenen huurder gegeven voorkeur gedurende eenen bepaalden tijd tegen denzelfden prijs in het genot van het gehuurde te mogen blijven); 3°. die woorden, welke, als kunsttermen bekend, in staats-, rechts- en oorlogszaken, in de natuurkunde en andere wetenschappen, of in de benoeming van kleederdracht gebruikelijk zijn, bijv.: *flank, parados, synonymen, daguerrotypereen, statistiek, gouverneur, auditeur, neige*.

Deze beide laatste soorten worden onder den algemeenen naam van basterdwoorden begrepen.

Het behouden van zoodanige basterdwoorden is echter geen onvermijdelijk gevolg van de armoede onzer taal. Zij zijn meestal aangenomen, omdat zij (als eene vroeger weinig of niet bekende eigenaardige schakeering van

eenige zelfstandigheid, hoedanigheid of werking aanduidende, gelijk natuurlijk door de veranderingen van den maatschappelijken toestand telkens moeten ontstaan) eigenlijk tot geene taal in het bijzonder behooren, en, als algemeen verstaanbaar, bij de steeds meerdere gemeenschap tusschen alle beschaafde volkeren groote gemakkelijheid opleveren. Immers de woorden *flank*, *parados*, *synonymen*, *daguerrotypeeren*, enz. zouden zeer juist in onze taal door *strijkweer*, *rugweer*, *zinverwante woorden*, *licht-teekenen*, enz. vertaald kunnen worden; terwijl voor *faillissement*, *optie*, enz. ook wel echt Nederlandsche woorden zouden uit te denken wezen.

Voor al in krijgssaken is het aantal dezer basterdwoorden zeer groot, en neemt nog dagelijks toe: — gaat zulks met wezentlijke verrijking onzer taal gepaard, dan is het om bovengemelde reden meer aan te prijzen, dan dat men hiertoe opzettelijk nieuwe woorden uitdenke; maar bezigt men zoodanige uitheemsche woorden alleen ter uitdrukking van begrippen, waarvoor wij niet alleen in onze taal geschikte, maar ook nog gebruikelijke woorden bezitten, dan verdient zulks ten sterksten afkeuring. Van zoodanigen aard zijn onder anderen: *abattis* voor *verhakking*, *attaque* voor *aanval*, *tranchée* voor *loopgraaf*, *sommatic* voor *opeisching*, *redditie* voor *overgave*, *gearmeefd* voor *gewapend*, *campagne* voor *veldtocht*, enz.

b. Over de duidelijkheid van stijl.

§ 527. Naar aanleiding van § 519 behooren tot de vereischten van eenen duidelijken stijl:

1°. het omzichtig gebruik maken van de aan onze taal eigene gemakkelijheid tot het smeden van nieuwe woorden.

2°. het behoorlijk onderscheiden der zinverwante woorden of *synonymen*.

3°. het behoorlijk onderscheiden van gelijkkluidende woorden of *homonymen*.

4°. het vermijden van gezochte uitdrukkingen.

5°. de overeenstemming der gebezigde woorden, ten opzichte van hunne beteekenis, zoowel met de gedachte, welke wij willen uitdrukken, als onderling.

§ 528. Onze taal heeft eene bijzondere geschiktheid tot het samenstellen van nieuwe woorden (§ 527, 1°) uit hare eigene bronnen, en zulks uit hoofde van de korthed der grondwoorden en de vastheid der regelen voor de samenkoppelingen. Men dient hierbij echter steeds in het oog te houden, dat het smeden van geheel nieuwe woorden niet geoorloofd is, ten zij: 1°. volslagen gebrek aan eenig gepast woord ons hiertoe noodzake; 2°. het nieuwe woord naar den aard onzer taal gevormd zij; 3°. het bedoelde denkbeeld verstaanbaar en naauwkeurig daardoor worde uitgedrukt. — Bij het samenstellen van nieuwe woorden uit reeds bestaande moet men zich voor onwelluidende en te lange samenkoppelingen wachten, welke laatste door de opeenstapeling van vele verschillende denkbeelden niet zelden den geest in verwarring brengen, bijv.: *kerkklokklink*, *scheepstimmermansgereedschapswinkel*, *pektoortlichtschijn*. — De samenkoppelingen moeten altijd volgens de vaste regels der taal geschieden, welke vorderen (zie § 116), dat het gewijzigde of hoofdwoord achteraan en het wijzigende vooraan gesteld worde, daar anders de beteekenis geheel ver-

andert, bijv.: *hakduiven* en *duivenhok*, *dagwerk* en *werkdag*, *brandluisfel* en *luisfelbrand*.

Over de wijze der samenstelling hebben wij reeds in § 118, 120 en 195 het noodige gezegd. Vooral in overdrachtelijke uitdrukkingen zijn dergelijke samen koppelingen menigvuldig, en dikwerf even kernachtig als gepast, mits men hierbij voornamentlijk lette, geen verkeerde of dubbelzinnige samenstellingen strijdig met de kracht en beteekenis der samenstellende deelen te maken, bijv.: *wolkgetopte* (*bergen*), *somerbottende* (*bloem*), *herseneroofd* (*mensch*), *stroogedeekte* (*hut*). Als fraaije en nieuwe woordkoppelingen mogen worden bijgebracht: *berggeronk* voor het hol en dof gerommel van eenen vuurspuwenden berg bij eene nakende uitbarsting, — en de *glastoon* van de menschelijke stem. Een merkwaardig voorbeeld van weelderige, doch tevens hier en daar af te keuren woordsmeding is de volgende toespraak van C. HUIJGENS aan de zon:

<i>Mij en sult ghy niet verjagen,</i>	<i>Wolcken-drijver, Nacht-verjager,</i>
<i>Felle straelder van om hoogh,</i>	<i>Maen-verrasser, Sterren-dief,</i>
<i>Snelle Meter van ons' dagen,</i>	<i>Schaduw-splijter, Fackel-drager,</i>
<i>Jaeren-passer, Rond-om-oogh,</i>	<i>Dief-beklapper, Bril-gerief,</i>
<i>Dampen-trecker, Somer-brenger,</i>	<i>Linnen-bleicker, Tuijten-kroller,</i>
<i>Dagh-verlenger, Vruchten-baet,</i>	<i>Al-bekijker, Nummer-blind,</i>
<i>Beesten-bijter, Vel-versenger,</i>	<i>Staf-beroerder, Hemel-roller,</i>
<i>Blond-bederver, Juffer-haet,</i>	<i>Morgen-wecker, Reijer-vrind.—</i>

Bij het smeden van nieuwe woorden door het vervormen van reeds bestaande (zie § 314—327) zij men vooral indachtig, niet strijdig met de kracht en beteekenis van voorzetsels of uitgangen te handelen, bijv.: *BREKENDE* waren voor *broekbare* waren; — *gevoel is iets schoons is eene vrouw*; *GEVOELERIJ* (voor *overdrevene gevoeligheid*) *belagohelijk*; — *BLOEIZAME* *gezandheid* voor *bloeiende gezondheid*.

§ 529. *Synonymen* of zinverwante woorden (§ 527, 2°) zijn zoodanige woorden, welke dezelve hoofdgedachte met eenig onderscheid van bij-omstandigheden uitdrukken. Hierbij komt het voornamentlijk er op aan; de beteekenis van ieder woord in hare juiste en volledige kracht te verstaan, dat zulks tot de duidelijkheid veel toebrengt, kan het volgend voorbeeld leeren: *Toen Willem III in 1702 op het onverwachtst overleed, w... het er ver af, dat zulks aan de reeds vroeger bepaalde erfgenaam van den Engelschen troon DROEFHEID zoude hebben veroorzaakt, hoeseer zij geenszins naliet om over zijnen dood in het openbaar rouw te toonen; — evenmin ging in de Vereenigde Nederlanden de algemeene TREURIGHEID over zijn verlies tot BEDRUKTHEID over, daar velen oer blijde waren van zijn met klem gevoerd bewind ontheven te zijn, dan wel SMART gevoelden over het gemis van den onwrikbaren voorstander der vrijheid van Europa tegen de heerschsuchtige aanslagen van Lodewijk XIV. Droefheid* toch beteekent inwendige smartelijke aandoening van het hart; — *treurigheid*, droefheid door uitwendige teekenen kenbaar; — *bedruktheid*, beklemden toestand der ziel; — *rouw*, meestal uiterlijk vertoon van droefheid; — *smart*, stekende en pijnlijke droefheid. Werden nu in gemeld voorbeeld deze zinverwante woorden onderling verwisseld, dan zou de rede verward en onduidelijk, zoo niet geheel onverstaanbaar worden.

Zoo is ieder menach *arbeidszaam*, welke zich de aanwending zijner krachten gaarne getroost, den arbeid bemint; — *naarstig* is alleen hij.

die met ernst, — *vlijtig*, die met spoed arbeid. — *Baksteen* geeft te kennen, dat de steen niet gehouwen, gegraven of alleen in de zon gedroogd, maar door eene sterkere werking van de hitte gehard is; terwijl door *tigchelsteen* alleen zoodanige gebakken steen wordt aangeduid, als tot dekking of bekleeding dienen moet. Vele woorden van gelijke beteekenis, en uit verschillende talen of tongvallen ontleend, hebben later eene onderscheidene beteekenis ontvangen.

Men raadplege verder de bestaande woordenboeken der Nederlandache synonymen.

§ 530. Op de duidelijkheid van stijl kan ook het onbedacht gebruik van gelijkkluidende, doch in beteekenis verschillende woorden (§ 527, 3°) nadeeligen invloed uitoefenen; want hoezeer zij meest alle aan de spelling, het geslacht, of den naamval van een bij hen behoorend woord te kennen zijn, zoo kunnen zij echter in den gang der rede somtijds zoodanig voorkomen, dat zij voor den hoorder en zelfs voor den lezer in den eersten oogenblik eene geheel verkeerde beteekenis verkrijgen, bijv.: *geruimen tijd dacht ik dat die HENGST mij niet ter plaatse brengen zou*, waarin even goed eene *hengst* (vaartuig) als een *hengst* (paard) kan worden bedoeld; — eveneens is het gelegen met een *pleit* (rechtsgeding) en eene *pleit* (vaartuig), *de want* (handschoen) en *het want* (scheepstuig), *het pond* (gewicht) en *de pont* (vaartuig), enz. Zoo ook worden *schuldig* in den zin van *verplicht* en *schuldig* in den zin van *misdadig* dikwerf alleen aan den naamval van eenig aanhoorig woord onderkend, wanneer zulks niet uit het verband der rede is op te maken, bijv.: *hij is aan iemand geld schuldig*, — en *hij is aan moord schuldig*. Alleen aan spelling en uitspraak zijn *gelag* (drinkgelag) en *gelach* (van lagchen), *ijk* (waarmerk) en *eik* (boom), *kruid* (plant) en *kruit* (om te schieten), *mij* (van *ik*) en *Moi* (bloei maand), enz. te kennen. Omzichtigheid is diensvolgens bij het bezigen van zoodanige woorden aan te raden, vooral bij die uitdrukkingen, wier juiste zin alleen uit het verband der rede is op te maken, bijv.:

Mijn paard gaat slijten, dat men 't ziet;

Het eet en drinkt, en anders niet:

Wat reden is hier uit te dolven?

't VERGAAT, omdat het niet VERGAAT;

Wat raad? — De pleister ligt op straat:—

VERSTAAT gij 't niet? — 't VERSTAAT zich zelve.

§ 531. Het vermijden van gezochte uitdrukkingen (§ 527, 4°), dat is: van te hoogdravende en gewrongene overdrachtelijke benamingen, wier overeenkomst met de beteekende zaak zeer gering en bezwaarlijk te ontdekken is, bevordert mede grootelijks de duidelijkheid. Te werpen is het volgende: *de zon volgt het spoor van de bruid der ouden Tithons en steekt den hemel al zijne mindere oogen uit*, hetwelk moet beteekenen, dat na het verschijnen van den dageraad, of van Aurora, de vrouw van Tithon, de zon al de sterren doet verdwijnen. Even zeer af te keuren zijn: *golvend hart*; *condor der wateren*, *leeuw is de dichtkunst*. Ook zijn er enkele leenspreukige uitdrukkingen, die, hoezeer, ter juister plaatse aangewend, uiterst fraai en geenszins met de duidelijkheid strijdig, echter door een te veelvaldig en onjuist gebruik alle waarde verliezen. Van dien aard is de door

HORATIUS uitmuntend te pas gebrachte vergelijking van-eenen *dichter* met eene *swaan*, waarvan bij ons de uitdrukkingen van *Agrippijnsche swaan* voor VONDEL als uit Keulen (*Colonia Agrippina*), *Goessche swaan* voor ANTONIDES als uit Goes geboortig, enz., zijn ontleend, wier misbruik evenzeer is af te keuren, als hun gepast gebruik aan te prijzen is.

§ 532. De overeenstemming eindelijk der gebezigde woorden (§ 527, 5°), ten opzichte van hunne beteekenis, zoowel met de gedachte, welke wij willen uitdrukken, als onderling, is een vereischte der duidelijkheid van stijl, waarop niet altijd met de noodige naauwkeurigheid gelet wordt. Zoo zijn de bijvoegelijke naamwoorden of tot de bepaling van eenig denkbeeld onontbeerlijk, als: *mijne jaarlijksche inkomsten*, — of zij versieren de gedachte en maken deze aanschouwelijker, als: *de snerpende wind*. Zij moeten dus nimmer onbeduidend gebezigd worden, als: *EERSTE oorsprong*, *NATTE regen*, *VALSCHE leugen*, schoon het gebruik van zoodanige bijvoegelijke naamwoorden, wier beteekenis reeds in het aanhoorig zelfstandig naamwoord begrepen is, soms nadrukshalve gevorderd wordt, bijv.: *gij wilt den oorsprong der Fransche omwenteling in de rogering van Lodewijk XVI zelve zoeken*; *neen, haar eerste oorsprong dagteekent van veel vroeger*, enz. Zij moeten ook niets bevatten, dat in het bestaande geval *oneerschillig* is, als: *de mensch is in den treurigen ouderdom praatachtiger dan in de vrolijke jongelingsjaren*, waarin *treurig* en *vrolijk* niets met de praatachtigheid te doen hebben; — zij moeten vooral niets *oneigenaardigs* beteekenen, als: *het zoete juk der liefde*, *de welriekende smaak der spijzen*; een juk toch is nooit *zoet*, wel *zacht* of *licht*, smaak nooit *welriekend*, wel *aangenaam*. Hetzelfde geldt ten aanzien van de bij- en werkwoorden, bijv.: *dese bloem riekt schoon*, — *hij ving in het begin aan met te zeggen*, — *in zijnen tegenspoed bleef hij moedig en doof*; want hier is *schoon* oneigenaardig, *in het begin* onbeduidend, *doof* in het bestaand geval onverschillig. Beter ware dus: *dese bloem riekt liefelijk*, — *hij ving aan met te zeggen*, — *in zijnen tegenspoed bleef hij moedig*. Desgelijks plaatsen men gepaste werkwoorden bij de naamwoorden, enz., bijv.: niet *dit verzoet mijn zwaar lijden*, maar *dit verlicht mijn zwaar lijden*, of *dit verzooet mijn bitter lijden*; — niet *reeds vertoonden sich sporen van den naderenden herfst*, maar *reeds vertoonden sich voorboden van den naderenden herfst*.

§ 533. De onverstaanbaarheid eener rede wordt volgens § 516 ook menigmaal veroorzaakt door gebreken in de verbinding der woorden tot volzinnen, of in den samenhang der volzinnen. Hieromtrent hebben wij van § 328—471 breedvoerig gehandeld, en hetgeen in § 472—500 over de zinscheiding gezegd is, leert genoegzaam, in hoe verre ook eene al of niet behoorlijke toepassing der regelen van zinscheiding veel tot de verstaanbaarheid of onverstaanbaarheid eener rede kan toebrengen.

§ 534. De verstaanbaarheid eener rede wordt ook nog grootelijks bevorderd door *eenvoudigheid*, *beknoptheid* en *ordentlijkheid* van voorstelling, welke eigenschappen tevens, zoowel als de zuiverheid en duidelijkheid, wezentlijk tot de fraaiheid van den stijl kunnen en moeten bijdragen. Het spreekt echter van zelf, dat stof en vorm eenen grooten invloed op de uitdrukking onzer gedachten uitoefenen, en dat alzoo de grenzen van deze eigenschappen, willen wij niet door hare gebrekkige of overdadige toepassing falen, niet altijd dezelfde zijn.

§ 535. De ware *eenvoudigheid* van stijl is gelegen in eene natuurlijke gemakkelijkerheid van uitdrukking, vermindering van ongepaste sieraden en ongedwongenheid in de gansche voordracht. Zij is het juiste midden tusschen *platheid* en *gezwollenheid*, bevordert de duidelijkheid zeer, en is onafscheidelijk van beknoptheid (of bondigheid) en regelmaat van voorstelling. De navolgende voorbeelden zullen het onderscheid tusschen platheid, eenvoudigheid en gezwollenheid van stijl duidelijk genoeg aantoonen.

Op de vleugelen der lichtsmelle faam verbreide zich over geheel het aardrijk de heughelijke mare van de in luister alles overtreffende overwinning, door den Nederlandschen Mars op de wijdberoemde heirbenden van het Iberisch schiereiland bevochten.

Met verbazende snelheid verspreide zich door geheel het land de heughelijke mare der roemrijke overwinning, door onzen Maurits op de geduchte Spaansche legerbenden behaald.

Een ieder wist gaauw, dat Maurits de Spanjaarden geklopt had.

§ 536. De *beknoptheid* of *bondigheid* van stijl bestaat in het verwerpen van hetgeen niet bepaaldelijk noodig is tot de volledige voorstelling van eenig denkbeeld, zonder nogtans iets weg te laten van hetgeen tot behoud der kracht en duidelijkheid van uitdrukking noodig is.

Deze eigenschap is het juiste midden tusschen *te groote korthed* en *te groote uitvoerigheid*, en wordt grootelijks bevorderd door orde in den gang der denkbeelden. De volgende voorbeelden kunnen hierbij ter aanwijzing van het verschil tusschen beknopten, te korten en te uitvoerigen stijl dienen:

Weldaden worden veeltijds vergeten, beledigingen nooit.

Weldaden worden vergeten, niet beledigingen.

Hoezeer men veeltijds ziet dat weldaden vergeten worden, evenwel is zulks met beledigingen nooit het geval.

§ 537. Om zijne gedachten *ordentlijk* te kunnen uitdrukken wordt eene geleidelijke opvolging in den gang der denkbeelden vereischt. *Eenheid* en *samenhang* in de rede zijn hiervan de voornaamste kenmerken, en deze eigenschappen zijn § 462—471 meer in het breede aangetoond. Vooral echter dient men ten dezen aanzien steeds indachtig te wezen, dat de *eenheid* verbroken wordt door het innemen van omstandigheden, die vreemd aan het onderwerp zijn, en dat de *samenhang* door eenen geleidelijken overgang van het eene gedeelte der rede tot het andere bevorderd wordt.

TWEEDE HOOFDSTUK.

OVER DE BETOOGKRACHT DER REDE.

§ 538. Stijl is eene gave en eene kunst; — de laatste ontwikkelt en veredelt den aanleg. Tot nog toe leerden wij hoe een helderdenkend mensch zijne gedachten verstaanbaar en juist zou kunnen uitdrukken en mededeelen; thans wordt het onze taak te leeren, hoe iemand, die zich zoodanig uitdrukt, den gang zijner rede zal moeten inrichten, wil hij den hoorder of lezer van de waarheid van hetgeen hij zegt overtuigen. Grondige kennis van de beginselen dezer wetenschap is zelfs voor den helderdenkenden en zich juist uitdrukkenden mensch onontbeerlijk, om zich, zoo in rede als schrift, met vrucht, dat is, met overreding uit te drukken. Niet het minste heeft haar de krijgsman noodig, om door zijne taal die rustige onversaagdheid aan zijne wapenbroeders in te boezemen, welke hen den heldendood met fierheid doet te gemoed treden. Wij zullen derhalve de hoofdtrekken dier wetenschap aanwijzen, en hierbij de navolgende indeeling in acht nemen.

§ 539. Men moet namentlijk beginnen met te vinden hetgeen men over eenig te behandelen onderwerp wil zeggen of schrijven; vervolgens moet men zijne gedachten in behoorlijke orde *schikken*, en eindelijk moet men *uïdrukken*. Wij kunnen derhalve de leer der betoogkracht eener rede tot drie hoofdafdeelingen brengen, de *VINDING (inventio)*, *RANGSCHIKKING (dispositio)* en *UITDRUKKING (elocutio)*.

a. Over de vinding.

§ 540. De *vinding* bestaat in het opsporen van de middelen, welke eenig onderwerp aanbiedt, om het voorgestelde doel te bereiken. Een redenaar of schrijver, wil hij in zijn oogmerk slagen, moet overtuigen, behagen en treffen. Hij zal derhalve de rede, het schoonheidsgevoel en het hart moeten bevredigen: de rede door de kracht zijner betooggronden; het schoonheidsgevoel door de bevalligheid zijner voordracht; het hart door de waarheid zijner aandoeningen. Van hier dat ten aanzien der vinding op de betoogbronnen, den smaak en de hartstochten moet worden acht gegeven.

§ 541. Door de vinding moet men alle hulpmiddelen van het te behandelen onderwerp opsporen, en hierin kan men niet dan door grondige overpeïnzing slagen. De redeskunst geeft regelen; hoedanig de werking van den geest te verlichten, zonder daardoor het gebrek aan natuurlijken aanleg te kunnen vergoeden.

§ 542. De eerste plicht van eenen redenaar of schrijver is te bewijzen, wat hij als waarheid wil doen gelden. Het *betoog* of de *redeneering* is dat gedeelte zijner voordracht, hetwelk tot het verstand spreekt; hiermede moet hij door eene reeks van aaneengeschakelde stellingen bewerken, dat de rede, van een bepaald punt uitgaande, langs eenen onwraakbaren weg tot het doel komt. Het betoog is het geraamte van den stijl; al het overige slechts bekleedsel. De redenaar of schrijver, welke op zija

betoog kan steunen, is doorgaans meester van zijne zaak, al werkten de hartstochten zijner hoorders of lezers en zijn karakter hem tegen, daar de rede ten laatsten over de driften zal zegevieren.

§ 543. Het is dus van belang den aard van eenig betoog en zijne ware bronnen te kennen. Men betoogt op drieërlei wijze: door *afleiding*, *getuigenis* en *samenordering*. Streng *afleiding* brengt de klaarlijkheid aan het licht, en voert van een algemeen beginsel tot een bijzonder gevolg door te bewijzen, dat zoodanig gevolg in het beginsel ligt opgesloten; *getuigenis* veroorzaakt geloof, doch de werking is bepaald door de maat van vertrouwen, welke wij daaraan schenken; *samenordering* werkt op het verstand door gelijkstelling, en voert de waarschijnlijkheid tot zoodanig eene hoogte, dat ons oordeel bepaald wordt. Als voorbeelden dezer verschillende wijzen van betoogen kunnen dienen,

DOOR AFLEIDING: *het vierkant van het aantal eenheden, bevat in de schuinsche zijde eens rechthoekigen driehoeks, is gelijk aan de som der vierkanten van het aantal eenheden, bevat in elke der beide rechthoekszijden van dien driehoek; DERHALVE is, volgens de gronden aller machtsverheffing, de schuinsche zijde noodwendig korter dan de som der beide anderen; — de gezichteinder is eene denkbeeldige lijn, welke op eenen afstand van negentig graden van de plaats, alwaar men zich bevindt, om de aarde getrokken wordt; bij elke verandering van plaats heeft men DERHALVE eenen anderen gezichteinder.*

DOOR GETUIGENIS: *SENECA getuigt, dat het nuttige niet altijd rechtvaardig, het rechtvaardige niet altijd nuttig is.*

DOOR SAMENORDENING: *de zoogdieren, vissohen, vogelen, enz. hebben eene willekeurige beweging; DERHALVE zullen alle dieren eene willekeurige beweging hebben.*

§ 544. Het betoog heeft de strekking van bevestiging of ontkenning. De bewijzen moeten uit het onderwerp zelf getrokken worden, en het is niet dan door eene grondige beoefening van het onderwerp, dat een redenaar of schrijver de middelen om op de overtuiging te werken vinden kan. Hoezeer nu dit *denken*, als eene gave der natuur, door geen onderrecht te verkrijgen is, en tevens alle bewijsgronden in elke bijzondere zaak vooraf met geene mogelijkheid te bepalen zijn, zoo heeft men echter tot trapswijze verwerving van eene meerdere vaardigheid en gemakkelijheid in het vinden van denkbeelden en bewijsgronden, eenige bronnen van betoog aangenomen, welke in *inwendige* en *uitwendige* verdeeld worden. Tot de eersten brengt men de denkbeelden, die wij verkrijgen door iets naauwkeurig te bepalen en daarvan de deelen op te noemen, — die, welke uit tegenstelling of gelijkheid geboren worden, of van tegenstrijdigheid en overeenkomst, — die van mogelijkheid en onmogelijkheid, — die van oorzaken en gevolgen, — die van het grootere en kleinere, enz. Tot de tweede soort brengt men voornamentlijk de getuigenissen, als schriftelijke oorkonden, verbindtenissen, eedafleggingen en dergelijke.

§ 545. Deze beginselen zijn de grondslagen van alle redeneering: zij verschillen niet, hoedanig ook de uitwendige vorm ze met de sieraden van den stijl omkleede.

§ 546. Alle redeneering, hoezeer in den vorm van uitdrukking verschillende, is steeds het uitvloeijsel van eene zelfde werking van den geest, te weten: een eind-oordeel, hetwelk op een vroeger oordeel steunt.

§ 547. De *betooggronden* zijn samengesteld uit stellingen, welke onderling door bepaalde betrekkingen aaneengeschakeld zijn: deze betrekkingen verschillen naar gelang van den vorm des betoogs.

§ 548. Een dezer vormen van betoog is de *SLUITREDE* (*sylogismus*): deze bestaat uit drie *termen*, de meerderterm, de middelterm en de minderterm. De meerderterm is de *hoedanigheid*; en de minderterm het *onderwerp* der gevolgtrekking, terwijl de middelterm dient om de *betrekking* tusschen het *onderwerp* en de *hoedanigheid* van besluit of gevolgtrekking aan te duiden, bijv. in: *alle menschen zijn sterfelijk; Hiskiah was een mensch: derhalve moest hij sterven*, — is de hoedanigheid van *sterfelijk* de meerderterm, *Hiskiah* de minderterm en *mensch* de middelterm. De hoedanigheid wordt de meerderterm genoemd, dewijl zij meer uitgebreidheid dan het onderwerp heeft.

§ 549. Iedere sluitrede is tevens samengesteld uit drie *voorstellen*, het meerder-voorstel, het minder-voorstel en de gevolgtrekking; de beide eersten dragen den naam van *GEGEVENS* (*praemissa*). Het eerste of meerdergegeven bevat den meerderterm, het tweede den minderterm.

§ 550. In iedere sluitrede heeft men op twee zaken te letten: op de vergelijking, welke in de gegevens, met behulp van den middelterm, tusschen de twee termen van het besluit gemaakt wordt, — en op den uitslag dezer vergelijking, welke door het besluit wordt uitgedrukt. Hieruit volgen deze beide regelen:

1°. dat de middelterm in ieder gegeven volkomen dezelfde beteekenis moet behouden.

2°. dat het besluit nimmer uitgebreider dan de gegevens zijn moet.

Deze regels kunnen nog geleidelijker bevat worden in de stelling, dat het besluit in de gegevens moet begrepen zijn, en dat deze dit besluit moeten doen uitkomen.

§ 551. *DROGREDE* (*sophisma*) noemt men elke redeneering, welke in deze grondregels faalt.

§ 552. Er bestaan *SAMENGESTELDE SLUITREDENEN*, waarin de middelterm tevens met de beide termen van het besluit vereenigd voorkomt, bijv.: *indien een kies-rijk aan verdeeldheden ter prooi is, heeft het geen en langen duur: een kies-rijk nu is aan verdeeldheden ter prooi; derhalve heeft een kies-rijk geen en langen duur*. De middelterm *aan verdeeldheden ter prooi* is in het meerder-voorstel met de beide termen van het besluit, *een kies-rijk* en *heeft geen en langen duur*, vereenigd.

§ 553. *INGEKORTE SLUITREDE* (*enthymema*) noemt men zoodanig eene, waarbij het minder-voorstel weggelaten is; zij wordt dikwerf gebezigd, daar 's menschen geest van zelf dit minder-voorstel opmaakt, indien het meerder-voorstel goed gekozen is, bijv.: *alle menschen zijn sterfelijk; derhalve was Hiskiah sterfelijk*, waarin het minder-voorstel, *Hiskiah was een mensch*, gereedelijk begrepen wordt.

§ 554. De *VERBINDINGS-SLUITREDE* (*prosylogismus*) bestaat uit twee zoodanig aaneengeschakelde sluitredenen, dat het besluit der eerste het meerder-voorstel van de tweede vormt, bijv.: *geen enkelvoudig ligchaam kan door ontbinding vergaan: de geest nu is een enkelvoudig ligchaam; derhalve kan de geest niet door ontbinding vergaan: de menschelijke ziel nu is geest; derhalve kan de menschelijke ziel niet door ontbinding vergaan*.

§ 555. De **KETTING-SLUITREDE** (*sorites*) is eene redeneering bestaande uit meer dan drie voorstellen, waarbij de hoedanigheid van het eerste voorstel het onderwerp van het tweede wordt, en zoo vervolgens, totdat men tot de gevolgtrekking komt, welke men maken wil. bijv.: *de gierigaards zijn vol van begeerte; zij, die vol van begeerte zijn, onbeeren vele zaken; zij, die vele zaken onbeeren, zijn ongelukkig: derhalve zijn gierigaards ongelukkig.*

§ 556. De **OMKLEEDDE SLUITREDE** (*epichereima*) is zoodanig eene, waarvan ieder gegeven onmiddellijk door het bewijs gevolgd wordt, bijv.: *het is geoorloofd te dooden ieder, die ons leven belaagt; de wet der natuur, het recht der menschen, de voorbeelden bewijzen zulks. Clodius nu heeft Milo's leven belaagd; zijne wapenen, krijgslieden, handelingen bewijzen zulks: derhalve was het Milo geoorloofd Clodius te dooden, en is hij onschuldig.*

§ 557. De **DUBBEL-SLUITREDE** (*dilemma*) heeft plaats bij wijze van drang, wanneer men aan zijne tegenpartij twee verschillende stellingen in keus geeft, welke de eenige mogelijke zijn, en beide op zijne overtuiging uitloopen. Om alzoo te bewijzen, dat zij, welke de plichten hunner betrekking niet vervullen, schuldig zijn, kan men hun deze dubbel-sluitrede voorstellen: *of gij zijt bekwaam voor de betrekking, welke gij georaagd hebt, en alsdan is het onvergeeflijk, dat gij er u niet op toelegt; of gij zijt er onbekwaam voor, en alsdan is het onvergeeflijk, dat gij eene betrekking blijft bekleeden, waarvoor gij geene geschiktheid bezit.*

§ 558. Het **VOORBEELD**, dat op gelijkstelling steunt, voert niet tot een streng bewijs. Beraadslaagt men bijv. over vrede of oorlog, en toont men hierbij aan, dat de bestaande omstandigheden gelijk zijn aan die bij eene vroegere gelukkige of ongelukkige onderneming, dan wordt het slagen of niet slagen van den oorlog wel waarschijnlijk, maar niet zeker.

§ 559. De **SAMENORDENING** is een vorm van betoog, waarbij men door optelling van de deelen tot het besluit des geheels geraakt (zie § 543). Als voorbeeld strekke nog: *indien ik wilde bewijzen, dat de slechten niet gelukkig kunnen zijn, zou zoude ik de lotgevallen nasporen van allen, die zich door misdaden hebben berucht gemaakt; ik zou vooral mijne bewijzen zoeken bij de zoodanigen, welke schijnbaar in den gelukkigsten toestand hebben verkeerd; ik zou schetsen hoe Tiberius, die wreede en versijnde dwingeland, zelf erkende dat zijne misdaden hem eene pijniging waren, hoe hij met zijn gezammer de holen van Capreae vervulde, en te vergeefs in eene schandelijke afzondering een hulpmiddel tegen zijne kwellingen zocht; ik zou voorstellen hoe Nero, de moordenaar van zijnen broeder, van zijne moeder, van zijne kinderen, van zijne onderwijzers, de pleger van zoo vele gruwelen, aan de hevigste wroegingen ter prooi was, zoodat hij den afgrond onder zijne voeten geopend en zich zelven door de wraakgodinnen vervolgd waande; ik zou de geschiedenis dier menigte snoodaards doorloopen, welke op het toppunt van grootheid en macht geen geluk hebben kunnen smaken, en uit al deze voorbeelden zou ik besluiten, dat er voor de slechten geen geluk bestaat. Men zal gereedelijk moeten toestemmen, dat zoodanig betoog uiterst krachtig werken kan, maar tevens inzien, dat eene enkele niet te loochenen uitzondering, of zelfs eene twijfeling over de algemeenheid dezer betrekking tusschen misdaad en ongeluk, het betoog verlamt.*

§ 560. Redenaar en schrijver beoogen steeds de gemoedsgesteldheid der hoorders of lezers te doen worden gelijk aan die, waarin zij verkeeren of

verkeerd hebben; om dit doel te bereiken moet elke uiting hunner aandoeningen, in gebaren of woorden, gepast, waar en levendig zijn.

§ 561. Voor redenaar of schrijver is het van belang eene juiste kennis te bezitten van de gemoedsaandoeningen der menschen in het algemeen, doch vooral van het karakter dergenen, tot welke hij spreekt of waarvoor hij schrijft, daar anders zijne redeneeringen meestal den gewenschten invloed zullen missen.

b. Over de rangschikking.

§ 562. De rangschikking begint waar de vinding eindigt; — zij bepaalt de volgorde der deelen van het gevondene. Deze orde is niet willekeurig; zij moet zoodanig wezen, dat elk deel de gunstigste plaats inneemt om het geheel de gewenschte uitwerking te doen hebben.

§ 563. De kracht des betoogs ligt in de aaneenschakeling der denkbeelden; is deze band niet natuurlijk, dan zal hunne werking verlamd worden. Is nu de rangschikking der deelen onvermijdelijk voordat men iets begint te schrijven, nog meer gevoelt men daarvan bij mondelinge voordracht de noodzakelijkheid.

§ 564. Gewoonlijk rangschikt men de deelen eener rede op de volgende wijze: de INLEIDING (*exordium*), de BEPALING (*propositio*), de INDEELING (*divisio*), het VERHAAL of de VERKLARING (*narratio*), de BEVESTIGING (*confirmatio*), de WEDERLEGING (*refutatio*), en de SLOTREDE (*peroratio*). Deze rangschikking is zoo natuurlijk, dat men zelfs in de handelwijze van kinderen, wanneer deze iets wenschen te verkrijgen, soortgelijk beloop kan waarnemen.

§ 565. Het doel der *inleiding* is, om de aandacht van den hoorder of lezer op het onderwerp der rede te vestigen. De aard der inleiding hangt af van den aard van het onderwerp, en van dien der hoorders of lezers. Haar toon is doorgaans eenvoudig en gematigd, hoezeer deze, naar gelang der omstandigheden, ook plechtig en indrukwekkend, of zelfs hevig wezen kan.

Inleidingen moeten niet te lang wezen, niet te veel beloven, en natuurlijk en ongedwongen met het te behandelen onderwerp in verband staan; zij moeten geen wezentlijk deel van het onderwerp zelf wegnemen, en de overgang tot het hoofdonderwerp dient steeds geleidelijk te wezen.

§ 566. Door de *bepaling* verstaat men de bondige en juiste voorstelling van het te behandelen onderwerp; — zij kan naar den aard van het onderwerp enkelvoudig of samengesteld wezen. — Daar een onderwerp verscheidene onderdeelen kan bevatten, die wij alle of ten deele, uit een of meer gezichtpunten, wenschen te behandelen, zoo is eene dienovereenkomstige verdeling onzer rede tot verlichting van den geest der hoorders of lezers noodzakelijk.

§ 567. De *indeeling* is het verdeelen der rede in verschillende punten, welke men achtereenvolgens behandelen wil. Eene goede indeeling moet alles omvatten, niets van het onderwerp onaangeroerd laten; geen der punten moet tot een voorgaand of volgend kunnen gebracht worden, doch het voorgaande punt tevens steeds tot een volgend voeren, daar anders

in de rede geen verband heerchen, en zij de noodige klaarheid missen zoude. Men kan bovendien ieder punt, voor zoo ver men het behandelen wil, volgens de bovenstaande regelen nog op nieuw verdeelen, maar hierbij moet men steeds in acht nemen, dat te menigvuldige verdoeling de aandacht vermoeit.

§ 568. Als voorbeeld van indeeling diene het volgende: *indien de gerechtigheid de koningin der zedelijke deugden is, kan zij nimmer als op zich zelve staande voorkomen; men zal haar op haren troon aanschouwen, steeds gediend en omringd door drie voortreffelijke deugden, welke wij hare eerste dienaressen zouden kunnen noemen, de standvastigheid, de voorzichtigheid en de goedertierenheid. De gerechtigheid toch dient zich aan de wetten te binden, anders zoude zij ongelijkmatig in hare handelingen wezen; zij dient het ware en het valsche te kunnen onderscheiden in de haar voorgelegde feiten, anders ware zij blind in hare toepassing; eindelijk moet zij somwijlen aan den drang der omstandigheden toegeven, anders zoude hare gestrengheid ondragelijk worden. Standvastigheid bevestigt haar in de wetten, voorzichtigheid licht haar voor in de daadzaken, goedertierenheid doet haar tot steun van zwakheid en rampspoed strekken; zoodat de eerste haar ondersteunt, de tweede hare toepassing regelt, de derde haar matigt: alle drie werken samen om haar volkomen te doen wezen.*

§ 569. Men geeft den naam van *verhaal* (of *verklaring*) zoowel aan een vluchtig overzicht als aan een uitvoerig taferoel van de omstandigheden eener daadzaak. Het moet met het doel, dat men zich voorstelt, overeenstemmen; de dichter, welke behagen, — de geschiedschrijver, welke leeren, — de redenaar, welke overtuigen wil, verhalen niet op dezelfde wijze. Bij alle soorten van verhaal zijn echter klaarheid en belangrijkheid hoofvereischten: de klaarheid zal uit de gepaste volgorde en de natuurlijke aaneenschakeling ontstaan; de belangrijkheid ligt in den aard van het onderwerp, en verwekt, bij doelmatige behandeling, belangstelling door de weetgierigheid gespannen te houden; men zorge evenwel deze niet dan bij het einde van het verhaal volkomen te voldoen. Te groote uitvoerigheid zal vervelen, opgesmuktheid twijfel omtrent de waarheid doen ontstaan.

§ 570. De *bevestiging* is de ontwikkeling van het onderwerp, en het betoog van het gestelde; zij vormt de kern van iedere rede. Men moet hierbij vooral op het gewicht, niet op het aantal der bewijsgronden letten; voert men toch vele, maar hierbij tevens zwakke bewijsgronden aan, dan geeft men aanleiding om te denken dat alle gronden de noodige kracht van bewijs ontbeeren. Ook de volgorde der bewijsgronden is geenszins willekeurig; of men kan hen bij opklimming voorstellen, en hierdoor trapwijze de overtuiging van hoorders of lezers wekken, — of men kan beginnen met op de overtuiging door eenige der krachtigste bewijsgronden te werken, om vervolgens eenige minder belangrijke aan te voeren, en met den gewichtigsten bewijsgrond te eindigen, ten einde, als ware het, de overtuiging af te dwingen. Daarenboven dient men steeds op die bewijsgronden bijzonder de aandacht der hoorders of lezers te vestigen, welke het meeste gewicht hebben.

§ 571. Door *uitbreiding* verstaat men het geven van eene behoorlijke ontwikkeling aan de bewijsgronden naar gelang van hunne waarde; zij dient om eene wenschelijke evenredigheid in de rede te brengen. Deze

uitbreiding, welke niet in te groote uitvoerigheid mag overgaan, heeft vooral plaats wanneer bij de ontwikkeling van eenigen bewijsgrond eene zekere opklimming in acht genomen wordt, bijv.: *gij noemt hem rampspoedig, omdat hij zijne uitzichten op bevordering nog niet mogt verwezenlijkt zien; hoe zoudt gij dan hem noemen, wien voor altijd de hoop op vooruitgang ontnomen is; hoe den ongelukkige, die zich op het onverwachtst van de middelen zijns bestaans beroofd ziet?* — *het is eene misdaad eenen Romeinschen burger te binden; een schelmstuk hem te geeselen; bijna een vadermoord hem te dooden; wat zal het dan moeten genoemd worden, indien men hem kruisigt?* De beste uitbreiding is die, welke aan de redeneering de meeste behagelijkheid of kracht bijzet.

§ 572. De *wederlegging* bevat de beantwoording der tegenwerpingen, welke reeds gemaakt zijn, of welke men voorziet, dat gemaakt zullen worden. Niet altijd volgt zij op de bevestiging, daar zij hiermede ook gepaard kan worden, of deze zelfs kan voorafgaan. De stijl der wederlegging moet over het algemeen bondig, krachtig en levendig wezen. Een voornaam hulpmiddel van wederlegging is de schertsende wijze van voorstelling; zij is echter tevens uiterst gevaarlijk, dewijl zij bij de minste onjuistheid in toepassing met dubbele kracht tegen den eersten aanvaller kan gekeerd worden.

§ 573. Er bestaan eene menigte van wegen om in dwaling te vervallen. Voornamentlijk geschiedt zulks door onkunde ten opzichte van het onderwerp, — door valsheid der stellingen, waarvan men uitgaat, — door valsche gevolgtrekkingen, bijv. door van het bijzondere tot het algemeene te besluiten, — door gebrekkelijke opsomming der deelen van eenig onderwerp, — en door duisterheid van uitdrukking.

§ 574. De *slotrede* is het besluit en de kroon eener rede. Hierin moet zooveel mogelijk de kracht van het betoog, overeenkomstig het oogmerk der rede, beknopt en in kernachtige bewoordingen worden vereenigd, roodat het gemoed op het levendigst wordt aangedaan. Zoo ergens dus, dan is het hier, dat alle hulpmiddelen van den stijl moeten aangewend worden. Men zorgte vooral zijne krachten niet vooraf uit te putten, maar bespare voor de slotrede ook de krachtigste en treffendste uitdrukkingen.

§ 575. Hoezeer de ten aanzien der *rangschikking* gegeven regelen meer bijzonder door den redenaar moeten worden toegepast, zoo dient toch elk schrijver bij de behandeling van eenig onderwerp soortgelijk beloop te volgen.

c. Over de uitdrukking.

§ 576. Zijn de deelen van een onderwerp naar behooren gevonden, gekozen en gerangschikt, zoo blijft ons nog overig onze gedachten door woorden uit te drukken. Drukt men nu deze gedachten behoorlijk verstaanbaar, overtuigend en welgevallig uit, dan is de *uitdrukking* van het onderwerp gelijk zij behoort te wezen, om aan de vereischten van den stijl te voldoen.

§ 577. Bij de behandeling van de verstaanbaarheid hebben wij aangetoond, dat zuiverheid, duidelijkheid, eenvoudigheid, beknoptheid en ordentlijkheid de hoofdeigenschappen van den stijl uitmaken.

Ten aanzien van de uitdrukking komen ook nog in het bijzonder gepastheid en verscheidenheid van stijl in aanmerking.

§ 578. De *gepastheid* is de overeenstemming van den stijl met de stof, welke men wil behandelen. Is de toon niet geëvenredigd aan het onderwerp, zoo zal de smaak zich met kracht tegen het geheel der rede verzetten, al ware deze vol schoone gedachten en uitdrukkingen.

§ 579. Verscheidenheid is noodig, daar een al te gelijkmatige stijl op den duur vervelend wordt, en ons eindelijk doet insluimeren: hij, die steeds bij tegenstelling redeneert, zal vermoeijen door de aanhoudende flikkering van zijnen stijl; in hetzelfde gebrek zal hij vervallen, die aan zijne volzinnen steeds eene zelfde eentoonige grootschheid bijzet; terwijl hij, wiens rede altijd gespannen blijft, al is er geen reden tot nadruk, spoedig de aandacht, welke hij eerst opwekt, afmat.

§ 580. Verscheidenheid en levendigheid van stijl worden, even als de fraaiheid eener rede, bevorderd door een doelmatig gebruik der zoogenoemde *spraakfiguren*. Wanneer wij onze gedachten door woorden uitdrukken, doen wij zulks oneindige malen met de zoodanige, die niet in eenen letterlijken of eigentlijken, maar in eenen oneigentlijken of overdrachtelijken zin moeten verstaan worden. Tevens heeft onze wijze van eene geheele gedachte voor te stellen somtijds zekere in het oog loopende wendingen, die elk hare onderscheidene gestalte of figuur bezitten. Dit eene en andere maakt de *figuurlijke taal* uit.

De voornaamste figuren spruiten of uit onze driften of uit onze verbeeldingskracht voort. Drukt men bijv. zijne gedachten bij wijze van uitroep of toespraak uit, dan wordt deze vorm door de aandoening der ziel voortgebracht; — wanneer men, in plaats van eenig voorwerp met zijnen eigen naam te noemen, hiervoor den naam van eenig gedeelte van dat voorwerp bezigt, dan geschiedt dit omdat zoodanig gedeelte vooral den geest getroffen heeft: zegt men derhalve *honderd zeilen voor honderd schepen*, dan is zulks omdat de zeilen het levendigst de aan te duiden *aloot* voorstellen.

§ 581. Men verdeelt de figuren in *woordfiguren* en *gedachtenwendingen*: de woordfiguren zijn de zoodanige, welke bij verandering van woorden verloren gaan; de gedachtenwendingen blijven bestaan, welke woorden men ook bezige.

§ 582. De **WOORDFIGUREN** zijn van vierderlei soort:

1°. de zuiver spraakkunstige (*metaplasm*) bestaan in verandering van den vorm der woorden, als: de afsnijding of toevoeging van eenige letter of lettergreep, de scheiding van een woord in verscheidene deelen of van eenen tweeklank in meerdere klinkers, enz.

2°. die, welke op de woordvoeging der rededeelen invloed hebben, en de weglating van een zeker aantal woorden, schijnbaar onregelmatige samenordeningen, verwisseling van tijden, enz. bevatten.

3°. die, welke geboren worden of door herhaling der woorden, of door het bezigen van gelijkvormige uitgangen of klanken.

4°. die, welke den zin der woorden wijzigen of veranderen, en welke om die reden **WOORDKEERINGEN** (*tropi*) genoemd worden.

§ 583. In § 521, 2° is aangewezen, dat de eerste soort van woordfiguren niet dan uiterst zeldzaam in de gewone rede mag worden gebruikt.

Daar zij echter in dichtwerken menigvuldig voorkomen, willen wij met een enkel woord de voornaamsten aanduiden en verklaren.

1. De LETTERVERWISSELING (*antithesis*) bestaat in het bezigen van eene andere letter (het zij klinker of medeklinker) dan die, waarmede een woord gewoonlijk geschreven wordt, bijv.: *ge* voor *gij*, *ouwe* voor *ouds*.

2. De VOORKLAMPING (*prothesis*) hecht of klampt voor aan het woord eene lettergreep, die het gewoonlijk niet bezit, bijv.: *gemannen* voor *mannen*, *gewilligheid* voor *willigheid*.

3. De ACHTERAANKLAMPING (*paragoge*) bestaat in het aanhechten van eene of meer letteren achter een woord, welke bij het gewoon gebruik niet voorkomen, bv.: *herfste* voor *herfst*, *schole* voor *school*.

4. De KNOTTING (*aphaeresis*) heeft plaats, wanneer wij, onder het gebruiken van een afkappingsteeken, eene of meer letteren aan het begin van een woord weglaten, bijv.: *'k* voor *ik*, *'t* voor *het*.

5. De AFKAPPING (*apokope*) heeft plaats, wanneer wij aan het einde van een woord eene of zelfs meer letters afsnijden, en wordt veeltijds door een afkappingsteeken aangewezen, bijv.: *aard'* voor *aarde*, *bei* voor *beide*, *s' haar* voor *ze haar*.

6. De UITWERPING (*synkope*) ontstaat, of door het weglaten en soms ook wel verwisselen eener letter midden in een woord, of door de samen-trekking van twee lettergrepen tot eene, ten gevolge van zulk eene letter-weglatting, bijv.: *liën* voor *lieden*, *bijzondre* voor *bijzondere*, *sehasuw* voor *schaduw*, *eël* voor *edel*, *eedle* voor *edole*, *aadlijk* voor *adellijk*.

7. De INVOEGING (*epenthesis*) schuift in een woord eene letter in, welke er niet in zijn moet, bijv.: *honing* voor *honig*.

8. De INEENSMELTING (*krasis*) maakt twee op elkander volgende klinkers in de uitspraak één-, in plaats van tweelettergrepig, bijv.: *Groot-Britanje* voor *Groot-Britannië*.

9. De SPALKING (*diaeresis*) verrijkt een woord met eene geheele lettergreep, bijv.: *elief* voor *elf*, *harrenas* voor *harnas*.

§ 584. De tweede soort van woordfiguren zijn van meer belang, en kunnen tot sieraad der rede strekken; de voornaamste zijn:

1. De UITLATING (*ellipsis*), waardoor een woord of ook meerdere woorden worden uitgelaten, om meer snelheid en nadruk aan eene uitdrukking te geven, bijv.: *Tot nog toe weet ik niet, leeft (Hij) of is hij dood?* (Hij MOET dood of levend (ZIJN), troost en hulp zijn onmogelijk).

2. De SAMENVATTING (*syllapsis*) bestaat in eene verwaarlozing der spraak-kunstige vormen ter meerdere overeenstemming met onze gedachten, bijv.: *het is zes uren*; — *het meorendeel der vijanden KWAMEN in den vloed om*.

3. De TIJDVERWISSELING (*enallage*) dient ter verlevendiging van de voorstelling (zie § 393), bijv.: *weert u moedig, en wij BEHALEN de overwinning, voor en wij zullen de overwinning behalen*.

§ 585. Tot de derde soort van woordfiguren behooren voornaamentlijk:

1. De KLANKNABOOTING (*onomatopöia*), bijv.: *daar tusschen loeit de lucht van het gedruisch verwekt door den KRAK, den SRAK en het OEFLAS der omgeworpen gebouwen*.

2. De HERHALING (*repetitio*), bijv.: *hij valt, de jongeling VALT, voor wien uw hart gevoelt*; — *ik heb hem gezien, zeg ik u, GEZIEN, met mijne eigene ogen GEZIEN*.

3. De **KLIJMING** (*gradatio, klimax*) heeft plaats, wanneer telkens dezelfde woorden, waarmede een zin sluit, bij het begin van den volgenden herhaald worden; hiermede gaat eene klimming der gedachten gepaard, bijv. : *wat toch kan om 's hemels wil onze zending den staat voor nut aanbrengen? NUT AANBRENGEN, wat zeg ik, indien zij zelfs nadoelig ware! NADEELIG WARE, hoe, indien zij reeds geschaad heeft!*

Deze beide laatste figuren kunnen ook beschouwd worden als tot de gedachtenwendingen te behooren. Die der *herhaling* moet alleen bij sterken nadruk, bijv. bij hevigen hartstocht, gebezigd worden, daar men anders tot de zoogenoemde *overtolligheden* (*tautologiae*) vervalt (zie § 604).

§ 586. De *woordkeeringen* vermeerderen den schat onzer uitdrukkingen, en geven gelegenheid om op verschillende wijzen onze gedachten voor te stellen; door haar is het tevens mogelijk, zulks bevallig en met smaak te doen. In het algemeen bevorderen zij de duidelijkheid, de kracht en den nadruk der uitdrukking.

§ 587. Tot de *woordkeeringen* behoort in de eerste plaats de **LEENSPREUK** (*metaphora*), welke ontstaat door eenig woord in eene onverdrachtelijke beteekenis te bezigen. Zij is eene vergelijking en slechts van de figuur van dien naam hierin onderscheiden, dat hetgene, waarbij men iets vergelijkt, voor het vergelekenen wordt in plaats gesteld, terwijl in de figuur der *vergelijking* deze door de woorden *even als, gelijk* wordt aangewezen. Men moet altijd zorgen de oneigentlijke uitdrukking zoodanig te kiezen, dat de gedachte, het zij in klaarheid, het zij in levendigheid, het zij in sterkte winne. Als voorbeelden kunnen dienen: *die held is de ZUIL van den staat*; — *de wind LOEIT*; — *de HULK van staat*; — *de HERFT zijns levens*; — *de verhevene ontboezemingen van de Agrippijnsche ZWAAN*; — *het ZWAARD van DAMOKLES hangt hem boven het hoofd*; — *het is een CAESAR*. — Er is geene woordkeering, die menigvuldiger voorkomt, en meer misbruikt wordt; vooral zondigt men dikwijls tegen de duidelijkheid, waardigheid en eenheid der rede, bijv. : *het beleid stond op SCHILDWACHT*; — *het schuimend PEKELVELD*; — *het opgeruide ZOUT VOOR zee*; — *zijne ziel was geheel met droefheid vervuld, zoodat een gering toevoegsel het geheele VAT der gelatenheid deed springen*; — *dit is een GEZICHTPUNT, waaruit men de menschelijke natuur kan BESCHOUWEN, hetwelk niet GENOEGZAAM is, om de ZADEN van trotschheid UIT TE DOOVEN*. Is de leenspreuk gezocht en gedwongen, dan gaat zij in een **MISBRUIK** (*katachresis*) over.

§ 588. Wanneer de leenspreuk niet slechts in een enkel, of in een paar overdrachtelijk gebezigde woorden, maar in eene aaneenschakeling hiervan bestaat, die de gedachte ook nog verder onder hetzelfde beeld blijven uitdrukken, zoo gaat zij in de **OMKLEEDING** (*allegoria, bijpraak*) over, bijv. : *twee jaren zijn thans vervlogen, sedert gij den jongen boom (t. w. DE VRIJHEID) planttet; stormen loeiden hevig rondom hem; dreigden hem met wortel en tak te vernielen, en — hij groeit*. — Hierbij zorge men vooral dat de gelijkheid ongezocht zij, en dat men geen overdrachtelijke en oneigenaardige (bijv. : *de Witt BEHEERSCHTE op dien oogenblik de STAATSHULK*), en ook geen twee verschillende figuurlijke voorstellingen (bijv. : *hij heeft dat JUWEELTJE van poëzij op onzen bodem OVERGEPLANT*) onderling verbindt. Fabels en gelijkenissen (*parabels*) zijn niets dan allegorieën, welke menschelijke geaardheden en handelingen afbeelden, door spraak en menschelijke

handelingen aan dieren en levenlooze voorwerpen toe te schrijven. — Vergelijkt men eenige zaak met eene andere, zonder de omkleeding geheel daarvoor in plaats te stellen, dan wordt deze figuur eene eenvoudige VERGELIJKING (*comparatio*) genoemd, en behoort tot de gedachtenwendingen.

§ 589. De OVERNAMING (*metonymia*) is eene woordkeering, waarbij men voor eenig woord een ander van uitgebreider of beperkter beteekenis bezigt. Zij heeft haren grond in de verwisseling van begrippen, welke eenige naauwe betrekking tot elkander hebben, en in een natuurlijk, gemakkelijk te ontdekken verband staan. Zij heeft plaats:

1°. wanneer de oorzaak voor het uitwerksel wordt gebezigd, en omgekeerd, bijv.: *hij loest in HOOFT voor in de schriften van HOOFT*; — *GRIJZE HAIREN voor ouderdom*; — *hij is door het LOOD (de kogels) der vijanden gesneeweld*; — *hij dronk den DOOD (het vergift) uit den gewijden beker*.

2°. wanneer het voorgaande voor het onmiddellijk daarop volgende gebezigd wordt, en omgekeerd, bijv.: *een DOODELIJKE SLAG voor een houw*; — *AFSCHEID NEMEN voor vertrekken*; — *hij is in den strijd GEVALLEN voor gesneeweld*; — *VELLATEN voor vaarwel zeggen*.

3°. wanneer het bevattende voor hetgene daarin bevat is gebezigd wordt, bijv.: *GEHEEL NEDERLAND juichte voor al de Nederlanders*; — *een GLAS DRINKEN voor den wijn uit het glas drinken*.

4°. wanneer de tijd genomen wordt voor hetgene daarin gebeurt, bijv.: *eene VERLICHT EEUW*.

5°. wanneer men het afgetrokkene (*abstractum*) voor het saamgevatte (*concretum*) in plaats stelt, bijv.: *de UNSCHULD woont op het land voor de onschuldige menschen wonen op land*.

6°. wanneer het teeken voor de beteekende zaak gesteld wordt, bijv.: *LAUWEREN BEHALEN voor zegepralen*; — *de PEN met den DEGEN verwisselen*.

§ 590. Eene vierde woordkeering is de VERVANGING (*synekdoche*). Deze verschilt van de vorige, doordien zij haren oorsprong minder uit eene uitwendige, maar toevallige en denkbeeldige betrekking tusschen twee voorwerpen ontleent, dan wel gegrouid is op eenen inwendigen en wezentlijken samenhang tusschen beiden. Zij heeft plaats:

1°. wanneer het geheel in plaats van een deel gesteld wordt, en omgekeerd, bijv.: *de gansche AARDE treurt*; — *een schrander BREIN*; — *de vloot is twintig ZEILEN sterk*; — *hij heeft geen BROOD voor voedsel*.

2°. wanneer de soort in plaats van eene enkele zaak gebezigd wordt, en omgekeerd, bijv.: *DE REDENAAR voor Demosthenes*; — *een ALEXANDER voor een groot veroveraar*.

3°. wanneer het geslacht voor de soort gebezigd wordt, en omgekeerd, bijv.: *STERVELINGEN voor menschen*; — *STRIJDERS voor krijgslieden*.

4°. wanneer het enkelvoudige in plaats van het meervoudige gebezigd wordt, en omgekeerd, bijv.: *de WIJZE streeft naar kennis*; — *WIJ zagen hem strijden voor ik zag*, enz.

5°. wanneer een bepaald voor een onbepaald getal gebezigd wordt, bijv.: *ik heb het hem HONDERDMALEN verboden*.

§ 591. Gedachtenwendingen zijn bijzondere vormen, welke de gedachte in de uitdrukking aanneemt; zij hangen vooral af van het gevoel, dat den schrijver of redenaar bezielt, en van het doel, hetwelk hij beoogt. Alle gedachtenwendingen dienen om de aandacht te trekken; eenige

strekken meer bepaald om het hart te bewegen, andere hebben meer uitsluitend betrekking tot de verbeeldingskracht, nog andere zijn meer van de wijze van uitdrukking zelve afhankelijk.

§ 592. Tot de gedachtenwendingen, welke aandoeningen en hartstochten uitdrukken en opwekken, behooren:

1. de ONDERVRAAGING (*interrogatio*), welke de aandacht of verlevendigt, of spant, heeft daár plaats, waar men strikt genomen geene vraag noodig zou hebben, bijv.: *is eene oerlijke armoede niet te kiezen boven door misdadige middelen verkregen rijkdom? — Tot hoe lang, o Catilina, zult gij ons geduld misbruiken? Tot hoe lang zal uw overmoed ons bespotten?*

2. de AFWENDING (*apostrophe*), eene onverwachte toespraak aan eenen persoon, tot wien het voorafgaande of niet, of niet zoo onmiddellijk gericht was, om het even voor het overige of deze persoon aanwezig zij dan niet, bijv.: *maar indien wij tot het voorouderlijk geslacht behooren, wij behooren nog veel meer tot de nakomelingschap. — Vaders! moeders! gaat het u niet aan, wat er na uwen dood van uw kinderen worden zal? —* Zij moet alleen bij hevige gemoedsbewegingen gebezigd worden.

3. de UITROEP (*exclamatio*), welke bijzonder geschikt is tot uitdrukking der hartstochten, als: *rampzalig Nederland, hetwelk als roof van vreemdelingen terzelfder tijd door vriend en vijand met allerlei laster vertreden word!*

4. de SPOTSPRAAK (*ironia*), waarbij men het tegengestelde zegt van hetgeen men meent, om door de ongerijmdheid van het eerste aan het laatste des te meer kracht bij te zetten, bijv.: *welk een gulden tijd voor het tegenwoordig geslacht! welke hoopvolle uitzichten! wat anders alleen aenhoudende oefening en langdurige ondervinding geven konden, dat put thans de gelukkige jeugd met geringe moeite uit onze rijk voorsiene tijdschriften; — wat is hij mild! hij geeft zelfs eenen stuiver aan de armen.*

5. de OVERDRIJVING (*hyperbole*) bezigt uitdrukkingen en oneigentlijke beteekenissen, bijzonder met het oogmerk, om, door eene zaak buiten de gewone palen en soms tot in het overdrevene te vergrooten, eenen des te levendiger indruk te maken, bijv.: *met de snelheid des bliksems op iemand aanvallen; — sneller dan de wind.* — Men dient met deze figuur zeer omzichtig te werk te gaan, daar men anders lichtelijk tot gezwollenheid vervalt.

6. de VERBACHTING (*euphemismus*) bezigt men, om over treurige, onaangename, onkiescha, of soms ook over te alledaagache voorstellingen eenen zekeren sluijer te werpen, bijv.: *hij is ONTSLAPEN voor hij is dood.*

7. de VERKLEINING (*litotes*) heeft plaats, wanneer men de uitdrukking verzwakt, om aan de gedachte meer kracht te geven, bijv.: *hij is waarlijk geen SALOMO voor hij is een rechte weestriet.*

§ 593. Tot de gedachtenwendingen, welke op de verbeeldingskracht betrekking hebben, behooren vooral:

1. de PERSOONSVERBELDING (*prosopopeia*), welke eene der stoutste, krachtigste en schitterendste figuren is. Zij bestaat daarin, dat wij aan onbezielde en levenloose voorwerpen, aan bloote verstandsbegrippen, met één woord, aan alles, wat geenen persoon bezit, persoonlijkheid geven; deze voorwerpen en verstandsbegrippen als gewaarwordende, denkende, handelende wezens voorstellen, soms tot hen onze rede richten, en hen in alle deelen doen voorkomen, als hoorden en verstonden zij, hetgeen wij tot hen zeggen, bijv.: *'s ware ook te onoverwinnelijk eene schande voor Duitschland, daar*

's de kroon van het Christenrijk spanst, daar 's van de ijzere heersakuppig der Romeinen ongekneusd bleef, de dreigementen der uitheemsche vermetelheid aan zijne poorten te dulden; te versoefelijk een laster, het kermen zijner geburen en maagvolken ten hemel te hooren stijgen, zonder voor de benaauwdten eenem voet te versetten. — Men wachte zich vooral voor stootende persoonsverbeeldingen; — ook bezige men haar niet met groote sterkte, wanneer onze gemoedsbewegingen weinig zijn opgewekt.

2. de SCHILDERING (*diatyposis*) maakt voor den lezer of hoorder eene zaak als aanschouwelijk; zij komt bijzonder te pas bij tafereelen, beschrijvingen, en karakterschetsen, bijv.: *ik zag hem omkomen: de pijl van eenen Phoeniciër doorvljnde zijne borst; de tougels ontglipten aan zijne handen; hij viel uit zijnen strijdswagen onder de voeten der paarden. Een krijgsmann van het eiland Cyprus hieuw hem het hoofd af, en toonde dit bij de kairen als een teeken der overwinnng aan het zegepralend leger. Dat hoofd druipende van bloed, die nog opene en levenlooze oogen, dat bleek en misvormd gelaat, die half geopende mond, welke nog eene begonnen rede scheen te willen vervolgen, en het schaterend gejuich der nog kort te voren wanhopende menigte, nu de dood hen van den gehaten dwingeland had verlost, zullen mij gedurende mijn geheele leven voor den geest blijven.*

3. de VERGELIJKING (*comparatio*), waarbij de overeenkomst van eenige zaak of persoon met eene andere wordt aangewezen, is zeer algemeen; daar zij den stijl leven bijzet en de voorstelling duidelijker maakt, is haar gebruik zeer aan te prijzen, mits de overeenkomst natuurlijk zij, bijv.: *de jeugd des menschelijken levens is gelijk de lente onder de jaargetijden; — zij, die tegenstellingen maken, door eenige zaken op eene gedwongene wijze met elkander in betrekking te stellen, doen even als zij, die blinde vensters aanbrengeu om de evenredigheid der deelen eens gebouws te bevorderen.*

§ 594. Er zijn nog eenige gedachtenwendingen, welke evenmin uitwerkselen der hartstochten als der verbeeldingskracht zijn, maar tot de wijze van uitdrukking betrekking hebben; tot de zoodanige behooren vooral:

1. de TEGENSTELLING (*antithesis*) plaatst verschillende denkbeelden nevens elkander, met het doel om het onderscheid tusschen twee zaken des te beter in het oog te doen vallen, en tevens eene zekere puntigheid en levendigheid aan den stijl te geven, bijv.: *niet streng, maar wroed was hij; — hij had de onschuld en eenvoudigheid van zeden, welke men gewoonlijk behoudt, wanneer men minder omgang heeft met menschen dan met boeken, en hij had niet de ruwheid en eene zekere soort van woeste fierheid, welke door den omgang met boeken zonder dien met menschen veroorzaakt wordt; — dat boek bevat veel goeds en veel nieuws, jammer maar, dat het goede niet altijd nieuw, en het nieuwe niet altijd goed is.* De tegenstelling moet niet al te dikwerf gebruikt worden, daar zij alsdan den geest in verwarring brengt.

2. de TOESPILING (*allusio*) bekoort den geest, door bij de uitgedrukte gedachte eene herinnering op te wekken. Zij behaagt, omdat zij ons door onze vatbaarheid met den luim van den schrijver of redenaar vereenzelvigt, en derhalve onze eigenliefde streelt. Zij moet echter steeds ongezocht en algemeen verstaanbaar wezen, bijv.: wanneer LAFONTAINE in eene zijner fabelen eene rat doet zeggen: *ik heb de woestijnen doorkruisd, maar wij dronken er niet*, dan is zulks wel eene toespiling op den Gargantua

van RABELAIS, maar geenszins algemeen verstaanbaar, en dus af te keuren; wanneer hij echter spreekt van den *verschrikkelijken Rodilardus, den geesel der ratten*, dan is zijne toespeling op ATTILA, aanvoerder der Hunnen, fraai, daar zij algemeen begrepen kan worden, dewijl aan beschaafde menschen den naam en de lotgevallen van ATTILA bekend mogen geacht worden.

3. de OMSCHRIJVING (*periphrasis*) ontstaat, wanneer men in plaats van een enkel woord de uitgewerkte uitdrukking van een in den zin van dit woord vervat denkbeeld stelt; zij zegt dus meer dan zoodanig woord, maar plaatst een der daarin vervatte denkbeelden op den voorgrond. Omschrijvingen, welke aan eenig denkbeeld meerdere waardigheid, of scherpte van bepaling bijzetten, zijn wezentlijke schoonheden; anders zijn zij af te keuren. Zoo is het eene fraaije omschrijving, wanneer men, bij de eerste verschijning van SCHEPEN voor de oogen der verbaasde Amerikanen, deze noemt: *de trotsche gevaarten, die niet met kracht van zeilen den oceaan, maar op breede vleugelen het luchtruim schenen doorkliefd te hebben*. Eene omschrijving daarentegen als: *de kleine voorloopers van het aangename jaargetijde voor ZWALUWEN*, heeft geene waarde, daar zij gezocht en flauw is.

§ 595. Men heeft onder de gedachtenwendingen ook nog eenige spraakwendingen gerangschikt, welke aan de uitwerking der redeneering bevorderlijk zijn. Hiertoe behooren bijv.: de OPEENHOOPING (*accumulatio*), waarbij men de deelen en omstandigheden opsomt, om aan de bewijsgronden meerdere kracht bij te zetten; — de VERBETERING (*correctio*), waarbij men met voordacht eene zwakkere uitdrukking bezigt, om haar door eene sterkere en meer gepaste te vervangen; — de VOORUITOPPERING (*occupatio*), waarbij men eenige mogelijke of waarschijnlijk tegenwerpingen zelf bijbrengt en beantwoordt.

§ 596. Men vindt nog vele andere woordfiguren en gedachtenwendingen met spitsvondige scherpzinnigheid onderscheiden; daar zij evenwel den stijl weinig bevorderlijk zijn, zullen wij ons tot de opgave der voorgaande spraakfiguren bepalen. Overigens is het hiermede geenszins ons oogmerk geweest, om hen, die de beginselen van den stijl zouden willen beoefenen, aan te sporen, zich tot de invlechting van zoodanige overdrachtelijke zegswijzen in hunne redenen te zetten. Hare gepastheid is geheel van het gevoel en den smaak afhankelijk; bekendheid met de beste geschriften der vroegere en latere tijden kan ook in dezen veel tot veredeling van den smaak toebrengen.

DERDE HOOFDSTUK.

OVER DE FRAAIHEID VAN STIJL.

§ 597. Hij, die zich volgens de voorgaande regelen verstaanbaar en overtuigend uitdrukt, zal echter geenszins al dien invloed door zijne redenen en schriften kunnen uitoefenen, welken hij ontwijfelbaar zou hebben, indien hij er zich tevens op had toegelegd, bij zijne hoorders of lezers welgevallen (zie § 6) te verwekken. Zij, die zich dit reeds bij de inleiding hunner rede weten te verwerven en er in slagen het tot aan het einde te behouden, kunnen verzekerd wezen, dat zij hun doel zelfs zonder groote inspanning zullen bereiken.

§ 598. De *fraaiheid* van stijl (zie § 7) nu strekt om dit welgevallen op te wekken en te behouden. Niet altijd echter kunnen ten dien einde dezelfde middelen dienstig zijn; bij een tafereel van de schoonheden der natuur zal sierlijkheid, bij eene ernstige vermaning tot het goede nadruk tot het doel voeren. Verschillende onderwerpen, verschillende gesteldheden des gemoeds vorderen eenen anderen tooi van gedachten en uitdrukkingen, om op fraaiheid te kunnen aanspraak maken. *Nadruk* en *sierlijkheid* zijn echter de voornaamste middelen, waardoor wij ten dezen opzichte op het gemoed kunnen werken, en diensvolgens zullen wij ons hoofdzakelijk tot deze eigenschappen der fraaiheid van stijl bepalen.

§ 599. Door *nadruk* (bij sommigen ook *sterkte*) van stijl verstaat men de krachtige en bondige voorstelling van gewichtige en treffende gedachten. Hiertoe wordt vereischt, dat men gevoelig zij voor al wat groot, edel en verheven is.

§ 600. De nadruk wordt vooral bevorderd door het vermijden van flauwe en krachteloze, en het gebruik van nadrukkelijke woorden en uitdrukkingen, wanneer de gedachten zelve nadrukkelijk en treffend zijn. Zoo kunnen de woorden *wreedaard*, *snoodaard* gevoegelijk verwisseld worden met de sterkere benamingen van *monster*, *schrik*, *geesel der menschheid*, maar geenszins met de min krachtige *overdreven strenge*, *niet mensche-lievende*, *niet deudzame*, *der menschheid niet genegen*; aldus is *verfoeijen* krachtiger dan *schuwen*, *te hulp snellen* dan *te hulp komen*, enz. Hiertoe behooren ook zulke uitdrukkingen, welke behalven de hoofdgedachte nog eenig bijkomend denkbeeld bevatten, bijv.: wanneer men de ondankbaarheid de *snoodste* der ondeugden noemt, zoo is dit daarom zeer nadrukkelijk, dewijl men de ondankbaarheid met de andere ondeugden vergelijkt, en verzekert dat zij alle in *snoodheid* overtreft.

§ 601. Waardigheid is mede eene der eerste hoedanigheden van den nadruk, en bestaat in het vermijden van alle lage en platte woorden en spreekwijzen, en in het algemeen van al hetgene, wat in gedachten en klank het gevoel van zedelijkheid en welvoegelijkheid kan beledigen, bijv.: *met wellust ledigde hij den beker der vreugde, welke hem door de deugd werd aangeboden*, zondigt tegen de waardigheid, daar de deugd zuiverder, edeler en verhevener gevoelens dan die van den wellust (ten minsten bij de in onduidelijk gangenomene beteekenis) doet geboren worden.

§ 602. Ten zelfden einde is dienstig het herhalen van zulke woorden, welke eenig belangrijk denkbeeld behelzen (zie § 585). Dikwijls kan de nadruk grootelijks bevorderd worden door het meermalen herhalen van eenig voegwoord, wanneer verscheidene zaken bijeengevoegd worden, waarvan men om haar gewicht begeert, dat elk de aandacht boeije, *bijv.: zij vertoonden zich bijna gelijktijdig, EN in de bosschen, EN bij de rivier, EN in ons leger.* Ook de weglating des voegwoords kan meermalen aan den nadruk der rede bevorderlijk zijn, wanneer men de snelle opvolging van gebeurtenissen, of de opeenstapeling van verscheidene zaken wil aanduiden, *bijv.: toen de onzen hunne werpschichten verschoten hadden, vielen zij met de zwaarden aan. Eensklaps verschijnt van achteren onze ruitery; nog andere henden komen aanrukken; de vijand keert den rug toe; de ruitery snuit hem in de vlucht; er volgt een verschrikkelijk bloedbad.*

§ 603. Door verandering in woordschikking kan insgelijks somwijlen nadruk geboren worden, gelijk wij reeds in § 445 en § 471 zagen; als voorbeeld diene: *dat een Romeinsch burger met den zwaarde gedood is, getuigt Annius, een Romeinsch ridder.*

§ 604. In het algemeen wordt de kracht en waardigheid eener rede vooral door spaarzaamheid en juiste keus der woorden bevorderd; bondigheid toch is eene der hoofdeigenenschappen van den nadruk. Niets verzwakt dezen dan ook meer dan OVERDAAD VAN WOORDEN (*tautologia*), welke plaats heeft: 1°. wanneer men een en hetzelfde denkbeeld meermalen zonder andere bijkomende denkbeelden, of zonder verheffing van toon uitdrukt; 2°. wanneer men doelloos woorden bezigt, welke wel aan de denkbeelden van een ander woord iets toevoegen, doch wier beteekenis reeds hierin opgesloten ligt, of er zonder moeite bijgedacht kan worden, *bijv.: hij plag GEWOONLIJK te zeggen; — de nadruk van den stijl wordt verzwakt door EENE DE REDE KRACHTELOOS MAKENDE overdaad van woorden; — ik heb over dit onderwerp veel nagedacht, en daarover ook mijne gedachten door den druk bekend gemaakt, maar dit mijn AFGEDRUKT geschrift is niet zóó gebruikt en TEN NUTTE GEMAAKT, als ik gerechtigd was te verwachten; — reeds na de laatste regenbui van gisteren begonnen de druppels REGENWATER door de zoldering te zijpelen.* — Hiertoe kunnen ook gebracht worden alle ontijdige omschrijvingen, overmatige uitbreidingen eener gedachte en overlading van den stijl met onbeduidende toevoegselen, bijkomende denkbeelden en omstandigheden.

§ 605. Voegt men daarentegen door de opeenstapeling van zinverwante woorden, of door het gebruik van bewoordingen, wier beteekenis reeds hoofdzakelijk in het vroeger geuite begrepen is, der hoofdgedachte eene wenschelijke schakeering toe, dan kan zulks wezentlijk tot sieraad van den stijl strekken, daar het de voorstelling verduidelijkt, verlevendigt en volledig maakt. Als voorbeelden van dezen OVERVLOED (*pleonasmus*) kunnen dienen: *hij heeft de algemeene verachting van alle menschen op zich geladen; — het kan mischien wel mogelijk wezen; — ik zal niet ophouden te volharden; — hij smelt, zijlt, oliëgt ter stede uit.*

§ 606. Is de kracht van den stijl in de levendigheid der voordracht gelegen, zoo kan eene verdeling of ontbinding van het geheel in zijne deelen, of van het geslacht in zijne soorten dienstig wezen, *bijv.: de beoefening der wetenschappen scharpt het verstand: in voorspeed strekt zij tot*

toevlucht en vertroosting; te huis verschaft zij ons vermaak; buiten 's huis worden wij door haar niet belemmerd; zij vergezelt ons naar vreemde gewesten; zij blijft ons bij op het land.

§ 607. Eindelijk kan ook of het invlechten van bondige spreuken, of het spreken op vasten en verzekeren toon, of de vertegenwoordiging van het verledene en toekomstige den nadruk bevorderen en den stijl levendigen. Niet het minste is de figuurlijke taal hiertoe dienstig, en wel voornamentlijk de *herhaling* (§ 585), de *klimming* (§ 585), de *leenspreuk* (§ 587), de *ondervraging* (§ 592), de *spotspraak* (§ 592), de *persoonsverbeelding* (§ 593), de *tegenstelling* (§ 594), of ook eene vereeniging van twee of meer dezer figuren, bijv.: *en gij, o Egmond, o Hoorne, gij zulen van den staat, hoe schandelijk werd uw vertrouwen met wantrouwen, en uwe trouw met trouweloosheid vergolden!*

§ 608. De *sierlijkheid* is die hoedanigheid van den stijl, waardoor men welgevallen bij den lezer of hoorder verwekt, door zijn schoonheidsgevoel te bekoren. Zij ontstaat deels uit welluidendheid, deels uit een gepast gebruik van overdrachtelijke zegswijzen, deels ook uit natuurlijkheid en levendigheid in voorstelling en uitdrukking.

§ 609. De *welluidendheid* (*numerus*) van den stijl ontspruit uit twee zaken: 1°. uit eene keuze van welluidende woorden; 2°. uit eene zoodanige plaatsing en rangschikking dier woorden in volzinnen, dat het oor gestreeld wordt.

§ 610. Met betrekking tot de keuze van welluidende woorden valt aan te merken, dat eene gepaste afwisseling van klinkers de welluidendste woorden doet ontstaan, en dat men ter bevordering dier welluidendheid somwijlen letters mag invoegen of weglaten (zie § 105, 108, 217, 224, 334 en 583); terwijl men, om niet tegen de welluidendheid te zondigen, zoo min mogelijk hulpwoorden herhalen moet (zie § 401).

§ 611. Ten aanzien van de samenstelling der volzinnen valt aan te merken, dat de welluidendheid grootelijks benadeeld wordt door de vereeniging van te veel éénlettergrepige woorden, bijv.: *wie wat hij wil ook kan, wil zelden wat hij moet; er is geen mensch in de wereld, die alles kan wat hij wil, ten zij hij wijs genoeg zij niets te willen dan wat hij kan.* — Ook de vereeniging van te veel lange woorden verwekt eentoonigheid en stroefheid, als: *de koninklijke afgezanten bekleeden met de onbaatzuchtigste vaderlandsliefde hunne hoogstgewichtige waardigheden.* Strijdig met welluidendheid is desgelijks eene nuttelooze openstapeling van voorzatsels en voegwoorden, of eene on gepaste verdeling van enkele leden en stroeve sluiting der volzinnen, waaromtrent wij bereids in de woordvoeging gehandeld hebben.

Evenmin mag men gebruik maken van woorden of klanken, die wel juist niet onwelluidend zijn, maar door te veelvuldige of te spoedige herhaling wanklank veroorzaken, bijv.: *zij verklaarde ons wat dat voor waren waren; — zelden ziet men eene zoo zeldzame zaak: zulks heeft vooral plaats met de woorden dit, had, gehad, zelf, derzelfde, zelfs, welke soms door ook, haar, hun, hen, ze, zij, hetgeen, enz. kunnen worden vervangen.* Ook het menigvuldig herhalen van *welk, hetwelk, die, wie, wat, kan* onaangenaam wezen. Te groote verwijdering der lidwoorden, bijvoegelijke naamwoorden, enz. van de zelfstandige naamwoorden, waartoe zij behooren, kan ten aanzien der welluidendheid even nadeelig werken. Men wachte zich

eindelijk voor schorre letteropvolgingen, bijv.: 'k kan, — 't teeken, — 's schoonvaders geluk, en vermijde in on dicht alle woorden, die op elkander rijmen.

§ 612. Het gepast gebruik van enkele woordfiguren, als de *klank-na bootsing* (§ 585) en de *verzachting* (§ 592), strekt mede tot bevordering der welluidendheid; terwijl ook de overeenkomst van klanken met den aard der zaken, of met de andoeningen van ons gemoed, met vrucht kan worden aangewend; zoo zijn onder anderen lange en slepende lettergrepen zeer geschikt om eene langzame, daarentegen korte en afgebrokenen lettergrepen om eene snelle beweging aan te duiden.

§ 613. Eene doelmatige aanwending der spraakfiguren ter optooijing en verlevendiging der uitdrukking is niet het minste der sierlijkheid bevorderlijk. Vooral de *woordkeeringen* (§ 587—590), de *vergrooting* (§ 592), de *vergelijking* (§ 593), de *tegenstelling* (§ 594) kunnen hiertoe dienstig zijn. Als voorbeeld strekke: *Nooit werd vreugde, tot dronkenschap opgevoerd, op zoo verschillende wijzen, naar ieders aard vertoond. Hier deed zij de oogen schitteren, daar benevelde zij ze met den zoeten dauw der natuur; ginds stond men wezenloos, geworteld in den grond, als geloofde men niet wat men zag. Dezen gloeide het gelaat, gene verbleekte; de een berstte los in gejuich, des anderen stem smoorde in het snikken der overkropte borst. Den ouders was het, als hadden zij een kind uit den dood wedergekregen, den mannen een broeder, den jongelingen een vader! Wat men zag en hoorde op de straten, waar eens schaterende menigte geen plekje ledig liet, golvend zich voort stuwde, en hoeven noch raderen ontzag voor een glimlach van den geliefden; dit was nobis aldus gezien of gehoord; maar aandoenlijker nog, verheffend en verteederend, wat men zag aan de vensters der woningen, waar de bloem der beide seksen zich in reizen en trapsgewijze voorwaarts drong en duizend doeken zwaaiden, met tranen besproeid! —*

§ 614. Niet alleen uit de *eenvoudigheid* in voorstelling en uitdrukking (§ 535), maar vooral uit de *levendigheid* van voorstelling spruit sierlijkheid voort. Zij bestaat daarin, dat men, door aan zijne voordracht zekere zinnelijkheid te geven, de verbeeldingskracht en het gevoel opwekt, en zijne rede als ware het leven en beweging doet verkrijgen.

De levendigheid ontstaat door de geschikte keus van nadrukkelijke woorden, door samentrekking der volzinnen, door herhaling, uitroeping en ondervraging, door woordkeeringen en vergelijkingen, als ook door de invlechting van bondige spreuken en sierlijke beschrijvingen. De hierboven, als voorbeeld van sierlijkheid, aangehaalde beschrijving der intrede van den Souvereinen Vorst WILLEM I binnen 's Gravenhage, door VAN DER PALM, is tevens een uitmuntend voorbeeld van levendigheid.

TWEDE GEDEELTE.

Toegepaste Stijl-leer.

§ 615. Na in de vorige afdeeling de voornaamste regelen van den stijl te hebben aangewezen, kunnen wij thans tot hunne toepassing op stof en vorm overgaan, en zullen achtereenvolgens handelen: over de toepassing der, in het hoofdstuk over de *betoogkracht* gegevene, voorschriften ten aanzien van vinding en verdeeling der stof op de onderwerpen zelve; — over den stijl in betrekking tot den aard der eigenschappen, welke daarin heerschend kunnen zijn, of over de karakters van den stijl; — over de verschillende vormen in gebonden en ongebonden stijl; — over de voordracht en het lezen, — en eindelijk over het toetsen en verbeteren van voorstelling en uitdrukking.

EERSTE HOOFDSTUK.

OVER DE TOEPASSING OP DE STOF.

§ 616. Met betrekking tot de toepassing der gegevene voorschriften ten opzichte van vinding [en verdeeling der stof op de onderwerpen zelve, merken wij aan, dat het doel eener rede drieledig wezen kan; men wil: 1°. eene zaak of eenen persoon *beschrijven*, of gebeurtenissen en handelingen *verhalen*; 2°. *bewijzen* dat iets is of zijn moet, dat iets was, of dat iets zijn zal; — of wel 3°. neigingen of hartstochten *opwekken*. Wij zullen derhalve de bedoelde regelen op eene beschrijving, een verhaal, een bewijs en eene opwekking in toepassingbrengen. 't Spreekt echter van zelf, dat wij hieromtrent slechts algemeene aanduidingen kunnen geven, en dat dus in bijzondere gevallen vele der in de volgende bladzijden aangestipte bijzonderheden kunnen en moeten wegvallen, gewijzigd of vermeerderd worden, en de volgorde der hoofdpunten overeenkomstig het doel der rede zal dienen genomen te worden.

§ 617. Het verschil tusschen *beschrijven* en *verhalen* is alleen hierin gelegen, dat in het laatste de samenstellende deelen der stof zelve aan tijdsorde gebonden, in het eerste gelijktijdig voorhanden zijn. — Bij de *beschrijving van eenigen persoon* komt het volgende ter behandeling voor.

Men beschrijve namentlijk zijne uit- en inwendige eigenschappen en zijne uitwendige levensomstandigheden. Ten aanzien der uitwendige eigenschappen geve men acht op zijne gestalte en lichamelijke hoedanigheden; ten aanzien der inwendige lette men op zijne verstandelijke vermogens, op de hoedanigheden van zijnen wil en van zijn gevoel, en eindelijk op de bestendige eigenaardigheid van de inwendige hoedanigheden des gemoeds, vooral met betrekking tot den wil zelve, of op het karakter in het algemeen. Hierbij beschrijve men onder de verstandelijke vermogens zijn verstand met betrekking tot geheugen, verbeeldingskracht en scherpzinnigheid, zijne kennis, inzichten en denkwijze, zijne geschiktheid voor eenigen stand in de maatschappij, en eindelijk waar, wanneer en hoe hij zulks heeft aan den dag gelegd. Bij de hoedanigheden van

zijnen wil vermelde men, welke neigingen en hartstochten hem bezielen, en welke bij hem heerschende zijn; tevens door welke uitwendige of inwendige oorzaken zij gevoed en bevestigd worden. Bij de hoedanigheden van zijn gevoel vermelde men, of zijn gevoel licht geprikkeld, veranderlijk of bestendig zij, en tot welken toestand het de meeste neiging heeft. Bij de beschrijving van zijn karakter lette men allereerst op de bijzondere grondtrekken daarvan; vervolgens vermelde men, welken invloed de wil, de zedewet, de eigene overtuiging op de heerschende eigenaardigheid van zijn karakter uitoefenen; hoedanig hij zijne neigingen en hartstochten gewoonlijk openbaart of verbergt; door welke omstandigheden en aanleidingen deze opgewekt of verzacht worden; welken invloed opvoeding en levensomstandigheden op de ontwikkeling des karakters hebben nitgeoeffend, en welke gevolgen dit voor de levensomstandigheden van den persoon gehad heeft.

Ten aanzien van zijne uitwendige levensomstandigheden, lette men op den naam, het geslacht, den ouderdom, den stand, het vermogen, het beroep, welke eigenaardigheden van karakter met het geslacht of den ouderdom overeenkomen, en welke niet; men moet hierbij den gewonen invloed dier levensomstandigheden (bijv. *jeugd, rijkdom, geslacht*) op de eigenschappen van het karakter in aanmerking nemen. Verder vermelde men zijne werken en daden, en de aanleiding daartoe; zijne verdiensten jegens de menschheid, jegens het vaderland, jegens bijzondere personen, jegens wetenschappen en kunsten; zijnen dood, wanneer, hoe en waar.

§ 618. Bij de *beschrijving van eenig voorwerp* geve men vooraf eene algemeene bepaling, waarbij men de eigenaardige en oneigenaardige of toevallige eigenschappen optelt, en de soorten, onder- of nevensorten, met aanwijzing der verschillen, opgeeft. Men beschrijve de deelen en de onderdeelen van het voorwerp, en waarin zij van het geheel en onderling verschillen; uit welke bestanddeelen de stof van het voorwerp is samengesteld, en hoedanig de verhouding dier bestanddeelen is; den vorm van het geheel en dien der deelen, de plaatsing en gesteldheid der deelen, hunnen overgang en samenhang, en wijze de gezichtpunten tot een algemeen overzicht aan. Men make insgelijks zijne opmerkingen over het ontstaan en de wording van het geheel en van zijne deelen, en over de middelen daartoe; omtrent de werking van het geheel en van zijne deelen, en over den onderlingen samenhang der bewerktuiging en der deelen; omtrent het doel van het geheel, en van de deelen ten opzichte van het geheel, welke werkingen der deelen wezentlijk tot dit doel, welke tot neven-doeleinden dienen; omtrent het nut des geheels, en der deelen of bestanddeelen, afgescheiden van het geheel. Voorts beschrijve men de verhouding van het werktuigelijk samenstel tot het beginsel des levens, en geve opmerkingen omtrent de werktuigelijke bestanddeelen, hunne werking, den wasdom en tijdperken der ontwikkeling; omtrent de levenswijze, voeding en verhouding ten dien aanzien tot andere voorwerpen. Eindelijk dient men ook nog eene opgave te doen van de uitwendige betrekkingen des voorwerps ten aanzien van ruimte, tijd, grootte, hoeveelheid, maat, gewicht, sterkte, gelijkheid en verschil.

Is het voorwerp levenloos of onbezield, dan vervallen natuurlijk vele der opgegevene punten van behandeling (zie § 616).

§ 619. Wil men eene of andere *gebeurtenis*, bijv. een natuurverschijnsel, *verhalen*, dan komen in aanmerking:

1°. de aard en het wezen van het verschijnsel; of het nieuw is en nog geene verklaring heeft; tot welke soort het behoort, en met welke bekende verschijnselen het overeenkomt; of het ook door anderen is waargenomen, en hoe hunne waarnemingen luiden.

2°. waar en wanneer het zich voordeed, en onder welke omstandigheden.

3°. de aanvang, de voortgang en de tijdperken der verschijning, en de overgang van het eene tot het andere tijdperk; of er samenhang tusschen deze tijdperken te bespeuren was, en welke; of deze samenhang alleen waarschijnlijk, of wel alleen mogelijk was.

4°. de oorzaken, de gevolgen, het nut, de invloed, de werking op den waarnemer of op anderen.

§ 620. Wil men eene of andere *handeling van personen verhalen*, dan komen in aanmerking:

1°. de handelende (en wel de hoofd- en neven-) personen, vooral ten aanzien van hun karakter, waarin verschillend, waarin gelijk; hoedanig dit verschil of deze gelijkheid en dit karakter zelf zich in de handeling voordeed, belemmerend of medewerkend; de uitwendige levensomstandigheden der personen, en wel hun beroep of stand, hunne vermaagschappingen, of ze vijandig of bevriend waren, en in hoeverre deze betrekkingen de handeling belemmerden of bevorderden.

2°. de betrekkingen van tijd en plaats, als: wanneer en onder welke mede- of tegenwerkende omstandigheden de handeling plaats had.

3°. de onmiddellijke oorzaken der daad, en wel de beweeggronden en aanleidingen, of en in hoeverre deze toevallig of gewoon, gedwongen of vrij, voorbedacht en hoe lang, of oogenblikkelijk waren; of de daad uit eigenbaat voortspoot, of dat er opofferinge mede gepaard gingen; welke aandoeningen des gemoeds, welke bedoelingen bij den dader heerschten; welke belemmeringen, welke dwalingen voorhanden waren, welke aansporingen, welke nood, welke beleedigingen, welk gevaar, welke straffen waren te duchten.

4°. de daad zelve, en wel voor of tegen wien; of zij plichtmatig, of met de wet strijdig was; van welk belang de geschonden of gehandhaafde plicht was; van welk gewicht de wet voor den staat was.

5°. de gevolgen, welke, hoe groot en hoe algemeen; of zij voorbedacht en vooruitgezien, of wel bedoeld waren; welke gevolgen hadden kunnen ontstaan ten aanzien van den benadeelden, van den staat of van anderen; of zij weder goed te maken waren; welke voordeelen de daad konde opleveren.

§ 621. Wil men iets *bewijzen*, dan komt in het algemeen in aanmerking:

1°. de ontwikkeling van de stelling of het oordeel, en wel de verklaring van het daarin opgeslotene begrip; of eene andere bepaling van dit begrip te geven zij, in hoeverre daardoor stelling of oordeel anders zoude worden, en in welke verbindingen deze begrippen met andere voorkomen.

2°. het bewijs, en hierbij: wil of kan men of alleen de mogelijkheid, of alleen de waarschijnlijkheid, of de waarheid, of de noodzakelijkheid van stelling of oordeel bewijzen, of omgekeerd?

a. ten aanzien der mogelijkheid komt in aanmerking, of de begrippen in het uitgedrukt oordeel elkander wederspreken of niet, in hoeverre slechts schijnbaar, en in hoeverre de begrippen de daaruit afgeleide of bewezene werkingen, of omgekeerd, tegenspreken; verder of de stelling tegen de natuurwetten strijdt, en tegen welke; of de daad tegen de bekwaamheden des handelenden, tegen den tijd of tegen de bij-omstandigheden zondigt; hoedanig komt zij overeen met de werking en gevolgen?

b. ten aanzien der waarschijnlijkheid komt het aan op de samenstemming der omstandigheden, op het voorafgaande als waarschijnlijke oorzaak, op het volgende als waarschijnlijk uitvloeisel; — op de getuigen, en wel op den persoon, die getuigenis geeft; kon hij de waarheid zeggen, was hij er bij, kon hij de daders en handelingen zien of hooren en de woorden verstaan, had hij vooroordeelen, kon de zaak aan zijn geheugen ontgaan zijn, ging zij hem niet aan of wel, en in hoe verre; wilde hij de waarheid zeggen, was hij redelijk, werd hij niet gedwongen, geeft de uitspraak hem voordeelen of niet, en welke; is de getuigenis duidelijk, wederspreekt zij zich zelve niet, is zij volledig, spreidt zij veel of weinig licht over de zaak; wordt zij door andere getuigenissen wederproken of bevestigd?

c. ten aanzien der waarheid komt in aanmerking, of het begrip des onderwerps in het gezegde bevat is, — of de ondervinding van redenaar of schrijver en van hoorder of lezer de zaak buiten twijfel stelt.

d. ten aanzien der noodzakelijkheid komt het op algemeen geldige stellingen aan, waaruit men onwraakbare besluiten en gevolgen trekt.

Voorts komt nog in aanmerking:

e. de betrekking van de overtuiging van anderen tot het gestelde, en wel de hoedanigheid der toehoorders of lezers; hoe hiervan partij te trekken; welke zijn hunne vooroordeelen, wat belemmert de erkenning der waarheid en van hare gevolgen, en hoe zulks te boven te komen?

f. de samenordering van het bewijs, en wel welke gegevens zijn algemeen aan te nemen, welke worden betwijfeld, door welke bewijzen kunnen zij onwraakbaar gemaakt worden, of kan men deze betwijfelde gegevens missen; welke sluitredenen kan men aanwenden, welke vorm is de doelmatigste?

g. de versterking der overtuiging, en wel door welke ervaringen wordt zij bevestigd, door welke schijnbaar wedersproken; hoe laat zich deze schijn wegnemen; is van het tegendeel ook het tegenovergestelde te zeggen; gelden dezelfde gevolgen ook voor dergelijke betrekkingen; kan men de stelling tot eene algemeene uitbreiden, en in hoe verre blijven dan alle omstandigheden dezelfde; wat laat zich uit dergelijke of verschillende betrekkingen, uit grootere, kleinere gevolgen en werkingen ten voordeele van het bewijs aanvoeren?

§ 622. Wil men nu bewijzen dat iets is, of noodwendig zoodanig is, dan moet men uit de voorgaande regelen de noodige toepassingen op de gegeven stof afleiden. Tracht men bijv. te bewijzen, dat de aarde eene ellipsoïde is, dan komen hierbij in aanmerking: de verrichte metingen als getuigen, en de verklaring van den vorm uit de voorhandene oorzaken (onder anderen de omwenteling der aarde) en uit de voorhanden zijnde gevolgen (onder anderen de lengte van den slinger). Voor zinnelijke voorwerpen komt

bovendien nog in aanmerking, in hoe verre wij ons op de zinnen mogen verlaten of niet. In het algemeen lette men ook, of en voor hoe verre eene vroeger opgevatte meening en verwachting op onze stelling invloed heeft uitgeoefend, en welke onze toestand is.

§ 623. Wil men bewijzen dat iets zoodanig was, dan komen, bij natuurverschijnselen onder anderen, nog in aanmerking: welke oorzaken voorafgingen, of de uitwerking hiervan een noodwendig gevolg was, of het verschijnsel zich nog anders laat verklaren; welke daadzaken, welke gevolgen voor het gestelde pleiten, en of deze gevolgen nog anders te verklaren zijn. Ten aanzien van handelingen komen nog in aanmerking: de personen, en wel in hoeverre uit deze eenig bewijs, dat de handeling geschiedde, is op te maken; de getuigen, en wel uit welke beweeggronden, aanleidingen en omstandigheden de daad te bewijzen is, uit welke bij-omstandigheden zulks mogelijk zij, en in hoe verre zij met de daad of met den handelenden persoon samenhangen; eindelijk uit welke volgende gebeurtenissen of verschijnselen, handelingen of geruchten en uitwerkselen kan men tot de daad besluiten?

§ 624. Wil men bewijzen dat iets geschieden zal of moet, dan kan zulks worden afgeleid uit bestaande oorzaken, of wel de noodzakelijkheid der uitvoering als nuttig, of als recht en goed, dat is, met wetten, eer en plicht overeenkomend, worden bewezen.

§ 625. Wil men de *neigingen* en *hartstochten opwekken*, dan komt in het algemeen in aanmerking:

1°. welke neigingen en hartstochten opgewekt moeten worden, en hoedanig hun aard is; of verschillende neigingen en gemengde aandoeningen moeten worden opgewekt, en hoe zij moeten gesteld zijn, om elkander wederkeerig te bevorderen; hoedanig zij zich tot het hoofddoel der rede verhouden, en tot welke hoogte zij met betrekking daartoe worden opgewekt.

2°. waardoor, als: door welke voorstellingen worden zij onmiddellijk, door welke middellijk opgewekt, en door welke wordt hunne uitwerking bevorderd?

3°. hoedanig openbaren zich de neigingen en hartstochten; welke wijze van openbaring verwekt de gewenschte aandoeningen in anderen, welke zoude hunne uitwerking kunnen storen?

4°. hoe worden zij verzwakt en geleid; door welke voorstellingen, door welke tegengestelde neigingen en hartstochten kan zulks geschieden?

5°. waar moeten zij verwekt worden; in welk gedeelte der rede, in de inleiding, of bij welke bewijsgronden, of aan het einde; door welke voorstellingen worden zij voorbereid; welke wijze van voorstelling bevordert de opwekking der neigingen en hartstochten?

Past men dit bijv. toe op de *opwekking tot dankbaarheid*, dan komt daarbij in aanmerking:

1°. de gezindheid des weldoeners; was de weldaad vrijwillig, met het doel verbonden om ons wèl te doen, met het bewustzijn van het belang der weldaad; hebben wij de weldaad door onze vroegere gedragingen jegens den weldoener verdiend, of ook op het oogenblik zelf verdiend, of moest hij ons voor zijne tegenstanders houden?

2°. de grootte der weldaad; is zij ons nuttig, is dit nut lichamenlijk (heeft de weldaad betrekking tot gezondheid, schoonheid, sterkte, vlug-

heid), is het uitwendig (verschafft de weldaad rijkdom, eer, invloed aan ons, aan onze vrienden, betrekkingen of nakomelingen), is het inwendig (bevordert de weldaad onze kennis, bevordert zij de veredeling onzer ziel); dient de weldaad soms tot verschillende doeleinden te gelijk; is het nut zeker, met gevaren verbonden, en welke; gaat de weldaad met andere onaannemelijkheden gepaard, en welke?

Buitendien moet men nog letten op het volgende: hoe dringend was onze behoefte, hoe krachtig werkte de weldaad, onder welke omstandigheden, met welke moeilijkheden en opofferingen ging zij gepaard, in hoeverre was zij onverwacht?

TWEEDE HOOFDSTUK.

OVER DE KARAKTERS VAN DEN STIJL.

§ 626. Na de toepassing van de regelen der vinding en verdeeling op de onderwerpen, voor zoo veel ons bestek gedooft, te hebben afgehandeld, moeten wij spreken over het eigenaardige, dat de voordracht verkrijgt door zekere daarin heerschende eigenschappen en door den invloed, welke de bijzondere onderwerpen op de voordracht uitoefenen. Men noemt dit eigenaardige het *karakter* van den stijl.

§ 627. De Ouden hadden vier onderscheidene karakters, den *Lakonischen*, *Attischen*, *Rhodischen* en *Asiatischen* stijl, waarvan de eerste zich door kortheid, de tweede door geestigheid en fraaiheid, de derde door uitvoerigheid, de laatste door woordenrijkheid en gezwollenheid onderscheidt. Later echter nam men drie hoofdkarakters van den stijl aan, en onderscheidde den *eenvoudigen*, *gematigden* en *verheven* stijl.

§ 628. De *eenvoudige* wijze van uitdrukking is duidelijk, bevattelijk en natuurlijk: zij onthoudt zich doorgaans van sieraden; echter heerscht er eenige levendigheid en waardigheid in, zoodat zij niet droog en langwijlig wordt. Ook in volkschriften behoort zij niet tot platheid, en in geschriften voor kinderen niet tot kinderachtigheid en beuzelachtigheid te vervallen. Zij is bijzonder geschikt voor alle voordrachten, die algemeene bevattelijkheid (*populariteit*) ten doel hebben; insgelijks voor brieven, gesprekken, verhalen, onderrichtende geschriften en dergelijke. Van gebreken tegen de zuiverheid van taal, tegen de fraaiheid en welluidendheid dient zij, even als de beide overige wijzen van uitdrukking, vrij te wezen.

§ 629. De *gematigde* wijze van uitdrukking is de taal der rust, der ernstige onderrichting en overreding. Er heerscht eene zorgvuldiger en juistere uitdrukking van het beschaafd verstand in; terwijl zij tevens tot kenmerk strekt, dat men levendig doordrongen is van het onderwerp, hetwelk men wil voordragen. De bewoordingen zijn rijker en krachtiger; de volzinnen voller en ronder dan in den eenvoudigen stijl, zonder echter tot den nadruk en de sierlijkheid van den verhevenen op te klimmen. In zulk eene deftige houding is de taal ter voordracht van gewichtige aanlegenheden bijzonder geschikt.

§ 630. De *verhevene* wijze van uitdrukking heeft ten doel om, door middel van eene nadrukkelijke en beeldrijke taal, het hart te treffen

en de driften in beweging te brengen. Door zich van alle sieraden en hulpmiddelen der redekunst te bedienen, verzinnelijkt en verlevendigt zij de voorwerpen, wekt de aandoeningen op, en is meer op gevoel en hartstocht dan wel op onderrichting en kracht van wil berekend. Hoezeer deze uitdrukkingswijze het groote en verhevene grootsch en verheven voorstelt, en daardoor reeds bewondering, eerbied en verbazing voor het onderwerp afdwingt, zoo mag zij echter evenmin in opgeblazenheid, overdrijving en overlading van schoonheden ontaarden, als tot het drooge en slepende afdalen. Zij verheft tevens door de keus der woorden en hierdoor voort te brengen deftigheid van uitdrukking het onderwerp.

§ 631. Eene gepaste vereeniging van deze drie verschillende karakters van den stijl, overeenkomstig met het onderwerp en de bedoeling des schrijvers of redenaars, mag als de grondslag van eenen *keurigen* stijl worden aangemerkt. Men zal derhalve steeds van den eenvoudigen tot den gematigden en van dezen tot den verheven stijl mogen overgaan, en omgekeerd, mits de overgang geleidelijk en geenszins onvoorbereid en plotseling geschiede; daar echter de opklimmingen met meer welgevallen voor het gevoel gepaard gaan dan de afdalingen, zoo moet men liever eene verhevene uitdrukkingswijze voor het slot besparen, dan van haar tot den eenvoudigen stijl terugkeeren.

§ 632. Het spreekt echter van zelf, dat door deze drie hoofdkarakters van den stijl geenszins alle schakeeringen van karakter zijn aangewezen, en dat ook het *drooge, ongekunstelde, nette, fraaije, bloemrijke, uitwoerige, beknopte, natuurlijke, deftige, gemaakte, hartstochtelijke* van den stijl bijzonder onze aandacht treffen kan. Men noemt alsdan het karakter van den stijl in overeenstemming met dit heerschend eigenaardige.

§ 633. Wilde men nu op de verschillende onderwerpen bij uitsluiting zoodanig karakter van den stijl in toepassing brengen, dan zoude men meestal tegen het doel der rede zondigen, daar zulks alleen door eene gepaste mengeling van uitdrukkingswijzen kan verkregen worden. De aard der onderwerpen sluit echter niet zelden het een of ander karakter buiten, of doet de bepaalde mengeling van eenige dier karakters de voorkeur verdienen boven eenige andere wijze van voorstelling en uitdrukking. Eenige toelichtingen ten dezen aanzien op sommige onderwerpen in het algemeen zullen wellicht niet ondienstig wezen.

§ 634. *Brieven, verslagen, onderrichtingen, verhalen en opwekkingen* komen in elken stand, en niet het minste in dien des krijgsmans, hierbij in aanmerking.

§ 635. Een *brief* is een schriftelijk onderhoud met eenen afwezenden persoon; hieruit volgt in de eerste plaats, dat de stijl van eenen brief altijd iets moet hebben van een gesprek, of wel dat hij eenvoudig en natuurlijk dient te wezen. Te gelijker tijd echter is een brief een *schriftelijk* opstel; hierbij kan men altijd vooraf overwegen wat men zeggen wil, terwijl datgene, wat men kwalijk schrijft, minder aan de aandacht ontglipt dan de woorden, welke alleenlijk gesproken worden, en dikwerf verder geen spoor achterlaten. Het is derhalve niet alleen betamelijk, maar tevens noodwendig, dat men bij het schrijven spraakkunstige zuiverheid en netheid van uitdrukking in acht neme. Men dient alzoo in den briefstijl zoowel te groote deftigheid en zwier als slordigheid en onnaauw-

keurigheid te vermijden. Men houde tevens in het oog, dat de aard der onderwerpen, — het karakter en de stand der personen, waaraan geschreven wordt, — en de gemoedsgesteldheid van hem of haar, welke schrijft, den briefstijl grootelijks wijzigen.

§ 636. *Verslagen* (waardoor men mededeelingen van ondergeschikten aan hooger geplaatsten over onderwerpen, die tot beider werkring behooren, verstaat) moeten volledig en klaar zijn. Hoezeer dikwerf in dienst aan bepaalde vormen gebonden, zoo belet echter niets hen zoodanig in te richten, dat zij aan deze hoofdvereischen voldoen. Eenvoudigheid en ordentlijkheid van voorstelling en uitdrukking leiden hiertoe van zelve. Zijn de mededeelingen *beschikkingen*, dat is, geschieden zij door hooger en aan ondergeschikten, dan moet hetzelfde in acht genomen worden.

§ 637. Alle *onderrichtingen*, het zij mondelinge, het zij schriftelijke, moeten duidelijk, geleidelijk, bondig en juist zijn, daar zij hun over vooral dienen om het verstand van lezers of hoorders te verlichten, en deze of gene zaak heldere denkbeelden te geven. Een bevallige tooi van voorstelling en uitdrukking wordt echter bij deze soort van mededeelingen geenszins buitengesloten, daar zulks den somtijds doornigen weg tot kennis veraangenaamt. Men zorge evenwel hierbij eenen netten en deftigen stijl te behouden.

§ 638. Bij het *verhalen* van eene of andere gebeurtenis zij men duidelijk, beknopt, deftig, regelmatig, en vooral waar en volledig. Een gepast gebruik van de hulpmiddelen tot versiering van den stijl is hierbij zeer aanbevelenswaardig; terwijl men er zich steeds op dient toe te leggen, om zonder opgesmuktheid en gezwollenheid den toestand der voorwerpen aanschouwbaar te maken, door ze met levendige kleuren te schilderen.

§ 639. *Opwekkingen*, maar vooral *oproeping*, die de vereeniging van den algemeenen wil tot een groot, gewichtig en edel doel ten oogmerk hebben, moeten het hart treffen, het met geestdrift vervullen, en den moed tot eene onwederstaanbare sterkte en kracht verheffen. Zijn zij tot den krijgsman gericht, zoo moeten zij hem met geestdrift voor de zaak, waarvoor hij strijdt, bezielen, en tot dapperheid en heldenmoed ontvlammen. Wendt men zich tot de bevolking van eenig land, gewest of oord, dan moet men weten hoe het best den volksgeest aan te grijpen. Hebben zij tot enkele personen betrekking, dan is eene naauwkeurige kennis van hun karakter en van hunne gemoedsgesteldheid noodzakelijk. — Korte volzinnen zullen hierbij doorgaans te verkiezen zijn; terwijl het doorgaans ook veel afdoet, dat men zelf met geestdrift vervuld is voor de zaak, waarvoor men anderen winnen wil.

DERDE HOOFDSTUK.

OVER DE LETTERKUNDIGE VORMEN.

§ 640. De fraaije letteren strekken hun gebied uit over alle vakken van menschelijke wetenschap, en drukken door de taal, in verschillende vormen, de hartstochten, begrippen en scheppingen der ziel uit. In den eigentlichen zin is de letterkunde echter hierin van de zuiver wetenschappelijke geleerdheid onderscheiden, dat zij er alleen de algemeene uitkomsten van behandelt. Men zou kunnen zeggen, dat zij alle punten van hare oppervlakte aanraakt, zonder hare onderdeelen te omvatten, noch hare diepte te bereiken.

§ 641. De letterkundige voortbrengselen worden in twee hoofdafdeelingen onderscheiden, welke in den uitwendigen vorm der uitdrukking verschillen: of de taal is aan bepaalde regelen gekluisterd, welke het aantal en de maat der lettergrepen voorschrijven, en den regelmatigen terugkeer van toon en klank vereischen; — of zij drukt onze gedachten uit zonder aan dien bepaalden vorm onderworpen te wezen. De eerste afdeeling bevat de zoogenoemde opstellen in *gebonden* stijl of de *poëzij*, de tweede die in *ongebonden* stijl of het *proza*. Het gebruik van proza of poëzij is echter geenszins willekeurig: in die werken, waarin de verbeeldingskracht en de hartstochten heerschende zijn, heeft de poëzij de voorkeur; die, welke meer uitsluitend de vruchten van kennis en rede-neering zijn, hebben meer geschiktheid voor den proza-vorm. Zulks geldt echter niet altijd, daar hoogst verdienstelijke schrijvers hebben getoond, dat zij de scheppingen van hunne verbeeldingskracht met goed gevolg in proza, en omgekeerd de strenge gevolgtrekkingen der rede in poëzij konden voordragen.

§ 642. Verzen zijn de gewone taal der poëzij; doch de poëzij is evenzeer van rijm en versmaat onafhankelijk, als deze onvoldoende zijn, om aan niet dichterlijke denkbeelden een dichterlijk karakter toe te voegen.

§ 643. De beide hoofdvormen in de letterkunde hebben elk verschillende afdeelingen. Deze vormsoorten zijn gegrond op gelijkheid of verschil, niet alleen in vorm, maar ook in stof. Iedere soort bestaat uit werken van gelijken of verwanten aard, en verschilt van de andere door eenige eigenaardigheid in vorm of stof. Alle letterkundige vormsoorten hebben evenwel onderling aanrakingspunten, die haren gemeenschappelijken oorsprong aantoonen. De voornaamste soorten van den proza-vorm zijn de REDEKUNSTIGE (*oratorische*), GESCHIEDKUNDIGE (*historische*) en LERSTELLIGE (*didaktische*).

§ 644. De REDEKUNSTIGE vormsoort heeft verscheidene, naar den aard van het onderwerp of naar de plaats der voordracht gewijzigde, schakeeringen. In het eerste geval is zij beraadslagend, rechterlijk of betoogend; in het laatste is zij hoofdzakelijk staatkundige, balie- en kansel-welsprekendheid te noemen. Deze verdeelingen zijn wel niet volkomen juist; maar zij zijn te billijken, daar het doorgaand verschil van onderwerp den vorm genoegzaam wijzigd om eene schakeering aan te duiden, en omdat de invloed van plaats en vergadering op den spreker voldoende is, om aan de rede een bijzonder karakter te geven.

§ 645. De GESCHIEDKUNDIGE vormsoort omvat het verhaal, het tafereel en de waardeering van alle godsdienstige, staatkundige, krijgskundige, maatschappelijke, letterkundige en wetenschappelijke aangelegenheden. De geschiedenis is, met betrekking tot de uitgestrektheid van het onderwerp, of algemeen, of tot eene natie bepaald, of bijzonder: de algemeene geschiedenis ordent de gebeurtenissen samen, welke op de geheele aarde gedurende grooter of kleiner tijdperk plaats vonden; — de tot eene natie bepaalde geschiedenis behelst het volkomen en voortdurend leven van een geheel volk; — eene bijzondere geschiedenis heeft uitsluitend tot eene bepaalde opvolging van daadzaken of tot een beperkt tijdvak van het bestaan eener natie betrekking; heeft zij tot enkele personen betrekking, dan draagt zij den naam van LEVENSBESCHRIJVING.

§ 646. Ten opzichte der wijze van samenstelling is de geschiedenis of verhalend, of schilderend, of wijsgeerig; verhalend, indien zij de daadzaken alleenlijk verhaalt; schilderend, als zij tafereelmatig bewerkt wordt; wijsgeerig, indien zij de oorzaken, die de gebeurtenissen aaneen schakelen, opspoort. Deze verschillende wijzen sluiten echter elkander niet buiten; zij kunnen zeer goed gepaard gaan.

§ 647. Aan de eigentlijke geschiedenis moet men nog toevoegen de GEDENKSCHRIFTEN (*mémoires*), eene soort van bijzondere geschiedenis, waarin de schrijver zijne eigene handelingen en den indruk, welken de gelijktijdige handelingen van den maatschappelijken kring, waarin hij zich bewoog, op hem gemaakt hebben, verhaalt. De JAARBOEKEN (*annales*) en CHRONIEKEN, waarin de daadzaken naar tijdsorde jaar voor jaar, of dag voor dag worden opgesomd, hoezeer als bouwstoffen voor de eigentlijke geschiedenis dienstig, behooren minder tot het gebied der fraaije letteren.

§ 648. Paart men eenig zedetafereel aan eene geheel of gedeeltelijk verdichte gebeurtenis, dan wordt die soort van werken voortgebracht, welke den naam van ROMANS dragen. Dat de knooping en ontkenning ongezocht en belangwekkend, de schildering van den maatschappelijken toestand naauwkeurig en waar zij, en de ingevoerde personen steeds hun karakter bewaren, zijn hoofdvereischten van eenen goeden roman. De romans zijn karakterkundig of tafereelmatig, naar gelang zij zich meer of minder uitsluitend tot het innerlijke der personen bepalen, en geschied- en zedekundig, naarmate de stof uit de geschiedenis of uit het zedelijk leven is ontleend; terwijl zij bovendien nog in ernstige en luimige (soms *humoristische*) worden onderscheiden. Romans van kleinen omvang zijn of VERHALEN (*novellen*), of VOLKSSPROKEN (*legenden*).

§ 649. Er bestaan zekere werken, welke, hoezeer niet zuiver wetenschappelijk, echter onderrichting ten hoofddoel hebben: hiertoe behooren de zedekundige verhandelingen, letterkundige mengelingen, enz. Deze werken kunnen veelal noch tot de redekunstige, noch tot de geschiedkundige vormsoort gebracht worden, en vormen eene afzonderlijke soort, welke wij de LEERSTELLIGE heeten.

§ 650. In BRIEVEN laat zich in gemeenzamen vorm eene groote verscheidenheid van onderwerpen behandelen. Zij zijn minder eene letterkundige vormsoort op zich zelve, dan wel eene aan elk der hoofdvormen eigene wijze van inkleeding.

§ 651. In de versmaat zijn de vormsoorten zeer talrijk; de voornaamste

zijn de LYRISCHE, EPISCHE EN DRAMATISCHE vormsoorten, bij velen ook wel het *lier-*, *helden-* en *tooneeldicht* genoemd. Hierop volgen het *LEERDICHT*, *BESCHRIJVEND DICHT* EN *TREURDICHT* of de *didaktische*, *descriptive* en *elegische* vormsoorten, welke sommigen als met de vorige verwant beschouwen. Buitendien heeft men een groot aantal van kleine dichtschakeeringen, waarvan eenige zelfs alleen bij enkele volken in zwang zijn: tot deze kleinere of vluchtiger dichtsoorten behooren het *KLINKDICHT* (*sonnet*), *PUNTDICHT* (*epigramma*), enz.

§ 652. De rangschikking dezer verschillende vormsoorten en soortschakeeringen kan naar aanleiding van de samenstelling des werks en van de rol des dichters geschieden. Er zijn ten dezen aanzien slechts drie gevallen mogelijk: of de dichter uit in zijnen naam zijne eigene goedsaandoeningen, en alsdan is de poëzij persoonlijk of onderwerpelijk; of hij geeft rechtstreeks al de omstandigheden eener handeling terug, en alsdan is de poëzij voorwerpelijk; of hij verhaalt met geestdrift hetgeen hij van de menschheid of van de natuur weet, en alsdan is de poëzij gemengd. De eerste rang bevat al de verscheidenheden van het lyrisch dicht, als den *lierzang*, het *treurdicht*, het *hekeldicht* en alle vluchtige schakeeringen, die het zij eene aandoening der ziel, het zij eene speling van het vernuft uitdrukken, als het *klinkdicht*, *rondeel* en *punt dicht*; de tweede omvat het *dramatisch dicht* in alle zijne vormen, en de *herdersdichten*, welke in het algemeen meer of min levendige tooneelen van het *landleven* zijn; de derde omvat alle soorten van *episch dicht*, de *leerdichten* en *beschrijvende gedichten*, benevens de *fabel*, het *vertelsel* en de *brieven*. Niettegenstaande deze scherpe soortverdeeling en de ruime omvatting der soorten, zijn er nog vele *dichterlijke spelingen*, die meestal wel tot eenen of anderen *dichtrang* kunnen gebracht worden, maar eigenlijk toch niet in onze bepaling dier rangen begrepen zijn.

§ 653. Verscheidene dichtsoorten laten ook het gebruik van *proza* toe; van dien aard is het *episch*, maar vooral het *dramatisch dicht*, voornamentlijk het *eigentlijk tooneelspel* en het *blijspel*, welke, als meer tot het *dagelijksch leven* naderende, veeltijds in *proza* worden geschreven. In sommige werken, *bijv.* in die van eenen *hekelenden*, *leerstellig*en of *briefsgewijzen* vorm, is *poëzij* en *proza* *ondereengemengd*; hetzelfde heeft ook met het *dramatisch dicht* plaats.

§ 654. De *hoofdverdeelingen* der *poëzij* zijn ook voornamentlijk naar den vorm geregeld, waarin de dichter zijne gedachten uit. *Zang*, *verhaal* en *handeling* zijn de *hoofdvormen* voor eene *dichterlijke stof*; van daar de drie *hoofdsoorten*, welke wij in § 651 opgaven.

§ 655. Het *LYRISCH DICHT* is de meest vrije en verhevene uitdrukking van *dichterlijke ingevingen*. Het ontleent zijnen naam van de *lier*, welke de *zangen* der vroegste dichters begeleidde. De overlevering kent aan deze *zangen* de *beschaving* der volkeren toe: het *loven* van den *schepper* en de *wonderen* der zich ontwikkelende natuur moeten de *onderwerpen* der eerste *zangen* geweest zijn, welke eene *menschelijke stem* aanhief. Vervolgens bezong de *lier* de *daden* der *goden*, de *zegeprelen* van *helden* op *monsters* en *dwingelanden*, de *kampvechters*, welke in de *Grieksche spelen* overwonnen, de *liefde* en hare *macht*; zij heeft de *volkeren* tot het *streven* naar *onafhankelijkheid* en *vrijheid* angevuurd, en hare *toon*en hebben *schitterende opofferingen* uitgelokt of beloond.

Het lyrisch dicht laat zich naar den aard der onderwerpen en naar de verheffing van toon verdeelen: het bevat zoowel het godsdienstig gezang, als de krijgsliederen; zoewel de aan den lof van Bacchus toegewijde *dithyrambe*, als den eigentlijken lierzang, die eene groote verscheidenheid van denkbeelden en aandoeningen omvat; zoewel de *cantate* en *opera* of het lyrisch tooneeldicht, waarvan de woorden met muziek dienen gepaard te gaan, als het lied (*chanson*), dat door zijnen natuurlijken, bevalligen en geestigen toon meer dan eenige andere dichtsoort tot de menigte spreekt. Het lyrisch dicht wordt gekensmerkt door de verscheidenheid in de beweging der gedachten, door de spanning der aandoeningen, de grootschheid der beelden, de duurzame verhevenheid van taal, en eene de fraaiheid bevorderende onregelmatigheid van voorstelling. De versmaten, waarin een lierdichter zijne gedachten kan uitstorten, zijn zeer verschillende, en richten zich vooral naar de stemming en den gang der hartstochten.

§ 656. Het **EPISCH DICHT** is een dichterlijk tafereel van eenige grootsche handeling. Het dient een tafereel te zijn, daar het, hoezeer in verhalenden vorm bevat, aan al hetgeen verhaald en voorgesteld wordt, leven geven moet; het dient eene grootsche handeling voor te stellen, dewijl het tot bereiking van het voorgestelde doel, de ziel te verheffen en te boeijen, grootschheid van onderwerp noodig heeft; het dient eindelijk dichterlijk te wezen, omdat de verdichting, zich parende aan de werkelijkheid (of aan hetgeen als werkelijk voorgesteld wordt), deze verhoogt. De handeling zelve moet daarenboven waarschijnlijk wezen, en het geheel gemakkelijk met den geest kunnen omvat worden. Deze vormsoort is, even als alle voortbrengselen van den geest, ten aanzien der handeling aan de groote wet der eenheid onderworpen; maar de uitgebreidheid van het episch dicht vordert tevens, dat deze eenheid verlevendigd worde door eene groote verscheidenheid, welke ontstaat door het inmengen van nevenhandelingen, die met de hoofdhandeling, waarvan zij den gang vertragen, zonder dien te storen en onder bekooring van den opgehouden geest, verbonden zijn. Deze **INVLECHTINGEN** (*episodes*) moeten niet alleen verscheidenheid in het gedicht brengen, maar dit ook optooijen. Ofschoon zij niet onmiddellijk met de stof samenhangen, zoo moet toch de overgang van de handeling tot eene invlechting geleidelijk wezen; — zij dient ook geene te groote uitgebreidheid te bezitten.

§ 657. De springveeren der handeling in het heldendicht zijn de *zeden* en het *wonderbare*. De zeden omvatten de hartstochten en het karakter; de hartstochten zijn algemeene aandriften der ziel, welke haar tot, het zij goede, het zij kwade, handelingen aanzetten; het karakter spruit uit de onderlinge verhouding der hartstochten en hunne sterkte voort. De zeden in een episch dicht moeten goed, gelijkend en passend zijn. Door deze goedheid versta men echter geene volmaaktheid, maar het overwicht der deugden op de gebreken: de laatste kan men niet geheel ontbeeren, daar de volkomenheid verveelt en ontmoedigt, en daarenboven onwaarschijnlijk en der begoocheling nadeelig is. De gelijkheid is de overeenkomst der karakters met de geschiedkundige gegevens, of met het als zoodanig voorgestelde. Door gepastheid verstaat men de verhouding van handelingen en taal tot de jaren en den stand der personen.

Het wonderbare brengt veel tot de grootsheid der handeling en der helden toe. De gebeurtenissen, welke der godheid belangstelling inboezemen, kunnen aan den mensch niet onverschillig wezen, en die stervelingen, wier handelingen zichtbaar door de godheid geleid worden, zijn door die gemeenschap boven den gewonen mensch verheven. Deze springveeder werkt vooral goed, wanneer de dichter zelf in de begoocheling deelt, waarin hij anderen zoekt te brengen.

§ 658. Sommigen hebben ook de in onze letterkunde zóó menigvuldige dichterlijke levensbeschrijvingen van eenig beroemd persoon tot het episch dicht gebracht; deze soort van geschiedkundige gedichten zonder verdichting moet echter alleen als eene min geniale schakeering van deze vormsoort worden aangemerkt. Zij laat ook minder gewichtige avonturen en minder ernstige helden toe, en draagt alsdan den naam van **LUIMIG HELDENDICHT**, waarin, om te boeijen, veel grootere verscheidenheid dan in het episch dicht moet heerschen. Het **HELDEN-LUIMDICHT** (*heroi-komisch dicht*) is ook eene schakeering van het heldendicht: de kunst bestaat hierbij in het bezigen van al de grootsche hulpmiddelen van het heldendicht tot de ontwikkeling eener handeling zonder wezentlijk belang, waarin de personaadjen alledaagsch zijn. Deze kunstgreep, welke aan de daden en aan de handelende personen helden-afmetingen doet toekennen, en noch bij den dichter noch bij den lezer voor ernst mag gelden, ontspant den geest op aangename wijze, en prikkelt den lachlust door scherpe tegenstelling of onverwachte overeenstemming. Sedert eenigen tijd heeft bedorven smaak de zoogenoemde **HELDENKLUCHT** (*burlesk-heldendicht*) ingevoerd, welke slechts daarin van het heldendicht onderscheiden is, dat zij dezelfde zaken belagchelijk voorstelt: deze armzalige speling van den dichterlijken geest is de tegenhanger van het helden-luimdicht; terwijl dit door vernuftige scherts hetgeen van aard alledaagsch is tot hoogere kringen verheft, doet de klucht door de verminking van zeden en taal de helden tot het gemeen af dalen.

§ 659. Het **DRAMATISCH DICHT** is de rechtstreeksche voorstelling van eene verdichte of wezentlijke handeling, met behulp van overeenkomstig de waarheid of de waarschijnlijkheid handelende en sprekende personen. Naar gelang van den aard der voorgestelde handeling is het dramatisch dicht tweederlei, **TREUR-** en **BLIJSPEL** (*tragedie en komoedie*). Het doel van een dramatisch dicht is, om of door medelijden en schrik te roeren, of door het belagchelijke te vermaken; in beide gevallen moet het leeren, het zij door het schouwspel der groote lotverwisselingen, die de grootheid en ellende van den mensch doen blijken, het zij door de schildering der gebreken en ondeugden, welke men vermijden moet. Eene handeling, die niet rechtstreeks of zijdelings eene zedeles bevat, zoude tegen de grondregelen der kunst strijden.

§ 660. Eenheid van handeling is zoowel voor het **TREURSPEL** als voor het episch dicht een hoofvereishte; daar het eerste minder uitgebreid is, zoo laat het ook minder invlechtingen toe. De handeling zij waar of verdicht, altijd moet zij waarschijnlijk wezen: hare eenheid blijft bij de verscheidenheid van voorvallen en invlechting bestaan, wanneer alle samenstellende deelen onmiddellijk tot één zelfde hoofddoel medewerken. Dit hoofddoel of middelpunt is gewoonlijk het lot van eenigen persoon, welke meer bijzonder de belangstelling van den aanschouwer trekt. Is

de belangstelling verdeeld, dan verliest men de eenheid van indruk, welke het doel der eenheid van handeling is, en volgens sommigen de eenige altijd geldige regel voor het tooneeldicht moet geacht worden.

§ 661. Behalven aan de eenheid van handeling werd, ten minsten vroeger, het treurspel nog aan de eenheid van plaats en tijd gebonden. Bij de tegenwoordige verdeeling dier stukken in *bedrijven*, waarbij de rusten als meer of minder lange tijdsverloopen kunnen gelden, is zulks minder noodig. Voor den gekuischten smaak zal echter steeds de overmatige verwaarloozing van eenheid in plaats en tijd stootend wezen: het tijdsverloop van eenen dag, en de bepaling der plaatsen in evenredigheid met dit tijdsverloop schijnen dan ook de uiterste grenzen te zijn, welke onze verbeeldingskracht ten dien opzichte gadoogt, zal de eenheid van indruk niet verloren gaan.

§ 662. De verdeeling der handeling in vijf bedrijven schijnt de geschikteste, zonder daarom verplichtend te wezen; te vele afdelingen evenwel zouden de aandacht vermoeijen. De verdeeling in bedrijven kan bijzonder dienstig zijn tot de afwisseling van vrees en hoop, welke de ontwikkeling van het onderwerp moeten kenmerken. Bij de Ouden werden de tusschenpoelen of rusten door den *æti* (het *choor*) vervangen, die de belangstelling van den aanschouwer door eene verhevene en bekoorlijke toepassing van het lierdicht op den toestand der personen gaande hield en verhoogde. In latér tijd treft men wel bij enkele dichters reizangen aan, maar deze zijn doorgaans niet, gelijk de *rei* bij de Ouden, aan de handeling zelve bevorderlijk.

§ 663. Door de *fabel* van een tooneeldicht verstaat men de handeling in hare ontwikkeling. De noodwendige onderdeelen der handeling zijn: de stelling, de knoop en de ontkenning: door de stelling leert men het onderwerp kennen en de hinderpalen voorzien; de knoop wordt door de voorvallen gevormd, welke zich tegen den geregelden afloop der handeling verzetten; de ontkenning maakt aan deze moeilijkheden door eenen ernstigen uitslag of door eene treffende lotwisseling een einde.

§ 664. Hetgeen van de zeden bij het episch dicht gezegd is, geldt ook voor het treurspel.

§ 665. Het *LYRISCH TREURSPEL*, gewoonlijk *opera*, is minder gebonden dan het eigenlijk treurspel; daar deze soortschakeering vooral tot doel heeft, oog en oor te bekooren, zoo is het dicht aan de toonkunst en de handeling aan den tooneeltooi onderworpen. De kracht, verscheidenheid en eigenaardigheid van uitdrukking moeten hierbij dikwerf aan de toonkunstige welluidendheid worden opgeofferd; terwijl de handeling, die den aanschouwer de luisterrijke pracht van kunst en natuur moet voor oogen brengen, om dit doel te kunnen bereiken, geenszins aan eenheid van tijd en ruimte gebonden is. Hoe bevorderlijk ook aan toon- en schilderkunst, werkt de *opera* echter nadeelig op de ware dichtkunst, en daar zij het zinnelijke tot hoofddoel stelt, zoo gaat tevens de zedelijke werking van het ware dramatisch dicht meestal geheel verloren.

§ 666. Het *BLIJSPEL* heeft tot doel om, door het aanschouwelijk voorstellen van gebreken en ondeugden in een belagchelijk daglicht, te vermaken en te leeren. In het blijspel is men even als bij het treurspel vooral aan de eenheid van handeling, minder aan die van plaats en van tijd, gebonden; maar deze handeling kan zoowel in vijf als in een

bedrijf besloten worden, en zulks naar gelang van het meer of minder ingewikkelde der fabel.

§ 667. De zeden van een blijspel zijn meer verscheiden dan die van het treurspel, daar zij van het deftige tot zeer laag kunnen afdalen. De kunst van den blijspeldichter schittert vooral in de schildering der karakters, welke geene bepaalde personen, maar het eigenaardige van geheele soorten of standen van menschen moeten voorstellen.

§ 668. De bronnen van het blijspel zijn menigvuldig. Het ontstaat zoowel uit het belagchelijke, het vrolijke en het luimige, als uit het boertige en kluchtige, en vindt in vormen, toestanden, denkbeelden en woorden overvloedig voedsel. De tegenstellingen, verrassingen, misvattingen, misrekeningen wekken den lachlust op; — de bothheid zoowel als de slimheid, de deftigheid zoowel als de dwaasheid, leveren bouwstoffen tot het blijspeldicht.

§ 669. Het blijspel is of persoonlijk, of algemeen: in het eerste geval heeft de dichter het op enkele personen gemunt; in het tweede stelt hij de zeden van eene geheele soort of van eenen geheel stand voor. Naarmate de dichter meer werk maakt van de schildering der zeden of van de verwikkeling der handeling, wordt het blijspel in ZEDEN- en VERWIKKELINGS-BLIJSPEL (*comédie de mœurs et d'intrigue*) onderscheiden. Bij het laatste is de schildering der zeden aan de handeling, waarvan de knoop meer ingewikkeld dan anders wezen moet, onderworpen.

§ 670. Stelt de dichter zich niets anders voor, dan om den lachlust op te wekken, zoo wordt het blijspel eene KLUCHT. Stelt hij een ernstig onderwerp op eene belagchelijke wijze voor, dan wordt het blijspel een KEERSPEL (*parodie*). Met dans gepaard wordt het een BLIJSPEL-BALLET (*komisch ballet*); met den zang gepaard of een BLIJSPEL-OPERA (*opera comique*) of zoogenoemd NASTUKJE (*vaudeville*): alle drie, als strijdig met den aard van het wezentlijk dramatisch dicht, meer of min af te keuren. Evenzoo is het met eene soort van stukken gesteld, waarin het aandoenlijke en lachwekkende elkander ongepast afwisselen, door aan de natuurlijke opvolging in de aandoeningen van het menschelijk gemoed geweld aan te doen: zij zijn bij ons onder den naam van TOONEELSPLEN bekend.

§ 671. Het LEERDICHT, hetwelk aan het proza grenst en iets meer wetenschappelijks dan de vorige dichtsoorten aanneemt, bezit noch de verheffing van het lyrisch dicht, noch het grootsche van het épisch dicht, noch het belangwekkende van het dramatisch dicht; — het doel van een leerdicht is de verfraaijing van nuttige leeringen, of liever de opwekking van liefde voor de wetenschappen, door eenige harer uitkomsten met alle sieraden van voorstelling en uitdrukking uitgedost voor te stellen.

§ 672. Het valt uiterst moeilijk het leerdicht tot de hoogte van ware poëzij te verheffen: alleen uitmuntende dichters hebben dan ook in deze dichtsoort kunnen slagen. De dichterlijke vinding is hierbij alleen in de uitdrukking, in het verhaal en in de tusschengevlochten schilderingen mogelijk.

§ 673. Het BESCHRIJVEND GEDICHT is eene overmatige uitbreiding van het leerdicht; het beschrijft om te beschrijven, zonder zedelijke of wetenschappelijke strekking. Het bestaat in het in dicht voorstellen van alle zichtbare of merkbare verschijnselen, en bij deze aanhoudende worsteling

van het dicht tusschen kunst en natuur is men weldra vermoeid, daar in de ziel geene behagelijke aandoeningen worden opgewekt of geprikkeld.

§ 674. Het TREURDICHT is een klaaglied, of over bijzondere rampen, of over de ellende van een geheel volk. Weemoed is er de hoofdtoon van, schoon deze zich somtijds tot verontwaardiging verheft. Deze weemoedige zangen, hoe dichtelijk soms, ontzenuwen echter de ziel des dichters, niettegenstaande zij hem eene voorbijgaande verlichting schenken, en werken mede tot de ontmoediging en afmatting van hen, die zich al te zeer aan de bedriegelijke bekooringen van deze weklachten der dichtkunst overgeven.

Sommigen hebben het treurdicht met de *elogie* der Ouden gelijkgesteld; maar deze dichtvorm diende bij hen meer algemeen tot de voorstelling der fijnere aandoeningen van het menschelijke gemoed, vooral der liefde, en bevatte alzoo ten deele ook onze MINNEDICHTEN (*erotische poëzij*), welke echter meer de vermaken dan de kwellingen der liefde bezingen.

§ 675. Het HEKELDICHT gispt met spot en hoon de dwalingen, dwaasheden en ondeugden. Deze dichtsoort heeft minder tot doel te verbeteren, dan wel te tuchtigen; zij geeft hare slachtoffers aan den lachlust, de minachting of de verontwaardiging ter prooi. Het hekeldicht is of persoonlijk, of algemeen; persoonlijk, indien de dichter de bedoelde personen aanvalt en noemt of onmiskenbaar aanwijst; algemeen, indien het tot de gebreken en dwaasheden van de maatschappij betrekking heeft. Ten aanzien van het onderwerp is het vooral zedelijk, godsdienstig, staats- of letterkundig. De uitgebreidheid van een hekeldicht is onbepaald; het kan zelfs in eenen enkelen regel bevat worden.

§ 676. Het HERDERSDICHT is in het algemeen een klein dramatisch dicht, waarin de personen herders zijn en de handeling op het land voorvalt. Het is eene verfraaide schildering der zeden van het land, en heeft de strekking, liefde voor de natuur in te boezemen. Bevalligheid en waarschijnlijkheid zijn bij deze dichtsoort hoofdvereischen, terwijl men vooral vermijden moet natuurlijkheid aan gemaaktheid op te offeren: men verraadt alsdan terstond iets te schilderen, wat men niet gezien, of ten minste niet gevoeld heeft. Er zijn herdersdichten, die eenigzins het lierdicht en het verhalend dicht naderen.

§ 677. Het FABELDICHT of VERDICHTSEL is een zinnebeeldig verhaal, hetwelk eene zedelijke waarheid bevat, die onder den lichten sluier, welke haar bedekt, gemakkelijk te erkennen is. Het heeft veeltijds grooten invloed uitgeoefend, daar het den mensch zijne gebreken leert inzien, zonder zijne eigenliefde te kwetsen.

§ 678. Het VERTELSEL laat waarheid en verduidelijking toe: de toon van deze dichtsoort is gewoonlijk eenvoudig, de behandeling luchtig, de inhoud luimig. In een luimig heldendicht, in eenen roman of brief in versmaat komt het als invlechtŧel voor; maar dikwijls treft men het ook op zich zelf staande aan. Deze dichtsoort is aan alle regelen van den verhalenden schrijfrant onderworpen; zij moet eenheid bezitten, sierlijk, klaar en waarschijnlijk wezen. Betreft het vertelsel eene volksverleving, dan wordt het eene *legende*; heeft het betrekking op eenigen minnehandel en nadert de toon meer tot den zang, dan is het eene *romance*; de eigenschappen van legende en romance vereenigd vormen die der *ballade*.

§ 679. De BRIEVEN in versmaat kunnen, even als die in proza, eene groote verscheidenheid van onderwerpen behelzen; zij stellen onder eenen bevalligen, eenvoudigen en gemeenzamen vorm voor, al wat gewoonlijk stof tot de gesprekken der menschen oplevert. Somtijds verheffen zij zich tot ernstige behandeling van zedekundige en wijsgeerige onderwerpen: — ook dan mogen zij niet te lang wezen.

§ 680. Er bestaan nog verscheidene kleiner dichtschaakeeringen, welke den naam van vluchtige poëzij dragen, en het zij eene zinrijke gedachte, het zij eene opwelling van het gemoed, het zij eene speling van den geest uitdrukken. Vele dezer schaakeeringen worden alleen gekenmerkt door den bepaalden vorm der verzen, of wel door de voorgeschrevene volgorde der slotrijmen of beginletters, of ook door eene vastgestelde lengte. Wij zullen hiervan alleen de voornaamsten opgeven, en wel het *klinkdicht*, *rondeel*, *punt dicht* en *bij schrift*.

§ 681. Een *KLINKDICHT* (*sonnet*) moet niet dan edele en verhevene onderwerpen bevatten; het bestaat uit veertien verzen, verdeeld in twee *VIERLINGEN* (*quatrains*) en twee *DRIELINGEN* (*tercets*), welke alle met eenen volzin moeten eindigen; het derde vers van den eersten drieling moet hierbij met dat van den tweeden rijmen. Weinig klinkdichten kunnen werkelijk fraai genoemd worden, vooral daar zij door velen aan nog meerdere regels ten aanzien van rijm en maat gebonden worden.

§ 682. Het *RONDEEL* (*rondeau*) is een klein gedicht van eene vrije en rondborstige uitdrukking. Het bestaat uit dertien verzen, meest op twee rijmen, en wordt in twee ongelijke deelen verdeeld, van acht en van vijf verzen, die beide met eenzelfde slotvers moeten eindigen.

Zowel klinkdicht en rondeel, als tijd-, naamverzen en vele andere speligen in den vorm zijn meestal af te keuren, en tegenwoordig ook veelal in onbruik geraakt, daar zij den dichter binden, zonder aan ware dichtkunst bevorderlijk te wezen.

§ 683. Van meer belang is het *PUNTDICHT* (*epigramma*), een klein gedicht, dat met eenige levendige, scherpzinnige, treffende of stekelige gedachte of slag eindigt, en in het geheel een aardig, zinrijk gezegde behelst. Hoe kernachtiger en beknopter, mits volledig van uitdrukking, hoe meer waarde het punt dicht verkrijgt. Vele dichters hebben zich vooral beijverd om den geestigen slag van het punt dicht in woordspeling (*calembours*) te doen bestaan, hetgeen echter meestal, als doorgaans op valsch vernuft gegrond, hoogelijk is af te keuren.

§ 684. De kernachtigheid en beknoptheid van uitdrukking, aan het punt dicht eigen, kenschetst ook het *BIJSCHRIFT*, dat echter meer ernstige onderwerpen behandelt, en het schimpende of luimige van het punt dicht uitaluit.

VIERDE HOOFDSTUK.

OVER DE VOORDRACHT IN HET LEZEN.

§ 683. Daar ons bestek niet medebrenge, het werktuigelijk samenstel der dichtkunst ten opzichte van rijm en maat te ontvouwen, gaan wij thans over tot het geven van de voornaamste regelen, welke men bij mondelijke voordracht van eenig onderwerp, of bij het lezen van eenig opstel moet in acht nemen, willen zij den beoogden indruk op het gemoed maken.

§ 686. Bij mondelijke *voordracht* neme men vooral in aanmerking wat, voor wie en in wier tegenwoordigheid gesproken worden moet; twee zaken eischen hierbij voornamentlijk onze aandacht, de *uitspraak* of *stemleiding* en de *gebaarmaking*. — De stem is verschillend: de hoedanigheden eener goede stem zijn *duidelijkheid*, *kracht*, *bevalligheid* en *buigzaamheid*. Hoezeer nu deze eigenschappen grootendeels ons door de natuur moeten geschonken worden, zoo kunnen zij echter veel door kunst worden volmaakt. Duidelijkheid wordt onder anderen bevorderd door eene naauwkeurige uitspraak der woorden, lettergrepen en letteren op het einde der zinnen, alsmede door die klanken, welke licht ineen vloeijen, in het uitspreken goed te onderscheiden: men behoeft echter aan den anderen kant den toehoorderen de letters niet om zoo te spreken toe te tellen. Kracht moet door spaarzaamheid ondersteund worden. Buigzaamheid bestaat in het vermogen om den toon der stem, naar den aard van hetgene men bij monde voordraagt, te wijzigen. — Van deze stemwijziging (*kunst van declamatie*) zijn hoofdvereischen: *natuurlijkheid* en *gelijkmatigheid*, weshalve men geene gezochte of te snel afwisselende en gemaakte verheffingen en dalingen van stem moet bezigen; — voorts *juistheid van toon*, dat is: dat men juist op die woorden de klem der uitspraak doe vallen, welke haar bijzonder vereischen, niet buitensporig zij in de uitdrukking door klanken, noch ook, door op ieder woord de klem te laten vallen, op het laatst niets meer uitdrukke; — eindelijk *gematigde snelheid*, dat is: dat men noch te schielijk, noch te langzaam spreke. Gebreken bij de stemleiding of uitspraak zijn onduidelijkheid, eentonigheid, temerigheid, te groote radheid, schreeuwerigheid, gemaaktheid, enz.

§ 687. Bij de mondelijke voordracht komt in de tweede plaats in aanmerking de *gebaarmaking*, dat is: de stand, de houding en de bewegingen des lichaams, met welke een redenaar zijne woorden doet geëerd gaan. De gebaarmaking heeft betrekking tot het ligchaam in zijn geheel beschouwd, of tot de beweging van enkele deelen des ligchaams. Ten aanzien van het geheele ligchaam bestaat zij voornamentlijk in stand en houding, welke noch te stijf, noch te los en luchtig zijn moeten, opdat men evenmin naar eenen potsenmaker als naar een standbeeld gelijke. Ten opzichte der afzonderlijke lichaamsdeelen komen het gelaat, de armen en handen voornamentlijk in aanmerking. Bij het gelaat spelen de oogen eene hoofdrol; zij zijn de spiegels der ziel, en moeten, naar mate de aard des onderwerps zulks verdere, of naar den toehoorder zijn gewend, of rechts of links gekeerd, of opgeheven, of nedergeslagen worden. Ofschoon men voor het overige aan de oogen en aan het geheele gelaat zoo veel

uitdrukking moet pogen te geven, als mogelijk is, zorge men echter voor buitensporige opspalkingen, vertrekkingen en verwringingen der oogen: in alles moet bevalligheid blijven heerschen. Niet minder moeten wij bij de gebaarmaking op armen en handen letten; wij bewegen de handen of boogvormig, of opwaarts, of nederwaarts, of naar achteren, of naar voren, of links, of rechts, of vouwen ze, of kruisen ze, of leggen ze op de borst, of laten ze bij het lijf nederzinken, al naar mate deze verschillende gebaren bij de gedachten, die wij uitdrukken, te pas komen. De linkerhand schikt zich in de meeste opzichten naar de bewegingen der rechterhand, en wordt zelden alleen gebruikt, ten zij bij ontkenningen of uitdrukkingen van sterke afkeuring. De groote kunst in het bewegen van armen en handen bij het spreken bestaat hierin, dat men veel uitdrukking en afwisseling en tevens veel bevalligheid aan die bewegingen wete te geven.

Hoofdvereischten van de geheele gebaarmaking zijn, dat men natuurlijk en ongedwongen zij, maat in het maken zijner bewegingen houde, en zich door aandoening en drift tot geene buitensporige gezichts- en lijfsverwringingen, waardoor de bevalligheid verloren gaat, late vervoeren; dat men noch te veel, nog te weinig gebaren make; dat men ze niet te schielijk op elkander doe volgen, waardoor zij te bekrompen en afgebroken worden, en alle innemendheid derven, en eindelijk dat de gebaren de stem niet te veel vooruit loopen.

§ 688. Wordt de voordracht eene loutere voorlezing, die niet als redevoering moet gelden, dan valt de gebaarmaking grootendeels weg, en komt het voornamentlijk op de stemleiding aan.

§ 689. Tusschen lezen en voorlezen moet eigenlijk geen onderscheid bestaan, dan dat men bij het laatste de gelezene woorden met luider stemme wedergeeft. Neemt men bij het lezen van eenig werk niet dezelfde voorschriften in acht, dan versnelt ongemerkt de gang onzer oogen over het te lezen opstel, en houden wij langzamerhand op te denken; de lezing wordt alsdan werktuigelijk, en geeft geene of onrijpe vruchten, daar wij het gelezene of spoedig vergeten of niet volkomen begrijpen.

VIJFDE HOOFDSTUK.

OVER HET TOETSEN EN VERBETEREN VAN VOORSTELLING EN UITDRUKKING.

§ 690. Om voorstelling en uitdrukking te kunnen toetsen en verbeteren, moeten wij de verschillende wijzigingen van den indruk, welken de geuite gedachte op het gemoed maken kan, of liever de eigenschappen, welke de smaak aan de gedachte toekent, naauwkeurig doorgronden.

§ 691. Onder de eigenschappen, welke onze smaak aan gedachten, beschrijvingen, verhalen, karakterschilderingen, met één woord aan de geheele stof toekent, en waardoor deze smaak gestreeld wordt, komen vooral in aanmerking: het *ware*, *waarschijnlijke* en *inwendig samenhangende*, het *schoone*, het *verhevene*, het *stoute*, het *levendige*, het *kiesche*, het *schalke*, het *natuurlijke*, het *roerende*, het *geestige*, het *lachwekkende*, het *luimige*, enz.

§ 692. De woorden zijn beeldenissen der gedachten. Het eerste vereischte nu van elke afbeelding is, dat zij gelijkend zij, dat is, dat zij de afgebeelde zaak juist zóó voorstelle als deze wezentlijk is, of (voor zoo ver zij een gewrocht der verbeelding zijn mogt) als wij haar zonder tegenstrijdigheid met de wetten van ons denkvermogen voorstellen kunnen. Dit op de gedachten toegepast noemen wij *waarheid*, *innerlijken samenhang*; soms ook *waarschijnlijkheid*. Geene gedachte mag eene tegenstrijdigheid bevatten, en met betrekking tot het schoone en verhevene is mangel aan waarheid eene der hoofdaanleidingen tot hetgeen men valsch vernuft of schijnvernuft noemt.

§ 693. *Schoon* noemen wij alles, wat algemeen, zonder redeneering en belang, om en door zich zelf noodwendig behaagt. Dit behagen nu kan door zinnelijk aanschouwbare voorwerpen op verschillende wijzen veroorzaakt worden: eenerzijds door de eenheid, dat is, door de regelmatigheid, gelijkvormigheid en evenredigheid, die wij in hunne onderdeelen ontdekken; anderzijds door bevallige verscheidenheid, door kleuren, omtrekken, beweging, houding, kortom door al datgene, 't welk, hoezeer ook onderling verscheiden, tot eene ons gevoel streelende samenstemming kan gebracht worden. In werken van poëzij en proza noemt men schoone gedachten de zoodanige, welke bij ons die aandoeningen verwekken, waarmede het schoone gewoon is ons te vervullen.

§ 694. Ook het *verhevene* behaagt, doch op eene andere wijze. Wij noemen gedachten *verheven*, welke ons met de aandoeningen vervullen, die het aanschouwen (in den ruimen zin) van verhevene voorwerpen ons schenkt. Een voorwerp is verheven, dat door zijne grootte of kracht algemeen, zonder redeneering of belang, om en door zich zelf noodwendig behaagt. Dit behagen bestaat daarin, dat ons gemoed door de waarneming van het verhevene, als ware het verruimd en met aandoeningen van eerbied, bewondering en verbazing vervuld wordt. Deze nu, met het gevoel van eigene, vrije, zedelijke kracht overeenstemmende, verwekken behagen.

§ 695. Als onderafdeelingen van het schoone en verhevene laten zich verscheidene andere fraaije eigenschappen, waardoor gedachten uitmunten kunnen, opnoemen. Dus geven wij aan eene gedachte den naam van *krachtig* en *stout*, als zij, ook door de wijze, waarop zij wordt voorgesteld, eenen treffenden, aan dien van het verhevene grenzenden, indruk op de ziel maakt, en zich als het ware met sterke kleuren daarvoor afschildert.

§ 696. Met het stoute en krachtige der gedachten staat hare *levendigheid* in het naauwst verband; ja, men kan deze laatste eigenschap als een gevolg van de eerste aanzien, zoodat eene gedachte, die krachtig en stout is, van zelve ook levendig wezen zal. Het levendige kan echter ook plaats hebben, wanneer het stoute en krachtige niet aanwezig is. Levendigheid bestaat in eene zekere korte, verrassende, puntige en veeltijds zinnelijk aanschouwbare wijze om eene gedachte voor te stellen.

§ 697. *Kieschheid* van gedachten ontleent haren oorsprong uit den adel en de fijnheid van ons gevoel. *Kieschheid* van uitdrukking wordt geboren, vooreerst door de vermindering van alles, wat slechts eenigermate een fijn gevoel zoude kunnen kwetsen, vooral bij de behandeling van

onderwerpen, die lichtelijk tot zoodanig eene kwetsing aanleiding zouden kunnen geven, — en ten tweeden uit het gedeeltelijk omsluijeren of slechts ten deele uitdrakken van sommige denkbeelden, om in dier voege den hoorder of lezer het vermaak te gunnen van zelf het overige er bij te denken.

§ 698. Het *schalke* der gedachten is het uitvloeisel eener zekere schrandere, en soms eenigzins spotachtige opmerkzaamheid, aan den anderen kant met iets kinderlijk eenvoudigs gepaard, waardoor de gedachten een verrassend, innemend en, om het dus uit te drukken, bevallig belagchelijk voorkomen verkrijgen. Het schalke staat somtijds met het zachtroerende in eene naanwe betrekking.

§ 699. Het *natuurlijke* der gedachten in werken van welsprekendheid en dichtkunst bestaat in eene zekere gemakkelijheid, ongedwongenheid en in het oog loopende waarheid. Voor zoo ver zij tot de schildering van zinnelijk aanschouwbare voorwerpen betrekking hebben, moeten zij ons deze naar het leven en in de treffendste bijzonderheden afmalen. Voor zoo ver de gedachten meer in bloote redeneeringen, oordeelvingen, aanmerkingen of iets dergelijks bestaan, moeten zij, om natuurlijk te wezen, als van zelve uit het onderwerp, waarover gehandeld wordt, voortspruiten. Te gelijker tijd moeten echter beschrijvingen, gedachten, invallen en wat dies meer zij, willen zij behagen, iets bevalligs bij hare natuurlijkheden en ongekunsteldheid bezitten. Gaat in eene uitdrukking de natuurlijkheden vergezeld van schalkheid zonder erg, dan noemt men haar *najf*. Het gekunstelde, gewrongene, gemaakte staat tegen het natuurlijke over.

§ 700. Wanneer het ware, schoone en verhevene der gedachten bijzonder op ons hart en onze hartstochten werken, en gewaarwordingen van liefde, medelijden, weemoed, of ook wel heviger gemoedsbewegingen opwekken, noemen wij zulks het *roerende*. Dit wordt in twee soorten verdeeld: het zachtroerende of aandoenlijke, waartoe alle gedachten behooren, welke meer stille aandoeningen der ziel, als deernis, teederheid, droefgeestigheid, enz. opwekken; — en het sterkroerende of hartstochtelijke (*pathetiake*), hetwelk meer zijnen oorsprong neemt in, en meer zijnen invloed uitoefent op de luidruchtiger, sterker, heviger hartstochten, als die van vreugde, vrees, schrik, verontwaardiging, afgrijzen, enz. Het hartstochtelijke grenst dikwerf zeer naauw aan het verhevene; — tracht men het roerende uit eene laffe, gemaakte, verwijfde droefgeestigheid over beuzelachtige zaken te doen voortspruiten, dan gaat dit in het overgevoelige of zoogenoemde *sentimenteele* over.

§ 701. *Geestigheid* of *vernunft* noemen wij vooral het vermogen om het gelijke tusschen geheel ongelijksortig schijnende dingen te ontdekken, en zulks op zoodanige wijze aan anderen mede te deelen, dat het gemoed met een vrolijk behagen vervuld wordt. Over het algemeen laat zich echter de aard van het geestige of vernuftige beter gevoelen dan beschrijven. Alle geestigheid wordt valsch vernuft, zoodra men tusschen werkelijk ongelijksortige, doch gelijksoortig schijnende dingen eene niet bestaande gelijkheid aanneemt.

§ 702. Het geestige is zeer dikwerf, hoezeer niet altijd, *lachwekkend* (*komiek*). Men verdeelt het lachwekkende in het hoog of edel komieke

of *boertige*, en in het laag komieke (*burlesque*) of *kluchtige*. Beide soorten ontspruiten over het algemeen, of uit de opzettelijke vrolijke voorstelling van iets onbeduidends en kleins op eene deftige, verhevene en dichterlijke, of omgekeerd van het grootte, deftige en verhevene op eene nietige en onbeduidende wijze. In het hoog-komieke geschiedt dit echter door uitdrukkingen en door middel eener inkleeding, welke met eene kiesche, bechaafde taal en zeden overeenkomstig zijn. Het laag-komieke daarentegen bezigt eene inkleeding en eenen schrijftrant, welke minder fijn, meer plompen plat, naar den smaak der menigte zijn berekend.

§ 703. Met het geestige en lachwekkende staat datgeen, hetwelk men het *luimige* (HUMORISTISCHE) noemt, in naauwe verbinding. Men moet dit zoeken, deels in eene zonderlinge en bonte vermenging van het vrolijke, luchtige, lachwekkende met het statige, weemoedige, roerende, gevoelvolle en soms verhevene, deels in allerlei vreemde overgangen en sprongen der gedachten, en in eene geheel oorspronkelijke, schier eigenzinnige, ofschoon ware en treffende wijze van de zaken en hare betrekkingen te beschouwen, zóó echter dat dit een en ander bij den hoorder of lezer een gevoel van behagen verwekt, en dus als iets schoons aanzien mag worden.

§ 704. Bij het toetsen van voorstelling en uitdrukking beginne men steeds met den indruk na te gaan, welchen de geuite gedachten op ons maken; is deze zuiver en ongemengd, of liever kan men aan eenig volledig denkbeeld eene der voorgaande den smaak streelende eigenschappen toekennen, dan zal het denkbeeld onze goedkeuring mogen verwerven. Vervolgens moeten wij overgaan tot het onderzoek, in hoever de uitdrukking hiervan met de regels der stijl leer, en eindelijk met die der taal strooke. Staat eenige uitgedrukte gedachte dezen toets geheel door, dan valt er niets te verbeteren; maar is haar indruk op ons gemoed gemengd of tegenstrijdig, de vorm der uitdrukking stroef of verward, de uitdrukking zelve slordig en onnaauwkeurig, dan trachte men ter verbetering van voorstelling en uitdrukking achterevolgens de gedachte zelve, den vorm der uitdrukking en de gebezigde woorden en teekens naar eisch te wijzigen. Gezond oordeel en keurige smaak zijn hierbij hoofdvereischen, maar oefening kan hiertoe insgelijks veel afdoen, daar men zich anders vaak door den schijn laat misleiden.

DERDE AFDEELING.

GESCHIEDENIS DER NEDERLANDSCHE LETTERKUNDE.

INLEIDING.

Op de vorming van onzen stijl kan bekendheid met de beste voortbrengselen in het gebied der letteren eenen hoogstgunstigen invloed uitoefenen: voor ons zijn in dezen de *Nederlandsche* letteren van het meeste belang. Eene geschiedkundige, tafereelmatige voorstelling der in de *Nederlandsche* taal bestaande werken zal ons geschikt tot eene juiste waardeering van den rijkdom onzer natie ten dezen opzichte kunnen voeren. Alvorens echter tot het ontwerpen van zoodanig tafereel over te gaan, zal een *beknopt overzicht van de wording, vorming en beschaving onzer taal* geenszins ondienstig wezen.

Het is met den oorsprong der talen als met dien der volkeren gesteld; beide verliezen zich in den nacht des verledens, en de scherpzinnigste nasporingen der meest geachte geleerden hebben nog niet in alle deelen tot zekere uitkomsten geleid. Ons bestek gedooft niet, dat wij in algemeene beschouwingen treden, en wij bepalen ons dus tot de opmerking, dat de bakermat der talen eenstemmig wordt geplaatst in het *Oosten*, van waar *Europa* allengs is bevolkt. De talen, nog tegenwoordig in ons werelddeel gebruikelijk, hoe veelvuldig ook, kunnen, wat *Christelijk Europa* aangaat, tot drie hoofdvormen gebracht worden, en hebben alle eenen *Grieksch-Latijnschen*, *Duitschen* of *Slawischen* oorsprong. De *Slawische* taaltakken behooren alleen in *Oostelijk Europa* te huis, en worden hoofdzakelijk in *Russisch*, *Poolsch*, *Czechisch* of *Boheemsch*, *Magyaarsch* of *Hongaarsch* en *Servisch* onderscheiden. De *Romeinen* breidden het gebied der *Latijnsche* taal, welke zelve vooral uit het *Grieksch*, nog grootendeels in het *Nieuw-Grieksch* overig, hare beschaving ontleende, over geheel *Westelijk Europa* uit: het *Italiaansch*, *Spaansch*, *Portugeesch*, ook het *Fransch*, eene mengeling van *Gallisch*, *Latijn* en *Frankisch*, en het in sommige streken van *Europa* gebruikelijke *Romansch* zijn hieraan hunnen oorsprong verschuldigd. De *Duitsche* of *Germaansche* talen verspreidden zich over *Midden- en Noordwestelijk Europa*, en verdeelden zich in twee hoofdtakken: tot den eersten moet het *IJslandsch*, *Deensh*, *Zweedsch* en *Noorsch*; tot den tweeden het *Moeso-gothisch*, *Angelsaksisch*, *Friesch*, *Frankisch*, *Saksisch*, *Nederduitsch*, *Hoogduitsch* en *Nederlandsch* gebracht worden. Het *Engelsch*, oorspronkelijk *Angelsaksisch*, waarop de overheersching van *Deenen* en *Normandiërs* grooten invloed uitoefende, behoort deels tot de *Duitsche*, deels tot de *Latijnsche* talen.

Hooger dan tot het begin van de heerschappij der *Romeinen* in de *Nederlandsche* gewesten kan men de zekere geschiedenis der volkeren in *Noordelijk Germanië* en *Gallië* niet doen opklimmen, dewijl tot aan dat tijdperk nagenoeg alles aldaar in het duister ligt gehuld. De volkeren, welke alstoen deze streken bewoonden, komen hoofdzakelijk onder de namen van *Friezen*, *Batavieren*, *Kaninefaten* in de geschiedenis voor. Deze, alle van *Germaanschen* stam, hadden ook het *Duitsch* tot gemeenschappelijk, maar in tongval verschillend taalgebruik: uit de samensmelting dezer tongvallen ontstond langzamerhand het *NEDERLANDSCH*. Deze nog niet beschaafde, maar met het nog in enkele oorden bestaande platte spraakgebruik overeenkomende taal was reeds vóór de zesde eeuw onzer tijdrekening, bij de eerste pogingen tot invoering van het Christendom, aan de verschillende volkeren dezer landen gemeen, en is veel nader aan de oorspronkelijke uitspraak van het voormalig *Duitsch* gebleven dan het tegenwoordig *Hoogduitsch*.

Middelertijd hadden *Galliërs* en *Batavieren* reeds Romeinsche beschaving aangenomen, welke zij aan de nog ruwe *Franken* en *Saksers* mededeelden. Bereids in de vijfde eeuw werd de Salische wet opgesteld, en wel, naar eenige geleerden meenen, in *Nederduitschen* tongval geschreven, en hieruit in het *Latijn* vertaald. Een merkwaardig bewijs van de overeenkomst der verschillende talen, toen in *Engeland*, de *Nederlanden* en *Noordwestelijk Duitschland* in zwang, is te vinden in de omstandigheid, dat de voornaamste evangeliepredikers in deze gewesten, *WILLEROD* (700), *WINFRIED* (750) en anderen, *Angelsaksen* waren; en hoezeer deze zich bij dooplechtigheden en vermoedelijk ook bij vele andere gelegenheden van het *Latijn* bediend hebben, zoo heeft hunne prediking ten minsten in de toen gebruikelijke volkstaal moeten plaats grijpen. Er bestaan zelfs voorschriften van den beroemden *BONIFACIUS* (*WINFRIED*), waarbij den priesters bevolen wordt, het volk niet in *Latijn*, maar in de volkstaal te leeren. Dit was ook de begeerte van *KAREL den Grooten* (768—814), bij wiens hof het *Duitsch* of een daarmede verwant taal-eigen in zwang ging. Alle deze taaltakken waren echter arm, vooral om afgetrokkene denkbeelden uit te drukken: hoewel zij voor den dagelijkschen omgang voldoende bevonden werden, echter waren de geleerden, geestelijken en overheden, vooral bij de bestaande moeilijkheid om de eigenaardige klanken der *Germaansche* talen verstaanbaar door letters af te beelden, gewoon hunne gedachten en zelfs hunne meest gewone schriftelijke verbandtenschappen in het *Latijn* te uiten of op te stellen; terwijl zij de volkstaal als die van barbaren beschouwden. Het oudste, naar men wil, in *Nederduitschen* tongval geschreven, voor ons bewaard gebleven geschrift dagteekent van 819, en is een *Capitulare* van *LODEWIJK den Frommen*. Bij den dood (840) van dezen zoon en opvolger van *KAREL den Grooten*, kwam het grootste gedeelte der *Nederlanden* na bloedige oorlogen in handen van zijnen zoon *LODEWIJK*, bijgenaamd *de Duitscher*. Deze vorst nam de volkstaal krachtdadig onder zijne bescherming, en indien de invallen der *Deenen* en *Noormannen* zijne instellingen niet gestadig tegengewerkt of vernietigd hadden, zouden de vorderingen der taal veel aanmerkeliijker geweest zijn. — De duisternis der middel-eeuwen spreidde zich vervolgens meer en meer over gansch *Europa* uit; de onkunde werd algemeen, en de kruistochten waren het eerst, welke een nieuw leven tevoorschijn

riepen. Ons zijn uit dit tijdperk slechts twee merkwaardige geschriften bekend: het eene is een zegelied van het jaar 881 of kort daarna, gevonden in de abdij van St. AMANDUS bij *Doornik*, en toegeschreven aan eenen bewoner van *Henegouwen*, waar men zich te dier tijde nog van het *Duitsch* bediende. Dit lied wordt voor een kostbaar gedenkstuk van de poëzij dier eeuw gehouden, en heeft de zegepraal van *LODEWIJK III*, koning van *Frankrijk*, (bij *Saucourt*) over de alles verwoestende *Noormannen* ten onderwerp. Het tweede, niet minder merkwaardige stuk, hetwelk uit het begin der elfde eeuw dagteekent, is de vertaling der Psalmen door *NOTKER*, abt van *St. Gallen* in *Zwitserland*. Deze twee geschriften hebben zoodanig eene overeenkomst met het *Hollandsch* en *Vlaamsch*, dat zij ten aanzien der taal onder de eerste voortbrengselen der *Nederlandsche* letterkunde zouden kunnen gerangschikt worden. Met de kruistochten (1096—1291) brak voor *Europa* een minder duister tijdperk aan: zoowel in landbouw, handel, zeevaart en nijverheid, als in kunsten en wetenschappen, begon men eenigen vooruitgang te bespeuren, waarin ook weldra vele *Europeesche* talen zouden deelen. *Provence* kreeg zijne *Troubadours*, welke, gezamentlijk met de *Trouvères* van *Picardijë* en de *Meistrecelen* van *Zwaben*, de edelen verlustigden door de rampen of wapenfeiten der ridders, en hunne geliefden te bezingen.

Onder de keizers uit het Zwabische huis (1138—1234) waren de *Hoogduitsche* en *Nederlandsche* tongvallen elkander nog zeer naauw verwant; twee grafschriften kunnen hiervan ten bewijze strekken, het eene van het jaar 1166 ter eere van *WERNER VAN HUNEBURG* te *Straatsburg*, het andere uit den jare 1296 op *Hollands Graaf*, *FLORIS V*, te *Alkmaar*, wier taal niet anders dan het tegenwoordige *Vlaamsch* of *Hollandsch* is. Eerst bij de verheffing van het Habsburgsche huis in 1273 scheidde zich de *Hoogduitsche* tongval geheel van het *Vlaamsch* en *Hollandsch*. Nog valt op te merken, dat de *Friesche* tongval tot aan de veertiende eeuw de schrijftaal van *Friesland* en *Groningen* bleef, en dat de mindere standen, vooral de bewoners van het platte land, in *Friesland* nog dagelijks gebruik van dit taaleigen maken, terwijl zij in geschrift het *Nederlandsch* bezigen. In *Gelderland* en *Overijssel* liet het *Nederduitsch*, gelijk het tot in den omtrek van *Keulen* gesproken werd, diepe sporen na. *Vlaanderen*, *Brabant* en *Zeeland* behielden den in *Belgisch-Gallië* verspreiden tongval, maar het bisdom *Utrecht* en vooral het graafschap *Holland* bewaarden den ouden tongval in zijne grootste zuiverheid. Deze tongval werd in de *Nederlanden*, doch voornamentlijk in de noordelijke gewesten, de algemeene schrijftaal, en op de scholen onderwezen; allengs bedienden zich ook de beschaafde standen hiervan in het spreken, schoon nog tegenwoordig velen iets eigenaardigs, uit de plaats hunner geboorte of opvoeding ontleend, in woordkeuze en uitspraak blijft aankleven. Verscheidene uitdrukkingen onzer taal, en wel vooral zoodanige, welke tot het kerkelijk, burgerlijk of krijgs-beheer betrekking hebben, stammen gelijk in alle heden-daagsche talen van *Europa* uit het *Grieksch* en *Latijn* af; eenige, doch veel minder dan men gewoonlijk onderstelt, hebben eenen *Franschen* oorsprong: want, daar de kerkelijke bevelschriften, de meeste aanstellingen en vele wetten in het *Latijn* waren opgesteld, heeft men daaruit, zoowel hier als in *Frankrijk* en elders, vele uitdrukkingen voor bepaalde waardig-

heden en gewoonten in de landtaal overgenomen, meestal echter met eenige verandering in den uitgang (zie § 526).

Tegen het midden der dertiende eeuw had de *Nederlandsche* taal reeds aanmerkelijke vorderingen gemaakt. Een bevelschrift van Hertog HENDRIK I van *Brabant*, te *Brussel* in 1229 uitgevaardigd; een ander van Koning WILLEM, Graaf van *Holland* en *Zeeland*, onder dagtekening van 11 MAART 1254, en de *Antwerpsche* keur van 1300 strekken hiervan ten bewijze. Het gebruik dezer taal was zóó algemeen in *Vlaanderen*, dat, bij de onderhandelingen der *Gentenaren* met PHILIPS den stoutmoedigen, koning van *Frankrijk* (1270—1285), het door dezen gevorderd uitsluitend gebruik der *Fransche* taal door de eersten als eene der grootste beleedigingen werd aangemerkt, lun door dien koning aangedaan. — Aan dichters was men deze meerdere beschaving der taal verplicht: VAN MAERLANT uit *Vlaanderen*, MELIS STOKE uit *Holland*, VAN HELIJ uit *Brabant* zijn de oudste schrijvers, wier werken bewaard gebleven zijn. De veertiende eeuw echter was minder gelukkig dan de voorgaande; in alle gewesten toch woedden burgeroorlogen, en zelfs de kloosters, tot nog toe vrijplaatsen voor letteren en wetenschappen, werden niet altijd geëerbiedigd. Zeer nadeelig was de invloed dezer onlusten op de beoefening der fraaije letteren; de taal bleef, ondanks de uitbreiding van het volksonderwijs door de *Broederschap des gemeenen levens*, welke door den verlichten GERARD GROOTE (1340—1384) van *Deventer* werd opgericht, op dezelfde hoogte, en zelfs de krachtdadige bescherming der vorsten vermogt uit geene vaderlandsche lier behagelijke toonen te lokken. Vertalingen uit het *Fransch* zijn de voornaamste gedenkstukken van dezen tijd: VAN VELTHEM en DECKERS zijn met den dichter der *Dietsche Doctrinale* nagenoeg de eenige noemenswaardige schrijvers dezer eeuw. Tegen haar einde ontstond echter eene broederschap, wier letterkundige, staatkundige en godsdienstige invloed spoedig zeer aanzienlijk werd, en wier afdelingen zich in alle voornaame *Nederlandsche* steden uitbreidden. Wij bedoelen de *Rederijkers*, welke, hoezeer oorspronkelijk de bevordering der landtaal beoogende, echter spoedig in tegengestelden zin werkten; de eigenaardige rijkdom der taal ging in vreemde basterdwoorden verloren, voor hare welluidendheid kwam, door de oneigenaardigheid van vele spraakwendingen, eene jammerlijke stroefheid in plaats, en de goede smaak moest voor armzalige refereinen, geheimenissen en zoutelooze, zoo niet godslasterlijke, liederen onderdoeu. Overigens is de berijmde vertaling van den roman *Reintje de Vos* het merkwaardigst overblijfsel dier tijden. Alleen in staatstukken werd de vorige zuiverheid bewaard. De *Geldersche*, *Friesche* en *Groningsche* tongvallen begonnen reeds te dier tijde, ten minsten in geschrifte, het *Nederlandsch* te naderen. 1

De grafelijke kroonen van *Holland* en *Henegouwen* gingen ten jare 1433 in het *Bourgondische* huis over, en dit, *Fransch* van oorsprong en zeden, heeft, niettegenstaande de zoo luisterrijke ontwikkeling van de welvaart dezer gewesten, op de taal eenen noodlottigen invloed uitgeoefend. Het *Fransch* toch werd de taal van het hof, de Hooge Raad van *Meehelen* sprak zijne vonnissen in die taal uit, en de pogingen der *Rederijkers*, welke toen echter gewichtige diensten tot

Behoud der Nederlandsche taal bewezen, waren hoogst gebrekkig. In de zuidelijke gewesten werd de landtaal sedert dien tijd alleen door den burgerstand en het gemeen gebezigd; had de uitvinding der boekdrukkunst, maar vooral later de hervorming in de godsdienst, ten minsten in de *Noordelijke Nederlanden*, de voorouderlijke taal niet staande gehouden, zij ware vermoedelijk geheel verloren gegaan. De eerste helft der zestiende eeuw was dan ook geenszins vruchtbaar in letterkundige voortbrengselen: ANNA BIJNS, DE CASTELEIJN EN FRUIJTIERS waren de flonkersterren der dichtkunst; de chronijken van *Vlaanderen* en *Brabant* de merkwaardigste werken in proza. Tegen het einde dier eeuw, toen kerkhervorming en staatsvrijheid den menschelijken geest ook bij ons hadden ontkluisterd, mogt de *Nederlandsche taal* roem dragen op de schriften van eenen MARNIX, COORNHERT, VISSCHER EN SPIEGHEL, terwijl het woordenboek van PLANTIJN eenige eenparigheid in de spelling begon te brengen. Staatsberoerten en godsdiensttwisten verdeelden de *Nederlandsche gewesten*, en de *Unie van Utrecht*, de grondslag van den staat der *Vereenigde Nederlanden*, voltooide deze scheiding. Het noorden behield zijn taaleigen, en verkreeg spoedig eene naar gehalte en omvang rijke letterkunde; het zuiden, eerst onder *Spaansch*, vervolgens onder *Oostenrijksch*, en eindelijk onder *Fransch* beheer, verloor spoedig de noodige geestkracht tot verdere volmaking van de voorvaderlijke taal, welke echter bij voortdoring de gewone spraak der groote menigte bleef. In de *Vereenigde Nederlanden* daarentegen werd de taal des volks, die reeds vóór den dood van WILLEM I in karakter en zuiverheid met de tegenwoordige overeenkwam, aan alle standen eigen, en had de hooge beschaving, welke de ontwikkeling van ons onafhankelijk volksbestaan vergezeld, op hare verdere volmaking eenen zeer gunstigen invloed. Vooral moeten ten dien opzichte de verdiensten worden hooggeschat, welke de Rederijk-kamer *In liefde bloeiende te Amsterdam* te dier tijde bewees. Deze Kamer, toen onder de leiding van COORNHERT EN SPIEGHEL, kan als de ware voedster onzer letterkunde worden aangemerkt; zij telde HOOFD EN VONDEL onder hare leden, en uit haar midden werd de nationale schouwburg geboren. De door menigvuldige zegepralen te land en ter zee, door ongemeenen voorspoed in handelondernemingen, door vrijheid van geloof en drukpers opgewekte volksgeest ontwikkelde zich steeds tot rijper bloei, en weldra evenaarde het aantal schrijvers, maar voornamentlijk dat van uitmuntende dichters, ten minsten dat der overige volkeren: ieder stelde er eene eer in, niet alleen *Nederlander* te wezen, maar wilde zich deze eer tevens door zijne daden of nuttige ontdekkingen, of wel door letterarbeid waardig maken. Prijzenwaardige naijver bezielde onze letterkundigen en zelfs kooplieden, waarvan vele ter zelfder tijd hechte steunsels van de regeering en van het krediet des lands en gunstelingen der zanggodinnen waren, om niet van de *Nederlandsche geleerden* te spreken, wier verdiensten door geheel *Europa* werden erkend. De klassische werken van HOOFD, VAN REYD, VONDEL, CATS, HUYGENS EN ANTONIDES zullen voortdurend van de schoonheden eener taal getuigen, welke aan hen hare vestiging te danken had. Het einde der zeventiende en het begin der achttiende eeuw mogten nog op verscheidene goede schrijvers bogen; maar de buitengemeene welvaart en onmetelijke

rijkdommen, doch vooral de navolging van vreemden, bij onbepaalde gastvrijheid jegens en familie-verbindingen met godsdienstige en staatkundige ballingen van alle volkeren, hebben ontegenzeggelijk op onze letterkunde eenen nadeeligen invloed uitgeoefend. Niets minder dan de ontkieming van de zaden der algemeene volksgisting, welke der negentiende eeuw voorafging, was noodig om de uitstekende voortbrengselen der VAN HARENS, DE LANNOY, VAN MERKEN, VAN ALPHEN, BELLAMY en NIEUWLAND in het leven te roepen, waaruit door FEITH, BILDERDIJK en VAN DER PALM de ware herleving onzer letterkunde zoude voortspruiten. Deze toch vormden met hunne tijdgenooten dat schitterend tijdperk onzer letterkunde, zóó rijk aan echt nationaal gevoel, hetwelk door de kluistering van ons volksbestaan aan de belangen van sedert eeuwen vervreemde, zuidelijke broeders slechts in luister schijnt verflaauwd te wezen, om, na de verbreking dier banden, door verjeugdiging van karakter en vorm op nieuw eene bloeiende toekomst te gemoet te gaan.

Reeds vroegtijdig was men bedacht om voor de woordvoeging en spelling onzer taal bepaalde regelen te vinden. Met voorbijgang der pogingen van JOOST LAMBRECHTS (*Gent*, 1550), zullen wij slechts de aan SPIEGEL toegeschreven *Twe-spraak van de Nederduytsche Letterkunst*, in 1584 te *Amsterdam* uitgegeven, en het taalkundig vertoog van den grooten wiskundige SIMON STEVIN (*Leiden*, 1586), maar vooral het groot woordenboek van CORNELIS KILIANUS, waarvan de derde druk in 1599 te *Antwerpen* in het licht verscheen, aanstippen. Deze VAN KIEL was opzichter in de drukkerij van PLANTIJN; nog tegenwoordig wordt zijn werk als de grondslag der *Nederlandsche* taalkennis beschouwd. Gedurende de zeventiende eeuw bleven HOOFT en zijne tijdgenooten, gelijk later de geschiedschrijver BRANDT, de taal verbeteren en vestigen, maar eerst in de achttiende eeuw werd aan eene wetenschappelijke en wijsgeerige behandeling gedacht. LAMBERT TEN KATE in zijne onsterfelijke *Aanleiding tot de kennisse van het verhevene deel der Nederduitsche sprake* (1723), en BALTHAZAR HUIJDECOOPER, uitstekend overheidspersoon, dichter en taalkenner, in zijne *Aanteekeningen* op de vertaling der *Gedaanteoverwielingen* van OVIDIUS door VONDEL, strekten hierin hun tijdperk ten spoorlag. Weinige jaren later vormden zich verscheidene letterkundige genootschappen, welke, hoezeer door overdreven zuivering veeltijds verderfelijck op de kernachtigheid, sierlijkheid en welluidende zoetvloeiendheid van ons taaleigen werkende, echter vele duistere punten in een helder licht stelden, en ten minsten den arbeid van latere taalkenners aanmerkelijk verlichtten. In het laatst dier eeuw ving BILDERDIJK met de hem eigene geestkracht zijne diepzinnige nasporingen in dit gedeelte der taalkennis aan, en reeds in het begin der tegenwoordige leverde de Remonstrantsche kerkleeraar WEILAND zijn uitmuntend *Taalkundig Woordenboek*, en de hoogleeraar IJPEIJ zijne doorwrochte *Geschiedenis der Nederlandsche tale*. — Had het Bestuur onzer vroegere republiek reeds meermalen, ten opzichte van spelling en woordgronding, op een bepaald stelsel voor het onderwijs in de scholen en voor staatsstukken aangedrongen, het steeds grooter verschil van meening omtrent de verdubbeling der klinkers, het gebruik der *g* en *ch*, de verledene tijden van enkele werkwoorden

en de geslachten van vele naamwoorden, deed meer en meer de wenschelijkheid van bepaalde voorschriften tot invoering eener prijzenswaardige eenparigheid gevoelen. Het Bestuur der *Bataafsche Republiek* dacht deze eenparigheid te zullen verkrijgen, door aan den hoogleeraar SIEGENBECK en eenige andere taalkenners de samenstelling eener spraakleer op te dragen; zulks geschiedde echter op een tijdstip, dat het nog onmogelijk mogt gerekend worden, omtrent alle twistpunten eene onwraakbare oplossing te geven. De verhandeling over de *Nederduitsche spelling* door M. SIEGENBECK en de in 1803 van staatswege aanbevolen *Nederduitsche Spraakkunst* van P. WEILAND vonden, bij veelvuldige lofspraak, dan ook tevens hevigen tegenstand in de werken van den weinig toegeevenden BILDERDIJK, wiens *Nederlandsche Spraakleer* niet naliet, ten minsten in verscheidene opzichten, vele aanhangers te verwerven. Thans echter, nu de afscheiding van het verfranschte *België* het sluimerend gevoel onzer vaderlandsche geleerden voor den waren geest onzer taal op nieuw heeft doen ontwaken, en de nasporingen van KINKER, HOEUFT, DE JAGER en anderen over vele punten een nieuw licht hebben doen opgaan, mag men met grond hopen, dat de langgewenschte eenparigheid door de eenstemmige pogingen van voorstanders en bestrijders der *Siegenbecksche* spelling verwezenlijkt worden zal.

Uit het gezegde blijkt, dat een overzicht der geschiedenis onzer letterkunde in vier hoofdtijdperken moet worden gesplitst, en wel:

TIJDPERK I. Van de dertiende eeuw tot aan het einde der zestiende, of het *begin* en de *opkomst* onzer letterkunde.

TIJDPERK II. Van het einde der zestiende tot aan het laatst der zeventiende eeuw, of haar grootste *bloei*.

TIJDPERK III. Van het laatst der zeventiende tot aan het laatst der achttiende eeuw, of haar *verval*.

TIJDPERK IV. Van het laatst der achttiende eeuw tot op onzen tijd, of hare *herleving*.

EERSTE TIJDPERK.

1250—1600.

BEGIN EN OPKOMST DER NEDERLANDSCHE LETTERKUNDE.

Belangrijk in de jaarboeken der menschheid moet vooral dat tijdperk genoemd worden, waarin na langdurige duisternis de eerste schemering den terugkeerenden dageraad aankondigde. De *Duitsche* volksstammen, welke zich op de puinhoopen van het *Romeinsch* gebied vestigden, kenden geene andere deugden dan moed en trouw, en hadden aan hunne nakomelingen niets nagelaten dan zucht tot veroveringen en dorst naar strijd. Het zaad, door *KAREL den Grooten* gestrooid, droeg niet die vruchten, welke men scheen te mogen verwachten. De baronnen, bijna altijd drukkende meesters voor hunne onderhoorigen, of naar gunst dingende aan het hof van een weinig verlicht vorst, hielden zich slechts met de jacht of met ligchaams oefeningen bezig; hunne vrouwen, welke bijgeloovige

uiterlijkheden met godsdienst verwarden, hadden geene andere letterkennis dan die van hare gebedeboeken en van de legenden der heiligen. Eenige monniken beoefenden de oude letteren in hunne afzondering, of bewaarden ten minsten den kostbaren schat der wetenschappen in de stilte der kloosters. Langzamerhand deed het voorbeeld van *Italië*, hetwelk de overige volken in de herleving der fraaije letteren voorging, dat der *Moeren* in *Spanje*, de vermeerdering der onderlinge gemeenschap door de kruistochten, het ontstaan der gemeenten en eindelijk de handel, de voedster van ware beschaving, deze duisternis opklaren, en werd ook aan de overige volken de schok tot dien vooruitgang gegeven, welke nog in onze dagen voortduurt en toeneemt. De *Nederlanden* waren geenszins de laatsten, welke zich hierin onderscheidden. In de dertiende eeuw werd *Brugge* reeds de stapelplaats van den handel der wereld met het oosten, zuiden en noorden; reeds ook deed zich het Graafschap *Holland* door de volhardende nijverheid en den rijkdom zijner inwoners onderkennen, en bracht de beoefening der taal eukelē werken te voorschijn, welke voor ons bewaard gebleven zijn. Wij moeten intusschen deze geschriften steeds naar den tijd hunner verschijning beoordeelen. De zangen der meistreelen, de romans der tafelronde van koning *ARTHUR*, door *CLAES VAN BRECHTEN* uit *Haarlem* vertaald, openen de reeks der *Nederlandsche* schrijvers; hunna sedert lang verloren en vergeten werken komen echter geenszins in aanmerking bij die van *JACOB VAN MAERLANT*, den oudsten schrijver, wiens arbeid voor ons bewaard gebleven is. Deze voor zijnen tijd buitengewone man leefde omstreeks de helft der dertiende eeuw te *Damme* in *Vlaanderen*, 't welk velen voor zijne geboorteplaats (1235) houden: hij was geen geestelijke, maar bekleedde in voornoemde plaats, waar hij in 1300 stierf en op het raadhuis ter zijner eere eenē soort van gedenkteeken werd opgericht, de betrekking van griffier. Zijne werken zijn meest alle vertalingen; zijn *Rijmbijbel* is eenē vertaling van de *Historia Scholastica* van *PETRUS COMESTOR*; zijne *Bestiaris* of *der Naturen bloeme*, eenē vertaalde uitbreiding van het Latijnsche werk van *AELBRECHT VAN KEULEN*; zijn *leven van St. Franciscus* is naar het *Latijn* van *BONAVENTURA*. De oorspronkelijke zedekundige gedichten van *Wapene Martijn* en *Verkeerde Martijn* behooren tot de voornaamste voortbrengselen van zijnen geest, maar moeten even als de vroeger genoemde onderdoen voor zijnen *Spiegel Historiaal*, eenē vrije navolging van het Latijnsche werk van *VINCENT VAN Beauvais*. De werken van *MAERLANT* hebben weinig dichterlijke waarde: het is berijmd proza, zonder beelden of verhevene gedachten; doch zijne taal is reeds zuiver, zijne spraakwendingen hebben hier en daar eenē nog ongewone sierlijkheid, en zijne denkbeelden zijn vrij van de bijgeloovige meeningen zijner tijdgenooten. *MAERLANT* muntte zoowel door zijn doordringend verstand als zeldzame kundigheden uit.—Zijn tijdgenoot *MELIS STOKES* was vermoedelijk een der monniken van de beroemde abdij te *Egmond*, waar hij tegen het einde der dertiende eeuw moet geleefd hebben. Hij vervaardigde eenē *Rijmchronijk*, bevattende de geschiedenis der eerste Hollandsche Graven tot *WILLEM III*, welke hij waarschijnlijk omstreeks het jaar 1283 begon en omtrent het jaar 1305 voltooide; het eerste gedeelte is eenē vertaling eener Latijnsche chronijk, het overige eenē oorspronkelijke geschiedenis van de regeeringen van

FLORIS V, JAN I en II. Dit werk is, als het oudste gedenkstuk onzer grafelijke geschiedenis, vooral ook om de naauwkeurigheid en waarheidsliefde des schrijvers, en tevens als een der vroegste overblijfselen onzer moedertaal, die zich daarin in hare volle zuiverheid vertoont, van onschatbare waarde; doch als dichtstuk heeft het geringe verdiensten. De beroemde JAN VAN DER DOES (*Dousa*) en later BALTHAZAR HUIJDECOPER bezorgden ieder eene keurige uitgave dezer chronijk, waarvan de tweede met aantekeningen van groote taalkundige waarde gepaard ging. — Een derde meer dichterlijk schrijver van dien tijd, maar wiens stijl minder zuiver dan van de beide voorgaande is, was de *Brabander* JAN VAN HRLU, ook wel naar zijne woonplaats van *Leeuwe* genaamd. Hij koos de overwinning, door hertog JAN van *Brabant* ten jare 1288 te *Woeringen* op de *Gelderschen* behaald, tot hoofdonderwerp zijner chronijk, *Brabantsche Yeesten* (*GESTA, daden*) genoemd, waarin hij zich somwijlen met waarachtig dichterlijk gevoel uitdrukt. — Onder de rijmwerken van dezen tijd verdient ook nog vermeld te worden een berijmd stuk over de Natuurkunde, bekend onder den naam van *Starrekunde* of ook *Natuurkunde van 't geheel* van *Broeder THOMAS*, waarvan eigenlijk zekere *Flaming* GHERAERT VAN LIENBOUT maker schijnt te wezen. Dit werk is een mengsel van alle vooroordeelen van dien tijd met het stelsel van PTOLOMAEUS; het beschrijft lucht en aarde als door monsters, toovergodinnen en toovenaars bevolkt, die zich tot schrik der menschheid voortdurend onderling bestrijden. — Met een enkel woord verdient hier ook vermeld te worden eene *Nederlandsche* vertaling van een aantal fabelen, deels van AESOPUS afkomstig: dit werk is onder den naam van *Esopet* bekend, en in zeer zuivere taal gesteld. Ondertusschen maakten de zoogenoemde ridderromans de lievelingslektuur der hoogere standen uit, en de geschiedenissen van *Karel* en *Elegast*, van *Florys* en *Blansefloor*, van de *kinderen van Limborgh*, enz. zijn in de platte volkstaal van latere tijden genoeg verspreid en bekend, om er niet langer bij stil te staan.

Deze beoefening der landtaal vond minder navolging in de volgende eeuw, welke zich meer door burgeroorlogen dan door maatschappelijke ontwikkeling onderscheidt. De langdurige en bloedige twisten der *Hoekschen* en *Kabeljaauwschen* dagteekenen uit die eeuw, en zoowel het noorden als het zuiden der *Nederlanden* levert niets dan een tooneel van wanorde op. De wetten, zeden en handel leden gevoelige schokken; en doen al dergelijke tijdperken in den menschelijken geest eene gisting geboren worden, welke zich uaderhand in nuttige uitvindingen, wetenschappelijke vorderingen of letterkundige meesterstukken ontwikkelt, de tijd dier beroeringen zelf is echter geenszins voor de beoefening der fraaije letteren gunstig. Eenige stedelijke en gewestelijke chronijken, enkele levensbeschrijvingen van vorsten door abten of monniken, die, voor zoo ver *Holland* aangaat, meestal tot de *Egmondse* abdij behoorden, zijn de eenige geschiedkundige gedenkstukken in de *Nederlandsche* taal; terwijl de letterkunde slechts de namen van *LODEWIK VAN VELTHEM*, *Brabandsch* priester, *JAN DECKERS*, klerk der stad *Antwerpen* (bij velen bekend als *NIKLAES DE KLERK*) en *WILLEM VAN HILDEGAERTSBERCH* heeft bewaard. De eerste schreef een vervolg op den *Spiegel Historiae* van *MAERLANT*, van 1250—1316; zijn rijmtrant is doorgaans

dezelfde als die van MELIS STOKER en MAERLANT, schoon hij in begaafdheden van geest en vernuft verre voor hen moet onderdoen. De tweede, naar men meent in 1280 te *Antwerpen* geboren, heeft eene berijmde chronijk van *Brabant* nagelaten, onder den titel van *Brabantsche Yeeften* (1318—1350), welke echter nog minder zuiver van taal is dan het werk van VAN VELTHEM; een tweede hoogst merkwaardig zedekundig rijmwerk: *der Leecken Spiegel*, wordt mede aan hem toegeschreven. De laatste was een beroemd *Spreker*, die in het laatst der veertiende eeuw aan het hof van hertog ALBRECHT zeer gezien was, en voornamentlijk melding verdient om een belangrijk stuk over den oorsprong der *Hoeksche* en *Kabeljaauwsche* twisten. Merkwaardiger dan alle deze werken is *die Dietsche Doctrinale*, langen tijd, doch naar het schijnt ten onrechte, aan DEKENS of DECKERS toegekend, een rijmwerk dat zich door zuiverheid van taal en door vele gezonde denkbeelden en nuttige leeringen aanprees.—Tot de veertiende eeuw wordt ook nog gebracht *der Minnen loop* van CLAES WILLEMSZ, welk werk in den trant der minnezangers de fijnstgesponnen vragen nopens galanterie en liefde niet onbevallig behandelt. Een tweede schrijver, welke insgelijks door velen nog tot deze eeuw gerekend wordt, zekere DE WERT van *IJperen*, leverde in zijn *Nieuwe Doctrinael* of *Spyghel van sonden* een naar het *Latijn* gevolgd rijmwerk, dat minder om zijne letterkundige waarde dan om de daarin doorstralende vrijzinnigheid in godsdienstzaken aanmerking verdient.—Om de schaarscheit van werken in onrijm tot deze beide eeuwen behoorende, moeten wij nog kortelijk van eene oude *chronijk van Holland* gewagen, door eenen *ongenoemden clerck geboren vyten laegen landen bij der see* (dat is, naar het schijnt, *West-Friesland*). Deze chronijk, die van de vroegste tijden tot 1316 loopt, schijnt omtrent het midden der veertiende eeuw geschreven te zijn; taal en stijl zijn zuiver, en over het geheel geenszins van vloesbaarheid en bevalligheid ontbloot.—Ten besluite eindelijk van dit overzicht der *Nederlandsche* letterkunde in de dertiende en veertiende eeuw, dienen wij nog met een woord melding te maken van de zogenoemde *Sprekers*, welke in de laatste dier beide eeuwen voorkomen. Hun werk schijnt bestaan te hebben in het opzeggen van door hen of anderen vervaardigde, ware of verdichte zedelessen; in rijm en onrijm, toen *sproken* genoemd, zoo aan de hoven als in de burchten en woningen der aanzienlijken: denkelyk ging dit opzeggen met eenige gebaren vergezeld.

Ziedaar alles wat zich van de *Nederlandsche* letterkunde zeggen laat in eenen tijd, toen *Italië* reeds op DANTE, BOCCACCIO en PETRARCHA bogen mogt; maar deze tijd van spanning en beroerte zoude weldra schooner vruchten dragen, en reeds in het begin der vijftiende eeuw had die belangrijke uitvinding plaats, welke, hoezeer naar men wil aan het toeval te danken, zoo rijk in gevolgen geweest is, dat de maatschappelijke toestand door haar eene volslagen verandering onderging. Wij bedoelen de uitvinding der boekdrukkunst door LAURENS JANSZ. KOSTER van *Haarlem*, waarop ons vaderland met recht mag roem dragen, schoon aan GUTTENBERG, FUST en SCHEFFER de eer toekomt, de pas geboren kunst uit haren kindschen staat tot eene voor die tijden aanmerkelijke hoogte te hebben opgevoerd. Deze verbeterde kunst echter om 's menschen gedachten te bewaren en te verspreiden schonk niet terstond den te wachten prikkel aan den geest,

om eenen eigen letterschat te vormen. Wél bloeide de beoefening der klassieke letteren reeds met groote weelde, en indien de algemeene geschiedenis van *Nederlands* beschaving binnen ons bestek lag, dan zouden wij reeds in de vijftiende eeuw met waren trots de namen van GANZVOORT, AGRICOLA, ERASMUS en anderen vermelden; maar wij bepalen ons tot de geschiedenis der *Nederlandsche* letteren, en hierbij mag met recht gevraagd worden, waarom ook de eerste helft der vijftiende eeuw bij ons nog zoo arm aan letterkundige voortbrengselen bleef, dat de vertalingen van BOETHIUS door JACOB VILT uit *Brugge*, de *Kerstenspyghel* van DIRK VAN MUNSTER, de van eenen hoogst verbasterden en bedorven smaak getuigende gedichten van eenen *Leuvenschen* kanunnik, GERARD ROELANTS, of van den *Flaming* ANTHONIS DE ROUERE en het prijsgedicht van den *rederijker* JAN VAN DALE als de beste moeten worden opgegeven. Verscheidene oorzaken hebben tot het stremmen van de ontwikkeling der *Nederlandsche* letterkunde medegewerkt: de voornaamste echter was gelegen in de vereniging van de meeste dezer gewesten onder het bestuur van PHILIPS den Goeden (1419—1467), Hertog van *Bourgondië*, waarbij sedert 1433 de Graven van *Holland*, *Zeeland*, *Friesland* en *Henegouwen* uit het *Beijersche* Huis door die uit het *Bourgondische* vervangen werden. Dit stamhuis was *Fransch* in oorsprong en gewoonten, en het gebruik der *Fransche* taal, welke die van den vorst en van zijne hovelingen was, en vaak in de behandeling van burgerlijke en rechterlijke zaken insloep, werd zoodanig algemeen en met de landtaal vermengd, dat de zuiverheid en rijkdom van deze spoedig geheel onkenbaar was. Deze verbastering drong in het vervolg der vijftiende en in de zestiende eeuw hoe langer hoe meer ook in de dichtkunst door. Intusschen vond deze laatste ijerige voorstanders in eenige Graven, waardoor het getal van hare beoefenaars grootelijks toenam, en inzonderheid de dichterlijke gezelschappen, onder den naam van *Rederijkkamers* vermaard geworden, in het laatst der vijftiende eeuw tot eenen aanzienlijken bloei geraakten. — De oorsprong dezer *kamers* schijnt in soortgelijke inrichtingen onder de *Franschen* gezocht te moeten worden, en zeker tot de veertiende eeuw op te klimmen. Dit geldt echter alleen omtrent de *Vlaamsche* kamers, in wier navolging de *Hollandsche*, in de vijftiende eeuw en later, werden opgericht. De naam van *Rederijker* is eerst in de vijftiende eeuw in zwang gekomen, ook in navolging van de *Franschen*, wier dichters den naam van *Rhetoriciens* droegen, waarnaar men de beoefenaars der dichtkunst *Rhetorikers*, en de kunst zelve de *kunst van Rhetorijke* begon te noemen. Hieruit zijn vervolgens bij verzachting en woordspeling de namen van *Rederijkers* en *Rederijkkunst* gesproten. De dichterlijke gezelschappen of *Rederijkkamers*, die zich in de vijftiende en voornamentlijk in de zestiende eeuw over geheel *Nederland* verspreidden, hadden hunne vaste vergaderplaatsen, welke hun meestal door de plaatselijke overheid waren toegewezen. In den aanvang waren de leden meest geestelijken, doch later vond men in deze genootschappen lieden van allerlei rang en stand, en niet zelden van de aanzienlijkste mannen. Zij waren aan wetten gebonden, die somtijds de bekrachtiging van het hoog gezag verworven hadden. Ook had elke kamer haar bijzonder *blazoën*, zijnde een schild, waarop een zinnebeeld was afgemaald, met eene daarop passende

zinspreuk. Tevens waren deze kamers, naar mate zij door de regeering al of niet bekrachtigd en begunstigd werden, in *vrije* en *onvrije* onderscheiden. Het werk der *Rederijkers* bestond in het maken van dichtstukken van allerlei aard: zij kwamen daartoe geregeld bijeen, en deelden elkander hunnen arbeid mede, het zij over zelfgekozen onderwerpen, het zij over zulke, die door de kamer waren opgegeven. Hunne kleinere dichtvruchten droegen meestal den naam van *Liedekens* of *Refereinen*. Ook oefenden zij zich onderling in de vaardigheid van dichten, en noemden hunne voor de vuist gemaakte rijmen *Kniedichten*, omdat de knie daarbij tot tafel diende. Hunne voornaamste bezigheid echter bestond in het vervaardigen van verschillende soorten van tooneelstukken, waarvan de eerste vertooners geestelijken geweest zijn. De meerdere verspreiding en bloei der Rederijkkamers in de zestiende eeuw vermeerderden ook het aantal van tooneelspelen van onderscheiden aard. Tot deze behoorden in de eerste plaats de *sinnespelen*, zoo genoemd omdat daarin zinnebeeldige personen (bijv. *rede*, *godsdienst*, *stedemaagd*), *sinnemens* geheten, ten tooneele gevoerd werden: deze stukken waren van zedekundigen inhoud, terwijl in enkele, welke dan ook den naam van *schriftuurlijke spelen van sinne* droegen, zelfs bijbelsche geschiedenissen werden voorgesteld. Voorts vertoonden de *Rederijkers* nog blijspelen, die zij *Ekatementen* of *Batementen*, en kluchten, die zij *kluiten* of *zotte kluiten* noemden. Ook hadden zij eene soort van korte kluchten, die den naam van *Factieën* droegen, waarachter doorgaans een *liedeken*, genoemd *Factieliedeken*, volgde. Als dichtstukken hebben al de genoemde soorten van tooneelspelen, even als de overige rijmen der *Rederijkers* geringe of geene waarde, en zij kenmerken zich meestal door eenen zeer onbeschaafden, somtijds geheel bedorven smaak. Behalven de gewone bijeenkomsten der kamers, die somwijlen ook de vertooning van eenig spel tot verlustiging der stadgenooten ten gevolge hadden, waren onder de *Rederijkers* ook geregelde dichtfeesten in zwang, die met veel luister gevierd werden, en gepaard gingen met het uitdeelen van eereprijzen aan zulke kamers, die in dicht, spel, tooi, enz. hadden uitgemunt.—De invloed der *Rederijkers* op den volksgeest is op onderscheidene tijden, zoo als bij de *Hoeksche* en *Kabeljauwsche* twisten en bij de opkomst der *Hervorming*, gebleken; doch wat hunne verdiensten ten aanzien van taal en dichtkunde betreft, deze waren over het algemeen zeer gering, hoezeer de kamer in *liefde bloeiende te Amsterdam* hierop eene loffelijke uitzondering maakte. Reeds in het begin der zeventiende eeuw, en meer nog in haren verderen loop, kwamen deze *Rederijkkamers* bij lieden van smaak en geleerdheid in minachting, zoodat zij allengs te niet gingen.

Middelertijd waren reeds in het laatst der vijftiende eeuw drie werken in proza in het licht verschenen, welke van vooruitgang getuigden, met name de *Nederlandsche* vertaling van het *Oude Verbond* naar de *Vulgata* (1) te Delft in 1477, de door HENDRIK VAN ALKMAAR uitgebreide

(1) Aldus werd de algemeen verspreide Latijnsche oversetting des Bijbels genoemd. Zij werd op het concilie te Trente in 1546 tot de eenig geldige verklaard. In 1592 door PAULUS CLEMENS VIII op nieuw uitgegeven, is zij nog uitsluitend bij de Roomsche-Katholieke kerk in gebruik.

fabel van *Reintje de Vos te Gouda in 1479*, en de wel vele bijzonderheden bevattende, maar niet altijd geloofwaardige chronijk der algemeene geschiedenis en die der Nederlanden door JACOB VELDENAER, te *Utrecht* in 1480 onder den titel *Fasciculus Temporum* gedrukt; ook had reeds een monnik van de orde der *Minnebroeders*, JAN BRUGMAN, welke in 1473 te *Nijmegen* overleed, door zijne geheel in den volkstoorn, te *Amsterdam* en elders, gehoudene sermoenen of predikingen als redenaar eenen grooten naam verworven; — en toen bij den aanvang der zestiende eeuw de *Hervorming* den menschelijken geest ontkluisterde, en de steeds drukkender maatregelen van KAREL V en PHILIPS II tegen hare uitbreiding de spanning der gemoederen tot het uiterst dreven, zag men in de noordelijke gewesten allengs ook in de letteren eenen luisterrijken morgenstond dagen, en werd de republiek der *Vereenigde Nederlanden* evenzeer de zetel der beschaafdheid als zij die der vrijheid en welvaart was. De ontwikkeling was evenwel in het begin der zestiende eeuw nog langzaam, en schoon ANNA BIJNS, geestelijke dochter en schoolmeesteres te *Antwerpen*, in hare dichtstukken van godsdienstigen en zedelijken inhoud, onder den titel van *Konstige Refereijnen, vol schoons schrijfsure ende leeringhen, begreepen in drie verscheijde Boeken*, meer dichtelijk vernuft en verbeeldingskracht aan den dag legde dan hare tijdgenooten, zoo is zij echter verre van den lof te verdienen, dien deze aan haar hebben toegezwaaid, naardien hare werken geenszins vrij zijn van de gebreken van dien tijd, namentlijk kreupelheid van maat en gebruik van basterdwoorden. Nog veel meer maakten zich aan deze gebreken schuldig, EDEWARD DE DEENE uit *Brugge* in zijne *waerachtige fabulen der Dieren* met platen van MARCUS GHEERAERTS; de priester, factor der Rederijkkamer zijner geboorteplaats, MATTHIJS DE CASTELEIJN (als *excellent poëet moderne* bekend) uit *Oudenaarden* in zijnen *Pyramus en Thisbe*; COLIJN VAN RIJSSELE in zijnen *Spiegel der Minnen* in zes *Batementspelen*, en zelfs CORNELIS VAN GHISTELE uit *Antwerpen*, factor van de Kamer de *Goubloeme*, in zijne vertalingen van Latijnsche gedichten, welke alle, voornamentlijk de laatste, te dier tijd grooten naam verwierven. Gunstiger onderscheidt zich reeds ten dien opzichte JAN FRUISTIERS uit *Middelburg*, een man van kunde en requestmeester van den Prins van *Oranje*, welke in zijnen *Ecclesiasticus of wijze spreucken van Jesus Syrach op sangmate*, in 1565 te *Antwerpen* uitgegeven, niet alleen zuiverder en vloeiender van taal en maat is dan zijne voorgangers, maar ook meerdere blijken geeft van dichtelijk gevoel en van verbeelding. Met recht echter kent men de eerste plaats in de hervorming onzer letterkunde toe aan den beroemden DIRK VOLKERTSZOON COORNHERT, welke zich niet minder door zijne geschriften als door zijn aandeel aan den vrijheidsoorlog zijns vaderlands onderscheidde. Hij werd in 1522 te *Amsterdam* uit deftige ouders geboren, genoot eene beschaafde, schoon geen geleerde opvoeding, en werd door zijne vrouw met het aanzienlijk geslacht der *BRADERODEN* vermaagschapt. Te *Haarlem* oefende hij eerst eenigen tijd de kunst van plaatsnijden uit, waarin hij zeer bedreven was. Na zijn dertigste jaar maakte hij zich door onvermoeide vlijt de kennis der Latijnsche taal in zoo ver eigen, dat hij in staat was hieruit verscheiden werken naauwkeurig en sierlijk in de moedertaal over te brengen. Zijne bekwaamheden deden hem voorts het notaris-ambt, en in 1564 dat

van Pensionaris der stad *Haarlem* verwerven; terwijl zijne geestkracht en onafhankelijkheid van karakter in staatkundige en godsdienstige aangelegenheden hem de hervorming en de zaak der vrijheid deden omhelzen. Eene naar *Spanje* en *Portugal* ondernomen reis had hem reeds sedert zijne jeugd zoodanig een afgrijzen van de inquisitie en van allen dwang in zaken van godsdienst ingescherpt, dat zijn geheele leven weldra een strijden voor gewetensvrijheid werd, en dat hij eerst door den onverzoenlijken haat der Roomsch-Katholijken vervolgd, later martelaar der Protestantsche onverdraagzaamheid geworden is. Achtervolgens toch werd hij in den kerker geworpen wegens zijne godsdienstige denkwijze, vrijgelaten, door WILLEM I in verscheidene gewichtige staatkundige aangelegenheden gebruikt, tot secretaris van de Staten van *Holland* benoemd, door REQUENS van de amnestie van 1574 uitgesloten, verbannen, in zijn vaderland teruggeroepen, vervolgd door de Gereformeerden, omdat hij eenige Roomsch-Katholijken had durven verdedigen en den *Heidelbergchen Katechismus* bestreden had, en eindelijk genoodzaakt om binnen *Gouda* eene wijkplaats te zoeken, waar hij 29 October 1590 overleed (1). Met zeldzame geestkracht begaafd en van een onrustig karakter kon hij geensziens vreemdeling in de letterkundige wereld blijven; hij zag de noodzakelijkheid van eene zelfstandige letterkunde voor zijn vaderland in, en trachtte zoo veel mogelijk de Rederijkkamer *In liefde bloeiende te Amsterdam*, waarvan hij lid was, en wier belangrijkheid door de toetreding van verscheidene om de godsdienst uitgewekene Antwerpsche kooplieden zeer was toegenomen, aan te sporen om in dien geest werkzaam te wezen. Zijne pogingen waren niet geheel vruchteloos, en deze kamer gaf in 1584 eene *Twe-spraak van de Nederduytsche Letterkunst* in het licht, welke COORNHERT van eene voorrede deed voorafgaan. Schrijver, dichter en wijsgeer, schonk hij ons verscheidene werken in pëzij en proza, waarvan de eerste zich door fraaiheid van dichterlijke beelden, waarheid en verhevenheid van gedachten, vloeibare vermaat, en vooral door zuiverheid, kracht en sierlijkheid van taal en uitdrukking onderscheiden; terwijl zijne menigvuldige prozaschriften, waarvan de zedekundige ook wegens hunnen inhoud nog steeds van belang zijn, zoowel door keurigheid en gepaste sierlijkheid van taal, als door eenen duidelijken, gemakkelijken en bevalligen stijl uitmunten. Onder zijne werken, in 1630 te *Amsterdam* in drie deelen in folio verzameld uitgegeven, bekleeden eene eerste plaats zijne *Vertroostingje der wijsheit* naar BOËTIUS, zijne *Zedekunst* en zijne vertaling van CICERO's geschrift *over de plichten*. Ook wordt hem door velen het bekende volkslied *Wilhelmus van Nassouwen* toegeschreven, schoon waarschijnlijk de eer hiervan aan zijnen tijdgenoot PHILIPS VAN MARNIX toekomt. Deze

(1) Dat hij de hem eigene geestkracht ook aan anderen wist mede te deelen, kan blijken uit het heldhaftig gedrag zijner echtgenoot, toen hij in 1586 in den kerker geworpen werd. Beducht dat aan COORNHERT een noodlottig uiteinde, op het schavot of op den brandstapel, beschoren was, wilde zij de door pest aangetaste armen bezoeken, in de hoop de besmetting aan zich zelve en vervolgens aan haren echtgenoot te kunnen mededeelen, ten einde gezamenlijk met hem te sterven; niet dan met moeite werd zij door haren man hiervan teruggehouden. — COORNHERTS spreuk was: *weest of rust*. — HOORT schreef onder zijn afbeeldsel:

'k Ontving tot Amsterdam, ik gaf ter Gouw mijn geest,
Wiens strijdt voor zeeden, echrift en vrijheit te geweest.

schrandere en geleerde staatsman, die zich tevens als godgeleerde en letterkundige onderscheidde, was de boezemvriend van Prins WILLEM VAN ORANJE. Hij was insgelijks een groot ijveraar voor de vrijheid van zijn vaderland, maar steeds bleef hij hoveling, terwijl COORNHERT zich aan al de hevigheid zijns karakters overgaf. VAN MARNIX, Heer van *St. Aldegonde*, in 1538 te *Brussel* uit een aanzienlijk geslacht geboren en te *Geneve* in het huis van CALVIN opgevoed, was de opsteller van het *Compromis* der Edelen tegen de Spaansche dwingelandij; hij week buiten 's lands tot in 1571, en werd toen de vertrouwde raadsman van WILLEM I, die hem in vele moeilijke omstandigheden gebruikte. Na den moord aan Prins WILLEM gepleegd en de overgave van *Antwerpen*, waar hij burgemeester was, aan den hertog van *PARMA*, werd hij van de openbare aangelegenheden verwijderd gehouden, en overleed 15 December 1598 te *Leyden*, terwijl hij zich met eene vertaling van den Bijbel uit het *Hebreeuwsch* en *Grieksch*, welke arbeid hem door de Staten van *Holland* opgedragen was, bezig hield. Waren zijne verdiensten als staatsman groot, niet minder waren die, welke hij, zoo omtrent de wetenschappen in het algemeen, als omtrent de *Nederlandsche* taal en letterkunde in het bijzonder verwierf. Zijne werken toch munten uit door zuiverheid van taal, netheid, vloeibaarheid en gepaste sierlijkheid van stijl. Van alle zijne geschriften maakte echter de vermaarde *Byencorf der H. Roomsche Kercke*, welke in 1569 in het licht verscheen, den levendigsten indruk; hoezeer met de ruwe bitterheid dier dagen in al wat godsdienst betrof behebt, werd echter deze met meesterhand geschrevene hekeling der toenmalige Roomsche kerk ook later meermalen herdrukt en vertaald, en gaf zij aan de strijders van het Protestantismus eenen gevoeligen schok. Het is een der geestigste werken dier tijden, in zuiveren en luchtigen, doch geenszins gekuischten stijl, en uiterst leerzaam zonder praal van geleerdheid. Als dichter verwierf hij zich daarenboven eenen grooten naam door zijne vertaling der *Psalmen* naar het oorspronkelijk *Hebreeuwsch* in goede *Nederlandsche* verzen, welk werk niet alleen in zuiverheid en deftigheid van taal, maar ook in vloeibaarheid van versmaat verre boven alle vroegere psalmberijmingen, en evenzeer boven die van *DATHENUS* uitmunt. Juist deze meerdere beschaving deed echter de toenmaals in zaken van godsdienst zoo hevige menigte de voorkeur geven aan de, naar eene Fransche vertaling bewerkte, kreupele berijming van den doldriftigen ijveraar *PETRUS DATHENUS*. Deze, te *IJperen* geboren, was eerst monnik, en meende, na zijnen overgang tot de Gereformeerde leer, zijne gehechtheid hieraan door hevige vervolging van andersdenkenden te moeten bewijzen. Zelf een der dolzinnigste beeldstormers, werd hij later prediker bij de Gereformeerden te *Gent*, *Heidelberg* en *Utrecht*; maar door zijn twistziek en hoogmoedig karakter steeds in moeilijkheden gewikkeld, week hij eindelijk naar *Elbing* in *Pruissen*, waar hij in 1590 als geneesheer overleed. Zijne in 1561 uitgegeven psalmberijming bleef tot 1773 bij de *Nederlandsche Hervormde kerk* in zwang, en deed toen niet dan na hevige tegenkanting voor betere berijmingen onder. In de *Zuidelijke Nederlanden*, waar de beoefening der letterkunde geenszins gelijken tred hield met de ontwikkeling in de *Noordelijke*, en waarvan wij na den terugkeer onder *Spanje*, niet alleen als geheel van ons vervreemd, maar tevens als ontbloot van bijna alle

eigenaardige letterkundige voortbrengselen, zullen ophouden te gewagen, bloeiden ter dezer tijd nog eenige schrijvers van den tweeden rang. In de eerste plaats verdient hier melding gemaakt te worden van JAN BAPTISTA HOUWAERT, een *Brabandsch* dichter, in 1531 te *Brussel* uit een aanzienlijk geslacht geboren, Raad en gewoon Meester der Rekeningen van het Hertogdom *Brabant*. Hij overleed binnen zijne geboortestad in 1599, den roem nalatende van een kundig beschermder der geleerdheid, en bovenal een ijverig voorstander en gelukkig beoefenaar der dichtkunst geweest te zijn. Zijne dichtwerken, hoezeer ten aanzien van taal en maat geenszins onberispelijk, zijn met de heerschende gebreken van dien tijd minder besmet, en dragen niet alleen de kenmerken van uitgebreide belesenheid en kennis, maar ook van dichtelijk gevoel en verbeelding.— Een ander *Brabandsch* dichter was PETER HEYNS, omstreeks 1537 te *Antwerpen* geboren, alwaar hij het bestuur over eene school had, en tegen het jaar 1597 overleed. Zijn werk (*Spiegel der Werelt, gestelt in rijme*) doet echter van zijne dichtelijke begaafdheden geen hoog gevoelen opvatten. Grooter naam verwierf zijn zoon ZACHARIAS HEYNS, die, waarschijnlijk te *Antwerpen* in 1570 geboren, zijn leven meest in de noordelijke gewesten van ons vaderland doorbracht, en wel eerst te *Amsterdam*, naderhand te *Zwolle*, alwaar hij drukker was van het gewest *Overijssel* en in 1640 overleed. Men heeft van hem vertaalde en oorspronkelijke gedichten, voornamentlijk *Sinnebeelden* (*Emblemata*), die doorgaans zuiver en niet onwelluidend zijn; vooral dragen zijne oorspronkelijke werken blijken van vernuft en van eene uitgebreide kennis.— Meer bepaald echter tot de dichters van het laatst der zestiende eeuw behoorde de geenszins onverdienstelijke KARTEL VAN MANDER, die in 1548 te *Molebeke* in *Vlaanderen* het eerste levenslicht zag, en ook als schilder vermaard werd. Schilder- en dichtkunst waren sedert zijne jeugd de geliefkoosde voorwerpen zijner oefeningen. Hij vestigde zich eerst te *Haarlem*, en daarna te *Amsterdam*, waar hij in 1606 overleed. Men heeft van hem verscheidene zoo oorspronkelijke als vertaalde dichtwerken, die hoezeer bij schrijvers als COORNHERT en MARNIX in zuiverheid van taal achterstaande, in vloeibaarheid van maat echter boven de meeste voortbrengselen zijner tijdgenooten uitmunten. Als prozaschrijver leverde hij verscheidene werken over de vroegere schilders, waarvan dat onder den titel van *het leven der doorluchtige Nederlandsche en Hoopduytsche schilders*, schoon niet zeer keurig en behagelijk van stijl, zijne waarde echter nog niet geheel verloren heeft. Inmiddels was het niet alleen COORNHERT, die zich aan de volmaking der *Nederlandsche* taal liet gelegen liggen. Vele verdiensten verwierf hieromtrent CHRISTOFFEL PLANTIJN, vermaard boekdrukker te *Antwerpen*, die, schoon Franschman van geboorte, in 1573 onder den titel van *Thesaurus Theutonicae linguae, schat der Nederduytsche spraken*, een woordenboek onzer moedertaal uitgaf. Hij werd echter overtroffen door den corrector in zijne drukkerij CORNELIS VAN KIEL, te *Duffelen* (in *Brabant*) tusschen 1530 en 1540 geboren, en in 1607 overleden. Deze toch verbeterde den arbeid zijns meesters aanmerkelijk en schonk ons in zijn voortreffelijk woordenboek der *Nederlandsche* taal een werk, waardoor hij niet slechts in zijnen tijd tot zuivering en opbouw onzer taal zeer veel heeft toegebracht, maar hetwelk ook nog in onze dagen op hoogen prijs te stellen

is. Hoogen lof verdient ook de taalkundige arbeid van een geleerd *Deloenaar* **POSTUS DE HEUTER**, die, in 1535 geboren, zich aan den geestelijken stand toewijdde, en in 1602 in het *Luiksche* als kanunnik overleed. Uit zijne *Nederduytsche Orthographie*, te *Antwerpen* in 1581 in het licht gegeven, blijkt dat hij van den aard onzer moedertaal een zeer juist begrip gehad heeft. Ook de kamer *In liefde bloeiende* ging na de uitgave harer *Twe-spraack* op het ingeslagen spoor voort, en in 1585 verscheen een *Ruygh bewerp van de Redenkaveling ofte Nederduytsche Dialectike*, mitsgaders een berijmd kort begrip hiervan, welke beide stukken, even als de *Twe-spraack* en eene in 1587 verschenen *Rederijekunst* in rijm, aan den straks te vermelden **SPIEGL** worden toegeschreven. Alle deze stukken verdienen, zoo wegens hunnen inhoud als zuiverheid van taal, den tijd der vervaardiging in aanmerking genomen, geen en geringen lof.

In de geschiedkunde traden omtrent dezen tijd mede eenige merkwaardige schrijvers te voorschijn, hoezeer der meesten voortbrengselen ten aanzien van stijl of voordracht geene bijzondere waarde hebben. Nadat de reeds genoemde **JAN FRUIJTIERS** in 1574 de beschrijving van het beleg en ontzet van *Leyden* had te boek gesteld, verschenen de *Historien der Nederlanden en haar naburen oorlogen* van **EMANUEL VAN METERN**, een beschaafd en geleerd koopman, in 1535 te *Antwerpen* geboren en in 1612 te *London* overleden. In dit werk heeft hij, vooral uit eene menigte van oorkonden, al het merkwaardige sedert 1500 tot 1612 in en omtrent de *Nederlanden* voorgevallen bijeen gezameld. Beschaafder en beknopter dan zijn tijdgenoot **BOR**, is hij echter niet zoo onpartijdig, daar hij zich meermalen door zijnen haat tegen den Hertog van *ALVA* en diens handlangers laat vervoeren. Voornamentlijk ten aanzien der *Antwerpsche* belangen vindt men vele bijzonderheden bij hem opgeteekend. — Zijn voetspoor werd eerlang gevolgd door **EVERHARD VAN REIJD**, een man van groote bekwaamheden, die in het staatkundige geen onaanzienlijke rol speelde. Te *Deventer* in 1550 geboren, overleed hij in 1602 te *Leeuwarden*, eene *Historie der Nederlantscher oorlogen begin ende voortganck tot den Jaere 1601* nalatende, welke vooral omtrent de *Friesche* aangelegenheden uiterst merkwaardig, en in vele gedeelten geenszins onbehagelijk van stijl is. Zijn werk werd later door den *Frieschen* raadsheer **JOHAN VAN DEN SANDE** (st. 1638) en anderen tot 1648 vervolgd. — Niet lang daarna werd de geschiedenis van nagenoeg hetzelfde tijdperk (1566—1600) met nog grooter nauwkeurigheid door **PIETER CHRISTIAANSZ. BOR** beschreven. Deze geschiedschrijver van de *Staten van Holland*, in 1559 te *Utrecht* geboren en in 1635 te *Haarlem* overleden, heeft een groot deel zijns levens besteed aan het verzamelen van alles, wat tot opheldering van eene geschiedenis der *Nederlanden* dienen kon, en heeft dan ook wegens zijne waarheidsliefde op hoogen lof aanspraak. Vooral de *Utrechtsche* zaken zijn door hem uitvoerig en met zorg behandeld. Hoe dor zijn stijl ook moge wezen, hij wordt echter als onpartijdige en uitvoerige bron voor de geschiedenis onzes vaderlands nog steeds bij voorkeur geraadpleegd. — Ook maakte zich de Hoogleeraar aan de *Leydsche* Hoogeschool **PETRUS MERULA** uit *Dordrecht*, die in den ouderdom van 49 jaren in 1607 te *Leyden* overleed, door eene menigte geschriften, die tevens wegens de zuiverheid van taal hoogen lof verdienen, met recht beroemd.

Thans blijft ons nog over te spreken van twee merkwaardige schrijvers van dit tijdperk, die reeds nevens COORNHERT eene plaats hadden kunnen vinden, maar van welke wij eerst te dezer plaats melding maken, omdat zij in der daad de zestiende eeuw met de zeventiende verbinden, en de schoone dagen van HOOFD en VONDEL hebben voorbereid. Deze mannen waren ROEMER VISSCHER en HENDRIK LAURENZOON SPIEGEL, in vriendschap en denkwijze één, beide leden van de *Amsterdamsche* Rederijkamer *In liefde bloeiende*, en vrienden van COORNHERT niettegenstaande zijne onrustige geaardheid. Deze twee ware *Nederlanders*, rechtschapen mannen, eenvoudig en nederig van zeden, aan de leer hunner voorvaderen gehecht zonder de meeningen van andersdenkenden te veroordeelen, en in beide partijen de heethoofdige ijveraars afkeurende, besteedden hunne in den handel verkregen rijkdommen tot aanmoediging der fraaije letteren, en hunnen tijd tot het vormen en uitbreiden eener zelfstandige letterkunde. Ten dien aanzien geheel instemmende met COORNHERT, besloten zij de taal te beschaven en waren in de Kamer *In liefde bloeiende* te *Amsterdam* ijverig werkzaam tot verbetering van den meer en meer verbasterden smaak, en tot aankweeking van zuiverheid en kernachtigheid in stijl en taal. VISSCHER, in 1647 te *Amsterdam* geboren en 11 Feb. 1620 te *Alkmaar* overleden, was echter meer beschermer dan schepper onzer vaderlandsche letterkunde. Zijne dichtelijke voortbrengselen, voor het grootste gedeelte uit boertige puntdichten bestaande, en bekend onder de zonderlinge namen van *Rommelso*, *Tepelwerck*, *Jammertijens*, *Brabbelingh*, *Quicken*, *Sinnepoppen*, enz., dragen wel vele blijken van aardig vernuft en dichtelijk gevoel, terwijl zij door zuiverheid en keurigheid van taal boven de meeste dichtwerken dezer eeuw uitmunten; maar laten hier en daar vooral ten aanzien der maat nog veel te wenschen over. Een groot gedeelte van zijnen roem is hij dan ook waarschijnlijk aan den luister verschuldigd, welke zijne beide zóó liefvallige dochters, die het sieraad der dichtelijke vriendenkringen van HOOFD en CATS uitmaakten, omstraalde: maar geenszins kan hem wezentlijke kennis in het gebied der letteren en wetenschappen ontzegd worden, en van deze wist hij ten allen tijde een gepast gebruik te maken tot de opleiding zijner jeugdige tijdgenooten; eene verdienste, welke hem voorzeker hoog moet worden aangerekend in eenen tijd, toen staatkundige en godsdienstige haat vele rijkbegaafde mannen zoo vaak van het ware spoor deden afdwalen.— Zijn vriend SPIEGEL, in 1549 te *Amsterdam* uit een deftig geslacht geboren, en in zijne vroegste jeugd tot wetenschap en deugd gevormd, was, ofschoon zich aan den koophandel wijdende, niet te min een ijverig bevorderaar van vaderlandsche taal en dichtkunde. Van eerampten afkeerig, sleet hij zijne dagen liefst in eene bezige rust, en stierf, bemind en geëerd door de grootste mannen van zijnen leeftijd, in 1612 te *Alkmaar*. Wat letterkundige kennis betref, muntte hij verre boven VISSCHER uit; voornamentlijk had hij zich aan de beoefening zijner moedertaal toegewijd, en was hierin zoo gelukkig geslaagd, dat hem, gelijk wij zagen, verscheidene werken over dit onderwerp worden toegeschreven. Den grootsten roem verwierf hij echter als zededichter, en in zijn beroemd leerdicht, *de Hertspiegel*, hetwelk door BILDERDIJK op nieuw is uitgegeven, heeft hij eenen schat van wijsheid en menschenkennis bijeen-

gebracht, dien met bewonderenswaardige kracht en sierlijkheid van stijl ontvouwd, en zijne lessen en redeneeringen door fraaije dichterlijke beelden en schilderingen opgehelderd en veraangenaamd. Het is waar, dat de versmaat in dit dichtwerk niet overal even vloeiend en bevallig is, maar dit gebrek wordt door de vele schoonheden, welke dit leerdicht bezit, rijkelijk opgewogen.

Op deze wijze dan werd tegen het einde der zestiende eeuw onze moedertaal op hechte grondslagen gevestigd, terwijl onze letterkunde een eigenaardig en prijzenswaardig karakter had behouden. Dit karakter toch was, even als de *Nederlandsche* volksgeest, zedelijk, vaderlandslievend, godsdienstig en ernstig; geen van de werken van dien tijd was strijdig met de goede zeden. Ook later bleef zulks in het algemeen het geval, en dit was niet alleen aan de onzer natie als ingeschapene zedelijkheid te danken, maar tevens aan de omstandigheid, dat onze vaderlandsche schrijvers, op weinige uitzonderingen na, alleen uit onbaatzuchtigen lust het gebied der letteren betraden, en bijna allen tot den gegoeden burgerstand behoorden. Zij waren grootendeels overheidspersonen of kooplieden, op wier goeden naam en krediet geen de minste smet mogt kleven, en deden hunne werken als de vruchten hunner verpoozing van zwaarwichtige overdenkingen of dorre berekeningen het licht zien. Het einde dezer eeuw onderscheidde zich uiterst gunstig van haar begin; maar toch bleef zij slechts de dageraad der eeuw van Hoort en VONDEL, welke de *Nederlandsche* letterkunde tot eene luisterrijke hoogteopvoerden, en tevens dien geest van waardigheid, vaderlandsliefde en godsdienstigheid hunner voorgangers wisten te bewaren.

TWEEDE TIJDPERK.

1600—1700.

BLOEI DER NEDERLANDSCHE LETTERKUNDE.

Een treffend schouwspel voor den vriend van beschaving is een volk, dat geheel met denzelfden geest beziel, van dezelfde geestkracht doordrongen, den dood boven de verloochening zijner beginselen verkiezende, met geringe strijdkrachten tegen de machtigste monarchij dier tijden worstelt, en te gelijk met het winnen van zijne godsdienstige en staatkundige onafhankelijkheid, na tachtig jaren strijdens, aan geheel *Europa* het voorbeeld geeft van ongekende godsdienstige verdraagzaamheid, de zeeën met zijne nog jeugdige vlag bedekt, overzeesche bezittingen honderdmaal grooter dan het moederland verwerft, het middelpunt wordt van den wereldhandel, en tevens met bewonderenswaardigen uitslag de wetenschappen, fraaije letteren en kunsten beoefent. Zoodanig was de republiek der *Vereenigde Nederlanden* even vóór en in de 17de eeuw. Wij zien toch in dat jeugdig gemeenebest de zeevaart steeds luisterrijker voortstreven, de *Oost-Indische Compagnie* verbazende vorderingen maken, den admiraal PIET HEIN, vermeersteraar der zilvervloot, de vlootvoogden VAN HEEMSKERK, VAN GALEN, WASSENAAR, de EVERTSEN, de TROMPEN en vooral DE RUITER, even groot als held, staatsburger en christen, de

bewondering of den schrik der wereld worden ; wij zien de Vorsten van *Oranje*, MAURITS en FREDERIK HENDRIK, waardige erfgenenamen van den naam, de bekwaamheden en den roem van WILLEM I, de onafhankelijkheid der republiek verzekeren, — en later WILLEM III, kleinzoon van dienzelfden FREDERIK HENDRIK, met hulp der *Nederlanders*, de *Britsche* vrijheid op onwrikbare grondslagen vestigen ; wij zien BARNEVELD, GROTIUS, DE WITT, BEVERNING, VAN BEUNINGEN en vele andere staatslieden de algemeene bewondering wekken, en, vooral door het overwicht van hunnen geest, aan het vaderland de roemvolle taak opgelegd, voor den duur van het staatkundig evenwicht in *Europa* te zorgen ; wij zien de regenten der steden het voorbeeld van eene geestkracht geven, welke door rechtschapenheid en zedigheid werd opgeluisterd ; wij zien den handel eenen voorbeeldeloozen voorspoed in de steden verspreiden, *Amsterdam* in een tijdperk van honderd jaren viermalen uitgelegd worden, en het woord van eenen *Nederlandschen* koopman meer gelden dan eenige schriftelijke verbindtenis ; wij zien de Hoogeschool van *Leyden*, de belooning van volhardende vaderlandsliefde (1574), die van *Franker* (1585), *Groningen* (1614), *Utrechts* (1636), *Harderwijk* (1648) en de hiermede wedijverende *Doorduchtige Scholen* van *Deventer* (1630) en *Amsterdam* (1632) zich, te midden van eene handeldrijvende bevolking van nauwelijks twee millioen zielen, en grootendeels in het hevigst van den vrijheidsoorlog, tot den hoogsten trap van bloei verheffen, — en mannen als SCALIGER, JUNIUS, DE GROOT, de VOSSIUSSEN, HEINSIUS, de GRONOVIIJSSEN, enz. in BLAEU en ELZEVIER waardige uitgevers van hunne onsterfelijke werken vinden ; wij zien de wetenschappen met schitterend licht omstraald, — de bouw- en beeldhouwkunst *Amsterdams* wereldberoemd Raadhuis scheppen, — de *Hollandsche* en *Vlaamsche* schilderkunst, met RUBENS, REMBRANDT, DOU, VAN DER WERF, POTTER, RUISDAEL en eene menigte andere schilders van den eersten rang prijken, haren naam aan eene school schenken, welke met die van *Italië* en *Spanje* wedijvert, — en eindelijk de letterkunde zich gedurende de eerste helft der eeuw tot eene hoogte verheffen, waarop toen slechts *Italië*, *Spanje* en *Engeland* stonden. Met recht wordt dit tijdperk dan ook de *gouden eeuw* onzer letterkunde genoemd.

a. Dichters.

PIETER CORNELISZON HOOFT, in 1581 te *Amsterdam* geboren, is de eerste, welke in dit tijdperk onze aandacht trekken moet ; zijn vader, burgemeester dier stad, en door zijne rechtschapenheid en vastheid van karakter in de geschiedenis bekend, deed hem eene hoogst onbekrompene, zorgvuldige en geletterde opvoeding geven, waardoor de gelukkige en grootsche aanleg, hem door de natuur geschonken, nog werd aangekweekt en veredeld. Na de voltooiing zijner letteroefeningen aan de Hoogeschool te *Leyden*, bezocht hij *Duitschland*, *Italië* en *Frankrijk*, en keerde van daar, verrijkt met eenen schat van waarnemingen en kundigheden, in het vaderland terug. Reeds vóór zijne reis echter had hij in een treurspel, *Achilles en Polyxena*, blijken van zijnen aanleg gegeven, en was hij als lid van de Rederijkkamer te *Amsterdam* aangenomen. Dit treurspel, het proefstuk van eenen jongeling, beloofde veel, maar

liet in maat, rijm en zelfs stijl veel te wenschen over, en bezat nog de aan zijne beschermers VISSCHER en SPIEGEL eigene stroefheid van spraakwending. Zijne reis naar *Italië* zette de kroon op zijne letteroefeningen, daar zij den stijl en de taal des jeugdigen schrijvers verzachtte en beschaafde; uit de *Italiaansche* dichters toch wist hij dat zachte, welluidende en sierlijke over te nemen, hetwelk later den goeden *Nederlandschen* dichters eigen was. Het vaderland van *ARIOSTO* en *TASSO* werkte op zijne verbeelding, en de bevalligheid van *PETRARCHA* deelde zich aan zijne vurige ziel mede: hij wist zich evenwel niet geheel van den *Italiaanschen* wansmaak dier tijden, de woordspelingen, te vrijwaren, en deze hadden met de *Concetti* van *MARINI* bijna even grooten invloed op zijne vorming als de verhevene gedachten van *DANTE*. In 1602 keerde hij in *Amsterdam* terug, na van de boorden der *Arno* in 1600 eenen uiterst bloemrijken brief in dichtmaat aan de Rederijkkamer zijner geboortestad, welke nog tegenwoordig voor een uitmuntend dichterlijk gewrocht gehouden wordt, geschreven te hebben. Vurig van aard, vlug van geest, beschaafd van zeden, rijp van verstand, verlicht van denkwijze, blakend van vaderlandsliefde, stelde *HOORT* zich steeds den bloei eener oorspronkelijke, vaderlandsche letterkunde voor oogen, en verwierf den grootsten invloed op alle zijne tijdgenooten. Zijn juist oordeel en geoefend verstand deden hem de kunstgewrochten dier tijden, de geheimenissen, balladen en riddersproken, verwerpen, om in *Rome*, *Athene* en bij de nieuwere *Italiaansche* dichters zijne voorbeelden ter oefening en navolging te zoeken. Het eerste werk, dat hij na zijnen terugkeer in het licht gaf, was een episch-herdersdicht in vijf bedrijven, met name *Granida*, en grootendeels eene navolging van den *Amintas* van *TASSO* en den *Pastor fido* van *GUARINI*. Maat en rijm van dit stuk dragen het kenmerk van het zacht klimaat, waaronder het is ontworpen; de taal is welluidend en levert een merkwaardig tegenbeeld met die zijner voorgangers; maar het stuk zelf is een samenweefsel van onwaarschijnlijkheid, en de door *ARISTOTELES* vereischte eenheden zijn er in geen en deele bij in acht genomen. Meer gekuischt ten dien opzichte was het hierop door hem vervaardigde treurspel *Geeraardt van Felzen*, hetwelk de gevangennemiug en den moord van Graaf *FLORIS V* ten onderwerp heeft. Hij ontwierp het gedurende zijn verblijf op het slot te *Muiden*, dat hij sedert 1609 als *Drossaard* van *Muiden* en *Baljuw* van *Gooiland* bewoonde, en in een van welks torens *FLORIS V* had gevangen gezeten. Dit stuk is gemengd met schoone reizangen, in den smaak der oud-Grieksche tooneelkunst, en een dier kooren, dat in het vierde bedrijf, is een meesterstuk van poëzij. Overigens bestaat dit treurspel bijna geheel uit verhalen, en ongelukkig heeft de dichter te veel aan den smaak zijner eeuw toegegeven, door nevens de personen uit de geschiedenis zinnebeeldige wezens ten tooneele te voeren. Nog voortreffelijker van stijl en rijker in handeling was zijn treurspel *Baeto* (of de oorsprong der *Batavieren*), hetwelk in 1617 gedicht is, en de uitwijking van *BATO* uit het land der *Katten* naar deze gewesten ten onderwerp heeft. Het is insgelijks in den oud-Griekschen smaak behandeld, schoon hier en daar naar de denkbeelden der middeleeuwen gewijzigd, en bevat eenen keurigen reizang over de rampzaligheden der ballingschap. *HOORT* schreef ook een blijspel in platte volkstaal, *Waremar met de Pot*,

even als de *Avare* van MOLIÈRE naar de *Aulularia* van PLAUTUS gevolgd. Het geeft eene naauwkeurige schildering der taal en zeden van het toenmalig *Amsterdamsch* gemeen, en bezit veel leven en geest, maar is doorgaans te plat om veel aanprijzing te verdienen. Door zijne minnedichten verwierf hij nog grooteren roem dan als dramatisch dichter; daarin toch was hij luchtig en liefelijk van gedachten, sierlijk en geestig van stijl, zoetvloeiend en passend van uitdrukking. Den naam van *Nederlandschen* PETRARCHA waardig, heeft hij in zijne ruinedichten de bloemen van zijnen geest met kwistige mildheid gestrooid; nog tegenwoordig kunnen zij als toonbeelden van schalk vernuft en aandoenlijke teederheid worden aangeprezen. In lateren leeftijd wijdde hij zich meer en meer aan zijne geschiedkundige werken. Hij stierf in 1647 te 's *Gravenhage*, algemeen geacht en bemind, vooral daar hij zich wijszesselijk van alle deelneming aan de heillooze burgerwisten dier dagen wist te onthouden. Het slot te *Muiden*, waar hij zich doorgaans onthield, werd in de laatste twintig jaren zijns levens eene verzamelplaats der edelste vernuften; het was als het brandpunt, waarin zich de stralen der poëzij, der taalverbetering en in het algemeen der fraaije kunsten en letteren vereenigden, om van daar dubbelen glans over *Nederland* te verspreiden. Dit slot was het punt van vereeniging dier dichtschool, uit gemeenzame vrienden van HOOFT bestaande, waar TESSELSCHADE voorzat, — waar HUIJGENS, VAN BAERLE en soms ook VONDEL haren lof bezongen, — waar zij alle feesten versierde, en aan alles den bevalligen tooi der echte beschaving gaf.

MARIA TESSELSCHADE, de jongste der beide dochters van ROEMER VISSCHER, en aldus naar de in het jaar vóór hare geboorte (1594) door haren vader op *Tessel* geleden zeeschade genoemd, genoot even als hare zuster ANNA (geb. 1584) eene opvoeding, welke aan den naam van haren vader meer luister bijzette, dan zijne eigene werken. Muziek en zang, dansen, teekenen, borduren, bootseren, glasschrijven, schilderen, dichten, de kennis der *Italiaansche* en *Fransche* talen, dit alles maakte zijne dochters tot de beschaafdsten, zinrijkste en beminlijkste van haren tijd, zonder met het zwak van de meer geleerde doch minder beminlijke ANNA MARIA SCHUURMANS (1607—1678) behebt te wezen. In 1623 trad MARIA TESSELSCHADE in het huwelijk met ALLARD VAN KROMBALG uit *Alkmaar*, maar bleef, even als vroeger, de boezemvriendin vooral van HOOFT en van HUIJGENS, en werd zulks kort daarna ook van VAN BAERLE. Na het verlies van man en dochter, vond zij leniging van hare smart in de letteren. Hare, als uitmuntend geroemde, vertaling van TASSO'S *Jerusalem verlost* in *Nederlandsche* verzen schijnt onvoltooid gebleven te zijn, en is niet tot ons gekomen. TESSELSCHADE bezat eene groote zoetvloeiendheid, waarvan hare keurige *wilde en tamme Zangster* ten bewijze strekken kan. Hare ongenegenheid om een tweede huwelijk met VAN BAERLE aan te gaan, deed, evenmin als hare voortdurende gehechtheid aan de godsdienstige gezindte van haren vader, aan de onbaatzuchtige vriendschap harer kunstgenooten afbreuk. In 1641 begaf zij zich naar *Amsterdam* ter woon, waar zij gedeeltelijk blind werd, het grievend leed had haar laatste kind en zoowel HOOFT als VAN BAERLE in het graf te zien dalen, en in 1649 overleed. Van hare dichtstukken zijn ons slechts enkele en wel van kleinen omvang overgebleven.

KASPAR VAN BAERLE, in 1584 te *Antwerpen* geboren, werd als éénjarig kind door zijne ouders bij hunne uitwijking na de overgave dier stad naar *Holland* medegenomen. Na de Hoogeschool te *Leyden* te hebben bezocht, werd hij achtereenvolgens Predikant te *Nieuwe Tonge*, Onder-regent in het Staten-Collegie te *Leyden*, en sedert 1617 Hoogleraar in de redekunst; wegens zijne *Remonstrantsche* gevoelens afgezet, oefende hij geruimen tijd de geneeskunde uit, maar werd in 1631 Hoogleraar in de wijsbegeerte en welsprekendheid aan de Doorluchtige School te *Amsterdam*. Van dien tijd dagteekende zijne nauwe vriendschap met *Muidens* Drossaard, en hoezeer vooral met de *Latijnsche* poëzij ingenomen, evenwel verdient ook hij onder de loffelijkste *Nederlandsche* dichters van dit tijdperk, om de zijnen vriend waardige geestigheid, zoetvloeijsendheid en bevalligheid van onderscheidene dichtstukjes, genoemd te worden.

Tot Hoofts vrienden behoorde ook de voortreffelijke minnedichter **LAURENS REAEL**. In 1583 te *Amsterdam* uit een deftig geslacht geboren, gepoot hij van zijnen zwager *ARMINIUS* eene zorgvuldige opvoeding, en klom spoedig tot hooge waardigheden op. Ten jare 1616 als Gouverneur-Generaal naar *Indië* gezonden, bekleedde hij na zijne terugkomst in 1619 verscheidene gezantschappen naar *Engeland* en *Denemarken*. Door *Oostenrijkers* gevangen genomen en naar *Weenen* gevoerd, wijdde hij zich na zijne slaking op nieuw aan zijnen handel en aan de aangelegenheden van geboortestad en land. Hij overleed in 1637, en liet weinige doch keurige proeven zijner beoefening van het minnedicht na; vooral muntte hij in rollende versmaat en bekoorlijke zachtheid uit.

Nauw met dezen vriendenkring verbonden was ook de Ridder **CONSTANTIJN HUIJGENS**, Heer van *Zuijlichem*; in 1596 te 's *Gravenhage* uit deftige ouders geboren, werd hij spoedig door *LOUISE DE COLIGNY* opgemerkt, en achtereenvolgens raad, geheimschrijver en vertrouwd van *FREDERIK HENDRIK*, *WILLEM II* en *WILLEM III*. Hem viel even als aan *Hoort* eene voortreffelijke opvoeding ten deel, en zijne zendingen naar *Engeland* en *Italië* als gezantschaps-secretaris vormden hem spoedig tot een hoofscli doch bekwaam en rechtschapen staatsman. Gedurende zijnen meer dan negentigjarigen levensloop (hij stierf in 1687), verdeelde hij zijnen tijd tusschen het hof, zijne plichten en de beoefening der fraaije letteren; nog in zeventigjarigen ouderdom toog hij naar *Oranje*, om het rustig bezit van dit Prinsdom aan den wettigen eigenaar te verzekeren. In 1624 met *SUZANNE VAN BAERLE* gehuwd, werd hem 1629 zijn zoon *CHRISTIAAN*, de later zoo beroemde natuur- en wiskundige, geboren; na het afsterven zijner voortreffelijke gade, ware hij wellicht, indien geen verschil van godsdienst bestaan had, met de hem toegenegen *TESSELSCHADE* in het huwelijk getreden. Toen hij, in deze hoop te leur gesteld, ook al zijne vrienden om zich heen zag sterven, zocht hij op *Hofswijk*, tusschen *Delft* en *Leyden*, leniging van smart; zijne laatste jaren sleet hij geheel op dit door hem met zorg aangekweekt buitengoed, nadat hij de betrekking van geheimschrijver aan zijnen zoon *CONSTANTIJN* had mogen overdragen. Wat zijne letteroefeningen betreft, hij dichtte in de *Latijnsche*, *Italiaansche*, *Engelsche* en *Nederlandsche* talen. Zijn voornaamste werk is de in 27 boeken verdeelde en onder den titel van *Korenbloemen* uitgegeven verzameling, waarin

bijbelstoffen, hekeldichten (*'t Kostelick Mal* op de buitensporige pracht dier tijden), minnedichten (*Batava Tempe* of *'t Voorhout van 's Gravenhage*), de hem alleen eigene zedeprinten, zededichten (*Oogentroost*, *Dagwerk*), beschrijvende gedichten (*Hofwijck*), sneldichten, spreuken (*Spaensche wysheit*) en zelfs eene klucht (*Trijntje Cornelisz.*) elkander afwisselen. Zijne *Zeestraat* (van *'s Gravenhage* naar *Scheveningen*) is niet lang geleden, door Mr. LAU met aantekeningen verrijkt, herdrukt, en nog onlangs werd een zijner nagelaten handschriften, het als uiterst keurig geroemde *Cluyswerck*, in het licht gegeven. Zijn dichttrant ademt geenszins het liefelijke en zoetvloeiende der Muidensche school, is dikwerf stroef, ongekuischt en moeilijk te verstaan; maar tevens kernachtig, geestig en leerrijk. Bevreemdend is het, dat iemand die op ware beschaving prijs stelde, zoo vaak tot platheid, ja zelfs onkieschheid vervalt. Zijne klucht en ook zijne talrijke snel- of puntgedichten leveren hiervan menigvuldige bewijzen op; evenwel heeft HUIJGENS zich, ondanks de weelderigheid zijner pen, nooit in ongebondenheid toegegeven. Een ander gebrek was zijne zucht tot woordspelingen, die echter tevens vele vernuftige opmerkingen no-pens onze moedertaal aan het licht bracht.

Eerst innig met HOOFT en diens vrienden verknocht, doch later door de hevigheid van zijn karakter geheel van hem vervreemd, was de onsterfelijke JOOST VAN DEN VONDEL, die zich boven zijne tijdgenooten verhief, als de eik boven de boomen des wouds. VONDEL te Keulen in 1587 geboren, werd door zijne Doopsgezinde ouders, die gewetensvrijheid zochten, nog als kind naar *Amsterdam* medegenomen; waar hij zijn verder leven doorbracht. Zijne ouders bestemden hem tot den kousenhandel, en zijne opleiding bepaalde zich hoofdzakelijk tot het lezen, schrijven en rekenen. De eenige taal, welke hij leerde was het *Nederlandsch*: eerst later maakte hij eenige vorderingen in het *Fransch* en *Hoogduitsch*; maar het was vooral door zijne ijverige beoefening der *Latijnsche* taal, welke hij in den ouderdom van zes- en twintig jaren begon, dat hij het gebrekkige zijner opvoeding aanvulde. VONDEL verwisselde echter geenszins van maatschappelijken stand, maar door verzuim van zijn bedrijf, en bovenal door de verkwisting van eenen ontaarden zoon, leden zijne tijdelijke middelen merkelijke afbreuk; zoo zelfs, dat hij in den ouderdom van zeventig jaren tot volslagen armoede zou zijn vervallen, indien niet enkele begunstigers hem eene betrekking bij de Bank van Leening hadden bezorgd. In zijn vaak bitter karakter was overdreven zucht naar onafhankelijkheid een hoofdtrek. Zij deed hem dikwerf de overheid met niets verschoonende hoonzucht aantasten, hetgeen hem vele ongelegenheden en zelfs gerechtelijke vervolging op den hals haalde. Zijne bitsche onverschroomde draagzaamheid bracht hem ook in onmin met HOOFT, CATS, HUIJGENS en anderen, van welke hij door zijnen overgang tot de Roomsche-Katholieke Godsdienst weldra geheel vervreemde. Den 5 Febr. 1679 overleed hij in ruim een en negentigjarigen ouderdom, den roem nalatende van zichzelf, niettegenstaande de groote onvolkomenheden zijner meeste dichtwerken, door oorspronkelijkheid van vernuft, sterkte van verbeeldingskracht en levendigheid van dichterlijk gevoel, gepaard aan majesteit van taal en uitdrukking, tot het hoofd der *Nederlandsche* dichters te hebben verheven. Er is bijna geene dichtsoort, welke hij niet

met gelukkig gevolg beoefend heeft; hij is voor den voornaamsten schepper onzer dichterlijke taal te houden, en heeft zoozeer als iemand de kunst verstaan om zijnen verzen niet alleen behagelijkheid en deftigheid bij te zetten, maar hieraan ook die verscheidenheid in maat, gang en afloop te geven, waardoor de aard der zaak op het sprekendst wordt uitgedrukt. Vooral muntte hij uit als treurspel-, lier- en hekeldichter. Van zijne menigvuldige kunstgewrochten geven wij een beknopt, veellicht al te vluchtig overzicht. Zijne losse *Poëzij*, waarin hij de zegepralen en rampspoeden zijner tijdgenooten, hunne dwalingen, hunne huwelijken of hun sterven bezingt, is deftig of luchtig, aandoenlijk verheven of door natuurlijke geestigheid bekoorlijk; bijna overal weet hij zich met meesterhand te hedieneu, de verdichtselen der godenleer, of de vertroosting en wijsbegeerte en Christendom te doen gelden. Men onderscheidt in deze bundels bovenal: zijne *vertroostinghe aen Geeraert Vossius* over den dood van diens zoon, zijn *kinderlijk*, zijne *uitvaert van mijn dochterke*, eenige zijner *brieven van Heilighe Maeghden*, in den smaak der *Heldinnenbrieven van OVIDIUS*, zijne *Altaergeheimnissen* (even als de *Brieven* na zijne verandering van godsdienst gedicht), zijne kernachtige *hijtschriften* op beroemde menschen, en zijn vleijend klinkdicht ter eere van CHRISTINA van Zweden, de *Koningklijke Idea*. Gelukkig slaagde hij ook in het hekeldicht, waartoe de staatkundige en godsdienstige twisten dier dagen hem rijke stof aanboden. De *Weegschael van Holland*, waarin hij verklaarde dat het zwaard van MAURITS scheidsrichter der verdeeldheden geworden was (1618); het *Pappiere Gelt*, geoffert op het outaer der Hollantsche vrijheit; de *Roskam*, in 1630 over 's lands toestand aan HOOFT toegedicht; de *Harpoen*, over de heerschezucht der godgeleerden, en het *Decretum Horribile* tegen de leer van CALVIJN bekleeden onder zijne hekeldichten eene eerste plaats. VONDEL zag als JUVENALIS in de daden der menschen niet het belagchelijke, maar het verwerpelijke: hij is dan ook bij voortdoring hevig en bitter, nimmer schertsend en meewarig; in vele zijner hekeldichten gaat deze hevigheid in eene schendige ongekuischtheid over, welke grootelijks afkeuring verdient (1). Van eenen ernstigen en opgewonden aard, behoorde het lierdicht bij uitnemendheid tot zijn gebied; niet alleen leveren hiervan de reizangen zijner treurspelen de doorslaandste bewijzen, ook zijne afzonderlijke lierzangen zijn zoovele gedenkteekenen van zijnen roem. Steeds op de hoogte zijns onderwerps, weet hij beurtelings de ziel te verheffen en te verteederen. Meesterstukken in deze dichtsoort zijn vooral: zijne *Inwijlinghen van het Stadthuis* en van de *Doorluchtighe Schoole te Amsterdam*, zijne *Roomsche lier* ter eere van HORATIUS, zijne *Koningklijke Harp* ter eere van DAVID, de *Huygh de Groots verlossingh*, de *Rijnstroom*, *Amsterdams wellekomst aan Frederik Henrik* na de verovering van Grol, de *Zeghezangh ter eere van Frederick Henrick Boschdwingher Wezelwinner*, de *Stedekroon* ter eere van de verovering van Maastricht, het *Lijckoffer van Maeghdeburgh ontsteeken op het hoogh-outaer bij Leipzich door Gustaaf Adolf*, arm der Duitsche vrijheit, en zijne ter eere van DE RUITER,

(1) Toen WESTERBAEN de *Altaergeheimnissen* van VONDEL aantastte, wierp deze hem den scheldnaam van *Arminiaanschm Sociniaan* toe. Merkwaardig blijkt tot welke uitersten VONDEL, de vroeger zoo ijverige voorstander der Remonstranten, door de hevigheid van zijn karakter kon vervoerd worden.

VAN GALEN en TROMP aangehevene *liëzangen*. Eenige dezer voortreffelijke uitstortingen zijns echt dichtertlijken gemoeds, vooral zijne *Veroveringh van Grol*, zouden ook als proeven van episch dicht kunnen gelden; maar het wezentlijk heldendicht, dat hij op gevorderde jaren onder den titel van *Constantijn de Groote* ondernam, en waarvan het onderwerp de vestiging der Christelijke leer als godsdienst van het Romeinsche rijk moest wezen, is nimmer voltooid. Den meesten roem verwierf VONDEL zich in het treurspeldicht, waarbij SOPHOKLES, EURIPIDES en SENECA zijne leermeesters waren. Geheel afwijkend van den weg, welken CORNELLE later in zijne treurspelen nam, schiep ook VONDEL een wezentlijk nationaal treurspeldicht, waarin echter de handeling steeds aan het dicht onderworpen bleef. Overal is het de dichter, die zich in schitterende verhalen of verhevene reizangen ontboezemt, en de rol der tusschenpersonen bepaalt zich tot samenspraken, niet zelden vol kracht en nadruk, met al de levendigheid en korthed van een gesprek, doch ook menigmaal beneden de waardigheid van het treurspel. Zelden slechts komen in zijne stukken onverwachte verwikkelingen of ontknoopingën voor; zij bevatten een enkel feit, dat in éénen dag en op ééne plaats (niet in eene zelfde zaal, maar in eene zelfde stad of streek) afloopt, en hetwelk hij niet door middel van onnutte vertrouwelingen openlegt, maar in eene lange overpeinzing van den held van het stuk, die te midden zijner vreezen of verwachtingen het tafereel der gebeurtenissen, welke zijnen toestand hebben te weeg gebracht, met treffende kleuren schildert. Vervolgens ontwikkelt zich het onderwerp door handelingen, die natuurlijk uit dien toestand voortvloeijen, en eenen vrijen loop laten aan de hartstochten, aan het medelijden en aan den schrik, en allengs tot de ontknooping voeren, welke meestal door bemiddeling van een hooger wezen geboren of hierdoor verhaald wordt. Daar VONDEL in de meer verlichte stellingen van het Christendom de leer van het noodlot niet kon invoeren, zoo trachtte hij in al zijne stukken die van eene onzichtbare voorzienigheid, welke onze daden regelt, te doen doorstralen. Hij putte verscheidene onderwerpen uit de heilige schrift, en mengde doorgaans zelfs in zijne ongewijde treurspelen, eenig bijbelsch personaadje of eenige plechtigheid, welke de ziel der toeschouwers tot eenen Christen waardige gevoelens zoude kunnen stemmen. Zijne treurspelen zijn in handeling gebrachte heldendichten; hij wint het verre van HOORT, wiens zinnebeeldige personaadjen bij hem bijna geheel verdwijnen, met uitzondering van zoodanige voorstelling der albesturende voorzienigheid als hem geschikt dacht tot de ontknooping. Van zijne 32 treurspelen zijn de beide eersten, *Pascha* (1612) en *Jerusalem verwoest*, beneden het middelmatige, schoon in dit laatste de heerlijke reizang, die het verslinden van een kind door zijne van honger geprangde moeder, verhaalt, eene treffende uitzondering maakt. Zijne vertalingen van *Koningh Edipus*, *Ifigenie in Tauren*, *Hecuba*, *Electra*, *Gebroeders* en *Sofompaneas* of *Joseph in't hof*, naar SOPHOKLES, EURIPIDES en GROTIUS, en zijne gewijde treurspelen *David in ballingschap*, *David herstelt*, *Adonias*, *Joseph in Dothan*, *Samson* en *Joseph in Egypten* verdienen reeds hooge onderscheiding. Den grootsten roem echter oogste hij in door zijnen *Lucifer*, *Jeptha*, *Batavische Gebroeders*, *Palamedes*, *Faëton*, *Gijsbrecht van Aemstel*, *Maria Stuart* en *Salmoneus*. In al deze kunstgewrochten wekken echter vooral zijne verhalen en reizangen de

bewondering, en te bejammeren blijft het, dat te midden der heerlijkste tafereelen somtijds ruwe en stroeve, zelfs flauwe en voor onzen tijd onedele woorden of gezegden den indruk van het geheel verzwakken. In het laatste bedrijf van den *Gijsbrecht van Aemstel*, in *Jeptha*, in *Maria Stuart* en in den *Palamedes* leveren een aandoenlijk tafereel van een door de *Romeinen* verdrukt huisgezin, waarvan een zoon voor de *Praetoriaansche* lijfwacht is bestemd. De *Palamedes* ziet op BARNEVELD en diens noodlottig uiteinde; de hierin voorkomende reizang der *Euboeërs* behoort tot de dichterlijke juweelen van het eerste water. *Gijsbrecht van Aemstel* is eene in vele opzichten uitmuntende navolging van het tweede boek der *Aeneis* van VIRGILIUS, en bevat daarenboven de oorspronkelijke en tevens keurige reizangen van *Eerejuffers* en *Klarissen* over den *huwelijks-trouw* en over den *moord van Bethlehem*. In den *Jeptha* (met den *Lucifer* het meesterstuk des dichters) bewondert men het vierde en vijfde bedrijf, en de schepping van den *Lucifer* alleen ware reeds genoegzaam bewijs voor de verhevenheid van zijnen dichterlijken geest. Het onderwerp is de val der oproerige engelen, en het geheel een schitterend tafereel van door nijd en eerzucht voortgebrachte afdwalingen. De beschrijving van het eerste menschenpaar en van het aardsche paradijs is uitmuntend, en zóó gelijk aan die van MILTON, wiens *Paradijs verloren* eerst 14 jaren later in het licht verscheen, dat men het eene voor eene navolging van het andere zou kunnen houden. Opmerkelijk is het, dat VONDEL bij de heerlijke aanwending door hem van den rei der Ouden gemaakt, dien echter geenszins in hunnen geest heeft ingevlochten: bij hem is de rei grootendeels sieraad of aanvulling der ruimte tusschen de bedrijven; bij de Ouden vormde hij een wezentlijk deel der handeling, meer in den geest als SCHILLER dien in zijne *Braut von Messina* heeft ingevoerd.

Het schijnt hier de geschiktste plaats om van het Tooneel te spreken, dat in alle landen met de letterkunde in naauw verband staat, en eenen zoo machtigen invloed op den volksgeest uitoefent. De Rederijkers, werkzame begunstigers van den vrijheidskamp, hadden in de onvermijdelijke gevolgen der staatkundige beroeringen gedeeld. In de zuidelijke gewesten kwijnden hunne kamers voor altijd weg; in *Amsterdam* daarentegen werd de kamer *In liefde bloeiende* het vereenigingspunt der meeste uitmuntende mannen dier stad, en bleven deze voortgaan openbare vertooningen te geven; eerst later werd aan de toelating van aanschouwers eene geringe bijdrage ten gunste van het Oude-mannenhuus verbonden. — In 1617 stichtte de geneesheer en dichter COSTER eenen eigentlijken schouwburg onder den naam van *Akademie*, waarvan kort daarop het Burgerweeshuis de kosten overnam en de voordeelen trok. Hieruit ontstond tusschen de beide godshuizen hevige twist, die ten laatsten eindigde in eene vereeniging van *Kamer* en *Akademie* tot eenen grooten *Schouwburg*, welke den 5 Januarij 1638 met VONDELS *Gijsbrecht van Aemstel* werd ingewijd, en tot 1841 bijna voortdurend als Stadsinstelling bleef bestaan. Door dezen schouwburg werd *Amsterdam* het vereenigingspunt der voornaamste dichters, die zich beijverden het deftige en verhevene, in verhaal en lyrische ontboezeming rijke, Grieksche treurspel in te voeren; en had later niet de zucht tot navolging van

CORNEILLE, RACINE en anderen de oorspronkelijke ontwikkeling van ons tooneeldicht tegengewerkt, dan zoude ons vaderland wellicht even goed op eene school van treurspeldichters als op eene van schilders hebben mogen roemen.

Het blijspel bleef steeds bij het treurspel achterlijk, en verhief zich niet boven het laag-komieke. — GERBRAND ADRIAANSZ. BREDERO (16 Maart 1585 te Amsterdam geboren en aldaar 23 Aug. 1618 overleden) verwierf zich in dien tijd eenigen naam in het blijspeldicht. Van hulpmiddelen van geleerdheid en beschaving schier geheel, maar van natuurlijk kunstvermogen geenszins ontbloot, heeft hij de dichtkunst vooral in het boertige niet ongelukkig beoefend. Onder zijne werken vindt men verscheidene treuren en blijspelen en kluchten. Zijne zoogenoemde treurspelen zijn een ellendig samenweefsel van ernst en boert, en missen geheel de vereischte schikking en verbinding der deelen. Ook zijne blij- en kluchtspelen (waaronder de *Spaansche Brabander* en het *Moortje*, eene navolging van den *Eunuchus* van TERENTIUS, de meeste onderscheiding verdienen) leveren menigvuldige blijken op van gebrek aan kieschheid en beschaafden smaak: meestal echter is hun eene glatte versmaat eigen.

De reeds genoemde geneesheer SAMUEL COSTER (waarschijnlijk niet lang na 1580 geboren, en kort na 1650 gestorven) is als treurspel-dichter bekend geworden. Even als BREDERO mét gevoel en verbeeldingskracht in ruime mate toegerust, zou hij de grootste dichters naar de kroon gestoken hebben, indien hij zijne geestige invallen met meerdere zorgvuldigheid had uitgewerkt. Onder zijne treurspelen, geheel op de leest der ouden geschoeid, zijn de merkwaardigste *Iphigenia*, dat in 1617 vertoond werd, en *Polyxena*, hetwelk in 1630 vervaardigd is. COSTER was niet alleen dichter, maar tevens geleerde, en een hoogst verdienstelijk beschermder der beoefenaars van kunsten en wetenschappen in de stad zijner inwoning.

Terwijl in Noord-Holland aldus de *Amsterdamsche* of *Muider* dichtschool door sterren van de eerste grootte uitblonk, schitterde in Zuid-Holland en Zeeland eene andere in meer zachten glans, welke spoedig den naam van *Dordrechtsche* aannam, dewijl vooral de dichters dier stad zich naar het hoofd dier school, den beminden volksdichter CATS, vormden. In 1577 te *Brouwershaven* geboren, te *Orleans* tot Doctor in de rechten bevorderd, in 1621 Pensionaris van *Middelburg* (welke betrekking hij verkoos boven het hem gelijktijdig aangeboden Hoogleeraar-ambt in de rechten te *Leyden*), in 1625 van *Dordrecht*, en in 1627 Gezant naar *Engeland*, werd JACOB CATS in 1636 Raadpensionaris van *Holland*. Zijne beminnelijke en vreedzame inborst verwierf hem de achting en genegenheid van alle partijen. Na het sluiten der Grootte Vergadering van 1651 verwierf hij eindelijk na herhaald verzoek een vereerd ontslag, en sleet, na in 1652 andermaal een gezantschap naar *Engeland* te hebben bekleed, op *Zorgeliet* bij 's Hage de laatste jaren zijus levens (hij stierf 12 Sept. 1660) in vrome en genoegelijke rust. Met de uitgebreidste kundigheden en een door ware godsyrucht, edele vaderlandsliefde en belangelooze zucht voor zedelijke volksverlichting uitmunten karakter paarde CATS eene zeer vruchtbare dichtader; ook hield hij zich, zijn gansche leven door, met de dichtkunst, vooral in zijne moedertaal,

bezig, en heeft hij onze letterkunde met een groot aantal dichtwerken verrijkt. In alle zijne gedichten heerscht, bij eenen ongemeenen rijkdom van algemeen nuttige leeringen en wetenswaardige zaken, eene verwonderlijke vloeibaarheid en uitstekende bevalligheid van schildering, gepaard aan eene levendigheid en vruchtbaarheid van vernuft, hoedanige slechts bij weinige dichters zijn aan te treffen. Het is waar, dat men in zijne werken weinig of niets van dat zinrijke, stoute en hoogdravende ontmoet, hetwelk die van HOOFT en VONDEL zoozeer versiert, en dat zij van wezentlijke gebreken, zoo als al te groota weelderigheid van vernuft, eenvormigheid van maat, stopwoorden, enz. lang niet vrij zijn; doch deze gebreken worden door andere hem geheel eigene schoonheden in vele opzichten vergoed. CATS wilde volksdichter zijn, en heeft dit oogmerk zoowel bereikt, dat meer dan eene eeuw na zijnen dood het *boek van Vader Cats* bij deltige burgers of bemiddelde huislieden eene plaats naast den Bijbel bekleedde, als eene schatkamer van ware menschenkennis. Zijn *Trouwingh*, eene reeks van gevallen tot den echten staat betrekkelijk, is een treffend voorbeeld, hoe men lessen der wijsheid in het bevallige gewaad der vertelling kan hullen. Nogtans heerscht daarin minder vinding en beeldrijkheid dan in het *Houwelyck*, wellicht zijn meesterstuk, waarin hij in zes afdeelingen beurtelings de plichten van *Maagd, Vrijster, Bruid, Vrouw, Moeder en Wedawe* in verhalen, beelden of samenspraken afschildert; de vrijaadje van *Rosette* en *Galant* mag met recht als eene keurige uitdrukking van natuurlijk gevoel worden beschouwd. Ook zijn herdersdicht *Galathee* verdient ten dezen aanzien hoogen lof. Nog meer bepaald zedekundig zijn de latere werken van CATS, de vruchten van zijnen lateren leeftijd op *Zorgeliet*, en onder de titels van: *Sinne- en Minnebeelden, Ouderdom en Buytenleven, Invallende gedachten, Hofgedachten, Dootkiste voor de levendige, Samenspraeck tusschen de doot en een out man, en tusschen siel en ligchaam, Tachtighjarigh-, Twee en tagtigjaerig Leven en Gedachten op slaepeloose nachten* bekend, terwijl hij in zijnen *Spiegel van den ouden en nieuwen tijt* de spreekwoorden des gemeenzamen levens aan zijne lezers als milde bronnen van echte wijsheid kennen doet.

Onder de dichtelijke vriendinnen van CATS behoorde in de eerste plaats ANNA ROEMERDOCHTER VISSCHER, welke door haar huwelijk met DOMINICUS BOOTH VAN WEZEL in 1614 te Dordrecht gevestigd, zich hier meer en meer de dichtwijze van CATS, geheel in den smaak van die van haren vader, eigen maakte, enkele, geenszins verwerpelijke vruchten van haren zachten, geheel huisselijken geest, naliel, — en, van iedereen geacht en bemind, in 1651, zeven en zestig jaren oud, overleed, na even als hare zuster haren volwassen, veel belovenden zoon in het graf te hebben zien dalen. — Den meesten naam verwierven zich in de Dordrechtsche school in dit tijdperk vooral HEINSIUS, JONCKTIJS en WESTERBAEN. DANIEL HEINSIUS, een vermaard oudheid-, taal- en dichtkundige, werd 9 Junij 1580 te Gent geboren, doch kwam zeer jong met zijne ouders in ons vaderland. Door SCALIGER wegens zijnen veelbelovenden aanleg in gunst genomen, werd hem reeds in 1603 een leerstoel in de Grieksche en Latijnsche letteren aan de Hoogeschool te Leyden opgedragen; later bekleedde hij aldaar ook het Hoogleeraar-ambt in de geschiedenis en staatkunde, en bekwam het toezicht over de openbare boekerij. In 1618—1619 geheim-

schrijver der afgevaardigden van wege den staat bij de Synode te *Dordrecht*, deed hij zich door onverdraagzamen ijver van geen gunstige zijde kennen. Als *Nederlandsch* dichter moet hij tot den tweeden rang gebracht worden. Merkwaardig is het dat zijne werken veel tot de vorming van den herschepper der *Hoogduitsche* poëzij, MARTIN OPITZ, hebben bijgedragen, zoodat de geleerde JÖRDENS niet aarzelde te erkennen, dat het de vriendschap van den grooten DANIEL HEINSIUS was, welke OPITZ voornamentlijk tot zinrijk en vernuftig dichter gevormd heeft. Als *Latijnsch* dichter, maar vooral als taalkenner en oordeelkundige, verwierf HEINSIUS eenen *Europeeschen* naam. — DANIEL JONCKTIJS, in 1600 te *Dordrecht* geboren, werd geneesheer en schepen te *Rotterdam*, waar hij in 1654 overleed. Hier schreef hij (1651) tegen de pijpbank, en bracht veel toe tot het afschaffen der heksenprocessen. Als dichter is hij vooral bekend door zijne *Heden-daegse Venus en Minerva* en *Minnedichten*, met name *Roselijns Oochies*, vol aardig vernuft en tevens bevallig en zoetvloeiend, doch niet vrij van eentoonigheid. — De dichttrant van JACOB WESTERBAEN was hiervan zeer verschillend. Deze, in 1599 geboren, wijdde zich eerst aan de beoefening der godgeleerdheid; maar toen de hem meer aantlokkende *Remonstrantsche* leerbegrippen vervolgd werden, besloot hij zich geheel op de geneeskunst toe te leggen. Hij sleet echter het grootste gedeelte zijner dagen in eene geletterde rust op zijn buiten *Ockenburg*, in de duinen bij 's *Gravenhage*, huwde met de weduwe van den onthoofden REINIER VAN GROENEVELD, werd Ridder, Heer van *Brandwijk* en *Gijbeland*, deed zich als beschermheer van kunsten en wetenschappen kennen, en overleed op *Ockenburg* in meer dan zeventigjarigen ouderdom. Zijne talrijke dichtstukken zijn zeer ongelijk van waarde; zij prijzen zich meer door losse zwier en door zoetvloeiendheid aan, dan wel door verhevenheid en kracht. In zijn beste dichtstuk, de uitvoerige beschrijving van *OCKENBURG*, hield hij het midden tusschen de zoetvloeiende, maar wel eens wat gerekte wijdloopigheid van *CATS* en de inééngeperste, zaakrijke, maar ook nu en dan duistere beknoptheid van *HUIJGENS*. Hij zocht evenwel somtijds te gretig naar eene gelegenheid om in zijne beschrijvingen geschiedkundige bijzonderheden of zedekundige lessen in te weven; maar hij deed zulks met zooveel smaak en afwisseling, dat men hem vele aan het onderwerp soms geheel vreemde invlechtingen gaarne vergeeft. Zijne *Minnedichten* zijn vrij los en bevallig; doch zijne vertalingen van *VIRGILIUS*, *TERENTIUS* en *OVIDIUS* hebben weinig waarde.

Evenmin tot de *Muider* als *Dordtsche* school behoorende, maar daarom toch als *Nederlandsch* dichter niet minder merkwaardig was HUGO DE GROOT, die zich in zijnen kerker onledig hield om in dichtmaat zijn doorwrocht en deftig leerdicht, *het bewijs van den waren godtsdienst* vooral voor den zeeman samen te stellen, dat naderhand door hem zelve in *Latijnsch* proza vertaald, hieruit in de meeste talen van *Europa* werd overgezet. — Een even verdraagzame geest en blakende ijver voor het werkdadig Christendom bezielde een ander slachtoffer van de bitterheid dier tijden. DIRK RAFELSZOON KAMPHUIZEN, in 1586 te *Gorinchem* geboren, werd eerst tot de schilderkunst, en daarna tot de predikdienst opgeleid. Als volger van *ARMINIUS* moest hij in de lotgevallen van diens aanhangers deelen: in armoede en ballingschap voortgejaagd, vond hij eindelijk met

moeite te *Dokkum* bij oogluiking eene schuilplaats, en overleed aldaar in 1626. Zijne *Stichtelijke Gedichten*, die alle den geest der zuiverste deugdliefde en ernstigste godsvrucht ademen, doen ons den oorspronkelijken dichter kennen, welke zijne denkbeelden op eene krachtige en zinrijke wijze weet uit te drukken, en met fraaije en gepaste beelden versiert. De hierin voorkomende *Maysche Morgenstond* is door de levendigheid van schildering een der schoonste liederen van dien tijd; ook de afzonderlijk uitgegeven dichterlijke *Uitbreiding der Psalmen* is zijner andere werken niet onwaardig.

Na KAMPHUIZEN doet zich JOHAN VAN HEEMSKERK, een neef van den doorluchtigen admiraal van dien naam, en bloedverwant van HUGO DE GROOT, aan ons voor. In 1597 geboren, oefende hij zich van 1617 tot 1621 te *Leyden* in de rechtsgeleerdheid, vestigde zich vervolgens als advocaat te 's *Gravenhage*, bediende de Oost-Indische Maatschappij, werd Raadsheer in den Hoogen Raad, en stierf in 1656 als Schepen te *Amsterdam*. Hoozeer hem als rechtsgeleerde en prozaschrijver grooter roem te beurt viel dan als dichter, echter draagt zijne poëzij blijken van eene rijke en weelderige dichtader; verre de meeste zijner ontboezemingen zijn vol van natuurlijk schoon, en prijzen zich door geestigheid, bevalligheid en zachtheid ten sterksten aan. Vooral zijne vrije navolgingen van OVIDIUS, welke onder den titel van *Minnekunst*, *Minnebaet*, *Minnedichten* en *Mengeldichten*, zonder naam des schrijvers uitkwamen, en reeds in 1626 eenen tweeden druk beleefden, stonden bij kenners der oudheid als BURMAN en BROEKHUIZEN hoog aangeschreven.

Omstreeks denzelfden tijd bracht *Friesland* den begaafden dichter GIJSBERT JACOBS (JAPIX) voort, wiens kunstgewrochten, in zijne landtaal opgesteld, naar het eenstemmig oordeel der weinige kenners van dien tongval meer bekend verdienden te zijn. Hij werd in 1603 te *Bolsward* geboren, bekleedde aldaar den post van schoolmeester en voorzanger, en overleed in 1666. In de meeste zijner gedichten blinkt, naar eisch der stof, nu eene losse bevalligheid en ongedwongene geestigheid, dan weder eene statelijke deftigheid en stoute verhevenheid uit. — Grooteren roem verwierf nogtans JEREMIAS DE DECKER, ten aanzien van dichterlijken stijl en versmaat een onzer beste dichters. Zijn vader, een wegens gewetensdwang uitgeweken *Brabandsch* koopman, later makelaar te *Dordrecht* en te *Amsterdam*, had veel moeite om met zijn talrijk huisgezin te bestaan. Onze dichter, in 1610 te *Dordrecht* geboren, was dan ook geenszins door de fortuin, het zij in opvoeding, het zij in middelen begunstigd. Geheel aan den handel gewijd zocht hij zijne uitspanning in de dichtkunst, en wist hij tevens, bij een zeer arbeidszaam leven, den tijd te vinden, om zich, zonder eenig ander onderwijs dan van zijnen vader, eene grondige kennis van onderscheidene talen eigen te maken. Zijn eerste werk was eene vertaling en uitbreiding van de *Klaagliederen van Jeremias* in verzen, waarop spoedig eenige navolgingen van HORATIUS, JUVENALIS, PERSIUS en anderen volgden. Na zijnen dood in 1656 werden zijne gedichten onder den titel van *Rijmoefeningen* in twee deelen in het licht gegeven: sierlijke netheid, maar vooral gevoel kenmerkt deze bundels. Zelfs de gelegenheidsgedichten, meestal zoo eentoonig en flauw, worden onder zijne behandeling meesterlijke tafereelen van huis-

selijk geluk en leed, vooral wanneer hij de zoo edele gemoedsaandoeningen van ouder- en broederliefde aanroert. Vandaar zijne schoonste gedichten: *aen mijnen broeder*; *op Batavië in Oost-Indiën overleden en aen mijne moeder* (beide bij het overlijden zijns vaders); ook waar het de godsdienst betreft, zijn de ontboezemingen van onzen dichter vol gevoel en grootsche verlievenheid (voornamentlijk in zijnen *Goeden Vrijdag* of *Lijden van Jezus*, en in het gedicht *aan den Morgen*). Kon het wel anders bij hem, die alles voor het welzijn van zijne moeder, broeders en zusters over had, ja zelfs, om deze door zijnen arbeid te kunnen ondersteunen, zich het huwelijksgeluk ontzegde? Ook in zijn spottend, maar tevens leerzaam hekeldicht, *de Lof der Geldzuucht*, in den smaak van den *Lof der Zotteid* van ERASMUS, slaagde hij uitmuntend. Zijne ziel was echter te edel, om bij voortdurende scherp tegen de gebreken van zijnen evenmensch te kunnen uitvaren, waarom dan ook zijne *Puntgedichten* niet dien opgang gemaakt hebben, welke aan zijne overige gedichten te beurt viel.

Een merkwaardig verschijnsel onder de Nederlandsche dichters was de te dezer tijd vermaarde JAN VOS. Deze zonderlinge, niet van geest ontbloote man, die zich somtijds zelfs tot verhevene ontboezemingen verheft, om vervolgens vaak tot walgelijke ongerijmdheden te vervallen, kan ten onwraakbare bewijze strekken, dat men in de letteren schaars zonder goede opvoeding of gezette inspanning eenen duurzamen roem verwerven kan, vooral indien men zich aan het treurspel, heldendicht of lierdicht waagt. Vos was glazenmaker van beroep, en waarschijnlijk in 1620 te *Amsterdam* geboren. Hij stelde zich voor den roem van VONDEL te verduisteren, en schreef een treurspel *Aran en Titus*, een zonderling gewrocht van een verward brein, waarin met al de gebreken van SHAKSPERE in den *Titus Andronicus*, zonder eene van diens onvergelykelijke schoonheden, eene reeks van wreede en afgrijzen wekkende gruweldaden wordt voorgesteld. Het is te verwonderen dat Vos, zoowel met dit treurspel als met zijne niet minder gezwollene en buitensporige *Medea*, ten minsten gedurende eenigen tijd opgang maakte. De goede smaak zegevierde echter spoedig, en na des dichters overlijden in 1667 werd hij even ras vergeten, als hij vroeger grooten naam verworven had.

Gelijk HOOFT en CATS hunne volgers hadden, zoo werden ook later vele jeugdige dichtgeesten angevuurd om de stoute, verhevene en zinrijke zangen van den onsterfelijken VONDEL na te volgen. GERARDT BRANDT, OUDAEN, ANSLO, VOLLENHOVE en vooral ANTONIDES slaagden onder vele anderen hierin verreweg het best, en bekleeden eene eerste plaats in dit bloeiend tijdperk onzer letterkunde. GERARD BRANDT, in 1626 te *Amsterdam* geboren, wijdde zich in den ouderdom van twee en twintig jaren aan de godgeleerdheid, toen hij reeds als dichter eenen grooten naam verworven had: der leerstellingen van ARMINIUS toegedaan, werd hij eerst te *Nieuwkoop*, daarna te *Hoorn* en eindelijk te *Amsterdam*, waar hij in 1685 overleed, Predikant bij de broederschap der Remonstranten. In den ouderdom van zeventien jaren vervaardigde hij reeds zijn treurspel, *de veinzonde Torquatus*, dat niet onverdienstelijk, en in vinding niet ongelijk aan den hem waarschijnlijk geheel onbekenden *Hamlet* van SHAKSPERE is. Den grootsten roem als dichter verwierf hij echter door zijne

eenen VONDEL waardige *bijchriften* en *grafdichten* op beroemde mannen; die op CAESAR, OTHO, GERMANICUS, SENECA, maar vooral die op DE RUITER, WILLEM I, TROMP en KORTENAAR zijn ware toonbeelden van waardigheid, kracht en zinrijkheid. — JOACHIM OUDAEN, eene zuil van het door de gebroeders VAN DER KODDE te *Rhijnsburg* gestichte Genootschap der *Collegianten*, werd aldaar in 1628 uit onaanzienlijke, doch brave ouders geboren, die hem tot het tegelbakken opleidden, en hem tevens eene verstandige, godvruchtige en zelfs geletterde opvoeding bezorgden. Hij vestigde zich later te *Rotterdam*, waar hij in 1692 overleed, verscheidene treurspelen en andere gedichten nalatende, waarin over het geheel eene mannelijke kracht van denkbeelden heerscht, gepaard aan stoutheid, oorspronkelijkheid en dichterlijken zwier van uitdrukking; hoezeer zij tevens dikwerf vloeibaarheid en natuurlijkheid missen. Op het gehalte zijner *Treurspelen* (*Johanna Grey*, *Koning Konradijn* en *Hertog Frederik*, *het verworpen huis van Æli*, enz.) is niet zeer te bogen; maar in de tweede afdeeling zijner gedichten, welke den zonderlingen naam van *Staatsgevallen* draagt, en waarin hij, als groot vereerder van JOHAN DE WITT, diens lof ten breedsten uitmeest, komen vele keurige stukken voor, en wel in het bijzonder zijne *Ontboezeming bij de glorieijke onderneming van Chatam* en zijn *Leeuw beoreedigd met Brittanje*. — Meer overeenkomst met VONDEL in godsdienstige denkwijze en dichttrant had REINIER ANSLO, wiens *Parijische Bruilof* (1572) en *Pest van Napels* door de meesterlijke schildering van hartschichten en menschelijke ellenden grooten roem verwierven. In 1622 te *Amsterdam* geboren, ondernam hij in 1649 eene reis naar *Italië*, omhelsde aldaar de Roomsche godsdienst, werd door den Paus met eenen gouden penning en door Koningin CHRISTINA met eene gouden keten beschonken, en overleed in 1669 te *Perugia*. Zijne gedichten zijn, bij al hunne netheid, deftigheid, kracht en sierlijkheid, niet geheel van valschnuif vrij te spreken. — JOANNES VOLLENHOVE, door VONDEL, in weêrwil van zijne verschillende godsdienstige gezindheid, als zoon in de kunst erkend, verdient ten hoogsten onze aandacht. In 1631 te *Vollenhoven* geboren, werd hij in 1651 Predikant, en stond achterevolgens te *Fledder*, *Zwolle* en *'s Graevnhage*, waar hij in 1708 overleed, na zijn leeraarsambt met zooveel roem te hebben waargenomen, dat hij voor een der welsprekendste kerkredenaars zijner eeuw gehouden werd. Schoon zijne uitdrukkingen en voorstellingen dikwerf min of meer gezocht zijn, echter bekleedt zij *Kruistriomf* met recht eene voorname plaats in den zoo rijken schat onzer letterkunde. — Bovenal was het JOANNES ANTONIDES VAN DER GOES, die den grijzen VONDEL door zijne zangen bekoorde, en den roem der vaderlandsche dichtkunst in de tweede helft der zeventiende eeuw, toen reeds de verwekelijkende invloed der *Fransche* gewoonten, taal en kleeding zich sterk gevoelen deed, met kracht handhaafde. In 1647 te *Goes* geboren, genoot hij zijne opvoeding te *Amsterdam*, waar zijne ouders zich ter neder zetteden. Hier leerde hij de *Latijnsche* taal, waarin hij het eerst zijn dichtvermogen oefende; doch tot eenen edelen naijver ontvonkt door den roem van HOORT en VONDEL, wijdde hij zich spoedig geheel aan de vaderlandsche dichtkunst. Nog zeer jong dichtte hij een treurspel, *Trasil* of *Ooverrompels Sina*, dat, niettegenstaande de menigvuldige gebreken, echter vele spranken van echt dichterlijk vernuif

vertoonde, zoo zelfs dat VONDEL, sedert dien tijd in naauwe en hartelijke vriendschapsbetrekkingen met onzen dichter, eenige regels uit dit werk als zijner waardig ontleende, ten einde ANTONIDES aan te moedigen, op het ingeslagen spoor voort te gaan. Weldra verscheen dan ook een gedicht op den vrede van Breda, *Bellone aen Bant*, 't welk, door schitterende verbeeldingskracht en bij uitstek vloeiende versmaat uitmuntende, VONDEL zoozeer verrukte, dat hij betuigde er zijnen naam wel onder te willen zetten. Nu besloot ANTONIDES zijne krachten aan een uitgebreider dichtstuk te wagen, en reeds in 1671 verscheen zijn beschrijvend episch gedicht ter eere van *Amsterdam*, de *Ystroom*, waardoor zijn dichterlijke roem zich meer en meer begon te verbreiden, en hij tevens in DIENRIK BUISERO eenen begunstiger vond, die onzen dichter van den hem onaangename arbeid in eenen apothekerswinkel ontsloeg, en in staat stelde om op de Hoogeschool te *Utrecht* de waardigheid van Doctor in de geneeskunde te verwerven. Dezelfde edelmoedige beschermer verschafte hem niet lang daarna eenen vrij aanzienlijken post bij de Secretarij der Admiraliteit te *Rotterdam*. Hierop trad ANTONIDES, van allen kommer voor zijn bestaan ontheven, in 1678 in het huwelijk, doch overleed reeds in 1684, oud in roem, maar jong aan verwachting. Mogt hij ook nog na 1674 door zijnen heerlijken dichterlijken brief aan OUDARN over den *Oorspronk van 's lands ongevallen* en door zijnen verheven treurzang *Op d'aenkomst in 't vaderlant van het lijk van wijlen den Ed. Manhaftest Heere Michaël de Ruiter* schitterenden roem inoogsten, echter bleef de *Ystroom*, hoezeer hier en daar even als zijne andere gedichten door gezwollenheid en valsch vernuft ontsierd, zijn meesterstuk, vol van fraaije beelden en dichterlijke schilderingen in deftige, rollende en stevige versmaat. Hoe levendig is onder anderen in het eerste boek de beschrijving der gebouwen langs het *IJ*; hoe fraai verheerlijkt hij in het tweede boek de *Nederlandsche* scheepvaart, wanneer hij den geest van *ATABALIBA* op het strand van *Peru* doet opdagen; hoe natuurlijk en levendig is in het vierde boek zijne beschrijving der *Waterlandsche* dorpen; en zelfs hoe vele fraaiheden bezit niet zijn derde boek, welks vinding overigens zoo zeer tegen den gekuischten smaak aandruischt, wanneer hij ons bij de gouden bruiloft van *THEtis* en *PELEUS* de stroomgoden rondom den disch in naijver ontstoken voorstelt?— Wel was zijn vroegtijdige dood betreuenswaardig! Met hem werd het tijdperk van den bloei der vaderlandsche dichtkunst besloten; want hoezeer in de eerste gedichten (*Duitsche Lier*) van den beroemden plaatetser *JAN LUIKEN* (in 1649 te *Amsterdam* geboren en in 1712 aldaar overleden) eene ongedwongene bevalligheid, losse zwier en levendige verbeeldingskracht heerschte; spoedig verliet deze dichter, wiens waarlijk edel gemoed tot dweepzucht overhelde, het ingeslagen spoor, en in zijne latere stichtelijke gedichten zal men te vergeefs de verdiensten zijner vroegere liederen zoeken. Gedoogde zulks ons bestek, dan zouden de deftige, sierlijke en als staatsman miskende *PIETER DE GROOT* (1615—1678), de gemoedelijke en ook als schilder beroemde *HEIMAN DULLAERT* (1636—1684), de geleerde en vooral als redenaar bekende *PETRUS FRANCIUS* (1645—1704) en de zangerige, tevens in de krijgsdienst onvermoeide *JOAN VAN BROEKHUIZEN* (1649—1707) eene waardige plaats na de behandelde dichters verdienen; terwijl ook *JACOB*

VAN SEVECOTE, JOAN DE BRUNE, JAN VAN DER VEEN, JOHAN *Vrijheer van* PAPPENRODE, JAN SIX, JAN HARMENSZ. KRULL, SAMUËL INGEN, JACOB VAN DEN BURG, HIERONIMUS SWEERS, JAN VAN SOMEREN, SAMUËL HOOGSTRATEN, ANDRIES PELS, THOMAS ARENTS, JOAN PLUYMER, ARNOLD MOONEN, LAMBERT EN GOVERT BIDLOO, PIETER VERHOEK, WILLEM FOCQUENBROCH, DIEDERIK BUISERO, KATHARINA LESKAILJE, LAURENS BAKE, AERNOUD VAN OVERBEKE, JAN DE REGT, KASPAR EN JOANNES BRANDT en vele anderen, hoewel veel minder uitstekend dan de behandelde dichters, onzer aandacht niet zouden mogen ontgaan.

b. Prozaschrijvers.

Kwam de eerste plaats onder onze dichters in dit tijdperk toe aan PIETER CORNELISZOOM HOOFT, ook als prozaschrijver verdient hij het eerst onze opmerking. In rijpere jaren wijdde hij zijne vrije uren bijna geheel aan het beoefenen en te boek stellen der geschiedenis, tot welk laatste hij zich onder anderen door eene twee en vijftig maal herhaalde lezing van TACITUS (van wiens werken hij later ook eene geheel eigenaardige vertaling gaf) had voorbereid. Hij wist zich dan ook de levendigheid van schildering, kracht van uitdrukking en zinnigheid van stijl van den *Romeinschen* schrijver, die de oorlogen van CIVILIS had geboekt en de zeden der *Germanen* had beschreven, en daarom juist voor Hooft eene bijzondere waarde verwierf, eigen te maken; maar verviel daarbij tevens meermalen tot eene duisterheid veroorzakende gedrongenheid, welkedes te meer bij hem uitkomt, daar hij er zich op toelagde om niet dan zuiver *Nederlandsche* woorden te gebruiken. Zijne eerste proeve was het *leven van Henrik den Grooten*, die in Hooft eenen waardigen en keurigen geschiedschrijver zijner groote daden vond. Dit in 1626 verschenen werk werd door GROTIUS, toenmaals afgezant van CHRISTINA aan het hof van LOUWIK XIII, aan dezen monarch aangeboden, en met het kruis van *St. Michiel*, eene gouden keten en brieven van adel door HENDRIKS zoon en opvolger erkend. Naar het voorbeeld der *Grieken* en *Latijnen* blijft ook in dit werk niet altijd de schrijver spreken, waar voert hij zijne personaadjen als redenaars op; in de raadsvergaderingen uiten zij hunne meeningen, — op het slagveld moedigen zij hunne troepen aan, — overal gaat het verhaal in handeling over, en de lezer wordt aanschouwer der gebeurtenissen, welke zich onder zijne oogen schijnen te ontwikkelen. Vooral het tafereel van den *St. Bartholomaeus-nacht* is, door de levendigheid van schildering, als eene der fraaiste proeven van wegslependen geschiedkundigen stijl aan te merken. Minder volledig was Hoofts hierop gevolgde beschrijving van de *Rampzaligheden der verheffing van den hertog Medois (1618)*. Het toppunt van zijnen roem als geschiedschrijver bereikte hij door zijne onsterfelijke *Nederlandsche Historiën*, welke hij van 1535 tot 1587 voortzette. Negentien jaren besteedde hij hieraan bijna zonder tusschenpoozen: over de oorlogszaken raadpleegde hij den krijgskundigen WIJTS, over de staatshandelingen zijnen vriend HUIJGENS en de Raadsheeren VAN DEN HOONAERT, SCHOKKE en STAELMANS. Aldus werd dit werk geboren, hetwelk door bondigheid, merg van zaken, wijsgeerigen blik, onpartijdige waardeering van oorzaken en

handelingen, zuivere taal, deftigheid en zinrijkheid van voordracht uitmunt; maar tevens soms door al te groote beknoptheid en taalzifting niet vrij is van vermoeyende duisterheid en gezochtheid van voorstelling en uitdrukking. Heerlijk is de *Inleiding*, *de moord van Naarden*, *het ontzet van Leyden*, *de intocht van Don Jan te Brussel*, *de Spaansche en Fransche furie te Antwerpen*, *de vernieling van Parmas brug beneden die stad*, enz.; de karakterschetsen der handelende personaadjen zijn meestal even krachtig, als waar en volledig. Ook in den *briefstijl* onderscheidde zich Hooft, en de bestaande verzameling zijner staatkundige en letterkundige brieven bevat uitstekende proeven van wijsgeerig doorzicht, van edele verdraagzaamheid en van volledige klaarheid in de voorstelling der daadzaken en onderwerpen; in zijne brieven aan TESSLSCHADE en andere letterkundige vrienden gaat de sierlijke zootvloeiendheid van stijl echter vaak in te weelderige bloemrijkheid over.

Ook VONDEL en CATS verdienen als prozaschrijvers grooten lof. — De prozastijl van VONDEL, wiens *Aenleidinge ter Nederduitsche dichtkunst* nog tegenwoordig de vraagbaak van vele dichters blijft, is deftig en vol mannelijke kracht. De ongebonden stijl van CATS, die meest alle zijne gedichten van inleidingen, nareden en aanmerkingen deed vergezeld gaan, onderscheidt zich door duidelijkheid, gemakkelijheid en bevalligheid.

Naast Hooft komt echter als prozaschrijver het eerst in aanmerking de reeds als dichter genoemde GERARD BRANDT, wiens lijkrede op Hooft, in een en twintigjarigen ouderdom geschreven, vol jeugdig vuur en leven is, doch zich tevens reeds kenmerkt door de aan dezen schrijver zóó eigen welige uitvoerigheid van stijl. De gebreken van Hooft inziende, heeft BRANDT zich meer dan eens aan het tegendeel schuldig gemaakt. Overal duidelijk, vloeiend en volledig, wordt hij soms al te wijdloopig en door uitputting van zijn onderwerp vermoeyend. Voornamentlijk is dit het geval met zijne *Historie der Reformatie* bij de vermelding der Remonstrantsche en Contra-Remonstrantsche geschillen. Veel grooter waarde heeft zijne *Levensgeschiedenis van Néerlands grootsten zeeheld*, DE RUITER, waarin zijn stijl eene hoogere vlucht neemt, en bij groote uitvoerigheid toch bij voortdoring boeit. Ook zijne *levens van Vondel* en *Hooft*, zijne *Historie van Enkhuisen* en andere geschiedkundige werken hebben aanspraken op grooten lof. Zijn voetspoor werd niet ongelukkig gevolgd door zijne drie zonen, KASPAR, GERARD en JOANNES, maar vooral door den eersten, wiens *leven van HUGO DE GROOT* (later door A. VAN CATTENBURCH voltooid) door netheid, kracht, deftigheid en gepaste levendigheid van taal en uitdrukking, uitmunt. — Grooter lof komt evenwel toe aan den een tijd lang weinig bekenden WILLEM SWINNAS, in 1672 te *Brielle* als geneesheer overleden, die met al het vuur, maar ook met al de gebreken der jeugd den roemrijken *tweeden Engelschen zeeoorlog* beschreef: hij is meer lofredenaar dan geschiedschrijver; echter verdient zijn beknopt maar zaakrijk werkje groote onderscheiding. — Treurig steekt de anders zoo bekwame PIETER VALKENIER ten aanzien van stijl en taal bij hem af; diens in 1675 verschenen *Verwert Europa*, eene uitvoerige geschiedenis van de merkwaardige jaren van 1672 tot 1674, wemelt van vreemde spraakwendingen en basterdwoorden, waardoor het voor den lezer meermalen niet alleen stootend, maar tevens bijna onverstaanbaar wordt. Nog

minder waarde hebben MONTANUS, THIJSIUS, VELTUS, VAN DEN SANDE en COMMELIN, en alleen als vlijtig verzamelaar bekleedt LIEUWE VAN AITZEMA (in 1621 te Dokkum geboren) eene eerste plaats onder onze geschiedschrijvers: zijn *Herstelde Leeuw* of *Discours op 't gepasseerde in 1650 en 1651*, en vooral zijne *Saken van Staat en Oorlog in ende omtrent de Vereenigde Nederlanden* (1621—1668), door SYLVIVS en anderen tot 1697 vervolgd, vormen zoo door het gewicht der stukken, als door de waarheidsliefe en onpartijdigheid des schrijvers eene kostbare verzameling van bouwstoffen voor de geschiedenis van het vaderland.

Na de vermelding dezer geschiedschrijvers komt eene eerste plaats toe aan het merkwaardige gewrocht van den bevalligen minnedichter VAN HEEMSKERK. Met oogmerk om de beoefening der geschiedenis van ons vaderland en de kennis van de zeden en gewoonten onzer vaderen ook voor anderen dan geleerden behagelijk te maken, schreef hij zijne *Batavische Arcadia*, welke uit hoofde van den vorm als eene eerste proeve van den roman in ons vaderland kan worden aangemerkt. SANNAZARIO in Italië, PHILIP SIDNEY in Engeland hadden reeds vóór hem in hunne *Arcadia's* de kozerij der min in de vaak gekunstelde eenvoudigheid van het herdersleven gehuld; maar HEEMSKERK verbond hiermede het eerst eenig wetenschappelijk doel, en verwierf door zijn werk zóó grooten roem, dat MATTHAEUS GARGON in zijne *Walcherse Arcadia*, CLAAS BRUIN in zijne *Zuid-Hollandsche en Kleefsehe*, en anderen zijn voetspoor trachtten te volgen. De beschrijving van een speeltochtje door het *Westland* bij 's *Gravenhage* geeft VAN HEEMSKERK aanleiding om oudheid- en geschiedkunde, rechtsgeleerdheid en minnekozerij in eenen gemakkelijken, vloeienden, geestigen en soms weelderigen stijl onder een te mengen, en zoowel met bevallige minneliederden als met krachtige zegezangen af te wisselen. In 1637 uitgegeven, beleefde de *Batavische Arcadia* tot zeven drukken, en blijft nog tegenwoordig, zoowel om den stijl als om den schat van wetenswaardige bijzonderheden, algemeen gezocht.

Door geestigheid onderscheidde zich ook in dit tijdperk de *Comodia Vetus* of *Bootsmanspraatje* van WILLEM MEERMAN, dat in 1612 het licht zag, en ook voor de taalkunde van veel belang is; alsmede het aardig en bevallig werk van JOHAN DE BRUNE DE JONGE, getiteld: *Wetsteen der vernuften, oft bequaam middel om van alle voorvallende zaken aardiglijk te leeren redeneren*. De stijl van dit werk, dat eerst in 1644 in het licht verscheen, is doorgaans sierlijk en levendig, en draagt even als de inhoud blikken van het vernuft, den smaak en de belezenheid des vervaardigers.

Onder de schrijvers, die meer uitsluitend deze of gene wetenschap in *Nederlandsche* taal behandelden, vestigt zich onze aandacht vooral op den geleerden wis- en bouwkunstenaar SIMON STEVIN uit *Brugge*, leermeester van Prins MAURITS, en door dezen tot Kwartiermeester-Generaal der Staatsche legers verheven; in alle takken des wis- en werktuigkunde ervaren, vond hij den eertijds zóó beroemden zeilwagen uit, en schreef verscheidene werken, die wel ten aanzien van den stijl geene bijzondere waarde hebben, maar als eene eerste poging om wetenschappelijke onderwerpen in de landstaal te behandelen grooten lof verdienen. Zijne *Havenwinding*, *Legermeting* en vooral zijne *Wiskonstighe Gedachtenissen* (1605) en *Burgherlicke Stoffen* waren kostbare bijdragen tot bevordering der wis-

kunstige wetenschappen in ons vaderland. — In de tweede plaats moet de onvergelykelijke HUGO DE GROOT genoemd worden, welke in zijne voortreffelijke *Inleiding tot de Hollandsche rechtsgelertheid* een uitmuntend voorbeeld van eenen eenvoudigen, deftigen en bondigen stijl voor leerstellige werken leverde. — Grooten roem verwierven ook de dichter JOACHIM OUDAEN door zijne *Iloomsche Mogendheid*, eene beschrijving van de heerschappij der Romeinen hier te lande, JOHAN VAN BEVERWIJCK (in 1594 te Dordrecht geboren) door zijne geneeskundige werken, met name door den *Schat der Gesontheit* en dien der *Ongesontheit*, JOHAN VAN PAPPENRODE door zijn *der Griecken en Romeynen Krijgshandel*, en de Burgemeester van Amsterdam, NICOLAAS WITSEN, door zijn *Aeloude en Hedendaegsche Schaeppbouw en bestier* (1671). — Niet minder lof oogstte deze laatste door zijn eerst in de volgende eeuw verschenen aardrijkskundig werk over *Noord- en Oost-Tartaryen*, en door zijne ondersteuning van den geleerden schilder CORNELIS DE BRAUN, die in het laatst der 17de en het begin der volgende eeuw vijf en twintig jaren met reizen door Oostelijk Europa en *Asië* doorbracht, en in zijne werken eenen rijken schat van naauwkeurige opmerkingen en afbeeldingen naliet. Niet minder bekend werden de insgelijks zoo voortreffelijke reisbeschrijvingen van den waarschijnlijk op *Madagaskar* vermoorden JOHAN NIEUWHOF, welke omtrent *China*, *Brazilië* en *Batavia* veel wetenswaardigs te boek stelde. — Zelf geen reiziger, maar ijverig verzamelaar was OLFERT DAPPER, die de berichten van NIEUWHOF wegens *China* aanvulde, en achtereenvolgens van 1668 tot 1680 eene reeks van werken over de aardrijkskunde in het licht gaf. — Grooten naam verwierven insgelijks de predikant BALDAEUS, wegens zijne berichten omtrent *Ceylon*, WOUTER SCHOUTEN door de beschrijving zijner reis naar *Malabar*, *Koromandel*, *Bengalen*, *Ceylon*, *Java* en de *Mo'ukken*, en WILLEM BOSMAN door zijn werk over de *Guineesche goud-, zand- en slavenkust*. — Mogten de ELZEVIERS door hunne nette, fraaije en bij uitstek naauwkeurige drukken eenen duurzamen naam verwerven, niet minder deed zulks de geleerde boekdrukker BLAFU, leerling en vriend van TYCHO-BRAHE, door zijne kaarten en globes en door zijnen *Atlas Major*, welke in 1662 in het licht verscheen.

Hetgeen gewoonlijk in eenen engeren zin welsprekendheid genoemd wordt, vond in dit tijdperk onder ons zeer weinig beoefenaars; zelfs in de kanselwelsprekendheid werd het in ons vaderland tot geene loffelijke hoogte gebracht. Te meer opmerking verdient daarom het *Pleidoor* van Mr. SIMON VAN MIDDELGERST voor PIETER DE GROOT, welke van landverraad beschuldigd werd; deze in meer dan één opzicht meesterlijke pleitrede, welke in eenen deftigen en levendigen stijl vele trekken van echt mannelijke welsprekendheid bevat, wordt echter door eene menigte van basterdwoorden en vreemde zegswijzen ontlusterd. Als kerkelijke redenaars muntten vooral de beroemde dichter VOLLENHOVE, de drie zonen van GERARD BRANDT en de in later leeftijd als taalgeleerde meer bekende ARNOLD MOONEN uit; terwijl de beroemde Hooggeleeraar FRANCIUS in het laatst dezer eeuw het deerlijk verval, waartoe de kerkelijke welsprekendheid verzonken was, naar vermogen trachtte te keeren, door eene keurige en deftige vertaling van de redevoering van GREGORIUS NAZIANZENUS, een *Grieksch* Kerkvader der 4de eeuw, over de *mededeelzaamheid*

te leveren. — Omtrent de *Nederlandsche* taal zelve verwierven zich in dit tijdperk groote verdiensten: ABRAHAM VAN DER MIJLE, een geleerd predikant (in 1558 te 's Heerenberg geboren en in 1637 te Dordrecht overleden), welke zijne nasporingen evenwel in het *Latijn* te boek stelde; CHRISTIAEN VAN HEULE, die reeds in 1626 eene niet onverdienstelijke *Nederduitsche grammatica ofte spraekkonst* in het licht gaf; PETRUS MONTANUS door zijn *berigt van eene nieuwe konst, genaemd de Spraekkonst* (1635); JOHAN HOFMAN door zijnen *Nederlandschen woordenschat*, later door LOEWEVIJ MEIJER aanmerkelijk vermeerderd, en WIGARTUS à WINSCHOTEN door zijnen *Seeman*, onder welken titel hij in 1681 eene verzameling van tot de zeevaart behorende kunst- en spreekwoorden uitgaf. Ook de *Taal-kundige waarnemingen* van den onsterfelijken HOOFT, eerst door HOOGSTRATEN, later door TEN KATE uitgegeven, mogen niet met stilzwijgen worden voorbijgegaan.

DERDE TIJDPERK.

1700—1793.

VERVAL DER NEDERLANDSCHE LETTERKUNDE.

Nederland, het toevluchtsoord van staatkundige en godsdienstige ballingen uit alle landen van *Europa*, de bakermat van de gewichtigste geschriften dier tijden over godsdienst en staatsrecht, de ziel van den wereldhandel, ondervond natuurlijk van dit alles eenen nadeeligen invloed op dicht- en letterkunst. Het ontbrak bij toenemenden rijkdom en weelde spoedig niet zoozeer aan ijverige beschermers en beoefenaars der fraaije letteren, als aan oorspronkelijke vernuften, terwijl het voor de belanghebbenden zóó uitgebreide; voor de toeschouwers zóó dorre veld der twistschriften spoedig alle dichtelijke geestverheffing tegenwerkte, en de door *Frankrijks* meestal zeer beschaafde uitgewekenen verspreide roem van CORNEILLE, RACINE, MOLIÈRE, BOILEAU, enz. eene zucht tot navolging opwekte, die het stoute, oorspronkelijke en echt dichtelijke der vroegere dichters en het zinrijke en deffige onzer prozaschrijvers in het begin der achttiende eeuw deden verloren gaan. Wel vormden zich allengs verschillende genootschappen, die zich vooral op het behoud van eene zuivere taal toelieden; maar spoedig ontaardden hunne pogingen in eene buitensporige vitzucht, welke alle kracht en zwier uitdoofde, om er eene eentonige gelijkmatigheid en onbehagelijke gladheid voor in de plaats te stellen, waardoor onze moedertaal verarmd, geenszins verrijkt werd. Nemen wij echter hierbij in aanmerking, dat ook in het overig *Europa* de vooral door uitputting algemeene zucht naar rust in de eerste helft der achttiende eeuw geenszins voordeelig op den bloei der letterkunde werkte; begonnen in *Frankrijk* al VOLTAIRE en ROUSSEAU te schitteren, *Britannië* bezat geen SHAKSPEERE noch MILTON, *Spanje* en *Portugal* geen CERVANTES noch CAMOËNS, *Italië* geen TASSO meer, en *Duitschland* kon nog op geen LESSING, KLOPSTOCK, GOETHE of SCHILLER bogen. Het verval onzer letterkunde was ook geenszins plotseling, en niettegenstaande het toenemend gebrek aan oorspronkelijkheid en kracht in het begin

der achttiende eeuw, ontbrak het ons niet geheel aan verdienstelijke schrijvers en dichters; terwijl wij reeds omtrent het midden dier eeuw weder merkelyken vooruitgang bespeuren.

a. Dichters.

De gewichtige gebeurtenissen in het laatst der zeventiende eeuw, waardoor het bestaan van ons vaderland op nieuw bedreigd werd, maar die met de verheffing van WILLEM III op den *Britschen* troon eindigden, bezielde LUCAS ROTGANS met dichterlijken gloed. Even als BROEKHUIZEN eerst in krijgsveld, legde hij reeds in negen en twintigjarigen ouderdom (in 1674) de wapenen neder, en sleet zijne dagen op een landgoed aan de boorden van de *Vecht*, *Kromwijk* genoemd, waar hij in 1710 aan de kinderziekte overleed. Hij poogde den hooggeschatten WILLEM III in een heldendicht te verheerlijken: het was echter niet wel mogelijk, eenen tijdgenoot in het luchtig nevelgewaad der fabel voor te stellen, waarin de held van een *episch* gedicht noodwendig gehuld moet zijn. De *Willem III* van ROTGANS heeft desniettemin gegronder aanspraken op onderscheiding dan hieraan tot nog toe te beurt viel; het geheele dichtstuk openbaart eene zeldzame bekwaamheid in vinding, stijl en versmaat. Het is geene bloot berijmde levensbeschrijving, gelijk zoovele volgende zoogenoemde heldendichten dezer eeuw: het is een wezentlijk gedicht, vol fraaije gedachten en voorstellingen, maar heeft het gebrek, van de zinnebeeldige wezens der fabelleer aan Christelijke voorstellingen te pareu, zoodat de godheden van den *Olympus* beurtelings met den aartsengel MICHAËL voorkomen. Het hoofdonderwerp, de bevrijding van *Engeland* door WILLEM III, is overigens meesterlijk en naar de regelen van het heldendicht behandeld; een vervolg, dat ons tot aan de erkenning van koning WILLEM III door LODEWIJK XIV voert, is zwakker en over het geheel minder verdienstelijk. Behalven dit heldendicht vervaardigde ROTGANS ook twee treurspelen, *Eneas en Turnus* en *Scylla*, welke zich langen tijd op het *Amsterdamsch* tooneel hebben staande gehouden, en geheel naar de regelen der *Fransche* tooneelpoëzij waren ingericht. Groote verdiensten had ook zijne boertige beschrijving eener *Boerenkermis*, welke, hoezeer op vele plaatsen ten hoogsten ongekuischt, door waarheid en levendigheid van schildering uitmunt. — In eene geheel andere dichtsoort, vluchtige poëzij en dichterlijke overpeinzing, verwierf ELIZABETH HOOFMAN eenen grooten naam. Deze uitstekende vrouw, in 1664 te *Haarlem* uit vermogende ouders geboren, werd het slachtoffer van de spijzucht en van den dwazen hoogmoed haars echtgenoots PIETER KOOLAERT, zoodat zij in zes en vijftigjarigen ouderdom met hem naar *Kassel* moest vertrekken, waar hij van den Landgraaf den post van Commerce-directeur verkregen had; doch na zijnen dood, spoedig door den Landgraaf vergeten, stierf zij, twee en zeventig jaren oud, te *Kassel* in bijna volslagen armoede. Nogtans bleef zij steeds de hartelijkste liefde voor den bewerker harer rampspoeden koesteren, en wist zij hare smart door dichterlijke ontboezemingen, vol verheven gevoel en treffende verbeeldingskracht, in *Latijsche* en *Nederlandsche* taal te lenigen. Haar *Schouwburg der verwoesting*, waardoor zij de onbestendigheid van al het ondermaansche

wilde voorstellen, wordt als onvergelykelyk stout, verheven en ontroerend geroemd. Hare vluchtige gelegenheidsdichten kunnen als voorbeelden van zeldzame sierlykheid, keurigen smaak en bevalligen toon worden aangehaald. — De laatste dichter der zeventiende eeuw, welke hier in aanmerking dient te komen, was JOAN BAPTISTA WELLEKENS. In 1638 te *Aalst* geboren, werd hij reeds in zijne kindschheid naar *Amsterdam* gezonden; aldaar verwisselde hij het ambacht van goudsmid met de schilderkunst, en reisde vervolgens tot volmaking van zijn kunstvermogen naar *Italië*, waar hij zich echter meer uitsluitend op de poëzij en wel op den Herderszang toelagde. Niettegenstaande zijn ziekelijk gestel bracht hij het tot den ouderdom van 68 jaren, toen hij in 1726 te *Amsterdam* overleed. Steeds in naauwe betrekking met zijnen mede niet onverdienstelijken kunstvriend PIETER VLAMING, gaf hij met dezen een bundel in het licht (1711), onder den titel van *Dichtlievende uitspanningen*. Na zijnen dood verschenen, meest door de zorg zijner dochter, nog drie andere verzamelingen zijner gemengde dichtstukken in druk. Hij legde zich, behalven op den herderszang, ook op het visschers- en jagerslied toe, en verwierf hierin grooten lof, hoezeer alle zijne dichtstukken het gekunstelde van den toen in *Italië* en elders heerschende smaak verraden. — Boven beiden verheft zich de beroemde landman HUBERT CORNELISZON POOR, die in 1689 te *Abswout* bij *Delft* geboren, in 1733 in laatstgemelde stad overleed. In eene dorpschool onderwezen en voor den boerenstand bestemd, wist hij echter door onvermoeide oefening zijn natuurlijk kunstvermogen zooveel te beschaven en te veredelen, dat hij door erkende kunstrechtters voor den gelukkigen navolger van *Muidens* Drossaard in het minnedicht gehouden, en in het huisselijk en landelijk dicht wellicht door niemand overtroffen werd. Al zijne werken dragen over het geheel blyken van oorspronkelyk dichtvermogen en prijzen zich door keurigheid, deftigheid en dichterlyken zwier van uitdrukking grootelyks aan: bijzonder muntte hij uit in het zachte, bevallige, losse en geestige, waarvan zijne *Maen bij Endymion*, *Wachter*, *Herdenking*, *Uchtendstond*, *Zomersoone avond*, *Minverlangen*, *Akkerleven*, *Vrolijk leven*, *Rijke armoede*, *Arme rijkdom*, *Nagedachtenis over het afsterven mijner moeder*, zijn zwanenzang op den dood van zijn dochtertje en vele andere gedichten tot onwraakbare bewijzen strekken. Ook Poor is echter nu en dan met de zucht tot woordspelingen en valsch vernuft besmet; wellicht een gevolg eener overdrevene beoefening der werken van HOOFT, VONDEL en ANTONIDES, waaruit hij veel voortreffelyks, maar tevens iets gekunstelds ontleende. — Terwijl in het begin der achttiende eeuw het *Amsterdamsch* Tooneel meer en meer *Franche* vormen en vertalingen aannam, verscheen bij ons een oorspronkelyk blyspeldichter, welke bij meerdere vorming *Nederlands* MOLIÈRE had kunnen worden, maar wegens platheid van uitdrukking en gebrekkelykheid van samenvlechting een dichter van den tweeden rang bleef. PIETER LANGENDIJK, in 1683 te *Haarlem* geboren en aldaar 1756 overleden, had zoowel in zijne jeugd als later met vele wederwaardigheden te worstelen, totdat hij in zes en zestigjarigen ouderdom door de regeering zijner geboortestad als historieschryver aangesteld werd. Reeds op zijn zestiende jaar dichtte hij den *Don Quichot op de bruiloft van Camacho*, welk blyspel somtijds nog vertoond wordt; vervolgens vierde

hij zijnen luimigen geest den teugel in de meer waarde bezittende *Wiskunstenaars of het gevlugte Juffertje*, *Quincampoix* en *Arlequin Windhandelaar*, *het Wederszijdsch Huwelijksbedrog* en *Krelis Louwen*, waarin hij de haarkloverijen over het stelsel van NEWTON, den zoo beruchten actiehander van LAW, de dwaze zucht om zich boven zijnen stand te verheffen, eer en titels te verwerven op het levendigst hekelde: in zijne *Xantippe* stelde hij niet onaardig het hatelijk karakter eener helleveeg ten toon. In zijne vrij bevallige en levendige *Herders-*, *Visschers-* en *Veldzangen* zondigt LANGENDIJK minder tegen den gekuiscchten smaak dan in zijne blijspelen en puntdichten; in zijne meer deftige gedichten als: *Levensloop der Aartsvaderen*, *de Graven van Holland in jaardichten* en *het Leven van Willem I in jaarzangen*, is hij vaak flauw, ja zielloos, somtijds niets meer dan berijmer. — Boven een aantal middelmatige kunstgenooten schitterde in dezen tijd *Vlaardingens* vermaarde dichter ARNOLD HOOGVLIET met verdienden luister. In 1687 geboren, mogt hij geene geletterde opvoeding genieten; maar hij besloot dit gemis door eigene oefening te herstellen, en rustte niet vóór hij zich de kennis der *Latijnsche* taal had eigen gemaakt. Te *Dordrecht* als boekhouder wonende, begon hij weldra zich in de poëzij te vormen door eene dichterlijke overzetting der *Feestlagen (Fasti)* van OVIDIUS, waarmede hij wel grooten roem, maar geenszins een ruimer bestaan verwierf; in zijne verwachtingen op eene meer gunstige betrekking te leur gesteld, werd hij in zijne geboortestad gouden zilverkashouder, en stierf aldaar in 1763. Toen hij bij zijns vaders ziekbed eenige stukken zijner vertaling van OVIDIUS voorlas, uitte deze den wensch, « dat hij liever den eenigen God dan het Heidensche bijgeloof mogt bezingen. » Deze begeerte werd voor HOOGVLIET een bevel, en besliste tevens de richting, welke de *Nederlandsche* poëzij in de achttiende eeuw zou nemen, daar velen weldra om strijd het door hem ingeslagen en met oordeel betreden spoor volgden. Het dichtstuk, waaraan hij vooral zijnen roem te danken had, was de hierop in het licht verschenen *Abraham de Aartsvader*. Dit werk, vol schitterende beschrijvingen, in krachtige en welluidende versmaat verrat, is wel geen episch dicht in den waren zin, maar een lang en treffend verhaal in den toon van het heldendicht, van het leven, de opofferingen en aanvechtingen van den vader der geloovigen. Het is eene grootsche afbeelding van de gebeurtenissen, waarmede de openbaring van *ЖЕHOVAH* gepaard ging, telkens nog opgeluisterd door aangename of treffende invlechtingen, in deftig verheven stijl, maar zonder die eenheid van handeling, welke het episch dicht kenmerkt, zonder het geniale van MILTON of KLOPSTOCK. In de drie eerste zangen is de meeste eigen (doch weinig geslaagde) vinding, de overige volgen het in *Genesis* aangewezen spoor. Allen munten uit door fraaiheid van beschrijving; opmerking verdient vooral de geboorte van Isaäk, de verwoesting van *Gomorrha* en in den tienden zang de gedurige strijd in het hart van ABRAHAM, tusschen kinderliefde en gehoorzaamheid aan God. Onze godsdienstige voorouders, ten hoogsten ingenomen met deze meesterlijke voorstelling van den aartsvader, zagen op de vele gebreken met een te verschoonend oog neder, en weldra werd ons land met eene menigte zoogenoemde heldendichten overstroomd, die op eene enkele uitzondering

na, alle beneden het middelmatige waren. Ook zijn hofdicht *Zijdebalen*, zijne *eerekroon voor Vlaardingen* en andere zijner *Mengeldichten* verdienen onderscheiding; in het algemeen getuigen zijne kunstgewrochten van eene levendige verbeeldingskracht, en van vloeiende, gemakkelijke, schoon veelal weinig krachtige dichtader. — In het treurspel verwierf JAN DE MARRE algemeen bijval: zijne *Jacoba van Beijeren*, welke in 1736 het eerst vertoond werd, wordt nog heden met genoegen aanschouwd: het is geheel in den *Franschen* smaak, doch munt tevens door eenen deftig verheven stijl uit, en is ver boven den door denzelfden dichter vroeger vervaardigden *Marcus Curtius* te schatten. Later schreef hij nog een zinnebeeldig spel ter viering van het eeuwgetij van den *Amsterdamschen* Schouwburg (1738), van welks bestuur hij Secretaris was. In 1696 geboren, voer hij sedert zijn twaalfde jaar ter koopvaardij, en nam niet vóór 1732 zijne rust. Maakte hij zich bij de zeevaart door zijne *Lichtende Zeefackel*, eene beschrijving van kusten, vaarwaters en banken, verdienstelijk, zijne dichterlijke beschrijving van de vestiging onzer Oost-Indische Compagnie in *Asië* (onder den titel van *Batavia* in 6 zangen), doch vooral zijne *Hof- en Mengeldichten* zouden hem onder onze prijzenswaardige dichters doen opnemen, indien zijne *Jacoba* dit niet reeds gedaan had. Hij overleed in 1763 en mag met recht een zwierig, kunstrijk en bevallig dichter heeten. Zijne *Batavia* maakt als het ware den overgang tusschen het beschrijvende en het heldendicht uit, en draagt den stempel der goeddelijkheid. — Evenmin als DE MARRE in zijne *Batavia*, was SIJBRAND FEITAMA in staat om ziel en leven aan zijne dichterlijke scheppingen en navolgingen te geven. Deze in 1694 te *Amsterdam* geboren en in 1758 overleden, zag zich door ruime omstandigheden in de gelegenheid, zijn gansche leven aan de beoefening der fraaije letteren te wijden, nadat hij zich eerst naar den wil zijner ouders op de godgeleerdheid en vervolgens op den koophandel had toegelegd. Zijne gedichten waren echter geenszins warme uitstortingen des harten, dat behoefte gevoelt zijne bruisende aandoeningen te ontlasten; het waren nette en deftige verzen, van lettergreep tot lettergreep gepolijst, gewikt en gewogen. Hij begon met enkele oorspronkelijke stukken voor het tooneel te leveren; doch spoedig bekoorde hem de *Fransche* letterkunde zoozeer, dat hij al zijne krachten in vertalingen verspilde. Aan zijne gepolijste en uitvoerige berijmingen van den *Telemachus* van FENELON, van de *Henriade*, *Brutus* en *Alzire* van VOLTAIRE, zwaaide de tijdgenoot hoogen lof toe, schoon het niet dan flauwe kopijën van keurigen arbeid zijn. Met recht als fijn en geoefend kunstrechter geëerd, en om zijne kennis van taal (waarin hij door LAMBERT TEN KATE onderwezen was) en vermaat de vraagbaak zijner tijdgenooten, was zijn invloed even nadeelig ten opzichte der ontwikkeling van oorspronkelijke, met waar dichtvuur bezield vernuft, als hij ten aanzien der zuiverheid van taal wezentlijk voordeelig op den geest zijner landgenooten werkte. — Des te meer prijs moeten wij stellen op den dichterlijken arbeid van den beroemden taal- en oudheidkenner BALTHAZAR HUIJDECOPER, wiens blakend dichterlijke geest zich niet binnen te enge grenzen liet besluiten, en zoo in zijne twee treurspelen, *Arzaces* en *Achilles*, als in zijne vertalingen van HORATIUS uitmuntende proeven gaf van dichterlijke verheven-

heid en diep gevoel. In 1698 te *Amsterdam* uit een der aanzienlijkste geslachten geboren, en later zelf voortreffelijk overheidspersoon (st. 1778), vervaardigde hij reeds in 1719 zijnen *Achilles*, waarin hij de regelmatigheid der *Fransche* tooneelpoëzij aan het eigenaardige van *VONDELS* treurspeldicht heeft weten te paren. De tegenstelling van den onverbiddelijken *ACHILLES* en den grootmoedigen *PATROKLUS* is uitmuntend geslaagd, en beider alleenspraken zijn toonbeelden van waar dichterlijk vernuft: geen minderen lof verdient zijn *Arxices*. — De *Ystroom* van *ANTONIDES* vond, even als *HOOGVLIETS* *Abraham de Aartswader*, vele en daaronder gelukkige navolgers. De *Rottestroom* van *DIRK SMITS*, hoezeer in eenen geheel anderen toon, was een puikdicht dezer tijden; over het geheel minder stout, krachtig en verheven, dan zoetvloeiend, bevallig, zwierig en schilderachtig, munt het uit door zachtheid, schalkheid en gevoel. In 1702 te *Rotterdam* geboren, was *DIRK SMITS* van jongs af, eerst ter ondersteuning van het ouderlijk huis, daarna ter verzorging van zijn eigen talrijk gezin, tot werkzaamheden verplicht, welke aan letteren en dichtkunst geheel vreemd waren; eerst na vele wederwaardigheden mogt het hem eindelijk gelukken te *Hellevoetluis* het geringe ambt van Commissaris ter monsterring te verwerven; later verschaftte de gunst van *WILLEM IV* hem aldaar eene voordeeliger betrekking, die hij tot zijnen dood (1752) heeft behouden. Hij wist zijn natuurlijk kunstvermogen zoozeer te veredelen en te beschaven, dat hij zich tot een voortreffelijk dichter verhief. Zijn eerste werk, *Israëls Baalfegersdienst of Gestrafte wellust* (1734), is niet louter beschrijving, maar tevens handeling; terwijl hij de hoofdgebreken van *HOOGVLIET*, gezochte persoonsverbeelding en breedvoerigheid, bijna geheel in dit bijbelsch tafereel wist te vermijden. Zijne *Mengeldichten*, maar vooral zijn liefelijke *Wioezang*, de gemoedelijke *lijkkrans voor mijn dochtertje*, het schalke gedichtje op *verscheidene Serafijnjes door van NIJMEGEN geteekend*, getuigen van zijn natuurlijk gevoel en eenvoudige verhevenheid. De *Rottestroom* (1750) zette de kroon op zijnen roem; — wie verlustigt zich niet nog heden in de zoo liefelijke beschrijving van de *Rotte* zelve, of van het ontstaan van 's dichters vaderstad; wie zou nog heden geen behagen scheppen in zijnen lofzang ter eere dier steeds bloeiende handelplaats? Gaarne vergeeft men den dichter zijne doorgaans weemoedige weekelijkheid; treft ons de stoutheid van *ANTONIDES*, de zangerige zoetvloeiendheid van *SMITS* bekoort ons.

PIETER VLAMING, *MATTHAEÛS GARGON*, *HENDRIK SCHIM*, *CLAAS BRUIN*, *PHILIP ZWEERTS*, *LUCAS PATER*, *FRANS DE HAES*, *JACOB SPEX* en vooral *LUCAS SCHERMER* en *JAN DE KRUIJFF* zouden, bij eene meer uitvoerige behandeling onzer letterkunde, na de genoemden in aanmerking moeten komen; terwijl ook in de werken van *KATHARINA JOHANNA DE WITT*, *JACOB ZEEUS*, *JACOB TARGIER*, *JAN VAN BRAAM*, *JETSKE REINOU VAN DER MALE*, *JOAN JACOB MAURITIUS*, *JAN STEENGRACHT*, *PIETER DE LA RUE*, *GERARD MUIJSER*, *WILLEM VAN DER POT* en zoo vele anderen, die hunne natuurlijke gaven in de alle oorspronkelijke ontwikkeling belemmerende kunstgenootschappen zagen verstikken, onder het kaf niet zelden rijke graankorrels worden aangetroffen.

Te midden eener menigte dichters en dichtersessen van den tweeden rang, als *LUCAS TRIP*, *JOAKNES EUSEBIUS VOET*, *RUTGER SCHUTTE*, *FRANS*

VAN STEENWIJK, LEONORA DE NEUFVILLE, PIETER HUIJSINGA BAKKER, JACOB LUTKEMAN, JAN JACOB HARTSINCK, ANTONIJ HARTSEN, SARA MARIA VAN DER WILP, HERMANTJ ASSCHENBERG, JOANNES LUBLINK DE JONGE, ERNST WILLEM HIGHT, JAN MACQUET, enz. deden zich even na het midden der achttiende eeuw vijf dichters en dichtersessen kennen, die hunne onmiddellijke voorgangers zoowel als hunne tijdgenooten verre, zeer verre achter zich lieten, en aan den schoonen tijd van HOOFT en VONDEL herinnerden. Wij bedoelen WILLEM en ONNO ZWIER VAN HAREN, LUCRETIA WILHELMINA VAN MERKEN en haren echtgenoot, NICOLAAS SIMON VAN WINTER, en JULIANA CORNELIA, Baronnesse de LANNOY; wie heeft ooit hunne werken uit de hand gelegd zonder er eenen schat van levenswijsheid uit opgezameld, zonder den waren dichter uit hunne ontboezemingen geproefd te hebben, zonder diep getroffen te wezen door de verhevenheid en waarheid van hun gevoel?

WILLEM VAN HAREN, uit een beroemd oud adellijk *Friesch* geslacht gesproten, werd in 1710 geboren, en was Grietman en Ontvanger-generaal van het *Bilt*. Hij had zitting in de vergadering der Algemeene Staten onzer landen, en was Gevolmachtigd Afgezant van den staat aan het hof des Hertogs van *Lotharingen*, toenmaligen Gouverneur-Generaal der *Oostenrijksche Nederlanden*. Als rechtschapen raadsman en getrouw vriend van WILLEM IV, wiens verheffing in 1747 hij krachtdadig had helpen bevorderen, had hij meermalen eenen beslissenden invloed in staatsaangelegenheden. De voortreffelijke staatsman, wiens geest, door geleerdheid, menschenkennis en geschiedkunde versierd, aan eene levendige verbeeldingskracht een scherp oordeel en stout vernuft paarde, openbaarde reeds in 1740 zijnen echt dichterlijken aanleg, toen hij in krachtige toonen zijne landgenooten trachtte te overtuigen, dat in staatsbeleid het nuttige nooit van het rechtvaardige mag worden gescheiden, en dat derhalve ook onze verbonden met MARIA THERESIA als heilig moesten beschouwd en nagekomen worden. Zijn *Leonidas* en zijne navolgingen van drie lierzangen van HORATIUS, tot hetzelfde einde strekkende, werden met bewondering gelezen en herlezen; als lierdichter verwierf hij zich echter nog grooteren roem door zijne treffende bespiegeling over het *Menschelijk Leven*. De als dichter zoo beroemde VOLTAIRE zwaaide hem de eeretitels toe van DEMOSTHENES in den raad, van PINDARUS op den *Parnassus*. Ook zijn *Lof van den Vrede* in drie zangen heeft vele verdiensten; maar bovenal moeten de *Lotgevallen van Friso, Koning der Gangariden en Prasiaten*, onze aandacht trekken. Moge toch al de vinding gezocht wezen, en missen zijne beschrijvingen somtijds plaatselijke kleur, ontegenzeggelijk schonk ons VAN HAREN het eerste ware heldendicht in onze moedertaal, dat, geheel in den smaak van de *Odyssea* van HOMERUS en den *Telemachus* van FENELON, door fraaiheid van vergelijkingen, stoutheid van schildering, reinheid van zedeleer en verhevenheid van gedachten uitmunt. Wie volgt niet met klimmende belangstelling den held des gedichts, als hij, van zijne staten aan den oever van den *Ganges* beroofd, eene wijkplaats zoekt op *Ceilon*, maar van hier verjaagd, door schipbreuk op de kusten van *Asië* geworpen wordt; als hij, bij ALEXANDER den *Macedoniër* belasterd, ook van daar moest vlieden, eindelijk *Rome* bereikt, hier den trotschen geest van PAPIRIUS CURSOR bewondert en de kunst

van regeeren leert bevatten; als hij voorts, te midden van vele wederwaardigheden, door storm op *Vectis* (*Wight*) gevoerd, aldaar het land der *Alanen* aan de boorden van het *Vlis* als den eindpaal zijner omdoolingen leert kennen; maar vooral als hij dit land door wonderen van dapperheid van de wraak der goden verlost, en, als opperheer erkend, zijnen naam aan de bevolking dier streken schenkt? VAN HARENS tijdgenooten wisten echter zijnen arbeid niet op den waren prijs te stellen: eenerzijds kon hij bij de heerschende tweespalt dier tijden als staatsman veler haat niet ontgaan, zoodat hij na den dood der Prinses Gouvernante zelfs aan den nijd van lage vijanden ten doel stond; anderdeels bracht hiertoe het weinig gekuischte van taal en stijl, zóó afstekend bij de keurigheid van eenen FEITAMA en diens school, het hare bij. De beide vrij aanmerkelijk verschillende uitgaven van des dichters hand, maar beide vol eigenaardige schoonheden, te vereenigen, en, wat taal en stijl betreft, te beschaven, is eene taak, welke, door echte dichterhand volvoerd, rijkelijk de moeite zouden beloonen. De wijsgeerige ontboezemingen van TRUPHIS, het tweegevecht tusschen DIOCAAR en SEGON, de storm op den *Atlantischen Oceaen*, de wraak der goden op BUSIRIS behooren tot de best geslaagde gedeelten. — Nog grooteren roem verdient WILLEMS broeder ONNO ZWIER VAN HAREN als uitstekend lierdichter. In den jare 1713 geboren, werd hij Grietman van *Stellingwerf-Westende*. Een der aanzienlijkste staatslieden van zijnen tijd, had hij zitting in de vergadering der Algemeene Staten, als ook in den Raad van State en in de Admiraliteit van *Amsterdam*; als Gevolmachtigd Afgezant in *Zwitsersland*, en als buitengewoon Ambassadeur op de vredehandeling te *Aken* (1748), was hij den staat van groote dienst. Sedert zijne volbrachte studieën te *Franeker* en later te *Utrecht* tot aan zijne afzondering op het vreedzame *Wolvega* (st. 1779) was zijn leven zoo rijk aan voor-als tegenspoed. Aanzienlijk van geboorte, tot den grootsten invloed en aanzien in het vaderland verheven, en echter door de bitterste huiskrakeelen vernederd, en uit snoode partijwraak tot tweemaal van huis en boekerij door brand beroofd, was zijn leven een treffend tafereel der menschelijke wisselvalligheid. Van een vlug en doordringend verstand, een scherp en welwikkend oordeel, een stalen geheugen en eene onvermoeide vlijt, konden de veelvuldige werkzaamheden zijner gewichtige betrekkingen den lust tot de wetenschappen in hem niet uitdooven. Vooral als lieren treurspeldichter was het, dat ONNO ZWIER VAN HAREN eenen onsterfelijken naam verwierf. Zijne treurspelen *Willem de Eerste* en *Agon, Sultan van Bantam*, bezaten wezentlijke schoonheden; zijne lierzangen *de Vrijheid, Vaarwel van eenen Ouden Vader aan zijnen zoon, de Koopman, de Staatsman, de Schimmen, de Komst van den Messias, de Koophandel, de Herschijning, de Landbouw, de Inenting* en verscheidene vertalingen overtroffen verre de gekuischte ontboezemingen zijner tijdgenooten. Niets echter doet ons zijne dichterlijke begaafdheden zoozeer kennen, als zijne heerlijke verzameling van *Vaderlandsche Lierzangen*, welke eerst (1769) onder den titel van *het Vaderland*, later (1772) onder dien van *de Geuzen* het licht zag. Hier is alles stout, verheven en schilderachtig; de versmaat is soms wel wat ruw en slordig, en de taal niet zeer beschaafd, gebreken aan den arbeid van beide broeders gemeen; maar het geheel

is even als de *Friso* vol schoonheden van den eersten rang. **BILDERDIJK** en **FEITH** meenden dan ook hun vaderland eene groote dienst te bewijzen, door eene meer beschaafde uitgave der *Geuzen* te bezorgen; jammer slechts, dat hun de laatste veel verbeterde uitgave des dichters (1776) niet bekend was; het dichtstuk zoude er nog veel bij hebben kunnen winnen. Beginnende met de indiëning van het Verzoekschrift door de Verbondene Edelen, schildert de dichter achtervolgens de aankomst en wreedheden van **ALVA**, de inneming van *Brielle* door de Watergeuzen, de vernieling der vloot van **MEDINA-CELI** en eindigt met den terugkeer van **WILLEM I** in ons vaderland (1572). Dit grootsch geheel is vol treffende en schitterende tafereelen, waaronder vooral uitmunten de droom van **WILLEM I**, waarin aan dezen de toekomstige grootheid van *Nederland* wordt geopenbaard, — het gezantschap van **DE RIJK** naar *Engeland*, — de schildering van de gerustheid van **MEDINA** aan boord van zijn admiraalschip en hare noodlottige gevolgen, — de angst van **ROSEMOND** gedurende de afwezigheid van haren echtgenoot **DE LANGE**, den fieren Watergeus. De rijke schat van merkwaardige aantekeningen aangaande de geschiedenis onzes vaderlands, door den dichter achter ieder der vier en twintig zangen gevoegd, doet nóg gevoeliger het verlies zijner boekverzameling betreuren. Aan zijn treurspel *Agon* heeft later **VAN 'S GRAVENWEEKT** dezelfde dienst bewezen die aan zijne *Geuzen* van **BILDERDIJK** en **FEITH** te beurt viel. — Vijf jaren na **ONNO ZWIER VAN HAREN** zag een ander verdienstelijk dichter het licht, wiens keurige en levendige beschrijvingen echter nog door den roem zijner echtgenoot verduisterd werden. In 1718 te *Amsterdam* geboren, wijdde **NICOLAAS SIMON VAN WINTER** zich aan koophandel en letteren, en overleed in 1795 te *Leyden*, na zich als stroom- en treurspeldichter te hebben onderscheiden. Zijn eerste dichtstuk van eenig belang was de *Amstelstroom* (1755), eene schilderachtige beschrijving van de oevers dier rivier, gemengd met wijsgeerige en bevallige overpeinzingen, geheel in den smaak van **SMITS**. In 1769 gaf hij in den geest van **THOMSON** een toonbeeld van beschrijvend dicht in zoetvloeiende versmaat uit, met name de *Jaargetijden*; later zag eene verzameling van gedichten en fabelen het licht. Zijne uitstekende gade schijnt hem met den lust tot het treurspeldicht bezield te hebben; in 1772 verschenen zijn *Meuzikoff* en *Monzongo of de Koninklijke Slaaf*, welk laatste als een onzer beste treurspelen nog voortdurend bijval vindt; zijn doel hierbij was, door eene schildering van de gruwzaamheden des slavenhandels diens afschaffing te bevorderen, eene taak eerst later door **WILBERFORCE** met gunstigen uitslag aanvaard. — **JAN PUNT** en diens kunstgenoot **DUIM** mogten reeds in dien tijd grooten roem in de tooneelkunst verworven hebben; aan **CORVER**, waardig voorganger van **TALMA**, en vormer van **WATTIER-ZIESENIS**, was het voorbehouden door kleeding, gebaren en uitdrukking den gloed der waarheid in de voorstelling te doen uitkomen. Geen wonder dus, dat de meesterlijke gewrochten van **VAN WINTER**, maar vooral die van zijne echtgenoot **LUCRETTIA WILHELMINA VAN MERKEN**, bij eene zóó treffende opvoering algemeen bijval verwierven. Hare *Maria van Bourgondië*, het *beleg en ontzet van Leyden*, *Gelonie* en *Jacob Simonszoon de Rijk* bleven met den *Monzongo* langen tijd de lievelingstukken van

het publiek. Zij was in 1722 te *Amsterdam* geboren, kwam door haren neef FRANS DE HAAS met de voortreffelijkste dichters van dien tijd in kennis, en wist vooral door eene dagelijksche beoefening van VONDEL, CATS en DE DECKER haren natuurlijken aanleg tot de dichtkunst te ontwikkelen en te volmaken. De kunde en het geoesfendoordeel van haren echtgenoot kwamen haar hierbij uitmuntend te stade. Na reeds in 1745 eene proeve in het treurspeldicht, *Artemine*, geleverd te hebben, gaf zij in 1763 haar voortreffelijk leerdicht het *Nut der Tegenspoeden* in het licht. Vijf jaren later verscheen een beschrijvend heldendicht in twaalf zangen, *David*; een werk vol levendige tafereelen, zoetvloeiend van stijl, en in een waas van zachtheid en bevalligheid gehuld, 't welk het gemis van kracht vergeten doet. Het bezoek van SAUL bij de tooveres te *Endor* en het tafereel der vriendschap tusschen JONATHAN en DAVID boeijen vooral de aandacht. Nog verre werd evenwel dit gedicht overtroffen door den zóó uitmuntenden *Germanicus*, welke in 1779 het licht zag. De dichteres schildert hier, hoe deze jeugdige *Romeinsche* held, overwinnaar der *Germaansche* volksstammen, ook hun weldoener en vader werd: de vier en twintig zangen zijn elk in het bijzonder meesterlijk te noemen; vooral echter bewondert men de schildering van GERMANICUS in het *Teutoburgerwoud*, den vredezing der *Germaansche* vrouwen, en de schipbreuk van GERMANICUS. Handeling en versiering zijn in dit gedicht natuurlijk samengevlochten, de karakters zijn goed geteekend en uitmuntend volgehouden, de geest van het geheel is edel en verheven, de strekking rein zedelijk; de tafereelen zijn waar en schilderachtig, de zeden, gebruiken, godsdienst en plaatselijke eigenaardigheid doen de kundigheden dezer dichteres hoogschatten, en de stijl van het werk is zoo keurig, dat zij meermalen de *Nederlandsche* RACINE genoemd is. Met recht kan men zeggen, dat LUCRETIA WILHELMINA VAN MERKEN (st. 1789) door hare gedichten en den invloed, hierdoor op de vorming harer meer jeugdige tijdgenooten uitgeoefend, wezentlijke aanspraken heeft op de erkentelijkheid van haar vaderland. In het treurspeldicht werd zij echter volgens sommigen nog overtroffen door de uitmuntende lierdichteres JULIANA CORNELIA *Baronnesse* DE LANNON, die, in 1738 te *Breda* geboren en in 1784 te *Geertruidenberg* overleden, met den jeugdigen BILDERDIJK om den eerepalm streed in den lof van de *Ware liefde tot het Vaderland*, en nog kort voor haren dood dien ook aan FEITH met haren *Karel de vijfde aan Filips den tweeden* betwistte. Zij vormde zich grootendeels zelve, en deed in haren dichterlijken arbeid hare geschiktheid zoowel voor het luimige en geestige als voor het deftige en verhevene, bijzonder voor den stouten en vurigen toon van het lierdicht, op het heerlijkst uitkomen. Hare treurspelen *Leo de Groot* (1767), *het beleg van Haarlem* (1770), *Cleopatra* (1776), — haar hekeldicht *het Gastmaal*, — hare lierzangen *de Lof der Heeren van der Does, van der Werf en van Hout, de ware liefde tot het Vaderland, Liersang voor 's lands verdedigers ter gelegenheid van den zeeslag bij Doggersbank, de Lof der Dankbaarheid, de heilsame invloed van de Dichtkunst op de Godsdienst* zijn duurzame sieraden van onzen letter-schat. — Geen wonder, dat bij zulke uitstekende vernuften de verdiensten van SIMON STIJL, ELIZABETH WOLFF en AGATHA DEKEN, WILLEM HAVERKORN, JAN NOMSZ, JACOB VAN DIJK en ADRIAAN LOOSJES, waarvan de

meesten als prozaschrijvers eene eerste plaats bekleeden, als dichters minder hooggeschat worden dan wel behoorde. Desniettemin blijven de *Oeconomische Liedjes* van WOLFF en DEKEN keurige proeven ter vervanging der zoo vaak stuitende deunen van den minderen stand, — behouden de treurspelen van den in een gasthuis gestorven Nomsz, vooral de *Maria van Lalain* of *het beleg van Doornik*, *Hambroek* en de *Admiraal de Ruiter*, eene blijvende waarde voor de minnaars van het regelmatig treurspeldicht, — zijn de *Claudius Civilis*, *Aleid van Poelgeest* en *Elisabeth Woodeville* van HAVERKORN nog steeds om hunne groote verdiensten op het tooneel gebleven, — en leveren de zóó natuurlijk geestige gedichten van den eenvoudigen landman VAN DIJK menigvuldige blijken van waar gevoel en echten luim. Daarentegen werd de dichtsterlijke arbeid van LE FRANÇO VAN BERKHEIJ, die te midden van veel middelmatig en enkele geestige of keurige dichtvruchten aanbod, door zijne tijdgenooten veel te hoog verheven.

Thans zijn wij genaderd tot den tijd, waarin voor onze dichtkunst door FEITH en BILDERDIJK en vele anderen een nieuw en schitterend tijdperk werd te voorschijn geroepen. Deze overgang was evenwel geenszins plotseling; heeft LUCRETIA WILHELMINA VAN MERKEN reeds eenen voordeeligen invloed op hare tijdgenooten uitgeoefend, het zijn vooral HIERONYMUS VAN ALPHEN, JACOBUS BELLAMY en PIETER NIEUWLAND, waaraan met recht ten aanzien van de negentiende eeuw dezelfde plaats wordt toegekend, die COORNHERT, VISSCHER en SPIEGEL ten opzichte der zeventiende innemen. Zij toch ont deden de *Nederlandsche* dichtkunst van de slaafsche banden der eenvormigheid, en wisten de regelmatigge schoonheden der *Fransche* school door de stoutere vlucht en levendiger ontboezemingen der nieuweren *Duitsche* letterkunde te veredelen. Niet oneigenaardig worden zij dan ook door sommigen met den naam van *overgangsdichters* bestempeld. HIERONYMUS VAN ALPHEN, in 1746 uit een aanzienlijk geslacht geboren, werd, na te *Leyden* tot Meester in de rechten bevorderd te wezen, Procureur-Generaal bij het hof van *Utrecht*, daarna Pensionaris van *Leyden* en eindelijk Raad en Thesaurier-Generaal van de Unie. Der Stadhoudersgezinde partij toegedaan, werd hij in 1795 van zijne betrekking ontzet, en leefde tot aan zijnen dood (1803) ambtelooz te 's *Gravenhage*. Kunstgevoel en smaak zijn het voornamentlijk, welke dit zeldzaam vernuft op hooge onderscheiding aanspraak doen maken. Innig godsdienstig van gemoed en met vurige vaderlandsliefde beziel, ademen zijne gedichten ook alle den naar gelang van het onderwerp hiermede overeenstemmenden geest. Zijne *Vaderlandsche Zangen* en *Kinderdichten* maar vooral zijne verhevene *Cantaten*, waaronder de *Starrenhemel* zoo schitterend uitblinkt, verwierven hem eenen onsterfelijken roem. Wellicht al te zeer met GELLERT, KLOPSTOCK en andere *Duitsche* vernuften ingenomen, schatte hij de letterkunde onzes vaderlands niet altijd op den waren prijs: voorzeker zoude anders zijn invloed op de richting onzer dichtkunst beslissend geworden zijn; thans vond hij te veel tegenkanting. Zijne proeven van *Sichtelijke Mengelpoëzij* (ten jare 1772 in gemeenschap met den Pensionaris van *Haarlem*, PIETER LEONARD VAN DE KASTERLE, mede een keurig dichter, uitgegeven), zijne *Gedichten en Overdenkingen* (1777), zijne *Nederlandsche gezangen* (1779), zijne nimmer geëvenaarde

Kleine gedichten voor Kinderen, (1781), zijne *Mengelingen*, zijne *Gezangen der liefde*, zijne *Proeven aan leeders en gezangen voor de openbare godsdienst* (1801) zijn vol waren dichterlijken gloed; zijne *Cantaten* zijn meesterstukken, waarvan *Nederland* geene wedergade bezit. VAN ALPHEN was de schepper van deze dichtsoort in ons vaderland; — in zijnen *Starrenhemel* grijpt hij het menschelijk hart met ware tooverkracht aan, en voert het door de beschouwing van het uitpansel tot de hoogste geestdrijf en schoonste hoop. — Hoezeer van geheel anderen aanleg en vorming, bracht JACOBUS BELLAMY wellicht nog meer dan VAN ALPHEN tot de herleving der dichtkunst toe. In 1757 te *Vlissingen* uit geringe ouders geboren, werd hij tot het beroep van bakker opgeleid; doch hiervoor was zijn dichterlijke geest in het geheel niet berekend. Gelukkig voor hem, dat de toenmalige Predikant te *Vlissingen*, de later zoo beroemde Hoogleraar TE WATER zijnen aanleg bemerkte, zich zijner aantrok, en alle pogingen in het werk stelde, om den veel belovenden jongeling met behulp van eenige edelmoedige beschermers aan de Hoogeschool te *Utrecht* eene meer passende opleiding te bezorgen. Had hij reeds door de lezing van *de Gewaen* aan zijne eerst zeer gebrekkige proeven eene zuiverder strekking en rijker gehalte weten te geven; te *Utrecht* opende zich voor BELLAMY eene nieuwe wereld. Te midden van eene gevaarlijke volksgisting, huisgenoot van eenen later allerhevigsten volksleider, kon het niet anders, of de voor zijn vaderland blakende jongeling moest, vervuld van spijt tegen de toer zóó gehate *Engelachen*, zijne lier voor *Nederland* stemmen. De *Vaderlandsche Zangen van ZWLANDUS* waren hieraan hunnen oorsprong verschuldigd: zijne zangen aan *het Vaderland* en *aan eenen Verrader des Vaderlands* wekten ieders bewondering door de kracht van uitdrukking, welke hij aan zijne vurige verontwaardiging tegen alle vijanden zijns geboortegronds wist te geven; eene iets vroeger verschenen verzameling zijner *Jeugdige Gezangen* onderscheidde zich door de bevalilgheid en liefstaligheid, waarmede zijn kiesche smaak de spelingen van zijnen geest wist te tooijen. Zijn gezond verstand, zijn scheppend vernuft, zijne oorspronkelijke ongedwongene dichtluim konden zich onmogelijk vereenigen met de koude dichtwerken zijner tijdgenooten: van hier zijne ingenomenheid tegen het rijm in de poëzij, en zijne gelukkige pogingen om, ten minsten in de vluchtiger dichtsoorten, de rijmlooze verzen der *Duitschers* en *Engelsoken* in te voeren. In zijne hierop volgende *Gezangen* ontleende BELLAMY uit de vurige liefde voor zijne *Phyllis* dien reinen, gemoedelijken en bevalligen grondtoon, welke zijne minnedichten zoozeer onderscheidt. Algemeen betreurde men dan ook zijn verlies, toen hij, op het punt om zijne studieën in de godgeleerdheid te voltooijen, in acht en twintigjarigen ouderdom (1786) ten gevolge van een noodlottig toeval werd in het graf gerukt. Wie kent niet zijn aandoenlijk meesterstuk *Roozje*, uit de *Proeven van het verstand, den smaak en het hart*; wie verlustigt zich niet in zijne zangen *aan God*, *aan mijne ziel*, *aan het Vaderland*, *aan Chloë*, *aan de Maan*; wie schiept geen behagen in zijne zoo bevallige minuedichtjes *mijne Lier*, *mijn Geboortedag*, *Kwaje*, *eene Vraag*, *de Misbruikte Vrijheid*, of in zijne geestige hekeling van het *Keurslijf*? — Misschien nog gevoeliger verlies leed in 1794 onze vaderlandsche dichtkunst door den dood van den onvergetelijken PIERRE NAKUWLAND, die, in 1764 uit geringe ouders geboren,

doch door zijnen vader, eenen timmerman, met vurigen lust voor reken- en meetkunde beziel, reeds op zijn dertiende jaar de lessen der Hoog- leeren aan het *Amsterdamsche Athenaeum* met vrucht kon bijwonen, en in 1792 tot Hoogleeraar in de Wis- en Natuurkunde te *Leyden* beroepen werd. Zijn verheven, echt dichterlijke en diep wijsgeerige *Orion*, het aandoenlijk *Lijkdicht over zijne gade en kind*, zijne zoo bevallige en geniale vertalingen van het *Duisje* van ANARRON en van de *Lijkklacht van Moschus op het graf van Bion*, zijn onwraakbare bewijzen, dat hij de sierlijkheid van TRIBULLUS en de zoetvloeiendheid van OVIDIUS aan de stoute vlucht van PINDARUS in zijne dichterlijke ontboezemingen wist te paren.

b. Prozaschrijvers.

Werd gedurende dit tijdperk de *Latijnsche* poëzij nog steeds met ijver beoefend, ook in den ongebonden stijl bedienden zich de uitstekendste vernufters nog voortdurend van het *Latijn*, als algemeene taal, ter mededeeling van hunne nasporingen en overdenkingen; maar tevens vermeerderde allengs ook het aantal prozaschrijvers in onze moedertaal, en nog in de eerste helft dezer eeuw zien wij mannen optreden, welke met HOOFT, VAN HEEMSKERK en BRANDT als grondleggers van den waren prozastijl in ons vaderland mogen gelden. — Ten aanzien der geschiedenis verwierven de werken van GERARD VAN LOON, CORNELIS VAN ALKEMADE en FRANS VAN MIERIS, schoon wat voorstelling en uitdrukking betreft van geene bijzondere waarde, grooten naam. GERARD VAN LOON lichtte de vaderlandsche penningkunde door de geschiedenis toe, doch begon zijnen arbeid eerst met de regering van PHILIPS II. Dit werk, dat in 1713 onder den titel van *Nederlandsche Historiepenningen* het licht zag, is in eenen vrij zuiveren, beschaafden en somwijlen zelfs levendigen stijl geschreven. Ook in zijne *Aeloude Hollandse Historie* (1734) en *Aeloude Regeringswijze van Holland* (1744) vindt men veel merkwaardigs over den tijd vóór en onder de eerste Graven van dit gewest. In 1748 bewees hij op duchtige gronden de voormalige leenroerigheid van *Holland* aan het *Duitsche Rijk*. — CORNELIS VAN ALKEMADE, in 1654 te *Rotterdam* geboren, verklaarde, benevens de Grafelijke munten, ook onderscheidene gewoonten der middeleeuwen in ons vaderland, onder anderen in zijne *Dischplotygheden, Kampregt*, enz., maar bezat naar veler meening meer vlijt dan oordeelkunde. Zijn *Jouker-Fransen oorlog* blijft echter steeds eene merkwaardige bijdrage tot de kennis van den laatsten tijd der *Hoeksche* en *Kabeljauwsche* twisten. — Meer geschikt om na te slaan, dan wel om achtereen te lezen, zijn de werken van FRANS VAN MIERIS uit *Leyden*, die in 1726 begon met de munten en zegelen der Bisschoppen van *Utrecht* uit te geven, en hierop in 1732 de *Historie der Nederlandsche Forsten* en in 1740 de *Oude Chronijk van Holland*, en later nog meerdere geschriften betrekkelijk het gewest en de stad zijner geboorte deed volgen. — Ook SIGEBERT HAVERKAMP door zijne *Inleiding tot de Vaderlandsche Geschiedenis*, SIMON EIKELBERG door zijne berichten omtrent *West-Irland* en in het bijzonder wegens *Alkmaar*, en GERARD DUMBAR door zijne mededeelingen omtrent *Deventer* verdienen grooten lof; maar zij staan in gehalte verre achter bij den ijverigen en gemoedelijken JAN WAERMAAR, die ook ten aanzien

van de zuiverheid, duidelijkheid en deftigheid van uitdrukking op meerdere onderscheiding dan de voormelde schrijvers aanspraak heeft. JAN WAGENAAR werd in 1709 te *Amsterdam* geboren uit ouders van den deftigen middelstand, die, wat hunne godsdienstige denkwijze betreft, tot de *Collegianten* behoorden. Tot den koophandel opgeleid, bekoorde hem echter vooral de geschiedkunde, en weldra hield hij zich onvermoeid met het verzamelen van bouwstoffen tot eene geschiedenis zijns vaderlands onledig. Na vijftien jaren van voorbereiding, gedurende welken tijd hij tevens aan eene uitvoerige, nog hooggeschatte beschrijving van den *Tegenwoordigen Staat der Vereenigde Nederlanden* mede werkzaam was, sloeg WAGENAAR met ijver de hand aan het schrijven zijner *Vaderlandsche Historie, of Geschiedenissen der Vereenigde Nederlanden, inzonderheid die van Holland, van de vroegste tijden af tot op het jaar 1751*, welk werk van 1749 tot 1759 in 20 deelen het licht zag. Gemis van rechtskennis, vooral ten aanzien der middeleeuwen, eenzijdigheid ten voordeele der staatsgezinde partij en te uitsluitende behandeling van de geschiedenis der Provincie *Holland* zijn hem niet altijd zonder grond ten laste gelegd. In de laatste jaren zijn echter deze gebreken dikwijls te breed uitgemeten, met voorbijzien van den ijver, de naauwgezetheid en de goede trouw, waardoor zijn werk niet alleen als eerste proeve eener doorlopende geschiedenis dezer landen groote verdiensten heeft, maar ook nog steeds blijvende waarde bezit. Jammer slechts, dat zijne eenvoudige en nette schrijfwijze meer afgemeten en koel dan hartelijk is, en daardoor minder belangstelling verwekt dan het gewicht der zaken vereischt. Ter belooning van zijnen arbeid werd hij in 1758 benoemd tot geschiedschrijver der stad *Amsterdam*, welke zich toen op den hoogsten trap van haren bloei bevond. Eene geschiedenis en plaatsbeschrijving dier stad in drie deelen in folio, geheel in den geest der *Amsterdamsche* regeering, die juist niet alle oorkonden aan den schrijver schijnt te hebben medegedeeld, was de vrucht van latere jaren. Tot aan het jaar van zijn overlijden (1773) gaf hij nog verschillende staatkundige gelegenheidsschriften uit, waarin zijne gemoedelijke vaderlandsliefde en gematigdheid en duidelijksten doorstralen. — Grooten lof, ook wegens zijnen stijl, verdient de mede als dichter niet ongunstig bekende, geneesheer SIMON STRIJL, die in 1804 binnen zijne geboortestad *Harlingen* overleed. Zijn luisterrijk tafereel van de *Opkomst en Bloei der Vereenigde Nederlanden*, hetwelk door eene keurige vertaling der juist niet zeer grondige verhandeling van TURPIN over de opkomst en den ondergang der oude en hedendaagsche republieken werd voorafgegaan, is vol treffende karakterschilderingen en scherpzinnige opmerkingen; het toont eene grondige kennis van den handel, de nijverheid, de staatsregeling en het staatsbeleid der *Vereenigde Nederlanden*, draagt den stempel eener levendige maar verstandige vaderlandsliefde, en is in eenen vurigen en weglependen stijl opgesteld. De even vrijzinnige als algemeen geachte STRIJL werd bij de staatsberoeringen van 1795 tot lid der eerste Nationale Vergadering verkozen: toen echter zijne anders boeiende welsprekendheid ten voordeele van een gematigd *Foederalismus* bij de heftige volksleiders geen ingang vond, onttrok hij zich aan het openbaar staatsleven, om zich verder met letteroefeningen bezig te houden. Vooral in de bekende verzameling der *Levensbeschrijvingen*

van *Nederlandsche mannen en vrouwen* treft men eenige meesterstukken van zijne hand aan; hieronder verdient het leven van den grooten tooneelkunstenaar JAN PUNT, waarin zijne schildering van den brand des schouwburgs te *Amsterdam* in 1772 als eene der levendigste voorstellingen van dergelijke onheilen, die in eenige taal bestaan, mag worden aangemerkt, hooge onderscheiding. — De *Maecenas* van BELLAMY, de kundige JONA WILLEM TE WATER, geboren te *Middelburg* in 1740, eerst Predikant te *Flissingen* en Historieschrijver van *Zeeland* (1776), later Hoogleraar in de Godgeleerdheid en Kerkelijke geschiedenis te *Leyden* (1779), verwierf zich mede blijvenden roem door zijne *Historie van het verbond en de smoeschriften der Nederlandsche Edelen, ter verkrijging van vrijheid in den godsdienst en burgerstaat*, welk werk, hoezeer veel minder wegslepend, maar tevens grondiger dan het bekende tafereel van SCHILLER, evenwel goed geschreven mag hoeten, en door eenen rijken schat van oorkonden is gestaafd. TE WATER was tevens een oordeelkundig verkort van WAGENAARS *Vaderlandsche Historie* (tot aan den dood van WILLEM I) in vier deelen. — Ook de arbeid van den bekwamen raadpensionaris LAURENS PIETER VAN DE SPIEGEL, vooral zijne zaakrijke verhandeling over den *Oorsprong en de Historie der Nederlandsche regten*, en die van den geleerden PIETER BONDAM, Historieschrijver van *Gelderland*, mogen bij de opsomming onzer geschiedschrijvers niet onvermeld blijven, al moeten de werken van MEERMAN, ENGELBERTS, VAN WIJN, KLUIT en LUZAC hierbij op den voorgrond gesteld worden. — JOHAN MEERMAN, heer van *Dalem*, zoon van den geenszins onberoemden staatsman van dien naam, werd in 1753 te 's *Gravenhage* geboren, en vormde zich op de Hoogeschoolen van *Leipzig*, *Göttingen* en *Leyden*. Reeds zijn eerste werk, eene verhandeling over de slaking van het voormalig leenverband tusschen het heilige *Roomse Rijk* en de *Vereenigde Nederlanden*, maakte eenen levendigen indruk; maar vooral was het zijne geschiedenis van WILLEM, *Roomsch Koning*, in 5 deelen (1797), welke zijnen roem als geschiedschrijver vestigde. Door rijkdom en geboorte, en meer nog door bekwaamheden uitstekende, nam hij eerst als afgevaardigde bij de *Algemeene Staten* aan de openbare aangelegenheden deel; doch afkeerig van de beginselen der staatsomwenteling dier tijden, verliet hij in 1797 zijn vaderland, doorreisde ten tweeden male een groot deel van *Europa*, en schonk ons in zijne *Reizen* keurige bijdragen tot menschen- en volkenkennis. Koning LODEWIJK trachtte hem aan zich te verbinden, en NAPOLEON benoemde hem tot *Senateur* en Officier van het Legioen van Eer. Even lofwaardig door zijne belangelooze diensten en vrijmoedige geschriften ter gunste van zijn vaderland, als wegens de onkrenkbare trouw aan eenen eens gezworen eed, verwijderde zijn eerst latere terugkeer in *Nederland* hem van alle bemoeijingen met staatkundige aangelegenheden, en overleed hij als ambteloos burger in 1815. — ENGELBERTS schreef van 1796 tot 1799 een doorwrocht werk over de *Aloude gesteldheid der Vereenigde Nederlanden tot op de grafelijke regering*, en verdedigde in een afzonderlijk werk de eer der *Nederlandsche natie*. Hij werd in zijne nasporingen vooral bijgestaan door HENDRIK VAN WIJN, Pensionaris van *Gouda*, en later tot in hoogen ouderdom (st. 1831) Archivarius des rijks; diens bijvoegselen en nalezingen tot WAGENAARS *Vaderlandsche Historie*, *Historische Avondstonden*, en *Huissittend Leven* deden hem kennen als door-

kneed in de oudheden en geschiedenissen des vaderlands; vooral de beide laatste werken zijn schatkamers voor de kennis der oude zeden, gebruiken, letterkunde en oudheden van *Nederland*. — Reeds iets vroeger had de in staathuishoudkunde en handelsrecht zóó ervaren *Leydsche* Hoogleeraar ELIAS LUZAC in zijne meesterlijke omwerking van een, waarschijnlijk ook door hem geschreven, *Fransch* werk over de geschiedenis van den handel en de scheepvaart der *Nederlanders*, onder den titel van *Hollands Rijkdom*, de bronnen van onze welvaart met wijsgeerige scherpzinnigheid aangewezen. — Zijn ambtgenoot ADRIAAN KLUIT opende voor de beoefening der geschiedenis onzes vaderlands eene nieuwe baan; hij wees de gebreken aan, waarmede de meeste geschiedkundigen door hunne meer staatsgezinde denkbeelden of neiging tot volkssoevereiniteit behebt waren, en stelde het *Nederlandsch* staatsrecht in een geheel nieuw licht. In 1735 te *Dordrecht* geboren, bekleedde hij achterevolgens verschillende betrekkingen aan de *Latijnsche* scholen te *Rotterdam*, 's *Gravenhage*, *Alkmaar*, *Leeuwarden* en *Middelburg*, en werd in 1776 in deze laatste stad Hoogleeraar; later nam hij de betrekking aan van Hoogleeraar in de *Vaderlandsche* Oudheden te *Leyden*, welken post hij aanvaardde met eene redevoering *Over het regt der Nederlanden tot afzwering van Filips*. Na een doorwrocht werk over de geschiedenis van het graafschap *Holland* en *Zoeland* in de *Latijnsche* taal, verschenen van hem eene handleiding tot het oude *Nederlandsche* volksrecht en eene geschiedenis der verbonden van het *Vereenigd* *Nederland*. Zijne stellingen strookten echter geenszins met die der volksleiders van 1793, zoodat hij van zijne betrekking werd ontzet, waarin hij eerst na den vrede van *Amiens* door het meer rekkelijk staatsbewind werd hersteld. Koning *LODEWIJK* droeg hem in 1806 den leerstoel der statistiek te *Leyden* op; doch reeds in 1807 stierf hij ontijdig als een der slachtoffers van *Leydens* ramp. Gedurende de verwijdering van zijn hoogleeraarsambt, bearbeidde hij zijne zóó voortreffelijke *Geschiedenis der Hollandsche Staatsregering* in 5 deelen, waarin hij de betrekkingen der vroegere regenten tot de inwoners, den afwisselenden staat van adel en gemeente, den toenemenden invloed des volks, de oprichting en wetgeving der steden door de vorsten, den oorsprong, invloed, macht en regering der staten en stadhouders meesterlijk ontweekt, terwijl hij zijne meeningen steeds door oorkonden tracht te staven. KLUIT mag met recht als het hoofd eener geschiedkundige school in ons vaderland worden aangemerkt, welke, meer en meer bijval vindende en de vooringenomenheid tegen het stadhoudelijk bewind gaandeweg verminderende, echter meermalen de wijze gematigdheid van haren leidsman uit het oog verloren heeft en verliest. — Naauw bij de geschiedkunde sluiten zich de levensbeschrijvingen van doorluchtige mannen aan. Dit tijdperk mag met reden roem dragen op het *Leven van Prins Willem I*, door den schranderen staatsman en geleerden *Zeeuw* LEVINUS FERDINAND DE BEAUFORT in het begin der achttiende eeuw, en op het *Leven van Joannes Camphuis*, den fieren landvoogd van *Nederlands Indië*, door den beroemden ONNO ZWIER VAN HAREN, welk laatste werk even als de *Geuzen* alleen eene meerdere beschaving noodig heeft, om tot de voortreffelijkste voortbrengselen dier eeuw gerekend te kunnen worden. — Voor de land- en volkenkunde van *Indië* leverde de vlijtige Predikant te *Amboina* en *Banda*, FRANÇOIS

VALENTIJN, in zijn kolosiaal *Oud en Nieuw Oost-Indië* of *Nederlands mogendheid in die gewesten*, kostbare, doch ruwe bouwstoffen, die zich door naauwkeurigheid en waarheidsliefde onderscheiden, voornamentlijk wanneer het de *Molukken* en *Java* geldt. — De *Hedendaagsche Historie of Tegenwoordige Staat van alle volkeren in alle wereldeelen*, door den boekhandelaar TIRION uitgegeven en door onderscheidene schrijvers (onder anderen WAGENAAR) bewerkt, is meer bijzonder ten aanzien van ons vaderland nog heden ten dage van groote waarde. Onder de stedebeschrijvingen mogen, na die van *Amsterdam*, de werken van VAN MIERIS, DE RIEMER en VAN OOSTEN DE BRUIN over *Leyden*, 's *Graevhage* en *Haarlem* als de voortreffelijkste onder vele genoemd worden; terwijl eene verzameling der merkwaardigste tochten onzer landgenooten, van 1784 tot 1787 bij CONRADT en VAN DER PLAAT onder den titel van *Nederlandsche Reizen* uitgekomen, mede niet onopgemerkt mag worden voorbijgegaan.

Hadden wij bij het vermelden der prozaschrijvers alleen smaak en stijl in aanmerking genomen, dan zoude voorzeker de geestige JUSTUS VAN EFFEN alleroerst onze aandacht verdiend hebben. Hij was geboren te *Utrecht* in 1684, en paarde aan uitgebreide kunde en belezenheid, zuiveren smaak en groote wereld- en menschenkennis, tevens eene nog onovertroffen losheid en bevalligheid van stijl en voordracht. Zijn vader, zelf Luitenant, bestemde hem voor de krijgsdienst; doch hiertoe had hij geenen lust, en verwierf in 1727 te *Leyden* den graad van Doctor in de rechtsgeleerdheid. Toen hem alleen door toeval het hoogleeraarschap te *Utrecht* was ontgaan, wijdde hij zich aan den meer beperkten kring van huisonderwijzer van aanzienlijke jongelieden; zijne uitgebreide wereldkennis, door hem, vooral als Gezantschaps-Secretaris naar *Engeland* (1714 en 1727) en als geleide van een *Duitsch* Vorst naar *Zweden* (1719) verzameld, en zijne ongemeene bedrevenheid in de reeds toen zoo algemeen gesochte *Fransche* taal, maakte hem hiertoe boven velen geschikt. Later werd hij Commies van 's lands magazijnen te 's *Hertogenbosch*, maar liet deze betrekking grootendeels waarnemen, en gaf zich geheel aan zijnen letterkundigen arbeid over, totdat hij in 1735 ter laatstgemelde stede overleed. Mogten reeds zijne werken in de *Fransche* taal, als de *Misanthropie*, *Nouveau Spectateur Français* en andere, groote goedkeuring verwerven, hij vereeuwigde zijnen naam vooral door den *Hollandschen Spectator* (1731—1735), waarin hij ten aanzien der geestigheid, waarheid, juistheid en gepastheid van stijl wellicht met ADDISON mag worden gelijk gesteld, en den *humoristen* onzer dagen duurzaam tot voorbeeld strekken kan. Het geheele werk, eene rijke verzameling van luimige, soms ook ernstige vertoogen over de gewoonten, gebreken en misbruiken van zijnen tijd, is nog heden veelzijdige behartiging waardig en kan niet genoeg aan het opkomend geslacht worden aanbevolen. Als 't keurigst onder zooveel schoons worden de zoogenoemde *Agnetjes*, drie vertoogen, waarin eene *Hollandsche* burgervrijaadje onnavolgbaar schalk wordt voorgesteld, zoowel door geleerden als ongeletterden geprezen. — Niet ongelukkig slaagden tegen het laatst van dit tijdperk twee vriendinnen, ELIZABETH WOLFF, geboren BEKKER, en AGATHA DEKEN, om den geestigen luim van VAN EFFEN in den roman over te brengen. Zagen wij in het vorig tijdperk den romantischen schrijftrant in de *Arcadia* van HEEMSKERK

ontkiemen, tot nog toe waren alleen frauwe navolgingen van dit meesterwerk verschenen, en eerst de *Sara Burgerhart* (1782), *Willem Levend* (1784—5), *Abraham Blankaert* (1787) en *Cornelia Wildschut* (1793) der beide voornoemde schrijfsters riepen bij ons den waren roman in het leven. ELIZABETH BEKKER, in 1738 te *Vlissingen* geboren, verbond zich na den dood van haren echtgenoot WOLFF, Predikant in den *Beemster*, door de innigste vriendschap met AGATHA DEKEN, vroeger jufvrouw van gezelschap, welke tot haren dood (1804) onafscheidelijk aan eerstgenoemde gehecht bleef. Kenschetste zich ELIZABETH WOLFF door geestigheid, sijne boert, scherp, wel eens bijtend vernuft, hare vriendin onderscheidde zich door ernst en gestrengheid in het zedelijke, gepaard aan eene onbekrompen denkwijze in het leerstellige van de Godsdienst. Geen wonder dat de beide vriendinnen zich vele min verlichten tot vijanden maakten, en toen zij niet schroomden ook over staatkundige aangelegenheden bijtende waarheden te zeggen, moesten zij bij de omwenteling van 1787 ten lande uitwijken, en onthielden zich gedurende eenigen tijd in *Bourgogne*. Beider romans mogen aangemerkt worden als de beste uitdrukking van het *Hollandsch* volkskarakter, zoo als het zich in allerlei verscheidenheden in 't gemeene leven vertoonde, en de vrolijke, goedhartige, wel eens dartele, maar toch verre van lichtzinnige *Sara Burgerhart* zal, benevens zoo vele andere karakterschakeeringen, steeds eene uitmuntende studie voor onze zich vormende schrijvers opleveren. — Niet geheel vrij van het *Sentimenteele*, dat iets later ons uit *Groot-Britannië* en *Duitschland* aanwoei, en waaraan ook de onsterfelijke FEITH in zijne *Julia* en *Ferdinand en Constantia* offers bracht, waren ELIZABETH MARIA POST, die, in 1756 te *Utrecht* geboren en met den Predikant OVERDORP gehuwd, in 1788 en 1791 *Het Land en Reinhard* uitgaf, doch niet bij de voornoemde schrijfsters mag vergeleken worden. — De wansmaak voor het *Sentimenteele* werd echter spoedig met kracht bestreden door BELLAMY en diens vrienden, en ten laatsten geheel verdreyen door den *Modernen Helicon* (1804), het meesterstuk in boertigen luim van AREND FOKKE SIMONSZOON (geb. 1755), dien wij om zijne vroegere werken nog tot dit tijdperk brengen. Hij was zooa van den bekenden kunstgraveur SIMON FOKKE, werd in 1778 te *Amsterdam* boekhandelaar, en toen hij in dit bedrijf niet naar wensch slaagde, verwierf hij eene juist niet zeer voordeelige betrekking ter griffie dier stad. Getuigde zijn *Katechismus van kunsten en wetenschappen* in elf deelen van eene uitgebreide geleerdheid, zijn grootste roem was hij evenwel verschuldigd aan zijne boertige voorlezingen bij de Maatschappij *Felix Meritis*. Zijne boert, meest *parodie* van ernstige onderwerpen, waarin hij zich echter met loffelijke naauwgezetheid van het heilige en eerwaardige onthield, en doorgaans eene uit geschiedenis en letterkunde ontleende *carricatuur*, vol kunde, luim en geest, bevattende, werd nog verhoogd door zijne onnavolgbare voordracht. Behalven zijnen *Modernen Helicon*, zullen zijne *Boertige Reis door Europa* en *In het hoekje van den haard*, waarin hij de geschiedenis van *Frankrijk* en *Engeland* voorstelt, en zijn *Ironisch-Komisch Woordenboek* steeds met graagte gelezen worden, al missen zij ook dat ware leven, hetwelk alleen de schrijver er op het spreekgestoelte aan wist te geven. Met de *Fransche* overheersching verloor FOKKE grootendeels zijn bestaan, en hij overleed in behoefte, ten jare 1812.

Wij mogen niet van deze meer vluchtige schrijfsorten tot meer wetenschappelijke overgaan, zonder eenige werken te vermelden welke de rei openen der later zoo menigvuldige tijdschriften, en, bij veel middelmatig, nu en dan ook schatbare bijdragen tot den opbouw van wetenschappen en letteren bevatteden. De verdiensten van de *Vaderlandsche Letteroefeningen*, sedert 1761 uitgegeven, en van het *Algemeen Oefenschool der kunsten en wetenschappen* zullen met opzicht tot het tijdperk, hetwelk wij behandelen, wel niet ontkend kunnen worden. Ook in de zoo menigvuldige kunstgenootschappen kwam meer leven, en weldra ontstond uit verscheidene hunner de *Maatschappij van Nederlandsche Letterkunde te Leyden*, welke langen tijd aan het hoofd onzer letterkundige ontwikkeling stond en zich nog heden gunstig onderscheidt. De Maatschappijen *Felix Meriti* te Amsterdam en tot Nut van 't Algemeen in geheel ons vaderland, werkten krachtig en met gewenschten uitslag mede tot de vorming en veredeling van hoogere en lagere standen: door de stichting dezer laatste (1784) heeft JAN NIEUWENHUIZEN, Doopsgezind Predikant te Monnikendam, zich eenen onsterfelijken naam verworven.

Voor zoo verre wij gedurende dit tijdperk ijverige voorstanders en bevorderaars der godgeleerdheid, rechtsgeleerdheid, geneeskunde, wis- en natuurkunde of bespiegelende wijsbegeerte kunnen opsommen, zijn hunne werken nog meestal in het *Latijn* geschreven; FRANS HEMSTERHUIS bezigde zelfs het *Fransch*, als meer algemeen verspreid, ter mededeeling zijner wijsgeerige bespiegelingen. In de godgeleerdheid brachten de weder aangewakkerde geschillen der *Coccejanen* en *Voetianen*, waarbij toen ook de *Lampisten* of *Ernstigen* als partij optraden, wel eenen rijken oogst van twistschriften te voorschijn; doch, met uitzondering wellicht van ARNOLD MOONEN, JACOBUS NYLÖE, HERMAN VENEMA en JOHANNES STINSTRÄ, kan aan geen onzer kanselredenaars vóór het midden der achttiende eeuw, in dit overzicht eene plaats worden ingeruimd. De leerredenen van ALLARD HULSHOFF zouden vermelding verdienen, indien deze niet door zijne wijsgeerige verhandelingen, welke zich door duidelijkheid, beschaafdheid en gepaste levendigheid van stijl onderscheiden, meer bepaald onze aandacht trok. Hij werd in 1734 te Groningen geboren, en overleed in 1793 als leeraar der *Doopsgezinden* te Amsterdam; zijne wijsgeerige betoogen ademen alle eene vurige godsvrucht, en prijzen zich door geleidelijkheid en strenge redeneering aan. — Het *Kort begrip der wijsbegeerte* van den Hoogleeraar DIONYSIUS VAN DE WIJNPERSSE vordert, dat wij ook dezen grondigen en vlijtigen geleerde nevens HULSHOFF eene plaats geven. — Meer in het bijzonder moeten wij stilstaan bij JAN FLORIS MARTINET en JOANNES LE FRANÇO VAN BERKHEIJ, die de behandeling van onderwerpen uit het gebied der natuurkundige wetenschappen door bevaligheid van stijl en voordracht wisten te veraangenaamen. De eerste, Predikant te Edam, later te Zutphen, gaf in zijnen zoo doelmatigen *Katechismus der Natuur* (1778) een werk uit, hetwelk, voor alle klassen van lezers berekend, langen tijd met de uiterste graagte gelezen, door DE VRIES met aantekeningen verrijkt en later door UILKENS naar de behoefte des tijds omgewerkt werd. De overige geschriften van MARTINET, vooral zijne geschiedkundige, zijn van veel minder gehalte, schoon zij alle getuigen van vurige vaderlandsliefde en rijke beleezenheid. Minder

voor alle standen geschikt was het in vele opzichten belangrijk werk over de *Natuurlijke Historie van Holland en van het Rundvee* van LE FRANCO VAN BERKHEIJ, die, te Leyden geboren, aldaar de betrekking van Lector in de natuurlijke geschiedenis bekleedde.

Ook buiten de godgeleerdheid vond de welsprekendheid in meer bepaalden zin gedurende dit tijdperk weinig of geene beoefenaars. Onder onze staatsmannen vóór 1795 ontmoeten wij niemand, die zich door eene krachtige en sierlijke voordracht onderscheidde. De zuiverheid van taal bij de behandeling van staatszaken werd zelfs, even als vroeger, doorgaans geheel verwaarloosd. Alleen HERMANUS NOORDKERK, die in 1771 te Amsterdam overleed, is als welsprekend pleitbezorger vermaard geworden. — Met andere voortbrongseelen van welsprekendheid, als lof- of lijkredenen of redevoeringen over geschied- of letterkundige onderwerpen, was het weinig beter gesteld; de *lijkrede op Willem IV* en de *Proeve van eene nationale zedelijke leerreden* van ONNO ZWIER VAN HAREN, benevens de *lijkrede* van SIMON NAUTA, Predikant te *Woltega*, op dezen beroemden staatsman en dichter, verdienen veellicht alleen eene loffelijke vermelding, daar zij zich door eenen levendigen en sierlijken stijl, hoezeer niet door zuiverheid van taal, onderscheiden. — De taalkunde daarentegen werd in dit tijdperk veelzijdig beoefend. Niet alleen gaven ARNOOLD MOONEN, WILLEM SEWEL en JACOBUS NYLOË in het begin dezer eeuw vrij volledige werken over de *Nederduitsehe Spraakkunst* in het licht, en schreef zelfs ADRIAAN VERWER eene doorwrochte verhandeling in het *Latijn* over dit onderwerp, maar in LAMBERT TEN KATE HERMANSZON en BALTHAZAR HUIJDEGOPER verkregen wij twee taalgeleerden van den eersten rang. De eerste, hij velen als wetgever der *Nederlandsche taal* bekend, werd in 1674 te Amsterdam geboren, en vestigde vooral zijne aandacht meer bijzonder op onze moedertaal in haren grooten rijkdom en verwantschap met die van andere volkeren, vooral met het *Moeso-gothisch*. Vervolgens breidde hij zijne vergelijkingen ook tot het *Frank-Duitsch*, *Angelsaksisch*, *Hoogduitsch*, *IJslandsch* en *Boeren-Friesch* uit, en gaf eindelijk zijne *Aanleiding tot de kennisse van het verhevene deel der Nederduitsehe sprake* in druk, welke in wijsgeerig overzicht en scherpzinnig indringen in den geest der algemeene taalkunde later slechts door BILDERDIJK, en in muzikale ontleding der klanken door KINKER overtroffen is. Hij overleed in 1732, en zag zijn voetspoor door vele ijverige taalgeleerden gevolgd. Nevens TEN KATE verspreidde de keurige HUIJDEGOPER het meeste licht over het wijsgeerig gedeelte onzer moedertaal, ofschoon hij in verscheidene opzichten van hen verschilde, en veel tot de tweespalt over spelling en woordgronding toebrecht, welke tot heden in onze taal gebleven is. Volgens eenigen overtrof hij TEN KATE nog in juist oordeel en fijnen smaak; zonder tegenspraak heeft hij ons in zijne verbeterde uitgave van MELIS STOKKE en in zijne *Proeve van Taal- en Dichtkunde op Fondels vertaling der Herscheppingen van Ovidius* (1730), waarvan later door de zorg van FRANS VAN LELIJVELD en NICOLAAS HINLOPEN eene veel verbeterde druk (1781) verscheen, twee meesterstukken van diepzinnige oordeelkunde geschonken, welke nog tegenwoordig tot de voornaamste bronnen van *Nederlandsche taalstudie* behooren. Mogt hij in zijnen geschiedkundigen arbeid somwijlen door gewaagde stellingen grovelijk dwalen, wij moeten echter geenszins vergeten, dat hij het eerst de valscheid der *Rijmchronijk* van KLAAS

KOUJN, waarvan zelfs **WAGENAAR** zich bij zijnen arbeid bediend had, aan het licht bracht. — Ook de *Spiegel Historiaal* van **VAN MAERLANT** werd het voorwerp van vernieuwde aandacht, daar **JACOB AERNOUT CLIGNET** en **JAN STERNWINKEL** hiervan eene keurige uitgave bezorgden. — De beroemde **ADRIAAN KLUIT** eindelijk maakte zich mede ten aanzien der moedertaal verdienstelijk, daar hij het werk van **DAVID VAN HOOGSTRATEN**, ter regeling der geslachten in onze moedertaal, tot meerdere volkomenheid bracht (1783).

Wij besluiten deze afdeeling met eene korte opgave der voornaamste geschriften, betreffende het beschouwend gedeelte der dichtkunst en welsprekendheid, welke in dit tijdperk het licht zagen. De *Beginselen of Kort begrip der Nederijkkunst* van **DAVID VAN HOOGSTRATEN** (1725), waarin de voornaamste spraakwendingen en figuren met voorbeelden uit de beste vaderlandsche dichters opgehelderd werden; — de aanmerkingen van **HUIJDECOOPER** betreffende de dichtkunst in zijne *Proeve van Taal- en Dichtkunde*; — de *Bijdragen tot opbouw der vaderlandsche letterkunde*, door verschillende schrijvers; — de fraaije vertaling van **MOSES MENDELSSOHN** *Over het verbeene en naive door den hoogleeraar VAN GOENS*; — maar vooral de *Theorie der schoone kunsten en wetenschappen* naar **RIEDEL** door **HIERONIMUS VAN ALPHEN** en de door **JERONIMO DE BOSCH** beantwoorde prijsvragen: *Over de middelen ter verbetering der Nederlandsche Poëzij* en *Over het aangeborene in de Poëzij*, droegen veel bij tot eene meer wijsgeerige beoefening der fraaije letteren, en hadden eenen gunstigen invloed op de vorming van het opkomend geslacht.

VIERDE TIJDPERK.

Sedert 1795.

De algemeen erkende stelling, dat tijden van spanning dikwijls eenen gunstigen invloed op de ontwikkeling en den bloei van letteren en wetenschappen uitoefenen, wordt door de geschiedenis der *Nederlandsche letterkunde* treffend bevestigd. Zagen wij toch gedurende den gedenkwaardigen strijd onzer voorvaderen tegen *Spanjes* wereldmacht, poëzij en proza niet allee n zich vormen, maar tevens in vollen luister schitteren; ook de steeds menigvuldiger voorboden van volksberoering hadden reeds in het midden der achttiende eeuw, na een tijdperk van afmatting en insluimering, het morgenrood van eenen zomerdag te voorschijn geroepen, welke eerst in vollen glans zou prijken, zoodra een even vreeselijk, als heilzaam onweder de lucht zuiverde. **FEITH**, **BILDERDIJK** en **VAN DER PALM** waren de mannen, die, bij de orkanen der staatsomwentelingen, onze letterkunde met een jeugdig leven bezielde; zij wisten aan de kernachtigheid van **HOOFD** en **VONDEL** en aan de beschaving van **HOOGLIET** en **FEITAMA** het gevoel der *Duitschers*, de degelijkheid der *Ouden* en de pracht der *Oosterlingen* te paren. Hun was het voorbehouden, de koude eentonigheid en krachtlooze keurigheid der achttiende eeuw te doen vervangen door behagelijke verscheidenheid en levenvolle gespierdheid. Aan hen en aan hunne nastrevers op deze roemvolle baan is het te danken, dat de volkgeest te midden der vernederingen onzes vaderlands niet is verloren gegaan, maar

aangeprikkeld, gelouterd en verhoogd; — zij eerst hebben onze letterkunde op eene bepaalde hoogte gebracht, vanwaar zij haar hoofddoel, de veredeling van den mensch door beschaving van het hart en verlichting des verstands, onafgebroken kan bevorderen. — Met waar genoeg merken wij hierbij op, dat onze letterkunde, moge al de bezwijmelende overdrijving der nieuwere *Fransche school* eenen oogeblik den voortgang harer ontwikkeling gestuit hebben, eenen gunstigen prikkel in de beoefening van *Groot-Britannië's* geniale schrijvers gevonden heeft.

a. Dichters.

Zelfs al wilden wij de zóó juiste stelling van HORATIUS, dat ware dichtkunst geene middelmatigheid kent, in al hare gestrengheid toepassen; ons tafereel zoude mogelijk door gemis aan schaduwintinten vermoeijen, doch geenszins zich in het bestek, dat wij bij vorige tijdperken aannamen, laten samendringen. Wij zullen evenwel, om niet in te groote uitvoerigheid te vervallen, ons in de eerste plaats tot onze invloedrijkste dichters bepalen, en vervolgens slechts met een enkel woord gewagen van hen, die, het zij door het geringe aantal of de mindere uitgebreidheid hunner voortbrengselen, het zij omdat het wezentlijk fraaije in hunne werken door veel min keurigs wordt ontsierd, geen beslissenden invloed op onze letterkunde hebben uitgeoefend; terwijl wij hierbij tevens opmerken, dat ook onder de overige dichters, welke wij niet in ons bestek kunnen opnemen, verscheidene zich door echt verdienstelijke, soms meesterlijke, nu en dan zelfs geniale ontboezemingen hebben onderscheiden. — De eerste dichter, die onze aandacht trekt, de zóó diep gevoelende РИИВІС ФІТН, had wel reeds vóór den aanvang van dit tijdperk vele zijner werken in het licht gegeven, maar vestigde zijnen roem eerst in den tijd, waarvan wij spreken. In 1753 te Zwolle uit deftige en bemiddelde ouders geboren, werd hij, na zijne opvoeding aan de Hoogeschool te Leyden voltooid te hebben, eerst Burgemeester, vervolgens Ontvanger bij de convoijen en licenten in zijne geboortestad, van welke betrekking hij niet dan bij klimmenden ouderdom op zijn verzoek ontslagen werd, ten einde de laatste jaren zijns levens (st. 1824), te midden zijner vrienden, op het aangename landgoed *Boschwijk*, bij Zwolle, in godvruchtige kalmte te kunnen doorbrengen. Geruimen tijd de vriend en meermalen de mededinger van de Baronesse DE LANNON naar den uitgelooften eereprijs, verwierf hij reeds in 1781 eene dubbele bekrooning voor zijne beide *Lofdichten op de Ruitser*, welke nevens zijnen *Zegesang ter oerjaring van de Overwinning op Doggersbank*, zijn Karel V bij den afstand der Nederlanden aan Filips, zijnen zoon, en zijne ontboezemingen aan de *Vrijheid*, aan mijn *Vaderland*, aan de *vijanden van Nederland*, en aan mijn *Eier* eenen keurigen bundel van echt vaderlandsche zangen vormen. In zijne verwachtingen ten aanzien van een meer vrijzinnig staatsbestuur te leur gesteld, betreurde ФІТН met velen het lot zijns vaderlands; maar, met uitzondering zijner weemoedige *Herinnering aan het voorgeslacht* (1804), klonken geene vaderlandsche toonen meer van zijne lier vóór den val van НАРОДОН, toen een *vijfde* deel zijner *Oden en Gedichten* ruimschoots de bewijzen leverde, dat het oude vuur in den

dichter nog niet was uitgedoofd. — Gevoel was het heerschend kenmerk van alle zijne gedichten; — de toenmalige *Duitsche* school, soms zóó overdreven in de uitdrukking dier gemoedsaandoening, telde hem onder hare volgers. Mogen eenige prozaschriften, de anders wél geschrevene romans *Julia* en *Ferdinand en Constantia*, als ook zijne verzameling van romancen onder den titel *Fanny*, vrij sterk met den toon van overgevoeligheid besmet zijn, evenwel toonden zijne latere brieven over het *Sentimenteels* en over het *Minnedicht*, zijne keurige verhandeling over het *Heldendicht* en zijne belangrijke bijdragen tot de beschaving van VAN HARENS *Geuzen*, dat hij spoedig zijnen geest had weten te louteren, en met recht als scherpzinnig kunstkenner en kunstrechter gehuldigd werd. — Ook der Godsdienst onthield hij zijne dichterlijke hulde niet. Zijne schitterende lierzangen, getiteld: *aan den Mensch* en *Gods goederliervendheid*, zijne alleen voor VAN ALPHENS *Starrenhemel* wijkende Cantaten, *de Menschlievendheid* en *het Onweder*; maar vooral zijne ernstige, meestal gemoedelijke, somtijds verhevene, leerdichten: *het Graf*, *de Ouderdom*, *de Kensaamheid* en *de Wereld*, welke door hunne zoetvloeiende schilderingen zelfs den ongevoeligsten wegslepen en boeijen, verschafte hem eene eerste plaats onder *Nederlands* godsdienstige zangers. Met min schitterenden uitslag beproefde FEITH zijne krachten in het treurspeldicht; zijne treurspelen, hoe uitmuntend door karakterteekening, verraden gemis aan juiste tooneelkennis. Zijne *Thirsa* (1784), waarin hij het bekende onderwerp der *Joodsche* moeder met hare zeven zonen, uit de tijden der *Makkabaeën*, behandelde, en zijne *Lady Johanna Gray* (1791), uit *Engelands* geschiedenis ontleend, bestaan grootendeels uit verhalen en alleenspraken, en zijn deswegens minder ter vertooning gewild; — zijn *Mucius Cordus* (1795) is te zeer in den omwentelingsgeest dier dagen, vol grootspraak en volkstrots, dan dat nog tegenwoordig de overigens fiksche teekening van den fieren *Romein* tegenover den zegevierenden *Porsena* algemeene belangstelling zou verwerven. Alleen zijne uit de *Lusiade* van CAMOËNS ontleende *Ines de Castro*, waarin hij ons schildert, hoe aan *Portugals* Kroonprins de gade zijner keuze door adeltrots en valsche staatkunde wordt ontruk, heeft steeds bij de vertooning grooten bijval ingeogst, daar de karakters van *Ines* en van de *Infante* met meesterhand geteekend zijn. — Nevens FEITH, ja meer nog dan aan hem, zijn wij den hernieuwden bloei onzer dichtkunst verschuldigd aan het genie van WILLEM BILDERDIJK. Niet alleen uitmuntend rechtsgeleerde, beoefende hij tevens in vele opzichten met treffenden uitslag de wijsbegeerte en godgeleerdheid, de geschied- en oudheidkunde, de wis-, sterre- en natuurkunde, de geneeskunde en het teekenen en etsen. Geen minderen roem verwierf hij door zijne grondige kennis van zeer vele *Europeesche* talen, alsmede van het *Hebreeuwsch*, *Arabisch* en *Persisch*; doch vooral door zijne schitterende gewrochten in alle soorten der dichtkunst stichtte hij zich eene duurzame eerezuil: hier toch evenaarde hij eenen PINDARUS in verhevenheid, eenen GOËTHE in scheppingskracht, eenen MILTON in waardigheid van uitdrukking, eenen VOLTAIRE in geest. Teleurstellingen, nooddrift, lichaamskwalen deden in zijn anders wezentlijk godsdienstig gemoed eene wrevelige gemelijkheid ontstaan, welke allengs in zwartgalligheid, ja, zelfs in eene bitterheid jegens andersdenkenden ontaardde, die hem

en aan anderen en aan zich zelven tot last deden strekken. Zijne talrijke, schaars volledig bijéén verzamelde werken, rijke schatkamers van wetenschap en vinding, maar tevens vol driesten hoon tegen verdienstelijke geleerden, hebben zelfs aan zijne vurigste bewonderaars ten dien opzichte luide blijken van afkeuring afgedwongen, en doen hem met al zijne voortreffelijkheden en feilen als een merkwaardig zielkundig verschijnsel voorkomen. In 1756 te *Amsterdam* geboren, vormde hij zich te *Leyden* tot rechtsgeleerde, en vestigde zich in die hoedanigheid te 's *Gravenhage*, waar hij zich steeds als ijverig aanhanger van het *Huis van Oranje* kennen deed, totdat hij na de uitwijking des Stadhouders (1795) insgelijks zijn vaderland verliet. Reeds gedurende dit eerste tijdperk zijns levens verwierf hij door zijne letterkundige voortbrengelen eenen grooten naam; in 1776 bekroond wegens zijn gedicht: *Over den invloed der dichtkunst op het staatsbestuur*, werd hem in het volgend jaar een dubbele eerprijs toegekend wegens zijn dichtstuk: *De ware liefde tot het Vaderland*. Zijne uitmuntende vertolkingen van den *Koning Oedipus* en van den *Oedipus te Kolone (de dood van Oedipus)* door SOPHOKLES droegen veel bij tot de ontkluisering van het tooneeldicht uit de slaafsche banden der oude *Fransche* school. Hoezeer hij in zijne *Verlustiging* (1779) niet minder dan BELLAMY in het rijmloos dicht slaagde, echter gaf hij aan het rijm de voorkeur, en het was wellicht zijn voorbeeld, 't welk dit als noodzakelijk bestanddeel der poëzij bij onze natie in zwang deed blijven. In 1784 gaf hij zijne *Odilde*, in 1785 zijne *Bloemfjens* in het licht; terwijl hij ter zelfder tijd met FEITH, van wien hij later door verschil van staatkundige gevoelens vervreemde, eene verbeterde uitgave der *Geuzen* van VAN HAREN bezorgde. — Tot aan zijne ballingschap laat zich nog meer of min in zijne geschriften eene vrolijke zielstemming opmerken; maar bij zijne omzwervingen in *Engeland* en *Duitschland*, vooral gedurende zijn verblijf te *Brunswijk*, waar hij, schoon afkeerig van den spitsvondig-wijsgeerigen, weinig Christelijken geest der beschaafde standen, geruimen tijd in zijn onderhoud door het geven van onderwijs voorzag, ontwikkelden zich de zaden dier *hypochondrie*, welke hem alles op het zwaar-moedigst deed inzien. Gedurende deze uitlandigheid vervaardigde hij het grootste gedeelte van zijne *Vaderlandsche Oranjezucht*, en vooral dien heerlijken *achtsten Maart te Londen*, vervormde den *Homme de Champs* van den keurigen, doch vaak te koelzinnigen DELILLE in een meesterlijk tafereel van het *Buitenleven* (1803), gaf in 1799 twee deelen *Mengelpoëzij*, in 1804 twee deelen *Mengelingen* en van 1803 tot 1807 vier deelen *Poëzij* in het licht, waarin vooral de navolgingen van OSSIAN zangen elka aandacht trokken. In deze laatste bundels werden mede eenige verdienstelijke gedichten van leerlingen door hem opgenomen. Later bracht hij ook den *Fingal* des *Schotschen* zangers in statige *Alexandrijnen* over: wellicht ware eene sneller versmaat voor de korte, afgebrokene volzinnen en beelden van eenen OSSIAN verkieslijk geweest. — Onder het bestuur van den Raadpensionaris SCHIMMELPENNINGCK (1806), toen de gemoederen allengs bekoeld waren, keerde ook BILDERDIJK in het vaderland terug, en toonde vervolgens in zijne aan Koning LODEWIJK opgedragene *Nieuwe Mengelingen*, dat het oude dichtvuur nog niet was uitgedoofd: zijn *Achilles op Scyros* en de *Assenede*, welke hierin voorkomen, zijn echte parelen aan zijne dichter-

kroon. Den ramp van *Leyden* in 1807 bezong hij niet alleen in een treffend treurdicht, maar zijne *Ziekte der Geleerden*, na zijnen *Ondergang der eerste Wereld*, wellicht zijn meesterstuk, strekte ook tot leniging van den nood zijner stadgenooten. De verjeugdiging van *Auson*, — de schildering der pijn, heilzaam als waarschuwing tegen de slooping des ligchaams, behooren tot de fraaist uitgevoerde partijen van dit treffend leerdicht. — Door koning *Lodewijk* op prijs gesteld en geraadpleegd, hechte *BILDERDIJK* zich met ware genegenheid aan dien welwillenden vorst, en nam in dank de betrekking van voorzitter der tweede klasse van het door dezen opgerichte *Instituut van wetenschappen, letterkunde en schoone kunsten* aan. Toen *Lodewijk* in 1808 zijnen zetel naar *Amsterdam* overbracht, vierde *BILDERDIJK* zulks met zijn treurspel, *Floris V*, waarin hij dezen Graaf als de beschermer der volksvrijheid tegen de kleine dwingelanden van het leenstelsel voorstelde. Behalven dit gelegenheidsstuk gaf *BILDERDIJK* ook nog de wellicht meer verdiensten bezittende treurspelen *Willem van Holland*, *Kormak*, *Cinna* (naar *CORNEILLE*) en eene *Verhandeling over het Treurspel* in het licht. Zijne vertaling van de *Lofzangen van KALLIMACHUS* en zijne zóó vrije navolging van *POPE* in den *Mensoh*, benevens zijne zóó meesterlijke vertolkingen uit *HOMERUS*, *PINDARUS*, *THEOKRITUS*, *HORATIUS*, *QVIDIUS* en *BOËTIUS*, dagteekenen insgelijks meestenendeels uit dit te kortstondig, meergelukkig tijdperk zijns levens, toen reeds zijne *Nejaarsbladen* (1808) en *Winterbloemen* toonden dat hem, zoo niet het dichtvuur, dan toch de goede luim had begonnen te ontvlieden. Met den troonsafstand zijns begunstigers verdwenen zijne uitzichten op eene hem waardige betrekking: door *NAPOLEON* miskend, verloor hij de hem toegekende jaarwedde, en verkeerde soms in werkelijke nooddrift. Zijn *Afscheid* ten jare 1811 in de *Hollandsche Maatschappij van Kunsten en Wetenschappen* uitgesproken, waarin hij *Hollands* aanstaande verrijzenis in de treffendste bewoordingen voorspelt, spiegelt ten vollen zijne gemoedsstemming af: de omwenteling van 1813 bezielde dan ook zijn hart met nieuwe geestdrift. *Hollands Verlossing* (1814), de feestzang *Willem Frederik, Koning der Nederlanden* (1815), zijne *Wapenkreet* en *Vaderlandsche Uitboezemingen* gaven aan het vol gemoed lucht, schoon zijne sombere stemming ook in zijne *Affodillen* (Grafbloemen) bleef voortduren. Wel scheen in zijne *Nieuwe Uitspruitsels* (1817), *Dieren*, *Wit en Rood* en *Nieuwe Dichtschakeeringen* kalmer, zelfs opgeruimder gemoedsgesteldheid te heerschen; maar toen men, beducht voor zijnen overmoed, hem van den leerstoel verwijderd hield, waarnaar hij streefde, en het hem van wege de regeering toegelegde jaargeld te luttel was, om hem voor de bekommelingen des levens te vrijwaren, nam de bitterheid zijns gemoeds de overhand, en beroofde ons van de voltooiing eens meesterstuks, waarvan de vijf eerste, ten jare 1820 in druk verschenen zangen *BILDERDIJK* als episch dichter zelfs boven *MILTON* plaatsen. Zijn *Ondergang der Eerste Wereld*, ten vollen schepping van 't genie, steeds ernstig verheven van stijl, en toch boeiend door rijke verscheidenheid en rollende versmaat, is, schoon *fragment*, het puikdicht onzer letterkunde. De karakters, alle door den dichter geschapen, zijn vormen of van afschrik en misdaad, of van zelfverloochening en deugden, eenen engel waardig. *Hier* een heilig paradijskroost, 't welk, door aardsche schoonheid bekoord, een

reuzengeslacht voortbrengt, welks worsteling met den nog ruwen aardbewoner de dichter maalt met eenen gloed, tot nog alleen eenen DANTZ eigen; *dáár* verbasterde telgen van ADAM door KAIN en SETH, maar nog vol van de ingeschapene reuzenkracht, — en, te midden van al dit grootsche en stoute, eene ELPINE, wier schoon den hemelling boeide, wier schildering ons door liefstalige teederheid streelt en roert! Wie kent niet het gebed van KAIN bij de geboorte zijns oudsten zoons? Wie heeft ooit de heerlijke invlechting van ELPINE met haren hemelschen minnaar zonder ontroering gelezen? — Verre van door deze stoute schepping te zijn uitgeput, leverde BILDERDIJK in zijne *Hekeldichten* naar PERSIUS, *Zedelijke Gispingen*, *Muisen Kikkorsch-krijg* (naar de *Batrachomyomachia* eens *Alexandrijnschen* dichters), *Sprokkelingen*, *Krekelzangen*, *Rotsgalmen*, *Navonkeling*, *Oprakeling*, *Nieuwe Oprakeling*, *de Voet in het Graf*, *Spreuken en Voorbeelden van Saadi*, *de Cycloop* naar EURIPIDES, *Naklaak*, *Avondschemering*, *Vermaking*, *Nieuwe Vermaking*, *Proeve eener navolging van Ovidius Gedaanteverwisselingen*, *Schemerschijs* en *Nasprokkeling* de onwraakbaarste bewijzen van zijnen onverdoofden dichtergloed. Door kwaden luim vervoerd, liet hij de schepping zijner *Elpine* onvoltooid, en leverde door zijne latere ontboezemingen den tijdgenoot tevens het bewijs, dat een BILDERDIJK in staat zou geweest zijn zoo schitterend en verheven heldendicht te voleindigen. — Na in 1830 zijne tweede echtgenoot, de als dichteres door haren *Rodrigo de Goth* naar SOUTHEY, hare *Overstroming van Gelderland* (1809), hare *Gedichten voor Kinderen*, hare bijdragen in de twee door haren echtgenoot uitgegeven bundels *Wit en Rood* en hare treurspelen *Elfride* en *Iphigenia*, dit laatste naar RACINE, met recht beroemde KATHARINA WILHELMINA SCHWICKHARDT, verloren te hebben, overleed BILDERDIJK in den winter van 1831. Eene der zuilen in de Grootte Kerk te *Haarlem* prijkt met den enkelen naam des dichters in gulden letteren, — waardig grafschrift voor *Nederlands* grootst genie. Na zijn overlijden verzamelde men nog enkele onuitgegeven of verspreide gedichten in twee bundels *Nalezingen*, en vierde hem in menig lijkdicht; maar tot nog toe heeft niemand er zich aan gewaagd, zijne gedichten gezamenlijk en oordeelkundig uit te geven. Alleen Mr. J. PAN, Raadsheer in het Provinciaal Gerechtshof te *Assen*, leverde in 1839 door zijne Voorlezing over de voortreffelijkheid van BILDERDIJK in het navolgen en overbrengen der oude dichters, met breedvoerige aanwijzing en merkwaardige aantekeningen, eene kostbare bijdrage tot de kennis van den man, die meer dan twee honderd dichters, geheel of gedeeltelijk, in de heerlijkste *Nederlandsche* verzen overbracht, en niet zelden van hunne gebreken louterde.

Niet minder dan FEITH en BILDERDIJK met vurige vaderlandsliefde beziel, waren JAN FREDERIK HELMERS en diens schoonbroeder CORNELIS LOORS, wier krachtige uitboezemingen het diep geschokt en vernederd gemoed onzer natie in de rampzalige dagen der *Fransche* overheersching vaak hebben aangegrepen en opgewekt. Mogen al hunne zangen; vooral die des eerstgenoemden, in bezadigder tijden door de gezochtheid of overdrijving van beelden en uitdrukkingen menigmalen sporen van min gekuischten smaak opleveren: zij schitteren toch van echt dichterlijke schoonheden, die beide kweekelingen van den kunstlievenden boekhandelaar UYLENBROEK eene waardige plaats onder onze eerste dichters doen bekleeden. HELMERS, in 1767 te *Amsterdam* geboren,

werd voor den handel opgeleid, en ontving wel geene geletterde opvoeding, maar wist toch zijnen geest eene geenszins gewone beschaving mede te deelen. Reeds in 1788 deed hij zich door zijnen lierzang *de Nacht* gunstig onderscheiden: zijn *Socrates* (1790) in drie zangen, welk gedicht te weinig met de toenmalige gisting der gemoederen strookte, maakte geen grooten opgang; evenmin zijn treurspel *Dinomache* (1798), dat de verlossing van *Athene* ten onderwerp had. 's Dichters eigentlijke roem begon eerst met de in 1801 door hem en anderen uitgegeven *Dichterlijke Gedachtenbeelden*, waarin de lierzang aan *Bonaparte* (1799), toen nog als bedwinger van regeeringloosheid en omwentelingszucht gevierd, elks bewondering verwierf, terwijl zijne lierzangen *James Cook* en *aan de Vrijheid* hem tot den dichter stempelden, waarvan KINKER door zijne *Dichtkunst en Dichterlijke Genie* in dienzelfden bundel een zoo treffend beeld ontworpen had. Men zou echter de algemeene geestdrift hebben moeten bijgewoond, welke de dichter in 1806 te weeg bracht door zijn *Fragment van een onuitgegeven treurspel*, waarin hij onder den naam van *Griekenland* den ondergang van *Nederland* in de sterkste kleuren schilderde, om naar waarheid te kunnen oordeelen over den invloed, dien HELMERS door zijne *der Franschen* overmoed tartende, van vaderlandsliefde gloeiende zangen op zijne landgenooten heeft uitgeoefend. Nu eens treurde hij op het *Graf van Nederland*, of herinnerde aan den ontvloten *Roem*; dan weder zong hij den lof van *Handel* en *Zeevaart*, van *Holland* en *Amsterdam*, of herdacht de dagen van *Leydens ontzet*, van *Nieuwpoort* en *Anthonius Hambroek*; soms ook wist hij den moedeloozen *Nederlander* door eene *Bemoediging* te sterken, en voorspelde hem den tijd « dat *Nederland* met de wraak op hare dwingelanden zou kunnen woekeren ». Slechts één wensch scheen hij te kennen, — de verlossing van zijn vaderland, welks roem hij in de *Hollandsche Natie*, de schitterende ontboezeming van het tot dweepens toe opgewonden hart, nog te midden der *Fransche* overheersching zoo treffend bezong. Zijn wensch werd verhoord, doch hem had de dood reeds 26 Februarij 1813 weggerukt en bevrijd van het geweld des Keizers, die, beducht voor den gistenden volksgeest, bevel tot 's dichters in hechtenis neming gegeven had. Zijne roerende schildering van ALBRECHT BEILING, de grootsche voorstelling van CLAASSENS en EVERTSEN, de nachtelijke overpeinzing en droom aan de boorden van het *IJ*, de trotsche beschrijving van den *Rhijn*, de bekoorende invlechting van *Afron* en *Adeka* doen de *Hollandsche Natie* nog altijd het geliefkoosd volksdicht blijven. Zijn verheven lierzang *Antoninus Pius* en het aandoenlijk tafereel van *Mikon* en *Louise* in zijn *Zwitserland* toonen echter overtuigend, dat zijn hart niet alleen voor het vaderland tot echt dichterlijke uitstortingen werd opgewekt. — Aan *Loots* wordt met recht gelijke, zoo niet hoogere lof als aan HELMERS toegekend. Wel vervulde zijn naam niet zoo als deze aller harten; maar zong HELMERS onversaard van vrijheid en verlossing, ook *Loots* wraakte (1805) in zijne *Batavicren ten tijde van Cajus Julius Cezar* de kluistering van ons volksbestaan aan de belangen van vreemden. Hij bleef, zoowel in dit dramatisch dichtstuk als in zijne andere poëzij, zijn gevoel meer meester dan HELMERS, en aan zijne ontboezemingen zijn diens gebreken in veel geringer mate eigen. Op *Texel* geboren, en door zijnen niet bemiddelden vader tot het koopmansleven opgeleid, waren *VONDELS Pa-*

lamedes en *Hekeldichten*, benevens eene proza-vertaling van Tasso; de eenige gidsen bij zijnen ontwakenden lust voor de dichtkunst, die hem tot aan zijnen dood (1834) in zeventigjarigen ouderdom met jeugdig vuur bozielde. Nog in 1831 ruischte van zijne lier de heerlijkste toonen over de zelfopoffering van VAN SPELJK, en in zijne vijf deelen *Gedichten* (1816—1817) en *Nieuwe Gedichten* (1821) munten zijne stoute lierzangen de overwinning der Nederlanders op Chatham (1799) en *Dwingelandij* (1800), zijn *Keuzang bij het begin der negentiende eeuw*, zijne prijsdichten *Hugo de Groot* (1804) en *Hoorn en Egmond* (1806), zijn *Lof van den Burgerstand* (1809) en *van de Hollandsche Taal* (1810), zijne wraking van den *Slavenhandel* (1814), zijn *Irederik Hendrik*, maar vooral zijne roerende schildering van *Hagar in de woestijn* (1820) door echt dichterlijke beeldenpraal en verhevene waardigheid uit.

De ijverige voorstander der *Kantiaansche wijsbegeerte* in ons vaderland, de ook in zijne dichterlijke vlucht soms al te wijsgeerige KINKER behoorde mede tot den vriendenkring van HELMERS en LOOTS. In 1764 te *Nieuwer-Amstel* geboren, werd hij tot rechtsgeleerde opgeleid, doch hield zich bij voorkeur met wijsbegeerte en dichtkunst onledig. Bewees hij eerst den *Franschen* dichters zijne hulde door de vertaling van RAYNOUARDS *Tempeliers* (1805), spoedig bekoorde hem *Duitschlands* meer geniale zangers, en vertaalde hij SCHILLERS *Maagd van Orleans* en *Maria Stuart* in onberijmde *Jambische* verzen. Reeds in 1804 echter had hij het hoogst verdienstelijk oorspronkelijk treurspel *Almanzor en Zähra* in het licht gegeven, terwijl hij zijn bijtend vernuft tenjare 1807 in eenen dichterlijken brief aan FERNA, die hem wegens zijne overhelling tot KANTS begrippen had aangetast, den vrijen teugel liet. Vooral het muzikale onzer taal boeida zijnen scherpzinnigen geest, waarvan hij in zijne *Proeve van Hollandsche Prosodie* een treffend bewijs leverde; de hierbij beproefde invoering van den *Hexameter* der Ouden als *Nederlandsche* versmaat vond echter weinig navolging. Zijne bewondering voor de *Vrijmetselaars-Orde* deed hij in vele gedichten ten sterksten uitkomen: niet deze, maar vooral de *Lof van Haydn*, den grooten componist, en de *Poëzij* hebben zijnen roem als dichter van den eersten rang gevestigd; terwijl zijne staatkundige gelegenheidstukken door hunnen bijtenden luim grooten bijval verwierven. Sedert 1818 Hoogleeraar in de wijsbegeerte te *Luik*, liet hij bij den opstand van 1830 deze betrekking varen, en vestigde zich als ambtelooz burger te *Amsterdam*.

Geheel doorvoed van den geest der Ouden, komt nevens KINKER eene plaats als dichter toe aan den beroemden rechtsgeleerde, thans nog President van het Provinciaal Gerechtshof van *Noord-Holland*, MAURITZ CORNELIS VAN HALL. Te *Vianen* geboren, verwierf hij te *Leyden* de Doctorale waardigheid, vestigde zich te *Amsterdam* als advocaat, werd in 1795 Procureur der Gemeente (Hoofdschout), doch in 1798 wegens zijne gematigdheid afgezet. Nog in hetzelfde jaar evenwel tot vertegenwoordiger des volks gekozen, bleef hij zulks tot 1801, maar onthield zich voorts geruimen tijd van alle staatkundige betrekkingen, schoon vaderlandsliefde hem in 1813 aan het hoofd van den landstorm deed optreden. Zijne gedichten, hoewel alle van geringen omvang en meest gelegenheidsstukken, ademen eenen verheven zielenadel, en onderscheiden zich door vloeiende versmaat bij stoutheid van uitdrukking.

Was het wonder dat, bij dezen bloei der poëzij, ook het treurspeldicht eene niet gekende hoogte bereikte? SAMUEL IPERUSZOOM WISELIUS, HENDRIK HARMEN KLIJN en JAN VAN WALRÉ schonken den nationalen Schouwburg ware meesterstukken, die meerendeels bij de opvoering in ANDRIES SNOEK (1766—1829), den beroemden opvolger van den weinig minder beroemden WARD BINGLEY, doch vooral in Mevr. WATTIER-ZIESENIS (1764—1828) waardige tolken vonden. — WISELIUS, in 1794 en 1795 Lid van het Comité-revolutionair te *Amsterdam*, daarna Lid der Provisioneele Representanten van het volk van *Holland*, na de omwenteling van 1813 Directeur der Politie te *Amsterdam*, en tevens aan het hoofd van een geacht handelshuis, nam door zijne verdediging van Prins WILLEM II zijne stadgenooten tegen zich in, en ontdeed zich eindelijk (in 1839) van zijne openbare betrekking. Zijne *Mengel- en Tooneelpoëzij*, waarvan thans zes deelen het licht zien, bevat vele uitmuntend geslaagde, doch misschien te veel naar de regelmaat der *oud-Fransche* school gewrongene treurspelen, vooral de *Dood van Karel, Kroonprins van Spanje*, — *Aernoud en Egmond*, — *Walwais en Adelheid* (uit de *Zweedsche* geschiedenis) en de *Inspreek van het Bloed*, benevens de vertaling van den *Hector* van LUCE DE LANCVAL. — Grooteren roem echter verwierf HENDRIK HARMEN KLIJN (geb. 1773), die benevens zijnen één jaar jongeren broeder BAREND ook andere vormsoorten der poëzij beoefende, en in 1809 door zijne *Starrekunde*, in 1812 door zijne *Drijven* naam maakte, door zijn treurspel *Montigni*, waarin hij den volkstrots streefde en tot geestdrift ontvlamde. Vooral de karakters van CARLOS en GRANVELLE oogstten de algemeene goedkeuring in. Werd de *Montigni* door het publiek naar waarde geschat, dit treurspel mogt evenmin den door het Instituut uitgeloofden prijs wegdragen als de insgelijks uiterst fraaije *Diederik en Willem van Holland* van den, ook door zijne *Heidebloemen* met roem bekenden, *Haarlemschen* dichter JAN VAN WALRÉ, wiens poëzij zich steeds door vloeiende versmaat, geest en luim onderscheidde. Wél valt op zijnen *Diederik en Willem* het een en ander aan te merken, vooral daar de zoo fraaije beschrijving van de verovering van *Ptolemais* aan het onderwerp vreemd is, en de titel zelf in *Diederik VII* belangrijker personaadje doet verwachten dan 's dichters voorstelling medebrengt; maar het verzekert hem toch nevens WISELIUS en KLIJN eene eervolle plaats onder onze treurspeldichters.

Verschillend van de voornoemde dichters in voorstelling en uitdrukking was ter zelfder tijd de zoogenoemde *Rotterdamsche* school, aan wier hoofd de beroemde volksdichter HENDRIK TOLLENS CORNELISZOOM prijkt. Aan geen zijner menigvuldige volgelingen toch, met uitzondering wellicht van den vroegtijdig overleden NIERSTRASZ, is het tot nog toe gelukt dien gemoedelijken volkstoem te treffen, welke aan de geliefdste stukken van TOLLENS zoozeer eigen is. In 1780 te *Rotterdam* geboren en tot den handel in verwwaren opgeleid, heeft TOLLENS zijne vorming tot dichter grootendeels aan zich zelve te danken. Even als HELMERS en LOOTS de kweekeling van UYLENBROEK, hechtte hij zich in den beginne geheel aan de thans verouderde dichtschoon der *Franschen*, met wier staatkundige beginselen hij insgelijks volkomen instemde. Eerst later gaf hij zich geheel over aan die poëzij des gevoels en des harten, welke vooral de geneugten van het huiselijk leven ten onderwerp heeft, en staakte hij zijne min gelukkige

pogingen in het treurspeldicht (*Andromaché, Abyfar* naar DUCIS, *Lucretia, de Hoekschen en Kabeljauwschen*). De *Wandsbecker Bote* van MATTHIAS CLAUDIUS schijnt op de volgende richting en ontwikkeling van zijnen dichterlijken geest geen geringen invloed te hebben uitgeoefend, gelijk hij dan ook later bijna al diens liedjes in *Nederlandsche* verzen uitgaf. Hem moge in 1806 voor zijnen lierzang op *Egmond en Hoorne* boven Loots de gouden eereprijs zijn toegekend, en wegens zijnen *Vierdaagschen Zeeslag*, zijnen *Zegezag bij de overwinning van Nieuwpoort*, zijnen *Willem I* groote lof toekomen, in kracht en verhevenheid van uitdrukking moet hij voor zijne *Amsterdamsche* kunstbroeders wijken. Wanneer hij echter den volkstoon aanslaat, het zij hij door zijn volkslied (1816) *wien Neêrlands bloed door de aadren vloeit*, door zijne vaderlandsche romancen *Jan van Schaffelaar, Albrecht Beiling, Herman de Ruiter, het Turfschip van Breda*, of door zijnen *Koning leev'* (1831) het nationaal gevoel opwekt en spant; — het zij hij uit het dagelijksch leven zijne onderwerpen put, en door zijne *Echtscheiding, aan een gevallen Meisje, aan mijnen oudsten Zoon* het gemoed trest en roert, of door zijnen juichtoon op de *Geboorte* en op den *Eersten Tand* van zijn jongsten zoon bekoort; — het zij hij als beschrijvend dichter optreedt, en de lotgevallen van BARENSZ en HEEMSKERK bij hunne *Overwintering op Nova-Zembla*, of van *Klara en Ewoud* te midden der opgestuwde golven naar het leven schildert, immer schept TOLLENS zich eenen onsterfelijken roem.

Ook *Groningen* boogt op eenen nog levenden dichter van den eersten rang, die vooral den lof der vrouwen zijne gevoelvolle en betooverende zangen wijdde. HAZO ALBERT SPANDAW, 23 October 1775 te *Fries* in *Drenthe* geboren, werd rechtsgeleerde en in 1803 Secretaris van de *Oldambten* te *Zuidbroek*, doch wijdde zich na onze inlijving in *Frankrijk* geheel aan de pleitzaal, en wees alle hem aangeboden ambten, zelfs dat van Hoogleraar in de *Nederlandsche* welsprekendheid aan *Groningens* Hoogeschool, van de hand. Als TOLLENS zanger van het huisselijk geluk, als Loots voor de verheffing van het vaderland steeds van dichtvuur gloeiende, munten zijne hoogst keurige, eerst onlangs (1836—1838) verzamelde gedichten door oorspronkelijkheid in voorstelling en uitdrukking uit. Reeds in 1807 bezong hij in vier zangen den *Lof der Vrouwen*; later onderscheidde hij zich vooral door zijn *Lied van Nederland aan den Koning, aan de Vaderlandsche Vrouwen, het Zaligst Levensuur, het Vogelacstje* en *Neêrlands zeeroem*.

Tot nog hadden wij dichters te vermelden, wier zangen bij de eerste lezing het hart bekooren of treffen: geheel anders is het met *Gelderlands* luimigen dichter ANTONI CHRISTIAAN WINAND STARING van den *Wildenborch* (st. 1840). Geheel meester van zijn gevoel, soms stuitend Stoïcijn, doorwrocht in taal-, geschied- en oudheidkunde, is elk zijner zoo echt luimige, elk zijner zoo echt vaderlandsche zangen een meesterstuk van kunst, waarin men telkens nieuwe schoonheden ontdekt. Zijn STARINGS gedichten op het eerste gezicht stroef en wild, allengs beginnen de schitterende vonken van zijn genie voor ons te tintelen, en verlustigt men zich weldra in den stralengloed van echten humor, dien hij vaak door innige vaderlandsliefde verhoogt. Zijne in vier deelen verzamelde gedichten (1837) zullen steeds voorwerpen van studie blijven, en hem

meer en meer als den eersten onzer humoristische dichters doen hoogschatten. Zijne *Jaromira*, *de Hoofdlige Boer*, *Verjangings-cuur*, *Nichtje Rijk*, *Marco*, *de Leerling van Pankrates*; zijn *Schip van Bommel* (1511), *Arnhem verrast* (1514) en *Lochem behouden* (1590); zijne *Forstin in het Dorp*; en niet minder zijne kernachtige *Puntgedichten* komen onder zijne werken vooral in aanmerking.

Ware het thans onze taak rondom deze hooffdichters ook hunne zich bij hen aansluitende, doch soms niet minder keurige tijdgenooten te groeppen, ROBERT AMTZENIUS en diens *Keuzang*, — ADAM SIMONS en diens *Alexander*, — VAN 'S GRAVENWEEKT en diens *Regulus*, benevens zijne schoone vertaling van HOMERUS *Ilias* en *Odysee*, — BARTELD HENDRIK LUIJFS en diens gedicht op de *Overstrooming van Gelderland*, — PETRONELLA MOENS (st. 1843) en de vaderlandsche en godsdienstige zangen dier blinde dichteres, ELIAS ANNE BORGER (1785—1820) en diens roerend *aan den Rijn*, — DAVID JACOB VAN LENNEP en diens *Duinang* en *Herder op het slagveld te Cannae*, — JAN SCHOUTEN en diens *Vrijmetselarij*, — SCHENK en diens gelukkige vertaling van YOUNG'S *Nachtgedachten*, — VAN HALMAEL en diens *Tooneelpoëzij* (*Adel en Ida*, *Ats Bonninga*, *Czar Peter de Groot*), — WITHUIJS en diens *Meineed*, — NIERSTRASZ en diens *Verlosser* en *Erans Naerebont*, — IMMERZEEI, en diens *Hugo in 't woud*, — WILLEM MESSCHRETT, en diens *Gouden Bruiloft* zouden evenzeer als WESTERMAN, BOXMAN en WARNSINCK met menig ander, doch vooral met den keurigen *Improvisator* WILLEM DE CLERCQ (st. 1844) eene meeruitvoerige vermelding vereischen. Wij mogen echter ons overzicht niet besluiten zonder hulde toe te brengen aan ISAAC DA COSTA, den zijnen meester BILDERDIJK waardigen leerling, die nog als hoofd der klassieke dichters in ons midden prijkt. Zoon van rijke *Israëlitische* ouders, uit *Portugal* afkomstig, omhelsde hij in rijperen leeftijd met den dweependen gloed eens dichters, die in zijne stoute zangen het weelderig vuur des *Oosterlings* aan den krachtigen ernst des *Noordlanders* paart, de leerstellingen van het Christendom. Van hem geldt ten vollen, dat bij de tokkeling der dichterlijke lier zich de diepste verborgenheden van het hart openbaren. Zijne heerlijke zangen *aan Israël* en *Geevoel* toonden dat hij niet te veel gewaagd had, toen hij met stoute greep de vertolking der *Perzen* van AESCHYLUS beproefde en als eersteling in het licht gaf. Nog meesterlijker slaagde hij later in den *Prometheus* naar denzelfden dichter, en zijne *Poëzij* is vol van die stoute en verhevene toetsen, welke ook in zijne *Laatste vijf en twintig Jaren* (1815—1840) zoozeer de aandacht vestigden.

Gedurende den vijftienjarigen vrede (1815—1830) was de spanning van den geest allengs verminderd. Wel bloeide de dichtkunst in hare vroegere zangers voort, doch DA COSTA scheen het schitterend tijdperk van FEITH en BILDERDIJK te zullen sluiten, als weleer ANTONIDES dat van HOOFT en VONDEL. BILDERDIJK mogt met recht over de menigte, die hem trachtten na te volgen, glimplagchen, eenen tweeden leerling zijner waardig vond hij niet. Zijn voorgang echter was het, welks aan het opkomend geslacht die hoogschatting voor *Groot-Britannië's* geniale dichters SHAKSPERE, BYRON, SCOTT en MOORE inboezemde, die, hoe overdreven vaak, de poëzij in ons vaderland met jeugdig vuur bezielde. Vooral door de beoefening van SHAKSPERE en BYRON leerden wij

de schoonheden der meer vrije *Romantische* aan die der *Klassische School* paren; terwijl het godsdienstig gevoel, onzer natie eigen, tot nog den *Nederlandschen* zanger voor de woeste ongebondenheid der nieuwe *Fransche* dichters heeft behoed; J. VAN LIEFFER in zijne *Legenden* en Vertalingen naar BYRON en anderen; — BEERS in zijnen *Jose*, *Kuser* en *Guy de Flaming*; — VAN DER HOOP (st. 1842), die bij meerdere kuisching zich tot dichter van den eersten rang had kunnen verheffen, in zijn *Warschau* en *Willem Tell*; — TER HAAR in zijnen *Johannes* en *Theagenes*; — BEZLOO in zijn *'s Gravenhage*; maar vooral MELISER in zijn *Boekaniër* en BOGAERS in zijn *Jachbed* en *Zigt van Heemskerk naar Gibraltar* hebben in het dichterlijk verhaal zulke schitterende proeven geleverd, dat voor onze poëzij geenszins een tijdperk van verval als bij het einde der zeventiende eeuw te duchten schijnt. Alleen het Tooneel heeft na den dood van SNOEK en ZIESNIS den vorigen bloei geheel verloren, en het sedert 1841 uit *acteurs* gevormde bestuur van den *Nederlandschen* Schouwburg te *Amsterdam* bepaalt zich meer en meer tot het opvoeren van vertaalde toneelspelen en kostbare, doch om de pracht van *decoratie* zeer gewilde *balletten*.

b. Prozaschrijvers.

Een sprekend bewijs van de meer algemeene letterkundige beschaving, aan den landgenoot sedert het laatst der vorige eeuw eigen, is te vinden in het aantal van naar taal en stijl, zoo wel als naar inhoud, voortreffelijke werken in de verschillende vormsoorten van het *proza*. Vooral aan JAN HENDRIK VAN DER PALM komt de eer toe door zijnen wegslependen stijl dien ijver te hebben opgewekt, welke wij thans bij meest alle noemenswaardige schrijvers voor gepaste voorstelling en uitdrukking hunner gedachten mogen opmerken. Als *Lofredenaar* mogen hem JACOBUS KANTELAAR (1759 te *Amsterdam* geboren en in 1821 overleden), een der hoofden van de gematigde partij na de omwenteling van 1795, en vervaardiger van eene fraaije verhandeling over het *Herdersdicht*, in zijne rede over den beroemden Oriëntalist HENDRIK ALBERT SCHULTENS (st. 1794), — JERONIMO DE BOSCH door zijne rede over den bekwamen geneeskundige en geenszins onbevalligen navolger van HORATIUS liezangen, HENDRIK GEORGE OOSTERDIJK, en de groote wijskundige JAN HENDRIK VAN SWINDER door die over den zanger van den *Orion* zijn voorgegaan; — JEAN TEYSSEDE L'ANGE, Predikant bij de *Waalische* gemeente te *Amsterdam* in zijne lofrede op den kanselredenaar SEBALD FUCEO JOHANNES RAU (1808), — VAN PAST VAN BINGERDEN in die op ERASMUS, — KESTELOOT in die op BOERHAVE, — LULOFFS in die op WILLEM den *Eersten* hem weinig hebben toegegeven, VAN DER PALM verwierf zoowel als Lofredenaar als door Kanselwelsprekendheid den grootsten invloed op onze landgenooten, schoon ook in de laatste menig tijdgenoot met hem wedijverde. In 1763 te *Rotterdam* geboren, wijdde hij zich aan de godgeleereheid, en verwierf niet alleen eene grondige kennis van de *Oostersche* en *Klassische* talen, van wijsbegeerte en uitlegkunde, maar bleef ook geenszins vreemdeling in het gebied der nieuwere letterkunde. Eerst Predikant te *Maartensdijk* bij *Utrecht*, vervolgens Huisprediker bij den *Zeeuwchen* edele VAN DE PERRE te *Middelburg*, werd hij in 1796 te *Leyden* beroepen tot Hoogleeraar in de *Oostersche*

talen. De opgewonden vrijheidsgeest dier tijden liet hem echter niet toe, zich geheel aan letteren en godgeleerdheid te wijden; in 1799 verliet hij zijnen leerstoel om de leiding van het Openbaar Onderwijs op zich te nemen. In 1801 werd hij Lid van den Raad van Binnenlandsche Zaken, en bleef zulks tot na de aftreding van SCHIMMELPENNINCK, toen hij zich van het staatsbestuur verwijderde, en als Hoogleeraar in de gewijde welsprekendheid te Leyden optrad. Door de gematigdheid van zijn karakter en de aangenaamheid zijner vormen; maar vooral door zijne verbeteringen in Hooger en Lager Onderwijs, had hij de achting en vriendschap der meest verlichte mannen in ons vaderland verworven. Nadat in 1807 RAU, die als Hoogleeraar de *Oostersche* talen onderwees; gestorven was, nam hij ook zijne oude betrekking weder op, en werd tevens door Koning Lodswijk tot Lid van het Instituut en Redenaar van de *Orde der Unie* benoemd. Reeds in 1799 wegens zijne Feestrede op de ontruiming van Noord-Holland door de *Engelschen* en *Russen* hoogelijk geroemd, schonk hij ons in 1813 een *Geschied- en Redekunstig Gedenkstuk van Nederlands Herstelling*, hetwelk den door VAN KINSBERGEN uitgelooften eereprijs behaalde, en, schoon naar de opgewondenheid dier dagen vaak te hoog gekleurd, als meesterstuk van sierlijken, mannelijken en zaakrijken stijl bij voortdoring zal worden hooggeschat. Zijne treffende, innig hartelijke Lofrede op den in 1820 ontslapen BORGER wordt als voorbeeld van voorstelling en uitdrukking erkend. In 1823 vierde hij het Eeuwfeest van de uitvinding der Boekdrukkunst in eene heerlijke rede, en in zijne *Natuurtooneelen uit het Boek Job*, in zijne uitbreidingen van de Schriften van SALOMO en JESAJA! vond zelfs de in godsdienst onverschillige vaak eene onwillekeurige bekooring. Grooten roem verwierf hij ook door eene nieuwe vertaling van den *Bijbel*, met eenen rijken schat van aantekeningen, waarvoor hem het in ons land nimmer gehoorde *honorarium* van honderd duizend gulden te beurt viel. In zijne voortreffelijke *Leerradenen*, onder anderen die over de gelijkenissen van den *Verlaren Zoon* en van den *Schat*, die over JESUS zelven en over PAULUS, bekoorde hij het gemoed evenzeer door zijnen sierlijken stijl, als hij zich bij hare voordracht tot boeiend kanselredenaar wist te verheffen. Zijn *Bijbel voor de Jeugd*, hoezeer niet altijd op het standpunt van de verstandelijke ontwikkeling der beoogde lezers, vond mede ongewonen bijval. VAN DER PALMS bloedverwant, de als dichter en humorist bekende NIKOLAAS BEETS, heeft hem na zijnen dood (1840) met zijner niet geheel onwaardige trekken geschetst.

Het zou der waarheid te kort gedaan zijn, indien men van DER PALM als eenigen voorganger in de kanselwelsprekendheid voorstelde. Onder zijne tijdgenooten en akademievrienden heerschte eene hoogst loffelijke zucht om de zoo lang verwaarloosde welsprekendheid met ijver te beoefenen. EWALD KIST, in 1762 te *Woerden* geboren en in 1822 te *Dordrecht* gestorven, — JAN VAN DER ROEST, in 1818 te *Haarlem* als Predikant overleden, — de zoo indrukwekkende Hofprediker I. J. DERMOUT, — de zoo beroemde Hoogleeraren CLARISSE en VAN HENDEL stonden hem met den kernachtigen godgeleerde en geschiedvorscher PETRUS BROES en den scherpzinnigen JODOCUS HERINGA ter zijde. Door hunnen voorgang mag de *Nederlandsche Hervormde Kerk* op vele degelijke redenaars bogen; terwijl MESSCHAERT bij de Doopsgezinden, ROLL bij de Lutherschen en

STUART bij de Remonstranten zich waardiglijk bij de voornoemden aansloten. Zoo niet in gehalte, dan toch in verhasven en tevens roerende ernst van voordracht, werd VAN DER PALM in lateren tijd overtroffen door den eenigen ABRAHAM DES AMORIE VAN DER HOEVEN, die, eerst Predikant te Rotterdam, later Hooggeleeraar aan het *Seminarium* der Remonstranten te Amsterdam, er in geslaagd is, eene school van kerkeleeraars te vormen, welke door welsprekende voordracht de algemeene bewondering opwekken. Wij mogen echter niet van onze kanselredenaars scheiden, zonder VAN DER PALMS voortreffelijken leerling ELIAS ANNE BORGER, dien wij reeds als gevoelvol dichter leerden kennen, te herdenken. In 1785 te *Joure* in *Friesland* uit burgerouders geboren, vormde hij zich te *Leyden* tot een der boeiendste redenaars. Reeds in zeven en twintigjarigen leeftijd werd hij tot Buitengewoon Hooggeleeraar in de godgeleerdheid benoemd, en wellicht ware hij, die, gelijk TOLLENS zich uitdrukte, de vonken van zijn alomvattend vernuft als stofgoud om zich heen strooide, zijnen leermeester als reivoerder opgevolgd, zoo niet droefheid over den spoedigen dood van zijne eerste en tweede echtgenoot zijn gestel had ondermijnd, en hem reeds in 1820 ten grave gesleept.

De *Staatswelsprekendheid* bleef ook in 'dit tijdperk achterlijk: zelfs de redevoeringen van eenen KANTELAAR, SCHIMMELPENNINCK, VREDEE en anderen in de *Nationale Vergadering* kunnen geenszins de vergelijking met die in andere landen doorstaan. Na de omwenteling van 1813 onderscheidden zich evenwel GIBBERT KAREL VAN HOGENDORPEN JAN MELCHIOR KEMPER in de vergaderingen der *Staten Generaal* evenzeer door welsprekende voordracht als door hunne bekwaamheid als staatslieden, — en de redevoeringen, gedurende de vier laatste jaren in de *Tweede Kamer der Staten-Generaal* gehouden, mogen ons de hoop doen voeden, dat wij spoedig ook onder onze Volksvertegenwoordigers op ware redenaars zullen kunnen bogen.

In de werken over de *Geschiedenis* vond onze Letterkunde des te rijker oogst. Leerden de Hooggeleeraar DE RHOER te *Utrecht* en diens voortreffelijken ambtgenoot VAN HEUSDE ons de geschiedenis wijsgeerig behandelen, eenen kostelijken schat voor de beoefening der vaderlandsche geschiedenis werd ons geschonken door den Rijksvrijheer VAN SPAAN in zijnen arbeid over *Gelderlands* oudste historieën, — den Archivarius DE JONGE in zijne onderzoekingen over den *Oorsprong der Hoeksche en Kabeljauwache twisten*, zijne levensbeschrijving der beide *Koertsen* en zijne geschiedenis van het *Zeevesen in Nederland*, — den Hooggeleeraar HERMAN BOSSCHA in zijne *Geschiedenis der Omwenteling van 1813*, en door diens jongeren zoon in zijne *Nederlands Heldendaden te Land*, waarvan vooral de eerste tafereelen door hunnen wegslependen stijl bekooren, — J. P. VAN CAPPELLE in zijnen *Filips Willem van Oranje*, — VAN KAMPEN en SCHELTEMA, wier menigvuldige geschriften te vaak den stempel der overhaasting dragen, door den eersten in zijne *Geschiedenissen van Nederland en der Nederlanders buiten Europa*, alsmede in zijne *Vaderlandsche Karakterkunde*, door den tweeden in zijn *Staatkundig Nederland en Rusland en de Nederlanden*, — door VAN DEN EINDEN, VAN DER WILLIGEN en IMMERZEEL in hunne werken over de *Nederlandsche schilders*, — COLLOT d'ESCURY, Heer van *Heinenoord*, in zijn *Hollands Roem in Kunsten en Wetenschappen*, — DE KONING in zijne nasporingen omtrent de uitvinding der *Boekdrukkunst*, — IJPEIJ

in zijne *Geschiedenis der Nederlandsche Talo*, — IJPEIJ en DERMOUT in hunne *Geschiedenis der Hervormde Kerk in Nederland*, — BILDERDIJK in zijne belangrijke, hoeezer eenzijdige *Historie des Vaderlands*, — GROEN VAN PRINSTERER in zijn opmerkelijk, doch niet minder eenzijdig *Handboek der Geschiedenis van het Vaderland*, — ROOYAARDS in zijne *Verhandeling over de invoering van het Christendom hier te lande*, — BROES in zijnen *Filips Marnix aan de hand van Willem I* en in zijne werken over *Kerk en Staat*, — VAN DER KEMP in zijnen *Maurits van Nassau*, — door eenen ongenoemde in zijne schatbare voorstelling van de *Staatkundige Partijen in Nederland*, en anderen. Ook in dezen tijd was het, dat de als kerkredenaar reeds genoemde MARTINUS STUART door zijne *Romeinsche Geschiedenissen* (van ROMULUS tot CONSTANTIJN), — IJSBRAND VAN HAMELSVELD door zijne *Geschiedenis der Joden sedert de verwoesting van Jerusalem tot op onzen tijd*, — MUNTINGHE door zijne *Geschiedenis der Menschheid naar den Bijbel*, — VAN HAMELSVELD en IJPEIJ door hunne *Algemeene Geschiedenis der Christelijke kerk* grooten roem verwierven.

In de letterkundige geschiedenis staan VAN KAMPEN en SCHELTEMA boven aan. Leverde de eerste ons zoowel eene *Geschiedenis der Nederlandsche Letteren en Wetenschappen* als uitvoerige overzichten van de letterkunde in andere landen; de laatste schonk ons in zijn *Geschied- en Letterkundig Mengelwerk* een aantal merkwaardige bijzonderheden over min bekende schrijvers. WITSEN GEIJSBEEK zou door zijn *Anthologisch-kritisch Woordenboek der Nederlandsche Dichters* nog grooteren lof hebben ingeooft, indien hij niet VONDEL had verguisd. Ook JERONIMO DE VRIES schreef eene merkwaardige *Verhandeling over de Nederlandsche Dichters tot 1800*, en de Hoogleeraar SIEGEBEEK gaf eene verdienstelijke schets der geschiedenis onzer letterkunde in het licht; terwijl in het reeds genoemde werk van COLLOT D'ESCURY en in het woordenboek van NIEUWERHUIS de letteren geen onaanzienlijke plaats bekleeden, en in de *Eutorpe* van SIEGEBEEK en KANTELAAR alsmede in de *Mnemosyne* van TIJDEMAN en VAN KAMPEN veel merkwaardigs ten dien aanzien voorkomt.

Met betrekking tot de *Aardrijkskunde* bepaalden zich onze letterkundige verdiensten, wanneer men VAN KAMPENS niet altijd juiste beschrijvingen van *Afrika*, den *Levant*, *Rusland*, *Turkije* en *Griekenland* als vervolgen op ZIMMERMANS *de Aarde en hare Bewoners*, en het vaak onnaauwkeurig en onvolledig woordenboek van VAN WIJK uitzondert, of tot onze koloniën, of tot min of meer vluchtige reisbeschrijvingen. STAVORINUS beschreef *Java* en andere *Oost-Indische* eilanden; GEIJSBERT KAREL VAN HOGENDORP deed in zijne *Verhandelingen over den Oost-Indischen Handel de Kaap de Goede Hoop* naauwkeurig kennen; DAENDELS en VAN DEN BOSCH leverden uitmuntende werken over den staat onzer *Oost-Indische Bezittingen*; doch tot nog ontbreekt het aan eene algemeene, grondige en uitvoerige beschrijving onzer volkplantingen, waartoe in de menigvuldige vlug- en tijdschriften onzer dagen reeds vele bouwstoffen zijn verspreid. Ook het woordenboek van VAN DER AA, handelende over het *Vaderland* en de *Nederlandsche koloniën*, heeft, schoon nog niet voltooid, vele verdiensten, en de zeereizen van DE JONG, de lotgevallen van den weelderig schilderenden HAAFNER op *Ceylon* en in *Hindustan*, de reizen van VAN DER WILBIGEN in *Frankrijk*, VAN POTTER in *Engeland* en *Hanau*, van den

geestigen, soms te wijdloopigen LUTOPS in *Duitschland*, van VAN ACKERSDIJK in *Rusland*, van VAN SENDEN in *Zwitserland*. bevatten menig gewichtige opmerking, en munten meerendeels door behagelijke voorstelling uit. — Ook de *Statistiek*, welke Geschied- en Aardrijkskunde naauw aan elkander strengelt, en waartoe GLISBERT KAREL VAN HOGENDORP in zijne *Bijdragen tot de Huishouding van Staat* zulke belangrijke grondslagen legde, begint meer en meer de algemeene aandacht te trekken.

Wij mogen van de Geschied- en Aardrijkskunde niet scheiden, zonder met een enkel woord van enkele dier veelvuldige tijdschriften te gewagen, waarin soms belangrijke bijdragen tot deze wetenschappen geleverd worden. Mogen al de *Paderlandsche Letteroefeningen* en de *Recensent ook der Recensenten* niet meer zijn, hetgeen zij vroeger waren; de *Gids*, de *Tijdgenoot*, de *Bijdragen* van NIJHOFF, de *vrije Friess*, het sedert 1838 te *Batavia* uitgegeven *Tijdschrift voor Neêrlands Indië*, de *Indische Bij*, het *Archief* voor Kerkelijke Geschiedenis van ROOIJJAARDS en KIST en andere zoogenoemde *periodieke* schriften streven voorwaarts, en beloven eenen rijken oogst van bijdragen tot geschied- en letterkunde, tot aardrijksbeschrijving en statistiek. Ook de Prijzverhandelingen der Maatschappijen, zoo algemeene als gewestelijke, mogen als bronnen voor deze en andere takken van wetenschap niet vergeten worden.

De *wijsbegeerte* van KANT vond in PAULUS VAN HEMERT en den als dichter reeds genoemden KINKER ijverige bevorderaars; de eerste wist zowel met gunstigen uitslag het wapen der *ironie* tegen zijne bestrijders te bezigen, als hij in zijne *Laktuur bij het Outblijt en de Theetafel* den volkstoont vatte, en de stellingen van KANT ook voor niet geleerden begrijpelijk maakte. In de laatste jaren verwierven vooral de voortreffelijke *Utrechtsche* Hoogleeraar van HEUSDEN en de smaakvolle *Groninger* Hoogleeraar van LIMBURG BROUWER door hunne studieën over de Wijsbegeerte der Ouden grooten naam; terwijl reeds vroeger de beroemde UILKENS, die het eerst de Landhuishoudkunde bij ons tot eene wetenschap verhief, in zijne uitmuntende, algemeen verstaanbare *Radevoeringen oer de volmaaktheden van den Schepper, zichtbaar in zijne schepselen*, waar Christen wijsgeer toonde te wezen.

Geen vak van wetenschap wekte wellicht in dit tijdperk de algemeene aandacht zoozeer als de beoefening der *Nederlandsche Taal*. Wij hebben in de *Inleiding* reeds met een enkel woord hiervan gewag gemaakt, en kunnen ons dus hier bepalen tot de vermelding der verdiensten van KINKER, STARING en LULOPS, wiens werken over Stijl en Redekunst mede grooten lof verdienen, als bekwame voorstanders der leer van SIEGENBEEK en WEILAND, — van DE VRIES, HOKUFFT en DE JAGER als kundige navorschers van spelling en afleiding der woorden, — van HALBERTSMA en MOLHUIJSEN als geleerde beoefenaars van het *Friesche* taaleigen, — doch vooral van SIEGENBEEK, WEILAND en BILDERDIJK zelve, waarvan de tweede ons, behalven de reeds genoemde geschriften, een keurig werk over de *Nederduitsche Synonimen* schonk, en de laatste in zijne *Taal- en Dichtkundige Verscheidenheden* en in zijne Verhandeling over het *Letterschrift*, zoowel als in zijne *Nederlandsche Spraakleer* en *Geslachtlijst der Naamwoorden*, vele scherpsinnige opmerkingen en rijke stof voor latere navorschingen leverde.

Ons blijft nog overig te spreken van die vruchten der verbeelding, welke in den vorm van *Romans* en *Humoristische Schetsen* zoozeer de al-

gemeene aandacht boeijen, en door ons tot het laatst bespaard werden, omdat zij zich juist in de laatste vijftien jaren op eene merkwaardige wijze ontwikkelden. De beoefening van WALTER SCOTT schonk ons den *Geschiedkundigen Roman*, die van JEAN PAUL FR. RICHTER en MATTHIAS CLAUDIUS, maar vooral van STERNE (*Jorick*), LAMB en DICKENS deed den humor onder onze letterkundige voortbrengselen eene aanzienlijke rol spelen. Het zou echter geenszins met de billijkheid strooken, indien wij niet reeds in het begin van dit tijdperk de geheel eigenaardige werken van ADRIAAN LOOSJES opmerkten. In 1761 te *Haarlem* geboren, vestigde hij zich, schoon door zijnen vader, Predikant bij de Doopsgezinden aldaar, tot diezelfde loopbaan bestemd, als boekhandelaar in zijne geboortestad, en wijdde zich met ijver aan de fraaije letteren. Hoezeer geenszins onverdienstelijk dichter en zedeschrijver, verwierf hij den meesten roem door zijne reeks van familietafereelen, waarin hij het behagelijke van den roman met het nuttige van zedekunde en geschiedenis paarde, en eene gelouwe schildering onzer voorouders wist te geven. Vooral zijn *Maurits Lijnslager*, waarvan de *Fransche censuur* om den echt nationalen geest den herdruk verbood; en *Hillegonda Buisman* hebben aanspraak op onze bewondering; zij mogen het verrassende der inkleeding van eenen WALTER SCOTT en diens volgers missen, en soms tot in beuzelachtige bijzonderheden over den held des verhaals uitweiden, toch bevatten zij menige treffende voorstelling van het huisselijk leven, en worden door ware *Nederlanders* voortdurend op hoogen prijs gesteld. Zijne geschiedkundige romans in samenspraken hadden minder opgang, en evenmin zijne schilderingen uit het tijdperk van insluimering onzer natie. Zijne *Susanna Bronkhorst*, een evenbeeld van RICHARDSONS *Clarisse Harlowe*, geheel aan de geschiedenis vreemd en in brieven vervat, heeft daarentegen grooten bijval verworven. — FENNA MASTENBROEK is insgelijks in hare *Wilhelmina Noordkerk* niet ongelukkig geslaagd in het schetsen van *Nederlandsche zeden*, en CHRISTEMEIJER heeft in zijne tafereelen uit het *Lijfstraffelijk Recht* getoond, hoezeer hij de gaaf van verhalen bezit. De romans van PETRONELLA MOENS zijn te bloemrijk van stijl, te veel *poëtisch-proza*, om nog tegenwoordig grooten bijval te vinden, schoon de hierin heerschende edele gevoelens en zuiver godsdienstige denkbeelden deze werken boven vele gewrochten van onzen tijd de voorkeur doen verdienen. — De *Ring van Gyges* van den aangenaam verhalenden en scherpzinnigen KIST trok door het nieuwe der vinding geruimen tijd de algemeene aandacht; maar toen de schrijver in volgende romans bijna geheel denzelfden toon aansloeg, verminderde allengs de ingenomenheid met den zich in *onzichtbaarheid* hullenden opmerker. — Te midden der algemeene bewondering voor WALTER SCOTT'S geschiedkundige tafereelen wist nog alleen Mevrouw DE NEUFVILLE door hare *Kleine Pligten* welverdiende belangstelling op te wekken; ook haar *Schildknaap* (1828) vond, als eerste proeve van historischen roman naar den toen heerschenden smaak, grooten bijval. Haar arbeid werd echter spoedig overtroffen door den jeugdig overleden AERNOUT DROST in zijne *Hermingard van de Eikenterpen*, na wien een welig tijdperk voor den geschiedkundigen roman ook in ons vaderland aanbrak. De voortreffelijke legendendichter J. VAN LENNEP oogste vooral grooten lof in door zijnen *Pleegzoon*, *Roos van Dekama* en *Voorouders*, en werd later alleen

overtroffen door *OLTMANS (van den Hage)* in zijnen *Schaapherder*, doch vooral door de zóó oorspronkelijke *TOUSSAINT* in hare *Engelschen te Rome*, *het Huis Lauernesse*, *Prinses Orsini* en andere verhalen. — De reeds genoemde Hoogleeraar *VAN LIMBURG BROUWER* betrad inmiddels met niet minder bijval een ander pad, door in zijnen *Charikles en Euphorion* en *Diophanes* de zeden der oude *Grieken* in romantische tafereelen levendig te schetsen. Reeds vroeger had *MAURITS CORNELIS VAN HALL* in zijnen *Plinius Secundus* en *Messala Corvinus* met gelijken uitslag het huisselijk leven der *Romeinen* behandeld.

Hadden vóór de laatste jaren van dit tijdperk *VOSMAER* in zijne *Wandelingen van Meester Maarten Vroeg*, en zelfs *DE WAKKER VAN ZON (Bruno Daalberg)* in zijnen *Jan Perfect*, *Steenbergsche Familie* en *Twee en dertig Woorden* als humoristen grooten bijval gevonden; eerst met *LUBLINK WEDDIK* en *HELDRIJNG*, beide wellicht te zeer van den *Duitschen* geest doordrongen om récht oorspronkelijk te wezen, begon de ingenomenheid met humoristische schetsen en romans. Spoedig trokken ook *Groot-Britanniës* schrijvers ten dezen de aandacht, en door hunne beoefening vormde zich eene bloeiende school van humoristen. *HASEBROEK*, die onder den naam van *JONATHAN* zijne *Waarheid en Droomen* in het licht gaf, — *GEWIN*, die als *VLERK* de reisontmoetingen van *Joachim Polbroekerwoud* beschreef, — doch vooral *NIKOLAAS BEETS*, welke onder den naam van *HILDEBRAND* ons met zijne *Camera Obscura* verrijkte, verwierven verdienden bijval; schoon in hunne geschriften, voornamentlijk in die der beide eersten, even als in den *Ferdinand Huyck* van *VAN LENNEP*, te zeer der *Engelschen* voorgang te onderkennen is. Alleen *KNEPPELHOUT*, welke als schrijver den naam van *KLIKSPAAN* aannam, en zich in eene reeks van levendige tafereelen van het *Leydsche* Akademieleven, *Studenten-typen* en *Studenten-leven*, als voortreffelijk humorist kennen deed; wist nevens *BEETS* aan zijne gedachten eene meer oorspronkelijke uitdrukking te geven.

Vele der genoemde schrijvers leven nog in ons midden, of verkeerden zelfs nog in den bloei der jeugd: eene even volledige, juist afgebakende voorstelling van het laatste tijdperk onzer letterkunde te geven, als bij vroegere geschiedde, is derhalve onmogelijk. Dit meer vluchtig tafereel der laatste jaren was echter uitvoerig genoeg ten betooge, dat dit tijdperk niet alleen met recht dat der *herleving* genoemd wordt, maar dat zoowel in poëzij als proza aan onze letterkunde eene niet minder loffelijke toekomst schijnt voorbehouden. Wij zullen thans door eene, hoezeer beperkte bloemlezing uit de beste schrijvers de stelling trachten te staven, dat onze moedertaal, de oudere zuster van het tegenwoordig *Hoogduitsch*, maar in woordgronding en spraakwending hiervan in vele opzichten verschillende, rijk in uitdrukkingen en schakeeringen is; dat zij door hare kracht, welluidendheid, kernachtigheid en ronding bijzonder voor de geschiedenis, het episch dicht, den lierzang en het treurspeldicht geschikt is, zonder evenwel voor vluchtiger dichtsoorten of voor het blijspel ongeschikt te wezen, en dat de bezadigde ernsthaftigheid en de fiere rondborstigheid van onzen landaard even goed als de zachtere trekken van ons volkskarakter in ons taaleigen doorstralen.

BLOEMLEZING.

EERSTE GEDEELTE.

PROZASCHRIJVERS.

EERSTE TIJDPERK.

1250—1600.

COORNHERT.

Liefde en Toorn.

Der ziele zijn van Gode innegeplant twee bijzondere krachten: waaraf de eene vreemd is van, ende d'ander gemeenschap heeft metten lichame. D'eerste is hemelsch, die als een sterreken zijn licht ontfangt uytte goddelijcke sonne. Dese noemt men het gemoedt. Maar d'ander is een kracht, aantreckelijc of afschuwelijc (*afstootende*): d'aantreckelijcke heet men een begeerlijcke ende d'ander een afkeerlijcke of afweerlijcke ende daarom ooc (doch oneygentlijck) een toornige crachte. — Den ghemoede komt het ghebieden, maar d'ander 't gehoorsamen toe. Doch ghevalt dit meest anders. Want men ghemeenlijck bevindt, dat dese twee andere krachten, als hollende paerden, heuren onachtsamen ende onwijsen wagenaar (*oberman*) verachten ende daarmet wildelijck rennen in de verderflijkheyts grachten. Want sij door een bedrieghlijcke waan van goede ende eerlijcke dingen sich afkeeren van ware deuchde ende eere ende so gesamentlijck in der zonden verderffenissen met schanden springhen.

Der ghedachten molen draeyt onophoudelijck. Werpt daar inne goede terwe, sij sal goet meel malen. Maar werpt ghij daar inne het kaf der schilderijen van de naackte Venus; wat mach sij anders malen dan vijerige onkayschheit, brandende begheerte ende heete minne?

De liefde is goet ende doet goet. Altijt laat sij haar goetheydt anderen ghenyeten. Voor anderen, niet voor haar selve, leeft sij. So licht en warmt de sonne ons, nyet haar selve: so bedouet de lucht het landt voor ons, nyet voor haar selve: so draaght het aartrijck vruchten voor ons, nyet voor haar selve: ende so draaght het schaap voor ons de wolle ende geeft melck, nyet voor sich selve. — Wie men recht lief heeft, diens welvaren ende verbeteringe soeckt men. So liefst een goede moeder haar kindeken. Honghert dat, sij onttreckt den geknouden smakelijcken bete heur hongherighe maghe ende geeft dien 't geliefde kindeken, nyet opdat haar, maar opdat den kindeken wet soude sijn. Liefde is self weldoens oorsake ende fonteyne.

De toornigheyt verduistert de reden, niet vele anders dan de stormwinden het water, dat in de vlakke stilheyt een klare spiegel was, met sandt omwentelende verduystert. — Want toornigheyt is eene verstoornisse des gemoets, een verduyteringhe des verstandts, een verblindinge van de redene ende uydrijfster van alle bescheydenheydt. — Uit sulcke innerlijke verstoring des ghemoeds ende deszelfs onghesteltheyt (alwaar het bloet als in een heet siedende ketel spertelt) als uyt het duystere stormhol van Aeolus, vertoont sich dan oock een woeste ende schrickelijke storm van des lichaams ongesteltheyt. Het voorhoofd rimpelt, d'oogen vlammen, de lippen beven, de tanden knerssen, de hayren stijghen als borstelen opwaarts, ende het aangesicht verandert sijn verwe. In de borste klopt het herte, in de keel verkort de adem, in de mont breken de woorden, die nyet uyt en braken, dan verwijt, laster ende dreyghementen: de handen slaan op de dijen, de voeten stampen op d'aarde als dollen stieren, ende de toorn verandert des aansichts ghedaante, sulcx dat de mensch meer een verwoede beere dan een mensche ghelijck is.

Uit de *Wellevenskunste*.

SPIEGEL.

Over het nut der Redeneerkunde.

De zake die wij hier zullen handelen, aandachtighe Lezer, schijnt allen onverzochten. (*oningewijden*) int eerste aanzien duyster ende onbegrijpelijk; ja velen een onnodighe verwerring te brengen in den dingen die uyster Naturen van zelfs klaar ende wel te begripen zijn. Wört deshalve van zommighe, als een onnutte woordstrijding, veracht; zo (*als*) de zelve t'enigher tijd in de Scholen oock ten deele ghewest is, maar in deze ewe weder tot haar oude klaarheid ghebracht. Welk nutbaarheid tot verscherping des verstands ende zekerheid int oordeelen, elc duyts klerck door ons behulp zal ghenieten moghen; zo hij hem pijnt dezès nuets (*noots*) bolster af te lozen, der doppen hardicheid te kraken, ende de onsmakelijke schil te pellen, om alzo des kerns zoetheit te smaken: ende dadelijk in waarheid te bevinden, dat dit een richtsnoer is, om bescheydelyck ende bewijslyck, bij ghoede schicking van elck ding, na eysch te spreken, ende waarheid van valsheid te scheyden. En al hoe wel eenighe, scherppzinnigh zijnde van vernuft, t'zelve uyster naturen zonder behulp van lering zouden kunnen doen; zo is doch de beslepen kunst in dezen zekerder leydsman als de onghoeffende Natuur. Want dit zelve (t'sij men dat een kunst magh heten ofte niet) is een waarneming van veel verstandighe Naturen, uit den aart der dingen erde hun eyghenschappen ghevat, ende is alzo ten lesten veler scherppzinnigher mannen vinding, tot een zeker eenstemmigh beled (*beleid*) ghebracht: t'welck na reden boven eens menschen natuurlijke begrip te achten is. Van deszelfs waardicheid magh elck na het onderzoek zelf oordeelen, immers de daad tuyght daghelijx, dat door dit behulp de gheleerden den ongheleerden in alles overtreffen. Waarlijk veel verstandighe vernaamde mannen hebben niet te vergeefs de Redekaveling hoogh gheacht. Eenighe der zelve tuychuissen zullen

ons hier ghenoech zijn, om des zelfs lof, nutbaarheid, ende eyghenschap, heerlijk, verstandelijk ende naacktelijk te verklaren. Augustijn zeyt, de wetenschap van Bewijsredening is niet bij raming in ghestelt: maar uyt de onderlinge ghesteltenis der dingen eygenschap voortgekomen. Plato: Oeffent u (bijzonder in u jueght) in de Redenkaveling, die velen t'onrecht een onnutte ende ijdele klappernij schijnt te wezen: zijdiy hier in verzuymigh, de waarheid zal u eewigh ontschuylen. Niemand verwerftse zonder groote arbeyd, die een wijs mensch met ernst anvaten (*aanvatten*) zal. Het is een ghave, door zonderlinge ghoeddadicheid Goods den menschen verghunt: want van God is de zelve door Prometheus als een brandend voncke tot de menschen ghekomen. Cicero: Zonder t'behulp dezès kunsts achten wij dat elk van de waarheid ghetrocken ende verleyt magh worden: want zij gheeft een middel om waarheid van valsheid te onderscheiden, ende door gheen waarschijnlijke arghelistische bedroggen te worden, verspreyt zich door al de deelen der wijsheid, beschrijft de dingen, scheyt de onderlinge vermenging, voeght het ghevolgh te zamen, ende sluyt iet verstandighs, onderscheid waarheid van valsheid. T'is een middel ende wetenschap van bewijsredening, uyt de welcke een zonderlinge nutbaarheid spruyt, om de dingen te overweghen, oock een loflijke vermakelijckheid, ende een waardighe kennis.— Dien nu lust zulx te ghenieten, aanvaarde met ernst den arbeyd ende moeijelijckheid van leren, die zo groot niet is, alse wel schijnt; zeker zijnde dat hij loonwaardighe vrucht zal ghenieten. Want noyt heeft eenich mensch hier vernuftighe vlijt te verghiefs anghewent: Ende wat krijghtmen zonder moeyten? Dus laat u de eerste ruwe duysterheid niet afschrieken: ofte enighe nieuwe onghewone woorden ende namen, die wij noodzakelijck hebben moeten ghebruycken, om in Duyts duytselijck ende naacktelijk de dingen te handelen.

VAN REIJD.

Aanleiding tot het beleg von Steenwijk.

In 't volgende jaer 1592 hebben de Staten ghesien, dat immers soo goede jae betere gheleghentheydt was, om met haer Krijgsvolck in 't velt yetwes uyt-te-richten, als sy den voorleden Somer gehadt hadden, mits d'eroverde Steden, Zutphen, Deventer, Nymeghen, Delfzijl ende andere Schanssen in den Omlanden alle vordere wercken lichter maecten, ende den Staten veel vordels gaven, ter contrarien den vyandt benamen: Wesende daerenboven Parma metten Franschen Krijg beladen, alwaer de Coninck Rouan belegert hadde, ende Parma stelde sich om 'tselve t'ontsetten, ende wanneer hy schoon nae d'ontsettinghe zijn Legher weder in Nederlandt brenghen mochte, soude nochtans seer gheswackt, moede, ende weynigher te vreesen zijn: Daerom werdt be- raetslaeght, waer omtrent der Staten Leger ten noodigsten, nutsten ende sekersten mochten werden gebruyckt. Die van Holland rieden om Geertruydenbergh te belegeren, 't welck hun seer nae ende gevaerlijck lagh, ende de Vaert nae Zeelandt onveylighde, bestaende deser Provincien voornaemste stercte op de schip-vaert ende neeringhe, ende derhalven de bevrijdinghe der wateren ende eroveringe vande plaetsen

daer aen ghelegghen, voor alle dingen nodigh zijnde. Gelderland, Vriesland, Overijssel, rieden aan d'Oostzijde des Rhijns den Krijgh te voeren, ende weder te beginnen, daer men 't voorleeden Jaer ghelaten hadde, op dat men eene syde van de Provincien in rust ende seeckerheyt brenghen, daer nae sonder vreesse van diversie alle 't Krijghs-volck ende middelen op d'ander zijde nae Brabant ghebruycken ende met 't samen gevoegde macht den Krijgh voeren mochte. Dese meeninghe werdt ten laetsten van allen bestedicht (*beaamd*), uyt oorsaeck dat Parma lichtelijcker eenig ontset in Brabant, als over Rhijn doen konde, ende dat de Vriesen verklaerden, wanneer het Legher nae bij haere Frontieren bleve, konden sy 't selve met drie duysent Man verstercken. Andersins, om dat de vyandt onder Groeningen, in Steenwijck ende Coeverden sterck lagh, ende met omtrent een duysent achthondert Man in Vrieslandt vallen, de Dorpen branden, ende plonderen konde, mosten sy haer meeste volck by sich behouden, 't welck des te meer werdt bewooghen, dewijl alle d'andere Provincien weynigh meer als vyer duysent voet-volcx in 't velt vermochten te brenghen. Derhalven om des te naerder by Vrieslandt te blijven, ende van daer te meer hulp te ghenieten, wert de belegeringh van Steenwijck beslooten, waar toe de Vriesen, soo haest 't Legher daer voor quame, extra-ordinarie dertigh duysent gulden tot behoef van alderley noodtdruft des Leghers, noch hondert waghens, ende drie heele, ses halve kartouwen, met polver ende scherp tot twee duysent scheuten toe beloofden. Ende noch eens dertigh duysent gulden met tweehondert waghens, wanneer 't Legher nae de verhoopte eroveringh van Steenwijck voor Coeverden soude werden ghebracht. 't Is onnoodig geacht worden, hier toe eenig nieuw Krijghs-volck te bestellen, onaengesien, dat die Staten boven twee duysent Man swacker waren, als 't voorleden Jaer: Wesende Graef Philips van Nassou met thien Nederlandsche Vaendels ende thien Schotse tot hulp van den Coninck van Vranckrijk voor Rouaen ghesonden. Alleenlijck heeftmen den Ritmeester ende Hopleuyden bevolen, haer getal vol te maecken, eenighe oock die maer op hondert koppen van outs commissie hadden, verhooght tot hondert ende vijftigh koppen: Ende vier Vanen Ruyters werden van nieuws aenghenomen, soo dat omtrent acht duysent te voet, ende een duysent vijfhondert Ruyters in 't velt quamen met vijftig hele en halve cartouwen, ende vier hondert duysent pont polvers, overmits men de ghelegentheyt hadde, menichte van sware stucken ende alle toebehoorighen met kleyne kosten te water aen Steenwijck te brenghen. Nadien alle nodighe dinghen besteld ende gereet waren, hebben eenige van Zuyd-Hollant (dan Noordt-Hollandt vandt het beleggh van Steenwijck geraden, midts hare schepen daer uyt beschadicht wierden) noch eens versocht ende geraden, datmen Geertruydenberg soude aantasten, voorwendende dat Steenwijck d'aldersterckste plaets was, soo de vyandt aen d'Oost-sijde van den Rhijn hadde. Dat sy daer binnen van over langh de aenstaende belegghingh ghewust, ende zedert Julio des jaers 1591 doe mense aantasten dreygde, sich tot een nieuw belegghingh ghestelt, dat gheheele Jaer over ghebouwt, die Stadtvesten ghebetert, den wal 40 voet dick gemaect, de grafte verwijdert, nieuwe bolwercken ende strijck-weeren (*flanken*) uytghesteecken, sterck Garnisoen omtrent duysent Man van

de Bloem van des Conincks Krijghs-volck daer in gheleydt, met amunitie, proviant, ende alle behoeften versorgt hadden, ende daerom te bevresen was, dat men den Somer te vergeefs verslijten, ende den kostelijken tijdt ende middelen verliesen soude: Ende dat Graef-Willem ende de Vriese alle swaricheden veel te kleyn achten, om hare grooten vordels ende verhoopte bevrijnghe willen. Andere, als die Geldersche ende Overijsselsche rieden, men soude de plaetsen inde Graefschap Zutphen ende Twente eerst winnen, die welcke swack ende qualijck versien waren, ende ghewonnen zijnde, des vijandts pas over Rhijn ende provianderinge van zijn Legher, wanneer hy veel licht Steenwijck daer nae mochte onderstaen t' ontsetten, te swaerder maecten soudent. Doch is d' eerste raedt van Steenwijck aen-te-grijpen, vast ghebleven, als Graef Willem hem meest betrouwende op het graven ende sappiren, waer toe zijn Krijghs-volck wel gewent was, verthoonde, dat d'eroveringhe wel swaer, vol arbeys ende moeyten, nochtans doenlijk ende in vijf oft ses weecken te volbrenghe ware, ende daer na te meer roeps ende schrickens in andere swackere Garnisoenen maecten, daer ter contrarien de swacke eerst veroverd zijnde, binnen Steenwijck genen schrick brengen, oft der Staten Leger eenige reputatie geven soudent.

TWEDE TIJDPERK.

1600—1700.

HOOFD.

De Parijsche Moord, op den 24 Augustus 1572.

De Koningin ylende, om de zaak te doen sprong nemen, ende hier van verwitticht, zeidt den Koning aan, wiens woordt zij nochtans echter hebben wilde, *dat de soldaat niet te houden was, ende (zomen langer marde (toefde)) alles geschapen, tegens zijn 'meninge, met groote onorde af te lopen.* Dies gaf hij bevel, dat dateljk de klok van S. Germain getrokken wierd', vóór dageraadt, op den vierentwintighsten van Oestmaandt, zondagh, ende Sint Bartholomeus. Daar op, trekken Guise, Angoulesme, ende Aumale flux na 't huis van den Ammiraal. Dees, gerucht horende, leidde in 't eerst gissing, dat het volk gaande gemaakt ware door dien van Guise, doch lichtelijc verschoijen (*uileen gaan*) zoude, als het quame te zien, dat zijn huis door 's Konings lijfwachten bewaart werdt. Maar desselfs overste was 't, die de poort des voorhofs van 's Konings wege eische geopent te hebben. 't Welk geschied zijnde, werdt den genen die de sleutels bewaarde terstondt op 't lijf gelooopen, hij doorsteken; ende doorschoten een van de Switzers, die zulks ziende na binnen vlogen, de deur achter zich toe kregen, en met kisten, tafelen, en ander huisraadt bebolwerkten. De Ammiraal schieten horende op de plaatze voor 't huis, bevroedde nu te laat wat 'er af was. Dies rijst hij uit den bedde, schiet een nachtkleedt aan, ende gaat staan steunen tegens de wandt om zijn gebedt te doen. Terwijle was de deur opgestormt, ende steegen de vloekverwanten te trappen op, vijf kornellen, alle gekleedt, met Achilles Petrucci van Siena, ende eenen hoogduitsch,

van jongs opgetogen onder 't gezin van Guise. Op dat gedruis, also Merlin, predikant, die 't gebedt voorsprak, uit had, keerde zich de Anmiraal tot het gezelschap, met onvertzaaght gelaat; ende, *Ik zie, zeyd hij, waarmen over uit is. Der doot, noit van mij ontzien, over lang betracht, ben ik wel getroost. Gelukkig, ik die in Gode sterf, ende door zijn' genade ter hope des eeuwigen levens toegerust word. Nu behoeft ik geen hulp van menschen meer. Daarom vrienden, op dat u mijn ramp niet met eenen overstepe, ende ik schier (van daer) oft morge, als uw' bederf, vereloekt worde van uwe weduwen, verzieft (redt) u. Ik heb 't over aan den bystandt Godts, ende tot diens goetheit verlaat zich mijn' ziele, al gereedt om haren tocht te doen.* 't Welk gezeyd zijnde, klommen zij lieden na boven, ende voorts, yder om een goetd heen komen, de daken over. Ondertusschen borst de deur op, ende zijne geswore vyanden ter kamer in. Alwaar de hoogduitsch hem vindende staan om den hoek van de deure, vraagde; *zijt ghy Colligny?* hy met een onverschrikt aanschijn gaf t'antwoordt: *O ja, ik ben 't. Maar ghy jongman, schreumt (ontzie) deze mijne grijze hairen. Hoe ghy 't maakt, ghy en zult doch mijnen tijdt niet verkorten.* Eer hij uit had, wrong hem de Duitsch 't rappier in de borst: ende verhalende (*herhalende*), bracht hem eenen dwersslagh, die al'zijn trony schendde. Voorts volghde steek op steek, tot dat hij stervende op de vloer viel. Na 't getuigenis van de genen die zelve over 't stuk waren (*er bij tegenwoordig waren*), moght zich noit man, de doot voor oogen ziende, min ontzetten. Guise, den welken en d'andere grooten niet gepast had handt aan dat werk te slaan, verwachtende, op de plaats, den uitgank, riep daar na den hoogduitsch toe, *oft het volvoert was:* ende t'antwoordt krygende dat *ja*, voegde daar op, *Angoulesme en kond' het niet geloven, voor hij en zaagh' het, men moest het lijk afsnijten.* Overzulks werdt het ter venster uitgeworpen, zo bekladt van bloede, dat Angoulesme, oft beducht dat het in zulk een gewoel zich licht te vertasten ware, oft om zijnen moedt te koelen, de tronje met eenen snuitdoek afdweilde, tot hij der kunde zeker was. Toen schopte hij 't met de voet, ende keerde weder op straat, roepende tot meermalen: *Wel begonnen, spitsbroeders, al voorts, zo gebiedt de Koning.* Mits hoorde men het teeken van 't uurwerk aan 't pallais, ende alomme wapen roepen. Het graauw, also uitgelaten, vloogh terstondt na 't huis van den Ammiraal, het lijk met allerlei dartelevuilligheden mishandelen. Eintlijk men smakt' het in een' stal: hieuw 'er 't hoofd af, dat, ten toon, na Rome gezonden werdt, ende sleepte de romp, geknot van alle kroost, achter (*lange*) straat, tot op den oever van de Seine. Daar bestonden 't de kinderen in 't water te werpen, waar uit het weder getogen, ende gevoert werdt na de galge van Monfaulcon, aan de welke men 't met ijzeren ketenen bij de beenen vast deed maken, ende verzongen, met vuur van onderen gestookt. Op dat quansuis alle elementen toegelopen zouden wezen, om zich te quijten in zijn' straffe: gemerkt hij op de aarde gedoodt, in 't water gedompelt, in de lucht gehangen, ende met vuur gebrandt was. Daar hing het etlijke dagen, tot verscheide bewegonissen der geenen, die 't, anderen voor een heerlijk werk, anderen voor een grouwel ende lasterlijk stuk aanzagen, dat Vrankrijk ten zuursten op zoude breken: tertijdt toe, dat de Maarschalk van Mommorançi, zijn na-

maagh (*bloedverwant*), het bij nacht deed lichten, ende te Cantille, in de kapelle, begraven. Dies, eenige dagen daarna, het vonnis des doodts, gesproken over den doden, met een averechts rechtsplegen, om welstaans wille, te werke geleidt is aan eenen molijk (*pop*) van stro; konnende Koning, ende Koninginne ruoder hunnen moedt niet speenen van dat gezicht, nochte van 't zelve aan Koning Henrik op te dringen. Zoodanigh was het eindt van Gaspar van Coligny van Chastillon, Ammiraal van Vrankrijk, dien in zijn leven veel over 't hoofd gewaait is, ende de voet menighmaals dwars gezet van de fortune; meest al om den godsdienst, dien hij zeker ter harte nam; zonder 't hart nochtans te vervreemden van zijnen Koning, ende vaderlandt. In treflijke begaaftheden heeft hij uitgemunt; stantvastigh, bedrijvende, zorghvuldigh, goedertier van inborst, getrouw aan zijn' parthy: ende jammer, dat hij geen oppervorst gebooren was. Voor kleenmoedigh scholden hem zijn' vyanden: maar d'onbedeestheid in zijn uiterste bewees wel, voorzichtigheit geweest te zijn, 't geen men schreumte (*beschroomdheid*) geheeten had. Wie van zijn gezin in handen vielen, werden afgemaakt, zijn geldt ende kostelijkheid geplondert, zijn' papieren verzeekert voor de Koninginne. Daar op volghde allerhande gedaante van moordt. Teligny, over de daken, en verscheiden gevaar ontkomen zijnde, viel ten laatsten in handen van Anjous trauwanten, daar hij afsterven moest. De Graaf van Rochefoucault, geirne gezien bij den Koning, om zijn' boerterya ende kluchtige bevallijkheden, had hem noch laat in den zelve nacht verzelschapt, ende al jokkende gegeven eenige scheutjens, die den grooten niet altijd even wel ingaan; zonderling als 'er wat aan is. Zeker hofjonker, aan zijn' deure kloppende, gaf voor, dat hij hem iets van 's Konings wege te zeggen had. Hy beval te openen, ende, alzo 't gezelschap vermomt quam, viel hem in, dat 'er de Koning was, om hem, uit darterheit, te gispen; zulks hij genade begost te bidden. Hunlieden ging niet aan wat hy zeide. Zij vielen daadtyk aan 't plonderen. Dies zag hy op, ende dat het geen spel was, wordende voorts, door eenen van den hoop, wreedelyk vermoordt. Anthonis van Marasin van Guerchy, een man van groote dapperheit, overvallen eer hij zich kleeden kon, wederstondt den moorderen met mantel ende rappier, tot dat hy omringelt gelijk in eenen strijdt viel. Yeder, in den gemeenen overgang van zo breidelooos een verwoedtheit, paste (*veroorloofde*) onder naam van Godsdienst, zijn godvergete zinnen eenen slagh te voegen (*toe te brengen*). Eenigen koelden hunnen wraakgierigen moedt, met de doot van oude vijanden. Anderen hielpen uit den wege, de geenen, die zij benijdden. Daar was 'er die zich hunne schuldenaars quijt maakten: die zich ontsloegender geenen, welke in recht op hen te spreken hadden: die den lieden heele landen, voor een geringheit, bij forme van koop afdreighden, ende daar na gelijkewel ombraghten: die trefelijke (*aanzienlijke*) personen vermoordden, op hope van in hunne openstaande ampten te dringen. Zulx bij de ongetemde hartstoghten, ende holle begeerlijkheden, elke zonderling inzicht hebbende, toegekomen is, dat zommige Katholijken om den hals geraakt, ende Gereformeerden verschoont zijn. —

Daarentusschen was de stadt een toonneel van allerlei wreed- en yslijkheden, vol schrix, vol duchtens, vol wantrouvens: de gassen (*straten*) vol

gedruis, van de geenen die na 't bloedt, oft na den buit liepen : aan alle kanten het schreijen der stervenden, het kermen hunner vrienden, het werpen van doden uit de vensteren, het slepen der lijken door 't slijk, ende door 't bloedt, dat lanx de straten bij beeken quam afvlieten tot in de Seine. Hunne jaren en verschoonden de ouwde niet, nochte hunne waardigheid de doorluchtige mannen, nochte hunne weerloosheid de statelijke vrouwen, nochte hunne slechtigheid (*eenvoudigheid*) de jongelingen, nochte hunne onnozelheid de kinderen ; welker zommige ook, met een helsche moorddadigheid, in moeders lichaam verdelght werden.

Uit den *Henrik de Grootc.*

Aanspraak van Hendrik IV aan de bevelhebbers na den dood van Hendrik III.

In 't leger, daar de gróóten meestendeels tot den eedt gebraght waren, meer door aandrijven des overleden Konings (*Hendrik III*), in de hitte der hartstoghten van mededogen ende verbolgenheid, dan door gezindtheit tot den tegenwoordigen (*Hendrik IV*), geviel, met der haast, een' wonderlijke flauwing der gemoeden. D'een op hoop, d'ander uit vreeze, die uit onbenoegen aan hunnen staat, dees door dien hy, zijn voorde! genoegh gedaan hebbende, 't ingehaalde zocht te beleggen, dropen stilswijgende door ; sommigen, overmits hun 't versehil van geloove tegen 't hart stiet : met welken sluijer zich al d'anderen bewimpelden. Henrik, derhalven, deed alle heeren ende edelen tijdt stellen, om voor hem te verschijnen, de welke vergadert zijnde, hy in dezer voege aansprak : *Heden, mijn heeren, is 't de zeste dagh dat ik uw Koning geworden ben. Niet dat ik 'er oit naa stondt, oft my zelve ingewikkelt heb door de pracherije van een' bestecke keur (mij ingedrongen heb, door met bedelen en kuipen de keur op mij te vestigen), gelijk het elders toegaat, maar door 't overlijden van mijnem voorzaat, wiens uiterste wil was, u lieden 't recht mijner geboorte te erinneren, ende te manen den eedt, dien ghy my schuldigh waart. Dewelke, indien hy schoon der meeste menichte van u lieden, in zo kort een' tijl, is doorgewaait, zo en zal ik daarom my zelve niet be geven, in 't blank stellende de goede zaake ; maar schrap staan tegen het dwarvallend geluk, met hulp van andere vrienden, die ik genoegh s' mijnen gebode heb ; jaa ook, bij mangel der zelve, op enkel toeverlaat van de zekere hulp Gods : van wien my bevolen is deze plaats, ende de last, om mij genaad-roepend volk, van zo lang gedragen' ellenden, te verlichten, tot grootmaking zijner glorie. Hy en heeft my, van jonx op, met zo merkelijk ende menighvuldigh een' bystandt niet gezegent, hy en heeft my door zo ongeziene ende wonderlijke wegen dua verre niet opgevoert, om zo groot een werk ten halven te laten steeken. Des houd ik niemandt, ende is onnodigh steelsgewijs door te gaan. Die zulks in den zin heeft, eische maar oorlof, en hy zal 't hebben. Dat dient my beter, dan gediend te wezen van waifelaars, ende luiden die zo vroom (dapper) niet zijn, dat zy 't hoofd darren (durven) bieden, ter plaatse daar koenheidt te tonen, ende eermerk te behalen is. Want, dat zy voorwenden, 't en staat hun niet vry, my te volgen, om 't onderscheidt van godsdienst ; ik weet wel, hoe veel die swarigheidt weeght, ende zy lieden, hoe ongerijmt het is, my, die hun opperheer ben, tot omhelsing van hunne gezindtheit*

te willen parssen, met zulk eene mompeling. Voor zo eerloos een blodigheid hoede Godt mijn hart, dat hunne dreigementen, van my te verlaten, my zouden doen verlaten 't geloof, daar ik mede gezooght ben. Wel stel ik my zo gewilligh als oit, om naa berichting te luisteren, ende heb te dien einde 't geschil verbleven (overgelaten) aan een wettigh concilie. Maar dat moet verbeidt zijn, ende ondertusschen de oeffening beider gezindheden gedoocht: 't welk het voorneemste punt is, dat zijne Majesteit ho. lofl. gedachten, u lieden bevolen heeft, ende ik gesworen. Ende bidde u, mijne heeren, voor ongetwijffelt te houden, dat mij geen ding bet (meer) ter herte gaat, dan mijn godsdienst, ende mijn eedt. 't En is van heden oft gister niet dat men my ken. Oprecht François ben ik geboren: ende zeventien juren, die ik mijn rijk van Navarre, ende andere onderzaten geregeert heb, konnen van mijnen aardt ende inborst geluigen. Daar toe gedrage ik 's mij; alhoewel 't niet ontbroken heeft aan menige gelegenheid, om den vijanden van den staat te passe te brengen, de wederwaardigheden die zy my hadden doen smaaken. Ende indien ik (gelijk geen mensch volmaakt is) voor dezen ergens my heb verzuimt, ik bid u, mijn' heeren, dat ghij wilt uwe gebeden voegen nevens de mijne, om van Gode te eerwerven 't geleide zijnes heiligen Geests, die my onderwijze, tot verheffing zijns heerlijken naams, ende stichting van 't gemeene beste.

Uit den *Henrik de Grooten*.

Karakterschets van Willem I.

Hy was gebooren tot Dillenburgh, den veertienden van Grasmaant des jaars vijftienhondert drieëndertigh, naar den stijl van dien tijd, uit Willem, Graave van Nassau, en Juliana, Graavinne van Stolbergh, een' wonder wijze en zeedighe vrouwe, die t' haaren vijventzeventighsten jaare zagh hondert drieëntwintigh zoo kindren als kindskindren, gesprooten uit haaren lijve. Hy had meer dan middelbaare lengte, geestrijke ooghen; de zelve, 't aanschiyn, en den baardt, bruin; de leeden maagherachtig, nochtans taamelijk vroom (*kloek*), en welgeschaapen; de stem zeer helder, en lieflijk doorgaands, doch scherp genoeg, daar 't hem vereyscht docht; gelijk in 't bestraffen der gebreeken van de Regeerders, en in 't doordrijven zijner voorstellingen. Waartoe hy hun dikwijls fierer dan smeevende taal hield; steunende op de bekende zuyverheit zijner handen (*handelingen*), en willende dat zy wisten, hun immers zoo veel aan 't volghen, als hem aan 't raaden, geleeghen te zijn. De zelve wijze oordeeld' hy teffens dienstigh tot bewaarnis van ontzagh, en weering van oovertallighe twistredenen, daar d'onbeschofte vermeetelheit haaren roem uit zoekt, en al te vaaken den tijd meê spilt. T'zijnen daaglijkschen gelaate en manieren zagh, door den ernst, yet vroolijx en gunstveirdighs uit: welke temper, genaamt joviaal, fraayst eenen Vorste voeght, en de minne der menschen mijnt (*wint*) buyten koste van achtbaarheid. Lustigheit in gezelschap pleegd' hy graatigh (*gaarne*), wen 't pas gaf, en vloeyde van scherts, voorneemelijk oover taafel, der maate, dat gene zwaarigheid zijn hart te nijpen scheen. Waaran zich zommighe neuswijzen argherden, niet ruykende, dat hy den kommer meenighmaals met gebootste blijdschap bestelpte, dewijl elk acht op zijn gebaar, en hoop oft vreez uit het staan zijner tronye, nam. Om geenen afkeer van

'tgebruik dies landaardts te toonen deed hy somtijds wel eenen Duytschen dronk: maar 't weezen bleef 't zelfste ten laatste toe, en 't verstand was op zijn stel (*plaats*). Ook was de dischvreeghdt schier zijn' eenighe uitspanning; speelen, rijden, jaaghen, geen kortswijl voor hem. Al d'overighe uren braght hy met blokken en zorgen door. Opgevoedt, neeghen jaaren, in de kaamer des Kaizars, die hem van zijn' eerste jeughd af zeer bezint (*bemind*) had, bewaard' hy, t'zijnen eenentwintighste, de veldtheerschappij, in plaats des Hartoghen van Savoye. Te weeten; rijpheit van oordeel en klem van heughenis, die zelden verzaamen (*samen gaan*), en te gaader (zonderling als d'ervarnis hen afrecht en stoffeert) wondre weetenschap en gaauwigheit geeven, waaren in hem gepaart. Bijstre baaren van teeghenspoedt zijn hem oover 't hoofd gegaan: morren en onwilligheit van zijnen minder; nijdt en dwersdriift van zijns gelijken; haat en vervolgh van zijnen meerder. Zelis eenighe Oppervorsten, nochte tot den Paus, nochte tot den Spanjaardt geneeghen, konden 't waapenen der onderzaaten teeghens den Landsheer met goeden ooghe niet aanzien; meer denkende, dat des een' gewoonte, en schier (*heden*) oft morghen hunne beurt ook worden wilde, dan op de wettigheit der oorzaake, ende dat die met billijk regeeren te verhoeden was.

Uit de *Nederl. Historien*.

Uitbarsting der brandschepen, de Fortuin en de Hoop, tegen de Schipbrug van Parma, beneden Antwerpen in 1585 over de Schelde geslagen, om het ontzet dier stad te verhinderen.

De Hoop, gaande zijnen gang, raakte, gestuurt van 't getij, dat daar heetst was, tussen den Vlaamschen dijk en 't mastvlot deur, en zette zich ter plaatse daar men 't staketsel aan de rij scheepen geklampt had. Weshalven, niet Vega alleen, maar ook de Markgraaf van Guasto, en Graaf Nicolaas Cesis, den Landtvooghd baaden, in allen gevalle, hoe 't 'er afloopen moghte, zijnen persoon van gevaar te hoeden. Die stribbeld' 'er teeghen, en wist tot geen besluit te koomen, mits hy geirne eerst gehoord hadde, wat verslagh eenighe busschieters, en andere ervaare bootsluiden doen zouden, die bereidt waaren in 't schip te treden, om op te speuren wat 'er schulde, en de werking te beleiten. Maar men vermaande hem zoo instendighlijk (*dringend*), dat hy ten laatste, bevelende de zorgh aan Rijsburgh en Billy, zich vertrok (*begaf*) naa de schans van Sante Marye. Wel te tijde voor hem. Want hy was zoo ras niet binnen, oft het schip de Fortuin sprong aan splinters om verre, en doodde veele soldaaten in een blokhuis daar ontrent. — Korts daarna borst de Hoop, met zoo dullen donder, en verbolghen blixem, dat de heemel scheen te kraken om in te storten, de werelt te scheuren, de hel zijn' kaaken op te sperren. Het vraatigh vuur verslond, of velfenste met zijnen slagh, niet alleen d'onderzoekers, die 't binnen's boords verraste, maar teffens 't meeste deel der geenen, die op het staaketsel, oft in de scheepen der brugge waaren: der maate, dat men van hun nooit eenigh ooverschot vernam. In gulle gloedt stond eerst de lucht: thans leschte zich 't licht; en bleef zijn' plaats, van dikke

domp en rook, een' lange wyl, verdonkert. De vliet (*stroom*) vloogh ten bedd' uit, oover den dijk; vervulde de vesting Marye en plonsde de naaste velden ter knie toe in 't waater. 'T aartrijk schopte rondom, wel drie mijlen verre: ende binnen een' halve bleef niemant oover eindt; zoo gezeidt werd. Immers de Spanjaardt Carnero getuight, hoe het huis, waar in hy zich, dat pas (*toon ter tijd*), tot Beevere, een' uur gaans van de Schelde, geherbergh vond, dreunde, als oft het gedreight hadde ter needer te vallen, en niet een vensterglas heel hield. De zware steenen en zarkscherven, sterrewaarts gespat en verspreit, zommighe wijder dan een vienden-deel mijls, maakten, met hunne smak, putten gepeilt op acht oft neeghen voeten. De Prins van Parma, gegaan outrent een' booghscheut weeghs van den dijk af, werd, gelijk ook Guasto, Cesis, en de rest van den sleep, op zijn plat geworpen: een paadje, die zijnen deeghen droegh, doot gekist van den weldighen windt, dien de brandt blies, als hy ten kerker uitbrak. De zelfste Carnero vermeldt, dat een van Parmaas lijfhoeders bet (*meer*) dan dertigh schreeden verre gegooyt werd, en zijn eene been kreupel viel. Die eerst op rees, en in zulk een' verbaastheit den meesten moedt toonde, was Farneeze. Hy trekt en zwenkt zijn rappier, oft 'er vijandt voor handen geweest waar: en draaft, wat tot zich zelf gekoomen, naa den oever. Daar doet zich een droef en deerlijk aanschijn op; de schans 't onderste booven, 't geschut overstelt van het slijk, 't kruidt geweikt van het nat, alle lonten gedooft. De schouders en een' streek van 't staaketsel, waaren aan stukken gesmeeten; kaabels aan sleetren geflenst, kettingen aan einden geklonken; masten, balken, geknakt; de groove bussen verzonken; drie brugscheepen verstooven, en niets daar af te vinden; drie andre gewent, met den boodem om hoogh. Ijslijker greens (*grijnsde*) de neerlaagh der menschen, hier gehoopt, daar gestrooyt, peirsch van modderigh bloedt; met het vlees gekneust, het gebeente gebrijzelt van de steenbrokken, ijzere naaghels, bouten, en schaakels; oft met het ingewant aan flarzen gegonzt. Doch de gequetsten ter daatlijke doot toe waaren ten minste, in zoo grouwelijk een' ramp, der martelinge ontguan. 'T grootste jammer zagh men aan d'ellendighen, die, gescheiden van dij oft schouder, noch uit het leeven niet scheiden konden: die met janken en steenen hunnen kaameraaden den boezem kliefden. En, terwijl men nog niet wist wie al van die selte getroffen waaren, nochte de geschende troonyen, de bekladde kleederen t'onderkennen, kermde deez, om maagh oft makker; die, om diener oft heer; d'andre om vriendt oft vertrouwdeling; ende ging, mits (*door*) den twijfel, de angst te wijder weiden. — De Spaanschen klaaghden van meer dan vijfhondert; d'onzen riepen van achthondert lijken. Die verminkt, verleemt (*verlamd*), oft anders leelijk geteistert waaren, maakten ook een groot getal.

Uit de *Nederl. Historien*.

*Ellendige staat van België tijdens de Spaansche overheersching
in 1587.*

Onder den Spanjaardt zaaten de burghers neeringloos, mits de belemmering hunner haavenen en stroomen: de boeren op een' schup, mits de doortoghten en inlaaghen, het ruiten (*verwoesten*) en rooven der soldaaten

en vrijbuiteren, zoo van d'een' als d'andre zijde. 'T welk, neevens d'onvrijheit van Godsdienst, die gewesten ontvolkte, jaaghende honderden van huisgezinnen naa Hollandt en Zeelandt toe: daar de berooyde de voorburghen dapper deden uitdijghen; de welgestelde steeden zulx propten, dat men haare vesten moest uitleggen. Met het verlopen der luiden, bleeven de hoeven ongehaavent (*onverzorgd*) de landen ongebouwt. Wooningen, schuuren, vervielen. 'T kruidt wies oover de puin heen, en bedekte de daaken. Greppels en graften groeyden toe. De ruigte, distelen, doornen, verduisterden weeghe en grenzen. De weelighe gronden gaaven struweelen op: en de wildernis nam zulx de ooverhandt, dat, eindtlijk, bosschen, akkers, weiden, alle uit eenerley oogh ziende, niet te onderscheiden waaren; en nocht eighenaar nocht pachter de werf wist naa te speuren, waarop hij gezeeten had. Heele dorpen werden verlaaten: en, naar dat de menschen minderden, fokte 't ongedierte aan. In de huizen quaaamen wolven nestelen, en men vernam hunne jongen geworpen in de bedsteeden. Jaa deeze gruwlijke beesten vermeenighvuldighden der wijze, in Brabandt en Vlaandre, dat zy, bij schaarsheit van aas, niet alleenlijk het vee, maar wijven en mannen aanranden (*aanrandden*); de kindren uit de wiegh oft der ouden armen schaakten; en, op een jaar (zoo bereekent werd), ontrent Gent, binnen twee mijlen in 't ronde, wel hondert menschen verslonden. Groote reekels en doggen, dervende aanhoudt (*schuilplaats*) en voedsel, veraardden tot wolven. En ik heb uit eenen ooghetuigh, dat seekre vrouw, die men erghens geweyghert had bij avondt ter poort' in te laten, ter naaste morghenstonde gevonden werd, verbeeten van de honden, en haar' borsten van 't lichaam gescheurt. Uit dus bijster een' woestheid volghde dierte (*duurte*), grooter verre, dan eenighe ooit hier geproeft buiten beleegherde vestingen. Ook voelden zich die oorden als eensdeels geblokkeert: dewijl de Hollanders en Zeeuwen geen derwaartsvoeren van graan gedoogden; houdende de Vlaamsche kust, en zelfs de Elve, de Weezer, de Eems, met scheepen van oorlogh bezet; uit zorghe voor eighe behoefte, oft op hoope van 's vijandts onderzaaten gelijklijk, door d'uiteerste benauwtheit, tot afval te brengen. Dan, hierteeghens voorzagh hy, stoffeerende (*verzorgende*) zijn' grenzplaatsen, daar 't krijsvolk lagh, met genoeghzaame eetwaaren; zoo dat de middellandsche (*binnen-*) steeden, ziende geen' algemeine opstending te bekuipen, en, zonder dat, geen' uitkoomst, haare ellenden met opgedwongen geduldt moesten draaghen. Zy kreeghen, nu en dan, wel yet uit Duitslandt en Vrankrijk: maar, 't kon zoo veel niet maaken, oft de rog quam ontrent achthondert gulden 't last te kosten; de terwe naar gelang. Dies biek men broodt van boonen, erweten, haaver, boekweit: jaa vond der, die raapschellen, geleezen uit de vuilnishooopen, 't binnenste van koolstruiken, en ander gewas, dat bij lijdelijke tijden verworpen wordt, te lijf sloeghen, om 'er de ziel in te houden. Tot Brug (zoo Meeteren meldt) werd een doode hondt opge-raapt en gegeeten. Het snoode not (*genot*), getooghen uit dit onguur en heilloos tuigh, baarde bederf van ingewant, rotting van bloedt, vreemde quaaalen, zeldtzaame ziekten: zoo dat vaake de luiden, naa lang quynen, niet min deerlijk een eindt naamen, dan de geenen, die van honger versmacht, oft van pest werden weghgerukt. Want

deze was ook een' schaakel aan de ketting der plaaghen, dien 's heemels tuchtende handt tot bedwang der aardtsche zonden gesmeedt had. Eenighen, echter, die van gereede penningen voorzien waaren, voelende zich alleenlijk in de burze (*bours*) gegeesselt, kreunden zich der ellende van hunnen naaste zoo luttel, dat zy liever, dan diens raazende maagh yetwes te stillen, hadden hun geldt in eerlooze overdaadt te verquisten; nocht schroomende, nocht zich schaamende eenen kabbeljauw tot tweeëntwintigh, drie bollingen (*zekere zeevisch, wijting*) tot neeghen gulden, de oesters tot zeeven stuivers 't stuk, te betaalen: 't welk binnen Brussel gebeurde. Maar Eedelen en voortreflijke burghers, belaadten met zwaare huisgezinnen, en gewoon van tijdt tot tijdt op hunne renten en inkomsten te teeren, zonder merkelijke sommen in kasse te houden, moesten, zouden ze leeven, eerst hunne kleinoodje en kostelijksten inboedel, daarna hunne ontilbare goederen, tot zeer geringen prijze, verpanden oft ganschelijk afstaan. Een bunder goetd landts ging voor vijventwintigh, twintigh, vijftien, ja tien gulden. De renten, die men teeghens den penning zestien, achteen, oft twintigh plagh te koopen, waaren althans te bekoomen teeghens den penning zes oft zeeven. Rijke luiden, hierdoor vielen in d'outerste armoë: en men merkte, binnen de beste steeden van Brabant en Vlaandre, dat eenighen, gekleedt in zijden laaken, by donkeren avondt, uit angst van anders bekent te worden, om broodt baaden. Een schrijver, van dien tijdt, wil dat de dierte niet uit mangel van graan sproot, maar gierigheid der geenen, die dien handel dreeven, en koorenbijters van hem genepmt worden. Deze, naar zijn zeggen, zwoeren, bij slappe markten, dat zij geenen voorraadt altoos hadden: en, wen de waar wat willighde, wisten van hunne solders, die vol laaghen, genoegh te leveren. 'T welk, behalven dat het slechts bij eenen persoon alleen verklaart wort, lichtlijk te wederleggen is. Want de Majestraat, oft zelf de gemeente, zoude, naar allen schijn, deeze snoodtheit wel vernoomen, en, bij weeghe van orde oft onorde, raadt daarteeghens geschaft hebben. Ook hetuighen verscheide aanteekeners der dingen van dit jaar eenstemmighlijk, dat de boovengemelde belemmering der waateren, en belet des landtbouws, oorzaaken der behoefte waaren, tot uitwerking der welke, zeeker, meer niet behoefde. Dies dunkt my gelooflijker, dat deeze man, misschien opgemaakt (*aangestookt*) van de Spaansche regeerders, gepooght hebbe, met dit uitgeeven, den volke 't gevoelen t'ontpraaten, dat het in de maght der Vereenighde Gewesten was, den andren de keel toe te knellen. Wijders, gelijk de noodt nijverheit, en trek in koopmanschap toevloedt haart; men scherpte sint de zinnen bet op weering van 't loopen en stroopen des krijsvolx; viel met vlijt aan 't ploeghen en zaaijen: kreegh ook meer koorns van buiten dan te voore. En de akkers betaalden den achterstal, ten naasten jaare, met woeker, in meenighvuldigheid van halm en grosheit van aaren. Boovendien was 't meel zoo voedzaam, dat de menschen toen een derdendeel broods min aaten dan in de dierte. Al 't welk een' ruimte bijbraght, die, van twintigh tot een, den prijs der graanen deed daalen.

Uit de *Nederl. Historien*.

G. BRANDT.

De Verovering van Nyborg.

Dus leggende, hief het donderen uit al 'tgeschut der schepen, die zoo naa laagen, dat ze konden toereiken, op Nyborg aan, gelijkelijk met heele laagen losbrandende, met lossen en laaden, zonder ophouden, zoo veel als 't metaal of ijzer kon lijden: dat groote schaade en noch grooter schrik baarde in een kleene stadt, zoo vol gepropt door al de ruiters en soldaaten, daar binnen gevlucht. Hoe kleiner stadt hoe grooter drang, en hoe grooter drang hoe wisser wonden. De groote koegels en ijzere bouten troffen huizen, menschen en paarden. Dé daaken en steenen vloogen herwaart en derwaart, als een dichte haagel, en dien de koegel verschoonde, werdt door 't hout of steen, dat van de huizen stoof, verwondt, verplet, of aan flarzen gekletst. Door het ijslijk gedruisch van 't geduurig schieten, met rook en vlam den heemel betreffende, verging ijder hooren en zien. Het jammerlijk steenen, kermen en krijten der gequetsten, mannen, vrouwen, kinderen, dedt ijder 't harte sluiten en de hairen te berg staan. Niemand kon hier vluchten, nergens was uitkomst, 'tgevaar overal, en de doodt nabij. In deze verschrikkelijke henaautheit, die men beter kan bedenken dan beschrijven, hadden de Zweeden omtrent een uure doorgebracht, en uitgehardt, als hun hart en hoope ontzong. Zij zonden toen in der ijl een trompetter naar buiten, met verzoek aan de Veldtmaarschalken Schak en Eberstein, » dat men zoude ophouden van schieten, en in handeling treden.” Men antwoordde, » dat men over geen voorwaarden wou handelen, en dat ze zich mosten overgeven op genaade oft ongenaade, en men ging met schieten voort. Korts daarna quaamen drie Zweedtsche Heeren, Schoonleven, Leliekroon, en noch een ander, buiten, met aanbieding van zich ter bescheidenheit der Deenen en hunne bondgenooten op te geven. Van d'andere zijde gingen de Heeren Detlof van Alefeldt en Tramp binnen de stadt, om zich met de Zweedtsche Oversten naader te bespreken. Ondertusschen had men ook een trompetter aan de Ruiters boordt gezonden, met gelijk verzoek van 'tgeschut te doen zwijgen, terwijl men met de Deenen in gesprek was van sich t'hunner bescheidenheit over te geven. Hij antwoordde, » dat men zich in der ijl most beraaden en tot besluit koomen, of hij zou de stadt onder de voet en tot een steenhoop schieten.” Hier op liet hij 't schieten staaken, doch toen men, zijns oordeels, niet haast genoeg te rug quam, weér aanheffen, als vooren, zonder ophouden: tot dat men hem straks daarna een' brief van den Veldtmaarschalk Schak braght, meldende, » dat zich de Zweeden op genaade oft ongenaade hadden overgegeven, en hem ten hoogsten bedankende, dat hij dat werk zoo kort hadt ten einde gebracht.”

Uit het *Leven van de Ruiter.*

Karakterschets van Hooft.

De Drost, om hier, zoo veel mij doenlijk is, zijne print (*beeldtenis*) met woorden te maalen, en den Leezer een afbeelding te geeven, die hem naar

lichaam en geest eenighzins gelijke, was lang en maagerachtigh van persoon, ook van aangezicht; had wakkre bruine oogen, daar de schrandereheit van zijn geest in scheen te speelen. Zijn hair en baardt waeren blondtachtig van verwe, of tusschen blondt en bruin; 't aangezicht bloozend; zijne stem en taal manlijk en krachtigh. Zoo groot was hij van geheughenisse als van oordeel en verstandt: vroolijk van geest, zoet op heusche en geestige boerterij, doch bet neigende tot ernsthaftigheit. Zijne arbeitzaamheit en vlijt was ongelooflijk, en niet minder zijne liefde tot de Hollandtsche moederspraak; altijd toeleggende en werkende om al de kracht der welspreekentheit uit de schriften van andre volken in 't Neêrduitsch over te gieten. Hier in was hij zoo gelukkig, dat zijn pen de voorgangers gemeenlijk voorbij streefde. Ook wist hij zijne eige vonden met zulk een uitneemend cieraadt van taale t'ontfouwen, en zijn oovereedele gedachten zoo krachtigh ten toon te stellen, dat de schranderste Leezers zich oover zijne zinuiting niet genoeg konden verwonderen; jaa zoo dikwils als ze zijne schriften laazen vertoonde zich t'elkens iet nieuws en aardighs, dat ze te vooren niet hadden aangemerkt, en niet dan voor aarentsoogen zichtbaar was. In 'tgezelschap van vrienden, inzonderheit die door geleerdtheit en verstandt uitstaaken, schiep hij groot vermaak; en was zoo gastvrij, dat het Huis te Muide bij zoomertijt (want des winters onthield hij zich t'Amsterdam, daar hij ook zijn huis en verblijf hadt) zelden leedigh was van luiden van letteren en van geest. Een zijner zoetste zinlijkheeden was de maatvang: ook verstrekke 't Muider Slot meenighmaal voor een zangberg van vroolijkheit: daar de konstighste en lieffelijkste keelen, op zijne noodiging, bij een vergaaderden (inzonderheit als de Heer van Zuilichem en de zang gierige Tesselschaede hier hunne uitspanning hadden), om de verstandighste ooren te streelen, met den galm haarer nooten. Onder zijne vrienden was eene vriendin, met welke hij bijnaa een halfhondert jaeren vriendschap hield, de schrandere en zeedige Dichteres Tesselschaede, Roemer Visschers dochter, die hij bij letterverzetting *Sachte sedeles* noemde.

Zijn oordeel aangaande de burgerlijke en kerkelijke oneenigheeden hier te Lande, kan de Leezer merken uit zijne schriften; ook uit zijne inzichten oover de twist der Amsterdammersen met hunne Predikanten, belangende 't uitzetten van den Predikant Smoutius, en 't zitten der Wethouderen in den kerkeraad, in zijne brieven te leezen. In 't stuk van Godtsdienst was hij zeer oneenzijdigh, en een vijandt van 't lichtvaardig veroordeelen. Alle naauwgezetheit, hardigheit en verdrucking, ter zaake van 't geweten en 't geloof, was hem teegens de borst. Hier vereischte hij toegeving en maatiging. Men verhaalt ook hoe zeeker treffelijk Kerkendienaar plagh te vertellen, dat hij, te Muide staande, de maatigheit in 't stuk van Godtsdienst van den Drost hadt geleert. Want als deez' Leeraar zomtjids op stoel wat te sterk teeghens anderen ijverde, wist de Heer Hooft, hem aan zijne taafel noodigende, de lessen der bescheidenheit en zachtigheit zoo krachtig in te boezemen, dat hij met er tijdt andre inzichten kreegh, en rekkelijker werdt. De Drossaardt maakte ook zwaarigheit om, in 't bedienen van zijn ampt, de plakkaaten teegens de Roomschegezinden strengelijc in 't werk te stellen. Hij hielt ze, als zij uitspoorigh waeren, wel in orde, maar liet ze echter

in stilheit met hunne vergaaderingen, zoo veel als eer en eedt lijdten kon, begaan; zonder voor die oogluiking, bij uitkoop of giften, den gantschen tijd zijner bedieninge, eenen penning te willen genieten. Wijders was hij een ernstigh rechtsvorderaar, gevreesd van de quaaden, bemindt van de goeden: zeer naauw van gemoedt: een haater van oneerlijk gewin: zoo verre, dat hij zelfs van de verbeurtgemaakte goederen nooit iet wilde trekken, maar liet zijn deel aan de weduwen, oft erfgenaamen der misdaadigen, volgen; inzonderheit van luiden, die de handt aan zich zelven hadden geleidt; oordeelende, dat zulks zonder zinloosheit niet kon geschieden. In den burgherlijken ommegang viel hij heusch, en gespraakzaam, zeer afkeerig van hoofsche gemaaktheit, en zich houdende aan d'oude deftige Hollandtsche eenvoudigheid, ook in 't stuk van kleedinge, zonder die telkens te willen verwisselen naar d'uitheemsche lichtvaardigheid. Tot een zinspreuk plagh hij in zijne jeughdt te schrijven: *Veranderen kan 't*; en daarna, *Omnibus idem*, dat is: *Bij of voor allen de zelve*. Het eerste sloegh op het veranderlijk beloop der menschelijke zaaken: het tweede gaf te kennen, dat hij, alle menschen met gelijke billijkheit en gediensigheit gezint te bejeegenen, naar de verscheidenheit der geenen die hij voorhadt, van zich zelven niet verschilde. Naar die lesse zich draagende ontrent anderen, heeft hij genoegzaam zonder vijanden geleest; en ontging, dat zeldzaam was, de nijdt, die gemeenlijk de doorluchtigste mannen tot het doelwit neemt daar ze haare lasterpijlen op spilt. Zijnde zelfs een vijandt van alle quaadspreekentheit, die nooit zijn pen met het schrijven van eenig pasquid of schendtschrift besmette, en niemandt zijne eere benam, of onthieldt, zoo lieten hem ook anderen zijn verdienden lof met vrede genieten; aanschouwende met goede oogen den glans zijner geleerdtheit, en den luister zijner deughden. Op zijne gezondheid sloegh hij naauw acht, zeer gereegelt en maatigh in 't gebruik van spijsze en drank. Om zijn gezicht, dat zwak was, te versterken, diende hij zich vroeg van brillen; en kon in zijne oude daaghen, zonder zulk behulpmiddel, leezen. In zijne meeste beezigheeden zat hij zelden, maar las en schreef al staande. Ontrent d'opvoeding zijner kinderen zagh hij naauw toe, en was zeer ijverigh om hen spoedigh tot kennis en weetenschap te brengen; eischende nette reekening van hunnen tijd.

Uit het *Leven van Hoofst*.

VAN HEEMSKERK.

Bruin en Blond.

Maer weynigh weghs hadden sy noch gegaen, alsse van verre langhs 't strand sagen aenkomen een overdeekte wagen, met twee bruyne Kleppers daer voor; die, met het gantsche gespan daer toe behoorende, wel betoonden, dat het eygen goet, en geen huur-tuygh moste wesen, 't geen aen alle sijden soo handigh en soo net daer uyt sagh. De wagen op een kleynen draf vast naderende, bleef eyndelijck dicht by hun stil staen; en soo sagen *Diederick* en *Rosemond* daer uyt treden twee Jongelingen; Den eenen gekleest in 't swert gebloemt Satijn, met de mantel

van 't zelfde; de bef niet als te groot, maer omset met een aardigh, fijn, net kantje; de schoenen, hosen (*kousen*), en hose-banden, beknopt; sijn gelaet weselijck, sijn gebaer zedigh, en in al sijn doen een sekere welvoegende besadigheyt betoonende. Dese lichte met een eerbiedige gediensigheyt uyt de wagen een Jonckvrouwe, die niet min schoon van aensicht, als wel-gemaect van leden was. 't Is waer haer verw liep wat na den bruynen, maer 't was een bruyn soo helder, en soo minsaem, datter nauw yet minnelijckers te bedencken is. Haer oogh was wonder wacker en vriendelijck, haer lach uyttermaten bevalligh, haer zedigheyt soet; en al dit, soo aardigh onder een gemenght, maecte op een aengenaemheyt in 't oogh van de aenschouwers die de gunst van alle die haer sagen krachtelijck na sich trock. 't Gewaet daer soo schoonen lichaem in omvangen was, vont *Rosemond* niet min aardigh en welvoegende; zijnde een bleeck-groen Satijne hongerlijn (*keurs*), de verw van 't wilge-bladt seer nakomende: gebeelt met gestrickt loofwerck, en geboort met een kleyn net kantje van gout en silver. Den onder-rock (diemen, door dien de boven-rock opgespelt was, meest sagh) was van witte nopjes; de Bef, met een nette neusdoeck daer over, quam sluyckjes om de schouderen, en de neusdoeck voor op de borst met twee af-hangende tippen: waer aen een kleyn scheidsel, tusschen beyden open gelaten, vertoonde aan den boesem even 't begin van een sekere poeselige rondigheyt, die het gantsche gestel van den hals, en 't hals-gewaet, met sijn wemelend op en neer gaen, een sonderlinge aengenaemheyt gaf. Een kleyn swert pleystertje, was keurighlijck geplaest niet verre van 't welgemaect mondeken; dat, mits sijne properheyt, wel mocht geloofd werden daer met eenigh ander insicht als om yet Zeers te genesen opgeraect te zijn. Om hals, en armen, hadse schoone Peelen: een Roose van Diamanten op de borst: En op 't hoofd een swerten hoet, geciert met af-hangende witte en bleeck-groene pluymen, waer onder men soetelijck sagh verwaeijen 't Castani-bruynne hayr, een weynigh gepoiejert, dat met syn aardigh gekrulde kronckeltjes een wonder welvoegende schaduwe veroorsaecte. Aen hare handen hadse witte doorsneden hantschoentjes, en in d'eene van dien een waeijer, waer de verwen van silver en groen met verscheyden beelde-werck kunstigh onder een inspeelden.

Soo schoonen, en bevallighlijck gekleeden Ionck-vrouwe, hielt het oogh van *Rosemond* een goede wijle in vollen ernst op haer, alse van een ander kant sich hoorende aenspreken, schielijck het hoofd omdraeyde, en met eenen sagh, de gene die uyt d'oversijde van de koets gekomen zijnde, haer met het doen van een groote eerbiedinge vraeghde ofse oock gesien hadde een open wagen, met twee appel-graewue Paerden daer voor, en twee Iuffrouwen met twee Jonghmans daer op; die uyt den Hage over Leyden komende, hun geseyt hadden van haer omtrent Katwijk op 't strande tegens die tijt te willen gemoeten; om t'samen voort na Noortwijk toe te rijden. Dat de Juffrouwen waren in den rouw, en elck anderen (tot verwonderens toe) soo seer gelijkende, als twee druppelen waters konden doen. Soo datse, soo daerom, als door hare soete bevalligheyt, gemeenelijck alle oogen op haer deden vallen: en niet wel mogelijck konde zijn, of daer most (soose daer voorby gereden

waren) op gelet zijn geweest. *Rosemond* deze tweede Jonckvrouw onder dit gesprek seer nauw doorsiende, en die niet min haers besiens waerdigh vindende dan d'eerste, antwoorde haer seer beleefdelyck, datse geenens sulcken wagen, noch soodanige Juffrouwen, hadde vernomen, maer in gevalle sy die quamen te gemoeten, datse haer souden aenseggen, wat voor een wagen voor heen gereden, en wat voór geselschap na haer gevraeght hadde.

Dese tweede Juffrouwe, was in lanckte, en rechtgestreckte leden, d'eerste niet seer ongelijck; hoewel die ruim soo rysich scheen. Haer hungerlijn was van een gebloemt bleekblaeuw Satijn, omleyt met een groote silvere kant; den onder-rock mede wit; en den hoet behangen met pluymen op de verwen van den rock en 't hungerlijn slaende. Maer sy selfs was soo blanck, en soo uytnerende blondt, dat men sich niet blanners, noch blondters, konde inbeelden: uytgenomen, dat de blaeuwe adertjes hier en daer seer aerdigh door 't witte vel heen speelden. En niet tegenstaende sulck sichtbaer schoon geen minder schoonheit in d'andere deelen van soo wel gemaecten lighaem beloofde, soo was nochtans den boesem met een sijne vierkante Kamerijcksche neusdoeck, daer een kostelijcke dichte platwercksche kant aen stont, tot boven aen den hals toegespelt, sonder 't minste straeltje van een nieuwsgerigh oogh in te laten; mogelijk om dat men door het sien van sulcke aentreckelijckheitjes, als ongetwijfelt onder dat wangunstigh lijwaet verburgen lagen, niet en soude verlockt werden om te haest af te scheyden van 't aenschouwen van dat overschoon aengesicht, dat sijns besiens soo wel waerd was. Peerlen, noch ander gieraet, en gebrack'er mede niet, om soo schoonen lichaem, soo 't mogelijk waer, noch meer te verqieren. Maer als, haer wayer haer ontvallende, sy neder wilde bucken om die weer op te rapen, (Waer *Diedericks* beleeftheyt haer echter in voorquam) soo stackse uyt de mouw soo poeseligen witten arm, dat selfs de gene, die met voor-oordeel voor 't aerdigh bruyen ingenomen zijn, sulck suyver bekoorlijck wit siende, (dat door de zwarte corale armbanden te meer aftoonde) souden hebben moeten bekennen, dat het blanck, oock over 't aengenaemste bruyen, hier in sijn voordeel heeft. De gene die haer by der hant leyde, quam al singende, en half springende, derteltjes voort, zijnde sonder mantel, met een degen op 't zij, een hoet met witte pluymen op, een wit Satijn Wambas, met een grauwe lakense broeck, en laersen en sporen aen, sijn bef was hem om den hals onachtsaemlijck toegeknoopt, en het hayr hongh hem tot verre op de schouderen, daer een gekruyde lock, gestrickt met een blaeuw Satijue lint, ter sijden van afwaeyde.

Uit de *Batavische Arcadia*.

VAN MIDDELGEEST.

Pleidooi voor Mr. P. de Groot.

Zoo verre heeft hij (P. de Groot) voornamentlijk den Staat gehandhaafd in dien bedroefden jare 1672, als het beste van ons uiterlijk sieraad niet alleen, maar zelfs drie geheele leden van het ligchaam van

onze Unie waren afgescheurd; als ons aan de eene zijde een overwinnend Koning bedreigde met een oneindig leger, en als ons aan de andere zijde met eene ontzagelijke vloot immineerde een Hoofd met drie kroonen: Als men te regt van ons mogte zeggen, gelijk ANNAEUS FLORUS zegt van de eerste beginselen van Rome: *quod patrii soli quasi glebam nullam habebamus, et statim post portas hostilo erat pomoerium* (1): als wij, aan het Noorden en het Westen van nature bezet zijnde met dat ongetrouwe element van de Zee, aan het Zuiden en het Oosten het water, tot ons eigen nadeel, tot verderf van onze landslieden, nog moesten gebruiken, om ons te bevrijden van onze uiterste ruïne tegen onze onmedoogende vijanden: als onze Staat met reden moest beschouwd worden als een schip; maar als een schip, waarin de groote mast nog niet ten volle was ingezet, men laat staan naar eisch bevestigd, en zonder welke en ik en alle goede patriotten vrijwilliglijk bekennen dat wij niet konden bestaan, en waarvan onze geaccuseerde al lang te voren had geschreven: *qu'il était trop grand Seigneur pour demeurer particulier dans un pays, ou il avait tant de bien* (2); maar als een schip, daar de stuurlieden en het bootsvolk zoo wel als de passagiers beelden als een blad, daar de eene zoo wel als de andere de bleeke doodverw had gezet, uit vreeze voor schipbreuk; maar als een schip, daar het alles in verwarring was, daar de knecht meester wilde zijn, en daar de meester gelukkig scheen te wezen, indien hij, behoudens lijf en leven, maar knecht mogt worden; maar eindelijk als een schip, dat zeker zoude aan stukken gestooten zijn op de klippen van zijne eigene oneenigheid, ten zij God zelf het roer had in de hand genomen, en harten had verwekt, die hun lijf voor de behoudenis van dien hadden willen wagen.

Uit dat schip; uit dat ellendig, uit dat gebersten schip, dat, ontzet van ankers en van touwen, en vervallen van zijnen ouden hooger wal; gestoten zat aan de gronden, en dat op nieuw moest vlot gemaakt worden met artificiele wateren, laat de getrouwe Gedaagde zich uitzetten, als eene duif uit eene andere ark, om te zien, of er ergens rust was te vinden voor de bedroefde Noachiten.

En schoon de eerste in rang in de commissie protesteerde niet te willen gaan, zoo deze tweede niet medeging, of liever de eerste niet werd, hij gaat, hij komt (mijn mond schrikt te spreken, voor dat hij God gedankt heeft voor de verandering), hij komt in de *Fransche* provincie van *Utrecht*, maar vindt den Koning zoo aangemoed op de progressen, dat hij deszelfs aangezicht niet mag zien, of hooren wat deze pretendeert, maar dat hem door gedeputeerden alleen werd aangezegd, dat men zelfs moest offres doen, en niet wederkomen, als met absolute volmagt.

Hij dan met zijn zwak ligchaam, daar zijne compagnons stijf en sterk waren, retourneert over nacht en dag op zijne passen, hij geeft in het leger aan zijne Hoogheid kennis van den toestand van zaken, en doet rapport in beide de vergaderingen.

(1) Dat wij, om zoo te spreken, geen kluit vaderlandschen grond hadden, en onmiddellijk buiten onze poorten het vijandelijk land was.

(2) Dat hij (de Prins van ORANJE) een al te groot Heer was, om ambtelooos te blijven in een land, waarin hij zoo vele bezittingen had.

Daar is alles in roere, in vreezen, en in beven; daar besoigneert men tot middernacht; daar wil men den vrede hebben *omni modo* (1), en de bezadigsten *omni meliori modo* (2): daar geeft men aan den Gedaagden volmaakt *plein pouvoir*, en ongelimiteerd vermogen, om te handelen zoo hij best konde, behoudens de Souvereiniteit van de zeven provinciën; en dat kunnende doen, zoo zoude de Gedaagde zeer wel getracteerd hebben. En met dien last, zonder rusten, bijna zonder eten en zonder drinken, vertrekt hij terstond weder op de nadere instantie van twee Pensionarissen, die verklaarden, op de eerste aanmaning hunne steden (3) te zullen moeten overgeven. Hij communiceert zijne commissie te *Nieuwerbrugge* aan Zijne Hoogheid: en schoon een groot Minister in zijne presentie verklaarde, dat hij eene dergelijke niet zoude durven aannemen, hij antwoordt niet alleen, dat zijn vaderland dan nog niet te eenemaal ongelukkig was, vermits er nog menschen gevonden werden, *qui voulaient risquer leur vie pour son salut* (4), maar hij trekt ook effectivelijk voort, en dat met zoo weinig circumspectie voor zijne eigene behoudenis, dat de Koning zelf, hem ziende passeren, zonder eenige sauvegarde, hem die doet geven door den Prins van *Auvergne*.

Maar als die andere *XERXES*, nu-gezien hebbende zijne absolute volmagt, van ons eischte *et l'eau de la terre, c'est-à-dire, reconnaissance et obéissance entière* (5), (gelijk *PLUTARCHUS* zegt in *THEMISTOKLES*) zoo als aan ieder bekend is uit de gedrukte pretensiën van *Frankrijk*, welke eene vreugde hebben gegeven aan onze vijanden, een medelijden aan onze vrienden, en eene doodelijke droefheid aan ons zelve; en als de Gedaagde zag, dat de Franschen den vrede zochten, en zouden hebben toegeslagen op dien voet, waarop hij ordre had, en zonder welken zij nergens naar wilden luisteren; wat doet hij? Hij bedient zich van zijne staatkundige wijsheid. Hij had gezien, dat de sorten aan *Nieuwerbrugge* bijna waren voltrokken, dat de wateren begonnen te klimmen, dat men stand begon te houden, dat er eene crisis was te hopen; hij smijt het werk in *longueur*; hij neemt het *ad referendum* (6); hij belast zich zelve met een tweede retour naar ons klein digtgelegen vaderland; hij komt met zijn zieke lijf; en, als een andere *REGULUS*, hier gekomen zijnde, en zijne compagnons tot meerder schijn van retour dáár gelaten hebbende, ontraadt hij den vrede op dien voet; hij houdt zijnen *exempt de guardes* op, tot aan den dertienden Julij. En door dat traineren, door dat ophouden, heeft hij meerder dienst gedaan aan zijn vaderland, dan *FABIUS* aan *Rome*. *FABIUS nihil agendo et cunctando restituit rem* (7). Deze, door wat te doen, en den vijand door beloften op te houden, en zelfs daarom niets te doen, heeft gemaakt dat wij wat konden doen. Niet dat ik, *Rome!* wil verkleinen de glorie van uwe brave burgeren. Maar zoo het meerder is iets te doen, zoo advoueer, *quod noster GROTIUS sit major, quam vester FABIUS MAXIMUS* (8).

(1) Hoedanig die ook zij. (2) Zoo goed mogelijk. (3) *Leyden* en *Gouda*.

(4) Die hun leven voor 's lands behoudenis wilden wagen.

(5) Land en water, dat is te zeggen volkomene erkenning en gehoorzaamheid.

(6) Ter mededeeling aan zijne lastgevers

(7) *FABIUS* heeft, door niets te doen en te dralen, het vaderland behouden.

(8) Zoo stem toe, dat onze *DE GROOT* grooter is, dan uw *FABIUS MAXIMUS*.

DERDE TIJDPERK.

1700—1795.

O. Z. VAN HAREN.

Kloekmoedigheid van Rijklof van Goens.

Lodewijk de XIV., reeds in het jaar 1670 besloten hebbende, den Staat aan alle zijden aan te tasten, zond in dat jaar een Vloot naar de Oostindiën onder bevel van La Haye, met last, om aldaar de vijandlijkheden te beginnen, zoo ras hij tijding zou ontvangen hebben, dat de oorlog in Europa begonnen was. De oorlog, van tijd tot tijd uitgesteld, nam aanvang in Europa in het voorjaar van 1672, op de wijs en het gevolg, die ieder weet. In dat zelfde voorjaar verscheen in Maart de vloot van La Haye, sterk dertien Oorlogschepen, op de kusten van Ceylon; en, nog geen tijding hebbende van hetgeen in Europa voorviel, liet La Haye een vloot van dertien Koopvaardijochepen, welke onder den Commandeur Roothaas van Batavia naar Ceylon voer, vredig, schoon in het gezicht van zijn Vloot, hare reis voortzetten.

Maar nauwelijks was die Koopvaardijvloot te Colombo, Hoofdstad van Ceylon, aangekomen, of Rijklof van Goens, toen Gouverneur van dat Eiland, wapende die vloot ten oorlog, ging zelf aan boord, en het Esquader van La Haye gestadig van zeer nabij volgende, tastte hij het met geweld aan, en vermeesterde alle schepen, die hij alleen en afgezonderd vond: aldus zonder mogelijke last of bevoegdmaking van iemand, op eigen gezag, den oorlog tegen Frankrijk beginnende. Want ik vinde in het Dagboek van een Fransch Officier, gevangen met den Fenix, Kapitein La Mellinierre, dat dit schip den laatsten May 1672 is genomen, en het schip l'Europe, Kapitein Desprez (beide schepen van de Vloot van La Haye), den 13 Junij daar aan volgende; op welke tijdstippen van Goens bij geene mogelijkheid weten kon, dat den 6 April te voren de oorlog te Parijs aan den Staat was verklaard. En de zonderlingheid van deze gebeurtenis is onder de menigvuldige gevallen van dien zwaren oorlog bedekt, of ten minste onaangemerkt gebleven.

De vermaarde en zoo zeer geroemde overtocht van Lodewijk den XIV, bij het Tolhuis, is van den 12 Junij 1672; en des anderen daags ontving hij op de oevers van den Rhijn de gelukwenschingen van zijn overwinnend leger. Men kan zich voorstellen, hoe groot zijne verwondering zoude geweest zijn, zoo iemand in dat tijdstip hem had kunnen zeggen, dat een Koopman van dien Staat, welken hij meende verpletterd te hebben, hem dadelijk op eigen gezag in de Indiën beoorloogde, en op dien zelfden dag reeds het tweede schip van zijn koninklijke Vloot nam. In de volgende maand was Lodewijk binnen Utrecht meester van de derde van onze Provinciën, en in die maand nam Van Goens het derde oorlogschip.

Uit de Aanteekeningen op de Geuzen.

WAGENAAR.

De dood van Oldenbarneveldt.

De Advokaat was, des Zondags, den twaalfden van Bloeiimaand, een groot deel van den dag bezig geweest, met het leezen der ontvangen' berigten, en met het versteeken van zijn geheim schrijfgereedschap, schriften en aantekeningen, welke laatsten, voor een groot gedeelte, onder een Spaansch stoeltje, en agter de tapijten, genaaid werden. Doch des avonds, omtrent half zes uren, kwamen de Fiskaalen van Leeuwen en Sylla in zijne kamer. Van Leeuwen voerde het woord: hem, uit den naam der algemeene Staaten en der Heeren Regteren, aanzeggende, dat hij, op morgen, hadt te komen hooren de Sententie des doods. Hij zeide hierop, meer verwonderd dan verslaagen, *de Sententie des doods! de Sententie des doods! Dat hadt ik niet verwacht. Ik meende, dat men mij nog zou hebben gehoord. Ik hadt sommige dingen gesteld, die ik meende te veranderen, als door gramschap verrukt zijnde.* Daarna verzogt hij verlof, om zijne Huisvrouw, voor 't laatst, te mogen schrijven. 't Werdt hem vergund. Onder 't schrijven hoorde men hem zeggen, *dat ik toch wist, waarom ik sterven zal?* waarop een der Fiskaalen zeide: *gij weet het wel; doch zult het hierna nog bijzonderer hooren.* Hij schreef nog, toen *Anthonius Walaeus*, Predikant en Professor te Middelburg, binnen tradt. Deeze hadt men van Dordrecht, uit de Sinode, gehaald, om den Advokaat in zijn uiterste te troosten. Hij was een bescheiden en verstandig Leeraar, en een der bekwaamsten, dien men tot deezen dienst zou hebben kunnen verkiezen. Ook hadt de Advokaat goed genoeg in de gesprekken, welke hij den volgenden nacht met hem hielt. Voorts werden er twee soldaaten in de kamer gesteld, die den Advokaat beletteden, in 't heimelijk met zijnen dienaar te spreken. De Advokaat begeerde op *Walaeus*, dat hij den Prinse van Oranje, uit zijnen naam, twee dingen verzoeken zou, eerst, *vergiftenis*, zo hij iet tegen hem misdaan mogt hebben; en ten anderen, *dat hij zijne kinderen gunstig wilde zijn.* *Walaeus* vraagde, *of hij, door vergiftenis, ook verstondt het ophouden van het vonnis des doods?* waarop de Advokaat, zig een weinig bedagt hebbende, antwoordde, *dat zijn verzoek zo ver niet strekte.* Omtrent tien uren des avonds deedt *Walaeus* deeze boodschap aan den Prinse, terwijl de Haagsche Predikanten, *Lamotius* en *Beyerus*, den Advokaat gezelschap hielden. Zijne Doorlugtigheid, *Walaeus* gehoord hebbende, antwoordde met traanen in de oogen: *'t ongeluk van den Advokaat is mij leed. Ik heb hem altijd lief gehad, en dikwils vermaand anders te doen. Dewijl hij, oenigen tijd herwaards, eenen anderen vorm van Regeeringe heeft zoeken in te voeren, die Kerk en Staat sou hebben t'ondergebracht, heb ik mij tegen hem moeten stellen. Maar 't gene hij tegen mij mislaan heeft, vergeef ik hem gaarne: hoewel hij zulks wel zonder voorwaarde hadt kunnen verzoeken; want hij heeft het krijgsvolk van den eed, dien zij mij, als hunnen Veldoverste, schuldig waren, zoeken af te trekken. Twee dingen hebben mij wat gespeeten: het eene, dat hij gezeid heeft, dat ik stondt naar de Souverainiteit: het ander, dat hij mij te Utrecht in sulk een gevaar heeft gebracht. Dan ik beveel 't aan uwe voorzigtigheid, of gij hem deeze dingen bekend wilt maaken, of niet; want ik*

zoek niet anders dan 'smans zaligheid. Ook heb ik op de Regters begeerd, dat het gene hij tegen mij heeft misdaan hem tot geene misdaad zou toegerekend worden. Wat zijne kinderen aangaat, die zal ik gunstig zijn, zo lang zij wel doen. Walaeus, met dit bescheid vertrekken willende, werd terug geroepen door den Prinse, die hem vraagde: spreekt hij van geen Pardon? De Predikant antwoordde, dat hij daarvan, met waarheid, niet hadt oerstaan. Voorts bragt hij 'sPrinsen zeggen den Advokaat voorzigtiglijk over, die er op antwoordde, » dat hij voor zijne kinderen niet meer » begeerde: en dat zijne Doorlugtigheid miste, als hij dagt, dat hij voor » zig zelve pardon zocht. Dat hij waarlijk, al sedert het jaar 1600, » gevreesd hadt, dat de Prins stondt naar de Souverainiteit, of meerder » gezag. Doch dat het gene te Utrecht gedaan was strekte tot voorko- » minge van oproer." Na dit gesprek bereidde de Advokaat zig geheelijk tot sterven; schoon de Predikanten hem niet konden doen bekennen, dat hij de dood verdiend hadt. Voorts hielden ze eenig gesprek over de Goddelijke Voorschikking, waaromtrent de Advokaat zig zo verklaarde, dat Walaeus hem hieldt te zijn in 't gevoelen der Contraremonstranten. Doch anderen meenen, dat hij zig wat zagter uitdrukte. Bij zekere gelegenheid toonde hij zijne zugt voor de andere gevangenen, vraagende: zal mijn Grotius ook sterven? en ook Hogerbeets? Doch Beyerus zeide, » hiervan nog niet vernomen te hebben." 't Zou mij van hun jammeren, hernam de Advokaat, zij zijn nog jong, en zouden den Landen nog veel dienst kunnen doen. Ook zocht hij, toen 't nu laat in den nagt werd, wat te rusten. Doch 't mogt hem niet gebeuren. Des las hij eene lange wijle in zijn Fransch Psalmbboek. Ook liet hij zig door Beyerus iet voorlezen. Omtrent vijf uren werden de Predikanten ontboden voor de Regters, die reeds vergaderd waren. De Advokaat rees toen ook uit het bedde, en deedt zijn hemd door zijnen dienaar van vooren open snijden; ook gaf hij deezen zijne slaapmuts, om ze hem terug te geeven, als hij ze eischen zou. Alles geschiedde in de grootste bedaardheid. De Predikanten wederom bij hem gekomen zijnde, deedt Walaeus het morgenbed. Voor vier uren hadden de Huisvrouw en Kinderen des Advokaats, 's avonds te vooren zijnen bitteren afscheidbrief ontvangen hebbende, verzocht, hem nog eens voor 't laatst te mogen spreken. De Regters hadden den ouden man hierop doen vraagen, of hij ook lust hadt, om zijne Huisvrouw, Kinderen of Kindskinderen nog eens te zien? Doch hij, niet wetende, dat zij zelve 't begeerden, vondt zulks ongeraaden. Dit antwoord dedden de Regters stellen op 't Verzoekschrift der vrienden, die hierop afhielden. De Prinsesse Weduwe, verneemende: dat de Advokaat sterven zou, zocht hem nog door haare voorbede te redden; doch kon geen gehoor krijgen bij Prinse Maurits. De Fransche Gezant Maurier verzocht, ten vijf uren des morgens, gehoor bij de algemeene Staaten; doch 't werd hem geweigerd. Des schreef hij terstond eenen hrief aan de Staaten, waarin hij verzocht, dat de doodstraf in ballingschap mogt verandert worden. Maar zijn verzoek vondt geen' ingang. Ten zeven uren schreef de Advokaat nog een briefje aan zijne Huisvrouw en Kinderen, voornaamlijk om zijnen dienaar, Jan Franken, aan hunne gunst te beveelen, en hun kennis te geeven van 't verzoek, welk hij aan den Prinse gedaan hadt.

Het binnen- en buitenhof was met het aanbreeken van den dag reeds met soldaaten bezet. Ten vier uren begon men 't schavot te maaken op 't binnenhof voor de vensters van den trap der groote zaale, ter regterzijde. Kort voor agt uren vermaande Walaeus den Advokaat, om zig te bereiden. Hij tradt terstond uit naar de kamer der Regteren. Doch daar vernam hij, dat het een misverstand, en nog wat te vroeg was. Hij keerde dan wederom naar zijne kamer, en las nog wel een half uur of langer in zijn Fransch Psalmbboek. Tusschen agt en negen uren bragt men hem op de Rolle van 't Hof, daar de vierentwintig Regters, de drie Fiskaalen, en de Griffier Post zaten. Daarop werd zijn vonnis hem voorgelezen. De Advokaat had zig, onder 't leezen van deeze Sententie, zitten keeren en draaijen, schijnende somtijds iet te willen zeggen. Doch hij bedwong zig, tot dat alles geleezen was. Toen gaf hij te verstaan, dat men hem meer te last leide, dan men uit zijne bekentnisse trekken kon. Ook had hij er iet tegen, dat men zijne goederen verbeurd verklaarde. Maar de Voogd, een der Regteren, viel hem in de reden, zeggende: *nwo sententie is geleezen, voort, voort.* Toen tradt de oude man, met zijn stokje in de hand, zeer kloekelijk van de Rolle over de zaale naar 't schavot. Hier gekomen, sloeg hij 't gezigt hemelwaards, zeggende: *o God, wat komt er van den mensch!* Toen knielde hij neder op de bloote planken, alzo er geen kussen bij der hand was. Terwijl sprak Lamotius het gebed, welk omtrent een viendeel uurs duurde. Daarna scheen hij beter gemoed dan te vooren, ontkleedde zig, met hulp van zijnen dienaar, en sprak toen, of voor het ontkleeden, het volk aan met deeze woorden: *Mannen, geloof niet dat ik een Landverraader ben. Ik heb opregt en vroom gehandeld als een goed Patriot, en die zal ik sterven.* Daarna eischte hij zijne fluweelen slaapmuts, die hij voor zijne oogen trok. In 't gaan naar 't zand sprak hij eenige schietgebeden. Of hij, ten deezen tijde, nog eenige hoop hadt van den dood te zullen ontgaan, en hierom zijnen knegt gevraagd zou hebben, *of er niemant kwam*, is twijfelagtig. Nog voor half tien uren knielde hij neder, zeggende tegen den scherpreger, *maak het kort, maak het kort.* Met een hief hij de handen, al biddende, zo na aan den hals, dat hem, met het hoofd, ook eenige stukjes van de vingeren afgehouden werden. Veelen doopten hunne neusdoeken in het bloed, dat met drie of vier sterke stralen uit het lighaam liep; anderen bonden er 't bloedig zand in, en droegen 't met zig, of verkogten 't. Zelfs kneedt men bloedige spaanders van de planken ten gelijken einde: al het welke egter geschiedde met verschillende inzigten van liefde, haat of wraakgierigheid. De Groot heeft ook eenige jaaren laater openlijk geschreeven, dat Oldenbarnevelds vijand, waarmede hij den Prins schijnt te meenen, zijnen dood aanschouwd heeft. 't Lighaam werdt den volgenden nagt in stilte begraaven. De papieren, die in zijne gevangenis versteken waren, werden daarna door de Regters gevonden. 't Is twijfelagtig, of zij nog ergens voorhanden, of reeds voorlang vernietigd zijn. De Advokaat was in den ouderdom van eenenzeventig jaaren, zeven maanden en agttien dagen gestorven.

Uit de *Vaderlandsche Historie.*

Holland onder Karel V.

Wij hebben de oude Geschiedenis van ons Vaderland reeds omstandig genoeg beschouwd om te begrijpen dat de voornaamste Nederlandsche Provinciën, vóór de oprechting van ons Gemeenebest, zo gering en behoeftig niet waren, als men zich gemeenlijk verbeeldt. Schoon dit eene aangenaame dwaaling is, om dat de tegenwoordige luister van onzen Staat op die onderstelde nietigheid zo veel sterker afsteekt, moet men ze echter, als eene dwaaling onbewimpeld tegenspreken. Het getal der Hollandsche steden, het belang 't welk vreemde Mogendheden altoos in de vriendschap van Holland en Zeeland stelden, hunne verbonden van Koophandel, het aanzien der Hollandsche Graaven, zelfs voor dat zij noch buiten hun Vaderland eenigen eigendom hadden, hunne huwelijken, hunne bestendige onafhankelijkheid van het Keizerlijk gezag, de onderstand dien de Graaven van vreemden Huize, tot hunne uitheemsche oorlogen, uit deeze Landen trokken, de zwaare Beden welke men hun onophoudelijk inwilligde; alles bewijst dat Holland en Zeeland op verre na geene moerassen of visscherspoelen, maar veeleer bloeiende en handelrijke gewesten waren, welke, naar de omstandigheid van die tijden, niets ontbrak om bij de grootste Vorsten in ernstige aanmerking genomen te worden. Vlaanderen en Brabant waren zekerlijk noch ruim zo magtig; en wanneer wij nu vervolgens zien, dat de welvaart van deeze Provinciën in den schoot van Holland te zamen vloeit, terwijl zij zelve als voormuuren strekken, waarop de woede der Vijanden afstuit, zullen wij de mogelijkheid van het gebeurde noch wat nader kunnen beseffen. Men erinnere zich meteen, dat onze Voorouders uit hunne bittere verdeeldheden evenwel dit voordeel trokken, dat hunne strijdbaarheid nooit verflaauwde, hoewel zij, zelden anders dan op hunnen eigen bodem de wapenen draagende, in ondervinding te kort schooten bij de Duitschers, Spanjaarden, en Italiaanen. Gebrek van ondervinding maakte hen ook in den eersten opslag onbekwaam tot aanvallende, maar geenszins tot verweerende oorlogen. Dus zien wij dan, dat verscheide middelen waarvan de Voorzienigheid zich tot onze verheffing bediend heeft, hoe wonderlijk zij ook zijn, toch met het natuurlijk beloop der dingen kunnen vereenigd worden; en dit moet ons veel meer voldoening geeven, dan de erkenenis van een wonderwerk, dat ons verstand in alles te boven ging, zou kunnen doen. Doch terwijl wij tot deeze beschouwingen overgaan, wordt het onderwerp in onze oogen geduurig vergroot, alles vertoont zich op wijder afstand, de naauwste betrekkingen breiden zich veel verder uit, en alle werkende oorzaken worden meer en meer te zamen gesteld. De felste tweedragt der Hoekschen en Kabbeljaauwschen, de grootste hevigheid der Vlaamsche, Geldersche, Utrechtsche, en Friesche oorlogen, het haatelijkste juk der Bourgondische dwingelanden, alle de rampen en elenden, waarvan wij gewaagd hebben, zijn niet meer dan eene ijdele schaduw, in vergelijking van de onheilen, waarvan het lieve Vaderland onder der Oostenrijksche en Spaansche Regeering slag op slag overvallen wierd.

Maar het zal niet zonder vrucht zijn, dat deeze tijdperken ons wat hebben opgehouden, dewijl zij ons oordeel kunnen bestieren, om, gedeeltelijk uit reeds vastgestelde beginzelen, gedeeltelijk, daar het noodig is, uit nieuwe, welke de verdere beschouwingen ons aan de hand geeven, op vasten grond te redekavelen. Ik verbeeld mij dat wij, als op eene reis, tot dusverre eene rivier bevaaren hebben, die, in haaren oorsprong smal, en allengs breeder wordende, ons eer wij 't wisten gebragt heeft tot eenen ruimen zeeboezem, welke niet zonder ontroering te aanschouwen is. Laaten wij beproeven, of het mogelijk zij, langs de Kusten van dien gevaarlijken Golf, dewijl zij hier en daar duidelijk genoeg door anderen afgebakend zijn, onze reis gelukkig te volbrengen.

Karel van Oostenrijk, zijnen Vader, na deszelfs dood, niet alleen in het gebied der Nederlandsche Provinciën opvolgende, maar ook op den Spaanschen troon, vervolgens tot Keizer verheven, en daarenboven verrijkt met de schatten der nieuwe Waereld, steeg van tijd tot tijd zo hoog, dat alles hier onder den dwang van zijnen wil moest bukken. Vergeefs poogde de Koning van Vrankrijk, voorheen zijn mededinger naar de Keizerlijke kroon, en naderhand zijn aanzienlijkste tegenstreever, dat gezag te ondermijnen door het ondersteunen der moedigste misnoegden: alle tegenstand diende slechts om er de verdere uitbreiding van te billijken met schooner schijn van recht. De stad Gent, die openlijk tegen den Keizer opstond, wierd nu, veel gemaklijker dan te vooren door Maximiliaan, tot gehoorzaamheid gebragt. De Provinciën, welke tot op deezen tijd of haare vrijheid bewaard, of eenen anderen Heer gehoorzaamd hadden, als Vriesland, Groningen, en Overijssel, wierden met het grootte lighaam der Nederlanden vereenigd. Utrecht werd in een nauwer verband met Holland getrokken, en de Hollanders zelven hadden gaarne gezien, dat deeze Provincie toen, met verlies van alle haare rechten, tot een aanhangzel van hunnen Staat gemaakt waare, zonder zich te bekommeren over de gevolgen, die zulk een gewaande triomf te wege brengen moest. De Keizer, die niets liever wenschte, dan de onderscheiding in het staatsbestier van zo veele nabuurige Gewesten weg te neemen, vermits hij ze aanmerkte als den grootsten hinderpaal voor zijn willekeurig gezag, oordeelde niettemin dat de tijd voor hem nog niet gebooren was, om dien sprong te waagen. Gelderland verschaftte hem, zolang Hertog Karel van Egmond leefde, de grootste moeite; maar het wierd na zijne dood door de Keizerlijke wapenen welhaast overheerd, en de strijdbare Maarten van Rossem zelf, bij de Hollanders zo gevreesd door ontelbaare brandschattingen en strooperijen, begaf zich in dienst van den Overwinnaar. Zeventien Nederlandsche Provinciën, dus onder éenen Heer gesteld, en ten naasten bij als leden van hetzelfde lighaam verbonden, zagen zich nu weinig minder dan het Keizerrijk, of de Heerschappij van Spanje, aan zijnen scepter onderwerpen; en de Nederlandsche Vrijheid, op den oever van haaren ondergang gebragt, was onherstelbaar verlooren gegaan, had men haar vervolgens niet door buitenspoorige geweldenaarijen uit den doodslaap gewekt.

Karel de V. was inderdaad een groot man: hij zou het ook zonder zijnen verhevenen rang geweest zijn, om dat zijne bekwaamheden natuurlijk waren. Zijne staatkunde evenaarde zijnen oorlogsmoed; zijne wakker-

heid is onbeschrijflijk, en, hoe de Fransche schrijvers dit ook trachten te bewimpelen, hun Koning François de I. was in Vorstelijke deugden geenszins met hem te vergelijken. Hij was een Nederlander, en zijn levensloop kan ons overtuigen dat het Nederlandsch karakter door zijne aangeboorene bezadigdheid niets behoeft te verliezen van dat vuur, 't welk tot de uitroering der gewigtigste zaaken vereischt wordt. Het schittert bij vlugger geesten bevalliger aan alle zijden uit, maar het blijft zwakker, om dat het in geen brandpunt verzameld wordt. Onze Keizer, die alle zijne bekwaamheden tot een nuttig einde wist te vereenigen, was dus alleen tegen François I, Hendrik den VIII, den Kardinaal Wolsey, en den Paus te zamen, opgewassen. De heerschezucht, die altoos de zwakheid van groote Vorsten is, was ook de zijne, en 't is zeker dat de Nederlandsche Privilegien daartegen eené zwakke borstweer verstrekten; maar zijne heerschappij viel, naar het schijnt, den onderzaaten draaglijker, omdat hij bekwaam was dezelve met wijsheid en achtbaarheid te onderschraagen. Hadden zijne wijduitgestrekte oogmerken hem niet in zo veele oorlogen ingewikkeld, nu tegen Vrankrijk en Engeland, dan tegen den Kerkelijken staat in Italie, ja dikwijls tegen de Turken; mogelijk zouden de Nederlanders, die hij als zijne Landslieden beminde, onder zijn bestier gelukkiger geweest zijn. Veele zijner instellingen bewijzen dat, hij de deugden en gebreken van onzen landaard grondig kende, en er gepaste maatregelen ten algemeenen nutte naar wist te neemen. Maar hij wierd te veel afgetrokken, om op alles behoorlijk acht te geeven, en, niettegenstaande zijne onmeetelijke rijkdommen, was het steeds uit gebrek van geld, dat hij zich genoodzaakt vond de Hollandsche en Brabandsche steden door zwaare Beden uit te putten, ja, 't geen noch erger was, den Koophandel aldaar door schadelijke belastingen te stremmen. Men leest met verontwaardiging dat de Staaten, om dat juk eenigzins verligt te zien, tot zijne Amptenaars door vleierijen en geschenken hunne toevlugt moesten neemen. Had hij noch, toen hem de wisselvalligheid van het oorlogslot begon te veele, zich kunnen vergenoegen met het gerust bestier van zijn eijendommen, had hij moeds genoeg gehad om zijn verkreegen geluk te genieten, zijne natuurlijke bezadigdheid, zijne wijsheid, zijn gesleept oordeel, zouden hem te stade gekomen zijn, om zich bij de laate Nakomelingschap zo wel onder de beste Vorsten, als onder de roemruchtigste Overwinnaars, den eersten rang waardig te maaken. De Vrijheidlievende Nederlanders, hem boven anderen aangenaam, zouden hem overtuigd hebben, dat de belangen van zulk een Vorst, als hij wenschte te zijn, nooit kunnen onderscheiden zijn van de belangen des Volks, dewijl zij van beide zijden op de algemeene welvaart uitloopen.

Is het niet een verbaazend voorbeeld van de nietigheid der menschelijke bedrijven, dat wij deezen Keizer, zodra het tijd wordt om zich daartoe te verledigen, eensklaps in de duisternis van een klooster zien verdwijnen; dat hij, na ontelbaare belegeringen, veldslagen, en triomfen, den luister van zijnen troon niet meer kunnende verdraagen, in zulk een zwaarmoedig verblijf liever langzaam wenscht te sterven, dan ten nutte van het menschelijk geslacht een nieuw en gelukkig leven aan te vangen? 't Is de zwakheid der grootste zielen, dat hunne onbepaalde begeerten

beter kunnen nitgebluscht dan gemaatigd worden, en dat de goederen, welke zij 't vuurigst nagejaagd hebben, door het eerste genot zo verachtelijk worden, als zij te vooren bekoorlijk scheenen. Hoe 't zij, Keizer Karel moest niet alleen als Vorst, maar ook als Vader, zijne zorgvuldigheid verder uitgestrekt hebben. Viel het bestier van zo veele Rijken en Staaten hem lastig, 't waar' voorreest genoeg geweest, het Keizerrijk aan zijnen Broeder Ferdinand af te staan; zo kon hij Spanje met de Nederlanden voor zich behouden hebben, om zijnen zoon door dagelijksche voorbeelden van billijkheid en deugd tot derzelver regeering bekwaam te maaken. Hij was deezen zoon, dien hij beter moest gekend hebben, zulke staatlessen verschuldigd, eer hij 't waagde hem tot dat gevaarlijk toppunt van Opperheerschappij te verheffen, 't welk nu, dewijl het ontijdig geschied is, zo wel voor Filips als voor zijne Onderdaanen, eene reeks van plaagen na zich heeft gesleept.

Het ontbreekt niet aan bijzondere trekken, die ons aanleiding geeven, om zo gunstig van des Keizers Regeering te denken, indien hij ze tot het einde zijns levens had willen behartigen. Schoon zijne Beden zwaar en menigvuldig waren, nochtans kan men aanmerken dat niemand onder alle Graaven de traage toestemming der Staaten, hunne weigeringen, en 't gestadig krakkeelen over den omslag der penningen, met zoo veel geduld verdraagen heeft. Zelden wierden zij ingewilligd, zonder dat men eenige gunst of voorwaarde, tot vergelding, daartegen wist te bedingen. De steden waren veel magtiger, dan ooit te vooren; zij wilden zulks voor den Vorst ontveluzen, die, zonder hierover gestoord te zijn, op maatregelen bedacht was, om met behendigheid den dekmantel op te ligten; en hoewel hij in eene zaak van dat belang zijn oogmerk nooit bereikte, heeft zulks echter zijne liefde voor het Volk geenszins verkoeld, veel min hem aangezet om door geweldige middelen zich te verzekeren, van 't geen hij door zachtheid niet verwerven kon. Zijn ontwerp bestond voornaamelijk in het heffen des honderdsten pennings van alle uitgaande Koopmanschappen, en des tienden van de inkomsten der vaste goederen, als mede van den jaarlijkschen winst der Kooplieden. Dit was zeer wel uitgedacht om het voorgestelde oogmerk te bereiken, maar het ontmoette zoo veel zwaargheden, dat de Keizer zelf den honderdsten penning terstond wederom afschafte, en de nalaatigheid op het invorderen des tienden, welke in de meeste Steden zeer groot was, door de vingeren zag. Dus kan men van hem zeggen, dat hij tusschen Alleenheersching en Dwingelandij onderscheid wist te maaken. Hij was, naar het schijnt, zo streng niet in het gebieden, als zijne Zuster, de Landvoogdes, in het opvolgen van zijne geboden. Dit blijkt mede uit de handelingen over het verlofgeld, dat men van het uitgaand kooren moest betaalen, welke van 's Keizers zijde onophoudelijk wierden aangedrongen, en even ernstig door de Staaten afgeweerd, als ten uiterste nadeelig voor den Koophandel. De Landvoogdes, verre van naar reden of bescheid te luisteren, zou er alles aan gewaagd hebben, om dit stuk door te drijven; maar toen hieruit een algemeen ongenoegen spoot, zo dat men zelfs te Amsterdam voor een oproer begon te vreezen, veranderde de Keizer van gevoelen, en vergunde den Ingezetenen, deeze belasting voor eene maatige

som af te koop. Zulke voorbeelden bewijzen ons dat hij, zonder trotsheid, als een bekwaam stuurman, het roer naar den eisch wist te wenden en te draaien; 't geen bovenal vereischt wierd bij een vrijmoedig Volk, daar men gewoon was de nederigste verzoekschriften met deeze en diergelijke uitdrukkingen te besluiten: *Zo doende, sal uwe Keiserlijke Majesteit wel doen.* Noch bezat hij, boven deeze hoedaanigheden, ook de wijsheid van verstandige raadslieden te kiezen, 't welk, om er niets anders van te zeggen, duidelijk genoeg te zien is uit de verheffing van den grooten Viglius, die, had hij namaals maar half zo veel invloed op Filips gehad, alleen bekwaam geweest ware om de Nederlanders te leiden waar hij wilde.

Uit de *Opkomst en Bloei der Vereenigde Nederlanden.*

Verwoesting van den Amsterdamschen Schouwburg door brand in 1772.

Volgens het huishoudelijk gebruik van de Heeren Regenten was de Schouwburg wederom, voor den zomerschen stilstand van het jaar 1772, verhuurd aan een troep Vlaamingen, die daar hunne Operaas vertoonden, meest op eene armhartige wijze uit het Fransch overgezet, maar wegens het gezang bij veelen noch zo aangenaam, dat er zomtjids eene aanzienlijke menigte door getrokken wierd. Inzonderheid was er een ongemeene toeloop, en van zeer veele voornaame lieden, op Maandag den 11 Mai, wanneer zij ten tweeden maale speelden. Het voornaamste stuk, zijnde 't *Naspel, de Deserteur* genaamd, brengt mede, dat in het derde Bedrijf eene verduistering moet plaats hebben, om de gevangenis, waarin de hoofdpersoon zich bevindt, natuurlijk te verbeelden. Nauwlijks had men hiermede een begin gemaakt, of veelen wierden reeds, zo wel in de Schouwplaats als op en achter het Tooneel, eene benaauwde lucht gewaar, als een heeten damp, die den adem meer of min belemmerde. Niet lang daarna, ongeveer ten half negenen, ziet men vooraan ten Noorden, achter het pronkbeeld van Thalia, een klein vlammetje ter zijden uitslaan, 't welk stond geene geringe opschudding baarde; maar de speeler, die op het tooneel stond, riep dat men zich niet ontrusten moest, dewijl er geen gevaar was. Het zelve bevestigde de Architect Rauws kort daarna met luider stemme. Maar op 't oogenblik hoort men een verschrikkelijk gedruisch; een dikke rook verspreidt zich alom, de vlam vliegt breeder op tegen de eerste zoldering, slaat insgelijks beneden in den eersten scherm, vat verder in de vliezen en bovenschermen, en stelt, zo schielijk als men 't melden kan, het gansche tooneel in lichten brand. Straks vallen de kroonen gloeiende in den Bak; 't gordijn valt mede, de gewigten der schermen ploffen neer, de schermen insgelijks, en alles raakt onderaan in de uiterste verwarring. Inmiddels breekt de felle vuurstroam mede buiten het dak, en flikkert binnen weinige minuten, niet slechts over heel Amsterdam, maar over een groot deel van Holland, van Texel naar 's Gravenhage, over 't Sticht, de Gooische kusten en schier de gansche Zuiderzee. Het ontbreekt ons aan bekwaamheid om slechts eene flauwe schets te geeven van de ontroeringen en doodsangsten, die dit akelig verschijnzel aan alle zijden verwakte. De

gansche Stad weërgalmde van 'tgejammer, in de opgepropte straaten en grachten, daar elk om de zijnen kermde, die zich in 'tgevaar bevonden, of er vermoedelijk in konden zijn. Men schoot wanhoopig toe ter hulpe; maar de hulp was raadeloos in dien dringenden nood, en de vaardigsten liepen elkanderen vertwijffeld in den weg. Naderhand heeft men verstaan, dat ook verre buiten de stad de inwooners van verscheidene dorpen, zich wederzijds vergissende, naardien zij de plaats, daar het onheil woedde, veel nader bij dachten te zijn, elkanderen om 'tjiverigst met hunne brandspuiten waren te gemoet getrokken.

Maar al hadden wij de bekwaamheid van Hooft en Vondel te zamen, 't zou ons aan moed ontbreken om in eene breede beschrijving te treden van de deerlijke gesteltenis der Schouwplaatse, in dat allerijlijkst geval. Wat is ooit vreeslijker dan eene weerlooze prooi te zijn voor het alverslindend vuur? wat is zo akelig als blindeling te worstelen in eenen dikken nevel van scherpen rook en gloeiende dampen, omringd van afgematte zieltoogenden, daar 'tgejammer en geweën, door schelle of schorre noodkreeten zomtjids afgebroken, echter niet dan in doodstuipen eindigt? wat is in 't uiterste gevaar des levens wreeder, dan met één elk oogeblik de dood uwer waardste vrienden, of dierbaarste panden, te verwachten? Ouders, kinderen, zusters, broeders, echtgenooten, elkander het laatst vaarwel met eene gebrokene stem te hooren aanhijgen? Vruchteloos naar de uwen om te zien, terwijl de een voor uwe voeten bezwijkt, de ander, om uwen bijstand smeekende, door den drang voor u ongenaakbaar is, en een derde, dien gij zoekt, nergens gevonden wordt? Wie zou niet in angstig doodzweet versmelten, zoo hij zulk een tafereel met zijne waare kleuren geschilderd zag? Men verbeelde zich dan slechts in het voorbijgaan, voorwaard op het verlaaten tooneel, een wassend getij van golvende vlammen, fel aan 't blaaken, en bij vlaagen aanbruischende over het smeulend Orkest; boven 't hoofd een luid gerucht van spattende vonken, en noch hooger eene naare verduistering door wolken van rook en smook, die, achter bij de halfgestopte uitgangen neergeslagen, den vlugteling geduurig te rugge drijven. In de Galerijen en Loges ondraaglijke hitte, en vertwijffeld ongeduld, daar veelen gereed staan om van boven neër te springen; in den Bak blinde verwarring, uitzinnig gewoel, en raazende wanhoop, die tegen steile muuren klautert. Overal grijnzen van de Dood, elk om 't akeligst, en, daar men 't sterflot zeker acht, noch hartbreekende bekommering, of men levendig tot asche zal verstuiven, of anders, gezengd, geschroeid, in den drang vertrappeld, of door een nederploffenden balk verplet worden. Menigten, die, op een gepakt en schier plat gekneepen, als een enkel lichaam door 't gedrang van den grond getild, en als in een maalstroom heen en weër gevoerd worden, met uitsteekende armen, handen, of bloote kruinen, terwijl zij met een open mond en keel het aanstuiwend vuur onwillig inzwelgen; zwangere moeders, teder kroost, tegen de wanden geperst, onder de banken gestommeld, gekneusd, verminkt, en onder 't puin bestulpt. Aanzienlijken . . . maar wie rept noch van aanzien of waereldsche grootheid, daar de gansche menschelijkheid siddert? Wien rijst het hair niet te berge, als hij hooren moet, dat in zulk eene elende noch ontaard gespuis gevonden wierd,

't welk de reeds gesneuvelde lijken bestond te plonderen en berooven? Hemel! wat moesten wij van 't menschedom denken, indien er ook bij zulke rampen geene even groote voorbeelden van edelmoedigheid en deugd gevonden wierden? Intusschen blaakte en kraakte 't nu al, en schoon er van tijd tot tijd gewenschte ontruiming kwam, echter zijn nog veelen verongelukt, die, anders geene vreemdelingen in den Schouwborg zijnde, misleid wierden door de menigvuldige veranderingen en herbouwingen, en vruchteloos hun behoud langs de oude en nu ontoegankelijke wegen hadden gezocht. Men heeft ze naderhand van onder het tooneel, en uit de blinde gangen, opgedolven. Eer 't elf uren was lag het dak reeds ingestort: en dus is dit grootsch gevaarte, met al zijn praal en pracht en onbeschrijflijken toestel, ten koste van veele ongelukkigen, binnen twee uren in asch en rook verdweenen. Allerbeklaaglijkst einde, na dat het schier anderhalve eeuw de liefde van onze waereldstad, en de glorie van het lieve Vaderland was geweest!

Ter zijde van de Schouwplaats, boven de kamer, daar men gemeenlijk voor de aanschouwers eenige ververschingen in gereedheid hield, was een vertrek, alwaar de Heer Punt gewoon was op de spelavonden zich te onthouden, wanneer hij zelf niet speelde, en niet genegen was het spel bij te wonen. Hier zat de vergenoegde man ook op dien avond, met zijne onlangs getrouwde echtgenoot, en vermaakte zich in stille kalmte met de leezing van een aangenaam boek, dat beider aandacht bezig hield; wanneer zijne vrouw het eerste gerucht vernam, 't welk haar terstond hevig ontroerde. Doch hij stoorde zich daar niet aan, en berispte zelfs haare ongerustheid op eenen vriendelijken toon; niet anders denkende, of dit zou eene van die opschuddingen zijn, welke dikwijls voorvallen, wanneer men een zakkenroller of pijpensteller uit den Schouwborg jaagt. Maar het gerucht verhieft zich straks, en terwijl Punt opstaat, om de oorzaak te verstaan, komt de Heer S. Fokke, zijn beminde kunstgenoot, en sederd eenige weeken zijn schoonbroeder, doodelijk ontsteld in de kamer. *Brand!* riep hij zodra niet, of het geroep der dienstboden weërgalmde, *brand op het tooneel!* en zo vloogen zij insgelijks met de uiterste verbaasdheid naar hetzelfde vertrek. Terstond namen de Regenten hier ook hunne toevlugt; de half ontschoeide en geschroeide spelers vlooden van het tooneel bok herwaard aan, en wel haast vloeiende er eene menigte van aanschouwers op toe, die, het eerste gevaar gelukkig ontsnapt, hier dachten veilig te zijn. Men schoof, om lucht te scheppen, de vensterramen open; daar ook veelen, die op de daken geklauterd waren, op invielen; maar het groot aantal van vlingtelingen, zo dicht opeen gepropt, baarde nieuwe verlegenheid; te meer, vermits de rook, nu reeds door de opene deuren en vensters met dikke wolken aanrollende, de kaarssen bluschte, en de volle vlam elk oogenblik hier ook te wachten stond. 't Was niet dan met de uiterste moeite en de akeligste verwarring, dat men dit vertrek ontruimde, om nieuwe gevaaren in den mond te loopen; en eer het noch half ledig was, sloeg de bloedroode vlam reeds door de opene vensters in, en zengde hier en gins de wanden en zolderingen, om oogenblikkelijk alles te doen vergaan. Op de eerste maare van deeze elenden was Punt zonder beraad naar den brand gevloogen; en de Heer Fokke had dezelfs

gemaal in naar buiten geleid, alwaar zij echter ook welhaast door het aandringend gewoel vaneen gescheiden wierden.

Onder allen was niemand, wiens belangen onmiddellijk en in alle opzichten zo naauw verknocht waren aan den Schouwburg, als die van Punt. Alle zijne goederen en bezittingen, have en huisraad, kleederen, boeken en papieren, prenten, tekeningen, bootseerzelen, en daarbij eene kostbaare verzameling van schilderijen, zo nuttig in de oefening van zijne kunst, alles, om niet te spreken van zijn voordeelig beroep, alles stond geschapen om in ééns verlooren te gaan, zonder dat er eene schaduw van overbleef. 't Gebeurde ook inderdaad zo; want het weinige dat men noch had mogen bergen, daar sloeg de roofzucht haare heillooze klauwen aan. Hij voelde terstond de felheid van dien slag in de uiterste kracht: maar zijn edelmoedige inborst noopte hem veel sterker om ter hulpe van anderen toe te schieten, dan om zich aan zijne eigene welvaart te kreunen. Dus zag men hem overal de hand reiken waar de nood op 't hoogste was, en de gelegenheid hem niet afgesneden wierd. Na dat men in de Schouwplaats eenige ruimte had bekomen, begaf hij zich op het gloeiende tooneel, alwaar de Architect Rauws, de Tooneelmeester Brinkman, de Machinist Teffers, en twee of drie timmerlieden bezig waren, om noch, zo veel mogelijk, iets ten nutte te verrichten. Hier hadden zij eenigen tijd gewerkt, wanneer Punt, uit het onop houdelijk gekraak oordeelende dat het dak welhaast instorten zou, deeze braave mannen ernstig vermaande, dat het tijd was te vertrekken, gelijk hij zelf ook deed. De arbeiders volgden hem, maar de drie anderen, in dien hoopeloozen staat zich zelve niet meer bezittende, bleeven aan 't werk, en zijn er niet lang daarna, volgens zijne voorspelling, jammerlijk gesneuvelde.

Buiten de schouwplaats zijnde, voelde hij terstond zijn hart geprangd door eene wreede bekommering, wat er van zijne vrouw mogt geworden zijn, die hij in de eerste ontroering zonder omzien verlaaten had, haar nochtans beveelende aan de zorgen van den Heer Fokke. Na lang zoeken en vraagen, terwijl de eene doodsangst op den anderen volgde, valt hij in eene vaste verbeelding, dat zij hem terstond op het spoor zal gevolgd zijn, en thans in de Schouwplaats, of dood, of zieltoogende op den oever des doods liggen. Zoo vliegt hij in eene vlaag van uitgelaatene wanhoop langs de Keizersgracht, met hartgrievend geweën, en klagten, *dat nu alles verlooren, en hij ten oeenmale een bedorven man was.* Vruchteloos schiet onder anderen zijn schoonbroeder toe, die hem verzekert, dat zijne vrouw gered was, en door hem zelve, benevens eene oude en zeer getrouwe dienstmaagd, buiten den Schouwburg gebracht. Maar niet kunnende zeggen waar zij was, had hij op het ontroerd gemoed van den troosteloozen man niet het minste vermogen. In weêrwil van allen tegenstand rukt hij zich uit de armen zijner vrienden, niets anders roepende, dan dat zij zekerlijk in den Schouwburg was, en misschien nog kon geholpen worden. Zo stuift hij, die noch kort te vooren zo bezadigd was, nu als raazende wederom naar binnen, daar hem de deerlijkste vertooning, die onder menschelijke zinnen valt, voor oogen kwam. Maar wat hij riep, of schreeuwde, noch vrouw, noch vriend, noch eenig sterveling, gaf taal of teken. Hier heerschte

nu de akeligste eenzaamheid, die, om datze tijd tot denken gaf, ondraaglijker scheen, dan vlam en rook en vonken, in 't allerijlijkst gejammer en gewoel. Toen ontzong hem de moed eensklaps, en hij wierd van eene bedwelming bevangen, die doodelijk had kunnen zijn, zo niet een werkman, die zich met een menschlievend oogmerk noch eens naar binnen begaf, hem uit die verbijstering had getrokken. *Zijn hier ook noch menschen, die men helpen kan?* riep deeze; en Punt, hief tot zijn verstand keerende, greep hem bij de hand, en zei, *Mijn vriend! zorg voor u zelve, 't is hier gedaan!* Zo gingen zij naar buiten; en terstond daarna ontmoette hen een vriend, die, door zijne vrouw in dezelfde bekommering afgezonden om hem te zoeken, hem berichtte waar zij zich bevond, en bij haar bragt. 't Is onmogelijk de wederzijdsche aandoeningen van dat rampspoedig paar op zulk een oogenblik te beschrijven. Allertederste ontmoeting! daar twee rampzaligen, alles verliezende, niet-tamin noch alles behouden rekenen, dewijl zij elkander wedervinden, en den Hemel danken, dat zij beiden overgebleeven zijn, om door onderlingen troost het wrangste leed geduldig te verzoeten.

Uit de *Levensschets van Punt*.

VAN EFFEN.

Over den wansmaak in de Dichtkunde.

Onlangs heb ik bij geval 't geluk gehad van kennis te maaken met een fatzoenlijk Burgerman, die, hoewel zijne levenswijze zich laagjens bij de grond houdt, veel geld, door zijn naarstigheit en goed overleg verkregen, bezit. Mij dunkt dat bij alle Volken het middelbare slag van Menschen het beste is, en zulks meen ik wel voornamentlijk in onze landaard te hebben ondervonden. Ik wil gaaren bekennen, dat ik met diergelijke lieden het liefst omga. Mijn nieuwe Vriend is niet openhartig, rondborstig, oprecht; 't is de oprechtheid en openhartigheid zelfs. Niets kan goedaardiger en vriendhoudender uitgedacht worden; in zijn leedige uren is men hem altijd welkom, voornamentlijk indien men voor een verstandig of geestrijk man te boek staat. 't Is echter geen man van studie, maar in zaaken, waar op hij gevat is, en in welke zijne reden, door een al te groote onderwerping aan 't gevoelen van anderen, niet misleid word, van een zeer gezond oordeel; hij verstaat de Koophandel in de grond, en de wijste mannen trachten, in de neteligste omstandigheden, welke deze nutte wetenschap betreffen, zich van 's mans raad te bedienen. Schoon hij nauwlijks zijn vijftigste jaar bereikt, heeft hij alle hoofdbrekende bezigheden van de hand gegeven, om voortaan een gerust en stil leven te lijden. Op allerlei wijzen is hij mildadig, en zo hij niet ruim, en volgens zijn inkomen leeft, de reden van die zuinigheit is, dat hij nooit de kunst van geld te vertoeren geleerd heeft. De waarheit is den goeden man zo eigen, dat, schoon het hem leed zoude wezen, wie het ook zij in 't minste te beledigen, hij dezelve zomtjids, tegens 't geen men hedendaags hoffelijkheid en beschaaftheit noemt, al wat grof gebruikt, en dat zonder het eens te merken, of deshalven verlegen te wezen. Zulks stuit anderen nu

en dan al wat; maar al treft het mij zelve ook wel eens, zo moet ik zeggen, dat die ouwerwetsche eenvoudigheid mij aan mijn hart goed deed. Verders is hij, gelijk het mijns oordeels de deugdzaamheid eigen is, altijd wel te vreden, en met bezadigheid vrolijk. 't Is een vermaak hem aan te zien; de stille gerustheid van zijn ziel straalt nit zijne oogen; en uit alle de trekken van zijn wezen. Hij hoord gaaren railleeren en kortswijlen, hoewel hij zelfs het weinig doet. Ook is hij een liefhebber van de Poëzij, en in vertrouwen heeft hij mij gezegd, dat hij nu en dan ook wel een Vaersje heeft gemaakt, en dat voornaame Dichters, met welke hij verkeerd, hem verzekert hebben, dat *zij nog wel op hunne beenen stonden*. Van twee van die geestrijke vrienden maakt hij veel werks, en eene bijzondere ophief. De eerste steld vaersen toe zo hoogdravend, dat men 'er versteld van staat; de tweede blinkt uit in sardigheid, als of Fokkenbroch en Rusting in den man herleefden. Daar bij heeft hij in de conversatie, om mijn Vriend's woorden te gebruiken, de *wonderlijkste invallen, en de drolligste grappen die bedagt kunnen worden*. Hij maakt dat men zich *slap moet lagchen; 't is een aardigen gauwdief, een koddigen hond, zo'er oit een geweest is*. De Lezer is bewust, dat de benamingen van *gauwdief* en *hond*, die meesten tijd de grootste verfoejing uitdrukken, in deze zin de keurlijkste loftuitingen behelzen;..... men weet wel dat die hatelijke namen hier maar dienen, om de uitsteekendste bevalligheden af te schetzen. Ik zoude evenwel (een ieder) raaden zich daar van te onthouden; bijgeloovige menschen, dit daar na herdenkende, zouden zich zontijds verbeelden, dat zulks wel uit eene waarzeggende geest voortgekomen mocht zijn. Doch om weder tot onzen eerlijken man te keeren: de dikwijls door hem verhaalde afbeelding zijner Poëtische vrienden, deed mij zodanig naar derzelver *geestrijkheid* watertanden, dat hij eindelijk, op mijn ernstig verzoek, mij met zijn Speelwagentje op een Buitenplaats, daar die Heeren met eenige anderen zich bevonden, gebragt heeft. De hoogdravende Dichter was de Heer van 't huis zelfs, en ik vond het gezelschap bezig met een kopje Thee te drinken, 't geen van deszells vrouw, welke eene deftige huismoeder scheen te zijn, wierd geschonken en toegediend. In 't begin waren 't gemeene praatjes, waarin onze koddige Dichter wonderlijk uitblonk. Dikwils bragt hij loopjes voor den dag uit het algemeen Pakhuis, en niet zelden van dat soort van spreekwijzen, dat alles, en niet met al zegt. Nu en dan waagde hij aardigheden, die niet als te dubbelzinnig waren, en Mevrouw al een bloosje aanjoegen. Wat zal ik zeggen: de Man was in de bezitting van te doen lachen; men grimlachte reeds, als hij zijn mond maar opende, en wat hij ook uit zijn hoofd duwde, men lachte, dat men zich den buik moest vast houden. Onderwijlen gaf mijn Vriend mij nu en dan een oogje, of beet mij in 't oor: *een koddigen duivel, niet waar?* Men viel wel haast op de Dichtkunde, gelijk zulks niet konde missen. Hier wierd ieder onzer Dichtbaazen, zo ouden als nieuwen, in de schaal gelegd, en elk zijne verdienste toegewogen; aan ieder haperde 't een of 't ander, aan Vondel alleen niets. Maar hoe wierd die vroomde Vader Kats gehavend, hoe wierd zijn eenvoudige stijl als laag, krachteloos en laf veracht en bespot? Hoe wierden, alleenlijk om: *en ik en weet*

niet wat, en des al niet te min, alle zijne werken als prullen gehandeld en verworpen. Ik had waarlijk recht medelijden met die goede eerlijke man. Eindelijk nam mijn vriend het woord, en verzocht de Heeren aan 't gezelschap eenige hunner Werken op te dissen. Na verscheide ontschuldigingen, welke de Poëtische zeedigheid mede brengt, gaf zich de Heer van 't huis de eerste over, en een papier uithalende en ontvouwende: dewijl de Heeren goedvinden, sprak hij, dat ik hen verveel en lastig valle, zal ik de vrijheid neemen van hen een Lijkdicht op de dood van een Zee-bevelhebber voor te leezen, 't welk ik een geruijmen tijd geleden, op de wijze van een Herderskout opgesteld heb: 't is wel wat lang, maar wat zal men daar tegen doen? Dit zeide hij met een grimlachje, 't welk scheen te betekenen; dat hij niet twijfelde, of het zoude noch te kort gevonden worden. Hier op, na behoorlijk gehemt, en zich gesnoten te hebben, vong hij aan op eene langzaame, deftige, en nadrukkelijke manier. Men kon waarlijk zien, dat het een Herderskout was. De naamen van *Melker* en *Veenman*, gelijk ook de afbeelding van schaapen, die blaetende van een heuvel afdaalen, en zich naar een beek al huppelende spoeyen, waren daar onwederspreekelijke bewijzen van. Tot dus verre maakte 't *Fluitje* noch al een zagt en aangenaam geluit; Doch 't Herders-riet kreeg wel haast de klank van een krijgstrompet, en zelfs van een ketel-trom. De dappere daaden van den Overledene moesten opgezweelst worden, en dewijl buiten twijfel de Dichter zich verbeelde, dat wel te prijzen bestaat in sterk te prijzen, vijzelde hij zijnen Held op, als of de Ruyter, Tromp, en Piet Hein maar kinderen bij hem waren geweest. Hier moesten Zee-slagen afgebeeld worden, 't welk men in 't eerste opricht zoude zeggen, dat door een Harder niet al te gevoeglijk konde gedaan worden; maar de Poët had die zwaarigheid reeds uit de weg geruimd, met aan *Veenman* zelf te doen zeggen, dat hij in zijn jeugd de *Zee gebouwt* en verscheidene Scheepsgevegten had bijgewoont; 't geen immers in 't minste niet onwaarschijnlijk is. Na dat onze Dichter met veel beleid en Zeemanschap de noodige voorbereiding tot den slag had gemaakt, zette hij zich in een postuur, waaruit men wel oordeelen konde, dat het een hardnekkig en bloedig gevecht zoude wezen, en niet weinig armen en beenen zoude kosten. Zijne stem verhief zich, bromde, daverde, zijne oogen blonken als vuur, en met zijne gebaarden scheen hij die van zijn strijdende Zee-held te willen nabootzen. 't Was als of de leeden van de Toehoorders, tot dezelfde bewegingen, door verborgene ijzerdraaden getrokken wierden; de verbaastheid en schrik was op alle de aangezichten levendig afgeschilderd, met de hoofden naderde men den Leezer allengskens, men durfde zijn adem kwalijk haalen; de een stampte van verrukking, de andere trok zijn paruik scheef, en hadden zij hun eigen hair gedragen, een goed gedeelte van 't zelve zoude wis in de loop gebleven zijn. Een kind van den Autheur, zijnde een Juffertje van vijf of zes jaaren, bevond zich bij haar Moeder, en zo lang Papa met schaapjes en geitjes beezig was geweest, had zij, al spelende met Mamatjes waijer, zeer aandachtig gescheenen. Ik, die een rechte kinder-gek ben, had ruim zo veel behaagen in haar houding, als in haar Vaders gebazuinde Herderskout; ik hield mijn oogen op haar gevestigd, en bemerkte zeer wel, dat het bulderen van

Papa, en de misselijke gestalte van zijne Toehoorderen, 't kind meer en meer vervaard maakte, zoo zeer dat wanneer Paatje den Zee-God beschreef, als van schrik zich onder de golven duikende, en zelfs zich scheen te willen verschuilen, het zoete Wicht zich met een ontsteld en angstig wezen in haar Moeders schoot verborg. Tot zo verre bezat het zich nochtans; maar wanneer de Poëet zijn Held aan de man bragt, en met een brullende stem de volgende Vaersen uitgalmde:

*Mijn Held valt aan, hij zwaait om 't hoest het schitterend staal.
Hier donderd 't grof geschut, hier Mixemd 't zwaar metaal,
Het vuur-roer weerlicht, en het hageld handgranaten...*

Toen kon 't arme kind het niet langer houden: *Och Maatje*, schreeuwde zij uit, *waarom is Papa zo boos? hij vloekt zoo*. Deze aardige onnozelheid dwong 't gansche Gezelschap, en Papa zelfs in eene schaterende lach uit te barsten; doch men bedaarde zich wel haast, de aangezichten bragten zich terstond weder in de plooi van verrukking, en, gelijk het de wijze is, de Poëet hervatte zijne leezing met: *Mijn held valt aan*, etc. Omtrent een half uurtje duurde dit opzwellen, van tijd tot tijd afgebrooken, door kleine verpoozingen geschikt tot adembaling, en om met wellust der Toehoorderen goedkeuring, en verwondering te maaken. Na dat hij geëindigd had, sprak hij ons aan met eene verzagte toon en met een needrig gelaat, ons verzoekende hem de fouten van zijn Gedicht te willen aanwijzen, en van zijn bekende leerzaamheid ons op het nadrukkelijkst verzekerde. *Fouten! Mijnheer*, wierd 'er geantwoord, *fouten! Uw Vaers is onverbeterlijk! 't is wonderlijk, wonderlijk!* Wonderlijk, wonderlijk! galmde 't gansche Gezelschap na. Ik vond goed 'er nog bij te voegen, dat ik in geen taal ooit een diergelijke Herders-kout gelezen had. Onze koddige Dichter, die meê verlangde zijn beurt te hebben, lag 'er nog wat op, om alle verdere lofuitingen den pas af te snijden, en zwoer, dat de groote Agrippijner nooit iets fraijers had voortgebracht. Met medelijden aangedaan omtrent dezen goeden Heer, die onophoudelijk in zijn zak futzelde, en als in barensnood was, wilde ik hem eene spoedige en gelukkige verlossing bezorgen, en verzocht hem ons ook iets smaakelijks voor te willen dienen. Zo dra dit verzoek door 't geheele Gezelschap zich ondersteund vond, zag men als een waasem van vergenoeging zich op 's mans aangezicht verspreijen. *Ja wel Mijnheeren*, sprak hij, *ik kan dat juist niet weigeren, maar 't zal bij 't voorige schrikkelijk afvallen. Mijn Musaeie, moet je weten, is bij Mijnheers Zangheldin maar een onnozel Zangnimphje, hoewel zij zomtijds haar dingetjes ook nooh al klaard, als een pop van twee blanken. Mijne Vaersjes zijn niet hoogdravend, maar Liefhebbers zeggen, dat ze vloeijen als of ze van een Lijedakje volden, en wel voornamentlijk dit; nu dat zullen we wel haast zien, zei blinde Piet*. Daar heeft de Lezer een staaltje van 's mans stijl. *De stof hier verhandeld*, vervolgde hij, *is ook niet van de verhevendste. 't Is gemaakt op een zeeker ongelukje, dat korts een zeeker jong Juffertje op een bruiloft zeer onoverwacht overvallen heeft, en ik heb goedgevonden het te intituleeren, DE VERMEETELE AEOLUS. De Heeren zullen nu wel haast ruiken, zoo zij een goede Neus hebben, waar Meester Jaap heen wil (1).*

(1) Men moet weten dat hij Jacob was genaamd, en in de wandeling Jaap.

Hier op zette hij zijn wezen in een betamelijke gestalte, en begon zijn Versje op te zeggen met eene zachte en soete stem, als of hij zijne woordtjes in 't uitgaan met zijne tong streelde. Nu en dan likte hij zijne lippen, als of hij confituren smulde, en maakte veeltijds zo een proper mondje, als iemand, die aan een klompje suiker zuigd. Maar 't was niet minder als suiker, dat kan ik den Lezer wel verzeekeren. 't Ging zelfs in korten tijd zo grof, dat Mevrouw haar Dochtertje bij de hand nemende, goed vond zich stilletjes weg te pakken. Het gansche Gedicht bestond in eene aaneengeschakelde verciëring, in welke alle de Winden, tot het kleinste Zephiertje toe, nevens een aanzienlijk getal Goden en Godinnen, voor den dag kwaamen, en niet hofflijker zouden hebben kunnen spreken, al waaren zij op de Zeedijk (1) opgevoed geweest. Onder deeze tweede leezing hadden de wezens en gebaarden der Toehoorderen eene gansch andere drai als van te vooren; in plaats van een soort van betovering en vervoering, bemerkte men nu maar eene vrolijke verwondering, de welke nu en dan wel met een woordtje wierd te kennen gegeven, voornamentlijk als men door iets fraais als verrascht wierd. Dan was het, *dat je nou de drommel niet en wil, dat de Vent de duiker haale*, of zo iets diergelijks. 't Einde van 't Vers wierd gevolgd door een algemeen geschaater, 't welk, aangaande dat slag van Gedichten, 't pit en de kern van alle loftuitingen is. Toen was de pan aan 't glijen; ieder van onze Liefhebbers om 't eerst zijn maaksel voor den dag, 't een volgde op 't ander zo digt als hagel, en altijd een Klugtje na een Treurspel. 't Gong 'er mee als met Zingers, die, zo dra men hen een liedtje ten halze uitgewrongen heeft, een mensch het hoofd aan stukken lollen, en zonder ophouden weer een nieuw airtje beloven, dat noch al fraijer is.

Onze Dichtgeesten waaren ondertusschen wonderlijk in haar schik. Zij scheenen zich te baaden in haar nieuwe glorië; zulks is makkelijk te denken; in de waereld leeft 'er geen gelukkiger schepzel, als een Poëet, wiens Werken met aandacht aangehoort, en zonder de minste vermenging van berisping, tot aan den Hemel toe verheven worden.

Uit den *Hollandschen Spectator*.

Over de ware Beschaafdheid.

Wanneer ik mijn werk heb gemaakt van de ware verdiensten mijner Medeburgeren op te helderen, en tegens valsche en onrechtvaardige denkbeelden te handhaven, heb ik voorbedachtelijk onbeantwoord gelaten de beschuldiging van boersheid, en onbeschaafdheid, die door verscheidene Natien tegens ons word ingebragt, en dewelke ik durf staande houden, dat de naam van *ongemaniërtheid* aanwrijft aan eene hoedanigheid, die in haar natuur niets anders is dan eene mannelijke eenvoudigheid. Om de waarheid van deze stelling in zijn volle licht te plaatzen, zal het nodig zijn 't rechte wezen der *beschaafdheid* uit den boezem der Reden zelve voor den dag te brengen, en ijdele harssenschimmen door klare denkbeelden te doen verdwijnen. Wie weet niet, dat door de kracht van de gewoonte, 't geen voor beschaafd in 't eene land doorgaat, in 't ander als ongemaniërt word aangezien, en dat ieder Volk het zelve recht

(1) Matrosenbuurt te Amsterdam.

heeft, om de gewoonte van zijne landaard boven die van andere Volkeren te achten. Waarom mag een Persiaan of een Chinees niet zo wel zeggen: *dit of dat is beschaafd, want dusdanig is het gebruik te Ispahan, of te Peking*, als het een Franschman geoorloft is te beweerden, *dat deze of geene behandeling wellevend is, om dat ze te Parijs voor wellevend word gehouden*. Wat mogelijk voorrecht doch heeft in dit geval de eene Natie boven de andere. Indien men die twist wil beslissen, men zal 't jok van gewoonte moeten afschudden, en tot eene andere bronader van onderzoek en oordeel zijn toevlugt nemen. Niets kan goed of beter dan iets anders genoemd worden, of daar moet een bondig bewijs van die hoedanigheid in de natuur van de zaak zelve opgesloten zijn. 't Is derhalven voor de vierschaar der Reden alleen, dat onze twist met vreemde Volkeren omtrent de beschaaftheid kan beslist worden; 't is de Reden, door dewelke wij wegens den aard en eigenschappen van dat beminnelijk voorwerp kunnen onderrigt worden. Indien wij met de Reden willen raadplegen, zij zal ons duidelijk doen zien, dat 'er eene wezentlijke algemeene beschaaftheid is, die overal, daar menschen en redelijkheid gevonden worden, plaats kan hebben. De waare bron van die liefelijke deugd is een uitgestrekte en wezentlijke goedaardigheid, die ons achting en liefde voor onze evenmensch doet hebben, ons alle mogelijke inschikkendheid voor hem inboezemt, ons niet alleen aanzet om hem alle diensten, die van ons vermogen afhangen, te bewijzen, maar ook om die diensten met behaaglijkheid te bekleden, en om ons in alles, zo ver het met reden en oprechtheid kan overeengebragt worden, naar deszelfs gewoontens, gevoelens, en neigingen te schikken. Het pit en merg van de zaak is eigentlijk in de ziel zelfs, en 't geen wij met recht eene algemeene, redelijke en ware beschaaftheid kunnen noemen, is niets anders als eene verstandige, en wel bestierde uitdrukking van dien inwendige zielsgestalte. Op die voet is een Veenboer, die de uitdrukking van zijne natuurlijke en met verstant gepaarde goedaardigheid naar de zeden, neigingen, en verscheidene humeuren van zijns mededorpelingen weet te vleijen, even zo beschaaf en wellevend als een Fransch Hofjonker, die de zelfde inwendige gestalte van 't gemoet uitwendiglijk tracht te verbeelden. 't Is wel waar, dat die hupsche Landman niet groet, buigt, en den hoed onder den arm vat, als wel opgevoede Steeluiden, maar die uitterlijke bewegingen zijn in haar natuur gansch onverschillig, en van de gewoonte alleen afhankelijk, hebben ze met de reden niets te doen. Dat een Boer, zo lang hij met zijns gelijk omgaat, zo niet groet met woorden en gebaarden als een Edelman, is alzo weinig onbeschaaf als dat een Turk in 't groeten zijn Tulband niet afneemd. Doch is hij genoodzaakt met Stedelingen te verkeerden, zo zal hij door zijn inwendige hebberlijkheit aangespoort worden, om dezelve met eene veranderde gevoeglijkheid werkstellig te maken. Dit is mijns oordeels het recht en onderscheidene denkbeeld van de waare beschaaftheid. Zij moet haar grondslag hebben in 't gemoet zelve, en de palen, daar deugd en reden haar in besluiten, niet te buiten gaan. Dat mijne *beschrijving* niet valsch kan zijn, blijkt uit het algemeen gevoelen van alle menschen, die deze hoedanigheid als goed en loffelijk aanzien, hoewel weinige zich de moeite geven van in hare ware natuur in te

dringen. Doch hoe kan die hoedanigheid goed en prijswaardig zijn; zo 't uiterlijke niet eene ware verbeelding van 't hart is, zo 't maar een oppervlakte is zonder diepte, een bedriegelijke schijn van beschaaftheid, een blanketzel, dat maar dient om eene verfoeijelijke wanschapenheid te bedekken en te verduisteren; in een woord zo ze niet anders is dan eene doorgaande zamenschakeling van leugen en bedrog? Indien aan d'andere kant, de vereischte inwendige goedaardigheid wel wezentlijk is, doch 't gezach van reden en deugd verwerpt, hoe kan ze in dat opzicht voor goed en roemwaardig erkend worden? deugden en goede hoedanigheden moeten zich met malkanderen verbinden, en zich onderling door die vereeniging kracht en luister bijzetten; en 't geen zich met de anderen deugden in 't verband niet kan voegen, en eer strekt, om dezelve, en de *Reden*, op welken zij alle steunen, te bestrijden, en te kwetzen, kan geen deugd, geen goede en loffelijke hoedanigheid genoemd worden. Daar worden menschen gevonden, die uit een beginzel van ware goedaardigheid alle hunne vermogens inspannen, om door hunne woorden en gebaarden ieder te behagen. Doch hunne goede inborst bestaat alleenlijk in eene verachtelijke zwakheid; zij keuren alles goed wat gezegt, wat gedaan word; zij zijn van 't gevoelen van alle die gene met wie zij bij beurten verkeereren, 't is of hunne ziel van laffe zuiker was gemaakt, 't is al mal zoet wat 'er aan is. Niet dat hun inzicht zij, iemant te vleijen en te bedriegen; 't is enkel bloheid en verwijftheid, hun gemoed is ontbloot van sterkte; zij hebben de edelmoedige standvastigheid niet, die in eene brave ziel vereischt word, om de oprechtheid aan te kleven. Kan diergelijke lafhartigheit den naam van beschaaftheid dragen? ganschelijk niet; niets dat van de oprechtheid, de grondslag aller deugden afwijkt, verdiend dien heerlijke naam; de ware beschaaftheid is niet geschikt om de wezentlijke verdiensten te vernietigen, maar om dezelve te versieren, en om deugd behaaglijker, nutter, en om zo te spreken, deugdamer te maken. Dusdanig is de wellevendheid, die door de reden daar voor erkend word, 't aangenaam voortbrengzel van eene menschlievende, meegaande, en inschikkende inborst, gepaart met eene bedrevene en vernuflige oplettenheid, en werkzaam niet in 't vernietigen, maar in 't verzachten van de deugd. Indien onze Landaard omtrent die hoedanigheid boven andere in gebreken is, en zulks word aangetoond, zo zal het bewijs daar van mijne bekentenis aanstonds na zich slepen. Maar dit is het niet dat van onze beschuldigers beoogt word. Daar is eene andere zo genaamde beschaaftheid, een bedriegelijk kind van de mode en de ondeugd, dat wel te wenschen was, dat wij noit hadden gekend; dat oprechtheid en eenvoudigheid belacht als plompheid en dorperheid, en de kunst en gewoonte van behaaglijke leugentaal cierlijk te schakeeren, aanziet als de loffelijkste vrucht van eene treffelijke opvoeding. In die kunst bestaat het merg van 't geen men goede manieren noemt; ze is noit in de zeden van oude Volken ingeslopen, dan wanneer de zelve, door aanwasch van rijkdom en darterheid, de zuivere smaak van deugd en eenvoudigheid verloren hebben: In de eerste oprichtingen van Staaten en Gemeenebesten is ze nooit gekend geweest, en met ware en mannelijke verdiensten kan ze niet bestaan. Wat wisten de achtbare Romeinen van die valsche wellevendheid, zo lang als het hen oogenschijnlijk bleek, dat hun gebied, niet anders als

door deugd konde geschraagt worden, en ieders bijzonder belang aan 't gemeene tastelijk verknocht was. Maar zo dra hunne overwinningen de schatten van Afrika en Azia in hunnen boezem gestort hadden, en met dezelve wellust, dartelheid, verkwisting, opgeblazendheid, verwaandheid, zo was 't niet mogelijk dat die *lieve beschaaftheid* lang zeker bleef. De ware verdienste vergenoegt zich met ongecierte en oprechte loftuitingen, geëvenmatig met haar voorwerp; maar menschen, die zo leven als of ze lof en eer verachten, en zo ieverig daar na zoeken, als of ze alle hunne pogingen aanwenden, om dezelve te verdienen, moeten gezocht, geestrijke, bewimpelde pluimstrijkerijen hebben; die, kwanswijs hunne zedigheid sparende, hen op de smakelijkste manier kittelen en verheugen. Wel haast was te Romen dit kunsje met uitsluiting van alle deugden en verdiensten, 't eenigste om zich in de gunst der Grooten in te dringen. De ontaarde Romeinen leerden het zelve met iever van hunne overwonnelingen, de geestige, beschaafde en leugenachtige Grieken; en hoe meer het Gemeenebest in allerlei verfoeijelijke ondeugden stortte, hoe meer die pluimstrijkende wellevendheid alle hare krachten inspande, om met de doorslepenste loftuitingen de verdiende schand te vernissen. 't Gezegde is niet alleen eigen aan 't Roomsche Gebied; men doorloope alle de Historien, men zal overal vinden, dat de eenvoudigheid de onafzonderlijke gezellinne van de ware verdienste is geweest, dat alle Volken in hunne opkomst door hun eigen belang aan eene eenvoudige, doch voorzichtige oprechtheid zijn verknocht geweest, dat de behendige en konstige vlijerij de ondeugd door de weelde geteeld altijd op 't spoor heeft gevolgt, en dat het gebruik van dat verwijfd en verachtelijk blanketzel altijd heeft bewezen, dat de waare schoonheid verdweenen was. Hier van daan komt het, dat de Romeinen dachten op het krachtigste de deugd uit te drukken, door de benaming van *oud*. De *oude trouw*, de *oude eenvoudigheid*, de *oude oprechtheid*, zijn bij hunne Schrijvers zo gemeenzame als sterke spreekwijzen. *Het oude* alleen, zonder van eenige deugd gewag te maken, besluit dezelve alle in zijne beteekenis: *Pol Crito antiquum obtinet! Waarlijk Crito, gij kleeft het oude aan!* is een van de grootste loftuitingen, die een eerlijk man kan verdienen, en schrijft hem toe 't gansche Character van eene zuivere en ongeveinsde deugd. Zal iemand mij lochenen, dat het merg van de hedendaagsche beschaaftheid besta, in valsche loftuitingen, en in eene geestige pluimstrijkerij? zulks is niet mogelijk, zo hij in de wellevende wereld verkeerd heeft, en bekwaam is, om de geringste aandagt aan 't geen voor zijn oogen omgaat te geven. Eene zekere Natie, bij dewelke de geheele verdienste draait op de twee spullen van geest en beschaaftheid, en daar gansch Europa haar voorraad van die valsche schatten gaat opdoen, zal hem wegens de waarheid van mijn stelling ten overvloed overtuigen. Daar zal hij vinden, dat de gantsche conversatie onder wellevende lieden eene gedurige verwisseling van valsche munt is. Dat zelfs Kruijers en Schoenlappers, wanneer ze *de eer hebben van malkander te ontmoeten*, alle hunne wel sprekenheid aanwenden om zich onderling met cierlijke complimenten te behaagen; zulks word bij dat aardig volk de kinderen in de pap te eten gegeven. Indien een jong wicht gevraagd word, of hij in deze of gene *fraije Dame* geen zin heeft, en hij daar op, volgens zijn ge-

voelen, *wee* antwoord, zal hij strengelijk gehekeld worden, om dat hij de beschaaftheid niet gehad heeft van te liegen. Men maakt zich schuldig aan de grofste boersheid, indien men met een Vrouwspersoon spreekt, zonder haar iets aangenaams op te dissen. En wat toch is dat aangenaams? altijd het zelfde, maar met verscheidene saucen toegemaakt; aan alle, fraij, leelijk, geestig, zot, wel of kwalijk opgevoed, moet gezegt worden, dat ze verstandig, bevallig en schoon zijn, en dat het onmogelijk is hare aanlokkelikheden te wederstaan. Zo men voor geen loempert wil doorgaan, is men verplicht een oud afschuwelijk wijf, die door de verkwast haar leelijkheid noch meer ophelderd, op de zelfde wijze de kap te vullen; men moet bedrogen zijn door de glans van haar gekochte schoonheid. Van ouderdom moet niet gerept worden, als om dezelve toe te schrijven aan vrouwen, die twintig jaar jonger zijn; maar over 't jeugdig wezen van die geen, daar men meê spreekt, moet men verbaast zijn, en haar ten allerhoogste aanzien voor de zuster van haar kleindochter. Men denke niet, dat die leugenachtige wellevendheid ten minste van mannen met mannen uitgesloten is; geenszins, die smeeren malkander ook honing om de mond, met al de kunst en belendigheid die ze in hun macht hebben. Zoo dra men zich in een gesprek met een van die beschaafde lieden inwikkelt, verkrijgt men aanstonds, al was men een vreemdeling, goede manieren, geest, verstand en aangename swier, men kan daar staat op maken. Tusschen Geletterden gaat de zelfde beleefde verkwisting van loftuitingen in zwang: leest een Schrijver 't een of 't ander werk aan zijne goede Vrinden, zij vinden 't niet alleen goed, dat zoude een affront wezen; 't is keurlijk, uitmuntend, 't kan niet missen, 't gemeen zal 'er door verrukt en betoverd wezen, men moet noch geest, noch smaak hebben, om van een ander gevoelen te zijn. Om nochtans een bewijs te geven van de oprechtigheid van dat voordeelig oordeel, zo berispt men, doch met de nederigste en omzichtigste uitdrukkingen, hier en daar een woord, dat juist niet al te wel rijmt, of dat misschien gevoeglijk tegens een krachtiger zoude kunnen verwisselt worden. Dat is 't eenigste, dat het grootste kiesheit in 't geheele stuk zoude kunnen afkeuren. Hier mede gaat de opgeblaze Schrijver heen, om in andere gezelschappen zich met nieuwe wind te overladen. Doch het gebeurt niet zelden, dat, zo dra hij zijn rug heeft gekeerd, de waarheid zijn beurt krijgt, en dat zijne wellevende Vrinden, niet min aardige en spitsvinnige spotters, als afgerechte en kunstige vleijers, alle de krachten van hun vernuft inspannen, om de lafheid en gebreken van het Werk, zo wel als de belagchelike verwaande lichtgelovigheid van den Maker op het boertigste af te schilderen.

Uit den *Hollandschen Spectator*.

Over de Dwarsdrijverij.

Aan niemand van mijne Lezers zal buiten twijffel onbekend zijn het hatelijk en lastig Character genaamt *dwarsdrijverij*, een wanschepsel geteelt uit eene ingeboore norsheid, en eene verwaarloosde opvoeding. De geen en die door 't selve als *bezeten* zijn, schijnen hun voornaamste eer en meest streelend vermaak te stellen, in een gevoelen

te verwerpen, zo dra het hun word voorgesteld, om het tegengestelde te omhelsen en met alle mogelijke pogingen staande te houden: gelijk ook in den raad die hun gegeven word aandagtiglijk aan te horen, en wel te overwegen, alleen met inzicht om den zelven te trotseeren, door net het contrarij werkstellig te maaken. Ik verbeelde mij dat de natuurlijkste beweegreden van dit hun sporeloos gedrag niet anders kan zijn, als een ongebonde liefde voor de vrijheid hunner ziele, en een afkeer voor de minste onderwerping van eens anders reden, aan dewelke zij zig vreezen te verslaaven. Ze hebben van jongs op niet geweten zig gemeenzaam te maken met die deftige grondstelling, *dat de dierbaare vrijheid van de reden bestaat in deszelfs eenig en volstrekt afhangen van de baarlijkheid, en dat, zo dikwils als men tragt dat heilzaam jok af te schudden, men zig moedwillig keetent aan de dwingelandij van zijn eige grilloen en harsenschimmen*, die zig 't minste recht op 't redelijk schepsel niet kunnen aanmatigen en 't zelve eens geheel aan haar overgegeven in onverbreedbare boeijen gekluisterd houdt. Wie kan min op vrijheid roemen als een *dwarsdrijver*, die 't speeltuig is van ieder die hem voor 't geen hij is kend, en die het de moeite waard agt deszelfs buitensporigheid, als een handvatzel te gebruiken, om den zelven te slepen werwaards het hem gelieft? Wie maar wil kan denzelve voor een tijd de gevoelens, die 't hem behaagt, doen aankleven, en de daden, die 't hem goed dunkt, dwingen te verrigten. Is 't iemands interest, dat een vriend door een *dwarsdrijver* voor een eerlijk man verklaard, en in die hoedanigheid hardnekkiglijk verdedigt word? hij behoeft in deszelfs tegenwoordigheid aan zijns vriends deugd maar eenigzins schijnen twijffel te slaan. Is hij van zins den *tegendinger* een weldaad voor iemand af te parssen, hij vind, in denzelve, 't geen hij wenscht, met ernst af te raden, een onfeilbaar middel, om zijn oogmerk te bereiken.

Dog 't afgeschetste Character kan aangezien worden als een *natuurlijke en aangeboore dwarsdrijverij*, maar daar is nog een' andere *dwarsdrijverij* die als een uitwerking van kunst en overweeing kan beschouwt worden, en die aangewent word uit loutere eerzugt, en om 't verstand in zijn uiterste schranderheid en behendigste vaardigheid te doen uitblinken. Aan dat slag van gemaakte *dwarsdrijverij* kan men gevoelig de naam geven van *dispuutsiekte*, en dezelve ontstelt voornamentlijk de herssenen van jonge luiden die groot gevoelen hebben van de wetenschap, waar door ze op de Hooge Scholen zig verrijkt hebben, en zig verbeelden dat hen als een pligt is opgelegd door 't verdeedigen, van wat gevoelen het ook zij, den eertrap van een rechtschapen Doctor in ieder gemoet te verkrijgen. Met een' van die verligte jongelingen heb ik onlangs mij elendig opgescheept bevonden. Wetende dat ik bij zijn Oom op een zekere avond ten eeten genoodigt was, had hij zig zelf daar ook verzogt, om 't genoegen te hebben van mij eens *op te neemen*. Dewijl de huisvader nog voor een wijl aan eenige onuitstelbare bezigheden verknogt was, wierd ik door den schranderen Doctor zelf ingehaald, en zulks deed mij veel vermaak aan, vermids ik bewust was, dat hij veel geest had, en zeer wel had gestudeert, 't geen mij eene aangename tijdkering dien avond beloofde. Zo dra hij mij met veel complimenten en buigingen die nog vrij wat naar de Academische zwier rooken, in een leunstoel, met kragt

en geweld had doen zitten, niet tegenstaande mijne ernstige betuiging, dat ik liever op een andere stoel zat, haastte ik mij om 't ceremonieel en 't complimenteeren, daar ik een doodelijke haat voor heb, en 't welk ik door de bank onbeloefder als boersheid zelfs bevind, af te breeken, 't eerste te zeggen dat mij in de zin kwam, en 't weer te baat nemende liet ik mij ontvallen; *'t Is een slegt weertje van daag Mijnheer.* Hoe dat Mijnheer, was zijn antwoord, verzelt met een waanwijs grimlagje. *'t Waait sterk*, hervatte ik, en *'t regent niet minder*; Dat weet ik ook, Mijnheer, repliceerde hij, maar ik kan daarom niet zien dat het slegter weer is als anders. Terwijl hij zag dat ik mij over zijn reden verzette, als of ik een klap voor de ooren kreeg, voer hy aldus voort. Mij dunkt, onder correctie, Mijnheer, dat wijze-luiden zig netter behoorden uit te drukken als het ongeleerd gemeen. Nu kan ik heel wel zien, dat het tegenwoordig weer slegt kan genoemd worden voor menschen die gedwongen zijn te voet te gaan, of anderen, die in weerwil van hun vasthoudendheid een sleetje moeten betalen, maar daarom is 't niet te zeggen dat deze wind en regen in 't algemeen niet meer goed als kwaad uitwerken; waar uit ik besluit, dat dit weer slegt te noemen niet zeer eigenlijk gesproken is. Na op hem, op zo eene onvoorziene berisping, eenigen tijd aandagtelijk te hebben gesteroogd, vroeg ik hem met een eenvoudig gelaat, of hij, niet tegenstaande zijne nauwkeurigheid in 't onderscheiden der uitdrukkingen, niet begreepen had wat ik had willen zeggen? Ja tog, Mijnheer sprak hij, maar is het uws oordeels genoeg zig te doen verstaan? Tot nog toe heb ik zo gedacht antwoordde ik met dezelfde geveinsde zedigheit, wanneer het op gemeene praatjes aankomt, dog ik beloof u zo eene gewigtige zaak nader te onderzoeken, schoon ik vreez', al wierd ik hier in van dwaling overtuigt, te oud te zijn om een netter en keurlijker taal in de dagelijksche conversatie aan te wennen. Tot mijn geluk wierd het gesprek hier afgebrooken, door de aankomst van den Heer van 't huis, die ons naar d'eezsaal leidde, alwaar zijn vrouw, en twee huwbare dogters, na 't haare tot het bereiden der maaltijd gedaan te hebben, wel haast mede verscheenen. Onder 't eeten scheen onze jonge Advocaat min gezet om zijn honger als zijn dispuutzugt te verzadigen. Hij tergde mij op allerlei wijzen, stelde mij hondert captieuse vraagen voor, en verwaarloosde niets om mij in een redentwist in te wikkelen. Maar ik was *kwaadaardig* genoeg, ziende aan wat euvel de jongman ziek was, om mij buiten schoots te houden, en mij te verdedigen met de korte en niets beduidende antwoorden: *Ik ben op die zaak niet zeer gevat; dat is nog al zo vreemd niet; 't is niet onmogelijk; 't kan zijn; dat is zo kwalijk niet geredeneerd; Mijnheer spreekt over die stoffe al vrij wel etc.* Deze onverwagte verweering, al vlugtende op zijn Tarters, den jongen wijsgeer razend makende, deed hem zijne pogingen verdubbelen om mij te dwingen voet bij stuk te zetten, om regt met mij aan 't werk te raken; Dog vrugteloos, dewijl ik met gulhartigheid hem aanziende, hem deze woorden toevoegde; Ik vraag Mijnheer en 't gansche geselschap om pardon wegens mijne stilzwijgenheid op zo veele leerzame geoperde stoffen. Dog al moest ik voor een vraat passeeren, zo moet ik betuigen dat ik de spijs zo uitsteekend naar mijn smaak bereid vind, en zo wel van de regte saus den honger voorzien ben, dat ik nog geen tijd heb,

mijn aandacht zelfs aan de nutste en verstandigste conversatie te lenen. Dit zeggen wierd van den onthaler en zijn huisgezin toegejuicht; 't welk onzen Doctor van spijt deed zwellen, en om zijn hartstogt te verbergen, dwong, tegens wil en dank, meê wat te peuzelen; Dog zo dra het nagericht opgedist was, verspreide zig een waasem van vergenoeging op zijn aangezigt, het welk mij scheen aan te zeggen, dat ik er nu aan gelooven moest. Ik was egter van dat gevoelen niet, en ik besloot 's mans disputzugt, zo lang 't mogelijk zou zijn, te ontworstelen. Na dat hij zonder mij in 't net te kunnen krijgen de conversatie als met geweld gedraait had naar de gemeenste onderwerpen der hedendaagsche redentwisten, vatte hij eindelijk de *Vicarius* bij 't hoofd, en verzogt mij, met eene gemaakte leerzaamheid 't gezelschap te willen mededeelen, wat ik van die zaak oordeelde. Mijne zeggen was, dat schoon ik eenige dingetjes daar omtrent doorlopen had, ik vermeinde, dat die stoffe nog in geen genoegzaam ligt was gesteld om zonder roekeloosheid van dezelve mijne gedagten te kunnen uitten. Maar naar wat zijde zoud gij nochtans hellen? sprak hij; *tot geen van beiden antwoordde ik, so lang ik van de zaak niet nader ondersogt heb.* 't Is egter niet wel mogelijk, hervatte hij, zo onverschillig te wezen wegens een onderwerp daar men een denkbeeld van heeft. Kohn aan, laat ons, oeffeningshalve, ieder eens een van de strijdige gevoelens omhelsen en beweeren; Ik zal u graag de keur geven. 't Was vrugteloos dat ik bijbragt, *dat ik nog lust nog bekwaamheid om te disputeeren had, en dat ik niet zonder schaamte besluiten kon ('t geen in diergelyk sintwisten bijkans onmiddelyk is) bewijzen te gebruiken die mij zelf niet voldeeden.* . . . Dewyl Mijnheer dan niet kiezen wil, sprak hij, in mijn' woorden vallende, zal ik een keur doen, en beweeren dat zo een *Vicarius* niet kan aangesteld worden zonder gevaar van Kerk en Staat, en daarop zonder nader antwoord te verwagten trok hij los. Ik hoorde hem met aandacht en met toestemmende knikken aan, zonder zijn reede oit af te breeken, en wanneer hij zomtjids poosde om mijn antwoord af te wagten, vergenoegde ik mij met te zeggen: *ga maar voort, Mijnheer, ga maar voort:* Toen hij eijndelyk alles geoppert hat wat hij van die stoffe wist, en mogelijk meer, vroeg hij mij met een vergenoegt gelaat, wat ik nu tegen zijne argumenten had in te brengen. . . . *Og niets ter waereld, Mijnheer,* zeide ik met eene onnozele koelheid. Hoe niets, Mijnheer? ik dagt immers dat we overeengekomen waren, dat ik dit gevoelen verdedigen zou, en gij het tegengestelde. *Ik wil wel gelooven,* repliceerde ik, *dat Mijnheer sulks gedagt heeft, maar ik weet niet 't minste woord, dat daar toe aanleiding kon geven, mij te hebben laten ontlippen.* Dog indien *Mijnheer* lust heeft, om nu zelfs het tegendeel staande te houden, ik zal hem met dezelfde aandacht, en buiten twijffel ook met het selfde genoegen aanhooren? Hier op zag ik oogenschijnlyk, dog zonder het in 't minst te laten blyken, dat hij nauwlyks meester van zijn gramschap was. Hij verwaarloosde ook niet 't overige van den avond sig over mij te wreeken, met geen van mijne woorden daar iets op kon bedilt worden ongeheekeld voorbij te laten gaan, tot dat ik met eenige verontwaardiging hem toevoegde, *dat ik hem hartelyk verzogt mij de vrijheid te gunnen, van niet betor en wijselijker te spreken, als 't mij mogelijk is.*

Uit den *Hollandschen Spectator.*

WOLFF en DEKEN.

Een Rotterdamsch koopmans onthaal in 1778.

Mejuffrouw ANNA WILLIS aan Mejuffrouw SARA BURGERHART.

Waarde Vriendin!

Wij hebben de koffer in volle order ontfangen; mijne Moeder prijst uwe vrouwelijke netheid boven de huizen: denk dan of ik in mijn schik was. Toen wij hier kwamen, vonden wij Tante zeer erg, maar, zoo als ik u gemelt heb, zij is thans veel beter; echter zal het eene slepende ziekte zijn. Mijn Moeder is zwaar verkouwen, anders wel, en ik kan uitnemen tegen de zuivere Maaslucht. Arme Willem! „nu, gij kunt ijder niet nemen die u lief heeft,” zult gij zeggen, en ik zeg daar nog eens op, arme Willem!

't Is hier zeer stilletjes. Tantes huishouding bestaat maar uit haar zelf, en twee bejaarde Meiden, die reeds bij Grootvader gedient hebben, en hier regt gelukkig leven, want mijne Tante is een der beste Vrouwen die ik ken. Zij heeft veel verstand, en een goed hart; eenige kleine eigenzinnigheden reken ik niet.

Willem is haar afgod. Hij is naar Grootvader genoemd, moet gij weten; en zo hij eens *Willis van Zon* schrijft, is Tante niet te goed om aan haar Neef, Willis van Zon, een Legaat extra te maken. Ik mag het lijden. Geld is mijn zwak niet, en mijn Broer zal, zo hij eens zelfs negotie doet, van die ronde Vrienden nodig hebben. Gij weet, Vader was eerlijker dan gelukkig.

Eens ben ik nog maar uitgeweest, en dat heette familiair, bij Tantes naasten Buurman, den Heer Uitval, brave Burgerlieden van den ouden tijd. Het spijt mij, dat gij er niet bij waart; dat was regt een *Pretje* voor u geweest; om de nieuwigheid meen ik. Ik zal er mij eens toe gaan zetten, om te zien, of ik er u een dragelijke beschrijving van geven kan. [*Het tooneel verbeeldt een Rotterdamsch Bovenhuis, vol stoelen en storen, en alles wat in staat is, om een mensch of zestien wel digt en warm bij een te pakken.*] De Tractant was een man van diep in de vijftig, en vrouwlief ook zo omtrent. Hij had een kort gesneden pruikje op, dat niet onaartig tuigde, met een groot, breed, vrij vurig aangezicht: hij hadt een zwarte rok aan, met lubben die hem tot over de handen flodderden. Moeder hadt een soort van een negligé op, met een rood lint, een Jukaatje aan, een wit boezelaartje voor, en was, in 't geheel, huisselijk. De Dochter was vrij zwierig, doch wat modens ten achter; zij glom van juweelen, en was stijfjes vriendelijk. Toen ik boven kwam, verwelkomde mij Juffrouw Uitval met veel buigingen, en veel excusen, dat zij mij zo familiair ontfing, zei: „dat zij maar een ouwerwetsche Vrouw, en klein behuist was;” met alles wat over dien toon verder loopt. Onderwijl verdoofde het gekef van twee kleine honden, het gekook van een zilveren theeketel, die, op een ordentelijk burgervuurtje, stondt te koken, en het geschreeuw van den Heer Uitval, die aan den trap tegen een koksjongen braaf stondt te kijken, zeer veel van deeze fraaije Complimenten; en ik kon bestaan met te groeten, en te glimlachen. Daar op kwam de man boven (ik was bij ongeluk de eerste); en Moeder,

ziende dat ik nu gezelschap had, waggelde, terwijl zij aan een vervaarlijk zwaren bos sleutels rammelde, naar de agterkamer, daar zij wel alle kisten en kasten scheen te ontsluiten. Toen was 't: „Hartlijk welkom, Juffrouw, in de stad;” en hij kuste mij met eene recht oud vaderland-sche welmenentheid. „Hoe bevalt je ons Rotterdam? Wat liggen hier al reuzen van schepen in onze havens, he? wat zeg je, dat is wat anders a's jelui Amsterdamsche lighters en vlotschuiten. Heb je geen frisschen Vrijer opgedaan, die de stad eens braaf op en neer met je kan lopen, en je zo eens op de Schotsche koolschepen brengen kan? Wel, je moet onze Kerken zien; Je moet naar de Erasmusmarkt. Daar staat Erasmus, levensgrootte, met een bijbel in zijn hand. Ja, ik weet wel van je liefhebberij in lezen; ik lees nooit; maar elk ziju zin. En dan moetje door de Boompjes wandelen, en onze Beurs zien. Onze Stad is stikkent vol Volk, en het gaat de Kooplui heel goed; je weet, goed maakt moed; kom je moet daar niet altijd bij Tante zitten suffen, nu zij weer beter wordt, moet je eens zien waar je bent.” De goede Uitval zou zo al voort gerammelt hebben, maar het overige gezelschap was er. Toen moest gij die drukte gezien hebben. Onder de Vrienden was een mager, ziekelijk zwak mannetje; Mejuffrouw zijne Echtgenote was eene Beauté van ten minsten derdehalf honderd pond gewigts, vreemt toegetakelt: een Chitzen Japon, met grote wilde bloemen, een kostbare bonte pelise, een aan haar hoofd geplakt kinnutsje. Hoe smaakt u dat, Saartje? De zware goude beugel was, want de vrouw was losjes gekleedt, op de tablier geschoven, en maakte tegen een superbe orloge geen onaartig contrast. „Welkom, Klaasje,” riep Uitval, terwijl hij het arme sukkeltje tot knijpens toe de hand drukte. „Zie je wel dat al die likkepotjes maar vodden zijn? Doe als ik, eet een braaf stuk ossenvleesch, neem een stout glas baai toe; en kuijer dan eens naar Schiedam, zo doe ik; en ben ik nog niet of ik twintig jaar was?”

Toen raakten wij aan het theedrinken; nooit dronk ik sijnder thee, en nooit dronk ik uit keurlijker porcelein. 't Speet mij maar, dat de gulle vrouw mij zo veel suiker in het kopje deedt, zo dikwijls als man schreeuwde: „hebben de vrienden wel suiker?” en dan wist ik niet hoe gaauw ik mijn kopje zou naar mij nemen, om thee en geen slemp te drinken. Naauwelijks was de thee ter zijden, of de jonge Juffrouw kwam met een groot vierkant zilver blad, opgevult met Confituren, dat blad werd opgevolgd door een nog groter; tot eene aanmerkelijke hoogte met allerlei fijne gebakjes opgestapelt. Onderwijl was de kamer zeer benaauwt, en de Heeren dampten uit ten treuren, zo dat wij elkander niet dan in wolken van tabaksrook konden zien. Ik had het zeer kwaad. Eindelijk werd men het eens om wat lucht te maken, en Uitval schreeuwde om wijn en kelkjes; de meid kwam boven met een doos soezen, die naauwelijks den trap op wilde. Enfin, Saartje, de goede menschen hadden niets verzuimt, om ons te tonen dat wij welkom waren. Men speelde niet. De vrouwen begonnen des over het huishouden en de meiden, de mannen over negotie of studie te praten. Twee personen zal ik u nog maar beschrijven; de overigen zijn het copieeren niet waardig. De eenè was de jonge Heer Wijneus, die wel niet studeert, zo als men het noemt, maar die echter veel leest; en zo

hij zich minder liet voorstaan, nog al te dulden zou zijn. Nu was hij ondraaglijk. Hij luisterde naar zijn eigen woorden, en sprak alles zo pedant, en met zulk een emphasis uit, dat hij zijne goede opvoeding schande aandeedt. Hij is een Neef van den goeden Heer Uitval, die nog al opheeft met het gekje; ofschoon het de onbeschaamtheid heeft, om Oom en Men op eene verachtelijke wijs te bejegenen. Hij scheen gehoord te hebben, dat ik mijn ledigen tijd niet met kaartspelen verkwist. Dit was oorzaak, dat hij mij ongemeen lastig viel.

En wie, vraagt gij, is de tweede persoon, dien gij mij zult beschrijven? De Proponent Smit, Saartje. — Nu, zie mij zo niet aan! Gij weet immers, dat wij elkander lang gekent hebben? Een eenvoudige toeval hadt hem hier gebragt: hij kwam, met iemand van 't gezelschap, onverzocht mede. Ik ontstelde een weinig; wie zou hem *hier* gewagt hebben? Zijn zwart kleed staat hem zeer wel, en ik vind, dat hij zeer in zijn voordeel verandert is. 't Was eerst tegen dat wij aan tafel zouden gaan, dat hij occasie had om mij aan te spreken: doch dit oogenblik nam de jonge Heer Wijsneus waar, om hem, terwijl hij hem bij den arm vasthield, te vragen: „Denkt gij niet, mijn Heer, dat het wel te betogen is, dat de Philosophie, welke thans door geheel Europe met een fieren tred herom wandelt, zeer veel moet toebrengen tot het zuiveren onzer denkbeelden, ook in de heilige Theologie? Zoude het niet wel der pijn waardig zijn, dusdanig een vertoog, geschreven door eene meesterlijke hand, den Volke toe te schikken?” Smit antwoordde koeltjes: „De gelukkige ondervinding maakt ons zo een betoog geheel node-loos;” en mij aansprekende deedt hij het pedantje zwijgen, die zijne talenten aan de Heeren uitmat, welken hem niets antwoordden. Gevallig werd er van zeker vermaart kabinet van oudheden en munten gesproken. „Ei lieve,” zei de vrouw met den gouwen beugel tegen Wijsneus, „ei lieve, mijn Heer, kijk ik heb hier eenige ouwe potstukken, mooglijk is daar ook wel een kop van een Rooms Keizer bij. Dat stuk heb ik altoos van een oude kattelijke (*Katholijke*) Juffrouw in mijne kindsheid gekregen.” Maar de ondraaglijke jongen rekende de goede vrouw geen antwoord waardig. De Huisheer nodigde ons, op de volgende kamer, aan tafel. En den Heer Smit bij de hand nemende, zei hij: „Kom, mijn kostelijke vriend, jij bij deeze juffrouw; me dunkt, jelui voegt schoon bij malkeer.”

Maar, lieve Saartje, ik wenschte wel, dat gij zoo een tafel eens gezien hadt! In 't midden-stondt een smokent stuk Hamburger ossenkrib, van een dertig pond, denk ik. Daar bij was een ham, een kalkskop, een varkensrib, en een gestoofde kabbeljaauw. De groenten waren niet minder talrijk, of voedzaam; zo dat aan ons familiair soupetje zouden een douzijn of twee moffen (*grasmaaijers*) hun genoegen hebben kunnen krijgen. Alles was overvloed, alles toonde rijkdom, en zindelijkheid; doch zonder den Heer Smit was het voor mij zeer ongevallig geweest. Laat men vrij roemen op de oude Hollandsche gulheid; op zulke maaltijden is men overdadiger, en hoort men vuilder dubbelzinnigheden, dan bij onze modieuse lieden. 't Was één uur, voor dit klossenpartijtje scheidde. En nu heb ik tijd, om alles, zo als de jonge Wijsneus het noemt, *Philosophies te betrachten*. De Heer Smit, die mij t'huisbragt,

vroeg mij of hij de eere moegt hebben, om mijne Moeder van zijne hoogachting te verzekeren, en dus onze kennis te hernieuwen.

Wat zoude ik gezegt hebben, dan dat het mijne Moeder zeer aangenaam zijn zoude. Gij hebt hem nooit gezien, mijne vriendin, maar weet echter, dat hij een en andermaal mij van zijne bijzonderste genegenheid heeft verzekert. Hij is, door zijne Voogden, na den dood zijner Ouders, op zijn verzoek van het kantoor genomen, om in de Theologie te studeeren, waar toe hij altoos de sterkste neiging hadt, en schoon hij laat begon, nu reeds met zijn zes en twintigste jaar beroepelijk als Predikant. Mijne Moeder groet u tederlijk.

Uwe Vriendin,
ANNA WILLIJS.

Uit de *Sara Burgerhart*.

FOKKE.

Tegen het Sentimenteele.

[*De Schrijver doet in zijnen droom een bezoek aan PHOEBUS APOLLO in zijn Magazijn van dichtkunst en rijmwoorden, en vraagt hem:*]

Hoe vaaren toch de Zanggodinnen? Ik hoop ook gelegenheid te zullen vinden, om mijne opwachting bij haar te maken. Och! was zijn antwoord, hoe zouden ze vaaren, op weinige na alle ond en zwak, ze vergaan als sneeuw voor de zon; ge moet denken 't is haar ook altermaal geen plaisier, en 't gaat toch in de kleëren niet zitten. — Wel *Thalia* (1), zeide ik, is altijd toch een vrolijk meisje geweest, die zal zekerlijk nog wel fris zijn? ô *Thalia!* spreek me daar niet van, die is de ergste en neteligste van allen; ze is zoo lastig van humeur geworden, dat wij er al vrij wat mede overbrengen moeten; ze zit en schrijft nu den geheelen dag niet anders dan Pamphlets en Satiren, en, tusschen ons, ze drinkt wel eens een druppeltje; maar neen, het regte *Komische* vuur is er uit! Ze is altijd, van kindsbeen af, wel wat wonderlijk van humeur geweest; want als ik dien tijd van ARISTOPHANES nadenk, wat was ze toen ook al wild en lastig, ja ze heeft mij van heur leven wel wat verdriets veroorzaakt; ik heb nooit beter met haar over weg kunnen komen, als toen ze met MENANDER, PLAUTUS en TERENCEUS verkeerde, en nu nog, vóór eene eeuw, heeft ze ook een heele goede bui gehad, ten tijde van MOLIÈRE en HOLBERG; maar thands is er niet veel aan, ze verkeert nu te veel met laage characters van Brood- en Straatpoëten, die hier ook al Rijmwaaren komen koopen of huuren, en wat zal ik er tegen doen, hun geld is zoo goed als dat van een ander. Maar, zeide ik, mijn Heer, *Melpomené* (2) zal hoop ik nog al in heur' voorgien staat zijn! dat was altijd een ernstige en verstandige maagd. — Ook al veranderd, man! ook al veranderd! die is nu al over het ernstige heen en wordt dweepig en knorrig, in één woord, *Sentimenteel*; al wat ze nog doet is in dien wonderlijken smaak, ik kan mij maar gantsch niet met heur aaklig

(1) De Zanggodin van het *Blijspel*.

(2) De Zanggodin van het *Treurspel*. De verder genoemde zijn over andere soorten van letterkunde en wetenschap: b. v. Clio over de *Geschiedenis*, Urania over de *Starrkunde*.

humeur vereenen; maar, weet ge wie zig nog al het best houdt, *Terpsichoré*, die maakt druk *Opera's* en ziet er nu uit als een *dame du ton*, en *Clio* houdt zig ook nog al redelijk wel, ze helpt nog al een of ander aan een Heldendicht of groot Zangstuk, doch 't is ook al na den nieuwen smaak; *Erato* is ziekelijk en sukkel magtig; *Urania* heeft het in 't kort zeer druk gehad met nieuwe ontdekkingen te doen; *Calliope*, *Euterpe* en *Polyhymnia* hebben nooit veel wonders gedaan en schikken zig mede al na den tijd. — Maar kom aan, hebt ge nu plaisier om eens met mij rond te wandelen, dan zullen wij onze pijpen neêrleggen; want ik heb veel brandstoffen in mijn Magazijn, en eep ongelukjen ligt, gelijk men zegt, in een klein hoekjen; wij zullen wel eenige van de zusters aantreffen; want ze zijn nu elk aan heur bezigheeden. Dit zeggende kreeg hij een groot bos sleutels, die hij aan het zedig meisje in handen gaf, welke ons ook vóórging; hij rees op en verzogt mij hem te volgen, 't geen ik, met groote nieuwsgierigheid en vol verwondering over mijne zonderlinge ontmoeting, ook ijlings deed. — Onder het gaan door een' zeer langen gang, vroeg ik hem of dit meisje ook een Dichteresse ware? — Wel zou ze niet! laat haar maar loopen, zo stilletjens als ze er uitziet, ze heeft ze agter den mouw, dat beloof ik u! dat is nu eigenlijk een *beschroomde Zangnymph*, die *niet ter feestzaal in durst treden*; maar ze is ondertusschen op allerlei gastmaalen en bruiloften te vinden, en ge kunt wel denken, dat er dan nog al wat voor haar overschiet; ik heb er nog meer van die soort, maar ik verhuur ze ook altemaal; de overigen zijn thands alle uit; want het is nu druk met trouwen en gastmaalen, dat is altijd om dezen tijd van 't jaar; maar toch meest tegen *Mei*, dan heb ik er ook zelden ééne thuis. Deze houde ik voor keukenmeid, want, dat moet ik zeggen, zij kan best koken! — Maar wat was dat toch voor een meisje, dat mij de deur opende, zeide ik voords tegen hem, terwijl onze voorgangster de deur van een winkelmakamer opensloot, en de luiken van de glazen nam; — dat zal ik u zeggen, dat was weêr een heel ander soort van een Zangnymph, die zou op geen bruiloft komen, man? al kon ze er schatten meê verdienen, ô! dat is zo een trotsch ding! Dat was eigenlijk de hedendaagsche *Ode-Zangster*, die verhuur ik maar enkel aan Dichters, die *Prijsoersen* of andere verhevene gedichten maaken, en zij brengt mij vrij wat op. Terwijl hij dit zeide, traden wij in dit eerste Magazijn, waar ik de volgende zeldzaamheeden terstond in 't oog kreeg. Ik zag vooreerst een groote glazen kas, en in dezelve eenige gevleugelde beelden, die er magtig versleeten uitzagen; agter deze beelden waren planken geslaagen, waarop een groote menigte spaanen doosjens stonden; ik vroeg *Apollo*, wat dit alles beduidde, en of dit ook al in 't rijm te pas kwame? — Wel zeker! antwoordde hij mij, daar is nu wel het grootste vertier in; als ik dit goed niet hadd' was ik een aas te ligt; al wat ge hier ziet komt meest in de *hooge Ode* te pas, te weeten, niet de *Pindarische* of *Horatiansche*, maar de *Moderne*; die beelden, waarnaar gij vraagt, zijn eigenlijk *Seraphs*, schoon ze zeerlijk, door 't menigvuldig gebruiken (want de eene Poëet valt wel wat slordiger dan de ander), wel eêr *Theraphim* gelijken, en die doosjens zijn vol *Wurmen*, die we daar in een beetjen aarde in 't leven houden; want telkens naar den tuin te

loopen is te lastig, en kan ook in allerlei weër niet geschieden; er is ondertusschen daaglijksh vraag en ontbod van een *Seraph* met zijn toebehooren, nu dat is een *Wurm*; ook worden ze wel eens elk afzonderlijk gebruikt; maar dat gebeurt toch zo dikwijls niet; een *Wurm* en een *Seraph* komen al meest bij elkander; ik heb er ten minsten heden meer dan twaalf douzijn onder den man, en zoo ik er niet schielijk wat terug krijg, zal ik genoodzaakt zijn om er weder nieuwe te maaken; ja, ik schrik tegen dat er een *Oden-Dichter*, die een vijftig Coupletten moet, zig bij mij aanbiedt; want er komen, in zo een lang rijm, ten minsten wel twaalf voor; nu is 't met de *Wurmen* nog al niet met al; want die hebben we genoeg in den tuin; maar de *Seraphs* moet ik toch altemaal laten beeldhouwen, en als ik er dan zo verlegen om ben, roffelen de werklieden ze maar zo wat voort, en zo doende worden ze hoe langer hoe slegter. — Mijn oog viel vervolgens op een klein kasjen, waarin eenige groote en zeer kleine flessen, met eenig nat gevuld, stonden; dat is *het Traanen-kasjen*, zeide hij mij, omdat hij zag, dat ik daar mijn oog naar wendde; die groote flessen zijn vol traanen, elk van een bijzonder soort; dit zijn liefde-traanen; dit, traanen van berouw; dat weder van droefheid; die daar naast staan van vreugd, gelijk gij er op ziet geschreeven, want men kan alles zo net niet van buiten, en er gebeurt toch nog wel eens een ongelukjen mede, dat wij somtijds wel eens, als 't wat in den schemervoud is, en er reis een haastige Poëet komt, de eene fles voor de andere neemen, zo dat er dan op een Bruiloft wel eens *traanen van berouw*, in plaats van *vreugdetraanen*, geschreid worden. Maar, mijn Heer! vroeg ik hem, hoe komt ge toch aan zo veel traanen; want als uw voorraad toch eens op is, moeten de flessen immers weër aangevuld worden. O! antwoordde hij, dat is de minste zwaarigheid, ik wou wel, dat ik zo veel geld als traanen maaken kon: we hebben bij dit Magazijn ook een *Laboratorium*, dat ik straks wijzen zal; nu daar worden de traanen in gemaakt, en dat geschiedt slegts door een eenvoudige vermenging van zuiver regenwater met een genoegzaame *dosis* fijn gemaakt keukenzout, dat we laten koken en aldus behoorlijk onder een mengen; als dat dan koud geworden is, zijgen we het door, en dan hebben we traanen zo mooi als er maar op zit. — Maar, zeide ik, mij dunk, dat ge dan pekels hebt! — Wel nu! wat zijn *zille traanen* anders dan *pekels*? antwoorde hij mij. Wel ja! er is wel een flesjen met oprechte traanen, doch die worden in 't Magazijn weinig gevraagd; zie daar staat het, in dat hoekjen, bij dat kleine flesjen met *Attisch zout*. — Daar boven, vroeg ik, waar al dié stof op ligt! — Ja, zeide hij, we hebben 't zo zelden noodig, dat we er niet om denken om 't schoon te maaken; en ik heb niet graag, dat de meiden er aankomen; ik ben altijd bang, dat ze 't breeken zullen; althans dat met het zout, want dat zou ik met geen mogelijkheid nu weder kunnen bekomen; 'k moet 't ook zo zorgvuldig gesloten houden, en nog is 't wel tot op de helft vervlogen. *Thalia* pleeg 't eerst te bewaaren, maar sedert dat ze *grof zout* begon te gebruiken, heb ik 't maar in bewaaring genomen; ze kan 't toch altijd van mij krijgen, als ze 't eens noodig mogt hebben. Ik wilde u maar toonen, dat wij wel echte traanen hebben, maar die zijn al te kostbaar; want

er zijn somtijds Dichters, die hunne geheele lange Rijnwerken met *zilde traanen* doorweeken, en dan geeven we maar *pekeltraanen*; ze zouden anders te kostbaar vallen. Wel ja! koper geld, koperen zielmis, ge woudt er wel aan; daar is zo veel ander gerij in een gedicht noodig, dat een sober Dichter zijn heele armoedjen somtijds wel alleen aan *traanen* noodig zou hebben, en hoe kwam hij dan aan al 't overige. Neen, man! 't zit er thands zo dik bij de meeste Poëeten niet; weet ge wel wat DES FORGES MAILLARD verhaalt, dat zijn vader altijd, en met recht, op de verzenmaakers zeide, even dat, hetwelk de vader van onzen OVIDIUS er reeds van afgaf:

*Disant que l'art des vers est un art infertile,
Que la pauvreté suit* (1).

Het rijmen, sprak hij, is een vruchtloos hersenbreken, Waarop vaek de armoè volgt.

Hij had waarlijk al geheel geen ongelijk, zeide ik. Maar, wat is er toch in die kleine flesjens? — In welke? zeide hij, die daar onder 't zout staan; dat is *aconyt*, *slangenspog* en ander vergif; ô, daar moeten wij zo voorzichtig meê weezen, inzonderheid als we 's avonds *traanen* verkoopen of verhuuren; want het zou leelijk uitkomen, als we dan *slangenspog* gaven, en 't ziet er toch al zo omtrent even eens uit. — Dat is waarlijk zoo, mijn Heer! maar ik meende die heele kleine flesjens daar beneden. — Ja, die dingen kosten mij nog 't meest van allen, was 't antwoord; in elk van die flesjens is eigenlijk *één traan*, en wel bepaaldelijk maar *één*. O! wij moeten die zoo voorzichtig uit de groote flessen laten druppen, dat men er 't geduld bij verliest, even of men druppeltjes medicijnen wil inneemen, en nog luistert het veel nauwkeuriger; want het lijkt maltentigheid, maar indedaad als er twee traanen tegelijk in het flesjen drupten, en wij dat zo aan een' Dichter wilden geeven, was het geheele couplet, waarin hij ze gebruiken wilde, bedorven; en dan komt er somtijds nog een lastiger post bij, en dat is, dat ze dikwijls *één' heeten traan* willen hebben; maar dat is lastig, inzonderheid als ze er wat veel afzonderlijk noodig hebben. Ge moest ons lastst, toen wij die groote leverantie hadden, mij en al de zusters, eens hebben zien wurmen; elk met een test met vuur voor ons, en zo'n klein kinderglaasjen daarover warmende; en, dat nog het lastigst er van is, als men denkt, dat het effen heet genoeg is, dan springen die weérgasche flesjens stuk, en al de moeite is verlooren; want sommigen willen maar enkel *één' warmen traan* hebben, en dat gaat nog al gemakkelijk, maar *één' heeten traan!* daar hebben we altijd een saturday spel mede; ik kan u wel verklaren, dat de zusters somtijds, den geheelen winter door, met zulke dikke poffers van winterhanden zitten, van dat broeijen over die vuurtesten, als 't wat druk loopt, en dan vermeerden ze op hun handen meer aan beerenvet, dan we somtijds op de geheele leverantie winnen: en we moeten er allen te gelijk aan; want anders zouden de traanen al te verslagen zijn, eer de Dichters ze konden gebruiken: als we dan altemaal wel te gelijk klaar zijn, dan worden de flesjens in een soort

(1) *Oeuvres de DES FORGES MAILLARD. Préface, p. 11.*

van theeketel, waar het vuur boven in hangt, gezet en wel in stroo gepakt, voor 'tschudden; zo worden ze dan verzonden, en dan blijven ze ook goed, als er maar wel opgepast wordt, dat het vuur niet uitdoove.

Uit den *Moderne Helicon*.

HULSHOFF.

Beschrijving van de onderscheidene jaargetijden.

Wij treden in de lente, wanneer de zon ons zo veel nadert, dat de dagen langer worden dan de nagten. Dan valt het licht wederom op plaatzen, welke de zon dus lange moesten derven, en 't lugtgewest wordt allengskens doortrokken met eene verkwikkende warmte. *De winter, zegt Salomon (Hoogl. II, 11, 12), is voorbij; de plasregen is over; hij is overgegaan. De bloemen worden gezien in den lande; de zangtijd genaakt; en de stemme der tortelduive wordt gehoord in onzen lande.* Men ziet de verrijzenis der Natuur, en merkt dagelijksche vorderingen in haare schoonheid. Het zaaizel, geweekt in den schoot der vochtige aarde, in beweging gebracht door warmte, schiet de zaadspreek naar beneden, om te wortelen, en dringt een ander uitspruitzel opwaarts, 't welk zijnen spits door den grond boort, en zig omzigtig blootstelt aan de verzagte lugt. De bruine knoppen zwellen; ze werpen de schede af, ze barsten open, en men beschouwt een helder groen schijnzel in het doorzigtig geboomte. Bloeknoppen ontvouwen zig in witte of veelkleurige bladeren, en maaken den boomgaard tot een bloemtuint. Bloemen, welke gemaakt zijn, om een zaad te omzwagtelen, welker maakzel zulke diepten bevat van onnaspeurlijke wijsheid, — verlustigen ons, door luister van kleur, behaaglijkheid van geur en schoonheid van gedaante, — als eene toegift van de goedheid des weldaadigen Scheppers. Duizenden van gekorvene dieren worden geboren, wien de uitbottende bladeren tot voedsel moeten dienen, gedurende hun kortstondig en gedaante-wisselend leven. Het gezang der vogelen roept ons tot het verheerlijken van den alzegenenden Opperheer. Hoe zijnze, door God onderwezen, bezig in het toebereiden van bekwaame nesten, in het uitbroeden en opkweeken hunner jongen! Men ziet het onbedreven geslacht, onder het geleide der ouderen, schroomagtig verschijnen in de onbekende waereld, om lugt en aarde te bevolken. De losgelatene runderen snuiven den geurigen waassem in, en dartelen in blijden overmoed. — Het hart des menschen wordt verheugd door de eerste zoete dagen, die lust, moed en werkzaamheid inboezemen . . . . . De verkleumde ouderdom treedt uit, om de koesterende stralen optevangen, ziet naar kenstreepen, die de hoogte der zonne aanwijzen, vergeet de zathed des levens, en wenscht nog een toevoegzel althans van eenige maanden. Verzwakten vinden hunne bezwaarnissen gelenigd, en ontfangen nieuwe kragten. Opmerksaame beschouwers verlustigen zig in de bloeiende Natuur, niet slegts als bekoorlijk in zigzelve, maar ook als rijk in beloften, waardoor de vooruitziende verbeelding de geneugten kan verdubbelen. Zij, wier gemoed in vrede is, gevoelen, in de stilte, eene drukte van gewaarwordingen, die hen overtuigen, dat de Maaker der Natuur goedgunstig lust heeft in de schuldelooze vermaaken zijner redelijke schepzelen.

De aanvolgende zomer begunstigt ons met een langduurig genot van zonnelicht; eerst wijkt de schemering nauwelijks van den Hemel, en de toeneemende warmte maakt ons begeerig naar den adem der zuidewinden, die de hitte des daags verzagten, of naar dunne wolken, die het sterke licht kunnen maatigen; terwijl stille onbewolkte avonden ons kunnen overvoeren in eene soort van opgetogenheid. Na drooge oostewinden, zien wij, over 't veld, met genoeg, breede, digte, schuine stralen eener graauwe donkerheid, reikende tot den grond, welke ons den milden regen van verre vertoonen. Doch schielijk samentrekkende wolken, met eene broeiende warmte, vermengen onze hoop met angstvalligheid. Dan omringt ons onverhoeds het gekletter van enkele druppelen, die loodlijnig nederstorten. Men wordt verschrikt door het licht des bliksems, en hoort het kraakend geluid des donders dikwils weergalmen. De druppelen worden kleiner en digter; zij laven den spijttenden grond, zij verkwikken het gewas, en bekroonen het jaar met de goedheid des Heeren. Na de dondervlaag ziet de ondergaande zon minzaam neder, door de gebrokene lugt, op de rookende velden en beemden eener verkwikte waereld, vertoonende zig als een Hof des Heeren. Vol eerbiedwekkende Majesteit zijn de vertooningen van dit heerlijk jaargetijde! Het begeerig oog wandelt over den golven den winteroverraad van rijpende koornairen op gebogene halmen, — het wandelt over zandige vlakten, afgemeteene grasperken, veelkleurige zaailanden, en donkergroene bosschen, zig spiegelende in het water, — tot dat het zig bepaalt in een blaauwend verschiet, — 't welk ons, in het geheel, iets schoons doet bezeffen, dat wij niet kunnen uitleggen. — De lusthof vervult ons met verwondering over de wijsheid Gods in 't verschillend maakzel der planten, waarvan sommigen zo klein en teder blijven, terwijl anderen grof en weelig opschieten, en die zo zeer verschillen in gedaante, in smaak en geur, schoon zij allen gevoed worden uit denzelfden grond, door denzelfden zonneschijn en regen. Inmiddels begeeft zig de landman tot den heuglijken arbeid; hij vergadert, in 't zweet zijns aangezichts, den welgelukten oogst, met lust en vergenoeging. Eene maatige inzameling van wol en lijnwaad, van hooi en koorn, doet eene vreugde in zijn hart opwellen, welke de steedsche rentenier niet gewaar wordt uit zijne grootere inkomsten. Wie kan dit alles overzien, zonder in zijn binnenste met David te zeggen: *o Heere, gij doet uwe wilde hand open, en verzadigt alles wat er leeft, naar uw gunstig welbehagen!*

Deze heerlijkheid des aardrijks, dit feest der Natuur, is kortstondig; want het toeneemend gebied van den nagt brengt ons het getijde van den herfst. Dan wordt de lugt meer betrokken; de korte dagen zijn nu en dan nog warm; maar eene koude vogtigheid veroorzaakt hui-verige ogtenden en avonden. Heldere dagen zijn er, om afscheid te neemen, en worden dikwils gevolgd van huilende stormwinden. Nederhangende armen der vrugtboomen geeven den bogaard nog een behaaglijk aanzien; doch de uitgewaasemde bladeren zijn geelagtig, niet genoeg bevogtigd met olieagtige sappen, zo dat de bladsteelen droog worden. De koude mist van eenen enkelen nagt maakt dezelve vaal; een natte wind schudt eensklaps ontelbare bladeren, en brengt eene woeste, droevige doorzigtigheid in 't geboomte, 't welk, na het opdroogen, een

schor geruisch geeft in het ontsierde weud. Trekvogels wijken; de verwisselde rups en veelerlei klein gedierte sterft, of begeeft zig in schuilhoeken. De algemeene verwoesting is te akeliger, de beschouwing te diepzinniger, om het donker vooruitzigt, 't welk veelal eene ontroerende kleinmoedigheid voortbrengt, inzonderheid bij bejaarden; denkende, dat de Natuur niet zal herleeven voor hunne verzwakte ooggen, schoon zij winterkoorn en bloembollen in de aarde zien leggen, en aan de boomen de knoppen reeds ontdekken, die het volgend jaar zullen uitbotten in bladeren en bloeizelen.

Eindelijk neemt duisternis en koude de overhand, in het getijde van den winter. De zon blijft laag, zelfs midden op den dag; haare schuine stralen dringen naauwelijks door de vogtige dampen, — en de logge nevelen der ontwolkte lugt verspreiden eene graauwe donkerheid. Groot nogtans zijn de wonderen des oppersten Werkmeesters in de gedaantewisselingen van het water, welke door den Psalmist aldus worden bezongen (Ps. CXLVII. 18—18): *Hij geeft sneeuw als wolle; Hij strooit den rijm als ascho; Hij werpt zijn ijs heenen als stukken. Wie zou bestaan voor zijne koude? Hij zendt zijn woord, en doctse smelten; Hij doet zijnen wind waaijen; de wateren vloeijen heenen.* De dunne vloeistof stremt, zo dat de breede wateren verstijfd worden, en de afgronden zig verschuilen. Bevrozene dampen vallen als stof in regelmatige deeltjes, of kleeven te samen tot donzige vlokken, die bevallig nederdaalen, om de boomen des wouds te bevragten met een verblindend wit, en den mantel des winters, als een eenpaarig dekkleed, te spreiden over het barre veld, — met eene schitterende zuiverheid, op welke de schaduwen zig zo scherp afteekenen in de heldere nagten. — Dan slaapt, zo 't schijnt, de noodlijdende Natuur, doch om met vernieuwde frisheid te ontwaaken. De mensch, zo hij niet gedrukt wordt door armoede of lichaamskwaalen, is niet ontbloot van verkwikking in 't gevreesde jaargetijde. Terwijl hij de gerieflijkheden zijner woning leert waardeeren, sterkt de koude zijne vezelen; de snelle beweeging onderhoudt warmte en gezondheid. Zij; die hun geluk doen afhangen van woelige vermaaken, die zig niet gewennen tot nuttigen arbeid of beoefeningen des verstands, — zij kunnen somtijds verlegen worden met de wintersche avonden: maar voor anderen hebben ook deze hunne eigene geneugten. Zulke avonden brengen vrienden bijeen, of de verspreide huisgenooten tot den gezelligen haard. Het zittend werk heeft beteren voortgang, en bij hetzelfde kan de daglooner uitrusten. Inzonderheid zijn deze avonden dierbaar voor de heminnaars der letteren, — en zij geeven in 't gemeen meer gelegenheid tot bezadigde en godvrugtige gedagten. — Zonder pijnlijk te vallen, maakt de winter ons gevoeliger voor de aangenaamheden der volgende getijden; — het voorgevoel rijst op, zo dra wij het langer worden der dagen wat duidelijk bemerken. De afgelegene toebereidzels, het snoeijen van 't verwilderd geboomte, verlevendigen het vooruitzigt: en men beraamt reeds ontwerpen van genoeglijke verrigtingen, van reizen en uitspanningen.

VIERDE TIJDPERK.

SIEDERT 1795.

FEITH.

Over den Smaak.

Ik versta door smaak dat gevoelvermogen, dat ons het schoone overal daar het is doet gewaar worden, en terstond van het lelijke onderscheiden.

Houd bij deze definitie nu vooreerst alleen in 't oog, dat de smaak geene opsporing van het schoone door redeneeringen en gevolgtrekkingen van het verstand zij, maar een gevoel van het schoone. Zo lang iemand nog verplicht is om zijne toevlugt tot de regelen van het schoone te nemen en die met de voorwerpen, over wier schoon en niet schoon hij oordeelen wil, te vergelijken, zo lang heeft hij geen gevestigden smaak. Het gevoel van iets, onderstelt, 't is waar, deszelfs kennis, maar met deze kennis moet de ziel zoodanig doortrokken zijn, dat zij 'er bij hare gewaarwording van het schoone zelfs niet aandenkt. 't Is als of ze bij instinkt er toe vervoerd wordt, schoon ze in de daad het licht volgt, dat de kennis in haar verstand verspreid heeft. En dan alleen noem ik het smaak, wanneer het oordeel dat ons gevoel voortbrengt zo rad is, dat wij het op dat oogenblik niet alleen niet gewaar worden, maar zelfs moeite hebben om het van achteren op te sporen. . . .

De ondervinding leert ons, dat alle menschen dit gevoelvermogen niet bezitten, en dat 'er zich in dezulken, die het bezitten, een verbazend onderscheid opdoet tusschen de fijnheid en volmaaktheid van het zelve. Voor de eersten is het volstrekt onmogelijk immer eenen goeden smaak, te kunnen verkrijgen. Hun hart is met een te dik eelt overtrokken, dan dat 'er het schoone immer een' indruk op zou maken. Zij gaan het ongemerkt voorbij, dikwerf om het lelijke te bewonderen. Al bezaten ze 'een geheel leven den besten Leermeester in het schoone, nimmer zouden zijne verhevenste lessen hun een gevoelvermogen kunnen mededelen, 't welk hun de natuur ontzegd heeft. De uiterste hoogte, die ze bereiken konden, zou deeze zijn, dat ze met eenen ijkouden syllogismus hier en daar het schoone zouden vinden, zonder in staat te zijn van het te genieten. Bij voorbeeld: de opvolging van deezen en geen en regel brengt het schoone voort; die regelen zijn in dit Gebouw, deze Schilderij, dit Dichtstuk enz., waargenomen; derhalven is het schoon. Indien nu dezulken ongelukkig de lust bekruipt van Kunstrechtters te worden, en eene onvermoede vlijt hunne eerezucht ondersteunt, zoo dat ze geduld genoeg hebben om zich van alle de regelen der fraaie Kunsten en Wetenschappen meester te maken, en dan zonder gevoel naar deeze regelen uitspraak doen over de voortbrengselen van Geniën, dan zijn ze in het rijk van het schoone, wat de Vorst in dat der planten is; zij verschonen de gemeene en alle dagen te verkrijgene gewassen; maar vernielen de fijne en keurige bloemen. Al wat werktuiglijk naar den regel is, keuren ze goed; al wat boven den regel, of zo iets is, dat aanleiding

tot een' nieuwen of tot verbetering van een' ouden regel kan geven, veroordeelen ze. Ik zeg: *werktuiglijk naar den regel*, en ik versta 'er door zulke voortbrengsels, die, zonder genie, zonder vuur, met een onnadenkelijk geduld, zo lang ontworpen, bewerkt, veranderd en honderd maalen weér veranderd zijn, tot dat ze eindelijk in alles aan den opgegeven regel, dien men betrachten wilde, voldoen. Een groot gedeelte van de Hekeldichten en *Art Poétique* van BOILEAU schijnt mij tot deze soort van produkten gebragt te kunnen worden. Ik erken, dat ze in zekere opzichten hunne waarde kunnen hebben, maar men dulde dat ik ze niet onder éénen rang met die van een' CORNEILLE en soortgelijken schikke. Geloof mij, ik ben 'er zeer voor dat men regelen betrachte, alleen wil ik dat men met de ziel van den regel doordrongen zij, en hem niet werktuiglijk volge. Want een van beiden, of de regel moet op het schoone uitloopen, of het is een valsche regel, die hoe eer hoe beter afgeschafft moet worden. Loopt hij op het schoone uit, en heb ik in mijn Dichtstuk dat schoone bereikt, dan heb ik hem zeker betracht, naar zijn innigste oogmerk betracht; mist mijn voortbrengsel het schoone, hoe zeer ik dan den regel geduurig voor mijne oogen gehad heb, ik mag mij verzekerd houden, dat ik hem niet goed heb waargenomen, dat ik aan den letter ben blijven hangen en de ziel van denzelfven voorbij gezien heb. Als ik bewegen wil, en na mij alle de regels van het pathetique voorgesteld te hebben, echter niet bewege, dan is het immers zeker dat ik die regels niet begrepen hebbe? — maar is het minder zeker, dat ik waarlijk den regel betracht hebbe, schoon ik aan denzelfven in de uitwerking zelfs niet dacht, indien mijn stuk traanen, onwillige traanen doet plengen, en elk, die het leest, hevig roert? De waarde van een' Kunstenaar bestaat daar niet in, dat hij de regels kenne en letterlijk betrachte, maar dat hij door middel van dezelve zijn but, het schoone, bereike, en zo ze hem hier toe niet leiden, zijn ze hem een' nuttelooze ballast. . . .

Naar maate gij het schoone schielijker en duidelijker leert gewaarworden, naar maate verbetert gij uwen Smaak.

Schoonheid is zinnelijk gemaakte volmaaktheid, of klaarer nog, de zichtbare gedaante der volmaaktheid.

Naar maate gij dus meer zichtbaare gedaanten of kenmerken der volmaaktheid kent; naar maate gij 'er eene rijkere verzameling van in uw geheugen hebt omtrent alle voorwerpen, die gij aantreft; naar maate uwe verbeeldingskracht 'er zodaanig mede doordrongen is, dat gij elk nieuw voorkomend voorwerp 'er op de gemakkelijkste en naauwkeurigste wijze mede kunt vergelijken, en naar zijne juiste waarde goed of afkeuren; naar die eigen maate bezit gij schielijker en duidelijker gewaarwordingen van het schoone, of is, met andere woorden, uw smaak meer of minder waarlijk goed. Dan, wij hebben gezien, dat de volmaaktheid in de wezens niets anders is, dan de bekwaamheid om aan het doeleinde van hun bestaan te beantwoorden, en dus kunnen wij nooit de meerdere, of mindere volmaaktheid in een wezen ontdekken, zo wij niet weten tot welk een einde dat eigen wezen bestaat.

Hier uit vloeit mijn eerste middel ter verbetering van den Smaak. Gij moet beginnen met naauwkeurig de Natuur te bestudeeren, en daar toe alle wetenschappen in den arm nemen, die 'er u toe behulpzaam

kunnen zijn. Uw natuurlijke Smaak zal u somtijds voorwerpen doen ontmoeten, die u de gewaarwording van het schoone zullen geven. Laat dan nooit na nauwkeurig op te sporen van waar die gewaarwording. Is ze redenloos bij u; onderzoek dan het voorwerp, dat ze in u verwekte. Beproof of gij het *bût* van deszelfs bestaan kunt ontdekken, en zo ja, of 'er zinnelijke kenmerken in het zelve zijn, dat het aan dit *but* voldoen kan. Zo gij die vindt, dan zult gij teffens vinden dat het juist deeze zichtbaare kenmerken der volmaaktheid waren, die het vermaak, dat gij genoten hebt, in u verwekten. Bewaar dan, om 'er in 't vervolg bij soortgelijke voorwerpen gebruik van te maken, die kenmerken zorgvuldig in uw geheugen; maar wees op uwe hoede, dat gij van kenmerken, die gij in een deel van een geheel hebt waargenomen, nimmer onbezuid tot de volmaaktheid van 't geheel beslist. Een enkel deel kan zeer wel aan de bestemming, waartoe het bij het geheel gevoegd is, zinnelijk voldoen, terwijl het geheel 'er aan mist door het gebrek der overige deelen. Ook kan het te zeer 'er aan voldoen in betrekking tot de overige deelen, die het dan juist daardoor verduistert, en in dit geval verbreekt het de eenheid van 't geheel. Behalven dat een deel, als een geheel op zich zelve beschouwd, zinnelijk volmaakt kan zijn, schoon het in betrekking tot het *bût* van 't geheel wanstaltig is. Dit alles zal zich nader ontwikkelen. Maar kunt gij, na alle mogelijke nasporing, het doeleinde waartoe een voorwerp is niet ontdekken; is er geen enkel zichtbaar kenmerk van volmaaktheid op afgedrukt, en heeft het echter het gevoel van het schoone in u verwekt; geloof dan vrij dat uw smaak hier bedorven is, en gij aan een te voren ingezogen vooroordeel blindeling gehoorzaamd hebt. Gij begrijpt, dat ik op mijne gelegde gronden doorspreek, dat naamlijk de verbetering van dat gevoelvermogen, dat men smaak noemt, het gevoelvermogen zelf reeds onderstelt. Want voor iemand, die dit geheel mist, zijn mijne middelen en zijne waarnemingen geen oortje waardig. Hij zal ze altijd verkeerd gebruiken en toepassen.

Dan, ik wilde u mijnen raad door een voorbeeld ophelderer.

Wij gaan beiden een' pragtigen Tempel zien, welken wij honderd maalen hebben hooren bewonderen. Een van deszelfs colommen trekt terstond uwe en mijne aandacht tot zich. Dat is schoon! roept gij uit, en ik zie dat gij waarlijk in eene kleene verrukking zijt, en dus het gevoel van het schoone in de daad bezit; maar, ik zwijg. Verwonderd ever mijne koele houding, vraagt gij mij half gramstorig, of ik die colom niet schoon vinde? en ik beantwoorde u met een nog koeler: neen! Een van ons beiden heeft nu zeker geen goeden smaak, dewijl hij, of iets voor schoon houdt, dat het niet is; of het schoone, daar het is, niet gewaar wordt. Onderzoeken wij dit stuk naar mijnen opgegeven raad, en wij zullen terstond ontdekken aan wien van ons beiden de smaak hapert. De colom is, in het afgetrokken beschouwd, zeker schoon; zij is keurig uitgewerkt, en bevallig uitgehold. Haare ongemeene dunheid verwekt het denkbeeld van een lief teer meisje in Mij — ook zie ik dat ze naar de Joniesche proportie zal heten. Maar nu vraag ik u: waartoe staat deze colom hier? want zij moet 'er noodig wezen of zij ontsiert den tempel. Gij antwoordt mij: om het gebouw te schragen.

Maar, ga ik voort, heeft de Kunstenaar dan een denkbeeld van stevigheid en sterkte of van bouwvalligheid en zwakheid met zijn gebouw willen verwekken? Wel dat spreekt van zelve, hervat gij, van stevigheid en sterkte. — Maar hoe kan deeze zuil dan ooit schoon heten, onder dit gebouw staande en 'er deel van uitmakende? Zij draagt het zinnelijk kenmerk van zwakheid. Zij is 'er geplaatst om het gevaarte te schragen, en hare massiefheid alleen zou mij tot een waarborg verstrekken, dat ze volmaakt aan dit bût voldeed. Maar nu, beef ik, zo dikwerf ik naar boven zie, dat alles op mijn hoofd neer zal komen. 't Is waar, indien ze steviger zou zijn, moest ze veel van haare sieraaden missen; dan het was de zaak des Kunstenaars geweest om dit op eene andere wijze te vergoeden. Want zijn hoofddoel moest altijd geweest zijn om het geheel schoon te maken, en nimmer de aandacht aan een deel afzonderlijk te kluisteren, dewijl dit de eenheid van het geheel verbreken moest. Hij had dus de schoonheden der deelen niet in bijkomende sieraaden, maar in hunne keurige proportie tot het geheel moeten zoeken, en dan zou hij niet te eenvoudig hebben kunnen zijn. Dus, mijn Vriend! hoe schoon de zuil op haar zelve ook zijn mag, voor zoo verre zij tot deezen tempel behoort, is ze wanstalgig en lelijk, en uw smaak is reeds bedorven geweest, of gij zoudt dit opgemerkt hebben. Maar gij hebt de uitvoerigheid, de lengte van sieraaden, horen aanprijzen, en niet begrepen, dat de eerste alleen eene verdienste zij, als de schoonheid van 't ontwerp haar voorgaat, en de laatste, als zij de uitwerking van 't geheel vermeerdert. Of gij hebt het schoone, dat gij in een voorwerp opgemerkt hebt, zonder nadenken, zonder te onderzoeken of die beide voorwerpen wel tot dat eigen einde daar waren, op een ander voorwerp gaan toepassen, daar het niet hoorde. — Gij ziet reeds, dat dit eerste middel, 't welk ik u opgeef, rijk is. Het sluit alle de middelen om een gezond denkbeeld van eenheid, verscheidenheid, orde, overeenkomst enz. te krijgen, in zich. Zie hier eene Episode. Indien gij ze op haar zelve beschouwt, is 'er niets schoonsers uit te denken. Maar zij is in een Heldendicht geplaatst, daar de Dichter een zeker bepaald bût mede gehad heeft, en daar ze alleen een deel van uitmaakt. Hoe zeer u de Episode nu op haar zelve bevat, gij kunt geen uitspraak over haare waarde doen, zo lang gij het geheele dichtstuk niet onderzocht hebt, het bût van den dichter niet kent, en de juiste betrekking niet weet, welke zijne geplaatste Episode tot het geheel heeft. Het oogwit van den Dichter is geweest, te vermaaken, en ter bereiking van dit oogwit poogt hij de daad, die hij hiertoe gekozen heeft, zo belangrijk te maken, als ze worden kan. Is nu de Episode geheel vreemd van de hoofddaad en breekt ze hierdoor de eenheid van het dichtstuk; trekt ze ontijdig de aandacht van de hoofddaad af door het belang meer of geheel aan zich te verbinden; verveelt ze door hare uitgestrektheid, die, in betrekking tot het geheel, wanstaltig is; dan zal haar de goede smaak, hoe schoon ze op haar zelve ook zijn moge, in dat Heldendicht, daar ze een deel van uit moet maken, afkeuren, en, indien hij 'er reden van geven moet, zeggen, dat een deel van een geheel 't welk een zeker bût bereiken moet, nooit schoon kan zijn, indien het naar zijne proportie met alle de overige deelen in even-

redigheid niet mede werkt om dat bût te helpen bereiken. Want houdt dit vooral in 't oog, de goede smaak kiest nooit zonder reden, en hij kan die reden altijd verdedigen.

Maar, zult gij mooglijk zeggen, kan dan iemand, die geen natuurlijken smaak hoe genaamd heeft, deezen weg niet met het eigen gelukkig gevolg inslaan, en eindigen met eenen even goeden smaak te verkrijgen?—Geenzins, mijn vriend! om de Natuur op die wijze te bestuderen, dat men 'er de zichtbaare kenmerken der volmaaktheid uit verzamele, en de ziel zodaanig met dezelve doortrokken worde, dat zij tot elk vak der kunst een ideaal van het schoone geduurig voor de oogen heeft, om 'er ieder voorwerp mede te kunnen vergelijken, en deszelfs schoonheid naar den juisten graad van gelijkheid met haar ideaal te bepalen, behoren verscheidene natuurgaven, die zonder de keenen (1) van den smaak nooit in een sterveling gevonden worden, en mooglijk die keenen zelve zijn. Ik zal 'er u eenigen van opnoemen.

Voor eerst wordt hier toe een vermogen vereischt om het gemakkelijke en bevallige, het ongemakkelijke en moeielijke rasscher op te merken, en levendiger te gevoelen. Naar maate men dit mist zijn de sijne nuancen van het schoone voor ons verloren, omdat ons de kleine kenmerken der volmaaktheid ontsnappen. Van hier dat het zachte schoon voor de meeste menschen zo weinig aantrekkelijkheid bezit; zij moeten sterker roerende voorwerpen hebben om bewogen te worden, en te kunnen genieten. — Ten anderen, zintuigen, die nauwkeurig en teder genoeg zijn, om de geringste verschillendheid, en de fijnste trekken, die aan elk voorwerp eigen zijn, waar te kunnen nemen, en te onderscheiden, zo wel als om de uitgebreidheid, de overeenkomsten, de omtrekken der deelen en die van 't geheel, te kunnen bepalen. Want hoe wilt gij, dat hij, die een gering onderscheid in een voorwerp niet zien kan, het zelve opmerke en 'er den graad van schoonheid in een gelijksoortig voorwerp naar vast stelle?—

Kindelijk, een geheugen, dat getrouw genoeg is om ons tot in de kleinste bijzonderheden te binnen te brengen wat wij opgemerkt hebben, en eene verbeeldingskracht, sterk genoeg om ons het tafereel van afwezende voorwerpen, die wij eenmaal gezien hebben, schielijk, juist en levendig voor oogen te houden, ten einde 'er de voorwerpen, die wij daadlijk beschouwen, mede te kunnen vergelijken en 'er de geringste verschillendheid tusschen ontwaar te worden. *Manquer de cette mémoire et de cette imagination, zegt een reeds aangehaald schrijver, c'est être dans le cas de manquer de modèle de beauté, lorsqu'il faudra juger du prix d'un objet qu'on dit être beau.*

Als gij dit eerste middel zo lang gebruikt hebt, dat gij u in staat bevint u zelve altijd rekenschap van uwe gewaarwordingen te kunnen geven, en bijna nooit meer het gevoel van het schoone ontvangt, zonder dat u de hierop aangewende nasporing ontdekt, dat 'er het schoone waarlijk was, dan moet gij 'er een tweede middel bijvoegen: de lectuur, naamlijk der ouden, en die der beste moderne schrijvers; gevoegd, zo

(1) Eigenlijk: topbloof, bijv. van uithollende zaden. Hier figuurlijk voor: kiemen.

dit u doenlijk is, bij de beschouwing der prachtige overblijfselen van de Grieksche Beeldhouwkunde. Deezen zijn in nadruk de navolgers der schoone Natuur geweest, en de eersten hebben meer en beter gelegenheid gehad om de natuur te bestudeeren, dan wij hebben kunnen. Van hier, en niet door de minder noordelijke ligging hunner landen, hunne voortreffelijkheid boven de nieuweren, vooral in de karakterkunde. Eenige zeer oordeelkundige-aanmerkingen die ik uit het werk van een' geleerden Engelsman aangeteekend heb, en u hier wil mededeelen, zullen u dit staven.

» Het aandoenlijkste gedeelte zo van de Geschied- als Dichtkunde (zegt ΒΡΑΤΤΙΕ) is dat geene 't welk de karakters, zeden, en gevoelens der menschen best ontvouwt. Histories, die in deezen opzichte gebrekkig zijn, mogen den landbeschrijver, den oorlogsman, den geslachtbeschrijver en den staatkundigen eenige onderrichting geven; maar zullen nooit in den algemeenen smaak vallen, om dat zij geene hartstocht verwekken, en geen medegevoel te weeg brengen. Dan, ik kan 't niet helpen dat ik van gedachte ben, dat de personaadjes die men in de nieuwe Historie beschreven vindt, zeer weinigen uitgezonderd; eene stijfheid en achterhoudendheid bij zich hebben, die de groote mannen der oudheid, bijzonder van Griekenland, niet schijnen te hebben aangekleefd. Ik wil niet zeggen, dat onze geschiedschrijvers minder bekwaamheid of minder vernuftigheid hebben; maar ik wil maar zeggen, dat Volksregeringen, gelijk die van 't oude Griekenland, de eenvoudigheid der zeden, en bijgevolg de kennis van 's menschen geest gunstiger zijn, dan onze hedendaagsche alleenheerschingen. Te Athene en te Sparta gaven de openbaare bijeenkomsten, de openbaare oeffenplaatsen, het regelmatig bijwonen van alle de openbaare plegtigheden, zoo in 't Godsdiensstige als in 't burgerlijke, en de andere instellingen, die men zou kunnen melden, den burgeren vele gelegenheden aan de hand om niet elkan-deren wel bekend te worden. De groote mannen wierden daar niet in paleizen en koetsen opgesloten; zij waren meest altijd in de opene lucht en te voet. 't Volk zag hen alle dagen, ging met hen om, en sloeg hunne handelwijze zoo wel in de uren van uitspanning, als van bezigheid, gade. Themistocles kon elken Atheniënsers bij zijn' naam noemen; een bewijs dat de groote mannen eene algemeene verkering zochten. Geen trap van vernuft zal iemand vorderingen in de kennis van den mensch doen maaken, zonder eene naauwkeurige waarneming der mensche-lijke natuur in al haare verscheidenheden. HOMERUS, de grootste meester die in deeze kennis immer bekend geweest is, bragt zijn meeste leven met reizen door: zijne armoede en andere ongelukken waren dikwils oorzaak dat hij van de geringsten afding, terwijl zijne begaafdheden hem de vriendschap der grooten verwierven; zoo dat het geen hij van Ulijsses zegt te recht op hem zelve kan toegepast worden: »dat hij veele staten en volkeren bezocht en de karakters van veele menschen kende.» VIRGILIUS had dezelfde gelegenheden niet: hij leefde in een gesleepener eeuw, en verkeerde misschien te veel aan 't hof, of was mooglijk te bloode in zijn' wandel, en te teder van gesteldheid, om de verscheidenheden der mensche-lijke natuur na te vorschen in die standen, waar zij in eene alleen-heersching het zichtbaarst zijn, te weten in den middel-

en laageren rang. Moeten wij ons dan verwenderen, dat hij in 't ontvouwen der karakters zo ver bij zijn groot voorbeeld te kort schiet? SHAKESPEAR verkeerde gemeenzaam met menschen van alle rangen en staaten; zonder 't welk men, niettegenstaande zijne onbepaalde verbeeldingskracht, niet kan denken dat hij zoo wel geslaagd zou hebben in 't schetsen van elk soort des menschelijken karakters, van den gerechtsdienaer af tot den monarch, van den held tot den kinkel toe. Groote wisselvalligheden des geluks gaven FIELDING gelegenheid om zich met alle soorten van menschen te verbinden, uitgenomen die van den hoogsten rang misschien, welken hij zelden onderneemt af te schilderen. SWIFT's levenswijze is genoeg bekend, en men heeft mij gezegd, dat CONGREVE zich menigmaal vermomd onder het gemeen vermengd, en geheele dagen en weken onder hetzelfde doorgebracht heeft." Tot hier toe BEATTIE.

Dan, ik noemde ook de beschouwing en nauwkeurige beoeffening van de overblijfselen der Grieksche Beeldhouwkunde. Deezen zullen u dat gedeelte der natuur naar 't leven vertonen, dat door onze zeden en gewoonten aan uwe hardnekkigste navorsching ontsnappen moet. De buitengewoone geest en sierlijkheid hunner gestelten en evenredigheden, die, gelijk de aangehaalde schrijver te recht zegt, elk aanschouwer in 't oog vallen, zult gij nooit uit de natuur zelve leren kennen, om dat zij nooit zo naakt voor uwe oogen verschijnt. De zeden van dien tijd, en de blaakende zucht, die de Grieken voor het schoone hadden; zo dat zij 'er het betaamlijke zelfs aan opofferden, gaven de kunstenaers van dien tijd eene gelegenheid om het naakte menschebeeld te bestudeeren, die aan de modernen mist. Het groot voordeel, zegt MOORZ, 't welk de Kunstenaers der oudheid hadden van de leerscholen der speelstrijden bij te wonen, heeft men steeds aangedrongen, als de reden van hun uitmunten boven de Hedendaagschen in 't stuk der beeldhouwkunde. Men verhaalt dat behalven de gewoone oefeningen in de leerschoolen, allen, die tot oogmerk hadden in de Olympische spelen te strijden, volgens zekere schikkingen verplicht waren, zich een jaar openlijk te Elis te oefenen. De Beeldhouwers en Schilders vervoegden zich bestendig op die plaatsen, waar zij gelegenheid hadden om de welgemaaksten, bevaligsten, en sterksten onder de Grieksche jeugd, bezig te zien in de mannelijke spelen, waarin de kracht van ieder spier zich vertoonde, alle onderscheiden werkingen verrichtte, en waarin het menschelijk ligchaam eene oneindige verscheidenheid van houdingen aannam. Door het gestadig betreden van aulk een school alleen, veronderstelt men dat de Kunstenaers een bezielder, met de waarheid overeenkomstiger, en bevaliger stijl kregen, dan met mogelijkheid kan ontleend worden uit de beschouwing der fraaie en gehuurde modellen in onze academies. . . .

Ik behoef u hier wel niet bij te herinneren, dat de vergelijking tusschen de voortbrengselen der kunst en der natuur eene grondige kunde in de menigvuldige veranderingen, die 'er in verschillende tijden op den aardbodem voorgevallen zijn, veronderstelt. Het spreekt van zelve, dat gij, om de kunststukken van elke eeuw te beoordeelen, de zeden en gewoonten van die eeuw kennen moet; zo wel als de verschillende landstreeken daar ze uit genomen zijn. Bij gebrek van deeze kundigheden zoudt gij

in uw oordeel vreeselijk struikelen kunnen. . . . Nu zoude ik u moeten aantonen, waarom gij, naar mijn oordeel, niet beginnen moet met de beoeffening der Ouden en beste nieuwe Schrijvers; maar met de natuur; doch wijl de redenen, die hier voor zijn, juist de voortreffelijkheid van deezen weg, boven den anderen, daar ik in 't begin van deezen brief van gewaagde, voldingen; wil ik u vooraf den laatsten aanwijzen. Zo gij uw leeltijd aan de studie van het schoone niet toe kunt wijden, en echter uwen smaak begeert te verbeteren, zijt gij wel verpligt den laatsten alleen in te slaan.

Hij bestaat in terstond de werken der beste kunstenaars, die sedert eeuwen de toestemming van 't menschdom gehad hebben, en nog hebben, in handen te nemen; de heerlijke voortbrengselen der uitmuntendste Schilders en Beeldhouwers te beschouwen; en uit deezen uw ideaal van schoonheid te vormen, waarnaar gij in 't vervolg alles beoordeelen zult. Ook hierdoor kunt gij het zeer ver brengen, vooral zo gij de kundigste gidsen raadpleegt over het al of niet schoone van het geene gij leest en aanschouwt. Zoo gij met een' HEIJNE de Eneade doordenkt, met een' WINKELMAN den Laocoön bestudeert, zult gij uw gevoel van het schoone zeker veel verfijnen, en uwen smaak boven dien der meeste menschen verheffen. Dan, gij ziet wel, dat gij met dit alles toch maar eenen ontleenden smaak bezit. Gij houdt voor schoon, wat er die geenen voor houden, op wier oordeel en gevoel gij u verlaat; waar deezen missen, mist gij met hen; en hoe kan dit anders, daar gij het oorspronkelijke, de natuur, niet genoeg kent om er met uwe eigen oogen de navolging mede te kunnen vergelijken? want om zelf te oordeelen of de natuur getroffen is, moet gij de natuur kennen, anders is de vergelijking onmogelijk. Behalven dat gij zonder de natuur zelve beoeffend te hebben, nimmer de verschillende graden van schoonheid in een Dicht- of ander kunst-stuk kunt bepalen, of aantonen waarom de eene schoone plaats door de andere overtroffen wordt. Neem eens, wij hebben gezien dat een voorwerp schooner is, naar maate 'er de volmaaktheid zinnelijker van uitgedrukt is. Dus is deeze beschrijving van den avondstond in Ovidius schoon; maar geene in Virgilius is nog schooner, dewijl ze nog zinnelijker is. Hoe wilt gij de juiste proportie van schoonheid, waarin deeze plaatsen tot elkander staan, nu ooit bepalen, als gij in de Natuur de zinnelijke kenmerken, die de meerdere of mindere volmaaktheid van een' avondstond aanduiden, niet kent? 't Is waar, gij hebt van uwe leermeesters gehoord, dat hoe zinnelijker de voorstelling in de Poëzij is, hoe schooner. Dit zal u het zinnelijke van het niet zinnelijke doen onderscheiden; maar zult gij 'er het fijne zinnelijke van het grovere ook door onderscheiden kunnen? zult gij niet veeleer aan het laatste den palm toekennen? En echter is de schoonheid van het eerste grooter, en de Dichter, die het in zijn stuk heeft weten te plaatsen, heeft de natuur zodanig moeten kennen, dat hem de kleinste zinnelijke nuances, die de volmaaktheid van een voorwerp aanduiden, niet ontsnapt zijn: en van deezen alleen heeft hij gebruik gemaakt, dewijl ze de grooteren van zelf onderstellen. Beproof het geen ik u daar zeg aan de volgende beschrijvingen van eenen schoonen avondstond. Zij dienen vrij wel tot mijn oogmerk.

t' Was avond, en de zon, gehuld met goud en stralen,
 Scheen thans te Berseba ter westkim in te dalen,
 Haar gloed te doven in het Middellandsche zout,
 Terwijl ze nogtans met dat licht, dien gloed, dat goud,
 En de eigen stralen aan dezelfde hemelkringen
 Den morgen maakte in 't oog der tegenvoetelingen.
 De Maan vertoonde nu 't verzilverd aangezicht,
 En trooste 't aardrijk met den weërglans van het licht.
 Een zachte dauw zeeë neër op blaën en bloemeknoppen;
 En baadde 't veld als in een zee van vruchtbre droppen;
 De wind viel in den slaap, ja 't scheen of zelfs Natuur,
 Gelijk een dienaares die op 't bescheiden uur
 Haar heer en meester wagt en past op haare pligten,
 Nu al heur dienst ook aan het aardrijk wou verrichten (1).

De andere luidt dus:

Daar rijst het tintlend starrenheir!
 En de aarde zwijgt verbaast.
 't Gestarnte spiegelt zich in 't meir,
 Waarop geen windje blaast.
 't Is alles hemel wat men ziet;
 Zelfs bergen vlugten heen.
 't Verdorde blaadje schuifelt niet;
 't Gestarnte spreekt alleen (2).

Welke van deeze beide beschrijvingen vindt gij schooner? Beiden zijn ze zinnelijk; maar zoo gij alleen naar het voorschrift van uwen leermeester oordeelt, zult gij die van HOOGVLIET verkiezen, niet om dat zij zinnelijker; maar groover zinnelijk is. Wie ooit eenen zomerschen avondstond gezien heeft, kent in de natuur alles wat HOOGVLIET beschrijft. Het valt terstond onder het gezicht. De zon, met goud en stralen omringd, zinkt aan de westerkim in-zee, zij schijnt haren gloed in 't zout te doven (ik zal hier geene aanmerkingen over herhalingen, die 't zelfde zeggen, wat de Dichter reeds gezegd had, zo min als over verkeerd geplaatste figuren, maken; dewijl dit thans niet tot mijn doelwit behoort). De Maan vertoont haar lieflijk aanschijn, en troost het halve waereldrond over 't gemis der zon. Een zachte dauw zijgt op bloemen en kruiden en baadt het veld in eene zee van vruchtbre droppen. De wind valt in slaap en geheel de Natuur staat als eene dienstmaagd, die op haaren heer wacht, het aardrijk ten dienste.

Wat HOOGVLIET in vele woorden zegt, drukt VAN ALPHEN in eenen enkelen trek uit, en deeze trek zegt meer! Hoe veele zinnelijke kenmerken van de pracht en de majesteit des starrenhemels had de Dichter hier kunnen op een stapelen! maar zou hij iets treffender hebben kunnen zeggen, dan dat de aarde op de verschijning van het starrenheir ver-

(1) HOOGVLIET, *Abraham de Aartsvader*.

(2) VAN ALPHEN'S Cantate: *de Starrenhemel*.

baasd zwijgt? Al de mindere bewijzen van majesteit zijn hier in opgesloten; mijne verbeeldingskracht vult ze tot in het oneindige aan.

't Is alles hemel wat men ziet;
Zelfs bergen vlugten heen.

Dit heet de natuur op de daad betrappen. Ik lees niet meer, ik zie hier den dommeligen, majestueusen avondstond zelve, — om dat hier juist de gewaarwording zinnelijk vertoond wordt, die wij bij het aanschouwen van eenen schoonen avond in de natuur ondervinden; en dit is zeker fijner zinnelijk, dan of wij 'er de voorwerpen zelve, die deeze gewaarwording verwekken, in vonden.

't Verdorde blaadje schuifelt niet;

Hoe zinnelijk weer! Indien de Dichter gezegd had, dat het loof der boomen niet ritselde, dan zou hij de stilte van den avondstond reeds zinnelijk vertoond hebben, maar nu het verdorde blaadje zelfs niet schuifelt, dat door de minste ademhaling bewogen wordt, nu kon de stilte met geen mogelijkheid sterker zijn. En gij ziet dat de Dichter zeer wel in de natuur opgemerkt had, dat de bewegingloosheid van een verdord blad een veel grooter bewijs van stilte was, dan die van het overige geboomte.

De laatste regel is boven alle vergelijking schoon; alles is om 't gestarnte aangevoerd, en de plaats eindigt:

't Gestarnte spreekt alleen.

Tot welk eene volmaakte eenheid wordt hier de verscheidenheid gebracht! Ik ben zeker dat gij dit met mij gevoelen zult; ook betuig ik niets van dezelfde natuur te kennen, dat, wat de uitdrukking betreft, met deeze regels mag vergeleken worden.

Thans meen ik tot mijn onderwerp weer te kunnen keeren, en de zaak, die ik in 't begin van mijnen brief wilde betogen, met weinige woorden af te doen. Naar maate de smaak grooter is in een man van genie, naar maate zal hij minder feilen bij zijne schoonheden voortbrengen. Dit moet u, indien gij de moeite genomen hebt van tot hier toe met mij door te denken, reeds vrij duidelijk zijn. Wij hebben gezien dat de Genie alleen voortbrengt, en dat de Smaak, schoon hij zelf niet voort kan brengen, echter de eenige bevoegde Rechter over het schoone is. De Genie, zegt *BATTEUX*, volgt de schoone natuur na, de Smaak doet ons voelen of wij ze wel nagevolgd hebben. De Genie alleen werkende valt dikwerf in het reusachtige, zij maakt een misbruik van hare schatten; de Smaak toont haar de juiste maat en plaatsing van alles aan. Hij leert haar kiezen, en verwerpen; vermeerderen en verminderen. Maar niet alleen dat de smaak de genie te rug houdt van feilen, die behoudens de volle schoonheid gemist kunnen worden; hij bewijst haar nog grooter diensten. Hij leert haar van elke schoonheid, die ze voortbrengt, al die partij trekken, die 'er met mogelijkheid van te trekken is. Doch als de smaak ooit zoodanig het roer der genie zal zijn, dan moet hij op het naauwst met haar vereenigd wezen; zoo dat de genie in het voortbrengen den smaak hebbelijk volge, zonder

zels bewust te zijn dat ze dit waarlijk doet. Want in het vuur der voortbrenging denkt, noch kan de genie denken, aan eenen eenigen regel, die de goede smaak voorschreef. Indien zij het deed, zou juist daardoor het kostelijk vuur, dat in haaren boezem gloeit, uitdoven, en de hitte van haare verbeeldingskracht verflaauwen. Maar als de smaak zo volkomen met haar vereenigd is, dat haar alle deszelfs regelen zo eigen zijn, dat zij ze volgt, en altijd volgt, zonder er aan te denken, dan zal het lelijke, het minder schoone, haar zodanig walgen, dat het in de vuurigste oogenblikken haarer werkzaamheid nimmer den toegang tot haare verbeeldingskracht zal winnen. Zij geeft zich dan aan haare strelendste gewaarwordingen natuurlijk over, en daar het lelijke, ook zonder 'er op te denken, haar eene onaangename gewaarwording veroorzaakt, is het zeker, dat zij het niet zal noch kan voortbrengen.

Uit de *Brieven over verscheiden onderwerpen*.

KANTELAAR.

De Godsdienst der Herders.

Men vindt bij alle oude herdersvolken eene levendige erkenning van het hestaan der Godheid, van haar toezicht over der menschen daden en lotgevallen, en van des menschen verpligting om haar aan te bidden en te verheerlijken. Deze erkenning, die bij geen volk, hoe diep ook in barbaarsheid verzonken, geheel ontbreekt, moet men noodzakelijk zeer levendig bij hem vinden, die in beschaving den wilden zoo verre overtreft, en die door zijnen stand zelven zoo veel aanleiding heeft, om deze denkbeelden telkens te verlevendigen. Dewijl voorts landbouw en veehoederij niet weinig toebrengen ter bevordering van maatschappelijke vereeniging: dewijl de zegeningen, waarvoor herder en landbouwer de Godheid dankte, en de rampen, waarvan hij afwending verzocht, doorgaans eene gansche landstreek troffen; zoo moesten ook onder hen reeds vroeg openbare en gemeenschappelijke godsdienstoefeningen ingesteld worden. En deze had men in der daad ook ten allen tijde overal, waar men landbouwers en veehoeders had. Een' Kaïn en Abel zien wij, reeds vroeg na de eerste wording dezer aarde, de vruchten van vee en veld opbrengen, en het tijdperk, waarin de zwerfende veehoederij als eene kunst begon gedreven te worden, en dat, waarin men het eerst op vastgestelde tijden en plaatsen vergaderde, om Gode eene gemeenschappelijke hulde toe te brengen; schijnen niet verre van elkander verwijderd te zijn geweest.

Het geen van *OMMEREN* van de Romeinen zegt, mag ik ook voor een groot gedeelte op het landvolk toepassen. De indruk, welken de Godsdienst op hun hart maakt, hangt niet af van dorre en afgetrokkene redekavelingen, die bij zinnelijke menschen zoo weinig uitwerken, en die zich met eene levendige verbeelding zoo weinig verdragen. Hun hoofdvermaak is *zien*, om steeds stoffe voor hunne werkzame verbeelding te hebben; en buiten deze aanleiding blijven zij werkeloos, en gevoelen niets. Zigtbare blijken alleen, uitwerkselen, die hun begrip en vermogen overtreffen, kunnen hen het bestaan en de almacht der Godheid, en hunne verpligting aan dezelve doen gevoelen; maar dit gevoel is dan

ook zoo levendig, en werkt een' zoo diepen eerbied, eene zoo warme liefde, eene zoo geestdrijvende godsdienstigheid, als men in de steden zelden, en bij menschen van eene minder vurige verbeelding nimmer zal aantreffen.

En waar toch heeft men ook meerder gelegenheid, om de bewijzen van Gods bestaan en almacht te zien en te voelen, dan in het open veld, dan op die tooneelen, waarop herder en landbouwer hun leven slijten? — De majesteit der opgaande zonne, de pracht van een komend onweder, de zegeningen van dauw en regen, de luister van eene blaauwe winterlucht, de zachte bevalligheid der wederkeerende lente, de schatten van zomer en herfst — hoe toch zou de stedeling van deze en van zoo vele andere bewijzen van Gods grootheid en liefde dat eerbiedwekkend gevoel kunnen hebben, dat er de verrukte veldeling van heeft? Hij ziet sommige van dezelve in het geheel niet, en andere ten halve; door duizend ijdelheden wordt zijn oog van dezelve afgeleid, en dikwijls trekt hij het er opzettelijk af, dewijl zijn smaak en hart door de weelde veelal derwijze verdorven zijn, dat de grootsche eenvoudigheid der natuur hem niet meer kan bekoren, maar intengendeel altijd met walging, en somtijds met een duister gevoel van schaamte vervult. — Men mag dus in de steden meer over de Godheid, en hare eigenschappen en daden redetwisten, en zich overgeven aan de bealissing van een aantal spitsvindige vraagstukken, die altijd bij het menschdom dan eerst zijn opgeworpen geworden, wanneer het gevoel eerst verstompt was; het is de veldeling, die, nog vrij van dezen euvel, zijnen God in ieder kruidje ziet, en deszelfs goedheid zoowel in het loeijen van zijn' storm, als in het suizen van zijn' wind, voelt en aanbidt. — Ik voeg er alleenlijk dit nog bij, dat men deze werking der natuur, ter opwekkinge van godsdienstige gevoelens, mischien onder alle bewoners van het veld het meest bij den herder moet aantreffen, die op de bergen, waarop hij doorgaans zijne kudden weidt, tooneelen van praecht en grootheid ziet, welke aan anderen onbekend blijven, en welke hem ondertusschen eene heilige verrukking inblazen, die hem geheel eerbied voor den Almagtigen maakt. Wanneer men leest, wat THICKNESS, bij het beschouwen der Pyreëen, wat HALLER op de Alpen, wat BRYDONE, BARTELS, en andere reizigers, bij het opgaan der zonne op den Etna gevoelden, dan zal men begrijpen, wat ik hier bedoele. De beschrijving, die de laatstgenoemde van zijne gewaarwordingen geeft, is zoo levendig, dat hij een gedeelte ten minste van zijn eigen gevoel aan zijn' lezer mededeelt. Men zal zich de moeite niet beklagen, van dezelve nageslagen te hebben. Ik moet mij vergenoegen met alleen deze woorden op te geven, waarmede hij de beschrijving zijner gewaarwordingen, bij dit verrukkend gezigt, dus besluit: »Ik stond daar vol van verwachting, en op éénmaal was het, als of de adem des levens zich over de gansche schepping »verbreidde; alles begon te leven en zich te bewegen, en juist in hetzelfde »oogenblik ging het gebod: *Daar zij licht!* over de gansche aarde uit. »De zonne brak met goddelijke pracht en majesteit hervorft, en waar »ik, één oogenblik te voren, nog donkerheid, nevel en verwarring »zag, was nu licht en orde verspreid. Met ieder oogenblik verfraaide »zieh het tooneel, en verwijdde zich de gezigteinder. o Mijn vriend!

»er is niets grooters, niets heerlijkers in de natuur, dan dit gezig!
 »Hier moet men komen en aanbidden, hier is het gemoed van den
 »mensch in de rechte stemming, om de grootheid Gods te erkennen!"

Gelijk ondertusschen deze vurige verbeelding, welke dagelijks zoo veel voedsel in het open veld ontvangt, den landbewoner en den herder tot den warmsten godsdienstijver aanzet, zoo stelt dezelve hem ook zeer natuurlijk aan een aantal dwalingen bloot, zoo lang zijne verbeeldingskracht niet door de rede bestuurd wordt. En wel, in de eerste plaats, geeft dezelve hem de allernatuurlijkste strekking tot het vermenigvuldigen van het getal der Goden. Zijne neiging, om alles, wat hem omringde, te bezielen, en daarover eene zekere gelijkheid met zich zelven te verspreiden, zocht overal gretig voedsel op, en greep de geringste bijzonderheid ter harer voldoening ijverig aan. Het ruischen van den wind door den top der eiken was reeds aanleiding genoeg, om aan iederen boom leven en werking toe te schrijven, en hem een Dryas tot bewoonster te geven. En het dansen van de zonnestralen op helder water, misschien ook de schaduw van zijn eigen gelaat, deed den herder, even als NARCISsus, zich verbeelden, dat bronnen en beken door levende wezens bewoond werden, welke om de zegeningen, die zij over het aardrijk verspreiden, zijne dankbare liefde en eerbiedige hulde verdienden. De aanmerking van BLAIR is derhalve zeer juist, wanneer hij schrijft: »*Dryaden en Najaden,*
 »of Godheden der bosschen en der rivieren, zijn in mijne oogen schepselen,
 »welke in die vroege tijdperken der wereld, bij menschen van eene
 »levendige verbeelding, zeer ligtelijk uit deze gesteldheid van 's menschen
 »geest moesten voortkomen. Deze hunne geliefde voorwerpen van het
 »land hadden zich aan hunne verbeelding zoo vaak als levende vertoond;
 »dat de overgang zeer gemakkelijk was om aan dezelve zekere wezenlijke
 »Godheden, beschermgeesten, of onzichtbare magten toe te schrijven,
 »welke dezelve bewoonden, of daarmede in eenige betrekking stonden.
 »De verbeelding vond zeer veel genoegen in zulke voorstellingen, waaraan
 »zij zich in zekeren zin kon vasthouden; en daar dit bezielen der dingen
 »zoo wel met de verbeelding strookte, moesten de geringste oorzaken
 »genoegzaam zijn, om hetzelfde te werk te stellen.» — Daarenboven
 konden zulke eenvoudige menschen, wier vermogens zoo weinig ontwikkeld, wier denkbeelden en bekwaamheden zoo bepaald waren, niet begrijpen, dat één enkel wezen zoo vele en zulke verschillende krachten kon bezitten, als waarvan zij dagelijks de uitwerkingen zagen, of hun alle die onderscheidene zegeningen schenken, die zij genoten. Even als bij den wilden iedere hem bekende natuurkracht aan eene bijzondere Godheid wordt toegeschreven; even als, om een voorbeeld te noemen, de *Tahaiter*, en zijne naburen, den God, die de aarde doet beven, onder een' bijzonderen naam eerbiedigt, en de zee onder het gebied van dertien bijzondere Godheden stelt, waarvan elk eene bijzondere verrigting heeft: zoo verbeeldt zich ook de zinnelijke herder en landman, dat het een andere God is, die zijn vee verzorgt, een ander, die hetzelfde tegen het wild gedierte verdedigt, een ander, die de bronnen, welke voor hem en de kudden van zoo veel waarde zijn, onder zijn opzigt neemt, een ander, die het koren voor roest bewaart, een ander, die den druif doet zwellen, enz. — Men zal zich derhalve niet behoeven

te verwonderen over de menigte Godheden, die men in de landgedichten en herderszangen vindt ingevoerd, als door den herder en landbouwer met de varigste dankbaarheid, en den diepsten eerbied gediend.

Uit de *Verhandeling over het Herdersdicht*.

KESTELOOT.

Boerhaave op zijn Sterfbed.

Eindelijk naderde het uur der ontbinding van BOERHAAVE. *Leyden*, welks inwoners eenige jaren te voren, de herstelling van 's mans gezondheid met algemeene vreugdetekenen gevierd hadden, *Leyden* stond nu in rouwe gedompeld te worden.

De beroemde VAN SWIETEN, (dien hij gaarne tot zijn' opvolger gewenscht had, en die hem ook zeker opgevolgd zoude hebben, ware het kerk-geloof niet in den weg geweest), GAUBIUS, DE GORTER, DE HAEN, de getrouwste zijner leerlingen omringen zijne legerstede; verslagenheid en weedom vervullen hunne harten. BOERHAAVE behoudt de kalmte, welke zijne deugd hem inboezemt; « ik gevoel het, » zegt hij, « mijne waarden! ik heb aan mijne bestemming op aarde voldaan. Wat ik tot welzijn mijner medemenschen heb kunnen doen, dit alles stelt zich thans levendig voor mijnen geest. Mijn hart doet mij geene verwijten; hoe zoet is mij deze overtuiging, hoe ver verheven boven de ijdele goedkeuring der menschen! Gij, mijne leerlingen maakt u zelve de achting en den dank van uwe natuurgenoeten waardig: door ze u waardig te maken, zult gij ze best ontberen kunnen, wanneer gij die niet vindt waar gij ze verwacht hadt.»

» Gewent u zelve, u boven den dank der wereld te verheffen, want pligt zal dikwijls van u vorderen dat gij u niet stoort aan het gevoelen der menigte, volgens hetwelk echter de gunsten worden uitgedeeld; leert dus u zelve altijd streng te beoordeelen; en dat tot dit einde uw geweten steeds over u de wacht houde; scheidt u een inwendig bestaan, onafhankelijk van toejuichingen en berispingen der menschen. Trekt u de ondankbaarheid niet te sterk aan; ook zij heeft een onbekend zoet: want het diep gevoel, dat geen ondank in staat is om de zachte aandoeningen der menschlievendheid in ons hart te verdelen, is buiten bedenking hooger genoegen dan de ondervinding der erkentelijkheid. — Dat het leven van den rijke en magtige in uwe oogen nooit meer waarde hebbe dan dat van den arme en geringe. — Zijt niet te vreden met zelve het goede te doen, maar gebruikt ook al den invloed van uw beroep, om anderen het goede te doen beminnen. Wanneer pligt roept, dan weet een braaf geneesheer, den haat, het gevaar, de besmetting, ja zelfs den dood te tarten. Men beklaagt hem mogelijk? dan, als een edelmoedig man vindt hij in de vervulling zijner pligten, en de opofferingen er aan verknocht, zijn grootste en eenigste genoegen. De ongevoelige verdient hij medelijden; de ware arts is'er ver boven verheven: . . . kortom, leeft zoo, dat, wanneer voor u de tijd komt om den tol aan de natuur te betalen, en gij terug ziet op de afgelegde loopbaan, gij dan nergens iets ontmoet hetwelk uwe rust stoort; uwe laatste woorden

zullen dan dankzeggingen zijn kunnen aan den Opperheer van leven en dood, en treffende uitdrukkingen eener deugdzame gerustheid van gemoed.»

Met deze gevoelens beziel, verliet die groote man alles wat hem hier beneden dierbaar was.

Uit de *Lofrede op Boerhaave*.

LULOFS.

Willem de Eerste, Prins van Oranje, Grondlegger der Nederlandsche vrijheid.

De natuur had dien onsterfelijken Vorst met al die verstandsvermogens begiftigd, welke voor eenen Staatsman en Staatsbestierder onontbeerlijk zijn. De vasthoudendheid van een ijzeren geheugen ging bij hem gepaard met eene uitstekende vlugheid van bevassing, en eene groote scherpzinnigheid van oordeel. Inderdaad eene hoogst zeldzame vereeniging, die, zoo als HOOFD te regt aanmerkt, eene bijzondere vaardigheid in het behandelen van zaken geven! Deze onvergelykelijke geschiedschrijver voegt er bij: inzonderheid *wanneer de ervaring se afregt en stoffeert*. En, aan dit laatste had het WILLEM DEN EERSTEN reeds van der jeugd af aan niet ontbroken. Wij hebben toch gezien, dat KAREL DE VIJFDE, een der grootste en schranderste Staatsmannen zijner eeuw, den Prins, toen deze nog een knaap en aankomend jongeling was, met eene bijzondere toegenegenheid behandelde, in zijn geheimvertrek toeliet, en zich wel de moeite getroosten wilde, om zelve hem in zaken van regering te onderwijzen. Reeds dáár was WILLEM DE EERSTE dus in de gelegenheid om den toestand der Nederlanden nauwkeurig te leeren kennen: want de Keizer stelde een bijzonder belang in deze gewesten en noemde dezelve, zoo als men weet, de parel zijner kroon. Reeds dáár gaf hij over netelige zaken met zulk eene wijsheid zijn oordeel, dat KAREL zelf er verbaasd over stond. Reeds dáár konde hij leeren verfoeien, maar ook tevens zich leeren wachten voor die gevaarlijke kunsten, waardoor, zoo als SCHILLER zegt, troonen vallen, en troonen verrijzen. Reeds dáár leerde hij menschen kennen, menschen doorgronden, menschen bestieren. Reeds dáár leerde hij geheimen uitvorschen en bewaren. Reeds dáár werden al de loosheden en vonden der Spaansche staatkunst voor hem ontsluitend, en (dank zij eener hoogere beschikking!) FILIPS DE TWEEDE kreeg in het vervolg hierdoor in WILLEM DEN EERSTEN eenen tegenpartijder, die, met hem in dezelfde leerschool opgevoed, hem met dezelfde eigene wapenen wist te bevechten.

Ik vraag u, welk een voortreffelijk Regent en Staatsman iemand niet worden moest, aldus door de natuur met de schitterendste zielsvermogens begiftigd, door het geluk met het uitstekendst onderwijs van kindsbeen af begunstigd, en vervolgens zijn geheel leven in de behandeling der moeilijkste zaken van regering, *met blokken en zorgen*, zoo als HOOFD het noemt, doorbrengende. Geen wonder dus, dat zelfs de vijanden van WILLEM DEN EERSTEN met uitbundigen lof van zijne staatkundige bekwaamheden gewag maken.

Het zij mij vergund een paar getuigenissen, zoo als dezelve, onder

meer andere, door den zoo even gemelden geschiedschrijver geboekt zijn, hier aan te halen. Zoo zegt de Jesuit FAMANUS STRADA van den Prins, dien hij anders telkens als een' muiteling en oproermaker afschildert, «dat hij vaardig van geest was, en geenszins traag in 't aangrijpen van »gunstige gelegenheden; dat hij een wonder kunstenaar was in het »winnen der gelegenheden van hen, die hij maar eens kwam te spreken; »dat hij tussehen schaarschheid en ruimte van gewaarwording en belie- »venis zijne woorden schranderlijk temperde, zulks men ligtelijk geloofde, »het ware, om meer te doen, dan hij zeide; zich ook derwijze droeg, »dat hij zijns zelven magtig scheen, en buiten gevoel van ongelijk; »dat zijn vernuft, vruchtbaar van raad, zoo de een mislukte, straks »nieuwen te vinden wist.» En hoe hoog roemt niet de Kardinaal SENTROVGLIO 's Prinsen wakkerheid, nijverheid, mildheid, welsprekendheid en doorzigt in allen handel, er bijvoegende «dat niemand zijn meester was »in 't schikken der zinnen, of in 't omdraaijen van ieders gevoelen, of »in 't afmatten der zaken, en in 't nemen van 't meeste voordeel daaruit »op allerlei wijze.»

Indien echter vijanden of vreemden zulk eenen lof aan 's Prinsen bekwaamheden, als Staatsman en Staatsbestierder, toezwaaijen, hoe zullen wij dan, die, als Nederlanders, tot aanbiddens toe, met dien vader des Vaderlands ingenomen zijn, dezelve naar waarde afschilderen. Inderdaad, wij zijn zelfs verlegen, om ze blootelijk op te tellen; om, behalve van de deugden, die elken grooten Staatsman (zoo als wij in deszelfs geschetste beeldenis zagen) versieren moeten; en die allen WILLEM DEN EERSTEN versierden, hier nog, *in 't bijzonder*, gewag te maken van die vurige, werkzame geaardheid des Prinsen, welke echter deze eigenschap achter een effen gelaat verborg, en zoo als SCHILLER het noemt, zelfs het kleed, waar achter hij werkte, niet beweeg; van dien geest, in staatszaken even min door vrees, als door hoop te verschalken; van dien vasten blik op het verledene en tegenwoordige; van die stoute berekeningen, welke, zoo als de even aangehaalde schrijver het uitdrukt, tot beneden aan de lange keten der toekomst afliepen;— van die langzaamheid in het beramen, maar tevens van dat taaije geduld; gevoegd bij die snelle voortvarendheid, in het doorzetten zijner ontwerpen;— van die buigzaamheid, om, zonder eigenlijke geveinsdheid, allerlei gedaanten aan te nemen, en nimmer echter zich zelven ontrouw te worden;— van die vaderlandsmin, die onbaatzuchtige eerlijkheid, die minzaamheid, en hoe veel andere dergelijke deugden, die al deze bekwaamheden nog meer opluisterden..... Neen, neen! het ontbreekt der taal schier aan woorden, om al de voortreffelijke eigenschappen van WILLEM DEN EERSTEN, als Regent en Staatsman, op te noemen.—

Hij vertoont zich tevens in een zeer beminnelijk licht, wanneer wij op zijne wijze van dagelijkschen omgang en verkeerling acht geven. Men leze hoe hij door zijn deftig voorkomen en bevallige gestalte, door zijne oogen vol vuur en leven, door zijne liefelijke, maar op haren tijd, ook krachtige en natuurlijke stem, dat ontzag en dien eerbied wist in te boezemen, waarop een Vorst aanspraak kan maken; doch men bewondere te gelijker tijd de gulle vrolijkheid, de hulpvaardige blijgeestigheid, welke, zoo als de geschiedschrijver ons verhaalt, op zijn gelaat

geschilderd stonden. Men bewondert de spraakzaamheid en leestakigheid, zoo tegen de minsten, als de meesten, en hoe hij er geen last van maakte, om allen man te ontmoet te gaan, tot het uiterste der rede toe. Door deze gelukkige vereeniging van ernst en minzaamheid, wist hij alle harten te winnen, zonder dat zijne achting er door gekrenkt werd — of, om HOOFDS overzinrijke uitdrukking te bezigen: *Hij mijnde de minne der menschen buiten de kosten der achtbaarheid.*

Wanneer wij alles, hetwelk wij hier van de deugden en groote kwaamheden van WILLEM DEN EERSTEN vermeld hebben, nog eens overzien; wanneer wij de nooit volprezene verdiensten, die hij omtrent onze voorouderen gehad heeft, in een geheel ons voor den geest brengen, wanneer wij tevens die allerbeminnelijkste hoedanigheden ons herinneren, waardoor hij aller harten wist in te nemen en te veroveren; dan, zal het ons, in het minste, niet vreemd voorkomen, dat deze onsterfelijke Vorst door zijne medeburgers geliefd, aanbeden; ja, schier vergood is geworden. «Immers dit zal niemand loochenen,» zegt HOOFD, «dat geen Vorst onder de zon ooit vuriger bemind en hooger geacht mogt worden van zijne onderdanen, dan zijne Doorluchtigheid geweest is van de Hollanders en Zeeuwen.» Roemrijk getuigenis voorreker! Wat toch sluit grooter lof voor eenen Staatsbestuurder in zich, dan dat men hem den lieveling, den afgod, als het ware, zijns volks kan noemen? Bij welk schouwspel staat een regt geaard gemoed liever stil, dan bij het gezicht eener menigte, welke op de hartelijkste wijze hare genegenheid en dankbaarheid voor den Held, wien zij, naast God, haar behoud verschuldigd is, uitboezemt? — Komt, verlustigen wij ons, ten slotte dezer lefrede, nog met de beschouwing van een paar voorbeelden, die wij, onder veel anderen, hiervan, aangaande WILLEM DEN EERSTEN vinden aangeteekend. — Wij zullen van het gejuich, waarmede hij, in vroegeren tijd reeds te *Antwerpen*, en naderhand in *Holland* werd ingehaald en begroet, hier niet spreken. Ook toen reeds kenmerkte zich 's volks toegelegenheid voor den Prins op velerlei wijze, doch de dankbaarheid had die ruime stof nog niet, welke zij in in het vervolg van tijd verkreeg. Verplaatst u namelijk, in uwe verbeelding, met mij in het jaar 1577, toen de Doorluchtige Prins, reeds door duizend proeven bewezen had, dat hij de troost, de steun, de redder van Nederland was. In het gezelschap zijner Gemalinne deed hij op dat tijdstip eene reis door *Holland*, om deze en gene Landszaken te regelen. Met welk een gejubel, met welk eene vurige liefde, werd hij alom niet ontvangen! Hoe krielden straten en markten..... Doch, wat poog ik te schilderen, waar een hooff geschilderd heeft! Hoort dien krachtigen schrijver! «verzelschap met zijne gemalinne, werd de Prins alom beoerbiedenis. De harten gingen open; de aderen rezen van blijdschap. Gelukkig, die hem genaken mogt! Een ieder viel zijn deel te kort; in 't aanschouwen van dengene, dien zij voor 's hemels regte vuist, en den eenige, naast God, hielden, die hem uit de Spaansche slavernij verlost had. Wat hij voorsloeg, het smaakte; wat hij ried, het werd gevolgd. 't Gemeene volk van 't noorder gewest noemde hem niet dan, *WILLEM vader!* Elk ijverde er om 't zeerst, en de een riep den

»ander toe: WILLEM VADER IS GEKOMEN! met zoo heet eene genegenheid, »dat ze ten aanschijn uitblaakte.»

Beggeert gij nog een ander voorbeeld van 's volks vurige liefde voor WILLEM DEN EERSTEN, herinnert u dan de uitboezeming van dezelve in het jaar 1582, toen de sluikmoordenaar JEAN JAUREGUY hem eene gevaarlijke wonde had toegebracht. Schoon de Prins hiervan gelukkig herstelde, was echter de angst en verslagenheid bij zijne Landgenooten, in den aanvang, onbeschrijfelijk groot. «Den een en twintigsten van »Lentemaand (luidt het verhaal hiervan bij HOOFT), werd te *Antwerpen* »bested met vasten en bidden voor zijne gezondheid in alle kerken, »met nooit geziene toeloop van menschen, die, hoewel zij met uiterlijk »stenen en schreijen, niet alleen, ofte des gemeenen Lands, maar elks »huisgezins vader op zijn verscheiden gelegen hadde, bittere droefheid »bewezen, nog dieper in het harte treurde.» Schildert u echter thans in uwe verbeelding de vreugde af, die deze zelfde schare moest bezielen, toen zij hare smeekingën verhoord zag, en op den tweeden van Bloei- maand, daaraanvolgende, den aangebeden Vorst, voor het eerst wederom mogt aanschouwen. Zijne Doorluchtigheid deed namelijk toen zijnen kerk- gang. Welk eene blijdschap, welk eene verrukking, klonken hem al- omme tegen! Ja, deze geheele dag was een feestdag, »die gevierd »werd (zegt HOOFT) met een wonderlijken drang van het volk, jokende »naar 't gezigt van zijne Doorluchtigheid en met veel weenens van »vreugde.» Zoo groot, als bij deze en andere gelegenheden, de blijd- schap was, welke het gezigt van den vader des vaderlands in de harten van alle zegt geaarde Nederlanders opwekte, zoo groot was ook de droef- heid, waarin 's Prinzen rampzalig onkomen geheel Nederland dompelde. O dag van ontsteltenis! O schrik! O verwarring! toen, gelijk een donderslag uit eenen onbewolkten hemel, de mare door *Delfs* klonk: de Prins is vermoord! De Prins is doorschoten! — Is het waar? Is hij dood? riep de eene Burger verbleet en sidderende den anderen toe; terwijl elks mend vervloekingën uitbraakte op den helschen booswicht, die het licht van *Nederland* voor eeuwig had uitgebluscht. — En, toen vervolgens 's Prinzen lijk gebalsemd ten toon gelegd, en met onuitsprekelijk bewijs van grondig hartewee en overvloed van heete tranen bezigtigd werd; toen hetzelfde daarna naar de nieuwe kerk werd gevoerd, om aldaar ter aarde besteld te worden; toen al de deugden en onvergelykelijke verdiensten des Prinzen, in tiendubbelen glans, voor elks verbeelding oprezen, bij de korte en troostelijke lijkrede over de woorden: *zalig zijn de dooden, die in den Heere sterven! De geest zegt, dat zij rusten van hunnen arbeid!* — O wie kan den vloed van gewaarwordingen afschilderen, die toen de harten van alle burgeren overstelpten? Wie kan de weenende oogen, de zware zuchten beschrijven, waarmede zij het zielloos overschot van den behouder des lands, den verbreker van het juk der dwinge- landije, van hun aller troost en hoop, wat zeg ik, van hun aller vader, in de donkerheid des grafs zagen nederdalen. Neen, roepen wij met de groot uit: «geene lijkplegtigheid is ooit door een volk met zulk een »rouwmisbaar, ja, met zulk eene vertwijfeling schier van droefheid ge- »vierd geworden.» — Doch, waartoe staan wij hier langer bij stil! Laat ons het gordijn doen vallen voor een tooneel, dat, hoezeer ten eeuwigen

bewijze van 's volks vurige genegenheid voor den teeder beminden Vorst kunnende strekken, echter, ook na verloop van meer dan twee eeuwen, elken beminnaar van zijn vaderland, in de herinnering met eenen somberen weemoed moet vervullen.

Uit de *Lofroed op Willem I.*

VAN DER PALM.

Karakterschets van G. K. van Hogendorp.

Een karakter, gelijkende naar dat der Romeinen, uit de schoone tijden dier Republiek: doch zonder de hardheid der formen en hoekigheid der omtrekken, die meerdere woestheid weleer tot grootheid achtte te behooren.

Deftig en achtbaar, maar beschaafd en zachtaardig: een verlicht hoofd, niet slechts met kennis der fraaije wereld en harer zeden, maar ook met eenen kostbaren voorraad der wezenlijkste en nuttigste kundigheden verrijkt. Begaafd met het talent van wel te spreken en wel te schrijven; voorheen met een aanzienlijken post bekleed, had het hem, ook na den val van het Stadhouderlijk huis, aan geene aanzoeken ontbroken, om in gewigtige Staats-betrekkingen geplaatst te worden; maar hij had die alle standvastig afgewezen. Niet uit onverschilligheid, noch uit wrok; maar omdat hij Vaderland en Oranje niet van elkander kon scheidan, door vrijheidszucht, door eer en trouw geleid. Want, waar het ongeluk zijn raad of hulp; waar de verdediging des regs zijne pen; waar nuttige en grootsche ondernemingen zijn vermogen behoefden, vond men hen steeds vaardig tot medewerking, en, was het noodig, om zich vooraan te stellen. Schoon ambteloos levende, was er niemand, die hem niet bij doop- en geslachtsnaam beiden kende; wien die vereenigde namen geen eerbied inboezemden voor verstand en braafheid. Ook wilde hij zich geheel bewaren voor de goede zaak, wanneer die eenmaal weder zou zegepralen. En schoon dit menigwerf door alle anderen hoopeloos werd gesteld, door hem nimmer. Terwijl NAPOLÉON van stap tot stap de wereldmonarchij scheen te naderen, arbeidde hij in zijn kabinet aan het ontwerpen van Staatsbeginsels voor het in de toekomst herstelde *Nederland*. Tot zulk een karakter behoort ook verbeelding en geestvervoering. Wat door hetzelfde wordt voortgebracht, steunt niet enkel op koele beschonwing en berekening; het kenmerkt zich ook door opgewondenheid, door verheffing van ziel boven het gewene inzicht in den schakel van uitkomsten en oorzaken. Waar anderen slechts natuurlijke krachten zien, ziet en weegt het ook de zedelijke: waar anderen, bij het einde aller menschelijke hulpmiddelen, stuiten en stilstaan, daar stijgt het op tot de verborgen bronnen van heil en heil, die de Almagtige Bestuurder der Volken in zijnen raad houdt opgesloten. Van daar die hoog gestemde, maar tevens onwrikbare moed, dien hij, in het beginnen, voortzetten en voleindigen van *Nederlands* herstelling, aan den dag leide; een moed, die zich nooit een enkel oogenblik verloochende; dien hij bij alle braven even sterk en zuiver onderstelde, als hij dien in zich voelde gloeijen, en in sommigen, die hem omringden, zag blaken; een moed zoo groot, dat, zoo hij aller borst

gelijkelijk ontvlamd had, de behoudenis des Vaderlands zelfs geen oogenblik twijfelachtig zou geweest zijn. Ziet daar den man, op wien, in den dageraad onzer verlossing, het oog van alle braven gevestigd was; en van wien het nageslacht nog onzeker zijn zal, wat het geweest zij, of het vertrouwen op zijne wijsheid, of de eerbied voor zijne deugden, of het voorbeeld van zijne zelfopoffering, 't welk het meest heeft toegebracht, om uit dien dageraad een blijden en helderen dag te doen geboren worden.

Uit het *Gedenkstuk van Nederl. Herstelling.*

Karakterschets van Kemper.

Men zegt dat KEMPER, met een kennelijk en open gelaat, zeer moeijelijk te treffen is, zoodat geene der van hem gemaakte afbeeldingen gelijk is. Waar de natuur zich geheel onopgesmukt, in de eenvoudige uitdrukking harer eigene kracht en waarheid vertoont, is zij voor de kunst onbereikbaar: van daar die ontrekbaarheid door penseel en teekennen, want zoodanig is KEMPER. Kracht van ziel, doch zonder overspanning; geestdrift voor al wat groot, en schoon, en goed is, onafhankelijk van tijd of luim, in zijn ganschen aanleg ingeweven. Natuurlijk en ongedwongen, niet slechts uit afkeer van veinzen, van vleijen, van gemaakte deftigheid; maar omdat het hem onmogelijk is, zich anders te vertoonen dan hij is. Goedhartig en menschlievend zonder grenzen, gul, open, vrij, een vaderlandsch hoofd, door REMBRAND te malen, en een vaderlandsch hart daarbij. Vlug van bevattning, gelukkig in uitdrukking, gemakkelijk in daarstelling, kost de arbeid van uren hem niet meer dan oogenblikken. Als Geleerde werd hem reeds vroeg de rang aangewezen, dien hij verdiende; een parel aan de kroon van den uitmuntenden CRAS, een leerling zulk een Meester waardig. FALCK was de vriend zijner jeugd, zijn medgezel in de loopbaan der letteren, door beiden met gelijke geestvervoering bemind en beoefend; doch KEMPER had zijn geheel leven daaraan toegewijd, en tot zijn beroep verkozen, wat FALCK tot sieraad strekken moest. Beider vriendschap bleef steeds ongekrenkt; beider hart sloeg voor dezelfde zaak, beider aandeel aan *Nederlands* herstelling was groot en gewigtig, van beiden misschien het gewigtigste, zoo lang hun naam nog in het duister school. Vertrouwde deelgenooten van al wat barraamd en volvoerd werd; jong en vurig; hun gezigtsskring niet beperkt door denkbeelden, uit vroegeren leeftijd overgehouden, zetteden zij aan de wijsheid veerkracht bij; snellen voortgang aan den tred der bedachtzaamheid; schraagden, verstoutten, ontgleiden de vaderlandsche deugd, en stelden zich mede aan de spits der gevaren. Reeds onder de Fransche overheersching had KEMPER nooit gezwegen, als er gesproken moest worden voor het regt tegen onbeschaamde willekeur; maar hij sprak zonder drift, zonder ijdelheid, geroepen door hen, wien hij tot vader verstrekken moest, met bescheiden, bedaarde, mannelijke overreding. Hierom werd hij ontzien door hen, die niemand ontzagen: want men vreesde nog meer de achting voor zijne braafheid, dan zijne kloeke taal. Toen het uur der verlossing sloeg, kon, mogt geen KEMPER stil zitten. Ook joeg hem van binnen eene

edele onrust, met sporen en prikkels van heilig en onweêrstaanbaar pligtgevoel. Geen lage baatzucht deed hem het stille boekvertrek voor het woelig Staatstoneel verlaten; geen hooger stand bekoorde hem, noch deed zijn borst van glorie zwellen! zijn doel was zoo zuiver, als zijn werk moedig en krachtig. Hij toonde dit, en hield het voor zijn grootst geluk, dat hij het kon en mogt toonen. Anderen die het Vaderland hadden helpen redden, werden door rang, betrekkingen, of ambtelooheid geroepen, om het geredde Vaderland te dienen. Met *Nederlands* herstelling mogt *KEMPER* zijn werk afgedaan rekenen. Niets ook kon hem bewegen, om het edel beroep te verlaten, 't welk hij eenmaal gekozen had, en sinds jaren tot luister verstrekte; het beroep; om door grondige kennis, echten smaak, groote beginsels, jongelingen te vormen, hem gelijk! Zoo keerde hij, overdekt met waren roem, vereerd met het vertrouwen van zijnen Vorst, gezegend, geliefd van al wat het Vaderland lief heeft, in den vreedzamen kring der letteren terug, en kende geen grooter, geen ander loon, dan de *BESTE BÜRGER* te heeten.

Uit het *Gedenkstuk van Nederl. Herstelling.*

Over de ontwikkeling van den menschelijken geest.

De beschaving van den menschelijken geest, deszelfs ontwikkeling, vorming en verrijking, het hangt alles af van de onderlinge mededeeling der gedachten en gevoelens. Hierom gaf ons de weldadige Schepper het weldadig spraakvermogen. Ontneem het aan den mensch, en er is niets, dat hem boven den staat der diepelijkheid verheft; er is geen band der gezelligheid meer, zelfs niet der huiselijke zamenwoning; en er moge een redelijk vermogen in hem sluimeren; het wordt nimmer uit die sluimering opgewekt. Hoe verder dus de mededeeling der begrippen en gewaarwordingen, waarvan de spraak het werktuig is, zich uitstrekt, des te grooter wordt de omvang der beschaving, der redelijkheid. Maar wat wij spreken, wordt slechts door weinigen gehoord; die ons omgeven; en wat wij belangrijks spreken, dikwerf niet gehoord door hen, voor wie het gesprokene meest heilzaam en noodzakelijk zou geweest zijn. Bovendien, de spraak is slechts stem en klank; zij vervliegt en laat geene sporen na; de onoplettendheid hecht er zich niet aan, uit het ontrouwe geheugen wordt zij uitgewischt, en is — verloren!

Al vroeg dus werd de kunst uitgevonden, om tot het oog, zoo wel als tot het oor te spreken. Het moeilijkste van alle vraagstukken werd opgelost: de klanken der stem door zichtbare en blijvende teekenen te vertegenwoordigen: het letterschrift werd ontdekt. Van toen af dagteekende het tijdperk eener nieuwe beschaving. Welke gedachten in den geest van groote mannen, welke gevoelens in hun hart opzezen, wat kennis en onderrigt van hunne lippen vloeide, het behoeft niet meer der vergetelheid prijs te worden gegeven; perkament en papier werden er de bewaarplaatsen van; dagelijks vermenigvuldigde die schat, en werd vergroot en verrijkt, van het eene tot het andere geslacht voorigeplant. Wie tot denzelfen toegang had, mogt zijnen dorst naar wetenschap lessen, en deelde weder van het zijne aan anderen mede. Maar helaas! voor weinigen stond die toegang open. De afschriften, zoo veel tijd en ar-

heid, en geduld vereischende, waren schaarsch, en niet dan tot duren prijs te bekomen. Waar slordigheid zich overhaastte, om ze verkrijgbaarder te maken, werden zij onleesbaar en door de grootste feilen verdonkerd. Zou ooit het licht der kennis alle standen der maatschappij bestralen, en, niet langer binnen de cellen van weinige geleerden beslōten, ook doordringen tot die talrijke en nuttige menschenklassen, die trotschheid en bijgeloof, heersch- en dweepzucht, in de boeijen der onkunde en domheid gekluisterd hielden; zou ooit een vrije omloop van gedachten, gevoelens en kundigheden, ruwe vernuften slijpen, verholē talenten aan den dag brengen, en de vrijmoedige stem der waarheid, onder nederige daken, en in prachtige gewelven, gelijkelyk doen weergalmen; er werd eene nieuwe kunst vereischt, die de loome pen, het schaarsch en kostbaar handschrift verving, en door duizendvoudige vermenigvuldiging van hetgeen voorheen, door weinige bevoorregten, ter naauwer nood te bekomen was, de deur der kennis, en der zelfonderrigting wijd open zettende voor allen! Daar trad de Boekdruk-kunst te voorschijn, en vervulde den verborgen wensch der vrienden van waarheid en deugd, en ging welhaast aller wenschen te boven. Zij schudde het juk der geheimhouding af, en liet zich binnen den omtrek harer eerste werkplaatsen niet langer bepalen. Verspreid over de beschaafde deelen van Europa, vergenoegde zij zich niet, met de behoeften van het kinderlyk onderwijs, of der huiselyke godsdienstigheid, te bevredigen. Zij nam hoogere vlygt en stond de pas ontwaakte drift naar ware geleerdheid, en onvervalschten smaak, krachtdadig ten dienste. Al wat de oudheid heerlyks en uitmuntends had voortgebragt, werd uit verholē schuilhoeken voor het licht gedaagd; de heilige Boeken der openbaring verschenen in derzelver oorspronkelyke talen; de sakkē der wijsheid en der godsdienstkennis werd tevens ontstoken, en alle wetenschappen baadden zich in een' nieuwen hemaalgleed! Ook hier bepaalde zich hare heilvolle werking niet. Een tak van nijverheid- en koophandel geworden, wist zij elks behoefte te gesevien, en den prijs harer voortbrengselen aan het vermogen der weetgierigheid te evenredigen. Werktuigkunde leende haar de hand, om hare schepping te vereenvoudigen en te voltoojen. De beweegbare letter, uit den vasten drukvorm geboren, werd zelve de grondstof van een' nieuwen vasten vorm, om voor bijkans niets verkrijgbaar te maken, wat voorheen tegen goud werd opgewogen. Zoo werd zij eene schrift- en letterspraak, wier geluid ontelbare keeren herhaald, en teruggekaatst, tot in de afgelegendste hoeken doordrong, en over zeeën en gebergten henen klinkende, alom werd gehoord en verstaan: eene stem der gedachten, door niets te smoren; 't zij ze, zachtelyk fluisterende, door de eenzame overpeinzing met wellust werd opgevangen; 't zij ze, rollende als de stem des donders, hart en oor met verbazing en ontzetting vervulde. Door haar zagen rede en deugd eene nieuwe regtbank opgerigt, waarvoor zij hare zaak bepleiten konden; de ontzaggelyke regtbank van het publiek! de laatste toevlugt der belasterde onschuld, der verdrukte braafheid, der miskende, der verdonkerde, der geloochende waarheid! Eene vierschaar, vreeselyk voor de vijanden van licht en regt; wier vonnissen schrik jagen in het hart van hen, die nimmer beedden voor vuur of staal; waarvoor zij zelfs

sidderen die het eeuwige gerigt bespotten! — Daaraan dacht uwe hollandsche eenvoudigheid niet, LAURENS JANSZON; toen gij in den hout van *Haarlem* beukenschors tot letteren sneedt! Maar zoo groot echter was de kunst, waarvan toen het denkbeeld in u geboren werd; en tot zoo groote einden was zij door den liefderijken vader der menschen verordend!

Door den liefderijken vader der menschen?..... maar zijn er dan niet sommigen die de nadeelen dezer kunst breed uitmeten? die de onheilen, door de vrije, onbedwingbare drukpers aangerigt, zoo groot, haren invloed zoo gevaarlijk achten, dat zij twijfelen, of hare uitvinding wel voor een geschenk des hemels te houden zij; of zij niet, tenzij men haar krachtadig beteugele, onder de kwalen en gezeels des menschedoms geteld moet worden? De beek, dus zeggen zij, die onze akkers weldadig besproeijen moest, is een stortvloed geworden, die het gewas overstelpt, huizen, vee en menschen in hare woede medesleept en wegspoelt! De sneeuw, dus spreken zij, die onze velden bedekken en koestaren moet, is een gevaarlijke klomp geworden, die den vreedzamen bergbewoner jammerlijk onder zich begraaft!..... Onzinnigen! wat wilt gij dan? de bron stoppen, waaruit verklikking en vruchtbaarheid met milde stroomen toevloeijen, opdat zij geene verwoestingen aanrigte, die bij het heil door haar te weeg gebragt, als een droppel in den Oceaen verzwolgen worden? Kleingeestigen! wat wilt gij dan? zijt gij Nederlanders? wenscht dan, dat Europa's rivieren niet meer in uw vaderland haren uitgang hebben; wenscht de vernieting van uwen koophandel, om niet, nu en dan, in den winter voor overstromingen te vreezen! Of wilt gij de bron slechts vloeijen laten, waarhenen het u gelust; in kleine, troebele slingerbeekjes, zonder breedte, zonder diepte, door uwe bekrompenheid uitgegraven? Wilt gij haar beletten, dat zij een bergstroom wordt, die van de rotsen nedervalt? Gij verhinderen, dat de sneeuwklomp zich van de Alpen losrukt, en donderend ploft in het dal? Gij, met uwe magtelooze handen, het groote werk der schepping vernietigen! den grooten Schepper der natuur trotseren! Meent niet, dat het minder vermetelheid is den vrijen loop der uitdrukking van gedachten en gevoelens, dan dien der opgezwollen vlooden te willen stremmen! Meent niet, dat zij eindelijk minder met alle teugels en breidels, dan deze met dijken en sluizen den spot drijven, wanneer het opgeperste water zich ten laatste een' eigen en vreeselijken doortogt baant! Maar waartoe langer verbloemde taal gesproken? Aan wie heeft God de magt verleend, om voor anderen denken? te bepalen, wat ieder nuttig is te weten, of niet te weten? de vrije onderzoeking des verstands aan banden te leggen? de Rede, het goddelijkste, dat in ons is, te beperken, te omschrijven, en door die omtuining niets door te laten, dan hetgeen door u, door u, onwijs en nietig schepsel! met een' vrijbrief is voorzien? Die magt heeft God aan geen' sterveling verleend; en wie ze zich aanmatige, de naam zijner misdaad is — heiligschennis! Of zou de zucht voor waarheid, Godsdienst en Volksgeluk, die misdaad tot eene deugd, die heiligschennis tot een' pligt kunnen maken? Waarheid en Godsdienst staan onder de bescherming van hoogere, dan aardsche magt, en hoe ook aangerand, dat eeuwige

Rijk zal niet omgeworpen worden? Volksgeluk kent geene grootere vijandin, dan volksverblindings. En ongelukkig hij, wien Waarheid, Godsdienst en Volksgeluk, slechts ten dekmantel strekken van bekrompene iuzigten of lage bedoelingen; de wraak der gehoonde deugd en redelijkheid volgt hem op de hielen!

Ontveinzen wij niet, wat onheilen het misbruik der vrije drukpers heeft aangerigt. Betreuren wij het, zoo dikwijls zij door onwaardigen tot een werktuig der boosheid wordt vernederd: om hetgeen heilig is, ten doel der spozucht te stellen; de driften te ontvlammen, de zeden te verwoesten, laster en eerroof ten dienste te staan, en door pijlen, uit het duister geschoten, diepe, vaak ongeneeslijke wonden toe te brengen! Betreuren en verfoeijen wij, maar dulden wij het, gelijk wij al het kwade dulden moeten, waarin door der menschen verkeerdheid, het goede helaas! te dikwijls ontaardt, en naarmate het beter en edeler is, getuige zij het gezegend Christendom, te dieper en jammerlijker ontaarden kan! Op den vruchtbaarsten akker schiet ook het onkruid weligt op: wee de roekelooze hand, die, om het uit te wieden, de rijpere halmen kneust, en knakt, en vertrappt, en baldadig uitrukt! Maar dubbel wee over dien, die het edelste graan voor een' schadelijke giftplant verklaart, en het onkruid wassen laat, om hetgeen waarachtig voedsel is, te vernielen!

*Uit de Lofrede op het vierde eeuwfeest van de
uitvinding der Boekdrukkunst.*

De Bedouïnen.

Ik spreek van de Bedouïnen, die de uitgestrekte woestijnen tusschen den Arabischen zeeboezem en den Eufrat door kruisen, en zonder vaste woonplaats zwerfen, waar zij voedsel vinden voor hun vee, of waar de eer, de wraak, of de liefde hen roepen. Een fier en ongetemd volk, trotsch op zijne afkomst, als het oudste volk des aardbodems, hetwelk zijn' stamvader noemen kan, en zijn bloed onvermengd heeft bewaard. Kinderen van den grooten Ibrahim, gesproten uit Ismaël, den oudsten, en, zoo zij voorgeven, den besten der zonen van dezen vriend van God; nooit aan vreemde heerschappij onderworpen, armoede, honger en dood vrolijk onder de oogen ziende, liever dan den schouder onder het juk te buigen. Deze nationale trots is de hoofdtrek van hun karakter, en de edele Arabier houdt zich voor den eersten der stervelingen. Alles is dus bij hen hoog gestemd, overspannen en overdreven. Hun trotseren der gevaren, hunne verachting van den dood, grenst aan het buitensporige. Een Dichter bezingt den roem van zijnen stam aldus: *De dood is voor ons zoeter dan honig: wij zijn kinderen des doods, en overal, waar hij is, daar zijn wij!* Een ander zegt, dat hij op het moordend slagveld de lucht van den dood heeft geroken. Een derde, het ijselijkst waagstuk vermeldende, wat ooit door menschelijke stoutmoedigheid ondernomen en voltooid werd, gebruikt eene persoonsverbeelding, bijkans zoo stout als zijne onderneming was: *de dood, zegt hij, de dood zag het aan, en werd rood van schaamte!*

Doch dit buitensporige heeft bij hen niet slechts de kleur van het natuurlijke, maar ook het wezen daarvan. Hun rastelooze aard, hunne

onbekendheid met weelde en genot, de ongemakken hunner leefwijze, de woestheid der voorwerpen, die hen dagelijks omringen, alles vuurt hunnen moed aan, doet hen het leven gering, en den roem boven alles schatten. Wie onder hen zich vermaard wil maken; wordt een dolend Ridder. Niet gelijk de dolende Ridders van Spanje; deze waren eene flauwe kopij der Saraceensche Moren, die dat land overweldigden, en deze wederom hadden niet meer dan een' zweem van de zuivere Arabische teelt. Het grootste punt van eer in het Oosten was oudtijds de bloedwraak. De naaste aanverwant van een gedoodden was verplicht, deszelfs moordenaar met eigen hard te vellen; en bleef hij hieromtrent in gebreke, dan bezoedelde hij zich met onuitwischbare schande. Geen echte Arabier liet ook die schuld onafgedaan. Hoe gevaarlijker de onderneming is, des te welkomer is zij hem, des te hooger rijst zijne borst. Nu doolt hij, vermomd en eenzaam, langs ongebaande wegen, in duistere nachten, rondom de tent van zijnen vijand, beloert en bespiedt zijne gangen, en rust niet, tot dat hij hem onverhoeds overvalt, en hem eene dodelijke wonde toebrengt; terwijl hij daarna de diepte en wijdte dier wonde met verrukking in zijne zangen vermeldt. De gedoodde heeft wederom zijnen wreker, en deze den zijnen, en zoo ziet men eene wreede oefenschool van list, en stoutheid, en bloeddorst geopend, die somtijds geheele stammen vernielden. Doch al heeft men geen bloed te wreken, men houdt zich daarom niet stil, en acht het schandelijk, in rust en ledigheid te muffen. De man van moed bestijgt zijn' kameel; want voor dergelijke togten, waar somtijds dagen zonder eten of drinken voorbijgaan, zijn hunne snelle paarden niet berekend; de man van moed scherpt zijne lans, hij wet zijn zwaard, en bestijgt zijn' kameel; en, hetzij alleen, of vergezeld van een' getrouwen reis-makker, of van eene dappere bende begeleid, gaat hij uit op avonturen. In weken of maanden ziet hij zijne hardstede niet weder; zijn arm is gereed voor elk, die tot aanval of bescherming dien eischt. Nu leeft hij van roof en buit, en beschouwt ze als het wettig eigendom van zijn zwaard; dan vraagt hij in eene herbergzame tent de regten der gastvrijheid, of hij lijdt den wreedsten honger en dorst, die hem dikwerf doen omkomen, zonder dat een enkel woord van beklag uit zijne lippen breekt! Ziet daar de leefwijze der edelen onder dit volk! Ziet daar ook den inhoud van hunne gezangen.

De liefde nogtans heeft daaraan ook altijd haar aandeel. Maar wat is minnehandel in het Oosten? Zeker het gevaarlijkste ridderstuk, dat men bedenken of volvoeren kan! De jonge dochter is daar een verzegelde schat, van honderd oogen bewaakt, door honderd dolken en spietsen omgeven. In huik en sluijer verhuld, verschijnt zij schaars in het openbaar, en die dan, door de geringe openingen van het zamengehechte doek, naar hare zwarte oogen durft gluren, stelt zich bloot, om voor zijne onbescheidenheid zwaar te boeten. Maar die in hare tent wil indringen, haar ongesluijerd aanschouwen, met haar kouten en kozen: wat al doodsgevaaren moet hij doorworstelen, om tot haar te genaken! En is hij door alle die hinderpalen heen gebroken; verlaat hij zijne minnares, dronken van liefde en weelde; dan is zijn terug-tred met nieuwe verschrikkingen omheind, en een enkele verstolen

blik van zijne Hinda, één kus aan de schaamte ontroofd, komt hem vaak op wonden of den dood te staan! Het gezang der liefde is dus wederom het gezang der gevaren, en der stoutmoedigheid om ze te overwinnen: met den lof der schoonheid vermengt zich de lof der dapperheid; en de beschrijving eener verrukkende omhelzing wordt afgewisseld door die der bloedige wonden, waarmede zij gekocht en verdiend werd!

Dit zelfde overdrevene, en hoog Romaneske, heerscht ook in het Arabisch karakter, waar het zich in een zachter, en dus, naar onzen smaak, voordeeliger licht vertoont. Hunne milddadigheid is even buitensporig als hunne bloedwraak. De tent van HATEM was van honderd poorten voorzien: dezelfde behoeftige vertoonde zich op éénen dag aan die allen, en, schoon gereedelijk herkend, ontving zij honderd aalmoezen. Het grootste deel van zijn vermogen zorgeloos weg te schenken, wordt voor een bewijs van verhevene inborst gehouden; en het strekt tot grooten zegen, door geven arm te zijn geworden. Hetzelfde geldt ook van hunne gastvrijheid. Een gast is hun een welkom geschenk van den hemel: het laatste, dat zij bezitten; voor hem op te zetten; het edelste, dat zij hebben, hetwelk zij zich zelve, hunne vrouwen en kinderen onthouden, voor hem ten beste te geven, behoort tot hunne dagelijksche zeden. Des daags gaan zij er op uit, of zij een' vreemdeling vinden, en met zich brengen mogen; des nachts brandt de lamp in hunne tenten, als het teeken der herbergzaamheid; of zij ontsteken vuren op de omliggende hoogten, opdat de verdwaalde reiziger zich derwaarts wenden, en nachtverblijf bij hen zoeken zoude. Ziet daar wederom de Arabieren, en ziet daar ook wederom den inhoud van hunne zangen!

En zelfs hiertoe bepaalt zich het hooggestemde en kolossale niet, dat deze natie kenmerkt: ook hunne taal is eene reusachtig gevaarte. Even stout als zij zijn in hunnen krijgs- en liefdelhandel, even stout zijn zij in het smeden van nieuwe woorden, in het hechten van honderd verschillende, bijzondere beteekenissen aan woorden van algemeenen zin, in het eindeloos vermeerderen dier beteekenissen door nieuwe buigingen en uitgangen, door overdrachtige en verbloemde zegswijzen, door elke belangrijke zaak honderdmaal, naar honderd van hare bijzondere eigenschappen, te benoemen; zoodat een hunner beroemdste taalgeleerden zijn woordenboek niet te onregt den titel heeft gegeven van *Oceaan der Arabische Spraak*. En deze volle rijkdom der taal heerscht vooral in hunne dichtstukken, is daar niet spaarzaam of matig gebruikt, maar met stroomen uitgegoten en verkwist; zoodat zij slechts door geleerden verstaan, door geleerden worden uitgelegd, en de grootste spraakkundige voor den grootsten hunner letterhelden wordt gehouden.

Uit de *Verhandelingen, Redevoeringen, enz.*

Loutring door rampen.

Het heerleger der aardsche tegenspoeden is, in den volsten nadruk des woords, onoverzienbaar; elke leeftijd, iedere stand, elke betrekking des menschen heeft er, die haar bijzonder eigen zijn, en die men in

andere standen, jaren of betrekkingen niet kent noch gewaar wordt. Sommigen hebben wij allen met elkander gemeen, en anderen behooren zoo onafscheidelijk tot den persoon die zij treffen, als het kleed dat hem dekt. Er is eigenlijk niets, dat ons geene stof tot kwelling geven kan, en wat den eenen verblijdt, stort vaak den anderen in troosteloze droefheid. Het ontbreekt ons dus nimmer aan verdriet, ook niet aan beklag over ons verdriet, en dan alleen, wanneer ons geene rampen drukken, of althans geene zoodanige, die onze vatbaarheid voor genot uitblusschen, dan alleen noemen wij ons gelukkig. Indien dit nu zoo ware, en wij altijd voor ongelukkig moesten gehouden worden, wanneer de beschikking van ons lot strijdig is met onze wenschen, dan zou het ons nauwelijks mogelijk blijven, ons bestaan hier beneden met de wijsheid en goedheid van het bestuur der Voorzienigheid overeen te brengen. Doch wij zijn kinderen, en wij spreken als kinderen. Komt, vraagt het eens aan een kind, wanneer hij het gelukkigste is, en zijne Ouders of Opvoeders hem de meeste liefde betoonen? Hij zal u antwoorden: wanneer ik krijg al wat ik begeer, speelgoed, vermaken, lekkernijen, nu eens gevraagd, en dan weder bij verrassing; wanneer ik niet meer behoef te werken, dan mij behaagt, en mijne fouten mij gemakkelijk vergeven worden? En verbeeldt u nu een kind, naar deze grondstellingen opgevoed; verbeeldt u, wat uit hetzelfde worden moet. Een ongemakkelijk, onverdragelijk mensch, even lastig voor zich zelf, als voor anderen; een weeke wellusteling of een trotsche weeteniet; een nuttelooze ballast der maatschappij, niet geacht bij zijn leven, noch gemist of beklaagd na zijnen dood; met één woord een allerongelukkigst voorwerp! Heeft dan een kind wel reden, om zich te beklagen, als het door strenge onthouding, door velerlei gemis en teleurstelling, door aanhoudende arbeidzaamheid gevormd wordt, om tot een zegen en sieraad des menschedoms op te groeijen, en zich alzo eene bron van bestendig geluk in zijn eigen binnenste geopend te zien? En wanneer het zich hierover beklaagt bij zijne makers, verraadt het dan daardoor niet terstond, dat het nog een kind is, en spreekt als een kind? Ziet daar onze droefheid over het leed, dat ons treft, in haar ware licht geplaatst! wie die het van deze zijde beschouwt, kan wenschen daarvan ontlagen te zijn?

De vergelijking der wereldsche rampen bij eenen smeltkroes der loutering, doet ons het leed des menschelijken levens beschouwen als gansch niet gering, noch gemakkelijk te dragen. Het vuur, hetwelk vereischt wordt, om goud en zilver tot eenen staat van vloeibaarheid te brengen, moet door kunst tot een ondragelijken trap van hitte worden aangestookt, eer de edele metalen, wier deelen zoo vast aan elkander hechteden, ontbonden worden. Ziet daar eene treffende schilderij dier grievende jammeren, die wel niet allen altijd, maar echter sommigen somtijds slaan en verbrijzelen, zoo dat hun gansche wezen in bitteren weemoed schijnt opgelost! Doch zonder deze strenge vuurproef kunnen deze kostbare metalen niet gereinigd worden van de onedeler deelen, die haar ontluisteren of hare waarde verdonkeren; en wanneer zij uit dezen kroes andermaal in hunnen vasten staat te voorschijn komen, glinsteren zij schooner, en hebben dan eerst hunnen waren en hoogen prijs ver-

kregen. En wannser wij dit nu op menschelijke deugd en zedelijke waardij toepassen, wie weet en gevoelt dan niet; wien leert niet rede, ondervinding en geschiedenis, dat de voorspoed het tooneel niet is, waarop des menschen voortreffelijkheid uitblinkt, gelijk het niet is bij kalme zee en vóór den wind, dat men met talent van den wakkeren, bedreven en voorzigtigen stuurman ziet prijken. Hoe vele edele verstandenen ontwikkelen zich nimmer, omdat geen nood noch behoefte hen dwong, om al hunne vermogens met inspanning in het werk te stellen! Hoe vele edele harten ontadelden en bezoedelden zich, of bleven stil staan op den eersten trap hunner zedelijke vorming, omdat geen druk noch teleurstelling hen in de noodzakelijkheid bragt, om zelfbeheersching en zelfoverwinning te leeren; omdat onafgebroken genot hun gevoel verstompte en uitdoofde! En beschouwen wij eindelijk, als bij de rij af, de groote mannen, wier namen de geschiedenis bewaard heeft; werden zij niet bijkans allen in de school des tegenspoeds opgevoed? Werden zij niet grooter, naarmate zij bitterden noodlot te verduren hadden, en heeft het niet velen, om tot het toppunt der grootheid, waarvoor zij bestemd schenen, op te klimmen, daaraan alleen ontbroken, dat zij niet genoeg uit den kelk der rampen en der teleurstellingen gedronken hadden? Doch ik stap hiervan af, daar het aan elk bekend, en ons ook reeds meermalen is voorgekomen; en wil liever de twee bijkomende begrippen, die benevens het hoofdenkbeeld in deze Spreuk liggen opgesloten, nog kortelijk ontvouwen.

Het eerste is dit: de smeltkroes is voornamelijk geschikt voor de edelste der metalen, en naarmate deze edeler en kostbaarder zijn, hebben zij ook doorgaans sterker vuur noodig, om ze te louteren, en verdienen ook meer den arbeid en de kosten, die men daartoe besteden moet. Ik geloof, dat deze gedachte troostrijk is voor allen, die door den wil van God tot lijden geroepen worden; en zich even daarom dikwijls als vergeten beschouwen, en minder door God geacht dan anderen, wie de voorspoed met eer, en vreugde en genot omringt. Doch misschien waren deze laatsten den zegen der beproeving niet waardig, of hadden dien verbeurd, en ontvingen als eene straf, wat zij houden voor hun hoogste geluk. Deze voorstelling heeft nog meerder klem, als wij des menschen zedelijke grootheid niet beschouwen, als geschikt, om op het tooneel dezer wereld te pralen, maar om tot hemelische volkomenheid op te wassen. Het is niet noodig, dit broedvoeriger aan te toonen. Dat zij dan, die door velerlei gemis, met een hart door zuchten beklemd, met oogen badende in tranen, dagelijks leeren het ijdele van alle aardsche bezitting en blijdschap te gevoelen, en het eeniglijk voldoende der toekomstige genieting te waarderen; dat zij moedig het hoofd opsteken uit hunnen druk; dat zij daarin hun goud- en zilverproef erkennen, en zich verblijden, der loutering waardig geacht te worden!

Ten tweede: het vuur, hetwelk alle dingen van minder waarde, of ontsteekt en verteert, of misvormt en bederft, dient om het goud en zilver tot meerder luister te brengen. Niet alle menschen worden door de verdrukkingen gelouterd; op sommigen heeft het ongeluk eene geheel tegenstrijdige uitwerking; zij morren en wrokken; door ongeduld; spijt en wrevel vervoerd, geven zij zich toe in woesta en radelooze

ondernemingen, of verteren zich traag en werkeloos, in vruchteloos gewoën en geklag: in plaats van zich te onderwerpen en te verootmoedigen, beklagen zij zich en verheffen zich tegen de oorzaak van hunnen jammer, en nemen somtijds, tot verzachting van hun leed, de toevlugt tot verdoovende middelen, die het kwaad verergeren en ten laatste onherstelbaar maken! Maar zal men nu hieruit besluiten, dat de tegenspoeden geene geschikte middelen ter loutering zijn? Neen! maar veeleer, dat er geen goud in dezen smeltkroes kwam, maar misschien een blinkend metaal, dat al den uiterlijken schijn had van goud te zijn, doch op de proef niet bevonden werd het te wezen. Wanneer het dan ons lot is, of worden zal, door het vuur der vervolging, der berooving of der versmading te moeten doorgaan, stellen wij het ons dan levendig voor den geest, dat het nu, wanneer wij deze proef zullen hebben doorgestaan, aan ons blaken zal, welke onze wezenlijke waarde zij: dat wij daarna, of als niets waardig *alloy*, en verachtelijk klatergoud aan ieder zullen bekend worden, of voor het oog van God en menschen, als edel goud en zilver, dat slechts de vuurproef der reiniging moest doorstaan, hier en hier namaals prijken zullen!

Uit den *Salomo*.

De Regenboog.

Nooit spreidt de kunst meer haren vollen rijkdom ten toon, dan wanneer zij door ééne oorzaak vele onderscheiden gewrochten voortbrengt; wanneer ééne eenvoudige kracht, werkende naar dezelfde wetten, zonder nieuwen toevoer, zonder meerdere inspanning, eene reeks van verschillende en afwisselende verschijnselen doet geboren worden, die elk waardig waren eenen afzonderlijken oorsprong te hebben. Maar indien gij dezen rijkdom in al haren luister, in hare gansche onmetelijkheid kennen wilt, aanschouwt het kunstgewrocht der natuur; in wier grenzenlooze ruimte alles, van het geringste af, tot het grootste en verbazendste toe, door ééne wet geregeerd wordt; alles in stand en orde, in beweging en loop wordt gebragt en gehouden door ééne oorzaak; en de hemelbollen in hunne banen wentelen door dezelfde eenvoudige kracht, die de rijp geworden vrucht van den boom op de aarde doet vallen. En eveneens is het gelegen met alle mindere bestanddeelen dier geschapen natuur; elk derzelve, daar het aan zijne hoofd-bestemming beantwoordt, bereikt tevens zoo vele onderschikte einden, dat men nergens de perken ziet, waar deszelfs invloed ophoudt. Wie durft het gissen, waartoe de zon, als Gods dienares, in het heelal aanwezig is? Doch voor ons is zij de bron van licht en warmte tevens. Zonder haar hadden wij het zintuig des gezichts te vergeefs ontvangen. Alles tooit en kleurt, alles verheldert en vervrolijkt zij. Zonder haar was deze aarde met eene onvruchtbare ijskorst, en de hemel met een eeuwigdurend nachfloers overtogen. Hare koestering, terwijl zij levens-vuur stort in onze aderen, stooft ook den grond, die onze monden spijsigt met brood. En wanneer zij aldus de verschillendste, de schoonste of de heilrijkste uitwerkelen, 't zij op eens, 't zij bij opvolging, 't zij zeldzamer voortbrengt, ontwikkelt zij niet telkens nieuwe vermogens, noch wordt door nieuwe indrukselfs aangedaan, maar oefent slechts dezelfde ingeschapene kracht op andere voorwerpen,

of ontvouwt ze onder verschillende omstandigheden. Zoo is het ook, wanneer zij dat liefelijk, en te gelijk prachtig verschijnsel voor ons oog doet ontstaan aan den hemel, 't welk wij *den regenboog* noemen, en somtijds des morgens in het Westen, of meermalen, wanneer de dag naar den avond neigt, in het Oosten aanschouwen. Eene nieuwe vertooning ontstaat, maar geene nieuwe oorzaak wordt geboren. De zon vervolgt haren schijnbaren loop, en verspreidt haren lichtglans, gelijk elken dag; het uitspansel des hemels ondergaat geene verandering, noch verkrijgt eenig toevoegsel; maar beiden zonlicht en zwerk geraken in zulk eene betrekking tot elkander, dat de zenuw onzes gezichts op geene andere dan deze wijs kan worden aangedaan. Wanneer namelijk, bij het rijzen of dalen van den dag, de zon, aan het tegenovergestelde einde des hemels, eene dunne regenwolk beschijnt, dan worden hare stralen, aldus door de druppelen gebroken, terug geëkaats, en andermaal gebroken, dat zij, tot ons oog terug keerende, alle de kleuren des lichts als in eenen veelverwigen band nevens elkander vertoonen; een' band, die zich cirkel-vormig voordoet, overeenkomstig de wijze, waarop zich de stralen uit het ligchaam der zon verspreiden, terwijl wij slechts een' boog diens cirkels zien kunnen, welks ander gedeelte zich onder de kim verbergt. Liefelijk noemde ik dit verschijnsel, en prachtig tevens; want, schoon alle de verwen, waarmeê het licht zich tooit, ook de schitterendste derzelve, zich hier als in eenen bundel vergaderden, niets echter verblindt of beledigt het oog; door zachte overgangen schijnen ze in elkander weg te smelten, en temperen de eene den gloed der andere. Statig rijst de glansrijke luchtgedaante, als van de aarde naar den hemel, en buigt zich vriendelijk weêr derwaarts neder. Wie zag haar ooit in haar' vollen luister, en kon het oog van diè vertooning afwenden, en bleef niet verrukt haar aanstaren, door verborgen aantrekkelijkheid geboeid, nu door streelende gewaarwordingen vervoerd, dan opgetogen in verheven gevoelens? Wanneer de laatste der Bijbelsche Profeten, maar in Goddelijke geestvervoering met de eersten gelijk te schatten; wanneer de grijze JOHANNES, in zijne Openbaring, op het voetspoor van EZECHIËL zijnen voorganger, ons eenig denkbeeld wil geven van den glans des ongeschapen troons, dan zegt hij; *een regenboog was rondom dien troon!* (Openb. IV. vs. 3). En wij ook, als we ons de majesteit en heerlijkheid van den Oppermonarch der gansche aarde verbeelden, gelijk zij zich vertoont in weldoen en zegenen, en bij den diepsten eerbied te gelijk de teederste liefde inboezemt, dan zeggen wij met EZECHIËL: *een regenboog is de glorie rondom zijn hoofd!* of met JOHANNES: *een regenboog is rondom zijnen troon!*

Uit de *Leerredenen*.

DES AMORIE VAN DER HOEVEN.

Michiel Adriaanszoon de Ruyter.

Eén der sprekendste, meest in het oog vallende trekken van De Ruyters beeld is zijn heldenmoed. Onder zijne tijdgenooten heette hij de schrik des grooten Oceaans; en bij het nageslacht is de naam van Michiel Adriaanszoon De Ruyter minder de naam van een mensch dan van de

dapperheid zelve. In zeven oorlogen, meer dan veertig bloedige gevechten, en vijftien groote zeeslagen, heeft hij wonderen van moed verrigt, van wier lof alle werelddeelen gewagen. Wilde ik ze ordelijk ophalen, niet voor weinige oogenblikken, maar uren achteréén zou ik uwe aandacht moeten vergen. Tripoli, Tunis, Algiers, Cormantijn, Kartemunde, Portland, Chatham, Nieuwpoort, Duinkerken — en wat al ver gelegen kusten en naburige stranden kunnen van zijne dapperheid en zegepraal getuigen! Maar nooit blonk zijn moed heerlijker uit, dan toen het heerschzuchtige Frankrijk en het naijverige Albion gezamenlijk den ondergang van ons Gemeenebest besloten, en de Ruyter met zijne veel zwakkere magt de vereenigde vloten van twee groote koninkrijken bevocht. Vier dagen geleden verjaarde de bloedige zeeslag van Kijkduin, waarin hij de roemrijkste zege behaalde, die een einde maakte aan den oorlog met de Britten, en hem met het hoogste regt den eertitel deed verwerven van Redder des Vaderlands. Toen hij twee jaren later, weinige maanden voor zijnen dood, zijne bekommering liet blijken over de geringe uitrusting voor den togt naar Messina, en 's Lands Overheid hem dringend verzocht en als het ware bemoedigde om niettegenstaande zijn bezwaar den togt te ondernemen, gaf zijn nog altijd jeugdige moed hem deze schoone woorden in: «waar de Staten hun vlag betrouwen, waag ik mijn leven!» De grijze Vlootvoogd kende geene vrees voor den dood, maar de eer der vaderlandsche vlag was hem dierbaar, dierbaarder dan het leven. Dit treffend gezegde stelt tevens den aard van zijnen heldenmoed in een bekoorlijk licht. Geen roekeloosheid, geen dolzinnige aandrift bestuurde zijne handelingen, maar koene gelatenheid en welberaden pligtbesef. Waar voorzigtigheid den strijd ontried, of hooger last den aanval verbood, al blonk ook de zegepalm hem reeds in de oogen, daar legde hij den opgewekten moed toom en breidel aan. In het heetste van het gevecht zag men hem met kalmen geest overal zijne bevelen geven, en niets ontglipte zijn scherpziend oog. Stout en hagchelijk is het bestaan van den zeeheld. Als in een engen kerker besloten, zwevende over de grondelooze diepte, heeft hij, behalve met den vijand, niet zelden met de elementen te kampen, waarin hij beurtelings zijne bondgenooten en zijne bestrijders ziet. Maar in den Vlootvoogd, die, op behoud van eigen bodem bedacht, te gelijk al de overige zeekasteelen aan zijne zorg ziet toevertrouwd; die het plan van aanval beramen, volvoeren, besturen, en te midden van duizend dreigende gevaren naar de telkens afwisselende omstandigheden en den onbestendigen loop des luchtstrooms wijzigen moet; in hem wordt eene vereeniging van verstandelijke en zedelijke hoedanigheden vereischt, die de gewone maat der menschelijke vermogens schijnt te boven te gaan. De Ruyters uitgebreide kennis, schrander krijgbeleid, heldere blik en onverschrokken moed verhieven hem, zelfs in het oog des vijands, tot den grootsten zeeheld zijner eeuw. En met zooveel juistheid als nadruk werd hij in zijne dagen gekenschetst als *de ziel van 's Lands oorlogsvloot; de hand, die de maat sloeg in de grove muziek van zooveel duizenden kartouwen*. Door de vermaarde krijgskundige beweging van het doorbreken der linie, waaraan de Britten later al hunne zegeprelen hadden te danken, behaalde De Ruyter in den vier-

daagschen zee­strijd die luisterrijke overwinning, die in 's Lands geschied­rollen met gulden letteren prijkt. En niets doet voorzeker zijne bekwaamheid heerlijker uitblinken, dan dat het den vijand in al de groote zeeslagen, onder het opperbevel van De Ruyter geleverd, nimmer gelukte de slagorde der Nederlanders te verbreken, terwijl dezen herhaalde malen door de vereenigde vloot der Britten en Franschen heensloegen. Zelfs door den schitterendsten aftogt wist hij nieuwe lauweren te hechten aan de kroon van zijnen wapenroem. En het was de getuigenis der waarheid, die den krijgsgeschiedten Brit op De Ruyters bodem, waar hij al des Vlootvoogds bewegingen en handelingen van nabij kon gadeslaan, werd afgeperst: «welk een man! welk een held! hij is Admiraal, Kapitein, Stuurman, Matroos, Soldaat — alles te gelijk!»

Wij noemen het verdienstelijk en groot, heldendaden te verrigten, die de Faam met luide klank naar alle oorden der wereld henen voert; en zeldzame bekwaamheden, aan ongemeene zielskracht en dapperheid gepaard, hebben aanspraak op de bewondering van het late nageslacht. Maar den tol onzer innige en duurzame hoogachting betalen wij slechts aan de ware grootheid, die, onafscheidelijk van de deugd, in het heifigdom des harten zetelt; en waar wij reden vinden om de zuiverheid der bedoelingen, de reinheid der beginselen in twijfel te trekken, daar verbleekt de glans der schitterendste daden. Wie is er onder ons, die bij de beschouwing der krijgsverrigtingen van De Ruyter naar de verborgen drijfveer zijner werkzaamheid vraagt? Van onedele winzucht zal niemand licht den fieren krijgsheld verdenken; hij had in vier zeeslagen de gewichtigste diensten aan den Staat bewezen, eer hem eene jaarwedde werd toegekend! Maar zucht naar eer en glorie, die in de heldenborst gloeit, zal ook De Ruyters ziel ontvlamd hebben? De aanzienlijkste waardigheden moesten den zedigen man worden opgedrongen!.... Doch waartoe zou ik verder gaan? Neen! geen onzer vraagt naar het roersel zijner edele werkzaamheid; want bij die vraag zweeft reeds het antwoord op aller lippen: het was liefde, warme liefde tot het vaderland! Zij deed hem de moeilijkste van alle overwinningen, de overwinning op zich-zelf behalen. Voor de derde maal in den echt getreden en het zwervend zeemansleven moede, bekoorde hem het uitzigt op een stil en rustig bestaan van zijne duurgewonnen middelen in zijne geliefde geboortestad. Hij nam afscheid van zijne reeders, voor wier handelsbelangen hij tot hertoe meestal de baren had beploegd, ofschoon hij ook reeds eenige malen zijnen arm geleend had aan de verdediging des vaderlands. Zoo gaf hij tevens aan den vurigen wensch zijner echtgenootte gehoor, en besloot zijne overige dagen te wijden aan het geluk zijner trouwe gade en aan de vorming van zijn dierbaar kroost — en aan de dienst van zijnen God, wiens wonderdoende hand hem reeds zoo dikwerf had gered uit dreigend doodsgevaar. Maar zijn hemelsche leidsman daarboven had het anders beslist. De Ruyter stond aan den ingang van het moeilijkste, gewichtigste, roemrijkste tijdperk zijns levens. Engeland, de toenemende magt en welvaart dezer gewesten met leede oogen aanschouwende, schond den vrede en spande alle krachten in ter vernietiging van onzen handel. Een kundig en dapper Vlootvoogd werd vereischt om onze rijk beladene kiel en te beschermen.

Aller oogen vestigden zich op De Ruyter. Lang bood hij weêrstand aan de dringendste vertoogen en vlejendste aanzoeken; maar toen men hem eindelijk met ernst en nadruk onder het oog bragt, dat hij het middel zijn kon in Gods hand, om den veegen Staat van een wissen ondergang te redden, offerde hij rust, genoegen, vrijheid en leven op, en toonde, dat hij het vaderland meer dan zich-zelven beminde. Hij aanvaardde het bevelhebberschap, stak met eene ligt gewapende en slecht bemande vloot in zee, tastte den vijand, die bij eene groote overmagt ook het voordeel had van den wind, stoutmoedig aan, en — morgen zal de dag verjaren, waarop hij het trotsche Albion het eerst leerde sidderen voor Neêrlands waterleeuw!

Die belangelooze liefde tot het vaderland heeft hij in zijn volgend leven meermalen op de treffendste wijze aan den dag gelegd, ook toen hij tot hooger rang bevorderd, slechts door de welsprekendheid van De Witt zich bewegen liet om den opgedragen post te aanvaarden. En 't geen misschien nog grooter, althans zeldzamer is, — want wat vader stelt de eer zijner kinderen niet boven eigene eer? — toen men zijnen jeugdigen zoon wegens betoonden heldenmoed ter vervulling van een aanzienlijk scheepsambt had voorgedragen, schreef hij onmiddellijk aan den Prins, dat er naar zijn inzien geene reden bestond, om zijnen zoon met voorbijgang van oudere bevelhebbers tot de opengevallen waardigheid te verkiezen. Ja, zijne liefde tot het vaderland was rein en zuiver, vrij van alle inmengselen van eigenbelang en roemzucht. De snoodste ondankbaarheid zelfs kon dat heilig vuur niet uitdooven. Het blaakte met nog heller gloed, toen de laster zijnen naam bezwalkte, het plonderziek gemeen zijne woning omsingelde, en het moordend staal gerigt werd op zijne trouwe heldenhorst. O! konden wij die smet uit 's Lands geschiedenis wisschen, gelijk De Ruyters groote ziel het aangedane ongelijk vergat! Zoo hem iets griefde of bedroefde, het was, dat men wroette in eigen ingewand, en het van buiten fel bestookte vaderland door tweedragt en partijschap van binnen werd verscheurd. De onzalige twisten in Kerk en Staat duchtte hij meer dan de vijandelijke vloten. Geen bijzonderen regeringsvorm, maar eendragt beschouwde hij als de grondzuil der maatschappelijke welvaart. Niet de zegepraal van de eene of andere partij, maar onderling vertrouwen, christelijke liefde, onvermoeide samenwerking tot heil van het Gemeenebest konden alleen den Staat terugbrengen van den oever des verderfs en tot bloei en groothed verheffen. Wie aldus zijnen burgerpligt inzag en betrachtte, dien telde hij onder de vrienden des Vaderlands en ook onder *zijne* vrienden. Maar hem, die het zaad van tweedragt en oproer zocht te strooijen en 's Lands wettige Overheid lasterde, kon hij in zijn bijzijn niet gedoogen; en waar andere middelen om hem het stilzwijgen op te leggen vruchteloos waren, diende hem de forsche zeemanshand om zich van zijn ondragelijk bijzijn te ontslaan. De vijanden van zijn Vaderland waren ook de zijne; andere vijanden had hij niet. Aangedane beledigingen kon hij op den eersten wenk grootmoedig vergeven. Toen Willem van Oranje den dapperen maar driftigen en hooghartigen Tromp in zijne waardigheid herstelde, reikte De Ruyter, in de tegenwoordigheid van den edelen Vorst, met volle vergetelheid van het geleden onregt, hem de

hand der verzoening toe. En weinige weken later bezegelde hij dien handdruk door de schoonste daad zijns levens. In den zeeslag bij Schooneveld boort hij met zijnen oorlogsdonder door 's vijands middeltogt heen, en snijdt een aanmerkelijk getal der Britsche schepen af, welke hij slechts behoeft te vervolgen om ze te veroveren. Maar De Ruyter mist Tromp; zijn onzeker lot bekommert hem; hij beveelt te wenden en hem op te zoeken. «Het zwaarst» — zegt hij — «moet het zwaarst »wegen; 't is beter vrienden te helpen dan vijanden te deren.» En Tromp, die in den uitersten nood verkeert en den zinkenden moed zijns volks alleen weet op te beuren met de hoop, dat De Ruyter tot hun ontzet zou opdagen, ziet hem naauwelijks in de verte naderen, of roept in de vreugd zijns harten uit: «Mannen! daar is Bestevaër! die komt »ons helpen. Ook ik zal hem niet verlaten, zoolang ik adem haal!»

Bij zulke herinneringen zwelt ons een traan in het oog. Die traan getuigt, dat de grootste zeevoogd zijner eeuw, de steun en het schild zijns vaderlands, te gelijk het sieraad der menscheid was. Uitstekende hoedanigheden worden menigmaal overschaduw'd door heerschende ondeugden en grove gebreken. De man, die op het tooneel der wereld schittert, vertoont zich niet zelden in een gansch ander licht, als wij hem gadeslaan in het dagelijksch verkeer of in den schoot van zijn gezin bespieden. Doch, waar onze blik De Ruyter volgen moge, altijd is hij dezelfde, altijd onze achting en liefde waardig, altijd even groot. Zijne vijanden — konden zulke verdiensten den nijd ontgaan? — zochten te vergeefs een vlek op zijn karakter te werpen. Blanke opregtheid en onomkoopbare eerlijkheid verwierven hem het onbepaaldst vertrouwen, en persten zelfs den ruwen Afrikaan de hulde der eerbiedigste bewondering af. Op de vloot was hij niet minder geliefd dan geëerd. Zijne matrozen noemde hij zijne kinderen, gelijk zij hem weêrkeurig den streelenden naam gaven van Bestevaër. Hij droeg ook steeds voor zijne schepelingen de zorg eens trouwen teêrhartigen Vaders. Zelfs toen hij in zijne jongste ure, door het vijandelijk lood getroffen, met de onlijdelijkste pijnen worstelde, brak hij zijne vrome en roerende gebeden af met het herhaald bevel, om het gekwetste bootsvolk toch zorgvuldig te verplegen. Maar nergens verschijnt hij ons beminnelijker dan in den kring zijn huisgezins. Dáár had hij het brandpunt zijner liefde gevestigd, die zich van daar uitbreidde in altijd grooter en wijder kringen, tot dat zij al wat Christen, al wat mensch heet, in haren breeden kreits besloot. Getuigen die Hongaarsche Kerkleeraars, slagtoffers van staatkunde en godsdiensthaat, ter galeistraaf in Napels verwezen! De Onderkoning van Sicilië bereidt den held van Stromboli een vorstelijk onthaal; maar de nevel der smart, die het gelaat van De Ruyter bedekt, wijkt niet op de jubelende welkomstgroot. «Wat vreugde kan ik ik scheppen» — vraagt hij diep bewogen — «uit al de eer die mij geschiedt, zoolang »mijne lieve broeders op de galeijen zuchten?» Zijne bede om hunne bevrijding wordt ingewilligd, en de ellendigen, uit hunne boeijen verlost, zinken aan de voeten huns redders neder, die geen anderen dank van hen begeert, dan dat zij den vrede der Kerk bevorderen, en de namen van Luther en Calvijn voor den eenigen naam van Christus doen vergeten!

Bij de beschouwing van De Ruyters zedelijke hoedanigheden vooral bemoedigt mij de gedachte, dat ik tot hoogschatters en vereerders van dien roem der menschheid spreek, wier geheugen ik slechts behoef te gemoet te komen, om uit den schat hunner eigene herinneringen mijne ruwe schets te voltoojien. Gij brengt ze u gereedelijk voor den geest, die innemende heuschheid, onbekrompene gulhartigheid, beminnelijke vredelievendheid, zeldzame ingetogenheid, en — wat ik bovenal moet noemen — die ongemaakte nederigheid, die al zijne woorden en gedragingen kenmerkten. Ja, de kroon zijner verdiensten was zijne zedigheid. Door Vorsten als om strijd vereerd, met zegeteekenen, waardigheden en onderscheidingen overladen, de wereld door geroemd en gehuldigd, bleef hij dezelfde eenvoudige, nederige man, klein in eigene oogen, slechts groot in die van anderen. Buitenlandsche Edelen, die den wijdvermaarden Vlootvoogd in het magtig Amsterdam wilden bezoeken en naar het paleis van De Ruyter vroegen, traden verbaasd de nederige woning binnen, waar hij in stille rust, aan den soberen disch of in genoegelijken vriendenkout of met het voorlezen uit Gods heilig woord, zijne onbezorgde uren sleet. Moest hij, in de schriftelijke verslagen zijner zeetogten aan 's Lands Overheid, van eene behaalde overwinning gewagen, — en hoe zelden had hij eene nederlaag te berigten! — dan wachtte hij zich wel van de meerdere sterkte der vijandelijke vloot te spreken, maar nooit verzweeg hij 's vijands betoonde flauwhartigheid. Werd hem na een roemrijken strijd de dank van den Prins van Oranje en van de Algemeene Staten voor zijnen heldenmoed en zijn krijgsbeleid toegebracht, dan bekende hij tot zijn leedwezen niet zooveel goeds te hebben verrigt, als hij wel gewenscht had, en voegde er de betuiging bij, dat hij dit bij andere voorkomende gelegenheden zou trachten te verbeteren. De brave man kwam er openlijk voor uit, dat hij geen anderen loon begeerde dan het bewustzijn: ik heb mijn pligt betracht! Het maakte hem zelfs verlegen en bekommerd, als zijne groote verdiensten en bekwaamheden uitbundig geprezen werden. «Zoo ik mij dien lof laat aanleunen» — was dan zijn woord — «mocht God mij soms verlaten.» Ja, hij vernietigde met eigen hand een groot deel zijner aantekeningen, niet willende dat men den lof zijner krijgsbedrijven zou ophalen bij het nageslacht: «hij immers had «niets, God had alles gedaan!»

Ziedaar eene vereeniging van de schoonste en beminnelijkste deugden, waarvan men in de grijze Oudheid te vergeefs een tweede voorbeeld zoekt! En dit bevreedt ons niet. De Ruyter was in een hogere school gevormd, dan de wijdberoemde helden der Oudheid. Het licht der Goddelijke openbaring had zijnen geest bestraald, en het vruchtbaar zaad der reinste hemelleer had diepe wortelen in zijn hart geschoten. De vreeze Gods — de éénige vrees, die een vrij en onafhankelijk man mag kennen — deed hem het pad zijns levens zuiver bewaren, en boezemde hem dien fieren heldenmoed in, die van wijken wist noch wankelen. Nooit gordde hij zich aan ten strijde, zonder eerst zijne knieën te buigen voor Hem, wiens naam is God der legerscharen, en wiens hand de weegschaal houdt van de lotbedeeling der volken. Nooit vlocht de zege hem een nieuwen lauwer om de slapen, of zijn danklied rees

tot Hem omhoog, die de onzekere oorlogskans beslist en wien alleen de eer der overwinning behoort. In het gezigt der vijandelijke vloot verzamelde hij zijne matrozen en soldaten tot des Heeren heilig Avondmaal, om zóó gesterkt den strijd te wagen, en levende of stervende het eigendom des Heeren te zijn. Onder de dreigendste gevaren fluisterde zijn vertrouwen op God hem in: vrees niet; want ik ben met u! Doodelijk gewond en magteloos van het dek gedragen, streed hij nog voor 's Lands vloot met zijne vurige gebeden. Dankbaar en welgemoed nam hij afscheid van zijne dappere spitsbroeders, met weenende oogen en verslagene harten om zijne veege sponde geschaard. Zijne laatste oogeblikken hadden slechts éenen grondtoon, de zucht van den stervenden Aartsvader; op uwe zaligheid wacht ik, o Heer! Den dood, dien hij zoo menigmaal rustig onder de oogen had gezien, verwelkomde hij thans als een bode des vredes; want hij wist, dat het sterven voor den Christen niet anders is dan thuis te komen, voet te zetten op vaderlandschen grond, en in de eeuwige ruste bij zijnen God en Heer te zijn!

Uit de *Inhuldigingsrede van De Ruyters standbeeld.*

VAN HOGENDORP.

Over de Vrijheid van Handel.

Zoo het voor ons tijd is, het verbodstelsel te laten varen, op gevaar van 's lands ondergang, zoo moeten wij nu het liberale stelsel, de vrucht van gevorderde kundigheden, en overeenkomstig met den geest der Eeuwe, beschouwen. Het liberale stelsel laat aan de zaken haren loop, laat de prijzen zich van zelve regelèn door de mededinging van verkoopers en koopers, laat aan die prijzen al derzelve invloed op de ontelbare verrigtingen van het burgerlijke leven; veroorlooft alles ten laagsten prijze in te koopen; betaalt den vreemdeling, die ze aanbrengt, met de voortbrengselen der Nationale nijverheid; vermenigvuldigt en versterkt aldus de banden tusschen de afgelegenste Volken, ten behoeve van allen, en mengt zich nooit in die groote en nuttige gemeenschap naar binnen en buiten, dan om alle hinderpalen te vereffenen, alle zwarigheden te doen verdwijnen. De Regering kan, helaas! niet voorbij, de levendige nijverheid te belemmeren, door belastingen en door de formaliteiten, die derzelve invordering vereischt. Maar hier wijst het liberale stelsel nog de minste rampen aan, ontziat alles, wat het meest ontzien moet worden, en zoo men of hier of daar de nijverheid moet kwetsen, zijn die wonden ten minste niet doodelijk.

Juist de eenvoudigheid van dit stelsel moest het door staatkundige wijshefden doen verachten, die meenden, veel beter te kunnen *handelen*, dan *te laten handelen*; in bijna alle Europesche Regeringen, waar de fleur der *bureaux* zoo veel vermogen heeft, is het liberale stelsel bijna onbekend, en alles strekt tot verbod. Maar voor de minachting der alledaagsche Staatkunde wordt dit stelsel schitterend, door de goedkeuring van verlichte lieden gewroken. Gij kent, Mijne Heeren! de geschriften, sedert vijftig jaren, in Engeland, Frankrijk, Italië, Duitschland, Spanje en Rusland uitgegeven. Zij zijn in uwe handen; zij hebben de staat-

huishoudkunde tot eene wetenschap verheven; en bijna allen verdedigen het liberale stelsel. — Maar dit is theorie, en ik kom tot de praktijk; dit zijn Geleerden, en ik kom op Staatslieden. Hoort in het Britsche Parlement de hoofden der tegenpartijen van het Ministerie, alle de verstandigste leden der beide Kamers. Waarover beklagen zij zich? Over verbodswetten, die zij afkeuren, en in wier plaats zij de vrijheid inroepen.

Slaan wij het oog op Duitschland. De Staatslieden houden zich daar op den duur met die groote onderwerpen bezig, en nog onlangs beantwoordde de Pruisische Vorst Kanselier de overdrevene eischen der fabrikeurs in de Rijnprovincien, door een diep beredeneerd geschrift, om de onregtvaardigheid te doen gevoelen, van het algemeene belang dier Gewesten zelve aan eene eenige klasse van derzelve bewoners op te offeren.

Spanje levert ons het schouwspel van een geheel Ministerie, dat aan de Cortes het liberale stelsel aanbiedt. En welke mannen maken dat Ministerie uit? Zoo deugdzaam als verlicht, hebben zij hun Vaderland tegen den bijkans alvermogenden Vreemdeling verdedigd. Tot loon voor hunne opoffering worden zij in de kerkers van Afrika geworpen. Zij komen zes jaren later daaruit, om hun land te regeren, en dit doen zij met gematigdheid, en zonder schijn of schaduw van wraakzucht. Dergelijke karakters leggen eenig gewigt op de schaal, ten behoeve van het stelsel dat zij omhelsd hebben.

Dringt door tot in het diepste Noorden; dáár laat Keizer Alexander zijne jeugdige broeders, die hem kunnen opvolgen, onderwijs geven. Op zijn bevel leest een uitstekend Hoogleeraar hun eene Staatshuishoudkundige *Cursus* voor. Deze *Cursus* is het liberale stelsel in zijn geheel. De Keizer doet dezelve op zijne kosten drukken, en het werk wordt in zijn geheel bij het Publiek zoo wel opgenomen, dat het te Parijs herdrukt is.

Gij zult mij vragen, Mijne Heeren! of dan Parijs niet meer de uitsluitende zetel van het verbodsstelsel is, van waar het zulke diepe wortelen geschoten heeft, ook op den Nederlandschen grond? Ik heb de eer, hierop aan UEd. Mog. ontkennend te antwoorden. Neen! in het tegenwoordige en oude Ministerie, bij de Kamers, bij het Publiek, overal treft men mannen aan van een verheven doorzicht, die het verbodsstelsel verachten, die zich rondelijk voor het liberale stelsel verklaren, en die de zegepraal van het laatste met meer vertrouwen voorstellen, dan ik ooit gedaan heb?

Welke zijn dan toch de zwarigheden, die zich tegen het liberale stelsel verzetten, en wat belet de Regeringen (hetzij die willekeurig, of vrij zijn), om hetzelfde aan te nemen en in te voeren.

In elken staat in het bijzonder verzetten zich daar tegen plaatselijke belangen door eene soort van verbindtenis. Ieder plaatselijk belang zoekt zich zelve, ten koste van het algemeene, en bekomt den bijstand van alle de andere, doordien het aan elk derzelve eigene ondersteuning belooft. Door deze wederkeerige dienstbetooningen worden alle belangen van elke plaats, door alle plaatsen vereenigd, gedragen. Alleen het belang van 't algemeen wordt vergeten, of liever opgeofferd. In onbepaalde Regeringen dringt deze zamenspanning tot aan het Hof door, en belemmert den Vorst en zijne Ministers. In vrije Regeringen worden alle plaatselijke

belangen regtstreeks in de Nationale Vergaderingen vertegenwoordigd en verdedigd. Zie daar de milde bron van alle zwaarigheden voor ieder land in deszelfs binnenlandsche bestuur.

De onderscheidene Natien ondergaan in hunne handelsbelangen geene mindere zwaarigheden, door den onderling bestaanden nijdver en wantrouwen. Elke Regering vreest de speelbal eener andere, of van alle de andere te zullen worden. *Zij* staat niets toe, uit vrees, dat *haar niet* genoeg toegestaan worde: zij ontvangt geene buitenlandsche goederen en koopwaren, omdat haar, wanneer zij eens liberaal mogt worden, misschien geene gelijke ruimte zou worden gelaten. Bedenkingen van dezen aard doen zelfs mannen van verhevene denkwijs beven; mannen, die de voordeelen van het liberale stelsel, *indien het door alle natien werd aangenomen*, erkennen, en zich alleen aan het verbodstelsel houden uit noodzakelijkheid, om op een' verwerenden voet te blijven, door te doen gelijk anderen. Zonder twijfel zou het voor Europa zeer gelukkig zijn, indien een Congres van Souvereinen kon besluiten, gelijktijdig alle gemeenschap te openen, om aan de nijdverheid den vrijen loop te laten. Doch ondertusschen is er meer dan één middel aan de hand: vooreerst om zich niet meer te verwijderen en tot zich zelve te bepalen; ten andere om elkander van lieverlede te naderen, en zich eene gelukkige toekomst voor te bereiden.

Uit zijne Redevoeringen.

KEMPER.

Verval van Letteren en Kunsten met het verlies van volksbestaan en volkseer.

Het is duizendmaal gezegd, en de ondervinding van alle tijden heeft het gestaafd, dat de ontwikkeling van het genie de voornaamste en onmisbaarste voorwaarde van den bloei der letteren en der kunsten is. Maar hoe laat zich nu aan zulk eene ontwikkeling denken, in eenen staat, door veroveringen aan elkander geklonken? De noodzakelijke tegenwerking der onderdrukte wingewesten moet altijd bij den veroveraar vrees en mistrouwen levendig houden. Hij weet, dat alleen grootere kracht de veër bedwingt, die, bij de minste verligting dezer kracht, tot herneming van haren natuurlijken stand gespannen is; en hoe zou er ontwikkeling van genie bestaan kunnen, waar mistrouwen en achterdocht elk gevoel van eigen waarde, elk blijk van geestkracht als gevaarlijk beschouwt, naspoort en tegenwerkt; waar de vrees, om door iedere stoute gedachte of edele voorstelling zich aan vervolging bloot te geven, elke verheffing verlamt, elke poging ontzenuwt en elke vonk van het inwendig vuur in den Dichter en Kunstenaar uitdooft? — Ja, mijne Hoorders! wij hebben hem gekend en gevoeld, dien dwang, bij welks adem ieder edel denkbeeld, als een bloesem bij de voorjaarskoude, wegstierf. — Wij hebben ze gedragen, die boeijen, welke ons, bij elken stap voorwaarts, belemmerden; en wat Kunstenaar, wat Dichter, wat Redenaar is er, die niet erkennen moet, dat in het eind moedeloosheid en afmatting de laatste inspanningen van kracht zouden vervangen hebben?

Tot eigene, tot oorspronkelijke verheffing, gaat dus alle kracht, bij de vernietiging van het volksbestaan, verloren: maar wat is er nu van de drangmiddelen, de aanmoediging, de ondersteuning van buiten? — Ook hier, mijne Hoorders! zal eene korte beschouwing voldoende zijn om de zaak te voldingen.

Onder de drangmiddelen van buiten behoort zeker wel geen eerder in aanmerking te komen, dan dat van nationalen roem. Geen volk wordt er op de gansche oppervlakte der aarde gevonden, hetwelk hiervoor onverschillig is. De eer van het voorgeslacht en des volks is, bij de onbeschaafde horden zoo wel als bij de verlichtste volken, bijna het dierbaarste, dat zij na den Godsdienst op prijs stellen, ja dat zij niet zelden met den Godsdienst tot één geheel vereenigd hebben. — Belangstelling in die eer gaf het eerste aanwezen aan de Dichtkunst. Zij was het alleen, die HOMERUS en OSSIAN bezielde in het bezingen van ACHILLES en FINGAL, en het vooruitzigt van met onzen Eersten WILLEM en DE RUITER onsterfelijk te zijn bestuurde, meer dan eenig ander denkbeeld, den beitel van DE KEYZER en VERHULST, bij het vormen van het marmer, dat hunne nagedachtenis aan de latere eeuwen moest overbrengen.

Maar wat is nu dit drangmiddel bij een volk, dat zijn bestaan verloren heeft? De vroegere roem der vaderen en des volks is een verwijt, gelijk de voormalige voorspoed het drukkende eener tegenwoordige armoede levendiger voelen doet. De schaamte vindt nieuwen grond tot het ontwijken van onaangename herinneringen, in de achterdochtige wetten des onderdrukkers, voor wien het noemen zelfs van een edeler voorgeslacht gevaarlijk schijnt; en de roem van den Dichter en Kunstenaar kan zich nu alleen hechten aan de verheffing des vreemden overheerschers, dat is, aan de schande van zijn land.

Ja, mijne Hoorders! ook dit hebben wij gezien, ook deze schande hebben wij ondervonden. Gevangenis en vervolging bedreigden hen, die het waagden aan de vereeuwiging te denken der helden, die voor onze vrijheid, en dus ook voor hen en hunne belangen, gevallen waren; maar belooning en aanzien ondersteunde de onteerende roeping, om de schandzuil des gewelds en der overheersching te helpen ontwerpen, waarvan ook de val van ons Vaderland, zonder Gods tusschenkomst, een der hoeksteen zoude geweest zijn.

Lage zucht om den dwingeland te gevallen is het dus, welke de geestdrift der Vaderlandsliefde vervangen zou? Neen, zoo diep vernedert zich de kunst niet. — Den slapenden Leeuw kon een Hollandsch Kunstenaar met zelfsvoldoening op het doek of koper brengen, wijl het denkbeeld zelf van slapen de hoop op ontwaking in zich sloot; maar, indien het mogelijk was, zich met dezelfde geestdrift eene gedenkzuil voor den held des Vaderlands, en een trophé voor den overheerscher te denken, aan wiens zegekar de wapenen van het overheerde Vaderland geklonken zijn, dan, ja dan was het tevens maar een droom, het goede en schoone voor eene en dezelfde zaak te houden.

Doch dit is, dank zij den Hemel, zoo niet. Het belang alleen kan zich leenen tot werktuig van zijne eigene schande, maar het belang alleen heeft nog nimmer eenig meesterstuk voortgebracht, en de laagheid zelve, welke altijd een volk kenschetst, dat eenmaal den hals aan het vreemde

juk gewend heeft, ontnemt tevens aan den roem het vermogen, om de genie tot het scheppen van meesterstukken te verheffen.

Het drangmiddel van roem, en vooral van nationalen roem, zou dus door aanmoediging moeten vervangen worden: maar wat is deze aanmoediging in een' grooten staat voor de meer verwijderde deelen des gebieds? wat kan zij, ook bij de driftigste zucht om kunstbeschermer te zijn of te schijnen, uit den aard der zaak zelve zijn?

Men heeft *Parijs* meer dan eens den tempel der kunsten genoemd, en het is die, zoo men zich slechts over de woorden verstaat; het is die, gelijk *Roue* het was, toen het alle schatten der kunst door roof en plundering in zijnen schoot verzameld had, en geen rijk Romein te vreden was, zoo niet zijn paleis door de vruchten dier rooverijen was opgesierd. — Maar is dit nu ondersteuning der kunst, is dit aanmoediging voor derzelve beoefenaars? Neen, het is de triump eener trotschheid en hebzucht, waarvan de gevolgen op den duur misschien even noodlottig voor de kunstbeoefening zijn, als het Vandalisme der Barbaren, welker woede naderhand die zaamgeroofde meesterstukken te *Rome* vernietigd heeft.

In de hoofdstad toch, welke die schat vereenigt, wordt daardoor eene zucht van slaafsche navolging geboren, die de ontwikkeling van eigen genie in den weg staat; het nawerken van oude meesterstukken vervangt oorspronkelijke voortbrengsels; de opeenstapeling zelve van allerlei kunstwerken verbijstert en ontmoedigt meer, dan zij vormt of opwekt; en hetzelfde tafereel, dat te *Rome* of *Antwerpen* den beschouwer in stille bewondering godsdienstig aan de voeten van het altaar deed vertoeven, en met eerbied zoowel voor den Godsdienst als voor de kunst vervulde, wordt, zonder eenige vrucht, in de bonte rij van meer schitterende stukken, ongenoten over het hoofd gezien, terwijl in de uitgeplunderde landen de wegvoering zelve der stukken, die den kunstenaar naijverig maakten op den roem zijner voorgangers, de kunst door moedeloosheid verlamt, en eindelijk geheel doet ten gronde gaan.

Doch ook hier bevestigt de Geschiedenis der kunst, wat het gezond verstand waarschijnlijk maakt; en met gerustheid kan men vragen, niét alleen of dan een enkel oorspronkelijk Kunstenaar van den eersten rang, te *Rome* de vrucht van deze tallooze opeenstapeling van modellen geweest zij, maar ook vooral wat van *Griekenlands* kunst, na *Rome's* rooftogten, geworden zij.

Uit zijne *Redevoeringen*.

J. BOSSCHA.

De inval der Vlamingen en Brabanders in Holland.

Zoodra was de dag, waarop de wapenstilstand ten einde was geloopt, niet daar, of de Poorters van *Zierikzee*, lang getergd door de tegenwoordigheid der *Vlamingen* op hun eiland, trokken uit naar het naburig Slot *Blodenburg*, vermeesterden het, en joegen de Vlaamsche bezetting over de kling. Toen zonden zij aan *WILLEM*, die eene aanzienlijke magt van Edelen en Poorters te *Schiedam* en *Vlaardingen* bijéén had, het bericht, dat de kans schoon stond, weshalve hij niet aarzelen moest, naar

Zeeland te komen; en den 14 Maart 1304 scheept men over naar *Zieriksee*. De vijand lag in de nabijheid dier stad verschanst, hebbende de omliggende plaatsen met krijgsvolk bezet; en toen men reeds den volgende dag uittrok, om hem in het open veld op te zoeken, vond men hem in eene zoo sterke stelling gelegerd, dat het niet raadzaam werd geoordeeld, hem daarin aan te tasten. Hij weerkeurig, waagde het niet, op de vlakke zich te vertoonen, en de uitdaging aan te nemen, welke hem gedaau werd, om het geluk der wapenen te beproeven. Heer WILLEM, om den moed in zijn leger te meer aan te vuren, rigtte in het gezigt van het vijandelijk leger een Ridderfeest aan, verheffende 48 Hollandsche Edelknaben tot de Ridderlijke waardigheid; en toen, den vijand niet ziende opdagen, trok hij binnen *Zieriksee* terug. Weinige dagen daarna (18 Maart), werd de Hollandsche krijgsmagt voltallig, door de aankomst der Friesche en Utrechtsche troepen, die door eene kloeke houding zich bijzonder onderscheidden, en aangevoerd werden door den Utrechtschen Bisschop GUIJ. Den dag na derzelver aankomst, deed men een aanval op *Bridorp*, alwaar met de bezetting eene capitulatie werd gesloten, volgens welke men van binnen de bakens moest innemen, waarmede de Vlaamsche vloot geseind konde worden, en de aanvallers zich verbonden tot eene wapenschorsing van drie dagen, ten zij de Vlaamsche vloot vroeger kwam opdagen. Dit laatste gebeurde: op den 20 Maart kreeg men te *Zieriksee* berigt, dat de *Vlamingen*, geleid door RENESSE, die met de ligging des lands volkomen bekend was, op *Duiveland* ontscheept waren, en *Schouwen* bedreigden. WILLEM liet derhalve, nog denzelfden dag, een gedeelte van zijn leger inschepen, om post te vatten in het vaarwater tusschen de genoemde eilanden, ten einde den vijand den overtocht te betwisten. Het Hollandsch krijgsvolk, al te driftig, om slaags te raken, had de onvoorzigtigheid, tegen de gegevene bevelen, op *Duiveland* aan wal te gaan, toen de avond reeds gevallen was. Een geveinsde aftogt des vijands vermeerde de vermetelheid der onzen; en in het duistere van den nacht van achteren aangevallen en verrast, ingesloten en in verwarring gebragt, werden zij, bij de ongeregelde drift, waarmede elk de schepen zocht te bereiken, volkomen en deerlijk geslagen. De Utrechtsche Bisschop viel in 's vijands handen, en vele Edelen en Poorters met hem; het getal der gesneuvelen was aanzienlijk, en WILLEM ontkwam ter naauwernood naar *Zieriksee*. Vóór deze stad verscheen den volgende dag GUIJ van *Vlaanderen* met een ander deel zijner vloot; en op den 1 April zeilde hij, na eene genoegzame magt te hebben achtergelaten, om de stad in het oog te houden, naar *Geeroliet*, in het land van *Putten*.

Uitgewekenen, die door vreemde hulp hunne tegenpartij, welke in het Vaderland de overhand behouden heeft, willen bestrijden, zijn gewoon, bij hem, wiens gewapende tusschenkomst zij inroepen, hoog op te geven van den bijval der ingezetenen, en den geringen tegenstand, welchen men te wachten heeft. Ook GUIJ was met deze hoop geveleid, en zij scheen in den beginne niet verijdeld te zullen worden: want toen hij door boden aan de Hollandsche steden het land oepsichte, zwoeren bijna alle hem hulde, en namen de meeste, zonder tegenstand, Vlaamsche bezetting in. Het was echter niet de zucht tot verandering

van gezag, welke deze spoedige omkeering te weeg bragt; maar de schrik over de onverwachte voortgangen des vijands, en de vrees voor de overmagt en de gedane bedreigingen werkten op de vreedzame ingezetenen met zooveel kracht, dat geheel *Holland*, van de *Maas* af tot aan het *Haarlemmerhout* toe, den vijand in handen viel. RENESSE diende den *Flaming* met raad en daad; behendiglijk wist hij allen naar zijne hand te zetten, die bij eene omkeering van zaken eigen voordeel of gezag in het oog hadden: en aan zulke lieden heeft het nimmer in eenige omwenteling ontbroken. Te *Utrecht*, waar twee partijen elkander het gezag betwist hadden, zette hij de onderlinge partij op, om het verloren aanzien te herwinnen. De poging gelukte door een oproer, en RENESSE haalde *Guiz van Vlaanderen* te *Utrecht* binnen. *JAN van Amstel*, zoon van den laatsten *GIJSBRECHT*, en RENESSE's boezemvriend, nam almede de kans waar, om het verloren erfdeel zijner vaderen te herwinnen, en stelde zich weder, ofschoon voor een korten tijd, in het bezit van *Amsterdam*. Behalve de Edelen, die openlijk de Vlaamsche partij waren toegedaan, als de Heeren *van Woerden*, *van Benscoop*, *van der Lede*, had RENESSE verstandhouding met de meeste Heeren in *de Betuwe*. De stroom der vreemde overheersching, welke zich aldus wijd en zijd dreigde uit te breiden, stuitte echter gelukkig op twee steden, *Haarlem* en *Dordrecht*, welke de wijkplaatsen werden van allen, die liever hun erfdeel wilden verlaten, dan eenen vreemden Heer huldigen. Doch *Dordrecht* en het zuidoostelijk gedeelte van *Holland* werden door eenen nieuwen vijand bedreigd. *Guiz*, vreezende, zoo het schijnt, dat hij alleen niet in staat zoude zijn, *Holland* te overweldigen, had *JAN*, Hertog van *Brabant*, aangezet, om een' inval in *Zuid-Holland* te doen. *Waalwijk* was toen de grensstad van het Brabandsch en Hollandsch gebied. Van daar trok de Hertog met eene talrijke krijgsmagt op door de *Lange-Straat*, nam *Geertruidenberg* en *Zevenbergen* — want ook deze steden behoorden tot *Holland* — vechtenderhand in, en naderde *Dordrecht*.

Zoo scheen dan *Holland* den ondergang nabij, en bestemd te zijn tot een wingewest van naburen, of veroordeeld, om door de overwinnaars, als een buit, verdeeld te worden. Hagchelijk tijdsgewricht! Doch de Voorzienigheid waakte: Zij liet het *Nederland* nimmer aan verdedigers ontbreken, zoo dikwijls het die noodig had. Vestigen wij het oog op dat vaartuig, hetwelk daar eenzaam de *Noordzee* instevent, koers houdende noordwaarts langs de Hollandsche kust. Het voert *WITTE van Haamstede*, den Hollandschen *THRASYBULUS*. *WILLEM*, de hoop van het ingenomen Vaderland, bevond zich te *Zierikzee*, afgesloten en onmagtig, om iets van belang te ondernemen. De Vlaamsche vloot lag te *IJsselmonde* en zond hare gewapenden het land in; het Brabandsche leger trok vast voorwaarts op *Dordrecht*. Hoe ver de vijand was doorgedrongen wist men nog niet; en Heer *WITTE* was met eene kleine bende scheep gegaan, om van den staat van zaken kennis te nemen, en hulp te verleenen, waar een handvol volks van eenig nut kon zijn. Te goeder ure landde hij te *Zandvoort*, en vernam daar, hoe ver *Holland* reeds verloren was, en dat de handlangers van het vreemd geweld reeds werkzaam waren, om ook te *Haarlem* en in de omstreken de menigte tot afval te verleiden. Hij achtte het derhalve voorzigtig, eerst te

Haarlem de gemoederen te doen polsen ; doch nauwelijks vernam men daar , dat de zoon van den geliefden en zoo zeer betreurden Graaf (FLORIS V) de voorvaderlijke leeuwbanier aan het Zandvoortsche strand deed wapperen , of het volk stroomde naar de duinen , om hem te begroeten en zich onder zijne vaan te scharen. Onder uitbundige vreugdteekenen der burgerij , trok hij de stad binnen , en vertoonde den lastbrief , waardoor hij gevolmagtigd was , om in naam van Heer WILLEM te handelen. Nog in den morgen van denzelfden dag — het was Zondag , 26 April — werden aan de steden van *Holland* brieven gezonden , om WITTE's komst te melden , en aller gemeenschappelijke deelneming , tot verdrijving der ingedrongen vreemdelingen , uit te noodigen. Reeds den volgenden dag kwamen de antwoorden in , dat de steden gereed waren , zich te ontslaan van den eed , aan den *Flaming* gezworen , dien de nood hun had afgeperst. En inderdaad , wanneer men bedenkt , dat de burgerijen reeds den gezegenden invloed begonnen te ondervinden van de bescherming , haar door het Hollandsche Gravenhuis bewezen ; dat zij FLORIS V als haren weldoener erkenden en bemind hadden , en dat het de tegenstanders waren van dien geliefden Vorst , wier woelingen eene vreemde heerschappij in het land hadden gehaald , dan zal men zich niet zeer verwonderen over de tooverkracht , welke de verschijning van WITTE in *Holland* te weeg bragt. «Was het vreemd,» (want in een zoo bij uitstek dichterlijk onderwerp , mogen wij de taal eens dichters wel gebruiken,)

- » Was het vreemd , zoo , bij 't zien van den Hollandschen Leeuw ,
  - » Dien de *Blinkert* verhief van zijn kruinen ,
- » Jong en oud met triomfen en jubelgeschreeuw
  - » Kwam uit *Haarlem* gestroomd naar de duinen ?
- » Waar hun WITTE verscheen als een gift van omhoog ;
  - » Hij , de zoon van dien FLORIS zoo goedig ,
- » Hij , het beeld van dien Vader in houding en oog ,
  - » En niet min dan zijn Vader kloekmoedig.
- » Toen riep alles «te wapen bij de oude banier !
  - » »Fluks te wapen , gij dapp'ren en vromen !
- » »Ziet uw helper , uw heirvoogd , uw redder is hier.
- » »Ziet , het Hollandsche bloed is gekomen.»
- » En om HAAMSTEDE drong zich de Landzaat bijeen ,
  - » En de bloedige strijd werd gestreden ,
- » En der *Flamingen* hoogmoed verging en verdween ,
  - » Bij het *Manpad* met voeten getreden.» (1)

De overwinning , door WITTE met de Haarlemmers tusschen *Haarlem* en *Hillegom* op de *Flamingen* bevochten , en in de laatste der aangehaalde dichtregelen bedoeld , heeft waarschijnlijk op den 28 April plaats gehad. Te zelfden tijde , of welligt reeds den dag te voren , overvielen de burgers van *Delft* , *Leyden* , *Vlaardingen* en *Schiedam* de Vlaamsche bezettingen en joegen ze uit de steden , waartoe de *Schiedamsche* vrouwen dapper mede hielpen. WITTE kon nu het bij *Manpad* behaalde voordeel

(1) D. J. VAN LENNEP , *Hollandsche Duinsang*.

vervolgen, en als door een' tooverslag, was al het Vlaamsche krijgsvolk uit *Hollands* westelijk gedeelte weggevaagd. Gaf men sedert aan dezen Hollandschen Held den naam van *Geesel der Flamingen* — wij bewonderen niet minder zijn edel karakter en zijne trouw aan den regerende Graaf, in omstandigheden, voor den eezuchtigen'zoo verlokkeude. Hoe gaarne wenschten wij niet, dat de geschiedenis ons zijne lotgevallen en bedrijven vollediger had te boek gesteld!

Doch *Hollands* verlossing was nog niet voltooid. GUIJ en RENESSE waren nog te *Utrecht*; het slot te *Schoonhoven* en dat te *Gouda* werden door de Vlaamschgezinde NIKOLAAS VAN KATS, Vader en Zoon, bezet, en de *Brabanders* belegerden *Dordrecht*. Ware deze stad gevallen — de kans had nog haghelijk gestaan; maar hier werd de verlossing aangebragt door een man, wiens onversaagdheid niet minder roemwaardig is dan het stout bestaan van WITTE, en wien met evenveel regt de naam van *Geesel der Brabanders* toekomt — door Heer NIKOLAAS van Putten.

De toestand van *Dordrecht* was bedenkelijk. Het leger van GUIJ — hoe groot het geweest is, wordt niet gemeld — lag te *Alblasserdam*, en al de plaatsen tusschen *IJsselmonde*, waar de vloot lag, en *Utrechts*, waren in 's vijands magt. Hier was dus *Dordrecht* van het overige *Holland* afgesneden. Ten oosten brandde en blaakte JAN, Heer van der *Iede*, een van RENESSE's vrienden, opligtende al wie zich niet Vlaamschgezind betoonde; en ten zuiden werd de stad bestookt door den Hertog van *Brabant*. Doch binnen dezelve was men in tijds op zijne hoede geweest, en had men omgezien naar een man van beproefde trouw en dapperheid, om de verdediging dër stad op zich te nemen. De keus viel op NIKOLAAS van Putten, een aanzienlijk Baanderheer, die, een vertrouwd vriend van FLORIS V zijnde geweest, sedert altijd ijverig die partij had voorgestaan, welke den tegenstanderen van dien Graaf vijandig was. Hij was daarenboven als een dapper man bekend, en een der hoofdbevelhebbers geweest in den strijd tegen de *West-Friezen* (1299). Hij aanvaardde dan ook gereedelijk het opperbevel, hem door de regering van *Dordrecht* opgedragen, ten einde in naam van den wettigen Graaf de stad tegen allen vijandelijken aanval te verdedigen. Zoodra kreeg hij geen kennis — op welke wijze, is onzeker — van den plotselijken indruk, door WITTE's komst in *Holland* te weeg gebragt, of hij liet de *Dordenaren*, verlangende deel te hebben aan de eer van 's vijands verdrijving, een nadrukkelijken uitval doen op *IJsselmonde* (27 of 28 April). Het geluk begunstigde deze onderneming, en eenige vijandelijke schepen en manschappen vielen in hunne handen. Oogenblikkelijk wendde PUTTEN zich tegen de *Brabanders*, en ondernam een stuk, hetwelk even stout gedacht was, als het stout werd uitgevoerd. Met een goed aantal Dordsche Poorters, gewapend met pieken en kolven, rukt hij uit en trekt, het Brabandsche leger regts latende liggen, den *Grooten Waard* in. De Hertog, vroezeende dat hem dè toevoer zou worden afgesneden van levensmiddelen, waaraan in zijn leger gebrek was, trok onverwijld terug naar *Geertruidenberg*, terwijl PUTTEN met snelheid zijnen togt voortzette naar *Waalwijk*. Vóór dit stadje lag eene schans — een *weer* noemde men het in dien tijd — welke door de *Hollanders* bezet was geweest, maar door de *Brabanders*, bij hunnen togt naar *Geertruiden-*

berg, was vermeesterd. PUTTEN tast de schans aan, neemt die stormenderhand in, overweldigt *Waalwijk* en steekt er den brand in. Het getal der gesneuvelde *Brabanders* wordt door een' Schrijver, die echter geen tijdgenoot van het gebeurde was, op 6000 geschat. PUTTEN zou vervolgens tot 's *Hertozenbosch* zijn voortgerukt, en deze stad met vuurpijlen beschoten hebben; doch dit wordt met reden in twijfel getrokken. Hij had, door den uitval op *IJsselmonde*, *Dordrecht* voor een overval van de *Flamingen* gedekt, en door het verslaan van de *Brabanders* te *Waalwijk*, zich verzekerd van niet in den rug of de zijde te worden aangevallen; zijn doel kon nu geen ander zijn, dan regtstreeks op *Geertruidenberg* aan, den Hertog in deszelfs hoofdkwartier aan te tasten, en dit deed hij. Dan, de *Brabander* was hem te vlug geweest, en reeds voor de zegevierende wapenen der *Hollanders* geweken. De nederlaag der *Flamingen* in *Holland*, en die van zijn eigen volk bij *Waalwijk* vernomen hebbende, had hij ijlings de stad verlaten, even voor dat PUTTEN met zijne *Dordenaren* er vóór kwam. Deze nam nu, zonder tegenstand te ontmoeten, weder bezit van de stad, en trok den volgenden dag (Donderdag 30 April) met zijne dapperen en de verlorene gijzelaars, door de *Brabanders* uit de omliggende plaatsen geligt, maar bij hunnen overhaasten aftog achtergelaten, zegepralend van zijnen driedaagschen togt naar *Dordrecht* terug. Zuid-*Holland* was van de *Brabanders* gezuiverd, en de naam van *NIKOLAAS van Putten* klomk met dien van *WITTE van Haamstede*, als van de verlossers van *Holland* uit de vreemde overheersching.

Uit *Neêrlands Heldendaden te Land*.

J. P. VAN CAPPELLE.

Verkeer van M. Opitz in de Nederlanden.

OPITZ ontmoette HEINSIUS; toen werd bij hem die heilige aandrifft geboren, die in zijne gansche loopbaan tot rigtsnoer van zijnen ijver heeft verstrekt. Waarin bestond de kracht dier betoovering? HEINSIUS was een geleerde van den echten stempel, die al de schuilhoeken van *Griekenland* en *Rome* had onderzocht, en, door het gene hij van daar te voorschijn bragt, de oogen van geheel *Europas* tot zich getrokken. De aanzienlijkste Magten van dit werelddeel boden hem luisterrijke waardigheden aan; liefelijk klonken zijne zangen, zoo wel in de *Vaderlandsche* als in de *Latijnsche* tale. Eene verzameling zijner *Nederduitsche* gedichten werd in den jare 1616 uitgegeven. Hierin zag men zuiverheid en keurigheid van taal met treffelijke schoonheden, van de *Ouden* ontleend en in de hedendaagsche vormen overgebracht, uitblinken. Dit nu was het, waarnaar OPITZ bijzonderlijk streefde, en waartoe hij, in de eerste proeven zijner vorderingen, zijne landgenooten met jeugdige geestdrifft had opgewekt. Hij vond in de gedichten van HEINSIUS duidelijk aanwezig, hetgeen hem donker voor den geest zweefde, het levendig afdruksel zijner eigene begrippen. Ik zie de eerbiedige bewondering, waarmede de ingetogene jongeling dit orakel der wijsheid aanhoorde, en deszelfs raadgevingen zich ten diepste inprente. Deze waren het, die den weg tot zijnen roem baanden. HEINSIUS echter was en bleef het voorwerp, waarop zijne blikken stonden. Hem bestempelde hij in

zijne verzen met de uitgezochteste eertitelen, en beleed openlijk aan zijne medeburgeren, dat zijne vaderlandsche poëzij haar aanwezen onmiddellijk van dit voortreffelijk toonbeeld had ontvangen.....

Hetgeen deze leerling van HEINSIUS hier te lande, inzonderheid bij zijnen grooten Meester, had opgemerkt, werd door hem met oordeel op de taal en letteren van zijn Vaderland toegepast..... OPITZ was diep ingedrongen tot den aard en de wetten zijner Moedersprake. Van daar begon zijne hervorming. *Duitschland* zag voor het eerst in zijne gedichten, hoe de taal des Lands, zoo als zij door LUTHER was veredeld, niet eeniglijk tot de ongebondene voordragt was bepaald, maar haar gebied ook over den geheelen omvang der poëzij uitstrekke. Het zag de woorden van uitheemschen oorsprong verdreven; diegene, welke het kiesch gehoor beleedigen, door andere van betere zamenstelling vervangen; uitdrukkingen en spreekwijzen, van bijzondere gewesten ontleend, ganschelijk vermeden. Het zag in alle vormen der rede de spraakkunde stiptelijk in acht genomen, met zoo veel smaak en oordeel, dat van alles, wat door OPITZ is gebruikt, slechts zeer weinig naderhand is verouderd. Het zag eene geheel nieuwe harmonie in de maat der verzen ontstaan. Het zag ieder denkbeeld met de nette mate van juistheid voorgesteld. Het zag eindelijk met bewondering en innig welgevallen, hoe het der tale niet aan vermogen ontbrak, om de oneindige verscheidenheid van gedachten met de vereischte kleuren in de behagelijkste gedaanten te vertoonen.

OPITZ beproefde meer dan eene dichtsoort. Hij gaf echter eene bijzondere voorkeur aan het leerdicht, en heeft vele oorspronkelijke stukken in dit vak geleverd..... Hij verrijkte zijne moedertaal met de overzetting van vele Hollandsche sonnetten en liederen, door HEINSIUS vervaardigd, met name twee vermaarde lofzangen, den eenen op Bacchus, den anderen op het Hoofd van onzen Godsdienst. Het beroemd leerdicht van HUGO DE GROOT, in de *Loevesteinsche* gevangenis opgesteld, ten titel voerende: *Bewijs van den waren Godsdienst*, werd ook op deze wijze, onder zijn geleide, tot de kennis onzer Duitsche naburen gebracht.....

Wilt gij de voortreffelijkheid van OPITZ, als hervormer van den smaak in *Duitschland*, nog van eene andere zijde leeren kennen, weet dan, dat zijne beginselen grootendeels met die van de kloekste onzer letterhelden overeenstemden. «Natuur baart den Dichter; de kunst voedt hem op,» was de leer door VONDEL beleden; dezelfde waarheid werd door OPITZ den gemoederen zijner landgenooten ingeprent. Verheven was in zijn oog de waarde der poëzij; zij was de oudste vorm der wetenschap; zoo dacht ook HOORT, «dat de wijsheid der vroegste tijden zich niet vernederen konde om door anderen mond dan dien van de poëzij te spreken.» Eenparig oordeelden onze beroemdste voorgangeren, dat de herstelling der poëzij van die der taal eenen aanvang moest nemen; gij weet hoe OPITZ hier over dacht en wat hij heeft gedaan. De Nederlandsche Geleerden hielden de Grieksche en Latijnsche Schrijvers voor de zuiverste bronnen van den goeden smaak, onmisbaar voor den aankomenden Dichter; OPITZ trachtte door zijne welsprekendheid te overreden, dat men vooraf den geest met de kennis der Ouden voedde, eer men als Dichter in zijne moedertaal te voorschijn kwam. «Zal een Dichter,» zegt OPITZ, «van de aarde opstijgen, dan moeten zijne gedachten treffende en

verheven zijn. VONDEL wil, dat hij hemelval en de spraak der Goden spreke. Vers en stijl moesten, naar het begrip van OPITZ, dienen, om de zaken van de aantrekkelijkste zijde voor te stellen; daarom gaf hij zich zoo veel moeite om al wat de maat betreft op goede grondstellingen te vestigen; zoo deelde ook VONDEL de vereischte voorschriften wegens maat en rijm mede; zoo zag MOORT den Italiaan zijne bevallige melodij af, en paste ze toe op de spraak zijns Lands. Dezelfde zucht eindelijk voor de Vaderlandsche poëzij bezielde dit voortreffelijk drietal, schoon op verschillende bodem en in onderscheidene betrekkingen geplaatst; ter waardering en handhaving dier kunst wekten zij hunne landgenooten op, niet alleen bij monde en in hunne zangen, maar ook in opzettelijke geschriften. OPITZ deed zulks met de drift der jongelingschap; MOORT met de kracht van den mannelijken leeftijd; VONDEL met de bedaardheid van den naderenden ouderdom.

Een treffelijk voorbeeld was nu door en in OPITZ gesteld. Op hem vestigden met bewondering hunne oogen zoo velen, te dier tijd, door inwendige aandrift werden genoopt om zich in eenen toon, hooger dan dien van het gewone leven, te uiten. Zoo werd hij stichter eener school, die, onder vele, eenige waardige kweekelingen heeft voortgebracht, en de kennis der Nederlandsche letteren alomme in zijn vaderland verspreid. Het was een kenmerk van de Dichters, die in deze school te voorschijn kwamen, dat zij gevoelig waren voor de poëzij onzer landgenooten. Vele van hen kwamen de gewrochten, die hier ontstonden, persoonlijk in oogenschouw nemen. Die onze taal het best kenden, verrijkten hunne moedertaal met de overzetting van hetgene hen in den schat onzer letteren bijzonderlijk had getroffen. Alle stelden zich de navolging daarvan ten doele.

Dit deed PAUL FLEMMING, door de natuur met uitmuntenden aanleg toegerust, en ganschelijk naar het voorbeeld van OPITZ gevormd. Zijn kortstondig leven werd meestal met reizen doorgebracht. Aan de Hoogeschool te Leyden werd hem de waardigheid van Geneesheer opgedragen. Eene kleine verzameling van Latijnsche gedichten, door hem vervaardigd, zag hier ter stede het licht. In zijne Vaderlandsche poëzij, na zijnen dood aan den dag gebracht, heerscht zichtbaar de geest van zijnen Meester, en worden eenige navolgingen van Nederduitsche Dichtstukken, bepaaldelijk in het vak der minnezangen, aangetroffen.

Omstreeks het midden der zeventiende eeuw, bezocht ANDREAS GRYPHIUS de Vereenigde Gewesten. De geest van OPITZ was in ruime mate tot dezen overgegaan, en eerbied voor onze letteren ten diepste in hem gevestigd. Hier aanschouwde hij met eigene oogen het achtbaar gelaat van den man, die al de drijfvederen der ziel van zijnen voorganger had in beweging gebracht. Hier zag hij, hetgene OPITZ niet was vergund, de majesteit van VONDEL in al hare praal uitblinken. Hier boeide inzonderheid zijnen geest de voorstelling der meesterstukken van dezen verheven Dichter, in het gebouw, door onze stadgenooten ter eere der kunsten gesticht (1). Zoo werd hij de hervormer der Tooneelpoëzij in zijn Vaderland. VONDEL was zijn eenig voorbeeld. De grondstellingen van dezen

(1) Den Amsterdamschen Schouwburg.

omfrent de maat der verzen, de invoering van reijen, de eenheid van daad, plaats en tijd, werden door hem stiptelijk in acht genomen. Alleenlijk bragt hij meer levendigheid in de handeling, en schroomde niet telken reize hoogere wezens in menigte te doen optreden, en gewigtige rollen vervullen. De beschaving en hooge vlugt van VONDEL kon GRYPHIUS niet bereiken; maar het ontbrak hem niet aan poëtisch gevoel, aan rijkdom en stoutheid van verbeelding, om kunstgewrochten te scheppen, die als eerstelingen van deze soort in de Duitsche letterkunde opmerking verdienen.

Wat wonder, dat op deze wijze de eerbied voor de Hollandsche letteren meer en meer veld won op den Duitschen bodem! Vestigt met eenen enkelen opslag het oog op de Dichters, die verder in de schole van OPITZ hebben gebloeid; gij ziet ZINGGREF en HARSDÖRFER, beiden op hunne reizen door den bloei der letteren in deze Gewesten herwaarts gelokt. Zij toonden met der daad, hetgene LUNDT, ROBERTHIN, TSCHERNING, HOMBURG en RIST uitdrukkelijk getuigden, dat zij bij voorkeur putteden uit de bronnen, door onzen landaard geopend. De eerbied van den laatstgemelden voor de Hollandsche Dichters van zijnen tijd ging alle grenzen te buiten, in dier voege, dat zij door hem veel hooger werden geschat, dan zij verdienden. De zucht tot vertaling en navolging van Nederduitsche Gedichten ontaardde, ten laatste, in eene besmetting, en openbaarde zich op dezelfde wijze, als in onze dagen, omgekeerd, al wat op den Duitschen grond wast, kruid en onkruid, om strijd, als ware de welvaart der ingezetenen daaraan verbonden, tot onbegrijpelijk nadeel van den goeden smaak, ter versmoring van oorspronkelijkheid, met vlugge vingers wordt overgezet.

Uit de *Bijdragen tot de Geschiedenis der wetenschappen en letteren in Nederland.*

STUART.

De Gracchussen.

TIBERIUS en CAJUS GRACCHUS waren volle broeders, eigene zonen van TIBERIUS SEMPRONIUS GRACCHUS, die, van *Plebejische* afkomst en de eerste hooge Ambtenaar in zijn geslacht, door zijne uitmuntende verdiensten zich tot de schitterendste waardigheden verheven, tweemaal het *Consulschap* en eens het *Censorschap* bekleed, tweemaal als overwinnend Veldheer gezegepraald, het weêrbarstig *Spanje* aan wijze wetten onderworpen en zich zelve echter nog meer eerbieds door zijne deugden, dan door zijne feiten en waardigheden verworven had. Zijne regtschapenheid, welke in de waardering der verdiensten van anderen geene onderscheiding tusschen *Patriciërs* en *Plebejers* maakte, had hem verzwagerd aan het edelste en roemrijkste huis van *Rome*, en hem in CORNELIA, de dochter van SCIPIO, den overwinnaar van HANNIBAL, eene gade gegeven, wier deugd de Adel van het geheele *Romeinsche* moederschap was. Van de twaalf kinderen, die hij haar bij zijn vroeg verscheiden achterliet, waren deze beide broeders en eene dochter SEMPRONIA, nu reeds aan SCIPIO, den tweeden *Afrikaner*, uitgehuwelijkt, de eenige overgeblevenen.

Hare trouwe en wijze zorg voor de opvoeding dier kinderen rechtvaardigde allezins de keuze, welke de liefde van haren gemaal tusschen de onheilspellende slangen in het huwelijksbed had gedaan. **PTOLEMAEUS**, waarschijnlijk **PHYSCON**, bood haar met zijne hand den rijkstroon van *Egypte* aan, doch zij verkoos het weduwschap boven een' tweeden echt, wiens schijnbare grootheid geene vrouw kon verblinden voor de onwaardigheid eens minnaars, die met geleenden luister en een diep verachtelijk hart eenen echtgenoot wilde vervangen, die zegepralen ten huwelijk had gebracht en het voorbeeld zijner deugden, bij zijn verscheiden, achtergelaten. Naar dit voorbeeld hare kinders vormende, waren dezelve in haar oog de dierbaarste kleinoodiën, wier waarde alle schitterende praal zeer ver te boven ging. Eene *Campaansche* vrouwe, bij haar als gast vertoevende, sprak breed van hare kostbaarheden, en roemde hare sieraden als de schoonste van dien tijd: **CORNELIA**, schoon zij geene mindere praal vertoonen kon, rekte dit ijdel gesnap tot aan de terugkomst harer kinders uit de school, en zeide, toen de deur voor hare lievelingen openging: «zie daar nu mijne juweelen!» Zoo groote moederlijke liefde bij zoo wijze moederlijke zorg hadden zich al vroeg voornamelijk vereenigd tot de uitmuntendste opvoeding van de twee enig overgeblevene zonen, wier edele aard weldra het opmerzkame *Rome* in twijfel bragt, of zij hunnen aanleg tot de voortreffelijkste deugden niet veel meer aan deze opvoeding, dan aan de natuur te danken hadden. Uitgezochte Leermeesters, uit geheel *Griekenland*, onderwezen niet slechts beide onder het zorgvuldige moederlijk toezigt, maar **CORNELIA** zelve, wier begaafdheid voor eene vroegere nakomelingschap, dan de onze, uit hare uitmuntende brieven bleek, bragt veel toe tot de welsprekendheid harer zonen, zoo veel zelfs, dat **CICERO** het hlijkbaar houdt, dat de geest der **GRACCHUSSEN** meer voedsel ter ontwikkeling in de gesprekken harer moeder, dan hun ligchaam in haren schoot had genoten.

Beide verschilden zij, ondanks de natuurlijke gelijkheid door geboorte en door opvoeding, zoo kennelijk door hunnen aard, als doof hunnen ouderdom. Schoon in beide dapperheid, ingetogenheid, milddadigheid welsprekendheid en grootmoedigheid de volmaakt gelijkende geslachts-trekken waren van hun karakter, onderscheidden zich beide nogtans duidelijk in al hun bedrijf en vooral in hun staatsbeleid. Het voorkomen van **TIBERIUS** was minzaam en bedaard, dat van **CAJUS** scherp en heftig. **TIBERIUS** hield zediglijk zijnen stand, wanneer hij tot het volk sprak; **CAJUS** gaf het eerste voorbeeld van meerdere beweging op de spreekplaats, telkens van stand veranderende, en zich onder het spreken van den tabbaard ontslaande. Hunne welsprekendheid zelve drukte volkomen dit verschil hunner karakters uit. Die van **CAJUS** was geweldig en vol van hartstocht; veel zachter en eerwaardiger was die zijns broeders: **TIBERIUS** voerde eenen zuiveren en keurigen stijl, **CAJUS** eenen meer gekunstelden en schitterenden. Beider leefwijze droeg hetzelfde onderscheidend kenmerk. Met anderen vergeleken was **CAJUS** matig en ingetogen, doch, met zijnen broeder gelijkgesteld, scheen hij kostbaar en prachtig. Beider zeden zelve beantwoordden aan dit kennelijk verschil: de een was zachtmoedig en vreedzaam, de ander ongemakkelijk en opbruisend, zoodat hij, in zijne aanspraken zelve, zijns

ondanks, dikwijls tot drift verviel en geheel ophield meester van toon en taal te blijven. Tegen dat zwak, 't welk hij zelf in al dezelfs onberekenbare nadeelen voor eenen Redenaar volmaakt kende, bediende hij zich van het, voor ons allertoonderlingst, middel eens fluitspelers, hetgeen de *Romains* echter minder vreemd was, die hunne tooneelspelers naar den toon en maat des fluitspels hoorden opsnijden. LICINIUS, zijn slaaf, wiens gezond oordeel hij op prijs stelde, volgde hem met zulk een speeltuig voor de scheepssnebben, stond achter hem, terwijl hij sprak, geleidde zijnen toon geregeld, verlaagde denzelven, wanneer hem drift te hoog deed gaan, en verhief hem weder, wanneer hij, bij gebrek aan vuur, te zwak mogt worden; en de onstuimigste gelegenheden zelve deden hem het luisteren naar dit geleide nooit vergeten, het zij hij zelf den Grooten schrik in 't harte joeg, het zij de hoogste nood hem zelve ontzettend dreigde.

CAJUS was negen jaren jonger dan TIBERIUS. Dit deed beider bewegingen aanmerkelijk in tijd verschillen, en brak tevens de kracht van hunne samenwerking, die, volmaakt in tijd vereenigd en door elkanders onderscheidene gaven ondersteund, naar het oordeel van PLUTARCHUS, onoverwinnelijk voor den Raad zou zijn geweest. . . . .

CORNELIA, wier onbeperkte hulde wij de eer onzer geschiedpen achten, verdroeg den jongsten slag (1), die haar hart trof, met eene ziel, zoo groot, dat derzilver eerbied nauwelijks eenige plaats voor medelijden met hare rampen overliet. Op haar landgoed bij *Misenum*, werwaarts zij *Rome*, na den moord van haren TIBERIUS, was ontweken, sloet zij het overschot harer dagen, ook na dezen laatsten ramp, op dezelfde wijze, als toen het *Romeinsche* volk haar het koperen standbeeld oprigtte. Hare uitstekende bekwaamheden en schitterende deugden bezorgden haar tot in den laatsten ouderdom de vriendschap van de voornaamste lieden van haren tijd; hare gastvrijheid bragt *Grieken* en andere geleerden aan hare opene tafel, terwijl Koningen zelve zich even vereed rekenden door de geschenken, welke zij hun zond, als welke zij van hen wel wilde aannemen. Zij verrukte elk harer gemeenzame vrienden zoowel, als elken vreemdeling, die haar kwam zien, wanneer zij het leven van haren vader, de huisselijke deugden van *scipio* den eersten *Afrikaner* verhaalde; maar verstomde elk, wanneer zij, zonder blijk van rouw, ja zonder eenen traan te storten, sprak van hare zoons, derzelfer bedrijf en bitter lot verhaalde, als of zij van oude geschiedenissen gewaagde, en de plaatsen, waar beide vermoord werden, de eerwaardigste grafplaatsen harer dooden noemde. «Sommigen maakten hieruit op,» zegt de menschkundige PLUTARCHUS, «dat de ouderdom of overmaat van rampen haar gevoel verdoofd en haar verstand verstompt had; maar dezulken gevoelden zelve niet, welk een vermogen een edel hart, vertievene opvoeding en deugdzaam wandel den mensch in handen stellen, om alle verslagenheid van geest te verbannen, en dat het goed geluk zeer dikwijls de rechtschapenste deugd overwint, terwijl de deugd, die tegenspoed verduurt, steeds grooter wordt.»

(1) Den dood van CAJUS GRACCHUS.

Deze algemeene waarneming op het menschelijke hart zij nu de maatstaf onzer berekening van de zedelijke waarde eens mans, wien de partijchap als eenen onstuimigen, wraakzuchtigen oproermaker berucht gemaakt, doch wien de onzijdige geschiedenis van zijn bedrijf als eenen voortreffelijken mensch vereeuwigd heeft. CAJUS GRACCHUS, wien de volkomenste aanleg tot alle goed, de onwaardeerbaarste schat eener volmaakte opvoeding, de gelukkigste ontwikkeling van alle vermogens was ten deel gevallen, zag zich door den voorspoed even zwaar, als door den tegen-spoed beproefd, en bleef in beide aan zich zelven gelijk. Hoe lachte hem niet alles toe, wanneer het Volk hem als eenen zending der Goden aanzag, wanneer de Raad zich vleijende naar zijnen raad schikte! Hoe verving de zwartste donderlucht dit schitterend zonnelicht niet, wanneer 's Volks gunst verdween, en hij ambteloos ten doel stond aan eenen gevolmagtigden vijand, wiens gezag gansch Rome tegen hem alleen kon dwingen, en die al dat gezag te zijner verplettering bezigde? In het eene uiterste deed hem de blakende Volksgunst geen voorstel doen, hetgeen het algemeene welzijn niet bedoelde, noch de vleijerij des Raads terugtreden van den minsten stap, dien hij voor het welzijn der Gemeente had gedaan: in het andere uiterste getroostte hij, die krijsroem voor *Numantia* en op *Sardinië* behaalde, zich den schijn van eenen bloodaard, wanneer hem de uiterste noodweer zelfs te dwingen scheen, om burgerbloed te storten. — Zijne eerbaarheid, zijne matigheid, zijne eerlijkheid, zijne moederliefde, zijne broedermin wedervoeren van zijne bitterste vijanden zelve nimmer eenig verwijt. — Zijn eerbied voor de Goden werd slechts verdacht gemaakt, om zijnen invloed te stremmen; maar de partijschap zelve heeft hem daarna nooit als goddeloos durven brandmerken. — Wanneer het Vaderland hem riep, hoorde hij naar geene andere stem, hetzij hem zijne moeder wederhield, hetzij hem zijn eigen hart het lot zijns broeders dreigde. — Wraak mogt een scherpe prikkel zijner bemoeijingen zijn, hij mogt hare voldoening al waarlijk zoet achten; — de leer der vijandmin was toen nog niet gepredikt, hare wet mag in ons oordeel niet terugwerken. — Maar, dat men ons één voorstel, één bedrijf van CAJUS toone, waarin geene andere drijfveer, dan de wraak zou te ontdekken zijn. Niet één kwam er ons voor, hetgeen ons die drijfveer zou hebben doen vermoeden, indien wij den goddeloozen moord zijns dierbaren broeders niet hadden geweten.

Even min, als wij zulk een zelfzoekend beginsel zijner daden opmerkten, scheen ons zijn gansche bedrijf een geheel overdacht en zamenhangend ontwerp ter algemeene staatsverandering te zijn, maar veeleer eene gedeeltelijke hervorming en verbetering in denzelfden burgerstaat te bedoelen. De geheele afscheiding der regterlijke magt van den Raad en derzelver uitsluitende toevoeging aan den Ridderstand, en het voorstel ter onderenmenging der *Centuriën* van de zes onderscheidene burgerklassen konden alleen van zulk eenen algemeenen aard geoordeeld worden: maar het eerste is zoo duister en zoo verschillend opgegeven, en het laatste is zoo onwaarschijnlijk gemaakt, dat het eene noch het andere ons deze algemeene aanmerking kan doen terugnemen.

Schoon de Ridderstand zich sedert zijnen tijd tot een' tweeden staat in de *Romeinsche* burgerij verhief, en uit het bloote krijsmansleven tot

een staatkundig ligchaam werd verbonden, hetgeen zeker evenwigt tuschen den Raad en het Volk had kunnen houden, gevoelde of erkende dezelve echter zoo weinig de waardij dezer verandering, dat wij denzelven, op bevel van OPIMUS, terstond gereed vonden, om met twee gewapende slaven geweld te gebruiken tegen den aanhang van FULVIUS en GRACCHUS. Van dit vreemde verschijnsel, hetwelk onverklaarbaar zijn zou op gronden eener algemeene staatsverandering, door CAJUS bedoeld, en waaraan dit geheele ligchaam deszelfs staatkundig aanzijn en vermogen zou verschuldigd geweest zijn, geeft SALLUSTIUS deze opmerkelijke reden: «Nadat TIBERIUS en CAJUS GRACCHUS 's Volks vrijheid trachteten te herstellen, en het misdrijf van weinigen begonnen ten toon te stellen, namen de Grooten, van eigene schuld bewust en daardoor verlegen gemaakt, nu eens hunne toevlugt bij de Bondgenooten en *Latijnen*, dan eens bij de *Romeinse* Ridders, wien de hoop op lidmaatschap des Raads aan de volkszijde onttrok, en verzetteden zich alzoo tegen de pogingen der GRACCHUSSEN.»

De wijze nu, waarop GRACCHUS, door op zich zelve staande hervormingen, 's Volks vrijheid trachtte te herstellen en eene hand over hand toenemende Regering van weinigen tot de oorspronkelijke gemengde Regering van den Raad en het Volk terug te brengen, kenmerkte zich door eene gematigdheid, welke ons weder evenmin aan eenige toomoosheid van drift, als aan eene zelfzoekende wraakzucht, zou hebben doen denken, indien hij zelf niet achter zich den fluitspeler had gesteld, om den toon zijner redenen te matigen. De Raad mogt hem op de schandelijkste wijze voorgaan in mededinging naar 's Volks gunst: deze onwaardige mededinging zelve kon hem zich zelve zoo ver niet doen vergeten, dat hij daarom heillooze voorstellen op deszelfs voorbeeld deed. En, waar was toch de fluitspeler, om zijne drift te matigen, toen het geweld zijne medeburgers rondom hem nederverelde, toen vijandelijke werpschichten rondom zijn hoofd snorden, en toen echter niemand hem eenen stoot op zijne ontzinde medeburgers zag doen; toen hij, de jonge krijgsgeman, wien *Sardinië* eerbiedigde, den kleinen dolk alleen in 'handen hield, om zich zelve het hart te grieven? Laat dan vrij het hart van CAJUS onstuimig zijn geweest; zijne zonderlinge zorg om dat hart te beheerschen, — deszelfs leidbaarheid onder zijn bedwang naar de toonen eener fluit, — deszelfs proefstuk, om in moordenaars burgers te blijven onderscheiden, waartegen het zelfs geene noodweer bieden wil, dit alles maakt hem sterker in onze oogen, dan hij was, die *Carthago* en *Numantia* verdelgde.

Onverzettelijkheid kon evenmin, als blinde doldriftigheid, in hem veroordeeld worden. Terstond gereed, den Raad te dienen met zijnen raad, toen dezelve hem door vleijerij aan 's Volks zijde wilde onttrekken, was hij ook even bereidvaardig, om op billijken grond in onderhandeling te komen, toen dezelve zijnen doodvijand reeds met volle magt tegen hem had gewapend. Neen, de onverzettelijkheid was bij der Grooten baatzucht te huis, wier onregtvaardige rijkdom meer steunsel gaf aan hunnen tegenstand, dan veroordeelen van geboorte den *Patriciër* ooit te voren tegen den *Plebejer* konden verleenen, hetgeen ook de oorzaak was van den dood der GRACCHUSSEN en anderen, die hun vastspoor drukten. Die onverzettelijkheid, schoon zij de *Oligarchie* vooruitzag, welke

het zekerst voortteeken van den ondergang der Gemeenebesten is, ontzag geen middel, hoe vernederend, heilloos, onregtvaardig, heiligschennig het ook zijn mogt; zij vleide valschelijk; zij waagde alles; zij blies den burgerkrijg, en liet het bloed van duizenden uit wraak alleen langs *Rome's* straten vloeijen; ja tergde haar Godendom, door tempels voor de eensgezindheid op te rigten.

De onverzettelijkheid van CAJUS was eene edele en voorbeeldeloze onvermoeidheid in de uitvoering der genomene Volksbesluiten, wier werking eenen geest vorderde, van welks grootte verscheidene eeuwen naauwelijks eenen voortbrengen. Die geest was het zeldzame geschenk, waarvoor CAJUS de Natuur te danken had, en deszelfs rusteloos gebruik ten edelen, belangeloozen doel des algemeenen welzijns voltooit zijnen lof. CICERO, dien wij reeds zijne welsprekendheid hoorden prijzen, moest eenmaal, gedrongen zijns ondanks door de waarheid, openlijk verklaren: «dat door den raad, de wijsheid en de wetten der GRACCHUSSEN vele deelen van het staatsbewind volmaakt bevestigd waren; en dat C. GRACCHUS inzonderheid niets onbehartigd had gelaten, hetgeen eenig deel aan billijkheid of regt had; terwijl hij liever duizendmaal den bittersten dood zou gestorven zijn, dan ooit een burgerbeul geworden.»

Dit oordeel velde CICERO, schoon hij hem elders, uit partijschap, meer broederminnend, dan vaderlandlievend, en zijnen moordenaar OPIMUS den uitmuntendsten en verdienstelijksten man bij het Gemeenebest noemde. CICERO zelf werd ten aanzien der welsprekendheid door sommigen voor een min bekwaam Redenaar gehouden dan CAJUS, hetgeen AULUS GELLIUS verzekert, die echter zelf dit kunstoordeel afkeurt, en daartoe vergelijkingen van gelijksoortige plaatsen uit beider redevoeringen maakt, welke ons oordeel met het zijne doen instemmen.

Wat er echter zij van den lof zijner welsprekendheid, en hoe veel grond een PLUTARCHUS hebbe, wanneer hij van de beide broeders verklaart, dat een ruimer oorlogsveld hen met de eerste Veldheeren zou gelijk gesteld hebben: de glans van beider burgerlijke braafheid gezuiverd te hebben van de ingeroeste smet des vereeuwigden vooroordeels, en deszelfs oorspronkelijken helschitterenden luister, door de zorgvuldigste opgave hunner staatkundige bedrijven, wedergegeven te hebben, is ons meer waardig, dan eene naauwkeurige berekening van al hunne begaafdheden.

HAAFNER.

Ceilon.

Gij zijt schoon, *Taprobán!* — boven andere eilanden, die den oceaán omgorden — zijt gij schoon! Wijd beroemd zijt gij, in de jaren der vervlogene eeuwen! — Zoo als ik u zag, o! liefelijk eiland! vergeet ik u nooit: uw aandenken is mij als een zachte regen op het dorstige aardrijk, als de verkwikkende dauw des morgenstonds, die op de bebloemde velden nederdaalt.

Zijt van mij gegroet, uit verre gewesten, magtige burg der zee! — gij vruchtbare toepen (*palm- en kokosdreeven*) — gij stille eenzame boschjes, waar de tortelduif hare verliefde klagten uitstort! — gij boomgaarden! die met gulden vruchten prijkt! — gij digte, wilde en wijduitgestrekte wouden, in welke diepste schaduwen ik eens doordrong, — zijt van mij gegroet! Jaren

en zeeën scheiden mij wel van u, scheiden mij van al mijne toenmalige vrienden en bekenden: doch het herdenken aan u,—o bekoorlijk gewest!— en der vermaken en kortstondige gelukzaligheid, die ik in uwen schoot genoot, blijft mij staag bij: nimmer zal ik u vergeten; al mijne gedachten en plannen van geluk zijn vaak op u gevestigd. Als mijn geest door droevige hersenschimmen en zwaarmoedige denkbeelden is beneveld, en mijne ziel, onder den last van opwellende smarten, zich kromt, dan herinner ik mij deze zalige uren van mijn leven, toen jeugdige kracht nog mijne zenuwen spande, en het vlugtige bloed door mijne aderen stroomde; hoe ik vergenoegd eens uwe wilde gewesten, in gezelschap van waarde vrienden, doorkruiste, en met nieuwsgierige en navorschende blikken de geheimen der ontzaggelijke en prachtige wildernis doorzocht.

Bloeiend land! door de natuur met hare rijkste schatten gesierd! waar zij, aan hare vruchtbaarheid overgelaten, de zeldzaamste en verschillendste gewassen voortbrengt!—verrukkelijk gewest, vol mannelijke schoonheid! waar groene heuvelen over lagchende velden zien, en zonnige dalen, tusschen de met bosch bekrante bergen, zich slingeren; waar liefelijke toopen en aangename boschjes van eeuwig groen in bevallige wildheid zich verheffen; priëlen, door de natuur gevormd, en donkere, eenzame gangen, waar de kunst nooit deel aan had; daar, als de zon hare brandendste stralen nederschiet, men naauwelijks eene bevende schemering gewaar wordt, en onder wier verrukkende schaduwen men het heelal vergeet; waar het vermengd en verward concert der glinsterende vogelenscharen in eenen onophoudelijken kring weergalmt; een stage jubel, van den graauwen morgen tot den zinkenden nacht, heerscht; en de lucht door spelende zefirs wordt verkoeld, die tusschen de bladeren ridselen, en op hunne wiekjes de sterkende uitwaseming des kaneels en der aromatische planten, of den verkwikkenden geur van vreemde vruchten en gestadige bloesems verspreiden.—Wijde velden, waar het verrukte oog op de mengeling der heerlijkste verwen dwaalt,—onafzienlijke akkers, met goudgele aren, die onder de ligte vleugelen des winds golven en ruischen,—verzilverde beekjes, die met een vlejend gemurmur over het witte zand voortsnelen, en met hun doorzigtig kristal het heldere blaauw des hemels weërkaatsen, en op welker vlakke dartelende vischjes, door de zon naar boven gelokt, spelen, en zich in den verkwikkenden glans baden,—majestueuze rivieren, waarin de gloeiende robijn fonkelt, en de schemerende opaal deszelfs verwisselende kleuren en vermengde stralen, gelijk het snelschietende noorderlicht, bij de minste beweging, naar de oppervlakte des waters werpt,—diepe aan elkander geketende wanden, en onmetelijke schaduwen, waarover de zon zich vergeefs verheft, en, in spijt van den gloed haars wagens, al haar vuur verliest; waar zich de morgen ver in den dag verlengt, en al de frischheid en koelte van den dageraad behoudt,—hooge bergen, zwanger van edelgesteenten,—mijnen van kristal,—rijke parelbanken,—ontallijke soorten van boomen en gewassen, wier voortteling nimmer door de ongesteldheid van verschillende jaargetijden verhinderd wordt,—heilzame kruiden en genezende planten, door de weldadige natuur in verwilderde bosschen, liefelijke vlakten, en beschaduwde dalen voortgebracht; en die onder verwarde struiken, langs steile oevers, of tusschen onbeklimbare rotsen,

onbekend en ongezien, opgaan en weder verflensen; vele bekend aan den vrijheidminnenden *Faddah* (wilden boschbewoner) en aan de dieren des wouds; en mogelijk onfeilbare hulpmiddelen tegen de scherpste pijlen der duizendhoofdige krankheid. — Deze en meer andere zijn uwe schoonheden en rijkdommen, o onwaardoerbaar eiland! deze zijn uwe aantokkelijkheden, die mijne ziele bekoorden.

Zelfs ook dáár, waar de natuur in ontzaggelijke wildheid woont, zijt gij schoon, in voorwerpen, vreesselijk prachtig. Met diepen eerbied aanschouwt men uwe endooringelijke en duistere wouden, in rijzende hoogte zich onmetelijk verspreidende; deze ongestoorde woonplaats der wilde dieren en verscheurende monsters; deze van ouds door de natuur geplante borstwering der onderdrukte *Singaleezen*; — uwe verwilderde bergen, welker wolkeudragende kruinen de bedwelmde verbeelding alleen in staat is te bereiken; — uwe diepe dalen, die de zon slechts op den middag beschijnt; waarover, met bemost voorhoofd, getakte rotsen hangen, en in welke verdorde wortelen van nedergeplofte boomen zich slingeren; — uwe zwarte afgronden, nooit door den dag verlicht, in welke diepte afgescheurde klippen, die da middernachtelijke storm van hunne grondvesten rukte, uit dik verward kreupelbosch stijgen; — uwe onstuimig afstortende watervallen, die, met wild en douderend geraas, van de steile zijden der rotsen, of langs het uitgeholde gebergte, in het met boschaadjen bezaaide dal storten, en bruisende en schuimende, tusschen de ontbloote wortelen der voor hun geweld buigende en waggelende boomen, heenschieten; — uwe razende bergstroomen, die brullend neder tuimelen; — uwe uitgerekte rivieren, waarvan sommigen door eenzame en vruchtbare woestijnen vloeijen, door steenachtige heiden en zandige vlakten voetrollen, of, door het wijde weefsel van digte struiken, zich moeijelijk eenen weg banen; dan wel, in een naauw bed te zamen gedrongen, stuwende over breede rotsen heen bruisen.

Doch ook gij zijt geene roze zonder doornen; geen edelgesteente zonder vlek. In uwen boezem bevinden zich ook vreesselijke wildernissen, die de verbeelding zelfs vrees te betreden, waar schrik en afgrijzen in duistere hollen woont; verlatene, eenzame streken, die eeuwig in nachtelijke stilte rusten; waar geen geluid eener menschenstem klinkt, indien het niet de wanhopige klagten des ongelukkign reizigers zijn, die, van zijnen weg verdwaald, van zijne reismakkers afgesneden, alleen in dit treurig gewest omdoelt.

Zoodanig zijn de woeste en verschrikkelijke rotsen van *Hewoihat* in het midden eener dorre en onvruchtbare heide gelegen, waar de zon hare brandende stralen op naakte klippen schiet, en eene verstikkende hitte de lucht door den weerschijn ontsteekt; zoodanig zijn de wild door elkander geslingerde bergen van *Cauragahing* en *Welleponahoy*, waar lasten van gescheurde en opeengeworpene klippen, in ongenaakbare wildheid, dreigend omhoog rijzen, en zich over het zwarte dal buigen; waar, van wijd overhangende rotsen, somtijds verschrikkelijke klompen zich door ouderdom of stormwinden afscheuren, en, met doffen weergalm, van uithoek tot uithoek botsende, diep in den klagenden afgrond storten; daar, waar geene geplainde zangers hun nest bouwen, en alleen de gehorende nachtuil, aan den rand eener vreesselijke diepte, slaperig

zit te knikken en elk oogenblik in gevaar van een' wreedten val is; waar, aan het graauwe voorhoofd eener overhellende en hooge rots, de steenadelaar zijne bloedgierige jongen voedt, en de gieren hunne ruischende vleugelen schudden; waar het blazen der bergalangen, uit diepe holen, naar boven stijgt, gelijk het suizen van eenen onderaardschen wind uit het opengeborstene aardrijk; daar zijn spelonken van onmetelijke diepte, die geen straal van daglicht ooit bescheen, en waar een eeuwige koude nacht heerscht; gapende kloven van gespletene rotsen, uit welke geene redding is te hopen; zwarte afgronden, waarvan, met uitpuilende oogen, duizelig, sprakeloos en bleek, de ontzette reiziger terug treedt, als hij, aan den kant des steilen bergs, in de nooit betredene diepte blikk. — Boschduivels wonen daar, in vermoldme boomen, en hun blaffen weërgalmt van verre in de eenzame woestijn; zij verheffen hunne schrikverwekkende stemmen op de winden, en juichen in den middernacht. De verscheurende dieren vlugten in hunne holen en beven; de vogelen ontwaken verschrikt uit hunnen slaap; verward fladderen ze rond, tusschen de takken der boomen; de nachtuil zelf keert snellijk terug, naar de klove der rots; en de dwalende vledermuis vliedt verre weg en verlaat haar verblijf voor altoos; stilte en schrik heerschen rondom, als het afgrijsselijk geluid, gelijk een bliksem, van de eene plaats naar de andere schiet, en zich; dan op eenige mijlen ver verwijderden afstand doet hooren, en dan weder een oogenblik daarna, onder de voeten van den ongelukkige schijnt voort te komen, dien zijn kwaadaardig noodlot in deze woeste streken voerde; — ijzend springt hij terug, zijnen haren rijzen op zijn ongelukkig hoofd, als de pennen van een getergd stekelvarken; aan alle kanten breekt het klamme zweet uit zijn bevend ligchaam; nog lang snaakt zijn benaauwd hart naar lucht, en angstig zucht hij om den dag.

En uwe verwassene wouden, waar geen zonnestraal ooit doordrong, en alleen een flauwe dag, eene duistere, doodsche schemering heerscht; deze woeste woning des afgrijzens, deze akelige wildernissen, waar treurigheid den looden scepeter zwaait, waar het bleeke stilzwijgen tusschen de boomen sluipt, en den dorren vinger op de lippen drukt; waar, tusschen verwarde struiken, een treurige zwerm van eenzame vogels zwaarmoedig rondvliegt en hun gezang vergeten; de droevige nachtuil alleen, met klagend geschreeuw en verhaaste snikken, hare smarte zucht, en trossen van vledermuizen, hare lederen vlerken in knoopen te zamen gelagen, aan de takken der boomen hangen: — in deze dompige wouden blaast geen verfrisschende wind; een huiverige en verderfelijke damp rijst uit drabbige poelen, de woonplaats van walgelijk en giftig gewormte; treurige en modderige beken schuiven langzaam tusschen bemoste en half verrotte stammen; daar is het geliefkoosd verblijf der afschuwelijke gehorende spin, die, met rollende oogen, op den groenen kikvorsch loert. — De verdwaalde reiziger, die zijn verloren pad zoekt, zinkt tot aan de knieën in eenen stinkenden en gistenden poel; en terwijl hij met de handen de menigvuldige takken der boomen en klimöpranken, die hem het gezicht belemmeren, verwijdert, regenen honderden van bloedgierige *Gandis's*, *Mangai's*, en andere bijtende en giftige insekten op hem neder, en vervullen zijn vermoeid ligchaam met brandende smarten. —

Uit de *Reise te voet door het eiland Ceilon.*

VAN HEMERT.

Gondar op krukken.

De Inwoners eener groote Stad allen op krukken te zien gaan, is een gezigt, hetwelk bijna niet nalaten kan gelach te verwekken, en eenen *ongekrukten* aanschouwer nieuwsgierig te maken, om de reden van zulk een verschijnsel te verstaan.

Zoo ging het Doctor *Ralph*, toen hij te *Gondar*, de Hoofdstad van *Habesch*, kwam, waar hij zich eenigen tijd wilde ophouden, gelijk hij in de beschrijving van dat Rijk verhaalt.

Groot en klein — alles liep te *Gondar* op krukken. Dit vreemde gezigt trof den Doctor geweldiglijk. Bij zijne eerste intrede in de Stad, meende hij, dat het slechts kortswijl was; doch welhaast werd hij van deze dwaling genezen; en hij vernam, dat de menschen, te *Gondar*, nooit anders, dan op krukken, liepen. Zijn dan, vroeg hij verwonderd, de menschen hier, allen te gader, kreupel? Neen! was het antwoord, zij zijn niet kreupel. Althans zij komen, gezond van lijf en leden, ter wereld, even als de andere menschen: doch, zoo haast de kinderen loopen leeren, worden hun, door de ouderen, krukken gegeven, welken zij nimmer wegwerpen. Maar, hernam *Ralph*, waar toe toch deze voorzorg? Wil men dan hier wijzer zijn, dan de Natuur, die den mensch twee beenen geeft om daar op te gaan? De man, wien hij deze vraag deed, was met het antwoord eenigzins verlegen en verwees den Doctor naar een' ander, die den naam had van zeer geleerd te wezen. Deze poogde aan *Ralph* te beduiden, hoe onontbeerlijk de krukken zijn, om aan geen gevaar van vallen blootgesteld te wezen. Hij beriep zich, tot dat einde, op de oude overleveringen zijns Volks, en sprak van een' zeker man, dien hij zijnen Stamvader noemde, wiens beenen, zoo hij zeide, bij uitstek stevig geweest waren, en die echter, eer hij nog op krukken gong, wel degelijk gevallen was. *Ralph* verzekerde, daartegen, dat hij verscheiden krukkeloze menschen kende, die, na hunne kindsche dagen, nog nimmer, op eene aanmerkelijke wijze, gevallen waren: dat althans dit gevaar zeer gering, en al vast niet groot genoeg was, om, ter afweringe van hetzelfde, de natuur door de kunst te verstommelen; en dat men, in allen geval, ook op krukken kon uitglijden, en armen of beenen breken. Kortom, *Ralph* kon het met den Galeerden niet eens worden, en elk bleef bij zijn vorig gevoelen.

De gewoonte is 's menschen tweede natuur. Zoo was het ook, in dit opzigt, met de Inwoners van *Gondar* gelegen. Eenmaal aan de krukken gewoon, beschouwden zij nu dezelve als een wezenlijk bestanddeel van elk braaf mensch, en als een onontbeerlijk hulpmiddel om, in het gaan, niet te vallen. Dit hun vooroordeel was zoo diep geworteld, dat zij eenen mensch, die geene krukken droeg, niet verdragen konden, ja zelfs vijandlijk behandelden: weshalven zij slechts zelden eenen krukkelozen te zien kregen, dewijl niemand der naburen het ligtelijk waagde, om op *gondarschen* bodem, zonder krukken, te verschijnen: ten einde niet aan beschimpingen en mishandelingen van groot en klein Gemeen te worden prijs gegeven.

Ralph echter waagde het, dit te doen. Misschien wel had men vergeten, hem van deze gewoonte tijdiglijk kennis te geven. Althans hij was, zonder krukken, in de Stad gekomen. Zoo vreemd hij te kijken stond, even zoo vreemd werd hij door een' iegelijk aangekeken. Jong en Oud liep uit, en gaapte hem aan, als of hij een zeldzaam dier ware. Terwijl hij met dien Geleerden, op de straat, had staan praten, was er reeds een hoop Volks rondom hem vergaderd, om te letten op de beweging van zijne beenen, hoe hij namelijk dezelve, zonder krukken, zou voortzetten. Met moeite drong hij, door deze menigte henen, en geraakte eindelijk in eene herberg, waar *de gouden kruk*, op een uithangbord, geschilderd stond.

Het gerucht, aangaande de aankomst van eenen Vreemdling zonder krukken, die zijnen intrek in *de gouden kruk* genomen had, verspreidde zich al spoediglijk door de geheele Stad. Couranten, Nieuwsposten, allerlei papieren gewaagden van dit verschijnsel. Elk wilde dezen man zien, en altijd stond er, ten minste in de eerste dagen, een hoop nieuwsgierigen, voor *de gouden kruk*, op hem te wachten.

Toen de Geleerden van *Gondar* de aankomst van *Ralph* vernomen hadden, begonnen zij wel haast over hem te *philosopheren*, ja zelfs twist-schriften te schrijven. De eene twijfelde, of hij wel een *mensch* ware en niet veeleer t' huis behoorde onder het geslacht der *open*. Een ander beweerde, dat hij waarschijnlijk een *afgevallen engel* zoude wezen. De meesten echter hielden hem voor een mensch van eene *geheel bijzondere soort*. Terwijl de Geleerden dus over hem twisteden, hield de groote hoop Ongeleerden hem voor het geene hij werkelijk was, te weten voor een *gewoon mensch*, doch die — zonderbaar genoeg! — *geene krukken gebruikte*.

Onder de Geestlijken van *Gondar*, waren eenige mannen, die van het bijgeloof omtrent de krukken eenigzins genezen waren. Doch het getal van dezen was verre het kleinste. De meesten ijverden voor de noodzaaklijkheid van krukkengebruik, zoo driftiglijk, als of er het welzijn van het gansche *Habesch* van afhong. Van deze laatsten vooral had Doctor *Ralph* veel te lijden. Eerst strooiden zij onder het Volk uit, dat hij geen *mensch* was, maar een *duivel*, aan wien slechts de bokkenpooten ontbraken. Vervolgens, van het tegendeel overtuigd geworden zijnde, verzekerden zij, dat hij ten minste een zeer slecht mensch, een vermetel schepsel — was, en in de Stad niet behoorde geduld te worden, dewijl hij op eigen beenen, zonder krukken, gong. «Eén van beiden, zeiden zij, die Vreemdling moet *Gondar* ruimen, of hij moet toelaten, dat men hem de krukken onder de armen binde. In de Staten van den grooten *Nagusch*, mag zich geen krukkeloze nestelen. Wij, Priesters van *Vishnou*, vinden ons verplicht daar voor te waken. Het belaag zoo wel onzer Kerk, als ook van den Staat zelven, vordert dit van ons.» — Ook onder de Regtsgeleerden, waren eenige, uit staatkunde, van hetzelfde begrip. — Zelfs verklaarde zich een enkele Geneeskundige voor de krukken, om reden, dat dezelve, zoo men meende, de gezondheid bevorderen, en eene al te groote inspanning der spieren en zenuwen, en daar uit lgtlijk ontstaande afmatting, voorkomen.

Op zekeren tijd, na dat *Ralph* reeds eenige weken te *Gondar* had doorgebracht, en men hem meermalen vergeefs getracht had, krukken onder

de armen vast te maken, had hij eindelijk de onvoorzigtigheid, om zich, in het openbaar, tegen de krukken uit te laten, en te vermanen, om toch de krukken weg te werpen, als een onnatuurlijk en noodloos werktuig, waardoor het vrije gebruik der ledematen gehinderd werd. «Neemt, sprak hij, er zelve de proef van. Ik verzeker U, dat gij, binnen kort, zoo goed als ik, zonder krukken, zult kunnen loopen.»

Deze woorden werkten zeer tot *Ralph's* nadeel, toen zij bekend raakten. De haat tegen hem vermeerde, inzonderheid toen hij een klein opstel, over dit onderwerp, in 't licht gaf. Staatkundigen en Priesters vereenigden zich, om hem, als een gevaarlijk schepsel, uit den weg te ruimen. — Arme *Ralph*! Gij hebt in een wespennest gestoken; en dit doet men niet straffeloos!

Het duurde niet lang, of de Doctor werd bij den kop gevat, en in een' donkeren kerker geworpen. Men stelde hem voor, om binnen eenen bepaalden tijd het geschrevene openlijk te herroepen, of anders zijne straf op het schavot te ontvangen.

Nu begon *Ralph* in te zien, hoe dwaas het zij, in het Land der krukken, krukkeloos te willen loopen. Zal ik nu, zeide hij tot zich zelve, in dit krukkenland, een martelaar worden voor het gezond verstand? Neen, dit nooit! *Mundus vult decipi: decipiatur ergo* (de wereld wil bedrogen worden; zij worde dus bedrogen). Geef mij krukken, riep hij, om daarop te loopen; geef schrijfgereedschap, en ik zal alles herroepen. Ik zie nu duidelyk, dat men hier, zonder krukken, niet kan voortkomen. Welaa! krukken, krukken, zeg ik. Wél moeten zij varen, die de krukken voorstaan!

Binnen weinig tijds, kwamen de krukken te voorschijn, die men *Ralph* onder de armen bond; en nu herriep hij zijn geschrijf, gelijk men van hem begeerde.

Dit alles verrigt en bekend geworden zijnde, juichte de gansche Stad; en een ieder, inzonderheid de heilige Priesterschaar, sprak tot lof van den nieuwbekeerden. *Ralph* zelve maakte, bij deze gelegenheid, een liedekje, vol van de fijnste ironie, hetwelk, tot zijn geluk, slechts door weinigen begrepen werd. Het Gemeen vond het liedekje zeer fraai; en *Gondar's* straatzangsters, die de bekering van Doctor *Ralph* allerwegen rondriepen, zongen hetzelfde op alle hoeken der straten. De Geestelijken namen *Ralph* nu in hun bijzonder opzigt, om hem in 't gebruik der krukken te onderwijzen. *Ralph* maakte groote vorderingen. Echter kostte hem het twaalfmaal in de rondte slingeren, na drie schreden vooruit gedaan te hebben, veel moeite, eer hij eenige vaardigheid in deze kunst gekregen had; en hij beweerde wel eens, zediglyk, tegen een vertrouwden Vriend, dat de krukkengang, in der daad, niet zeer gemakkelijk is.

Zoo haast hij kon, vertrok *Ralph* uit *Gondar*, na zijne schuldeischers betaald te hebben. Op krukken gong hij de Stad uit, onder de toejuiching der menigte, die hem, te voren, toen hij op zijne beenen gong, verfoeid had.

LOOSJES.

Maurits Lijslager en Milton in Zwitserland.

Na nog twee dagen te *Bern* vertoefd te hebben, vervolgde *LIJSLAGER* met den Engelschman zijne reis naar *Lucerne*, eene vrij groote doch

niet zeer bevolkte stad, maar die zich voortreffelijk, vooral aan de zijde van het *Lucerner Meer*, opdoet. — Een zeer oude toren vertoont zich op eenen kleinen afstand, van welken de Lucerners verhalen, dat hij eene soort van vuurbaken geweest zou zijn, waarvan de stad *Lucerne* haren naam ontleende. LIJNSLAGER en de Engelschman, hoezeer zij zich vermaakten met de uitmuntende verscheidenheid van gezigten, welke *Lucerne* aan hen opleverde, waren bijzonder begeerig, om den *Rigiberg* te bestijgen; en dadelijk ondernamen zij daags na hunne aankomst te *Lucerne* bij het uitmuntendste weder, dat zich denken laat, van een' gids verzeld, het beklimmen van dat hoog gebergte, dat zich duizende voeten boven de oppervlakte van het *Lucerner Meer* verheft. Schoon hier en daar het klimmen moeilijk viel, vonden zij eene groote vergoeding in de afwisselende trotsche gezigten en de zuivere lucht der bergen. «O,» zeide de Engelschman, terwijl zij eenige oogenblikken in het korte gras der *Alpen* uitrustten, «o, zoo wenschte ik altijd te moede te zijn. Veel verschilt het hier van de sombere, dompige straten van *Londen*.» — «Ja ook veel,» hervatte LIJNSLAGER, «van de lucht, welke zoo dikwerf in mijn vaderland met dikke nevelen bezet is, en het ligchaam als ter nederdrukt.»

De Engelschman. Het zou mij niet verwonderen, al nam de geest hier eene hoogere vlugt, dan immer in lagere dalen; o eene Godsdienstige stemming overmeestert mijne ziel!

MAURITS LIJNSLAGER. Zouden niet daarom de heilige mannen en profeten dikwerf de toppen der bergen beklommen hebben, om als het ware nader aan de Godheid, met ruimer harten, God te eerbiedigen en te aanbidden.

Zoo spraken zij, toen eensklaps hun gesprek gestoord werd door het geluid van de koehoornen, die door het gebergte klonken, en waarna zich de veehoeders met hunne kudden vertoonden. — «o Dat lied der koeherders, dat klinkt zoo aangenaam in de ooren van Zwitsers,» zeide de gids tegen de twee reizigers; «er is geen schooner lied in de wereld — hoort, hoe aangenaam splende zijn de toonen.» — Nu verzocht LIJNSLAGER, schoon deze het verrukkende er niet in kon bespeuren, dat hij hem het lied eens voor zou zingen. Gaarne voldeed de jongeling aan dat verzoek, en de tranen stonden in zijne oogen onder het zingen, schoon het lied bijna alleen uit klanken bestaat. Welluidend klonk deze zang over de bergen — en nu zette men den togt op den *Rigiberg* voort. Op deszelfs top gekomen, sloegen zij met eenen stillen eerbied de oogen rond, en een groot gedeelte van *Zwitserland* lag voor de verbaasde reizigers uitgestrekt; zij zagen op hetzelfde neder als op eene ontronde lankaart, daar alle de voorwerpen, door de beklommen hoogte, hoe helder, zich klein vertoonden aan hunne oogen. Verrukking en verbazing grepen beide aan, en in stille bewondering beschouwden zij de ontzettende groote klompen steen, welke onder hunne voeten als verzonken lagen; onbewegelijk staarde vooral de jeugdige Engelschman op eene duistere streek. De handen van LIJNSLAGER vattende, zeide hij: «Zie daar, zie daar den ingang van het rijk der schimmen, zoo uitmuntend door VIRGILIUS beschreven. Ja, ik zie dunkt mij, AENEAS met de *Sibylla* langs die kronkelende donkere paden in den afgrond neder-

dalen. o Zijt, zijt gij ook een vriend der dichtkunst — beoefent gij ook die schoone kunst? — «Ik ben,» zeide MAURITS, «een vriend van dezelve, maar beoefen die niet.» «Hier,» zeide de Engelschman, «moet elke gevoelige ziel dichter worden. Ja, mijne geheele ziel is op dit oogenblik poëzij . . . o, ik zie de schepping als voor mijne voeten uit de duisternis van den chaos oprijzen. De bergen steken hunne steile toppen naar boven, bekleed met eeuwige sneeuw; de rivieren vloeijen nog als kleine stroomen, om zich over den geheelen aardbol uit te breiden. — Wij zijn den troon der scheppende Almagt genaderd.» MAURITS hoorde met ontzetting zijnen reisgenoot spreken, doch zijne verwondering zou minder geweest zijn, indien hij toen had kunnen weten, dat deze jonge Engelschman niemand anders was, dan de daarna zoo beroemd geworden MILTON, die, onder de aanschouwing der groote groote en verhevene natuur, den schat van groote gedachten en stoute beelden opzamelde, welke naderhand zijne dichtstukken, en bovenal zijn *Paradijs verloren* bezielde. «Waar ligt nu,» vroeg MAURITS, gedachtig aan zijne twee Zwitserse reisgenooten, die hem gezegd hadden, in eene hut nabij de kapel van TELL te wonen, «waar ligt *Ausnacht*?» «Ik zal u den weg wijzen,» zeide de gids, «o ik ken dien ouden man, die dicht bij TELLS kapel woont, zeer wel. Hij moet sedert twee dagen te huis gekomen zijn van *Lausanne*. 't Is nog een afstammeling van WILLEM TELL.» «Wij kennen hem ook,» zeide MAURITS, «breng ons bij dien man.» LIJNSLAGER en MILTON volgden nu de voetstappen van hunnen leidzman, schoon zij beide met bijna onwederstaanbaren tegenzin den top van den *Rigiberg* verlieten, waar zij afscheid namen van een zoo heerlijk tooneel der natuur, als zij misschien nimmer weder zouden aanschouwen. — Langs een slingerenden weg daalden zij nu af, en bereikten weldra *Ausnacht*. — «Hier woonde eenmaal,» zeide de gids, «die vervloekte GESLER.»

MILTON. Gij maakt u zeer driftig, jongman.

De Gids. Ik zou geen eerlijk Zwitser zijn, als ik mij niet driftig maakte, bij het noemen van een' man, die het er op toegelegd had, om ons eenvoudige Zwitsers van onzen dierbaarsten schat, de vrijheid, te berooven.

MILTON. Eer zij uw hart.

MAURITS LIJNSLAGER. De Koningen en Vorsten worden toch zeer slecht bediend, wanneer zij aan volken, dien de vrijheidsliefde in merg en gebeente zit, Landvoogden zenden, die geweldenaars zijn. Immers was ons land zeker nog aan de Spaansche kroon gehecht, als de Koning van *Spanje* eenen anderen Landvoogd als den Hertog van ALVA gezonden had — en o hoe diep deelen zij door zulke slechte voorwerpen in den haat, hunnen Landvoogden, die hen vertegenwoordigen, toegedragen. Even min als deze jongeling den naam van GESLER met bedaardheid kan uitspreken, kan een echt Hollander zonder verfoeijing den naam van den Hertog van ALVA noemen. Alles, wat maar strekken kan om de zoodanigen hatelijk te maken, wordt in het werk gesteld. Zelfs om den kinderen haat tegen deszelfs nagedachtenis in te boezemen, is in eene der kerken van mijn vaderland een afgrijsselijke kop opgehangen, die met touwtjes kan bewogen worden, waardoor dezelve dan

het voorkomen heeft van te leven, en eene nog akeliger gedaante aanneemt. Men verhaalt dan den kinderen, dat dit *de kop van den Hertog van ALVA* is, en van dat oogenblik af hebben zij geen ander denkbeeld van hem, dan van alles wat afgrijselijk is. Om hem te vernederen, noemt men ook de groote palen *Ducalen*, die, door vier of zes anderen ondersteund, in diepe wateren staan, geschikt, om groote scheepstouwen om vast te slaan, en, op een' afstand gezien, eenigzins de gedaante hebben van een mager menschenhoofd, dat uit een' Spaanschen mantel steekt, terwijl dit ondertusschen voorwerpen zijn, die met geene achtting behandeld en geheel niet ontzien worden.

Zoo sprekende, daar ook MILTON, op eenen scherpen toon, over die slechte dienaren der Vorsten sprak, waren zij tot de hut van den eerwaardigen oude genaderd. « Daar zijn wij nu, vader! » zeide LIJNSLAGER. « Wij houden woord, dat ziet gij. » — WERNER (want zoo was des grijaards naam) heette hun met een' hartelijken handdruk welkom, en bood LIJNSLAGER en MILTON aan zijne vrouw en kinderen aan, als hanne gasten; zeer eenvoudig maar overvloedig was de maaltijd, bestaande uit eenige groenten en een stuk rundvleesch. Ook onthaalde hij hen op eenige verkwikkende glazen wijn, welke hun bovenal uitnsmend smaakten, daar het beklauteren van den *Rigiberg* hun ongemeenen dorst veroorzaakt had. Vrolijk en gulhartig waren de gesprekken. « Straks zullen wij naar de kapel van TELL gaan, » zeide vader WERNER, « maar eerst moet mijne WILHELMINA het lied zingen, vervaardigd bij het laatste Eeuwfeest der Zwitsersche vrijheid te *Bern*; dan raken wij regt in den toon, om die kapel te gaan bezigtigen. WILHELMINA voldeed daaraan zeer gaarne — en toen zij geëindigd had, zeide vader WERNER tot zijne gasten: « Komt nu, met een warm hart naar de kapel, ter zijner gedachtenis opgericht... » En nu bragt hij LIJNSLAGER en MILTON op een' kleinen afstand van zijn huis, bij eene eenvoudige en door de jaren eerwaardige kapel. « Hier staan wij op de plaats, » zeide vader WERNER, « hier staan wij op de plaats, waar WILLEM TELL den verdrukker GSELER met zijnen pijl sneven deed. Ziet daar boven den omgang van de kapel staat het geheele geval duidelijk afgebeeld. » « Kijk, kijk, » zeide een knaap van vijf jaren, zijnde het jongste kind uit zijn huwelijk, « hoe of die schelm daar van zijn paard tuimelt. » « Zoo jong nog, » zeide WERNER, met een blijkbaar zielsgenoegen, « zoo jong nog, Heeren, en nu weet hij al van die geschiedenis, welke trouwens elke serlijke Zwitser kennen moet. » LIJNSLAGER zag MILTON aan, en de laatste kon zich niet bedwingen van LIJNSLAGER toe te voegen: « Praalgraven bij praalgraven van Pausen, Keizers en Koningen heb ik gezien en bewonderd, maar met de bewondering als kunststukken, waaraan zich het vernuft der kunstenaars had uitgeput — die bewondering was koel, doch hoe wordt mijn gevoel opgewekt, hoe hevig slaat mijn hart bij dit heiligdom der Zwitsersche vrijheid! — Ja, LIJNSLAGER! gij hebt ook die trotsche eereenaalden gezien; gij hebt mij verhaald, dat gij te *Livorno* het gedenkteeken van COSMUS gezien hebt, dat door vier slaven ondersteund wordt; maar zeg mij, hebt gij, hoe veel kunst daaraan besteed is, bij de beschouwing van hetzelfde wel iets van dat gevoeld, hetwelk u deze eenvoudige kapel inboezemt; zijt gij bij de fraaiste schilderijen van

TITIAAN dat gevoel ontwaar geworden , dat u deze zoo eenvoudige schilderij inboezemt... o De grond, waarop een verdrukte zijnen verdrukker nedervelt, is heilig, als die daad de grondslag is der verlossing van een geheel volk, dat, nog drie eeuwen daarna, waardig zijn zou, uit ketenen, waaronder zijne vaders gebogen gingen, zoo eenig dwingeland het weder in zijne vrije gebergten bestookte, verlost te worden!

LIJNSLAGER. Regt zoo, Mijnheer! — Hetzelfde gevoel ik duidelijk, en misschien te duidelijker, omdat in ons land, dat maar even de Spaansche dwingelandij ontkomen is, alle harten nog met den diepsten eerbied vervuld zijn voor allen, die het hunne toegebracht hebben, om het vaderland te verlossen. Hoe veel belang stelt men immers niet in de eenvoudigste oudheden, die maar eenige betrekking hebben tot heugelijke gebeurtenissen, welke in die dagen hebben plaats gegrepen. Weinige jaren geleden, was ik met mijne ouders te *Leyden*. Gij zult weten, welk een bang beleg die stad heeft doorgestaan: maar hoe zij eindelijk gelukkig ontzet werd. — Nooit zal ik vergeten, met welk eene verrukking onze vrienden, bij welke wij te huis waren, ons te *Noordwijk* het graf lieten zien van den grooten VAN DER DOES, die in dat beleg het bevel over de burgers gevoerd had; met welk een' diepen eerbied zij ons de grafzerk vertoonden, waaronder vader VAN DER WERF, zoo noemden zij hem, die, als burgemeester dier stad, in dat beleg zijn eigen ligchaam aan de burgers ten spijs had aangeboden, begraven lag. — Ja, zij lieten niet af, of wij moesten den pot zien, welke nog met spijs in eene der vijandelijke tenten gevonden was, toen men van voor de stad moest opbreken, en die als eene dierbare antiquiteit bewaard werd. Dit zal misschien aan hen, die geen gevoel hebben voor hun vaderland of zijne onafhankelijkheid, belagchelijk schijnen, maar ik heb van mijn' vader geleerd, dat zij, die tranen bespotten kunnen, welke een edel hart stort bij de gedachtenis van brave mannen en groote gebeurtenissen, die zijn vaderland gelukkig en vrij gemaakt hebben, de verachting van alle eerlijke lieden verdienen.

WERNER. (*Na met verrukking hen te hebben aangezien.*) Gij spreekt waarachtig, mijne Heeren, beide of gij geboren Zwitsers zijt.

MILTON. Alle menschen, vader WERNER, die hunne waarde gevoelen, die zonder trotschheid, of begeerte naar aanzienlijke posten of om zelve te heerschen, zoo onafhankelijk wenschen te zijn van den wil van anderen, als de zamenleving toelaat, denken, of zij aan den uithoek van *Afrika*, op het eiland *Grootbritanje*, of in *Holland* geboren zijn, als Zwitsers, en zij zwijgen dan alleen, wanneer het ongelukkig gestarte der dwingelandij over hun land is opgegaan, die, noodlottig voor alles wat edel en goed is, hen buiten staat stelt, om met eenig nut te spreken.

TOUSSAINT.

Alba gevangen.

Twee volle jaren waren er nu verloopenen — en nog' altijd liet FILIPS II zijnen grooten Veldheer smachten in ongenade en gevangenschap. De dekmantels van zijne waarachtige grievens waren nu toch allen weggevallen. MARGARITHA was lang vergeten; DON JUAN was opgeroepen voor een' Hoogerem

Regter dan zijnen Koning, voor een' meer onpartijdigen; en *Don FREDERIK* zelf was voor lang uit zijnen kerker ontslagen, en vergat, aan de zijde van zijne liefstellige echtgenoot, verloren hofgunst, koninklijke onregtvaardigheid en de gedwongene rust, waarin hij moest voortleven, zoo veel zijn karakter grieven als deze vergeten kan. Slechts voor *ALBA* zelven was de Koning onverzoenlijk, zoo het scheen, en ondanks het woord, dat wij hem hebben hooren spreken, en dat op eene toekomstige herstelling scheen te doelen, was er nog niets gebeurd, dat zachte, dat billijke bedoelingen voorspelde.

Billijke zeker! want mogt het zijn, dat de Hertog in den overmoed van zijne zelfbewustheid zijns vorsten trots had gewond, de wijze, waarop hij den vorstentoon droeg, moest tot vergeving neigen, moest de fout uitwisschen in een hart, zelfs al ware het dat van *FILIPS II.*

Hoe diep gekrenkt, hoe ondankbaar bejegend en hoe onregtvaardig zelfs, had de Hertog zich, na zijne verwijdering uit het Koninklijk kabinet, geen woord laten ontvallen van klacht of van beschuldiging tegen dezen. Met de lijdelijke onderwerping, die hij zelf altijd had geëischt van zijne onderhoorigen, had hij zich nu gevoegd naar iederen last, naar iedere vernedering, die hem bij de beperking zijner vrijheid werd opgelegd, met dat waardig en gelaten zwijgen, dat het bitterste verwijt moest zijn voor eenen meester, die een leven als het zijne door zulk eene uitkomst benevelde. Hij had nog vrienden aan het Hof en door gansch *Spanje*; maar nooit heeft hij van hen eenigen stap gevergd, noch te zijner bevrijding, noch tot eenige verandering in zijn lot, noch zelfs te zijner herinnering aan den monarch, die handelde alsof hij hem vergat. Tegenover zijne bewakers bewaarde hij, altijd door, de houding van eenen' gevangen Vorst, nooit eenigen wensch uitende, die hij wist dat geweigerd kon worden of met moeite toegestemd; geene vrijheid nemende, dan die hem door des Konings wil was bewezen, en ieder voorregt versmadend, dat zij hem tegen hunne voorschriften, als bij oogluiking, wilden toestaan. Daar zijne gevangenschap meer was eene berooving van vrijheid, dan wel kerkerlijke opsluiting, stond het aan hem in den burgtuin en over het slotplein te wandelen, zoo vaak hij wilde; maar in geheel die twee jaren kwam hij niet verder, dan op het terras van een zijner vertrekken, en alleen dan, wanneer de bezetting van *Uzeda* zich op het plein in den wapenhandel oefende, dat zijnen krijgsmansgeest eenige afleiding scheen te geven; doch zoo vaak een der krijgslieden, zijnen vorigen aanvoerder herkennende, een gebaar maakte van eerbied, of een' kreet van deelneming aanhief, trok de Hertog zich terug met zoo kouden en strengen ernst, dat die trouwe lieden spoedig zijne begeerte kenden, om niet te worden opgemerkt. Zoo weinig behoefte scheen hij te hebben, om zich meê te deelen, of zoo veel voorzigtigheid, dat de zeer enkele brieven, die hij aan zijne zonen rigtte, over niets handelden, dan de regeling van huiselijke familiezaken, en een kort woord over zijne gezondheid, die doorgaans ongekrenkt bleef, niet anders, dan of hij hun schreef uit zijn paleis te *Madrid*. En geheel dat gedrag was niet de slaafsche onderworpenheid van den hoveling, die een onregt verkropt om verloren gunst te herwinnen; het was niet *ALBA*, die zich dus eene herstelling wilde gewonnen

hebben. Het vervolg zal het leeren; maar de ingeboren trouw aan den Koning gaf hem kracht, de bitterheid van gekrenkte vriendschap in de ziel te besluiten. Maar wat hij in die twee jaren moet gedacht hebben, die man, die nooit sprak, dan om een kort bevel te geven aan wie hem omringden; het moet meer zijn geweest, dan onze zwakke pen te beschrijven weet. Welke beelden er in die werkeloze eenzaamheid voor zijne verbeelding voorbijtogen; hoe hij in zijnen kerker aan gekerkerden herdacht, door zijnen wenk van de vrijheid beroofd; hoe hij, bij het zamenkrimpen onder zedelijke folteringen, als de eigene martelingen doorleefde, aan anderen lichamelijk volbragt naar zijn bevel! Als verweesde kinderen en verweduwde vrouwen; vaders, die zich de grijze haren uitrukten om een' eeniggeboren zoon, door beulsarmen aan de vaderborst ontscheurd; maagden, in 's levens eersten bloei vergrijsd om broeders of vrienden, die God had bestemd haar tot beschermers te zijn, en die zijn strafwaard haar ontnam! — als gansch *Nederland* daar vóór hem lag, als eene groote, bloedige landkaart, waarvan iedere grensscheiding door zijnen vinger was geteekend — dan toch moet zijne eenzaamheid bevolkt zijn geweest, en angstwekkend vervuld; — ja! naar de berekening van eene gewone menschelijke zielsstemming; maar zoo ALBA dit alles herdacht, was het *niet* met gewetensknaging, *niet* met huivering over zijne eigene daden; veeleer met een trotsch bewustzijn van volbragten pligt, die hem het hoofd kon doen opheffen, om den Hemel aan te roepen, ter getuigenis van den ondank, waarmede zoo krachtige ijver voor Kerk en Vaderland werd geloond. En zoo er zich wroeging mengde in de herinneringen zijner ziel, was het veeleer het belegerde Rome, hongerend en hijgend aan zijne voeten, en het opperhoofd der Christenheid, met gebogen hoofd en gevouwene handen het woord wachtende, dat vrede gaf en uitredding, en toch te diep verontwaardigd, om dat van zijne hand te smeeken, totdat de tuschenkomst van FILIPS zelven noodig werd om de hoofdstad der Christenheid te redden; want wat toen den jongen, vroegen krijgsman, in de hitte van den oorlog, eene zwakheid scheen van den Koning, veranderde zich nu voor den grijzen gevangene tot eene misdaad tegen het heilige. Maar toch die schuld was geboet, verzoend, vergeven. Het kettersch *Nederland* had voor de schennis aan het gewijde *Rome* voldaan. De citadel van *Antwerpen* had het kasteel van *St. Angelo* genoegdoening gegeven. En daarenboven, hij had immers in zijns Konings naam krijg gevoerd tegen den wereldlijken heer van eenen Staat in *Italië*, niet tegen den geestelijken opvolger van PETRUS, en de hoed, die aan de uitgelezene dienaren der Kerk werd gezonden, prijkte immers korte jaren daarna niet minder op zijn hoofd! Maar wat het meest hem pijn moet gegeven hebben, dat was het terugzien op vrolijker tooneelen, waarbij hij altijd eene schitterende rol had gespeeld, en altijd ten behoeve van FILIPS, hetzij hij, nog in dienst van Keizer KAREL, veldslagen won, die de erfenis moesten vergrooten van den opvolger der kroon, hetzij hij vredesverdragen hielp teekenen, die de overwinningen moesten bevestigen; — hetzij hij de eerste schoone bruid naar *Spanje* leidde, de zestienjarige Infante van *Portugal* in de armen voerde van den verrukten zestienjarigen Prins, en als gevader stond bij dit hooge huwelijk, hetzij

hij des Konings regten handhaafde als Stadhouder van *Napels*, en waarbij zijn trots zich zelf tot listen had vernederd, in 't belang van zijnen meester; van dien meester, die ééne enkele fout, zoo klein, dat hij hem niet eens durfde uitspreken aan zulk eenen dienaar, strafte met zulk eene hardheid! Neen, meer! de jongeling, met wien hij was opgegroeid, voor wien hij de kracht van zijne mannelijke jaren, van zijnen heldengeest had gespild, voor wiens grootheid hij duizende malen zijne rust had geofferd, en duizende malen zijn leven had gewaagd, en duizende malen zijn geweten had bevlekt, totdat ze beide als grijze mannen naast elkander stonden, had hem voor dat alles en voor de warme trouw, die geheel zijn leven bezielde had, niet eens zóó veel genegenheid teruggeschonken, dat hij hem één enkel vergrijp wist te vergeven! Wat zeiden hem gunsten, die hij hem voormaals had toegestaan, en hooge waardigheden, waartoe hij hem verheven had, sinds hij hem in eeuwige twijfeling hield over dat ééne, wat hij slechts van hem wenschte: vriendschap. Die had zijn trots gevorderd, zoowel als zijn hart, en dat het mistrouwen en de vorstenhoogmoed van den Koning hem die weigerde, en dit bewees door de vernederde hardheid van deze gevangenschap; dat hij hem tot dit doel had kunnen brengen door voorbedachte list, met sluwheid uitgevonden, en met gevoellooze koelheid uitgevoerd, dát was het, wat hem krenkte, zoo als nooit een ander onderdaan door eenen monarch was gekrenkt geworden. En de fiere *hidalgo* herinnerde zich dán, hoe onder Spanje's edele geslachten er geen was, dat zoo vele groote veldheeren had aangebragt, als juist dat der ALBA's; hoe FEDERIGO zijn voorvader een' anderen FEDERIGO tot opvolger had in zijnen oudsten zoon, en hoe hij zelf, meer dan voorgangers of nakomelingen, groot was geweest voor zijn Vaderland, en zijn naam genoemd werd als de gelijke, de meerdere van Europa's eerste veldheeren, — hetzij hij gestreden had in *Duitschland* of in *Hongarijë*, in *Vlaanderen* of in *Afrika*, in *Italië* of tusschen *Piemonts* dalen; — hetzij hij verwinnaar was of overwonnen — een' stouten aanval deed of een' behendigen aftogt uitvoerde, — een vijandelijk land doorkruiste, zonder levensmiddelen, zonder geld, met eene manschap, bezwijkend van koude, vermoeijenis en honger, op korten afstand, en als onder het oog van een vijandelijk leger; hetzij hij bevriende landschappen doortrok, met eene krijgsbende, tot iedere uitspatting vaardig, en zóó woest, en zóó ongelijksoortig, en zóó talrijk, dat het niet mogelijk scieen, de oorden, waar zij verschenen, van overlast en schennis bevrijd te houden, terwijl toch ééne enkele daad van loszinnigheid of moedwil de onrustige en waakzame vrienden in felle en gevaarlijke vijanden zou veranderd hebben — en toch vrede en vriendschap bleef heerschen; de laatste man van de achterhoede trok de grenspalen over, zonder dat één enkel lam van eenige kudde was vermist, één enkel landman zijn' oogst zag vertreden, één hutbewoner van zijn' eigendom was ontzet, ééne enkele vrouw door ruwe hand beledigd. En den somberen gevangene kwam een glimlach van billijken trots op de lippen, zoo vaak hij aan dit meesterstuk eener forsche en fiksche krijgstucht terugdacht.

Uit *De Hertog van Alba in Spanje*.

M. C. VAN HALL.

Dood van Plinius den Ouden.

In het eerste jaar der regering van TITUS, voorspelden buitengewone verschijnselen eene uitbarsting van den *Vesuvius*: de aarde beefde; de bergen daverden op derzelve grondvesten; men hoorde een onderaardsch gehuid als dat van den donder; de zon was vuurrood; de zee schuimde en de hemel scheen in brand: de oude PLINIUS bevond zich met den onzen (*Plinius Secundus*) op de vloot, over welke hij in de haven te *Misenum* het bevel voerde; van daar zag men uit den *Vesuvius* eenen rook opstijgen van eene zonderlinge gedaante, zich als een Italiaansche pijnboom in de hoogte verheffende en verdeelende: de vlootvoogd liet zich een ligt zeilend vaartuig gereed maken, om dit wonderverschijnsel van nabij te kunnen gadeslaan: hij wilde dat zijn neef, onze PLINIUS, hem vergezellen zoude; dan, deze meer prijs stellende op de beoefening der letteren, verklaarde, dat hij liever te *Misenum* wilde blijven, om een onderwerp te beoefenen, hetwelk zijn oom zelf hem, tot dat einde, opgegeven had. — De oude PLINIUS, in weerwil dat de verschrikkelijkste verschijnselen, voorboden van toekomstig onheil, vermeerderden, en zijne onderhoorigen hem smeekten, om zich toch niet te wagen, veranderde niet van voornemen, en vervolgde, met den moed eenes helds, het opzet, waartoe hij uit nieuwsgierigheid besloten had: alzoo nadert hij de plaats, van waar een ieder vlugt, haast zich om te komen waar het gevaar het grootst is: zijne ziel is vrij, onbekommerd: naarmate zich eenig verschijnsel aan hem opdoet, laat hij daarvan aantekening houden; reeds wordt zijne galei met brandende asche bedekt — gloeiende steenen vallen over hem heen; — de zee schijnt terug te keeren; — de oever is bedekt met losgescheurde brokken van het gebergte; — hij is een oogeblik onzeker of hij al, dan niet terug zal keeren: de stuurman raadt hem het eerste; hij antwoordt: »de fortuin begunstigt den dapperen: wend naar POMPONIUS!» PLINIUS komt te *Stabia*, vindt aldaar POMPONIUS, gereed om te vlugten, wachtende naar eenen gunstigen wind; hij omhelst hem; moedigt hem aan, en, om door eigen voorbeeld den angst van zijnen vriend te verminderen, gebruikt hij het bad, legt zich vervolgens aan tafel; eet blijmoedig of (hetgeen niet minder groot schijnt) gedraagt zich als zoodanig. — Ondertusschen braakt de *Vesuvius* geweldige vlammen; het verschikkelijke zijner uitbarsting vermeedert door de duisternis. —

Hij bemoedigt hen, die hem omringen, zeggende dat de vlammen die zij zagen, uit de gehuchten, door de bewoners verlaten, opstegen: hij gaat leggen, en slaapt zoo gerust, dat men hem buiten de slaapkamer konde hooren: de binnenplaats van het huis, waarin hij zich bevindt, wordt opgevuld met asch en steenen; — indien hij langer gebleven was, zoude de uitgang hem onmogelijk zijn geweest: — Hij wordt gewekt, raadpleegt met POMPONIUS en de zijnen, of men in huis zoude blijven, of zich naar buiten begeven. — Reeds waggelden de muren der woning, door onophoudelijke aardbevingen, en slingerden ginds en herwaarts, — maar buiten had men de steenen, hoezeer door het vuur

reeds uitgeteerd, te duchten: tusschen de beide gevaren kiest men de opene lucht. Bij hen, die hem volgden, overtrof de eene vrees de andere; bij hem overwon de rede. Men begeeft zich op weg, het hoofd, tegen de nedervallende steenen, met kussens bedekkende. Reeds was het elders dag, maar hier bleef de donkerste der nachten, slechts gebroken door het licht van toortsen, voortduren. Men begeeft zich naar het strand, om te zien of men over de zee ontvlugten kon; maar dezelve bleef verbolgen en tegen: het was hier waar hij water gevraagd en gedronken hebbende, zich op een uitgespreid kleed nederlag. Straks werden de vlammen geweldiger; een zwaveldamp, die derzelve nadering aankondigde, joeg een ieder op de vlugt, en spoort ook hem daartoe aan. Door twee slaven ondersteund, rigt hij zich op, maar valt plotseling dood, waarschijnlijk, daar hij eene zwakke borst had, door den damp gestikt. Wanneer het drie dagen naderhand weder dag werd, vond men zijn ligchaam gaaf en ongekwetst, bedekt en gekleed, zoo als het geweest was: hij scheen te slapen en niet gestorven te zijn.

Uit den *Plinius Secundus*.

VOSMAER.

Gemoedelijke overdenkingen van eenen dorpsbarbier.

Dezen morgen is Dominé ter aarde besteld. Ik ben het lijk gevolgd, treurig over zijn verlies, en gemelijk over het gebrekkige onzer kunst. Een Doctor moet toch, in het oog van het volk, eene wonderlijke figuur in eene lijkstaatsie wezen! Het geeft er hem, en rekt dit nog als eene gunst toe, een gezigt en eene houding bij, alsof hij het niet kon gebeteren; en zelden is men overtuigd, dat de Geneesheer dan vaak de meeste vérdienste heeft, wanneer de uitslag zijner pogingen het allerongunstigst is. Ik wil dit echter noch op mij, noch op Doctor B. toegepast hebben; want uit het hier boven verhaalde blijkt zonneklaar, dat eigenlijk Tante HANS de eer der Doctorsplaats bij de begrafenis van haren lieven neef toekwam.

In het sterfhuis teruggekomen, dreef mijne gemelijkheid mij, om eenen neef van den overledene, die sedert eenige jaren te *Rotterdam* gepraktiseerd had, mijnen nood te klagen. Ik had hem in zijne vroege jeugd gekend, en dit gaf aanleiding tot een gesprek, waarin ik niet naliet, over mijn versmaad braakmiddel, en over den geheelen loop der ziekte te spreken. Hoe verslagen werd ik, toen de man mij eensklaps in de rede viel; zeggende: «Och! ik reken het al vrij onverschillig, hoe men eene ziekte behandle; de gansche medicijnen is toch maar gekheid.» Ik wist waarlijk niet, dit hoorende, of de damp van een rolletje tabak, hetwelk hij in den mond had, en dat allerlei vreemde geuren uitwasemde, hem ook bevangen had. De tranen kwamen mij in de oogen; en, daar het thans een' oud' man betaamt te zwijgen, als de jonge Heeren hun gevoelen gezegd hebben, zette ik mijn' hoed diep in het gezigt en trok op.

Ziet, ik schaamde mij dood, en liep pruilend als een hond, wien men het been waaraan hij kloof, ontnomen heeft. *De gansche med-*

cijnen maar gekheid! Zoo heb ik dan, dacht ik, mijn brood gewonnen met de menschen te bedriegen en mijzelfen er bij. Ik trok mijn' hoed al dieper en dieper in 't gezigt, tot ik eindelijk niets meer voor mij zag, en, wilde ik niet op mijn' neus vallen, wel genoodzaakt was, hem zóó te zetten, dat ik voor mij uit kon zien. Het was alsof er met deze beweging eensklaps licht in mijnen geest kwam. Althans ik kreeg moed om het voor mij zelfen uit te maken, of mijne kunst louter aperij is, dan of zij op goede gronden steunt, en of ik dus met een gerust geweten kon blijven voortgaan met de boeren braakmiddelen voor te schrijven, dan of ik hunne scharen en messen moest gaan slijpen, zoo als mijn vader deed.

Ik bemerkte namelijk, toen ik mij den hoed uit de oogen stiet, dat ik op het punt was van in eene diepe greppel te vallen, die tusschen het voetpad en het wagenspoor lag. 't Is toch raar, dacht ik, als wij met opene oogen loopen, zal niemand er op letten, dat wij, om te loopen, onze oogen zoo noodig hebben. Wij bemerken het eerst regt, wanneer wij hunnen dienst ontberen. Het schijnt ons menschen eigen te zijn, dat wij de waarde van hetgene wij nooit bezeten hebben, of niet meer bezitten, 't best gevoelen. Ik heb onzen Meester, zoo lang zijne vrouw in leven was, bijna nooit over haar hooren spreken, en, nu zij dood is, kan hij er niet van zwijgen. Zoo laat het ook met de kunst zijn. Ik weet nog zeer wel, dat, toen ik laatst werd aangezocht om van standplaats te veranderen, de menschen mij hier als klissen aan het lijf hingen, en dat vooral den patienten, die ik toen had, de angst op het gezigt te lezen was. Is dat niet een bewijs, dat zij bang waren mij te zullen verliezen? Ik zoude daarop ook zeer grootsch geworden zijn, indien ik niet wist, dat het minder om mijn' persoon was, dan omdat zij, wegens de geringheid van het traktement, vreesden, er geen ander te zullen krijgen, en de plaats zeer afgelegene is. Hieruit heb ik dus duidelijk kunnen zien, wat de vrees van zonder Doctor te zullen zijn vermag; de eene beloofde mij dit en de andere dat; en toen het bekend werd, dat ik bleef, kreeg ik zoo veel schelharsten, eijeren, boter, en ik weet niet wat al, dat mijn voorhuis meer van eene komenij, dan van een' meesterswinkel had. Dit is nu alles over; en het eenige, wat mij dat voorval herinnert, is de fraaije hangklok, die Dominé mij, bij die gelegenheid, gegeven heeft.

Kan nu iets gekheid genoemd worden, waar de domme boeren de waarde zoo duidelijk van gevoelen, dat zij aan mij, armen kerel, die hun voor vier duiten den baard schrap, als aan Dominé-zelfen zenden, wat zij het best in huis hebben? Maar, dacht ik verder, (want ik ben, mijn' weg gaande, die meest dwars over de heide loopt, gewoon te denken) zouden de boeren zich ook kunnen bedriegen? In de stad, heb ik wel eens gehoord, loopen de menschen van den eenen Doctor naar den anderen, zoo als van den eenen slager of bakker naar een' anderen. Het minste geeft daartoe niet zelden aanleiding: dan komt Doctor te laat; dan weér zoo vroeg, dat de meiden nog opgebeld moeten worden; dan doet hij te lange visites, dan weér te korte, zoodat men hem naauwelijks vragen kan, of men wel van een varkensribbetje met mosterd-saus mag eten. In één woord, het minste is voldoende, om van Doctor

A. naar B. en van B. naar C. te gaan. Zoude dit niet bewijzen, dat de stadschen het al vrij onverschillig rekenen, wien zij tot Doctor hebben, indien zij er slechts een' hebben, dié naar hunn' zin practiseert? Zij geven dus voor de kunst geen oortje, en toonen dit nog meer door de manier, waarop zij een' Doctor kiezen. Ik ben zeven jaar als leerling in de stad geweest, eer ik hier bij Meester KOEN kwam, en ik heb toen al vrij wat beenen verbonden; maar ik heb bijna nooit kunnen merken, dat men bijzonder naar de bekwaamheden van zijnen Doctor onderzoek deed. Ik weet mij nog zeer goed te herinneren, hoe ik, lang geleden, zekeren Heer komende verbinden, die zijn been gebrand had, Mevrouw in eene schrikkelijke beweging vond, in 't midden van eene partij hoedjes, geloof ik, of zoo iets, en bijna radeloos, wat zij nemen zou. 's Avonds terug keerende, vond ik haar, dol van de hoofdpijn, op eene kanapé liggen, en zeer in tweestrijd, welken Doctor zij nemen zou, daar de hare vertrokken was; de een was te oud en te knorrig, een ander te lang en te mager, een derde wederom te dik, zoodat hij altijd zat te blazen, als hij een paar trappen op moest. Gelukkig hield er eene koets naast de deur stil; ik werd verzocht te zien, wat het was, en ziet! het was de koets van Doctor WERMUTH. «Lieve schat!» was «het nu, laat ANTOINETTE eens gaauw aan Mevrouw X. gaan verzoeken, «of zij den Doctor hier wil zenden.» — «Maar waarom juist hem, «mijn best!» was het antwoord. — «Och! ik weet het niet; maar «hij is bij Mevrouw X. en Y. en Z. en bij de Grayin, en IRMA heeft «hem ook genomen; och zend toch, zend toch! ik word vast nog gek; «hij zal mij zeker helpen..... Wist ik nu ook maar, wat hoed ik «zal nemen!»

Ik heb hieruit opgemaakt, dat een Doctor iets van minder belang is, dan een hoedje, of een lintje, waar men eenige weken mooi meê wil wezen; en ik kan mij dit niet verklaren, dan door te stellen, dat de menschen in de stad bitter weinig geloof in de kunst hebben. Dit vind ik wel ongelukkig: in de stad zijn zij toch veel verstandiger, dan hier op het dorp. Althans die van hier veel in de stad verkeerden, ligten hunne burens zoo fijn op, dat noch Dominé zaliger, noch de Meester, noch ik het dikwijls merken; en zelfs de Schout gaat met hen voorzigtig te werk. Ik weet dus niet, wat ik er van maken zal; en ik zou waarlijk zelf haast denken, dat alles maar gekheid is, wat ik ooit van de medicijnen geleerd heb. En evenwel, dat wil er bij mij ook niet in. Het heeft mij zoo veel tijd en moeite gekost, om het te leeren; hoe zal ik ook mijne vrouw en kinderen aan de kost helpen, als ik wat anders begin? Daarenboven heeft Meester KOEN mij zoo menigmaal gezegd, dat een Chirurgijn zoo zeker van zijne zaak is, met de behandeling van het menschelijk ligchaam, als een horlogiemaker met het schoonmaken of repareren van een horlogie. Kan de horlogiemaker het werk van binnen bekijken, een goed Geneesheer moet het zamenstel des ligchaams van buiten kennen, en zich zoo duidelijk voor den geest kunnen brengen, hoe al deezelfs deelen loopen, als een molenmaker, hoe het werk van een' molen loopt. Daar er nu zoo veel meer menschen als molens zijn, en daar de menschen nog al veel van hun binnenwerk vergen, zoo dat het dikwijls van streek is, mijn daardoor Artsen en Heelmeesters in

de gelegenheid geweest, om het molenwerk in den mensch in allerlei toestand gade te slaan en te behandelen; doet men dit met genoegzame opmerkzaamheid, dan wordt men de kunst meester. Als ik honderd-, en anderen vóór mij duizendmalen en meer gezien hebben, dat een boer, die voor 't overige welgesteld is, maar te veel gegeten heeft, over duizeligheid, misselijkheid, benaauwdheid voor het hart klaagt, eene beslagen tong heeft, beter wordt, zoo men hem een braakmiddel geeft; handel ik dan niet redelijk, wanneer ik dit bij eene andere gelegenheid weêr doe? En zoude het niet doodongelukkig zijn, als er nu eens een bij mij kwam, die eene paardenmaag had? — Zoo sprak Meester Koen, en daar zal ik het bij houden.

Uit het *Leven van Meester Maarten Vroeg*.

BEETS.

Hollandsche Jongens.

Hoe zalig, als de jongenskiel
Nog om de schouders glijdt!
Dan is het hemel in de ziel,
En alles even blijd.

Een hout geweer, een blikken zwaard,
Verrukken 's knapen borst,
Een hoepel en een hobbelpaard;
Dat draagt hem als een vorst.

Voor u de geur van 't rozenbed,
En Philomele's zang!
Hy speelt kastie, dat 's andere pret!
Met rozen op de wang.

Niets, niets ter wereld doet hem aan,
Of baart hem ongemak;
Dan stuiters, die te water gaan,
Of ballen over 't dak.

Frisch op maar, jongen! vroeg en spä,
Den lieven langen dag!
Loop over 't veld kapellen na,
Zoo lang het duren mag.

Haast zult gy wreed gekortwiekt zijn,
Die vreugd loopt spoedig af;
Dan krijgt gy Bröder tot uw pijn,
En Weitingh tot uw straf.

Het origineel is een lief versjen van HÖLRY, die er wel meer lieve gemaakt heeft, waarvan het alleen jammer is, dat 'zy jeugdige Dichters tot zeer Onhollandsche vertalingen verleiden; ik althands heb er van dit zelfde versjen nog een liggen, die beter onder een Neurenburgsche

legprent »Knabenspiele» zou passen, dan onder de voorstelling van een hoop aardige Hollandsche jongens. En wezendijk de Hollandsche jongens *zijn* een aardig slag. Ik zeg dit niet met achterstelling, veel min verachting, van de Duitsche, of Fransche, of Engelsche knapen, aangezien ik het genoeg niet heb andere dan Hollandsche te kennen; ik zal alles geloven wat PORGIERER, in zijn tweede deel van 't Noorden, over de Zweedsche, en wat WAP, in zijn tweede deel van zijne Reis naar Rome, over de Italiaansche in 't midden zal brengen, maar zoo lang als zy er van zwijgen, houd ik het met onze eigene goedgebouwde, roodwangige, sterkbeenige, en, ondanks de vete tegen de Belgen, voor 't grootst gedeelte blaauwgekielde spes patriae (*hoop des vaderlands*).

De Hollandsche jongen; — maar vooraf moet ik u zeggen, Mevrouw! dat ik niet spreek van uw bleekneuzig eenig zootjen, met blaauwe kringen onder de oogen; want, met al het miraculeuse van zijn vroege ontwikkeling, acht ik hem geen zier. Vooreerst: gy maakt te veel werk van zijn hair, dat gy volstrekt wilt laten krullen; en ten anderen, gy zijt te sentimenteel in het kiezen van zijn pet, die alleen geschikt is om voor oom en tante te worden afgenomen, maar volstrekt hinderlijk en onverdragelijk in het oplaten van vliegers, en het spelen van krijgertjen, — twee lieve spelen, Mevrouw, die UEd. te wild vindt. Ten derde, hebt UEd., geloof ik, te veel boeken over de opvoeding gelezen, om een enkel kind goed op te voeden. Ten vierde, laat gy hem doosjens leeren plakken, en nuffige knipsels maken; ten vijfde, zijn er zeven dingen te veel, die hy niet eten mag; en ten zesde knort UEd. als zijn handen vuil zijn, en zijn knie door de pijpen van zijn pantalon komt kijken; maar hoe zal hy dan ooit vorderingen kunnen maken in 't ootjen knikkeren? of de betrekkelijke kracht van een *schoffel* en een *klap* leeren berekenen? — ik verzeker u dat hy nagelt Mevrouw! een *nagelaar* is hy, en een *nagelaar* zal hy blijven: — wat kan de maatschappy goeds of edels verwachten van een nagelaar? — Ook draagt hy witte kousen met lage schoentjens; dat is ongehoord. Weet UEd. wat UEd. van uw lieve FRANSJEN maakt; 1°. een gluiper; 2°. een klikker; 3°. een genijpigert; 4°. een bloodaart; 5°. . . . Och lieve Mevrouw! geef den jongen een andere pet, een broek met diepe zakken, en ferme rijglaarzen, en laat hy my nooit onder de oogen komen zonder een buil of een schram, — hy zal een groot man worden.

De Hollandsche jongen is grof: fiksche kniën, fiksche knokkels. Hy is blank van vel, en kleurig van bloed. Zijn oogopslag is vrij, by 't brutale af. Liefst draagt hy zijn ooren buiten zijn pet. Zijn hair is van Zondags morgens half 11 tot Zaturdags avonds als hy naar bed gaat in volkome wanorde. Het overige van de week zit het goed. Krul zit er meestal niet heel veel in. Gekrulde hairen, gekrulde zinnen! Maar sluk is het óók niet, sluk hair is voor gierigaarts en benepen harten; dat zit niet in jongens: sluk hair krijgt men, geloof ik, eerst op zijn veertigste jaar. De Hollandsche jongen draagt zijn das liefst als een touwtjen, en nog liever in 't geheel niet; een blaauw of Schotschbont kieltjen over zijn buis, en een verstelde broek; — dit laatste kenteeken gaat vast. In dees broek voert hij met zich — al wat de tijd opgeeft, — dat wisselt af: knikkers, stuiters, ballen, een spijker, een

doorgebeten appel, een stukkend knipmes, een touwtjen, drie centen, een kluit vischdeeg, een dollé kastanje, een stuk elastiek uit den bretel van zijn oudsten broër, een leëren zuiger om steenen meê uit den grond te trekken, een voetzoeker, een zakjen met kokinjés, een grifjen, een koperen knoop om heet te maken, een hazesprong, een stukjen spiegelglas, enz. enz. alles opgestopt en in rust gehouden door een bonten zakdoek.

De Hollandsche jongen maakt in 't voorjaar een verzameling van eieren; in het uithalen van nestjens, geeft hy blijken van kracht en behendigheit, en misschien van den aanleg tot de zeeyaat ons volk eigen; in het inkoopén van vreemde soorten, bewijzen van onstoorbare goede trouw; en in het verkwanselen van zijne doubletten, van vroegtijdigen Hollandschen handelsgeest. De Hollandsche jongen, het is waar, slaat zijne bokken hardvochtig, maar in 't geven van roggenbrood aan diezelfde dieren heeft hy zijns gelijken niet. De Hollandsche jongen is veel minder ingenomen met de leerwijze van PRINSEN dan de Hollandsche Schoolmeester, maar wat de opvoeding der plakkers en paapjens betreft, hierin zou hij een examen kunnen doen voor den Eersten Rang. Hy is dol graag op een paardenmarkt, en wandelt op de parade voor de tambours uit, met den rug naar de mooie mannen toe. De Hollandsche jongen encanailleert zich lichtelijk, en neemt spoedig over uit een vocabulaire, dat de Hollandsche moeders niet bevalt, maar hy heeft ook weinig aanmatiging jegens de dienstboden. Hy is gewoonlijk hoogrood, als hij binnen moet komen om aan Oom en Tante te vragen hoe zij varén, en spreekt by dergelijke gelegenheid byna geen woord; maar minder spaarzaam met woorden en minder verlegen is hy ouder zijn gelijken, en niet bang om voor zijn opinie uittekomen. Hy haat lafaarts en klikkers met een volkomen haat; hy zal nog al eens gaauw zijn vuistjen uitsteken, maar spaart in 't vechten zijn party; hy speelt niet valsch; hy heeft een bestendigen inktvlak op zijn overgeslagen halsboord, en wel wat neiging om zijn schoenen scheef te loopen; — hy houdt zijn vader staande dat hy over ijs van één nacht loopen kan, en beschikt over vriezen en dooien, naar lust en welgevallen; hy eet altijd een boteram minder en leert een les meer, dan waar hy trek toe heeft; hy gooit een steen tienmaal verder dan gy of ik, en buitelt driemaal over zijn hoofd zonder duizelig te worden. —

Gegroet, gegroet gy vrolijke en gezonde, lustige en stevige knapen; gegroet, gegroet gy speelsche en blozende hoop des vaderlands! Mijn hart gaat open als ik u zie, in uwe vreugde, in uw spel, in uw uitgelatenheit, in uw eenvoud, in uw vermetelen moed. Mijn hart krimpt toe, als het bedenkt wat er ook van u worden moet. Of zult gy, die daar beurtelings een frisschen beet uit denzelfden appel doet, in later jaren nooit gewaarworden dat het noodig is, den appel in een hoek te nemen, en alleen op te eten; ja, de schillen weg te stoppen, en de pitten te zaaien voor uwe nakomelingschap. En gy, die daar geduldig uw sterker rug leent aan uw vlugger vriend, die zich op uwe schouders verheft om in den boom het spreuwenest te zoeken, dat heel hoog is, zal de ondervinding u de verdrietige wijsheid onthouden, dat het beter is zelf een ladder te krijgen, en zelf het pest uit te halen, dan een

goede dienst te doen, en af te wachten of, en hoe men u zal beloonen?

Dat is de wereld. Maar ook in uzelve zijn de zaden aanwezig van veel onheils en veel verdriets. Uwe voortvarende drift, uwe onschuldige tederheid, tot opvliëgendheid, eierzucht, en wellust gerijpt; uwe levensdigheid en onafhankelijk gevoel, tot wereldzin en ongelooft verhard! . . . O Als gy in later jaren op uwe kindsheid terugziet, dat, dat zal de vreugde wezen, die gy het meest benijdt, en toch nu het minste geniet, dat gy zoo veel minder boos waart, dat gy zoo veel onschuldiger waart tot zelfs in het kwaaddoen toe. De goede hemel zegene u allen, goede jongens! die ik ken, en rondom my zie, en liefheb, en doe u lang en vrolijk spelen; en als de ernst des levens komt, zoo geve Hy u ook een ernstig harte daartoe. Maar Hy late u tot aan uw laatsten snik nog veel kinderlijks en jeugdigs behouden; Hy spare u, in hunne volle frischheid, eenige dier kinderlijke gevoelens, die den jongeling helpen in het zuiver houden van zijn pad; en den man versieren; opdat gy mannen wordende in het verstand, kinderen blijft in de boosheid. Dit is een *stille* wensch, jongenslief! want ik wil u nog geen oogenblik van priktol of hoepel aftrekken, zonder u voor die vreugde iets anders te kunnen geven, dan. . . een wensch!—

Uit de *Camera Obscura*.

TWEEDE GEDEELTE.

DICHTERS.

EERSTE TIJDPERK.

1250—1600.

VAN MAERLANT.

Van den edels moede.

Cracht van sinne es ene doghet (1),	Coenliken groot ende smal,
Die haer selven so verhoget,	Weder't es so licht, so swaer;
Dat si tusscen tween aventuren,	Want hi weet wel overwaer,
Tusscen den soeten enten suren,	Dat Godt dus in sine wet
Fierliken lijt met groter cracht,	Ordineert ende beset,
Ende omme haer en geen en acht.	Die alle dingen also doet gaen,
Goet man, die gedoget al	Alsi in sinen wille staen.

Uit den *Spiegel Historiaal*.

MELIS STOKE.

Geboorte van Floris V.

Binnen deen dat de Coninc lach	Eñ quam thuis op eenen dach,
Vor Valenchine, op enen dach	Aldaer sijn vrouwe van kinde lach.
Quam hem bootschap openbare,	Doe dede hi dopen sinen zone:
Dat hem een zene gheboren ware	Florens was gheheten de gone;
Van siere vrouwen sine wive,	Daer men of mach horen tellen,
De oir soude zijn na sinen live.	Eñ vertrecken eñ voerspellen,
De Coninc verblide sera,	Wonder ende iamer groot,
Ende dankets(2) Gode onsen Hero.	Dat gheschiede na siere doot,
De sticken worden doe beweven,	Ala ghi hier na sult verstaen.
Als hier voren staet bescreven,	

VAN HELU.

Goswijn van Borne.

Die heere van Borne, her Goswijn,	Daer bi sprac hi doe
Die ten tornoye ende ten stride	Enen sinen bastaert toe,
Vander see in elcke side	Enen vromen seriant,
Riddere goet van prise was,	Die sine banire hilt in die hant:
Die hilt, in den selven tas (3),	Dien hit hi doen met sire banieren
Biden grave Reynoude	Dapperlike sonder vieren,
Van Gelre, ende woude	Dore die Brabantre dringen.
Sijn here met trouwen bi staen,	Die ghene dede recht sine dingen.
Alse hi altoes hadde ghedaen;	

(1) *Deugd.*

(2) *Dankte daarover.*

(3) *Was derselfde partij toegedaen.*

VAN MARNIX — COORNHERT.

Uit het Wilhelmus-Lied.

WILHELMUS van Nassouwen, Ben ick, van Duitschen bloet; Het vaderland getrouwe Blijf ick tot in den doedt (1). Een Prince van Oraengien Ben ick vrij onverveert, Den Koningk van Hispaengien Heb ick altijd ghe-eert.	Lijdt u, mijn ondersaten! Die oprecht zijt van aert: Godt zal u niet verlaten, Al zijt gij nu bezwaert, Die vroom begeert te leven, Bidt Godt nacht ende dagh, Dat Hij mij kracht wil geven Dat ick u helpen magh.
---	---

In Godes vrees te leven Heb ick altijd betracht: Daarom ben ick verdreven, Om landt en huid' gebracht. Maer Godt zal mij regeren Als een goed instrument, Dat ick magh weder-keeren In mijnen regimeut (2).	Lijf end' goet al te samen Heb ick ook niet verschoont; Mijn broeders hoog van namen Hebben u ook betoont, Graef Adolf is gebleven In Vrieslandt in den slagh, Zijn ziel in 't eeuwich leven Verwacht den jongsten dagh.
--	---

TWEDE TIJDPERK.

1600—1700.

HOOFD.

Alleenspraak van Graaf Floris.

Wat is de mijn' een val? hoe ver ben ik versmeten!
Op gis'tren zat ik hoogh, verzelschapt met de pracht
Des Priesterdoms verwaant, en Heeren groot van maght;
In 't schoone midden van den draug der eed'le scharen;
Omringelt met den stoet van lijfwacht, en dienaren;
Als een vermoogen Vorst; en van dit vrye landt
D'uitsteekste persoon: en zoud deez' gulden bandt,
Die niet dan Graaflijk hair gewoon is te verschuilen,
Met meenigh Koninks kroon nood' hebben willen ruilen.
Nu leg ik als verslenst, van yder te versmaân,
Onwaardelijk geboeit, en op mijn' hals gevaân (3):
Des ik my zelve 't hooft, van troosteloosheid, plonder.
In een', in een dagh, ben ik geworpen t' onder:
En is verdweenen heel, mijn gloory klaar, gelijk
Als van den hemel valt de sneeuw, en smelt in 't slijk.
Gaat heen, vertrouwt het luk (4). My, dien, met feestigh groeten,
De morgen annebad, en d' avond trad met voeten.
Maar hoe doch? Ay ik dool, mijn scheut begon veel eer.
Aan 't vallen was ik lang, maar gis'tren quam ik neêr.
O vlaaister vyandin, toen ghy 't onlijdzzaam razen,

(1) Dood.

(2) Stadhouderschap.

(3) Gevangen.

(4) Geluk.

Met giftigh' oogen, my ten aadren in quaaft blazen,
 Dat greep my aan, gelijk, door de gebete wondt,
 Ziju' schennis schiet het schuim van eenen dullen hondt,
 En ongenadigh woedt op al de leên verwonnen.
 Toen stiet mijn luk zijn kruin: toen viel ik: toen begonnen
 Te wankelen mijn staat, te waggelen mijn' kroon:
 Toen zweeken onder my de stijlen van mijn' throon.
 O valsche vrouw, hoe dier staat mij uw loos aanschouwen!
 Hoe dier uw' lusten! och wat komt 'er ramps door vrouwen,
 Dat geblankette quaaft! Fy dat ik, ter begeert
 Van uw vermetelheid, d' eerwaardigh' heb onteert!
 Daar 't zoo bederflijk in bestier van alle staten
 Is, zonder eers genot, d'eerwaardigen te laten.
 Wat ging my aan? 'k en weet, 't vernuft was slinks en krom:
 Een averechtsen wegh mijn' zinnen aloegen om.
 Nu is 't te laat. O man, onzalighst uwer tijden!
 Wat zal ik! wakker zijn, nocht slapen kan ik lijden:
 Vol kommers 't waaken is, de slaap vol anksten straf.
 Ellend, wordt ghy niet mat, zoo mat my haastigh af.

Uit den *Geeraards van Velzen*.

De ellenden der ballingschap.

Wien zit de wreedtheid in 't gebeent
 Zoo diep nu, dat hy niet en weent,
 En, met verslegen hart, betreurt
 De droefheid die ons valt te beurt?
 Die deez' versufte schaar ziet gaan,
 Met zorgh, met rouw, met angst belaên,
 Schoorvoetend uit hun vaderlandt:
 Wel heeft hy 't hart van diamant,
 Ziet hy 't met onbewogen oogh.
 Houdt iemandt wang van tranen droogh,
 Geen mensch, maar eenigh woedigh dier
 Moet hem gewonnen hebben. Hier
 Voesteert de vrouw van kinde groot.
 Deez' draaght den zuigling in haar schoot,
 En tsiddert, duchtend' even zeer
 Voor man, voor kindt, voor lijf, voor eer,
 Waar dat zy hoort den minsten schreeuw.
 Hier gaat de naagelate weeuw,
 Zoo kinderrijk als zonder kindt:
 En elk zijn' staat bekommerst vindt.
 Hier gaat de rijpe maaghtt verlooft;
 Die minnewalmt den boezem stooft:
 En treedt voor haren bruijom uit,
 In plaats van ingehaalde bruidt.
 Hier gaat de deirne vol van vrees,
 Der wereldt onverzocht: de wees

Onmondigh, voor zijn' vooghten heen.
 Hier strekt de stok het derde been
 Den ouden man, die niet als slaaf
 Gezint te vaaren is te graaf.
 Zoo groen is 't hart in dorre borst,
 Dat onverzaadt naa vryheid dorst.
 Hier scheiden d'ouders van hun kindt,
 'T welk eedt in 's Konings dienst verbindt.
 De broeder van de zuster spreidt.
 De vriendt van oude kennis scheidt.
 De burger huis en hof verlaat:
 De heer zijn ampt: de Vorst zijn' staat;
 En sleept zijn' zoon tweejarigh met.
 Onschuldigh balling! dien de wet,
 Al had hy schuldt, verschoonen zouw.
 Nu blijkt het, dat wy t' onrecht rouw
 Bedreven om de helden groot,
 Die aan een' loffelijke doodt
 Geraakt zijn door huns vyandts weer.
 Gelukkig driemaal, dien een' speer
 Met yzre punt, oft houten staf,
 Door 't vuur gescharpt, in 't veiligh graf
 Geborgen heeft voor all' ellendt.
 U lieden is het onbekent,
 Hoe bitter dat de keure zy
 Van ballingschap oft slaverny.
 Wy trekken in een ommering
 Van droefheid en bekommering;
 Angstvalligh zelf, angstjagend' aan.
 'T volk daar wy zullen nederslaan.

Rei uit den *Baeto*.

Alleenspraak van Dorilea.

Het vinnigh stralen van de zon
 Ontschuil ik in 't bosschaadje.
 Indien dit bosje klappen kon,
 Wat melde 't al vrijaadje?
 Vrijaadje? neen, vrijaadje? jaa.
 Vrijaadje zonder meenen.
 Van hondert harders (is 't nietschaaf?)
 Vindtme'r getrouw niet eenen.
 Een wullepsch knaapjen altijd stuurt
 Na nieuwe lust zijn zinnen.
 Niet langer dan het weigren duurt,
 Niet langer duurt het minnen.
 Mijn hartje trekt my wel zoo zeer,
 Zoo zeer, dard' ik het waagen;
 Maar neen, ik waag' het nemmer-
 (meer,

Hunn' minnen zijn maar vlaagen.
 Maar vlaagen, die thans overgaan,
 En op een ander vallen;
 Nochtans ik zie mijn vrijer aan,
 Voor trouwsten van hun allen.
 Maar of't u miste, domme maaght,
 Ghy ziet hem niet van binnen.
 Dan 't schijnt wel die geen' rust en
 (waaght,
 Kan qualijk lust gewinnen.
 Oft ik hem ook lichtvaardigh von,
 En 't bleef in dit bosschaadje?
 Indien dit bosje klappen kon,
 Wat melde 't al boelaadje?

Uit de *Granida*.

De schicht der min.

'T minnegoodtje, wondtziek geesje,
 Klaaghd' aan Venus, dat zijn peesje
 In mijn' traanen was geweekt;
 Zoo dat hy, in lange wijlen,
 In mijn hart, niet van zijn' pijlen
 Een kon schieten, dat ze steekt.

Wilt ghy, zaid' ze, zijn geraaden:
 Ziet maar, dat ghy twee drie draaden
 Doris uit haar hair kabast.

Nemmer zult ghy, hartevooghje,
 Peesje spannen op uw booghje,
 Dat het by uw' pijlen past.

'T boesje quam, als zy zich kemde,
 Steelen dard' het niet; maar lemde
 Met een' bedelende stem,
 Tot dat zy 'r hem drie liet raepen.
 Klaar had hy, daar mee, zijn waapen;
 Ik een scheutje; 't schichje klem.

Uit de Zangen.

De spijtige schoone.

Klaare, wat heeft 'er uw hartjen verlept,
 Dat het verdrietjes in vroolijkheid schiept,
 En t' aller tijdt even beneepen, verdort,
 Gelijk als een bloempjen, dat dauwetjen schort?

Krielt het van vryers niet om uwe deur?
 Moogh je niet gaan niet te kust' en te keur?
 En doe je niet branden, en blaaken, en braën,
 Al, waar 't u op lust een lonkjen te slaan?

Anders en speelt 'er het windetje niet,
 Op elzetakken, en leuterigh riet,
 Als: lustighjes, lustighjes. Lustighjes, gaat
 Het watertje, daar 't tegen 't walletje slaat.

Ziet d' openhartige bloemetjes staan,
 Die u, tot alle blygeestigheid, raën.
 Zelf 't zonnetje wensch' u wel beter te moë;
 En werpt u een lieffelijk oogelijn toe.

Maar zoo ze kunnen, door al hun vermaan,
 Niet steeken met vreughd uw' zinnetjes aan,
 Ik leg u te maaken aan 't schreyen de bron,
 De boomen, de bloemen, de zuivere zon.

Uit de Zangen.

Grafschrift op Jacob van Heemskerk.

Heemskerk, die dwers door 't ys en 't yzer darde streeven,
 Liet d'eer aan 't landt, hier 't lijf, voor Gibraltar het leeven.

HUIJGENS.

Een zomeravond in 't Haagsch Voorhout.

Dauw en doncker zijn aen 'tsacken,
 Son en Hoenderen te koy,
 Alle gevels, alle tacken,
 Alle Meisjens even moy,

Alle kaeckjens even bloosigh,
 Alle ooghjens even gauw,
 Alle lipjens even roosigh,
 Alle mondtjens even nauw.....

Hieruyt groeyt het jeughdigh krielen
 Nae der Linden-duysterheit,
 Hier uyt kittelen de hielen
 Met als 't Klockje', Negen, seit;
 Hier uyt is het niet te houwen
 Al wat op het vryen staet,
 Hier uyt moeten Broeck en Bouwen
 Met de Vleer-muys op de straat.

Linde-blaedjens, luyster-vincken
 Van soo menig' apen-klucht,
 Van soo menigh traen-verdrincken,
 Van soo menig' sotten sucht,
 Helpt my tuygen wat een karmen,
 Wat een stommelend ghelaet,
 Wat een blindelingh om-armen
 Onder u niet om en gaet.

Trijntgie, sey daer lestmael eenen,
 By men eer, ick hebje lief,
 Van de kruyn af tot de teenen
 Staen ick onder you belief;
 Laet me draeven, doet me loopen,
 Heet me stappen as een' Tel,
 Doet me schencken, hiet me koopen,
 Siet wat ickje weyg're sel.

Dirckgien (hoord ick strack een' an-
 Sel't dan nummer wese, kind? (der)
 Smackje staegh een oogh op Sander,
 En mijn' woordgies in de wind?
 Staet sijn mutsje soo veul trotser,
 Soo veul vlugger as het mijn,
 Hanght mijn rockje soo veul schotser,
 Soo veul loomer as het sijn?

Weer een ander van ter zyen;
 Nouw, men Troosgie, stoor je niet,
 Liever as ick Griet souw vryen,
 Liever as ick you verliet,
 Lagh ick levendigh bedolven
 Daer ick jegenwoordigh treeë,
 Liever in de groene golven
 Van de Schevelinger zee.

Weer een ander. Wel, Agnietgie,
 Wel, men hartje, wel, men lough,
 Hoe beviel je 't leste liedje
 Dat ick gister ayond songh?

Heer! wat stond ick nat bedropen
 Voor je deurtgien in dat weer,
 Daer je dichgies laeght ekropen
 In de lodderlicke Veer (1).

Noch een ander, op een banckje:
 Wel eseyt, mijn' soete Moer;
 Jouwenhalven, ick bedanckje,
 Maer hoe ist met Vaer en Moer?
 Wat! se mochte soo lang grollan,
 'k Sou ons raeye met ons tween
 Op en wagentje 't ontrollen
 Al dit moeyelicke, Neen.

Weer een ander aen een Boompje:
 Dat 's nouw al men Moertjes goed;
 Maer dan heb ick noch en Oompje,
 O wat ist en rijcken bloet!
 Met sen bogert, met sen weuningh,
 Met sen Koren, met sen Ooft;
 Claer, je Vryer is en Keuningh,
 Al dit hanght hem boven 't hoofd.

Noch een ander van 't gebroedsel
 Dat of Pen, of Degen voer':
 Mijn soulas, mijn vreughden-voedsel,
 Ah! quitteert U. E. la Cour?
 Sult ghy eeuwigh absenteeren?
 ('k Schat de Meid naer Leiden voer)
 Wilt mijn flames obligeren
 Met een expedit retour.

En noch een van sulcke Veeren:
 Wel bizarre van humeur,
 Sult ghy my sans fin traineren,
 Met ideën van faveur?
 Neen, revesche, neen volage,
 Dus en magh't niet langer zijn;
 Mesprisseert ghy mijn servage,
 Aussi fayje ton desdain.

Deze zijn de soete vruchten
 Van de vrye Vrydoms vreughd;
 Deze zijn de puyck-genuchten
 Van een' ongebonden jeughd:
 Al dit wonderlick vertellen
 Volgh ick met een vrolick oor,
 En wie souder derven stellen
 't Selver seggen voor 't gehoor?

(1) In het aanlokkelijc veeren bed.

O! daer gaen ik vleugel-spreyen.
 Als een henne-loosen baen,
 Lacchen in eens anders schreyen,
 Baden in eens anders traen;

Niet dat ick my soeck te blijden
 In mijn even-broers verdriet,
 Maer noch vindt hy vreughd in 't lij-
 Die het sonder lijden siet..... (den

Uit de *Batare Tempo*.

Een Koningh.

Hy is een' Menigte besloten in een' Kroon;
 Een yeders Oppex-knecht; een slave sonder loon;
 Het hooge dack van 't Rijk dat al den hagel uyt staet;
 Het groote Reken-boeck van al dat in en uyt gaet;
 Een Penningh van 't metael daer wy af zijn gemaect;
 Maer op de reken-ry der dusenden geraect;
 Een Vry-heer in de boey, een eewige gevangen;
 Een bidder met gebied; een slot-rijm van gesangen;
 Een Blixem die door 't stael van allen weer-stand breekt,
 En al dat toegeeft, spaert; een' wolck die Donder spreekt;
 Een' Son die noch gelijk, noch duysteringh kan lijden,
 Oft onweer volght'er op en warrelwind van tijden;
 Een noodigh onder-God, een stadigh man te roer:
 Een doel van ondanccks pijn, en achterklappers roer;
 Een aller voorspoeds eer en schades schande draeger;
 Een uytgemaecte Man; een schepsel van zijn' laeger'.

's Volcks will is dat sijn will voor aller willen will',
 Sijn will is yeders wet, sijn' wet is yeders will;
 Sijn adem stickt in 't nauw van lieffelicke liegers,
 Van treffelick geboeft, en heer-licke bedriegers;
 Die waeyen waerheits locht sorghvuldigh van sijn oor:
 Is't dat Sy onversiens door haer' besettingh boor',
 Sy breecken haer geweld, en door de kromme fluyten
 Van hunn' versieringen ontwringen hem haer stuyten (1).

De vriendschap kent hy niet; dat's wedergaden vreugd;
 Dier heeft hy binnen geen, en buyten is 't geen' deughd,
 Maer eigen baets bejagh; de Vorsten zijn geen' vrienden
 Dan om versekertheit in veel verbonds te vinden;
 Soo is de vreesse meest de Kopp'lers van sijn' trouw,
 En, schrikt hij voor den Oom, hy maeckt de Nicht sijn' Vrouw:
 Dan is sijn voordeel min dan van de minste slaeven,
 Hy haelt de Meer op stal en heeftse niet sien draeven.
 Sijn' vrienden zijn hem vreemd tot in den hoogsten nood,
 Dan raect hun 's Vaderlands bederven in sijn' dood':
 Soo langh hem langh geluck de deughd doet wareloosen
 Vermengen sy haer Eer niet geerne met de boosen,
 Veel fiever storten sy haer' traenen in den stroom
 Daer tegen all' haer' kracht onkrachtigh is en loom.

Sijn' dagen zijn niet sijn'; de daghras en de sorgen
 Bekruypen hem gelijk; van Avond af tot Morgen

(1) *Stoupsels*.

Geniet hy nauw de rust die vaeck ontstelen kan;
 So langh hy niet en leeft, leeft hy sijn eigen man;
 Sijn' siekten seggen hem dat groote bloemen welcken;
 Dat doet hem zitteren voor 't schuymen van de kelcken,
 Voor 't dagelicks gerecht, al diende 't hem sijn Soon,
 Die mog'lick staende voets kan reicken in de Kroon.
 Vergulde distelen, wie kan men uw verblijden
 Door soo veel Aloës bedachtelick benijden?
 Wie wensche na de hooghd daer 't soo gestadigh waeyt,
 Daer 't soo dier slapen is en 't hoofd soo goe'koop draeyt?

Uit de *Zedeprinten*.

Muydsche Reis.

Vochtigh Zuyen
 Schort uw' buyen
 Over Muyen
 Eenen dagh,
 Dien ick gaeren
 Sonder baeren,
 Stil, en klaer, en
 Drooge sagh.

Noorder' vlaegen
 Laet u draegen
 Daer de dagen
 Nachten zijn;
 Daer de nachten
 Noyt en lachten,
 Noyt en wachten
 Sonne-schijn.

Helder Oosten,
 Uw vertroosten
 Tegen 't roosten
 Vierigh-droogh
 Kan ick missen,
 Naer mijn' gissen
 Uyt het pissen
 Van om hoogh.

U, voor 't leste,
 U, voor 't beste,
 Groeyigh Weste,
 Roep ick aen;
 Leent uw' laeuwheid,
 Dat geen' graeuwheid
 's Hemels blaeuwheid
 Mogh' beslaen.

Ingevallen
 Geen' van allen
 Kan bevallen
 Mijn gebed;
 Valt aen 't blaesen,
 Valt aen 't raesen,
 Als vier, dwaesen
 Zonder wet:

All uw koelen,
 All uw kroelen,
 All uw woelen
 Over 't Y,
 Al uw buyen
 Voert my huyen
 't Hoof van Muyen
 Niet voorby.....

Uit de *Mangelingen*.

Pleiters hulp.

Ick sieder u wel door te helpen, goede vriend,
 Sprack Teun sijn Advocaet, die hem tot noch toe dient,
 En heeft hem, inder daet wel half daer door geholpen,
 Te weten door, sijn gelt, sijn' schueren en sijn' stolpen,
 En naer ick 'k spel aen sie, daer is hoop, voor de rest,
 De goeden Advocaet doet noch al vast sijn best.

Uit de *Sneldichten*.

Advocaat en Doctor.

Een Doctor kreegh krackeel met een jongh Advocaet,
 Wien toequam voor te gaen aen Tafel en op Straet:
 Een derde scheidt 'tscheel, en vraeghd', om bey te vangen,
 Wie gaet' er voor, de Beul, of de Dief die gaat hangen?
 Sy riepen bey, de dief: wel, seid hij, soo is 't klaer;
 Heer Advocaet, gaet voor, Heer Doctor, volght ghy naer.

Uit de *Sneldichten*.

De Vleeschsoep.

Jan sagh een stukje Spex niet grooter als een duym
 In 't midden van een' Saus van 'al te mag'ren schuym
 Van Vlees-sop aangerecht, en trock zijn Wambas open,
 En wouw zijn' Broeck ontknoopen,
 En stelde sich in 't ruym,
 En smeeft zijn hoet daer neer: 't volck riep met luyder stemmen,
 Wel hoe, Jan, wordje geck?
 Neen, seid hy, ginder veer sien ick een beetje speck,
 Daer ick naer toe moet swemmen.

Uit de *Sneldichten*.

Hopman Dirk.

Sy liegen 't die verklaeren
 Dat Dirk geen hert en heeft;
 In allerlei gevaeren
 Geyoelt hy dat het leeft,
 En als de popelblaeren
 Van 't minste windje beeft.

Uit de *Sneldichten*.

Scheeps-praat.

Mouring, die de vrye schepen
 Van de seven-landtsche buert
 Veertigh jaren, onbegrepen,
 Onbekropen heeft gestuert;
 Mouring, die se door de baeren
 Van soo menigh tegen-ty
 Voor de wint heeft leeren varen,
 Al en was 't maer wint op zy;

Mouring was te koy ekropen,
 En den endeloose slaep
 Had zijn wacker oogh beslopen
 En hem Leeuw gemaect tot Schaepe:
 Reëers en Matroosen riepen,
 Och! de groote Schipper, och!
 Wat sou't schaen, of wij al sliepen,
 Waecte schipper Mouring noch!

Mouring, Schipper sonder weer-gae,
 Die zijn onverwinklickheit
 Waer de Son op, waer sy neer gaet,
 't Aller ooren heeft gepreit;
 Mouring, die de Zee te nauw hiel
 Voor zijn zeilen en zijn want,
 Die de vogelen te gau viel
 Al besielden hy maer 't sant.

Schipper Mouring, maer je leghter,
 Maer je leghter plat evelt,
 Stout verweerer, trots bevechter,
 Bey te Zeewort en te velt.
 Kijck, de takels en de touwen,
 En de vlaggen en het schut
 Staen en pruylen in den rouw, en
 Altemalen in den dut.

Dutten? sprack, moy Heintgje, dutten?
 Stille, Maets, een toontje min:
 Dutten? wacht, dat most ick schutten,
 Bin ick anders dien ick bin:
 'K heb te lang om Noord en Zuyen
 By den Baes te Roer estaen,
 'k Heb te vuyt gesnor van buyen
 Over deuse muts sien gaan.

'k Selt hun lichtelick soo klaeren
 Dat ick vlaggen, schut en touw,
 En de maets die met me vaeren
 Vryen sel van dut en rouw.

Reëers, (jouwerliefde mien ick
 Die van yers op 't kusse vicht)
 Wiljer an? kedaer you dien ick
 You allienich by dit licht.

Weeran, riepen de Matroosen,
 't Is een man oft Mouring waer,
 En de Reëers die hem koosen,
 Weeran, 't is de jonge vaer.
 Heintgje peurde strack an 't stuer, en
 Haelde 't ancker uit de gront,
 't Scheepje ginck door 't Zee-sop schue-
 Offer Mouring noch an stont. (ren,

Uit de *Langdichten*.

*Gelukwensching aan het bestuur van Amsterdam in hun
 nieuw Stadhuis.*

Doorluchte stichter en van 's werelts achtste wonder,
 Van soo veel steens om hoogh op soo veel houts van onder,
 Van soo veel kostelijcks soo konstelijck verwrocht,
 Van soo veel heerlickheys tot soo veel nuts gebrocht:
 God, die u Macht en Pracht met Reden gaf te voegen,
 God geve u in 't Gebou, met reden en genoegen,
 Te toonen wie gy zijt; en, daer ick 't al in sluyt,
 Heyl zy daer eeuwig in, en onheyl eeuwig uyt.

Is 't ook soo voorgeschickt, dat deze marm're muuren
 Des Aerdrijcks uytterste niet hebben te verduuren;
 En werdt het noodigh, dat het negende verschijn',
 Om 't Achtste wonderwercks nakomeling te zijn;
 God, uwer Vad'ren God, God, uwer Kind'ren Vader,
 God, soo naby u, zy die Kind'ren soo veel nader,
 Dat hare welvaert noch een huys bouw' en besitt',
 Daer by dit nieuwe sta, als 't oude stont by dit.

VONDEL.

Vertrouwing aan Vossius over den dood zijns zoons.

Wat treurtge, hooggeleerde Vos,
 En front het voorhoofd van verdriet?
 Bony uw' zoon den hemel niet.
 De hemel trekt: ay, laet hem los.

Ay, staek dees ydle tranen wat,
 En offer, welgetroost en bly,
 Den allerbesten Vader vry
 Het puik van uwen aertschen schat.

Men klaeght, indien de kiele strant,
 Maer niet, wanneerze rijk gelaën,
 Uit den verbolgen Ooeaen,
 In een behoude haven lant.

Men klaeght, indien de balsem stort
 Om 't spillen van den dieren reuck:
 Maer niet, zoo 't glas bekomt een
 Als 't edel nat geborgen wort. (breuk,

Hy schut vergeefs zich zelve moe,
 Wie schutten wil den sterken vliet,
 Die van een steile rotse schiet,
 Naer eenen ruimen boezem toe.

Zoo draeit de weereltkloot; het zy
 De vader 't liefste kint beweent;
 Of 't kint op vaders lichaem steent.
 De Doot slaet huis noch deur voorby.

De Doot die spaert noch zoete jeught, Gelukkigh is een vast gemoedt,
 Noch gemelijken ouderdom. Dat in geen blijde weelde smilt,
 Zy maekt den mont des Reedners En stuit, gelijk een taeie schilt,
 (stom, Den onvermybren tegenspoet.
 En ziet geleertheit aen noch deught.

Kinderlijk.

Konstantijntje, 't zaligh kijntje, En ik blink 'er, en ik drink 'er,
 Cherubijntje van om hodgh, 't Geen de schenker alles goets
 d'Ydelheden, hier beneden, Schenkt de zielen, die daer krielen,
 Utlacht met een lodderoogh (1). Dertel van veel overvloets.
 Moeder, zeit hy, waerom schreit gy? Leer dan reizen met gepeizen (2)
 Waerom greit gy, op mijn lijk? Naer palaizen, uit het slik
 Boven leef ik, boven zweef ik, Dezer werrelt, die zoo dwerrelt.
 Engeltje van 't hemelrijk : Eeuwigh gaet voor oogeblik.

Op de Beeldtenis van Vossius.

Laet aestigh winters vrij dat Vossenhoofd beaneouwen,
 Noch grijzer is het brein dan 't grijze hair op 't hooft.
 Dat brein heeft heughenis van meer dan vijftigh eeuwen,
 En al haer wetenschap, in boeken afgeslooft.
 Sandrart (3), beschans hem niet met boeken, en met blansen;
 Al wat in boeken steekt is in dat hooft gevaren.

Roskam aan P. C. Hooft.

Hoe komt, doorluchte Drost, dat elk van Godsdienst roemt,
 En onrecht en geweld met dezen naem verbloemt,
 Als waer die zaek in schijn en tongeklanck gelegen?
 Of zou 't geen Godsdienst zijn, rechtvaardigheit te plegen,
 Maer slinx en rechts te staen naer allerhande goet?
 Godt voeren in den mont, de valscheit in 't gemoedt?
 De Waerheit greep wel eer die menschen by de slippen,
 En sprak: uw hart is verr': gy naekt me met de lippen.
 De waerheit eischt het hart, en niet zoo zeer 't gebaer.
 Dit laetste zonder 't eerst, dat maekt een' huichelaer,
 Die by een cierlijk graf zeer aerdigh wort geleken,
 Vol rottings binnen, en van buiten schoon bestreken.
 Zoo was uw vader niet, die burgervader, neen:
 Van binnen was hy juist, gelijk hy buiten scheen.
 'k Geloof men had geen' gal in dezen man gevonden,
 Indien, na dat de doot zijn leven had verslonden,
 Zijn lijk waer opgesneen. Hoe was hy zoo gelijk
 Dien Burgermeestren, die wel eertijts 't Roomsche rijk
 Door hun onrechtigheit opbouden van der aerde
 In top, toen d'akkerbou in achting was en waerde;

(1) Zoetlonkend.

(2) Gepeizen.

(3) De naam des schilders.

Toen deeg deeglijkheit niet speelde, raep en schraep;
 En 's vyants gout min golt dan een gebrade raep.
 Hoe heeft hem Amsterdam ervaeren wijs en simpel,
 Een hoofd vol kreucken, een geweten zonder rimpel.
 O beste bestevaer! wat waert gy Hollant nut,
 Een stijl des Raets, toen 't lijf van 't stoxken wert gestut,
 Op dat ik ga voorby ons Katilinaes tyen;
 Toen 't vaderlant in last door twist der burgeryen,
 Gy 't leven waert getroost te heiligen den staet:
 En toen, uw hoofd gedoemt door 't hoofd van eigenbaet,
 Gy geen gedachten had van wijken of van wanken.
 De wees en weduwen, de ballingen u danken;
 Hoewel ge noit om dank hebt zonder onderscheit,
 Beschenen met den glans van uw' goetaerdigheid,
 Ondankbre en dankbre, dien ge kunt ten oorbaer strekken.
 O spiegel van de deught! ô voorbeeld zonder vlekken!
 Noit zooptge bloet en mergh der schamele gemeent,
 Noch stopte d'ooren voor haer rammelend gebeent.
 Wat lietge uw zonen na, toen 's levens licht wou neigen?
 Indien 't gemeen u roept, bezorgt het als uw eigen.
 Zoo was uw uiterste aem slechts waere klaere deught,
 Daer gy, vermaerde stadt, uw kroon meed cieren meught.
 Zoo 't lant uw vaders deught zoo wel had erven mogen
 Als zijn gedachtenis, s'had zwaerder ruim gewogen
 Dan duizent tonnen schats, en duizent, en nog bet,
 En 'k zaghe de zwaerigheên van onzen staet gered.
 Indien de Spanjaert zaghe het lant van Hoofden blinken,
 Hoe zou zijn fieren moedt hem in de schoenen zinken:
 Hoe zou hy vader Ney opwekken door gebeên,
 Om met zijn tong dees scheur te neien hecht aen een.
 Geen Duinkerck zou de zee met vloten overheeren:
 Maetroos die roovers ras zou aersling klimmen leeren,
 En 't laege waterlant doen kijken door een koort
 Hem, die nu blindeling ons slingert over boort,
 En vissers vangt en spant, verft zeeluy doots van vreezen;
 Zoo dat 'er een geschrey van weduwen en weezen
 Ten hoogen hemel rijst, uit dorpen, en uit steên.
 Wat's d'oirzaak? vraeght men, wat? de gierigheid alleen,
 Die 't algemeen verzuimt, en vordert slechts haer eigen:
 En sprak ik klaerder spraek, ik zorg zy zoume dreigen,
 Met breuk en boeten, of te levren aen den beul.
 Want waarheit (dat 's al out) vindt nergens heil noch heul;
 Dies achtmen hem voor wijs, die vinger op den mont leit.
 O kon ik ook die kunst: maer wat op 's harten gront leit,
 Dat weltme naer de keel: ik word te stijf geperst,
 En 't werkt als nieuwe wijn, die tot de spon uitberst.
 Zoo 't onvolmaektheit is, 't magh tot volmaektheit dyen
 Van dees' rampzalige en beroerelike tyen,
 Waer in elk grabbelt, tot zijn naestens achterdeel,

Schrijft andren toe, en schuift op hem de schult van 't scheel.
 Waer Kato levend, diè gestrenge Kato, trouwen,
 Hoe donker zou hy met een donker paar winkbrouwen
 Begrimmen overzijds de feilen dezer eeu,
 En ringelooren den geringeloorden Leeu,
 Die zich zoo schendigh nu van rekels laet verbaffen!
 Hoe zou hy graeuwen! flux en past dit af te schaffen:
 Dat weder ingezet. Hier stuurman, waer het roer,
 En let op 't out kompas. Voort, voort met dezen loer,
 Die noit te water ging, hy zal ons 't spel verbrodden.
 En gy, hou oogh in 't zeil. Waer heen met deze vodden,
 Gy lompe plompe dief, die 't scheepsvolk strekt tot last?
 t' Hans grijp ik u by 't oor, en spijker 't aen den mast.
 Waer Kato levend, wis, daer zou geen hair aen seilen,
 Of't ging als't plagh te gaen, wat zou men lants bezeilen;
 Daer nu de norse nijt ons slapend zeilt voorby,
 De loef afsteekt, terwylwe leggen in de ly,
 In vaer (1) van schipbreuk, schier aen laeger wal vervallen.
 Het roer den meester ruist, en daerom is 't van 't mallen:
 En wilme op 't dreigement niet letten van den noot,
 Zoo bergh aen 't naeste lant uw leven in den boot.
 Doch 'k hoop een beter, van die gaerne 't beste zagen,
 En zucht tot 't vaderlant in vromen boezem dragen.
 De zulke vindt men noch als parelen aen strant,
 De schaersheit maektze dier. Indien maer 't onverstant
 Zoo weinige alser zijn erkende in hun' waerdye,
 En wijzer Heeren liet begaen met heerschappye,
 Men vont'er noch genoegh, die niet zoo bijster staen
 Na heerschen, danze met 's lants welstant zijn belaan,
 En wenschen tijt en zorg en moeit' hier in te schieten,
 En niet een' penning voor hun diensten te genieten:
 Dat zijn niet zulken, daer ik eerst van heb' gezeit,
 Wier Godtsdienst op de tong en op de lippen leit,
 Maer in een vroom gemoet, waer uit die deughden groeien,
 Die Hollants welvaert eer zoo heerlijk deden bloeien,
 In spijt des dwingelants.....

Uit de *Hekeldichten*.

Amsterdams Welkomst aan Prins Frederik Hendrik.

Welkom, welkom, Welhems Zoon.	Dit doorluchtigh Hollantsch bloet,
Neem mijn Keizerlijke kroon,	Hier gewonnen, hier gevoet,
Die uw grootvaer plagh te dragen;	Onder wapens en trompetten,
Toen de Duitschen voor hem lagen	Onder 't dondren der musketten,
Op hun aenzicht in het stof:	Onder 't barsten van 't metael,
Welkom in mijn Princenhof.	Onder 't knarsen van het stael,
O hoe schateren mijn zalen,	Onder 't zwaejen van de vanen.
Nu'thaer beuren magh t' onthalen	Kan mijna vreught wel zonder tranen

(1) *Gevaar.*

Wellekomen dezen Vorst,
 Die noch onlangs met zijn berst,
 Uit een onbekommert harte
 's Vyants schut en yzers tarte;
 Yzer dat van dichte by
 Trof een' Hopman aen zijn zy?
 'tSchelt (1) dat dook vol schrik en be-
 Al te milt van bloet en leven (ven:
 Is die Krijghelt voor zijn volck,
 Kreet de Vlietnimf uit haer kolck.
 Y en Aemstel met haer stemde.
 Ik verslegen driemael hemde,
 t'Elkens met een' diepen zucht,
 Om te scheppen 's levens lucht:
 Want ick nau'tgevaer kon kroppen;
 En de schrik my toe quam stoppen
 Wat my dient tot ademtocht:
 En zoo ras ik spreken moght,
 Steende ick vol bekommelingen;
 Nimmermeer wilt Godt gehingen,
 Dat een slagh of scheut mijn hoop
 Met dien Statenspyler sloop'.
 Hemel, keer de nederlagen
 Van dien Mars, die zoo veel slagen
 Heeft van kintsbeen uitgestaen,
 Over velt en Oceaan;
 Diepe stroomen door gezwommen,
 Hooge bergen overklommen,
 Zware toghten uitgevoerd,
 Nacht en dagh de trom geroert,
 Zoo veel sterke steen beronnen,
 Zelfs noch onlangs Grol gewonnen,
 In 't gezicht van 's vyants maght;
 Toen de groote Flippe dacht:
 't Is met Hollant omgekomen,
 Sedert het geweld de vromen
 Heeft ten zetel uitgerukt;
 En de Wijsheit neêrgebukt,
 Met haer grijze en witte hairen,
 Met haer sidderende jaren,
 Wachte naer den jongsten slagh,
 Die haer't hooft nam, 'tlant't gezagh.
 Sedert 't luk, hun hant ontwongen,
 Is met kracht te rug gesprongen:
 Hollants zeenwen afgesneen,
 Sleept het kreupel na zijn leen.
 Ydel waren dees gedachten,

Toen de posten tijdang bragten
 Van den overgang der stadt,
 Die ons heir zoo vruchtloos had
 Tweemael met een' wal besloten.
 'k Valle met mijn speelgenooten,
 Eedle helt, te voet voor u:
 'k Bid weest voor u selven schuw:
 Wil u van 't gevaer wat spanen:
 Spaer u om uwe onderdanen,
 Om uw' kleenen Willem toch,
 Nau gespeent van voesters zogh:
 Dat hy aen uw zy magh wennen,
 Bussen lossen, paerdemennen
 Leeren onder uw beleit,
 Daerge 't lant met lijken spreit:
 Dat men zegge: zie te gader
 Moedigh draven zoon en vader,
 Als Eneas de Trojaen,
 Met den groeienden Askaen.
 't Lot dat spaerze lang te zamen:
 't Lot wil geven dat hun namen
 Spanje zoo ontzaghalik zijn
 Als de blixem van Jupijn.
 O Doorluchtigste der helden!
 Al te zelden, veel te zelden
 Zach u Y en Aemstelstroom.
 Driemael overwellekoorn.
 Waer ghy komt u treden zetten,
 Krijgen keuren en Stadts wetten
 Nieuwe kracht, en haet en twist
 Stuiven wegh als rook en mist:
 En deze ongetoomde tongen,
 Die zoo stout en onbedwongen
 Oproer stookten, twist, en moort,
 Zwygen stil aen yeder oort.
 All' mijn trouwe burgeryen
 Eenigh in uw komst verblyen.
 Geen Megeere geeft zich bloot.
 Elk het hooft leit in den schoot.
 Toen de Wintvorst deed vertrojen
 Op de zee de vloot van Trojen,
 Zweegh al 't bulderen op 't vlak,
 Alzoo ras Neptuin weêr stak
 't Hooft van uit de holle baren:
 Waer zijn wagen quam gevaren,
 Lagh de woestigheid getemt,
 En 't oneffen glad gekemt:

(1) De Schelde.

Even zoo ghy nasu verschenen,
 Wat geraekt was op de beenen,
 Wat my dreighde met gevaer
 Van een schipbreuk al te zwaer,
 Zet zich voor uw Godtheit neder.
 Van uw voorhoofd straelt moy weder,
 En April geen Maymaent wijkt,
 Die met verwe en bloemen prijkt.
 'k Had met veel meer praels behangen
 Uw doorluchtigheid ontvangen;
 Maer ik weet wel hoe ghy acht
 Ware deught de rijkste pracht:
 Hier meê (lof den Heer der heeren)
 Kan ik noch een zael stofferen:
 Mannen heb ik, zoo men 't vraeght,
 Daer mijn raethuis moet op draeght:
 Onder deze, in raets beraming,
 Blinkt deschranderheit van Vlaming,
 Pols oprechtigheid heel braef,
 En de dapperheit ven Graef:
 Mannen (laet de nijt vry grimmen)
 Die mijn vesten deden klimmen:
 Zulke zoek ik by de kaers.
 'k Hebb'er ook noch Hasselaers,
 Die hun halzen voor my wagen,
 Die hun vaders degens dragen,
 Welke op 't Spaensche knokebeen
 Zijn geschaert voor 't algemeen:

Errefvyanden van Spanje,
 Errefvrienden van Oranje;
 Daer een Veltheer meê bestuwt
 Voor geen zeven legers gruwet.
 Laet de vyanden vry drieschen:
 Laet de drakenkoppen brieschen;
 Noit ging Hollants fiere leeu
 Druipen voor den drakeschreeu;
 Maer hy schutte op zijne tanden
 Schenden, moorden, blaken, branden:
 En geen springvloed brak mijn' dam,
 Wat 'er ook van 't westen quam.
 Gaet mijn Prins te velde trekken,
 'k Zal zijn rechtehant verstrekken,
 Of een zenuw aen dien arm,
 Die tot Hollants schut en scharm
 Rukt de klingen uit der scheede:
 En mijn burgery in vrede,
 Midden onder het getier,
 Zal in 't hart met offervier
 Fredrik Henrix lof vermeeren,
 En zijn groote Godtheit eeren.
 Welkom, welkom, Welhems zoon.
 Neem mijn Keizerlijke kroon,
 Die uw Grootvaer plagh te voeren,
 Toen hem alle Vorsten zwoeren.
 Welkom heldendichters stof.
 Welkom in mijn Princenhof.

Uit de *Liersangen*.

Rei van Klarissen.

OKersnacht, schoonder dan dedagen,
 Hoe kan Herodes 't licht verdragen,
 Dat in uw duisternisse blinkt,
 En wordt geviert, en aengebden.
 Zijn hooghmoedt luistert naer geen
 (reden,
 Hoe schel die in zijne ooren klinckt.

Hy poogt onnooslen te vernielen;
 Door 't moorden van onnoosle zielen,
 En weckt een stadt- en lantgeschrey:
 In Bethlehem, en op den acker,
 En maeckt den geest van Rachel
 (wacker,
 Die waeren gaet door beemt en wey:

Dan naer het westen, dan naer 't
 (oosten.
 Wie zal die droeve moeder troosten,
 Nu zy haer lieve kinders derft?
 Nu zy hun ziet in 't bloet versmooren,
 Vergaen, die naulijx zijn geboren,
 En zoo veel zwaerden root geverft?

Zy ziet de melleck op de tippen
 Van die bestorvene en bleecke lippen,
 Geruckt noch versch van moeders
 (borst.
 Zy ziet de teere traentjes hangen,
 Als dau, aen druppels op de wangen.
 Zy zietze vuil van bloet bemorst.

De winckbraeu dect nu met zijn
 (booghjes,
 Gelokene en geen lachende ooghjes,
 Die straelden tot in 's moeders hart :
 Als starren , die met haer gewemel
 Het aenschijn schiepen tot een' hemel,
 Eer 't met een mist betrocken wert.

Wie kan d' elende en jammer noe-
 (men ,
 En tellen zoo veel jonge blaemen ,
 Die vroegh verwelckten , eerze noch
 Haer frissche bladeren ontloken ,
 En lieffelijk voor yder roken ,
 En 's moegens droncken 't eerste zogh?

Zoo velt de zicht de korenaiaren.
 Zoo schudt een buy de groene blaëren,
 Wanneer het stormt in 't wilde wout.
 Wat kan de blinde staetzucht brou-
 (wen ,
 Wanneer ze raest uit misvertrouwen!
 Wat luit zoo schendig dat haer rout!

Bedruckte Rachel, staeck dit waeren:
 Uw kinders sterven martelaeren ,
 En eerstelingen van het zaet ,
 Dat uit uw bloet begint te groeien ,
 En heerlijk tot Godts eerzal bloeien ,
 En door geen tiranny vergaet.

Uit den *Gijsbrecht van Aemstel*.

CATS.

Kreupel wil altijd voordansen.

Lest-mael quam ick in een velt
 Daer een yeder was gestelt
 Tot een uytgelaten vreught,
 Naer de wijze van de jeught;
 Jonge lieden van het lant
 Songen, sprongen, hant aen hant:
 Yeder maecte groot geschal,
 Yeder was 'er even mal;
 Doch van allen was 'er een
 Met een krom en kreupel been,
 Met een plompen stompen voet,
 Die had veren op den hoet,
 Die was voren aen den dans,
 Die was bij de rosekrans;
 Die was om en aen de mey,
 Die was leyder van den rey;
 Wat men peep of wat men songh
 Kreupel had den eersten sprongh:
 Al is Fop een rap gesel,
 Al doet Heyn sijn dingen wel,
 Al leyt Jorden mooye Trijn,
 Kreupel wil de voorste zijn.
 Maer al was dit in het velt,
 'T is oock elders soo gestelt;
 Want oock by de steedsche liën

Wort dit menighmael gesien,
 Veeltijts, wat 'er wort gedaen,
 Kreupel maectt sich voren aen;
 Kreupel is een dapper man,
 Schoon hy niet dan hincken kan.
 Is het niet een seltsaem dingh
 Dat een losse jongelingh,
 Dat een onbedreven gast,
 Die het immers niet en past,
 Veeltijts eerst sijn oordeel uyt,
 (Schoon het dickmaels niet en sluyt),
 Eerst van alle dingh gewaeght,
 Al en is hy niet gevraeght!
 Eerst sal brugen aan den dagh,
 Wat hem op de tonge lagh!
 Vraegt 'er yemant hoe dit koomt?
 Wijse lieden sijn beschroomt
 Dat 'er yet mocht sijn geseyt
 Dat niet recht en is beleyt,
 Daerom gaen se traegh te werck,
 En al met een diep gemerck;
 Maer een geck vol losse waen
 Haest sich, en wil voren gaen:
 Daerom seyt men nogh althans
 «Kreupel wil eerst aen den dans.»

Uit den *Spiegel enz.*

Van den Leeuw en de Muys.

't Is onlanghs dat een kleyne muys,
Gekropen uyt haer duyster huys,
Quam loopen in een lustigh dal,
En daer ontmoet haer dit geval :

Sy en haer mackers wël gevoet,
Die sprongen met een bly gemoet,
Die sprongen hier, dan weder daer,
En maecten wonder groot gebaer :
Een sprongh 'eropen moedigh beest,
Dat oock by menschen is gevreest:
Een dier dat dieren koningh hiet,
En overal het wilt gebiet.

Een leeu, al lagh hy vast en sloop,
En in de rust vermaken schiep,
Wert door het dertel spel geweckt,
En schoon al lagh hy uytgestreckt,
Soo was hy echter bijster gau,
Hy greep het muysjen met de klau:
Hy neep het met sijn felle poot,
Sie daer het beestjen in den noot,
En wijl het beestjen leyt en sucht,
Zijn al sijn mackers wegh gevluucht:
Het dier dat niet en kan ontgaen,
Dat leyt het op een bidden aen :

O prinse van het gantsche wout!
Alwaer sich eenigh wilt verhout;
Ick heb misdaen, en ick beken
Dat ick de doot u schuldigh ben;
Maer 't is geen eere voor een vorst,
Dat hy naer bloet en wrake dorst,
Des bid ick, laet my weder gaen,
Ick sal tot uwen dienste staen,
Ick sal u prijsen overal,
Waer dat ick immer komen sal:
Oock is het somtijts wel gesien,
Dat even maer geringe liën,
Dat somtijds oock een slechte bloet,
Aen groote prinsen voordeel doet.

De leeu, die sagh het beestjen aen,
En dat sijn oogen treurigh staen,
En dat het droeve tranen schreyt,
En dat het soete dingen seyt;
Des, schoon al is hij wonder fier,
Bewogen door het kleyne dier,

Ontsluyt sijn poot, en laet het uyt;
Daer loopt het muysjen in het kruyt,
En huppelt door het jeughdigh gras,
Vermits het soo ontkomen was.

't Geviel als geen en tijt hier naer
De leeu die quam in groot gevaer:
Hy wert verstrickt in seker net,
By snege-jagers uytgeset;
Des is het beest geheel bedruckt,
En schier als in het graf geruckt:
Maer hoe de leeu te feller woelt,
Hoe dat hy meer de stricken voelt,
Daer hijght, en tiert, en sucht de leeu,
En maectt een bijster vreemt ge-
schreeu,

En huylt bijna een uyre lanck,
Tot echo gaf een wederklanck;
Maer niemant quam het dier te baet,
En daerom weet hy geen en raet.

De muys, die door de bossen liep,
En in het groen haer vreughdeschiep,
Verneemt ten lesten dit getier,
En naer het scheen, sy kent het dier:
Sy quam daer sy den handel sagh,
En hoe de leeu gevangen lagh,
Jae overal soo vast geset,
Gelijck een mugh in 't spinnenet,
De muys des echter niettemin,
Die komt 'er by en springht 'er in;
En knaeght met soo een stage vlijt,
Dat sy de leeu, in korten tijt,
Maectt van de strenghe banden vry,
Des was het beest geweldigh bly,
En seyde: muysjen! grooten danck;
Ick sal, mijn levens dagen lanck;
U houden voor mijn beste vrient,
Want gy hebt guust aen my verdient.

De muys die seydt hem weder dit:
O vorst! die al het wout besit,
Leer nu van my op desen dagh,
Dat oock een muys u baten magh;
En mits gy desen handel siet,
Veracht de kleyne dieren niet.

Uit de Leersame Fabulen.

*Aan het scheepsvolk bij de benoeming van M. H. Tromp
tot Luitenant-Admiraal.*

Seehelden! wacker volck! peckbroecken! rappe gasten!
 Op, ruckt nu wederom de vlaggen van de masten;
 Gaet, jaeght eens op een nieu den Spanjaert over boort,
 En haelt eens wederom dat gy ter see verloort:
 't Is langh genoegh gegeeut, 't is al te langh geslapen;
 Komt wort eens dat gy waert, en als gy zijt geschapen,
 De see en haer gevolgh daer zijt ge toe gewent,
 Daer is uw eygen huys, uw eygen element.
 Al wat op aerde leeft, al watter is geschapen,
 Dat kent sijn eygen kracht, en weet sijn eygen wapen;
 Jae weet wat hem gemack, of eenigh voordeel doet,
 En hoe het naer den eysch sijn vyant krencken moet.
 De leeu vecht met de klau, de stier gebruyckt den horen,
 Het paert slaet met den voet, een haen met felle sporen,
 De see is uw geweer, gebruyckt daer uw geweld,
 Daer is geen twijffel aen, de Spanjaert moet gevelt:
 De see die heeft u eerst den vryen hals gegeven,
 Den Godsdienst ingevoert, den Spanjaert uytgedreven,
 De see die heeft u eerst den vyant leeren slaen;
 De see maectt u gevreesst oock by den Indiaen;
 De see brenghst voordeel in, en bout hier groote steden;
 De see verrijckt het lant, en dat in verre leden;
 De see maectt dat het lant den vyant overwint,
 Gy daerom bout de see soo gy het lant bemint;
 En valt dan aen het werck met onvertsaeghdē sinnen,
 Gy sult gewissen buyt, groot lof, en eere winnen;
 Want als naer rechten eysch de leeu de bende leyt,
 Daer is geen twijffel aen, de segen is bereyt.
 Tromp gaet u heden voor, hy trompt met alle krachten,
 En roept u naer de see, en stort in uw gedachten,
 Een lust om wèl te doen, een yver voor het lant,
 Daer van sijn innigh hert en al sijn wesen brant;
 Gy, let op sijn bedrijf, en let op sijn bevelen,
 Hy sal u, naer de kunst, met yser leeren spelen,
 En kaetsen met het stael, jae leyden aen den dans,
 Daer by geen vrouw en dient, maer niet dan flucxe mans.
 Maer gy, o dapper helt! en leyder van de benden,
 Die hun geduchten schrick naer oost en westen senden,
 Kom, toon ons op een nieu, dat Hollant weder leeft,
 Dat Hollant boven ligt en op de baren sweeft.
 Sie hier een wacker man (1) die niet en sal beswijcken,
 Die niet en is gewent aen yemant oyt te wijcken;
 Die wort u toegevoeght, om met gemeene kracht,
 Te doen al wat de staet van uwe daden wacht:

(1) Luit. Adm. Witte Corn. de Witte.

Gaet, gaet, manhaftigh paer! van duysent uytgekoren,
 Gaet recht eens weder op, dat scheen te zijn verloren;
 Gaet, dondert met geschut, beset de Vlaemsche kust,
 En toomt de Spaensche pracht en ongetoomde lust;
 Maect dat de koopvaerdy de stroomen magh gebruycken,
 Maect dat de vissery de netten magh ontluycken,
 Maect dat de rijke see met haer geheele strant,
 Een segen overal magh storten op het lant.
 Nu, mannen! 't is genoegh, en waerom meer geschreven?
 Uw' namen doen alree de Vlaemsche kusten beven;
 Wel flux dan aen het werck, gy zijt 'er toe genoot,
 Soo gy de see bewaert, het lant is buyten noot.

Uit de *Eerdichten*.

DE DECKER.

Aan zijnen te Batavia overleden broeder, bij den dood zijns vaders.

O zaligh ghy, die ons verdriet,
 Ons bitt'ren huis-rou niet en ziet,
 En niet en hoort ons' lyck-gebaren;
 Maerzacht en vreedzaam uitgestreckt
 In t' uiterst end der Oosterbaren
 Ligt van 't Javaensche zand gedeckt!

Dit, Broeder, was 't dat ick u zeide
 Ten dage toen ghy van ons scheidde;
 Dat ghy wel gingt in groot gevaer,
 Maer grooten rou ontgingt met eenen,
 En vry zoud zyn van Vaders baer
 Te volgen op bezweke beenen.

't Ver af-zyn hiel uit uw gezicht
 Zoo schadelyk een blixem-licht;
 En om den donder niet te hooren,
 Heeft ook de dood gedaen het haer;
 En gunstelyk by tyds uw' ooren
 Gestopt voor een' zoo droeve maer.

Maer ach! die bittre en ongetrouwe
 Rukt ons alhier van ronw in rouwe:
 Wy hadden nau aen u volbracht
 Dees treur-gewaeds vereischte plich-
 Of zy en loost op ons geslacht (ten;
 Flux weer een' van haer' felste schich-
 (ten;

En tref (ô onverzetlyk kruis!)
 Het hoofd en d' eere van ons huis;
 Zy schiet de groote spil in stukken,
 Waer op het hing als op zyn' as;

En komt den kinderen ontrukken
 Den besten Vader die oit was:

Een' Vader, die bezet van zinnen
 In 't heerschen maet hiel en in 't min-
 Een' Vader, die de teere jeugd (nen :
 De deugden zocht in 't bloed te pren-

(ten,
 Meêr met wel voor te gaen in deugd,
 Als door ontzach of dreigementen:...

Een' Vader van beleid en moed,
 Die, als de wind van tegenspoed
 Zyn Huis-hulkschudde, dat ze kraekte,
 De hand zoo wist aen 't roer te slaen,
 Dat zy uit eenen draeistroom rækte,
 Daer duizenden in zyn vergaen;

Die oock, wanneer hem voorspoed
 (streelde,

Noit zwol van trots, noit smolt in
 Die al te wys wasen te vroed, (weelde;
 Om over kinderlyke leuren

Van aerschen voor of tegenspoed
 Te zeer te dert'len of te treuren :

Een' Vader, ongeveinst van grond,
 Oprecht van handen, waer van mond;
 Die elcken 't syne zocht te geven;

Die zyn gezin t' ontlasten zocht
 Van 't pack van schuld, en all' zyn
 (leven

Zoo graeg betaelt heeft als gekocht :

Een' Vader, die zich' wel genoegde
Met all' wat God en Nootlot voegde;
Die alles, wat hem overquam,
Droeg met een effen hert en wezen,
En zeggen kon: *God gaf, God nam;*
De Naem des Heeren zy geprezen:

Een' Vader, die zyn' Overheid
Oit heeft gehoorzaemt, noit gevleit;
Kortom een' Vader zoo bedreven
Op 't roer van Huisselycken staet,
Alsoit d' Atheensche Bie paer 't leven
Ous trock met honigzoeten praet.

Een' zulcken Vader, waerde Broeder,
Een' zulcken trouwen Kinder-hoeder,
En voeder van zyn Huisgezin,
Heb ick in 't bedde neêr zien smÿten,
En door zyn oude vyandin
De koortze allencken wegh zien slyten.

Die mond helaes! die t' elckemael
Plag op ons Noen- en Avond-mael
Des Heeren zegen uit te spreken,
Heb ick, op een' te droeve wys,
Ruim eenen tyd van drypaer weken,
Zien quynen zonder trek tot spys.

De lippen, die beleefde lippen,
Die noiteen woord en plagt te ontglip-
Dat niet na tucht en reden rook, (pen
Heb ick, door 't stadigh opwaerts
(wellen

Van eenen heeten galle-smook,
Peck zwart zien uitslaen en vervellen.

Die tong, die tot ons onderwys
Zoo dikmael zong des Hemels prys;
Die stem, die ons de wetenschappen

En deugden plag te preken aen,
Heb ick allencken hooren slappen,
Allencken flaeuwer hooren gaen.

Dat aengezicht, dat eerlyck wezen,
Waer uit d' oprechtheid was te lezen;
Dat vroom en ongemaekt gelaet,
Zoo aengenaem, zoo waerd by allen,
Heb ick allencken zyn cieraed
Zijn' verwe en volheid zien ontvallen;

Heb ick allencken ongedaen,
Allencken dor en doodsch zien staen,
En derven zien zyn oude trekken;
Ja endelyck (o bitter kruis!)
Geheel van sterfmist zien bedecken
Die Zon en glory van ons huis.

Ick heb die handen zien verstyven,
Die onzen Huisstaet deên beklyven;
Ick heb die beenen, die zoo vast
Den ganschen last der huiszorg droe-

(gen,
Zien beven onder 's lichaems last,
En yskoud zich tot sterven voegen.

Ten laetsten heb ick 't waerde lyck
Zien domp'len onder 't zwarte slyck,
Zien in den duistren grafkuil douwen;
En nogh, en nogh zie ick den dag,
Nogh derf ick 't harde licht aenschou-

(wen:
Hoe? ben ick oock nogh die ick plag?...)

O zalig ghy, die ons verdriet,
Onz' bittren Huisrou niet en ziet,
En niet en hoort onz' lyckgebaren;
Maer zacht en vreedzaam uitgestreckt
In 't uiterst end der Oosterbaren
Ligt van 't Javaensche zand gedeckt!

ANTONIDES.

De Nieuwe Brug te Amsterdam.

Het hart is weêr gesterkt; nu rasscher voortgegaen,
Om aen de Nieuwebrug geruster stil te staen.
Hier woelt het onderen, gelijk by zomerdaegen
Een biezwarm op de hei wordt heen en weêr gedragen,
Al 't honigleger zweeft in eenen drom van huis,
En mort en dommelt met een mommelend gedruis,
Als quam een stem alleen, door andre niet te breeken,
In zoo veel mengeling van stemmen uit te steeken,

Of dat verwart geluid te smelten tot een toon.
 Men zet de Zegvaart hier op haar' verheven troon
 Elk heeft een nieuwer maer, die andren doet verbaezen,
 Als had hem Triton met den hooren toegeblazen.
 Hier weet 'er een, en voert alom het hoogste woort,
 Hoe ver s' Lands Oorlogsvloot gekruist heeft om de Noort.
 Wat kielen op de Zont, en 't Baltisch Meir laveeren.
 Wat schuimers in Algiers en Tunis saemen zweeren,
 Om weér hun ooren op te steeken, als voorheen,
 Toen Barbarosse op zee gelijk een roe verscheen,
 Die 't Italiaensche strant zou geesselen en zweepen,
 De Kruisverwanten in de vlucht bij 't haer gegrepen,
 (Gelijk de Havik een onnoosle Duif verslint,
 En stroit, noch root van bloet, de pluimen in den wint)
 Opofferen ten zoen aan Mechaes vloekaltaren.
 Hij weet, of 't onweér nu de Middellandsche baren,
 En onze Koopvloot met haer stormen dreigt, die stout
 't Natolisch Smirne zoekt door 't grondelooze zout,
 Om onze inheemsche kunst met winsten te vertieren
 Aen kruideryen der kruittoogstende Arabieren,
 En 't eelste dat Egipte, als d'opgezwollen vloet
 Het vruchtbaer korenveldt met slibbe en klaigrond voed,
 En met zijn waterval, neerbruischende op de stranden,
 De drooge keel verkoelt der dorstige akkerlanden,
 Den vrekken Lantman teelt uit haeren milden schoot?
 Die onverzaedlijk winst durft eisschen van de doot,
 En wroet in 'tingewant en zwarten buik der aerde,
 Om grafgeraemten, die d'aeloutheit hier bewaerde
 In 't rijk geweven kleet, ter eeuwigheit gewyt,
 In hun bestorven slaep te steuren voor den tyt;
 En grafspelonken, in gerooste woestenyen,
 Te plonderen van hun gebalsemde Mumyen.
 Een ander hangt het hoofd, en, ylammende op gewin,
 Vervloekt de baren, en blaest elk qua tijding in;
 Een zeestorm op d'Oostzee, neerstortende met vlaegen,
 Hadde in een dwarrelwint de Graenvloot omgeslagen.
 De lucht, van 't onweér zwart gezwollen in 't gezicht,
 Benam d'elendige schipbreukelingen 't licht:
 Een, nauwlijx op een plank het stormgevaer ontkomen,
 Verspreide dit gerucht, en vloekte zee en stroomen.
 Maer mist hem deze streek, en kan hij op die wijs
 Zyn traege koopmanschap niet rijzen doen in prijs,
 Hy zal, zoo dra de vloot kan wezen afgesteeken,
 Van slechte handeling en schaersche lading spreken
 En wenden 't hoofd, gelijk een weerhaen, met den wind
 Op alle boegen na hy schade of voordeel vind.
 Gins is er een, dien, niet verzien met andrer smarte,
 s' Lands zeevaerdy alleen en welvaart gaet ter harte.
 Hy onderzoekt, waer op de spil der Zeevaart draeit,

Waer Hollants Amiraal den waterblixem zwaeit,
 Die vreeslijk donderende op alle waterstreeken,
 Tierannen heeft verleert na 't hart der vryheit steeken,
 En, Zeevrybuitenaers verdelgende in hun vlucht,
 Heeft ons de zee zoo vry gelaten als de lucht.
 Een derde houd de hand vol brieven, en, verwondert,
 Leest elk, hoe Panama, gebrantschat en geplondert,
 En Guatimalo, meê verlegen voor geweld,
 Nu lichtlijk d'Indigo zal steigren doen in geld,
 En werpen in den gront de hoop en macht van Spanje.
 Maer toen men Nederland en 't havenryk Brittanje
 De bloedvlag even trots opsteken zag in zee,
 Wist elk hier 't staetgeheim, en sloot, en brak de vree.
 Zoo zagmenze onlangs dicht in troepen samen dringen
 Om eenen, in een vloet van Nieuwebruggelingen
 Met open mond gehoort, gelijk Vrouw Dido's hof
 Alom gewaegde van Eneas oorlogslof,
 Zijn heldetochten hoorde, en Trojes ongevallen
 Gesneuvelt op het lijk van haar gesloopte wallen.

Uit den *Zetroom*.

De verschijning van Atahualpas geest aan de Nederlandsche zeelieden.

Vergeefs heeft vrou Natuur, voorziende d'ongelukken,
 Bestaen het goudland van den aerdkloot af te rukken
 Met eindelooze zeen, nu 't nae zoo lang een nacht
 Van 't stoute Spanje is uit zyn' kerker voortgebracht;
 En 't gout, veel nutter in den Oceaan verzonken,
 Uit 's aerdryks aderen en naere bergspelonken
 Is voor den dag geleept; maer met vergifter lught,
 Als Cerberus weleer, te laet de knots ontvlught.
 Van Herkules, die hem in 't oog van 's Hemels daken,
 By zyn drie keelen sleept; die vier en vlammen braeken.
 O goude stranden, zegt, hoe was u 't hart te moe?
 Toen 't woedende Kastilje u met zyn yzre roe
 De lenden morzelde; daer 't bloet uit uwe stramen
 En raeuwe wonden vast afzypelende, en, zamen
 Geronnen tot een beek, uw eigen keel benout,
 En brantmerkt met zyn root het aengezicht van 't gout,
 Dat daeluw (1) was van vreeze, en bleek om 't hoofd bestorven
 Voorheen. een pest, die eerst de werrelt heeft bedorven,
 En bracht de gierigheid, die kanker van 't gemoet,
 En die, de wreedheit voor, verhit op menschenbloet.
 Verwaten moeders van de Helsche razernyen,
 Die met verjaerden wrok het menschendom bestryen.
 Men zegt dat Schippers hier by naeren nacht den geest
 Van Atabaliba, angstvallig en bevrees,

(1) *Loodkleurig*.

Op 't onbewoonde strant rinkinken zien en spookten
 Met een bebloede toorts, de zwarte haeren rooken
 Van 't bloedig zweet, dat van de doodsche wangen stroomt.
 Hy bromt, maer smoot sijn vloek in 'tharte, als nog beschroomt
 Na zyn rampzalig eind, voor trouwloosheit en laegen,
 Men hoorde hem in 't eind vervoert van gramschap klaegen,
 Met zulk een hol gedruisch, dat al den oever vult:
 Gelijk een boschleeuwin in wilderrissen brult,
 Wanneerze dol van wraek den roover na wil jaegen,
 Die haer verraederlijk de jongen heeft ontdraegen
 En 't weerloos nest geschaekt. ô sprak hij, die met my
 De slaegen hebt gevoelt der Spaensche tieranny,
 't Verveel u niet myn ramp en ongeval te hooren.

Zoo drae de nieuwe Vloot quam door onze engten booren
 En lande in Panama, [och was zy noit geland!
 Of had ikze in het eerst gezet in lichten brant.]
 Liep strax een hofgerucht: op dryvende paleizen,
 Quam een gebaert geslacht uit d'andre werrelt reizen,
 Niet zwart, maar 't aengezicht zoo wit als kryt geverft.
 Een koude schrik ryt door myn leden. 't hoeft besterft.
 Een deerlijk voorspook! 'k voel myn' zetel driemaal kraeken.
 Een bange en diepe zucht rolt driemaal door de daeken
 Van 't hof, en hadme toen myn nootlot niet verraên,
 'T paleis van Magokappe en Kusko zou noch staan.
 'K had hen op strand geslaght, vermant de zwakke vlooten,
 En 't goddelooze bloet al juichende vergooten.
 Noch treênze toe, en zien met arendsoogen om
 Naer gout, hun hoogste goet en eenig Heiligdom.
 Zy slokken 't vraetig in als hongerige raeven,
 En hangen op het aes. men zietze alom aen 't draegen
 En grijpen. 't eene schip volgt nu op 't ander voort.
 Toen kreet het gansche ryk gedaurig brant en moort.
 Wie zouze tegenstaen? zy blixemen en donderen,
 Als of ons d'afgront zelf bestroomen quam van onderen:
 En aerde en hemel, van hun dwinghandy vermant,
 Mee had gezworen in hun trouloos vloekverbant.
 Wat dolheit voerde u aen, zegt, bloedige tierannen,
 Zoo verre uit onze lucht en werrelt weggebannen,
 Te vallen in ons erf, en 't ryk, daerge u geen' voet
 Moogt eigenen met recht, te mesten met ons bloet.
 Daer 't Esmeraltebosch de vrouwen 't haer zach wringen
 Tot stroppen, of het hart te barste op rotsen springen.
 Terwijl Tunié noch het albespieglend oog
 Der zonnegodheit smeekt, dat zy haar wangen droog.
 'T gaet wel. de wraek is gaande, en wankt haer taeis roede.
 Ik zie' er duizenden, noch dronken van den bloede,
 Een bloetvlak meesten, en den afgeweiden grond,
 In 't vallen, byten met een half bestorven mond:
 Den broeder van zyn bloet in 't harnas aengevochten,

De lyken tot een proei van honden en gedrochten,
 En met u eigen zwaert, ô wreede, die verwoet
 Uw felle klauwen verwe in myn doorluchtig bloet,
 Myn droeve schim gepaait, die eindelyk rust van waeren.

De schippers zien allengs zyn hevigheid bedaeren,
 En 't ongeruste spook schynt vrolijker van tret,
 Nu 't hoort, hoe moedig Spanje in Neêrlant is verplet,
 En eindelyk, vervolgt, verjaegt op alle stranden,
 De vlag der hoogmoet strykt, en groet de vrye landen.
 Daer al de mynen van het kostlyk Potozy,
 De zilverkuilen van Ciarke, in zulk een ry
 Van jaeren nooit geschaekt, de schatten van Afryke,
 En al het gout van 't uitgeplondert Ameryke,
 Niet stopten aen die bron en springvloet van verderf,
 Dat drie Filippen heeft gestooten uit hun erf.

Uit den *Ystroom*.

De Theems in Brand.

(1667).

De Britze wolven, uitgelaten
 In breidelooze razerny,
 Verbranden Neêrlands koopvaardy,
 En blakren Holland in zijn gaten,
 En zetten, tegen kriegsverbant,
 't Onnosle Schelling in een brant,
 Die, Engeland om 't hart getroffen,
 De Koningstat begraeft in puin,
 En blixemt haer verheven kruin,
 Totdatze in de aschkomt nederploffen:
 Noch hoorzte naer geen Vrêgesprek,
 Maer trapt haer bueren op den nek.
 Helt МИХАËЛ, van edlen toren
 Ontstoken, blaekt van ongedult
 Om tierannie, zonder schult,
 Den armen dorpeling beschoren,
 En wenscht, door heldenmoet met lof
 Haer trotsheit neêr te treên in 't stof.
 Zoo rukt hy, met een bosch van kielen,
 Den Teemsstroom op, in 't ingewant
 En aengezicht van 's vyands lant,
 Maer niet ten plaeg van arme zielen:
 Dat voegt geen oorlogsleeu vol moet;
 Maer winterwolven heet naer bloet.
 Hy sluit den stroommont zelf van bui-
 En hout den Watergod in toom. (ten,
 Daer GENT, die zeemars, sonder
 (schroom,
 En van geen driest geweld te stuiten,

Het ondier, met ons bloet gemest,
 Verworgt en foltert in zijn nest.
 Zoo volgt de Boschleeu, opgestoven,
 Na lang gedult door wildernis
 En wegen daer geen uitvlucht is,
 Den Tiger in zijn hol van boven;
 Geen woestijnspelonk, hoe naer,
 Beschermt zijn vyant in gevaer.
 D' aeloudheit juichte op allestraten,
 Europa had niet keels genoeg,
 Toen Haerlem met getanden boeg
 De keten brak van Damiaten,
 En rukte, d' Aziaan ten spot,
 Gevangen Kerstens uit het slot.
 Nu zeiltmen over ysre vloeren
 En schepen, uit verbaesden moet
 Gedompelt in den steilen vloet,
 Om hier den Waterleeuw te snoeren,
 Die bruist door duizent kogels voort,
 En klampt de Britze magt aen boort.
 Nu smookten al haer oorlogschepen
 En Strantkasteelen kloek vermant,
 En Magazijnen in een brant,
 Die Londen eeuwig na zal slepen.
 De Teems kroop opwaerts na zijn
 Beducht of weder Faëton, (bron,
 Ten zonnewagen opgestegen,
 In zulk een onverwachten stont
 Hem blakerde op zijn eigen gront.

De Teemanimf, schreiende en ver-
 (leggen,
 Versmachte op haer gewoone reë,
 En dompelt haer paruik in zee.
 Zoo beelden eertijts d' Italjanen,
 Toen Hannibal zijn legermagt
 Voor Romen over d' Alpen bragt,
 Met uitgevouwen standertvanen.
 Dat heet de zeeslang, trots en dol,
 Verwurgen in zijn eigen hol,
 Die buiten recht gespat en banden,

Als of de Leeuw van Hollant sliep,
 Nog flus door al de werelt riep:
 WY HEBBEN 't ZEEGEWELT IN HANDEN.
 Maer Gy, die in den lichten brand
 Uw leven waegt voor 't Vaderlant,
 En's vyands magten durft besnoejen,
 Als gy hem in den boezem boort,
 En op zijn eigen strant versmoort,
 Om vrede uit oorlog te doen groejen,
 Hoe maektge met uw halsgevaer
 Den heelen Staat uw schuldenaer!

Grafschrift op A. de Haze.

De HAZE, een fiere Leeuw in 't Britsche zeegevecht.
 Stont pal in 't woeden der gepreste waterhonden,
 Tot hem een kogel heeft vooruit na God gezonden
 Om wraek te vordren van 't geschonden waterrecht.
 Sta vreemdelling; en zeg, tot glorie van de Zeeuwen,
 Dat hier de HAZEN zelf veranderen in Leeuwen.

G. BRANDT.

Op Louise de Coligny, Prinses Weduwe van Oranje.

Hier leeft de dochter, weeuw, en moeder van de Helden,
 Die goet, en bloet voor Godt, voor staat en vryheit stelden,
 Toen d' Inquisidwang voor hun gezicht verdween:
 Een flonkerstar van deugt, die Hollant lang bescheen.
 Zy was haar afkomst waardt: en kon 't vreezucht keren,
 Geen scheuring, haat, noch twist zou staat of kerk oit deren.

Op den Lt. Admiraal Cornelis Tromp.

Geen verf van schildery, geen stift, noch punt van staal,
 Verbeelt door kracht van kunst des Amstels Admiraal;
 Den Hollantschen Romain; den roem der Batavieren,
 Die goude ketens won en kronen van Laurieren;
 Die als een blixem viel in Karels trotse vloot,
 En vloog van schip op schip in 't aanzicht van de doot,
 Die duizenden verwon, die duizenden deë beven.
 Dees strytbre TROMP zal door geen beelt, maar daden leven.

Op den Lt. Admiraal Kortenaar.

De Helt der Maas, verminkt aan oog en rechterhant,
 En echter 't oog van 't roer, de vuist van 't vaderlant,
 De grote KORTENAAR, de schrik van 's vyants vloten,
 d' Ontsluiter van de ZONDR, legt in dit graf besloten.

DERDE TIJDPERK.

1700—1795.

HOOGVLIET.

Lauwerkrans voor den Lt. Admiraal G. Kallenburg.

Doorluchte zeehelt, groot van naam,
 Die al voorlang, door helden-daden,
 Verschafte uw kruin de lauwerbladen,
 En stof aan d'onvermoeide Faam;
 Beschermmer van 's lants zeegezag,
 Gun dat mijn vaerzen, laag van voe-
 Uw' vrolijken geboortedagh (ten
 Thans met eerbiedigheid begroeten.

Wie weet, hoe schoon het morgen-
 Voorzeventigh en zeven jaren, (licht,
 Rees uit een zee van gouden baren?
 Wie weet, hoe schoon het aangezicht
 Der morgenzon was opgetooit?
 En of Apollo geen robijnen,
 En gout, heeft in zijn pruik gestrooit,
 Om schooner op dees dagh te schijnen?

Was nu mijn veer gedoopt in gout,
 Dan zong ik u doorluchte daden,
 En telde zelf de lauwerbladen,
 Geplukt op 't grondelooze zout;
 Dan vloog, ô groôte waterhelt,
 Mijn zangnimf over 't vlak der baren;
 Nu verder dan de Noordsche Belt;
 Dan weer door Herkules pilaren.

Dan volgde ze u, van loght tot loght,
 Toen gij met d'eer der admiralen,
 De Ruiter, leerde zegepralen,
 En aan zijn zijde om glorie vocht;
 Is 't wonder dat der helden bloet,
 U't hart en aders kan doen blaken?
 Want zulk een groote Chiron moet?
 Zoo groot een' helt Achilles maken.

Uw Chiron, hollants Palinuur,
 Die heldre zon, dat Zeusche wonder,
 Ging niet zoo haast ten golven onder,
 En sneuvelde aan zijn voet-quetsuur,
 Bij 't doodlijk licht van Etnaas vlam,
 Of uwe glorie raakte aan 't wassen,
 Die uit zijn wond te voorschijn kwam,
 Gelijk een Fenix uit zijn aschen.

Dat tuige 't Siciljaansche strant,
 Dat tuigen duizent donderklooten,
 Door duizent bliksems uitgeschooten,
 Den vloteling in 't ingewant;
 Toen gij, door eedle wraak aan 't

(woên,
 d'Almeras hadt naar Styx gezonden,
 De schim des admiraals ten zoen,
 En 's vaderlants verkregen wonden.

Du Quesne vluchte toen vervaert,
 En liet u met de zege pronken.
 Zoo vlucht een wolf in zijn spelonken,
 Verbaast, met ingetrokken staert,
 Wanneer een jonge leeu, in 't wout,
 De vossen, die zijn kroonrecht schen-
 En roof-gedrochten fier en stout, (den,
 Al brullende valt op de lenden.

Maar hoe, hoe rees mijn heldentoon,
 In 't volgen van de zeegevechten;
 Indien ik ijder blad wou hechten
 Aan uwe groene gloriakroon!
 Dan zou de Spanjaart, nogh in noodt,
 Van spijt zijn bange zuchten lozen,
 Dan wierd de Fransche lelij rood,
 Dan zoude al 't krijtgebergte blozen.

Maar neen! 't bestek van mijn gedicht
 Betoomt mijn drift, terwijl mijn veder
 Valt voor de zedigheid ter neder,
 Geschildert op uw aangezicht;
 Maar wordt mijn zangnimf weer be-
 (streen,

Door ijvervuur tot helden-dichten,
 Dan zalze grootscher zeetrofeen,
 Op 't velt van mijn papieren, stichten.

Nu bloost de vrede-zon vol glans,
 Zoo schoon, zoo minnelijk van wezen,
 Uit zulk een zee van bloet gerezen,
 Nogh lieflijk aan den vrijen trans;
 Van waar ze, ô groote Kallenburg,
 Met rust bestraalt uw hooge jaren,

Der jeugt past arbeit, strijt en zorg;
De vrede en rust de grijze hairen.

Zoo rust een jager aan de bron,
(Als hij de wilde bosch-gedrogten,
En 't everzwijn heeft afgevochten,)
Bij 't zinken van de westerzon;
Tot hem de zoete slaap bevang,
Daar hem de morgen zal verrasschen,
Wanneer men hem, met blij gezang,
De jagt-kroon om het hoofd zal passen.

Nogh beter rust, en grooter goet,
Nogh schooner vrede en vaster vreug-
(den,
Straalt uit het midden van uw deug-
(den,
In 't vreedzaam en gerust gemoet;
Tot d'avont van uw leven vall,
De vaak bekruipe uw sterflijke oogen,
Wanneer ge, met triumf-geschal,
Wordt bij de helden opgetogen.

POOT.

Akkerleven.

Hoe genoeglijk rolt het leven
Des gerusten lantmans heen,
Die zijn zaligh lot, hoe klein,
Om geen Konings kroon zou geven!
Laege rust braveert den lof
Van het hoogste Konings hof.
Als een boer zijn hijgende ossen
't Glimpend kouter door de klont
Van zijn erffelijken grond,
In de luwt der hooge bosschen,
Voort ziet trekken, of zijn graen
't Vet der klai met goud belaën;
Of zijn gladde mellekkooien,
Even lustigh, even blij,
Onder 't grazen, van ter zij,
In een bogtigh dal hoort loeien,
Toon mij dan, o arme stadt,
Zulk een wellust, zulk een schat.
Welige akkers, groene boomen,
Malsche weiden, dartel vee,
Nieuwe boter, zoete meê,
Klaere bronnen, koele stroomen,
Frissche luchten overloed
Maekt het buiten leven zoet.
Laet een koopman koopmans waeren
Huis en hof en kas en gout
Waegen op het schuimend zout
Daer de witte zeilen vaeren,
Vaeren, maer met groot gevaer,
Veemans rijkdom blijft van daer.
Laet de drokke pleitzael woelen,
Menigh vreezen dat de schael
Van de vierschaer rijsje of dael'
Voor de strenge rechterstoelen,
Veeman houdt zich bij zijn vee,
En daer blijft zijn zorrigh meê.

Zaaien, planten en verzetten
Geeft hem werk, hij vist en jaegt;
Dikwijls valt hem eer het daegt
Vliegert wilt in looze netten:
Dikwijls voert hij met zijn raen
Graezigh zuivel stêwaert aan.
Appels enten, peeren plukken,
Maeien, hooien, schuur en tas
Stapelen van 't velt gewas,
Schaepenscheren, uiers drukken;
Zeven kinders en een wijf
Zijn zijn daeglijkx tijdverdrif.
Vork en riek en schup en spade
Zetten zijne lusten pal,
't Zij de welgemeste stal,
't Zij de boomgaert hem verzaede,
't Zij de kruutben niet te loom
Op zijn laege tafel koom',
Als de lente 't lant beschildert.
Als de zomer zweet en gloeit
Ploegt en spit hij onvermoeit.
Als de winter 't wout verwildert
Houdt hij den beroekten haert
Met zijn vrienden ront van aert.
't Herfstsaizoen, voor al te danken,
Snijt hem druiven, perst hem most,
Most, die slechts wat moeite kost:
Hemel waerde wijngert-ranken
Vullen dan met wijn zijn ton;
Onlangs schutten ze ook de zon:
Want des zomers, na veel zwieren,
Neemt hij, om zich goet te doen,
Onder 't loof een slaepje in 't groen,
Daer de vogels tierelieren,
Daer een levendige vliet
Van de steile rotsen schiet.

SMITS.

Lijkkrans voer zijn dochtertje.

Een rei van Englen zag
 Door 't dunne wolkfloers heen,
 Of ergens, hier beneën,
 Een zuivre parel lag,
 Die waardig was te pralen
 In 't goudt van 's hemels zalen.

In 't einde viel het oog
 Op Margareetje, een wicht,
 Dat pas, door 't levenslicht,
 Bestraelt werd van omhoog,
 En blijdschap noch elende,
 Noch deugdt noch ondeugdt kende.

Dat Parelte vol glans
 Behaegde 't Engeldom,
 Des daelde 't, in een' drom,
 Van 's hemels hoogen transs',
 En streek, met penne en veder,
 Bij Grietjes wiegje neder.

Hier nam het, met een vaert',
 Dat Parelte in zijn magt,
 Belonkte en kuste 't zacht,
 En vloog er meê, van de aerd,
 Naer 't rijk der zaligheden,
 Doch liet de schulp beneden.

Aan den westewind.

Levenwekker, Westewindt,
 Lenteblater, die gezwindt
 Door de frissche telgjes spartelt,
 Huppelt, tuïmelt, danst en dartelt;
 Als gy luchtig zwiert en zweeft,
 Daer myn vreugdt Lykoris leeft,
 En haer eerste minnezuchtjes
 Offert aen uw zwoele luchtjes;
 't Zy ge door haer lokjes speelt,
 Of de roode roosjes streelt,
 Op haer lelywitte kaken; (ken,
 't Zy ge uw koelheit zelfs voelt bla-

Door het vlammenstokend licht
 Van haer tooverend gezicht;
 't Zy ze u strookt met lonkje op lonkje;
 Blaes dan 't kleene minnevonkje,
 Dat ze in haren boezem voedt,
 Tot een' reinen minnegloedt,
 Die haer koelheit eeuwig were,
 En in felle vlam verkeere!
 Die haer borst zoo stove en raek',
 Dat zy gloeijs, brande en blaek'!
 Duik dan stil in groente en lover;
 Laet vry 't blusschen voor my over.

*Op verscheidens Serafijntjes, kunstig geteekend door den Heer
 Dionijs van Nijmegen.*

Wie houd my opgetogen,
 In 't licht der hemelbogen,
 Waer de ongestoorde vreugdt
 Der vlugge Cherubytntjes,
 En snelle Serafijntjes,
 Al 't Geestendom verheugt?
 De Cherubytntjes stegen,
 Misschien, langs heldre wegen,
 Van hier, naer hooger licht,
 De Serafijntjes rennen
 Hier met hun witte pennen,
 En minlyk aengezicht.
 O Hemelsche aengezichtjes!
 De lonkjes, lachjes, lichtjes
 En straeltjes, die gy spreit,

Doen me, uit uw zuivre trekken,
 Den invloedt klaer ontdekken
 Der zoete zaligheid.
 Ei let hoe bly elk hemelt,
 En waelt, en woelt, en wemelt.
 'k Zie yder, op zyn wys,
 Nu keeren, wenden, draeijen,
 Dan tuimelen en zwaeijen,
 Den Hemelvoogd ten prys.
 Dees kromt de winkbraeuwboogjes,
 En staert, met heldere oogjes,
 Op 'tschoon van 'tschoonste ryk;
 Die, luistrend toegeschoten,
 Vangt de eeuwig blyde nooten,
 Van 't heiltriomfsmuzyk.

Dees rust, gerust en veilig;
 Die zingt het driemaal heilig,
 Met edlen zwier en vall';
 Een ander schynt te vragen,
 Met de oogjes neêrgeslagen:
 «Waer ligt het tranendal?»
 Zoo ver is 't hier van schreijen!
 O lodderige Reijen,
 Wat moogt gy hier, verblydt
 Op uwe wiekjes zweven!
 Hoe word door 't lage leven
 Dit hooge aen u benydt!
 Ach! zou ons kroost, na 't sterven,
 Dees' vreugdستاet verwerven,
 Ontslagen van verdriet,

En, in dees zalige orden,
 Mee Serafijntjés worden?
 O ja, ik zie 't! ik zie 't!
 Dat, met die rozekoontjes,
 Is de oudste myner zoontjes;
 Hier kent hy leet noch pyn.
 Kornelisje, ei kom nader;
 Vlieg by me; kus uw vader,
 'k Zal..... hoe!... wat wil dit zyn?
 O Dionijs! ge ontroert me,
 Uw Teekengeest vervoert me,
 Al is mijn Dichtgeest log:
 'k Wij echter u dees klanken,
 Om uwe gunst te danken,
 Voor 't kunstige bedrog.

W. VAN HAREN.

Het menschelijk leven.

Helaas! helaas! hoe vlieden onze dagen,
 Hoe spoed, zich ieder uur met onzen luister heen!
 Hoe flauwe vreugd; hoe bittere plagen,
 Hoe min vermaak, hoe veel geweent!

O! dierbaar perk van drie tot zeven jaren,
 Als ieder voorwerp 't oog bekoort, het harte streelt;
 Och of ze zonder einde waren,
 Als alles licht, als alles speelt!

Beminlyk kind, speel, nuttig u deez' dagen,
 Want s'waerelds grootheid schaft aan ons 't genoeg niet,
 Dat u, door uwen houten wagen,
 En door uw kaarten huis geschied.

Haast zal men u door strenge meesters leeren,
 Wat taal Demosthenes verkondde in Pallas stad,
 En Cicero voor 's waerelds heeren,
 Toen Rome nog de kroon op had.

O moeilyk werk, benaauwde en pynlyke uren!
 Ze is maar een schets, deez' roe, waarmee men u kastyd;
 Der slagen, die ge eens zult verduuren,
 Van 't stuursche lot, in later' tyd.

Wat open veld verschynt daar voor onze ooggen?
 O jongeling! hoe werkt uw geest, hoe kookt uw bloed!
 De driften, in het hart gevlogen,
 Ontsteeken een' ondoofbren gloed.

Ja, goot gy dan de onafgepeilde stromen
 Des oceaans daar op, gy bluschte 't vuur niet uit:
 Hoe zal de rede het betomen,
 Zy, die hare ogen, pas onsluit!

Gelyk Aurore, in 'toosten doorgeblonken,
 Ja, nog veel schooner staat de wellust in haar praal.
 Haar adem is de pest; haar lonken
 Verdolgen als de blixemstraal.

In zulk een stryd ziet gy de dagen klimmen,
 Gelyk het fris gebloemt, zich opheft in een' tuin,
 En word een man. Maar! ach! wat schimmen,
 Omcingelen op nieuws uw kruin!

Nu vlugt de slaap reeds in den vroegen morgen
 Ja, somtyds heeft de nagt geheel voor u geen rust.
 Vermoeden, vrees, wantrouwen, zorgen
 Verdooven, kennis, yver, lust.

Nu ziet ge eerst klaar de broosheid aller dingen;
 Hoe min het wuft geluk naar breidel hoort en toom;
 En hoe de staat der stervelingen
 Gelyk is aan een' vluggen droom.

Terwyl de vreugde u bloemen schynt te geven,
 Ach zieldoorgrievend nieuws! ontrakt u 't lot een' vrind,
 Een' vrouw, beminder dan het leven,
 Of 't waardste pand, het liefste kind.

Vlugt dan, rys vry naar afgelegene staten.
 Zeil door de middellyn naar 't verre Zuiderland;
 Hun denkbeeld zal u nooit verlaten,
 Het staat, het wagt u reeds op strand.

De droefheid is gelyk aan wreede dieren;
 Verwoeder dan een leeuw, in netten styf verward;
 Doorknagende, als een worm, de nieren,
 Verscheurende als een gier het hart.

Wie komt daar aan, vermoeid en neergebogen?
 Zyn wenkbrauw is gelyk aan 'tingaan van de nagt;
 De glans der maan is in zyne oogen;
 Zyn kruin is 'tzwerk met sneeuw bevragt.

't Is de ouderdom. Waar mag hy toch op wyzen?
 Wat teekent hy daar ginds met zynen vinger af?
 Wat hoop van aarde doet hy ryzen?
 't Is 't eind van alles; — 't is het graf.

Hoe veelen is nog min geluk beschoren,
 Die de yzere armoê fel met scherpe tanden byt:
 Die nagt en dag het kermen hooren
 Van 't teeder kind, dat honger lyd.

Heeft de aarde dan geen voedsel voor ons allen?
 O Hemel!.... And'ren prängt een ligchaams kwaal, en doet,
 Hun 't leven onverduurbaar vallen!
 In 't midden van den overvloed.

Zomwylen rukt, voor 't eind van uwe dagen,
Fortuin uw staat ter neer, gelyk man in het woud,
Een hogen eik, om verr' geslagen,
Na 't woeden van den wind aanschouwt.

Dan wordt een dwaas op uwen stoel verheeven.
't Geweld verwoest uw erf; De laster verft uw kleed,
Geen vriend durft zich naar 't huis begeven,
Daar 't bleek gebrek den vloer betreed.

Wat is de mensch; hoe magtig, hoe vermetel?
Genaakt het uur! al staat een heir rondom het hof,
De Koning valt van zynen zetel,
En wordt en handvol asch en stof.

Gy, gy alleen, oneindig Opperwezen!
Gy, Vader en Monarch van al wat was en word,
Hebt geen verandering te vreezen.
Noch dat uw' sceppter zy verkort.

d'Oude eeuwen, die voor 't menschdom gansch verdwynen,
En zy, die zullen zyn in later tydsgezwigt,
O God die roept ge, en zy verschynen.
Te zamen voor uw aangezicht.

Gy ziet hen voor uw' zetel henen dryven,
Als kielen, langs de zee genoopt door wind en vloed.
De eene is bekroond met vrede-olyven,
En de andere bevekt met bloed.

Gy hebt den tyd van de eeuwigheid gescheiden,
Gy hebt zyn vleugelen met uwe hand gewrogt;
Op dat hy niet te lang verbeiden,
En niet te snel vervlieden mogt.

Het noodlot zit geknield voor uwe voeten,
En leest in 't heilig boek uw onweêrstaant' te wil;
Maar, als uw oogen het ontmoeten
Verandert alles, of staat stil.

Daar 't eeuwig licht een zee verspreid alle uren,
Van heil en van geluk uit 's Allerhoogsten schoot,
Daar kan geen rouw, geen droefheid duuren,
Daar vlugt de smart, daar sterft de dood.

De man van eer.

Een man van eer, die op het pad der braven,
De kwade zaak verfoeit, de goede zaak bepleit;
De vryheid met zyn bloed wil staven
Terwyl zy half vertreden leit:

Die schrikt niet voor verwaande dwingelanden,
Noch voor hun dreigend oog, en zwaar g'afronst gelaat.
Gevangenis, noch yz're banden
Beroeren zyn gerusten staat.

De ontstelde zee, noch de ongetemde winden,
 Noch ook de lûgt in vlam, ontzetten zyn gemoed:
 Hy zal zich altyd veilig vinden.
 Die naar zyn' pligt en spreekt, en doet.

Het is een roem voor 't vaderland te lyden,
 En met standvastigheid het noodlot te ondergaan
 Dat snoden, die de deugd benyden,
 Haar door hun listigheid beraân.

Het mag alleen aan groote liên gebeuren,
 En niet aan elk die wil, om ramp én tegenspoed,
 Geleên voor 't vaderland, te keuren
 Gelyk een onwaardeerlyk goed.

Langs zulk een' weg, zyn onze waarste panden,
 De vryheid van gewisse en de oppermagt der wet,
 Door onzer vaad'ren dapp're handen
 Op Neêrlands hoogen stoel gezet.

Zy deden op deez' wyz', ten stryd getogen,
 't Gelukkigst lot voor hun' nakomeling ontstaan.
 O, dat geen snoden ooit vermogen
 Dat weêr ten gronde te doen gaan!

Van zulk een' ramp, zie hier het ware teeken:
 Wanneer men eerst zich zelv' bezorgt, en dan 't gemeen,
 Wanneer men wetten durft verbreken,
 Of ongemerkt laat overtreên.

Ja, zo de wet in plaats van te regeeren,
 En de eenige vorstin te zyn; van haren troon
 Geen goed beloond, geen kwaad kan weeren,
 'Ten spot der stoutsten zit ten toon:

Dan moet de deugd, de waarheid, en de reden,
 Als zonder steun en heul, zich buigen voor 't geweld,
 Terwyl de woeste en boze zeden
 Met aardsch geluk zyn vergezeld.

Wie smeed om zulk een' bayert té doen woelen,
 Dien rukk' de Hemel vroeg van dezen aardkloot heen;
 Dien doe hy vroeg de straf gevoelen
 Verrad'ren eigen en gemeen!

Laat and'ren 't goud! Laat and'ren om geschenken,
 Of grootere ampten zich vergrypen in hun' pligt,
 En spreken, handelen, en denken
 Naar 't wenken van een trots gezigt:

Laat de eigenbaat eens ieders hart vervoeren
 En, zonder 't minst gevoel, gelyk een' kouden steen,
 Beletten om zich ooit te ontrderen
 Voor 's lands belang, en voor 't gemeen:

Of laat de vrees, met mag're en bleeke wangen,
 't Hart der regeerders doen zidderen van schrik;
 En als het pluim-gediert, zich hangen
 In een' met list gewrochten strik:

O Charidas! gy zult met Codrus leven.
 Gy zult van Decius en Regulus verzelt,
 Voor altoos op de vleugels zweven
 Der faam, als een' doorlugten held.

Geene armoê, geen geweld zal u doen bukken;
 Al rukte de Opperheer de waereld van haar' as,
 Al brak deze aardkloot ook in stukken,
 Gy bleeft dezelfde Charidas!

Wat baat het goud in de uitterste ogenblikken,
 Wanneer de bleke dood den yz'ren scepter zwaait?
 Verjaagt het dan de nare schrikken,
 Waar mede 't doodbedde is bezaaid?

Naar *Horatius*.

*De wijsgeer Teuphis zet de oproerige Romeinen ter neder, en tracht
 L. Papirius Cursor te overreden, zynen wrok tegen zynen
 onderbevelhebber te laten varen.*

« Romeinen, zal het zwaard
 « Alleen hier scheidsman zijn? zo niet, o helden-aart!
 « Veld den Samnyt, doet daar Hetruriërs voor bukken,
 « Maar wilt het in uw bloed en eigen borst niet drukken!
 « O mannen, ras beroud een snel gereezen drift,
 « Wanneer ze van misdryf niet word by tyds geschift!
 « De noot, Romeinen! doet een' vreemdeling hier raden,
 « Al mogt het in uw gunst voor ons belangen schaden;
 « Wij zien uw' roem met veel te eerbiedige oogen aan,
 « Om dien, ondankbaarlyk, door zwygen te verraên.
 « Daar edelmoedigheid door reden is te treffen,
 « Behoeft men daar het zwaard onzinnig op te heffen?
 « Daar de arend zich vertoon, en daar men grootheid wagt,
 « Zal daar door gramschap meer dan wysheid zijn volbragt?
 « Waarom toch Fabius, heeft hy de tugt geschonden,
 « Niet naar het Capitool ten oordeel heen gezonden?
 « Is 't dat zyn misbedryf den ganschen staat betreft,
 « Men hoere dan het geen de gansche staat bezeft.
 « Doorlugte vader, 't schyne aan u geen wet te breeken,
 « Wanneer men voor haar troon koomt nader raad te smeeken!
 « Heeft Manlius gedrag zoo groot een nut gedaan,
 « Elk ziet het nogtans ook niet even gunstig aan.
 « Natuur heeft ook haar wet. De deugd heeft zelv' haar trappen,
 « Die 't niet voorzigtig is door strengheid te overstappen.
 « Het heil des vaderlands is d'eerste en hoogste wet:
 « Naar deeze zyn alleen alle andren ingezet.
 « Kunt gy dat zee-gryk hoofd het dapper bloed zien storten,
 « Dat een' verwoeden kryg wist schrande te verkorten?

- « En zal het wentelen in het nootlottig stof?
 « Denk hoe de latere eeuw zyn daad, met eeuw'gen lof,
 « Ontvangende, zyn straf daar nevens op kan vatten,
 « En moogelyk u zoo rechtvaardig niet zal schatten.
 « O vader, laat men nooit vermelden dat de spyt
 « U dreef, in plaats der wet, om d'al te vroegen stryd!
 « In daden van verheve en groote stervelingen,
 « Zoekt de nakomeling op 't allerdiepst te dringen.
 « Hy wentelt alles voor een naauwbespieglend oog,
 « En rust niet tot hy weet wat hun gemoed bewoog.
 « Laat dan de nyd haar gal niet in zyn oordeel mengen,
 « Noch aan het nageslagt een valsche tyding brengen;
 « De nyd, die 't is gelukt om hemel-klare daën
 « Te ontluisteren, kan hier nog eer de hand aan slaan.
 « Waar zyn de wydberugte en onverwinbre helden,
 « Die dat verwoed gedrogt in hunnen leeftyd velden?
 « Dat achter hunnen rug altyd hun' roem begrimt,
 « In hunne afwezigheid op hunnen zetel klimt,
 « En nog zoo veel te meer is voor den mensch te myden,
 « Om dat hem zelfs de deugd daar voor niet kan bevryden.
 « Schoon haat, en dwinglandy, schoon Armoë met hem sterft,
 « En al wat hem verdruchte eens kragt en voedzel derft;
 « De nyd zal niet met hem in de enge Lykbus duiken,
 « Maar worstlen met zyn faam om hare wiek te snuiken!
 « Wierd egter ooit een' mensch gegeven dit gedrogt
 « Ter neër-geveld te zien, hier kan het zyn volwrogt;
 « Hier kunt gy hare gal voor altoos haar ontrukken,
 « En 't staal, in 't openbaar, in haren boezem drukken.
 « Zij sterft, bekoomt gy thans de zegb op uw gemoed,
 « Die menschelijken roem ten hemel ryzen doet!
 « O, cier hier meê de reeks van zoo veel groote daden!
 « En wat kan 't aan het recht van Rome's wetten schaden,
 « Zo zich Papirius verwinnend blyken geeft,
 « Hoe hy naar wet te zaam en billyk vonnis streeft?
 « En, wyzend van zich af behloed te zegepralen,
 « Eer door lankmoedigheid dan strengheid wilde dwalen?

Uit den *Friso*.

O. Z. VAN HAREN.

Rozemond en haar echtgenoot De Lange, de fere Watergeus.

I.

't Onstuimig zwerk nogtans aan 't	Heeft Veere mind're schae geleeden ;
(woelen	Dog hoorde d'ysselyke wind :
Heeft niet alleen aan Vlaand'rens	En waarzyn harten zonder schroo-
(rand,	(men,
Maar bittre werkinge ook doen voelen,	Wanneer, m'in noodweer, opdestroo-
Aan Walch'rens Wester-duyne kant.	(men,
Meer Oostelyk als d'and're Steeden,	Of Vader weet, of Man, of Kind!

Maar niemand heeft in deese wallen
Met meerder angst den avondstond,
In zwarte wolk, zien nedervallen,
Als gy, deugdryke Rosemond!

't Is juist agt jaaren thans geleeden,
Dat Rosemond, beroemd door zeeden,
Haar Trouw, de Lang', aan u verbond;
Dat gy, gelukkigst' aller menschen,
Genoot het toppunt uwer wenschen,
In 't bly bezit van Rosemond.

't Is waar, wanneer de Lente-dagen
Met d'eerste blyk van Sonne gloed,
Verdwynen doen de winter-vlagen,
En 't licht herzoekt de Noordse Vloed;
Dat jaarlyks, uwe nyv're zorgen,
U, maanden lang, voor't oog verbor-
Van uwe Vrouw en Huys-gezin; (gen
Maar welke vreugd', in na-jaars tyden,
Als Vader, Huysen Vrouw verblyden,
En voeden kwam door syn gewin!

Hoe vrolyk gleeden dan all' uren,
Van 't weer vereende jonge Paar!
Als in de kou, by goede vuuren,
Sy tellen overwint van 't jaar;
Als zamen aan den disch gezeeten
Na vroeg en maatig avond-éeten,
In 't langzaam naad'ren van de nacht,
Sy hem verhaalt wat kinders zeyden,
Die om syn afzyn dikwyls schreyden,
En welke troosten zy bedacht.

Of wel als hy in Kers-tyds rusten
Op Zee-caart toont aan Rosemond,
Waar deese reys, op Groenlands Kus-
De beste Nering zig bevond. (ten
Hier zegt hy, ziet men Hecla branden;
Daar was 't, in ys, op Spitzbergs raib-

(den,
Dat storm ons 't nood gebed afwron;g;
De hemel, in dees' oogenblikken,
Zag my voor u alleen verblikken!
Haar oog en hart volgt syne tong.

Zo lang de Dwinglandy, aan 't woe-
(den,

Nog wederstand nog paalen kend,
Was hare zorg voor drift te hoeden,
De Lang', aan hare raad gewend.
Dog, als nu God, getergd door Spanje,
De Vryheid toonde by Oranje,

Was sy 't, die moedig haren Man
Vermaand', in kryg, en in gevaaren,
Syn bloed en leeven niet te spaaren,
Daar God en Land hem roepen kan.

Sy zeyd', ik zal nooit overleeven
ô Waard', ô dierbaar' Echtgenoot,
Den dag die u de dood zou geeven,
Voor 't Vaderland, op Kust of Vloot!
Maar'k wensche'teindemynerdagen,
Veel eer, als dat de Spanjaards zagen,
Dat voor gevaar de Lange beeft;
Of ik 't verwyd zou moeten hooren,
Dat laffe rust hem kon bekooren,
Als 't Vaderland hem nodig heeft.

Hy antwoord: myner ziels beminde,
Myn welzyn altyd is gewis,
Mits Rosemond maar ondervinde
Dat haar de Lange waardig is.
Ik ga voor Godsdiens, en de Landen,
Voor Rosemond, en onze panden,
De Vryheid zoeken of de dood;
En 't zal Oranje nooyt berouwen
Wat syne wil my mag vertrouwen,
In Zeelands, syn', of Geusen, nood.

Hyscheen nog meer te willen spreeken
Maar't oog gez wullen, toont een Vloed
Van vogt, gereed om door te breeken
Niettegenstaande taeye moed.
Dog Rosemond durft vrylyk storten
Die traanen, welk' ons leed verkorten,
Een kus scheid haar en haren man;
Een teed're kus, die op de lippen
De beide zielen zaêm doet glippen,
En Egte Min maargesven kan.

Wyl Tweedragt uit de Hel ontslooten
En tusschen kryg én wraak gezet
Door hare toorts, en't bloed vergooten,
Rivieren, Kust, en dampkring, smet,
Vult zachte Vree(de Deugds belooning)
ô Rosemond! uw hart en woning:
In beid' is alles even rein.

Geen driften gaan in 't hartzweeven,
Geen Weelde stoort de rust van 't lee-
Het zeedig huys is net, en klein. (ven,
Drie kind'ren, zoet'en waardé panden,
Gewenschte vrucht van hare Trouw,
Vermeerdren nog de lieve banden,
Zo heilig by de kuysche Vrouw.

Haar oudste Soon, nu zeven jaaren,
 Spreekt reeds van over zee te vaaren;
 Het meisje speelt by Moeders schoot.
 De meerd're gunst schynt haar te spy-
 (ten,
 Wanneer de Moeder's hand, op't kry-
 (ten
 Van't zuygend kind, de borst ontbloot.
 Een weinig melk, een weinig water,
 Met meel en eyeren gemengd,
 Geeft d'eene vroeger, d'and're later
 Het voedsel eerst op vuur gezangd.
 Terwyl is Moeders oog aan't dwaalen,
 In twyfel waar sy meest kan praalen;
 't Is echter of sy 't hoogste prykt,
 Met hem die haar is eerst gegeven,
 Die verst gevorderd is in leeven,
 Die meest na haren man gelykt!
 De buyen, die zig laten hooren,
 't Gehuil der winden in de lucht,
 Koomt deese zoete vragde stooren,
 En oorzaak meenig bange zucht.
 Wie weet, zegt sy, in zwaare reegen,
 Wie weet waar hy nu is geleege;
 Of zwerft verwaeyd in holle zee!
 Sy spraaken laast van uit te vaaren,
 En nergens Spanjens Vloot te spaaren,
 Zelfs niet op Eng'lands Kust of Reë!
 ô Dat men tyden mogt beleeven,
 Dat ieder zwakke jonge Vrouw,
 Voor haren Man niet altyd beeven,

Negzorg voor Weesen voeden zow!
 Voor Weesen! Rosemond bewoogen
 Voelt traanen duisteren haar oogen
 Die hare hand veegt spoedig af.
 Maar d'oudste kind'ren laaten 't spee-
 (len,
 Om door hun zoentjes 't leed te heelen,
 't Geen ieder vreesde dat hy gaf!
 Die kind'ren eyschen nieuwe zorgen,
 De kindsheid vordert vroeger rust:
 d'Aanstaande nacht zal voor de mor-
 (gen
 Bereiden kracht en nieuwe lust.
 De moeiheid blykt alreed' aan't gaa-
 (pen,
 Een kort gebed verhaast de slaapen;
 Die slaap is zuiver, onverstoord,
 Wyl Rosemond diep in gedachten,
 Op 't Zeemans lot in zulke nachten;
 Met zidd'ring elke rukwind hoort.
 Maar denktse wat kan 't zorgen hel-
 (pen,
 Hy is, ô God! in uwe hand,
 't Zy hem de golven overstelpen,
 Of syne plicht hem vind' aan land!
 Ik moet voor deese kind'ren leeven:
 Nog eens de borst aan 't klein gegee-
 En als de lamp is uitgeblust, (ven!
 Keert Rosemond zig, in gebeden,
 Tot 's Hemels goedertieren heeden!
 En haare slaap is ook gerust!

II.

En Neêrlands Vloet met spoed ge-
 (dreven,
 Voor winden vliegend' en voor
 (stroom,
 Heeft reeds de Bloedvlag opgeheeven,
 En vult nu't fierste hart met schroom!
 De Wraak' en Woede zyn te leesen
 In ieders wild en schuimend weesen;
 Maar Woede die geen warring maakt:
 En luistert stil na 't geen beveelen,
 De Hoofden kundig last te deelen;
 Elk kent de touwen aangeraakt.
 Elk weet de plaats daar hy zal sterven
 Zo deese dag syn Land verraad,
 Of nooyt vergaande roem verwerken,

Zo't Lot de Vryheid niet verlaat!
 Op ieder boord staan jongelingen
 Gereed in Vyands schip te springen;
 De regter voet is reeds om hoog;
 De dreigend' enterbyl in handen,
 Men hoort van verr' gekners der tan-
 En vonken tint'len uit hun oog l(den,
 Aldus, wanneer uit Atlas hoolen
 De hongerige berg-leeuw win,
 Aan hare kroost, tothier verschoolen,
 In eerste jacht, toent kost-gewin;
 Dan zien de Mauritaanse zanden,
 Door beeken bloed op groene landen,
 Welhaast der jonge leuwen moed.
 Niets kan't onweidend ves beschutten

Nog Herderstaf nog vlucht, nog hnt-
Nog kreet die Ting's yzen doet. (ten,
Maar hoe gezwind door lucht en

(Baaren

De Noorde Wind de scheepen draag',
De Lange, hitzig na gevaaren,
De Lange vind den snelsten traag.

Wie, welke Vlag zal 't eerste bukken?
Hy ziet een schip van zestig stukken,
Hy wyst, en roept, dat 's onse Man!
De Stuurman zonder 't Roer te steu-
Hervat, dat zal aan u gebeuren, (ren,
Zo myne kunst het minste kan.....

Medina wil, door tal van scheepen,
Omcingelen de smalle Vloot,
Maar Blois heeft schielik dit begree-
En red zig vaardig uit dien nood. (pen,
Hy last om by den wind te leggen,
Een teeken gaat aan ieder zeggen
Te zeylen op een breede Lyn.

De Lange reeds vooruit gekoomen,
Heeft Seynen nog bevel vernoomen,
De drift deed hem te verre zyn.

Want Gama, zedert vyftig jaaren
Gewoon te dienen en gebiën,
En met bedaardheid in gevaaren
De fouten van de Jeugd te zien;
Zegt deese Waaghals is t'omringen:
Ik ga die stoute muiltelingen
Doen zien dat ik dien dollen loop,
Met minder arbeid in zal binden,
Als eens myn Vader konde vinden,
In stormen, Caap de Goede Hoop.

Fluks zwaeyen, op 't gegeven teeken,
Vier oorlogsbodem's tegen een:
De Lange's hart, ziet onbezweken,
Hun boord om syne boorden heen,
En vuur uit hondert monden braaken,
Daar is geen middel weg te raaken,
't Behoud hangt af van syne moed:
't Gevaar, op 't allerhoogst gekoomen;
Doet nog de Lange minderschroomen;
't Gevaar verdubbelt synen gloed!

Maar schoon door 't roer, geschut,
(musquetten

Bediend gezwind, en na de kunst;
De Lange 't ent'ren wil beletten;
Het Noodlot weigert alle gunst;

En Gama klemt 'in korte tyden
Descheepen vast aan alle zyden
Van d'ongetemde fiere Leeuw:
Hem blyft maar over, aan te toonen,
Dat niemand van die Zee bewoonen
Is onverzaagder als de Zeeuw!

Hy zegt, Fortuin heeft ons verlaaten
Maar hart en bekruint zyn ons by;
U lieden is de keur gelaten
Van altyd Eer, of slaverny!
By my is vastlyk voorgenomen,
Zo 't ergst aan ons moigt overkomen,
Te sterven aan mynreigen boord:
My zal geen Bloed-raad's Vonnis

(treffen;

Nog Myt voor my haar vlam verhef-

(sen;

Geen Beut bereiden'twaard of koord!

Hy zwygt, en vegt: syn volk bewoo-

(gen,

Roept, Schipper 't zelve zy ons lot!
Wy zien de dood met u in d'oogen;
En volgen u gerust na God!

Hun moed is egter onverbrooken,
Geen hunner sterft, als wel gewroo-
Van hun sterft ieder op syn post, (ken,
Dog Geus nog Zeeuw verliesen 't lee-
Of Gama ziet tweesyner sneeven, (ven,
En 't bloed dat ieder voetstap kost.

Maar 't volk van alle vier: de schepen
Maakt eindelyk te groote kraacht;
De Lange moey, gekwetst, beneepen
In 't kleine deel in syne macht,
Ziet nergens kans te zegepraalen,
Waarom, nog langer, zegt hy, draalen?
De Vyand is in onse hand!

De Taag zal met de Zeeuwen reuwen,
Laat ons de ziel aan God betrouwen,
De wraak aan 't Vrye Vaderland!

De slag, de rook, gekraak, gedonder,
Verzellen 't woord van harten mond,
En beide Vlooten zien in wonder,
Vyf scheepen zaam uit wolk ten

(grond!

Ter Veer, die voorbeeld weet tegeeven
Wanneer men 't Vaderland ziet bee-

(ven,

Wat deed uw raad voor deesen Man?

Waar praalt, op plaatsen, of in Ker-   Dog schoon nog Beelden hem vertoo-
ken,   Nog Kerken wysen synen naam, (nen,
In marmer, of metaale werken,   De Lange's roem zal eeuwig woonen
't Geen deze daad herin'ren kan?   In 't wyd Gebied der schelle Faam....

Uit de Geuzen.

VAN MERKEN.

Germanicus in het Teutoburgerwoud.

Sints Varus ongeval, zes jaren reeds geleên,
Wierd deze plaats geschuwd door vreemden en gebuuren,
Geen doodscher stilte waart by de omgestorte muuren
Van steden, door 't geweld gesloopt en uitgemoord,
Rendom 't verlaten puin, dan in dit aaklig oord.
Dees stilte werkt met kracht op Romes legerschaaren;
Elk zucht, en ducht dat hier zyn dierbre vrienden waaren;
En hoort, in zynen waan, 't gekryt van 't geestendom.
Op 't ritslen van een blad zien gantsche benden om,
Alsof zy langs zich heen die schimmen zagen zweeven.
De veldheer had bereids Cecina last gegeven
Om voort te trekken naar dit jammerbaarend oord,
Opdat de weeke grond gehoogd wierde of geschoord;
De kreeken overbrugd; de haghelyke velden
Gezuiverd en gebaand; en met de stoutste helden
Het diepst van 't woud doorzocht, uit zorg voor nieuw verraad.
De Hoofdman slaat op weg. De angstvallige soldaat
Gevoelt van stap tot stap, langs de ongebaande paden,
Zich tegen zynen dank met nieuwen angst belaaeden.
Een deel van 't oudste volk dat Varus onheil zag
Verhaalt de rampen van dien jammerlyken dag;
En andren spreekken van de wondren toen in Rome
Als voorbeduidsels van dit onheil waargenomen.
Ach! zeggen ze onderling: De hemel, 't water, de aard,
't Had all' kort voor dien tyd ons 't nadrend leed verklaard
Een gloende staartstar vloog door al de hemelboogen,
De zon onttrok zeer lang haar' luister aan onze ooggen,
Alsof ze onwillig een rampzalige eeuw bescheen;
Der Alpen hoogste top sloeg plotsling naar beneên.
Men zag twee heiren aan Germanjes hemel stryden,
En 't eene in 't ruim der lucht een wreede neêrslag lyden
't Heugt elk hoe 't bliksemvuur des Krygsgods tempel schond.
De gloeiende Etna wierd geschud tot op zyn' grond,
En braakte een golvend vuur uit zyn verborgen kuilen.
Men hoorde om Romes wal de wolven angstig huilen.
De schimmen zworven door de wouden nacht aan nacht.
Het eertyds stomme bosch slaakte een benaauwde klagt.
Het Tibernat scheen bloed, en vloiede traaglyk heenen.
Het harde marmer scheen te zweeten en te weenen.
Het standbeeld der Triomf, dat naar Germanje zag,

Stond, omgewend, naar Rome, een weinig voor den slag.
 De moedige Eridaan, de fiere vorst der stroomen,
 Vloog, met een woede door geen dyken in te toomen,
 Zyne oevers bruischende uit, en sleepte menach en vee,
 Gebouwen en gehoomt' door zyne golven meê.
 Het aardryk borst vaneen; de ontstelde stroomen weeken;
 En, tot nog grooter schrik, men hoorde beesten spreken.
 Al 't volk heeft op 't verhaal, en trekt vast voort door 't woud,
 Daar 't Varus legerplaats na weinig tyds aanschouwt.
 Cecina zend een boode om dit den Prins te ontdekken;
 Waarop Germanicus het leger voort doet trekken:
 't Genaakt, door hem geleid, de naare legerplaats.
 Hier ryst van allen kant voor de oogen des soldaats
 Een schrikkelijk tooneel der jammerlykste elenden.
 De legerwal, die voor een drietal Roomsche benden.
 Geschikt schynt, toont op 't klaarst den droeven keureling.
 Den gantschen ommekreits van Varus legering.
 Een deel van 't volk, dat toen de slagting is ontkomen,
 Kan op 't gezicht dier plaats zijn traanen niet betoomen.
 Het gretig voeglenheir, 't verskindend boschgediert,
 Heeft, nadat hier 't geweld obtzind had uitgetierd,
 De moord zich had verzaad, zyn zucht tot roof doen blyken;
 't Liet merk van bek en klaauw in 't overschot der lyken.
 Ginds zyn er honderden door tyd en lucht verteerd,
 In akelig geraamte of los gebeent' verkeerdt,
 Dat, in den wal vermengd met helmen, schilden, zwaarden,
 Vernielde spietsen, en 't geraamte van de paarden,
 Zich hier op hoopen toont, en ginds vaneen gespreid.
 Calpurnius, wiens oog nog om zyn' broeder schreit;
 Metellus, die zyn' oom; de droeve Tigelinus,
 Die 's vaders dood betreurt; en kinderlooze Albinus,
 Die hier met bittre smart zyn eenig huwlykspand
 Voor zyn verschrikt gezicht, door de onbesuisde hand
 Eens wreeden Duitschers met een' knods zag dood gesmeten,
 En 's jonglings dierbaar bloed zag spatten op de keten,
 Waermeê hy was geboeid, vervullen wyd en zyd
 Dit ongelukkig oord met jammren en gekryt,
 En zoeken vruchteloos de lyken hunner maagen.
 Emilius ontdekt met Pedo, onder 't klaagen,
 De tweede legerplaats, die op een hoogte ryst,
 En door de ondiepe graft en zwakken wal bewyst
 Met hoeveel haast men daar, na 't ongelukkig vlieden
 Uit de eerste, had getracht nog wederstand te bieden.
 Al 't veld, dat een tooneel van aakligheid verstrekt,
 Met lyk-geraamten en met wit gebeent' gedekt,
 Vertoont hoe veelen in 't ramspoedig vluchten bleeven,
 Nadat de legerplaats alreê was opgegeeven.
 Men wylt van stap tot stap den Roomschen veldheer aan,
 All' wat 'er in dien nacht en dag was omgegaan.

Hier, zegt men, stierf dees Held; daar sloeg men dien in handen;
 Hier viel een eedlaar, ginds de tweede in 's vyands handen,
 Hier wierd het langst gestreen: op deezen vlakken grond
 Wierd Landvoogd Varus door een' scherp schicht gewond;
 Wat verder maakte hy, door wanhoop aangedreven,
 Met eigen hand, een binde aan zyn rampzalig leven.
 Dus sprekend', leiden zy den zoon van Druzus voort
 Van 't een naar 't ander steeds nog meer afachuwlyk oord.
 Wat menschlyk hart word niet door killen schrik bevangan?
 Men ziet by honderden de lykgeraamten hangen
 Aan 't hemelhoog geboomte; of door de razerny
 Hun afgehouwee hoofd in 't bosch, aan elke zy,
 Door nagels vast gehecht aan takken en aan stammen.
 Dit schouwspel doet de woede in al het heir ontvlammen.
 De felle wraakzucht acht zich 't weenen thans tot smaad,
 Haar naare glijmlagch zweeft op 's volks verbleekt gelaat....
 Het gantsche heir, door schrik en wraakzucht overmand,
 Zweert by de hooge Goôn van 't roemryk Vaderland,
 Dat elk van hen dit woên, dit heilloos woên zal wreken;
 En Romes heldenkroost geen zoenbloed zal ontbreken.

DE LANNŌY.

Lierzang tot lof van Leydens verdedigers.

Uw roem zij vrij ten top gereezen,
 Verwoede ontvolkers van deeze aard;
 Die Helden, Goden dacht te weezen,
 Maar inderdaad verdelgers waart:
 De heerschezucht houde uw' naam in waarde,
 Indien ik thans de lier aanvaardde,
 Ik neem die niet voor u ter hand:
 Neen, 'k durf naar eedler lauwren dingen,
 Ik zal de Deugd, de Grootheid zingen,
 De liefde voor het Vaderland.

Wie zijn die waare en eedle Helden,
 Daar 't Nageslacht met recht op staart?
 Wier lof men billijk mag vermelden?
 Wier naam een teedre ontroëring baart?
 De woeste deugd der Dwingelanden
 Gaf hun de wapnen nooit in handen,
 Geen schuldige eerzucht spoort hen aan.
 Der Kerk, den Staat tot heil te strekken,
 Die voor geweld, voor dwang te dekken,
 Zie daar wat hen ten strijd doet gaan.....

Toen Dwingelandij ten troon verheven,
 Door schrik, geweld, en woede omstuwd,
 De wat aan Neêrlands Volk dorst geeven,
 Dat Volk, wiens aart voor boeiens gruwel:

Toen bloeddorst in deez' vrije landen,
 In schijn naar Godsdienst, aan dorst ronden,
 Al wat zoo wreed een dwang weerstond:
 Hoe kraakten toen des lands gewrichten!
 Help, Hemel! help! 'k zie Neêrland zwichten,
 Zijn hail, zijn haister gaat te grond.

Een Held, de roem van Nassaus Looten,
 De steun van dit verdrukt Gewest,
 Heeft moedig 't harnas aangeschooten;
 Elks oogen zijn op hem gevest:
 Hij ziet een reeks van wakke steden
 Zijn pooging bijstaan, 't juk vertoeden,
 Maar ach! hoezeer zijn iever kamp,
 Een Heir dat zijn beleid moest schraagen,
 Met dappren Lodewijk verlaagen,
 Voltooit zijn' rouw en Neêrlands ramp.

Philips en Alva zegepraalen,
 Die wrokkende Alva, Neêrlands schrik,
 Zijn woede kent nu perk noch paalen,
 De vrijheid wacht haar' laatsten snik.
 Op wien zich nu het eerst gewroken?
 Gins ziet men Naerdens puinen rooken,
 Daar worstelt Zutphen in haar bloed:
 Het moedig Haarlem is gevallen;
 O Leyden! beef, 't zijn uwe wallen,
 Daar andermaal 't geweld op woedt:

Wie is die Krijgsman zoo vermeeten,
 Die u met schans op schans omringt?
 Uw sterkens reeds heeft neêrgesmeeten,
 Elk uur u meer benaauwt en dringt!
 Met recht, o Baldes! zoekt ge uw vaanen,
 Uw moedig heir, een weg te baanen,
 Naar 't roemrijk doel u voorgesteld:
 Nooit kondt ge op grootscher lauwrên hoopen;
 Indien gij Leydens wal kunt sloopen,
 Ligt Neêrland door uw' arm geveld.

Maar gij, die in deez' doodlijke uren,
 Met zoo veel roems 't gevaar bestrijdt;
 Die op uw wreed bestormde muuren,
 En Veldheer t' saam en Krijgsman zijt:
 Spreekt, hebt ge in Mavors school ervaren,
 MijN VAN DER DOES! een reeks van jaanen,
 U tot zoo groots een taak bereid?
 Mij dunkt gij hadt uw vroeger dagen
 Der wetenschappen opgedraagen:
 Van waar die moed, dat groots beleid?

't Gewoon vernuft ga de enge paden
 Der nuttige oefning vlijtig door:
 Een ziel, gevormd voor groote daden,
 Treedt met één stap in 't gloriespoor.
 Iets groots moet slechts haar' moed doen blaaken,
 Haar vuur, haar veerkracht gaande maaken,
 Zij vormt zich zelf, wat hoeft zij meer?
 Zoo vliegt *Lucullus*, de eer der Helden,
 Uit Romes arm naar Mavors velden,
 En werpt den troon van Pontus neêr.

't Is dan, o roem van Neêrlands Grooten!
 't Is tijd dat gij in iever blaakt,
 En 't bloed, waaruit gij zijt gesprooten,
 Dit volk voor eeuwig dierbaar maakt.
 De vijand mooge uw Vest bespringen,
 Gij zult de zege hem ontwringen,
 Zelfs als gij naauwlijks hoop meer voedt:
 Het Vaderland bedreigd, bestreedend,
 Het recht, de Vrijheid, snood vertreedend,
 Wat spoorslag voor een' eedlen moed!

Maar zijn 't alleen de kriegsgevaaren,
 Die gij van Leydens muuren weert?
 Die VAN DE WERFF zijn Burgerschaaren
 Met zoo veel moeds verwinnen leert?
 Ach! hadt gij met geen andre rampen,
 Dan stormgevaarte en spies te kampen!
 Vielt gij voor 't minst op 't bed van eer!
 Die dood is ruim een leven waardig:
 Maar, dierbre Helden, maakt u vaardig,
 Haast gaat ge een' banger nood te keer.

Wat zie ik! welk een berg van lijken!
 Wiens arm, wiens boog heeft hen gevelde?
 Een schrikgedrocht waart door uw wijken,
 En treft den zuigling naast den Held.
 De wanhoop blikkert op zijn weezen.
 De dood is uit zijn oog te leezen.
 Verwoesting gaat zijn schreeden voor.
 Geen prooi verzaadt zijne ingewanden:
 't Verslindt met onverzaadbare tanden,
 Al wat het eens ten buit verkoor.

Wat raad, rampzaalge Leydenaaren?
 Hoe zult ge thans 't verderf ontvliên?
 Ach, zult ge in zoo veel doodsgevaaren
 Den Honger ook nog weêrstand biên?
 « Neen (zegt ge) 't is te veel geleeden,
 « Voor wien voortaan, voor wien gestreeden?

- « Voor welk belang ons bloed gestort?
- « Hier ligt mijn Kroost, daar sterft mijn Gade.
- « O Burgervadren! gaat te raade:
- « Nu schiet de menschlijke arm te kort.»

De Tweedracht heeft welhaast deez' klagten,
 Met Leydens wreeden nood verstaan;
 Dit tijdstip scheen ze slechts te wachten,
 Om hier haar' zetel neer te slaan:
 Zij schudt de kronklende adderslangen,
 Die langs het grijnzend voorhoofd hangen,
 Ontsteekt haar toorts, en ijlt op weg:
 Straks weet ze d'argwaan, 't kwaad vermoeden,
 't Mistrouwen in elks hart te voeden,
 In spijt van 'tschranderste overleg.....

Daar treedt mijn vroomer Burgervader,
 Mijn VAN DE WERFF, het raadhuis af:
 « Gij Leydsche Burgerij, treedt nader;
 « Gij, aan wier moed ik 't voorbeeld gaf:
 « Wij hebben t' saam zoo trouw gestreden,
 « Treedt toe, en hoort nog eens de reden.
 « Van een' Beschermer, die u mint;
 « Wiens zorg zal meer uw heil bedoelen?
 « Wie beter al 't gewigt gevoelen
 « Van 't grievend leed dat u verslindt?

« Gij wilt dan voor den Vijand bukken,
 « Een Vijand die u vleit in schijn:
 « Die naauw deez' muuren in zal rukken,
 « Of Leyden zal een bloedbad zijn!
 « Wel aan, gij kunt uw glorie schenden,
 « U domplen in de diepste ellenden,
 « De wet eens Dwinglands gadeslaan;
 « Voor mij, ik zal zijn woede keeren,
 « U tot mijn' laatsten snik verweeren,
 « En voorts op Leydens puin vergaan.

« Mijn Vrinden, 'k hoor uw bange zuchten:
 « Ik zie wat u bezwijken doet;
 « Gij zoudt geen spies, geen Vijand duchtten,
 « Maar 't wreed gebrek verwint uw' moed:
 « Ach! 'k weet geen spijs u toe te voegen,
 « Maar kan mijn lichaam u vernoegen,
 « Treedt rustig toe, mijn Burgerij!
 « Ik moet toch eens het leeven derven:
 « 'k Zal willig door uw handen sterven;
 « Hier ben ik, deelt mij, 't staat u vrij.»

Gelijk, wanneer de donders kraaken,
 En 't vlamvend zwerk het oog verblindt,

Het eind des aardrijks schijnt te naaken,
 En de angst het onbedigt hart verwint:
 Wanneer dan uit der wolken zaalen
 Een dichte regen neer komt daalen,
 Natuur bedart, de hoop herleeft.
 Zoo daalt deez' reden in de harten:
 Elk zweert nu 't laatst gevaar te tarten,
 Daar VAN DE WERFF hun 't voorbeeld geeft:

De algoede Ontfermer wordt bewoogen,
 Met Leydens onuitspreekbren druk.
 De Deugd is heerlijk in zijne oogen;
 Hij wil niet dat zij eindloos bukk'.
 Zijn wijsheid moog' haar wensch vertraagen
 Om door die proef haar voet te schraagen;
 Maar dat haar zulke geen strafheid schijn'!
 Neen, kan 't haar waar belang niet krenken,
 Hij weet haar 't heuchlijkst lot te schenken,
 Haar heil zal steeds zijn wellust zijn.

Oranje heeft met Neêrlands Vaders
 Een laatsten bijstand toegezeid:
 Een wakkre vloot durft Leyden nadren,
 Der Zee is reeds een weg bereid:
 Maar iedle pooging! wreed vertoesen!
 Boisot mooge al zijn' moed beproeven,
 Dit werk is niet in 's menschen hand;
 Een doodsche kalmtē boeit de stroomen.
 Hij, die de golven voort deed komen,
 Is tegen Leydens heil gekant.

Hij spreekt, de winden zijn ontbonden,
 De waatren steigren naar omhoog;
 Welhaast is beemd en veld verslonden,
 En dam en dijk ontzinkt aan 't oog.
 Hij spreekt nog eens, en 's Vijands Benden,
 Verschrikt, verstrooid tot Neêrlands enden,
 Zijn door zijn' adem weggevaagd:
 De zege is uwe, o Leydens Braaven!
 Daar zijn uw redders in de haven.
 Iô: triumft de vrijheid daagt!....

De onbestandigheid.

Moest eindelijk Babylon in puin en asch verkeeren,
 Die stad, die 't gansch Heelal verwondring heeft gehoord!
 En gij, o Ninivé! dat zo voortreffelijk waart,
 Kon niets den ondergang van uw Paleizen weeren?
 Moest Titus Zegeboog zijn luister ook ontbeeren!
 Is Piza's heerlijk Beeld door Casuwen niet gespaard!

Ja, zag men 't woedend vuur, dien Tempel zo vermaard,
 Epheze's wonderstuk in eenen nacht verteeren!
 ô Pharos! wierp de tijd uw trotsche vuurbaak neêr!
 Mauzool, is van uw Graf het minst bewijs niet meer!
 In 't kort, kan niets op aard zijn eersten glans bewaaren?
 Wat reden heb ik dan om zoo verbaasd te staan,
 Dat, naa den trouwen dienst van agt of negen jaaren,
 Van mijn balijnen-rok de haak is afgegaan?

VAN ALPHEN.

Matroxenlied na de verovering der Zilvervloot.

Hoezee! Hoezee! de Spaansche vloot	Daar zagen wij de kisten staan,
Bragt haren rijksten schat	Daar loeg, aan alle kant,
Den Nederlander in den schoot,	Ons blinkend goud en zilver aan,
Eer 't volk gestreden had.	Robijn en diamant.
Wat baten goud en zilver daar,	Daar kregen wij de hoofdsom weêr;
Waar moed en kragt ontbreekt;	Ons uitgeschoten geld,
Wanneer men, in het grootst gevaar,	Door NEERLAND aan zijn wreeden Heer
In plaats van vegten, smeekt,	Gedwongen toegeteld.
Wij maakten op die zeilen jagt,	Wij hadden lang genoeg geduld,
't Was HEM, die 't ons beval.	Maar nu, dat marren moed,
Zij beefden voor hun rijke vragt,	Betaalt men ons eene oude schuld,
En stoven naar den wal.	En wat, voor 't wagten, toe.
Wij klommen in de boten neêr,	Verlaat PIET HEM! 't Havaansche
Vul ongeduld en moed,	En kies de volle zee! (strand,
Zij hoorden pas ons schietgeweer,	Zeil vliegend naar het vaderland,
Of vielen ont te voet.	En sleep uw rijkdom mee!
Toen speelden wij het schoonste spel;	Ontlaad de schatten die men wagt,
En, niet belust op moord,	Verdeel den rijken buit;
Verleenden wij hen 't leven wel,	Dan zeilen wij, op nieuwe vragt,
Maar sprongen fluks aan boord.	Met leege schepen uit.

Bij den dood van Prins Willem I.

« Daar ligt de hoop van Staat! wie stuit nu SPANJES woeden?
 » De handen hangen slap: de held is bleek van schrik!
 » Wie leeft er, die na HEM ons NEERLAND kan behoeden?»
 Zo sprak het weerloos volk; maar NEERLANDS GOD zei: ... « IK! »

BELLAMY.

Roozje.

Daar was, in Zeeland, eens een man;	Tentmeer — daar hij zijn lieve vrouw
Hij had een aardig kind,	Daar bij verloren hadt.
Een meisje, dat, van iedereen	Wat nam hij Roozje meenigmaal,
Om 't zeerste werd bemind!	Al zugtende, in zijn' arm,
De man, gelijk men denken kan,	En kuschte, met een tranend oog,
Was groots op zulk een schat;	Heur roode kaakjes warm!

Dan zei die tedre goede man :

Gij hebt geen moeder meer !

«Ja wel ! zei dan het zoete kind ,

«Bij onzen lieven Heer !

«Dit hebt gij immers zelf gezegd ?

«Maar waarom ging zij heen ?

«Zij hadt mij niet zoc lief , als gij ,

» Want zij liet ons alleen !»

De vader sprak geen enkel woord ,

Maar kuschte 't kleene wicht ;

En , onder 't kussen , dekte een

Van traanen zijn gezicht. (stroom

Dit meisje werd wel schielijk groot ;

Zij was de roem der stad ;

Geen vader , die haar , voor zijn' zoon ,

Niets reeds gekozen hadt !

Wat was dat lieve meisje schoon !

Wat hadt ze een nette leest !

Wat was zij aartig en beleefd ,

Zoo deugdzaam , zoo vol geest !

Zoo vriend'lijk als de schoone maan ,

Als ze opkomt uit de zee ,

En , op de blanke duinen , schijnt ,

! Zoo vriend'lijk was ze meê.

Heur lieflijke oogen waaren bruin ;

Niet vuurig : — kwijnend , zegt.

Heur laghtje was , als 't morgenrood ,

Dat , aan de kimmen , laght.

Wanneer zij , met de Zeeuwsche jeugd ;

Een lugtje schepte aan 't strand ,

Dan las ze , op elken tred , heur naam ,

Geschreven in het zand.

Geen jongeling , die niet , voor haar ,

Met eerbied was beziel ,

Haar niet voor de allerschoonste bloem

Der Zeeuwsche meisjes hielt !

Daar leeft , in Zeeland , in het strand ,

Een kleene , ronde visch ,

Die voor der Zeeuwen kiesschen

Een lekker voedzel is ! (smaak ,

Des Zomers , als de zuidenwind

Langs kleene golfjes speelt ,

En , vriend'lijk , 't gloeiende gelaat ,

Des nijv'ren landmans streelt !

Dan gaat de jeugd , met spade en ploeg ,

Naar 't breede , vlakke strand ;

En ploegt dan , vol van vrolijkheid ,

Het dorre , natte strand ;

Dan grijpt , in de opgeploegde voor ,

Een rappe hand den visch ;

En dikwijls is de vlugste hand

Te traag , bij dezen visch !

Intusschen speelt en stoeit de jeugd ,

En fladdert door het nat ,

Dat , schuimend , met een groot ge-

In mond en oogen spat. (druis'

De jong'ling grijpt een meisje op ,

En draagt haar mede in zee ;

Het meisje roept en wringt vergeefs !

Hij draagt haar mede in zee.

't Was eens een schoone zomerdag ,

En 't puikje van de jeugd

Ging naar het strand , met spade en

En voelde niets dan vreugd. (ploeg ,

Het lieve Roosje was er bij ,

En ieder jongeling

Vergat den ploeg , vergat den visch ,

Als ze aan zijn zijde ging.

Een jongling , die haar 't meest be-

Bleef immer aan haar zij ; (viel ,

Hij zeide aan Roosje menigmaal

De zoetste kokerij.

Nu drukt hij eens heur zagte hand ,

Daar hij een kusje steelt ,

En , met de lokjes om haar hals ,

Heur braine lokjes , speelt.

Het meisje wringt zich los , en zegt :

«Gij stoutert daar gij zijt ,

«Plaag nu ook de and're meisjes wat ,

«Gij plaagt ook mij altijd.

«Ai ! ga naar de and're meisjes heen !

«En laat mij nu met vree !» ....

«Zoo gij mij nu geen kusche geeft

«Dan draag ik u in zee.»

Zoo spreekt de jong'ling , — en zij

Zij vlugt al lagchend heen. (vlugt ,

Hij volgt haar naa en slaat zijn arm ,

Al lagchende , om haar heen.

Nu roept en schatert al de jeugd :
 «Draag Roosje nu in zee !»
 Hij grijpt haar ijlings van den grond,
 En loopt met haar in zee !
 De sterke jong'ling kuscht den last,
 Dien hij zoo greepig torscht ,
 En klemt het allerlieftste kind
 Nog vaster aan zijn borst.
 Het meisje roept en bidt vergeefsch ;
 Hij gaat , al fladd'rend , voort ;
 Het water spat , en klotst , en bruischt ,
 Dat hij haar naauwlijks hoort.
 In 't eind was hij zoo ver gegaan ,
 Dat ieder een , aan 't strand ,
 Vol vreeze , en schrik , geduurig riep :
 «Genoeg! keer weër naar 't strand!»
 Op eens ; daar hij terugge keert ,
 Staat hij vertwijffeld stil ;
 «Help Roosje! roept hij , groote God!»
 En Roosje geeft een gil !
 «Mijn vrienden! helpt mij! ach ik zink
 «Hier in een draaikolk neer !»
 Het meisje grijpt hem om den hals ,
 En zinkt met hem ter neer !
 Zij zinkt , en draait voor 't laatst haar
 Stilzwijgend , naar het strand , (hoofd

Doch was , in 't eigen oogenblik ,
 Verzwolgen in het zand !
 Daarstondt de jeugd , gelijk versteend ;
 Geen mensch , die zugtte of sprak ;
 Tot , eindelijk , uit een's ieders oog ,
 Een stroom van traanen brak .
 «Mijn God! is 't waar? is Roosje dood?
 Ligt Roosje daar in zee ?»
 Zoo gilt en klaagt een ieder een ;
 De duinen gillen meê !
 Wel schielijk werd dit droef geval
 Verkondigd in de stad ;
 Geen mensch , hoe norsch , hoe hard hij
 Die niet verslagen zat . (waar
 De jeugd ging , zwijgend , van het
 En zag geduurig om : (strand,
 Een ieder's hart was vol gevoel ,
 Maar ieder's tong was stom !
 De Maan klom stil en staatig op
 En scheen op 't aaklig graf ,
 Waar in het lieve , jonge , paar
 Het laatste zugtje gaf .
 De wind stak hevig op uit zee ,
 De golven beukten 't strand ,
 En schielijk was de droeve maar
 Verspreid door 't gansche land .

Aan eenen verrader des vaderlands.

't Was nacht , toen u uw moeder baarde ,
 Een nacht , zoo zwart als immer was ;
 Een heer van helsche geesten waarde ;
 't Gevogelt liet een naar gekras ,
 Door 't aaklig woud , tot driemaal , hooren ,
 De zee werd woedend , klotste en sloeg ,
 Dat zelfs , tot in de hemelkoren ,
 Den englen schrik in 't harte joeg !
 Uw moeder zag u — en het leven
 Ontvlugtte aan heur benepen hart !
 Uw vader schrikte — stond te beven —
 Zeeg neêr — verwonnen door de smart ,
 Wanneer een stem , gelijk een donder ,
 Klonk door het huis , dat u ontving :
 «Dat elk zich van dit kind afzonder' !...
 » Natuur wrocht hier een' aterling !
 » Zij heeft hem , tot een straf der volken ,
 » In 's hemels grimmigheid , gebaard !

- » De snoodste geest uit 's afgronds kolken
- » Zal hem geleiden op deze aard!
- » Hij zal zijn Vaderland verlaten!
- » De Vrijheid trappen op de borst!
- » Geen goud zal ooit zijn ziel verzaden,
- » Die steeds naar meerder schatten dorst!
- » Hij zal, kan 't slechts zijn heblust voeden,
- » Een vuige slaaf der Vorsten zijn!
- » Waar hij onschuldigen ziet bloeden,
- » Daar zal zijn vreugd en wellust zijn!
- » Zijn gansche ziel zal valsheid wezen!
- » Zijn mond een kerker vol bedrog!
- » Zijn heksche ziel zal niemand vreezen;
- » Steeds juichend denken: 'k werke nog l...
- » Gij zoudt vergeefs zijn werking storen!
- » Vergeefs is hier een fors en geweld!
- » Tot ramp voor 't Vaderland geboren,
- » Is hij teu vloek des volks gesteld!

Verrader! monster! vloek der aarde!
 Vernederd schepsel der Natuur!
 Gods wraak, die u tot heden spaarde,
 Verdolge u eens door 's hemels vuur!!!
 Maar neen! — zij doe u slechts beseffen;
 Hoe gruwlijk uw daden zijn:
 Geen bliksemvuur kan feller treffen —
 Geen donder meer verschrikkelijk zijn!
 Dan zal uw ziel zich krimpen, wringen,
 Gevoelen wat haar wezen is!
 En, in die felle folteringen,
 Gevoelen wat de Godheid is!
 De jongste dag, die ooit zal dagen,
 Lees dan nog op uw aaklig graf:
 «Hier ligt de vloek van vriend en maget,
 «Die 't Vaderland den daedsteek gaf!»

NIEUWLAND.

Orion.

Wie heft, met statelijke pracht,
 Bij de achtbre stilte van den nacht,
 Uit d'ocean het hoofd naar boven?
 Wie blijft in 't aanzien van Diaan,
 Die vruchtloos poogt dien gloed te do-
 Met onverzwakte luister staan? (ven,

Zijt gij 't Orion? voor wiens licht
 Der kleiner zonnen flikkring zwicht,
 Als 't licht der maan voor Febus glan-
 Rijs, grote Orion! rijs omhoog. (sen?

Zijt welkom, held! aan onze tran-
 Verruk, verruk ons starend oog. (sen!

Wat sterreglans, die eerbied baart,
 Praalt op uw' gordel, knods en zwaard,
 Bezaaid met tintalende vieren!
 'k Zie Betelgeuzes roden gloed
 Uw schouder, naast Bellatrix, sieren,
 En Rigel flonkren op uw' voet.

Ik zie, daar u de stier ontvlugt,

Voor de opgeheven vuist beducht,
Den Noordschen beer van verre grim-
De bloedige Aldebaran zelf (men,
Ontwijkt uw' knods, bij 't statig
(klimmen,
En ruimt u plaats aan 't stergewelf.

Zodrijft ge, in 't schoon Elysiſch woud,
Daar zich der helden achare onthoudt,
Voor u de woeste dieren kenen!
Zo hebt ge, in 's waerelds morgen-
(stond

Met al uw' luister vroeg verschenen,
Auroras teeder hart gewond.

Dit zag de wreefle Jagtgodin,
Haar wrok ontvlamde om deze min,
Zij deed u door haar schichten sne-
Jupijn verijdelde dien nijd; (ven.
Door hem aan hoger trans verheven,
Blinkt gij daar eeuwig, haar ten spijt.

Rondom u schitteren zon bij zon,
Daar Sirius en Procyon,
Met diep ontzag, uw schreên verzellen.
Wie noemt in klanken, zwak van
(toon,

Die heiren, door geen oog te tellen?
Wie schetst hun godlijk, eeuwig
(schoon?

ô Gij, geleister van mijn held,
Die, als gij onze zon verzelt,
Uw' naam verleent aan onze dagen!
ô Heldre hondster! zou uw licht
De voorboê zijn van felle plagen?
Ons siddren doen op uw gezicht?

Neen! 't bijgeloof verzon dien waan,
Mij licht uw glans beminlijk aan,
Vorstin der hoge sterrenchoren!
'k Voel, daar mijn eerbied op u staart,
Gedachten in mijn ziel geboren,
Wier vlugt mij opvoert boven de aard.

Is elk dier lichten, die gij ziet,
Zelf 't kleinste, dat uw oog onkvlieft,
O stervling! slechts voor u in wezen.
Is, bij 't gezicht van 't stergewelf,
Geen denkbeeld ooit in u gerezen,
Dan 't nietig denkbeeld van u zelv'?

Vermeeste! draait voor u alleen
De gansche schepping om u heen?
Is ze u alleen ten dienst gegeven?
U, die, uit nietig stof geteeld,
Het broosch genot van 't vlugtig
(leven
Met vlieg en mier en made deelt?

Zijt gij op de aarde zo gering;
Die aarde, trotsche sterveling,
Is een dier duizendduizend bollen,
Die, om de zelfde grote zon,
In afgeperkte baanen rollen,
Licht scheppen uit de zelfde bron.

Elk, elk gevoelt haar heerschappij,
Die streeft bestendig haar op zij,
Daar deze uit afgelegene streken
Haar eens in vijftig eeuwen groet;
Of ligt, haar wijd gebied ontweken,
Slechtseens bestraald wordt door haar
(gloed.

Elk lichtjen, dat gij tintlen ziet,
Zelf 't kleinste, dat uw oog ont-
(vliedt,
Is zulk een bron van licht; omgeven
Van waerelden, die zonder tal
Als stofkens door elkander zweven,
En veilig zijn voor schok en wal!

Verbeelding! is u niets te hoog,
Zo leer mij gindschen heldren boeg,
Den goddelijken Melkweg kennen,
Voer, langs dat breed en glansrijk
(spoor;
Mijn' tragen geest op vluggepennen,
Den wijden kreits der schepping door.

Die baan, wier zacht en lieflijk licht
Slechts wolkjens varmt voor 't scherpst
(gezicht,
Is een gestel van sterrenheemlen,
Wier eindloos flaauwe tinteling,
Van verreschijnt dooreen te weemlen,
Zich samensmelt tot éenen kring.

Hebt gij de grenspaal nu ontdekt?
Weet gij, hoe ver de schepping
(strekt,
O stervling, eindig van vermogen?

Zo sla nog eens, uit dat verschiet,
Op held Orions beeld uwe oogen,
En zink, verzink dan in uw niet.

Orion! uw volmaakte glans
Voert mij omhoog van trans in trans,
Ontruikt mijn' geest aan 't aardsche
(duister!

Mijn oog beschouwt u uren lang,
En telkens vindt het nieuwen luister,
En nieuwe wondren voor mijn' zang.

Is 't waar? of faalt mijn zwak gezicht,
Dat ginds een kring van bleker licht

Meeat in uw prachtig zwaard te ont-
(dekken?

Een dunne vlek, wier flaauwe schijn
Zich telkens poogt aan 't oog te ont-
(trekken?

Wat mag dat glinstrend wolkjen zijn?

Dat glinstrend wolkjen, sterveling!
Is ook een melkweg, in wiens kring
Ontelbre sterrenstelsels weemlen,
Den uwen ligt in glans gelijk!..
Verbeelding! daal! verlaat die heern-
(len,

Eer mijn geschapen geest bezwijk!

Het Duifje.

Van waar gij, lief duifje?

Van waar zoo ter vlugt?

De geur van uw wickjes,
Bewijrookt de lucht.

Wie schonk u dien balsen?

Wie zijt ge? waarheen?...

Anakreon zendt mij,
Naar zijne Climeen',
Die thans alle harten
Beheerscht door haar schoon.

Anakreon heeft mij

Gekocht van Dioon';

Hij gaf haar een liedje,

En kreeg mij ten loon.

Nu dien ik mijn' meester,

En heb hem zo lief!

Gij ziet, ik bezorg nu,

Voor hem dezen brief.

Dan laat ik, dus sprak hij,

Wel spoedig u vrij;

Doch, schoon hij mij losliet,

Toch bleef ik hem bij.

Waarom zou ik zwerven

Door 't veld en in 't wond?

En eeten in 't wilde?

En schuilen in 't hout?

Neen! liever bewoon ik,

Anakreons schoot,

En pik uit zijn vingers

De kruimeltjes brood,

En lep uit zijn' beker

Verkwikkenden drank,

Dan spring ik en klapwiek,

Uit vrolijken dank,

En sprei om zijn' schedel,

Mijn vleugeltjes uit.

En, wil ik gaan slapen,

Ik rust op zijn luit.

Nu weet gij het alles,

't Is tijd om te gaan.

Geen raaf zou meer klappen,

Dan ik heb gedaan!

Naar *Anakreon*.

Op den dood van een zesjarig knaapje.

Helaas! hij slaapt en nooit ontwaakt hij weder!

Een kind, zo lief, is heen gegaan!

Ik minde hem zo teder!

'k Sneed van zijn hoofd een lokje en stortte op 't lokje een' traan.

De dood was hem een zegen.

Dees waereld was voor hem te boos.

Zijn zieltje is hemelwaart gestegen!....

't Was schuldeloos!

Naar het *Engelsch*.

VIERDE TIJDPERK.

Sedert 1795.

FEITH.

Lierzang op De Ruiter.

Wie is die stervling, op wiens schou-
 (dren
 Een volk zijn' roem vertrouwt?—die
 (Held,

Die, voor een lange rij van ouden
 Zijn deugden en triumpfen telt?
 Die, eer een jaarkring is gesloten,
 Vereende Koninklijke vloten
 Tot driemaal meteen' wenk bedwingt,
 En, in het barnen der gevaren,
 Den ijzren schepter van de baren
 Aan 't siddrend Albion ontwingt?

De grootheid baant hem nieuwe we-
 De zege licht zijn kielen voor. (gen.
 Wat woedend noodlot hem bejegen',
 Hij breekt er met zijn donders door.
 De fierheid blikkert op zijn wezen;
 De moed is uit zijn oog te lezen;
 Regtvaardigheid bestiert zijn daân.
 Een Vaderland verheft zijn waarde,
 En 't onherbergzaamst oord der aarde
 Vangt op zijn' naam een' lofzang aan,

Hier rijst een Troon op zijn bevelen,
 Enschijnt op de eeuwigheid gegrond;
 Daar zwijmelt voor zijn zeekasteelen
 Een Zetel, die op rotsen stond.
 Europas Scheptervoeders staven
 Zijn' roem met vorstelijke gaven,
 En oogsten van hun giften eer.
 En de Afrikaansche plunderstranden
 Zien in den Held een Godheid landen,
 En knielen voor zijn grootheid neêr.

De zee, die, onder 't grootsch bedwin-
 (gen,
 Hem haren eerbied waardig schat,
 Omvat zijn' roem met de eigen krin-
 (gen
 Daar zij den aardkloot mede omvat.
 De Waarheid durft zijn' lof vermelden:

Zij heeft, aan 't hoofd der ware helden,
 Zijn' naam voor de eeuwigheid ge-
 (boek.

En de eigen naam vertoont den stem-
 (pel
 Der Deugd, die in haar' achtbren
 (tempel
 Vergeefs een' eedler stervling zoekt.

o Vaderland, te regt vermeten
 In zee bij zee op uw gebied!
 Zoudt gij uw' grootsten Held vergeten?
 Noemt reeds uw hart De Ruiter niet!
 o Ja, ik zie uw tranen vloeijen;
 De paalen, die zijne asch besproeijen,
 Getuigen wat hij heeft verrigt.
 o Dankbre Belg! die eedle smarte,
 Diestomme taal van 't zwellend harte,
 Verdooft het klinkendst lofgedicht!

Met regt verheft ge u op zijn' luister:
 Doorzoek vrij 's werelds Heldenrij,
 Bij hem wordt Griek en Romer duis-
 (ster,

Gij vindt geen' held zoo groot als hij!
 Geen' held, die voor zijn landgenooten
 Zijn bloed zoo heerlijk heeft vergoten;
 Geen' held, zoo rijk in eertropheên;
 Geen' held, die voor uw vlag kon be-
 (ven,

Waar hem zijn eigen roemrijk leven
 Geen enkele poging waardig scheen.

Zoo ooit de trotsche stem der volken
 Uw magt beschimpt, uw krjgsleugd
 (hoont,—

De Nijd herzinkt in 's afgronds kolken,
 Wanneer gij de asch van Ruiter toont,
 Van Ruiter, wien de Belg kon teent,
 Die in het oog van wereldeelen
 Een God geleet in menschenschijn;
 Van Ruiter, die, op duizend paden,

Getoond heeft in ontelbre daden ,
Hoe groot een Batavier kan zijn !

Dat andren Cesars tombe sieren ,
Ik staar zijn grootheid aan, en ween :
'k Bewonder in zijn zegevieren ,
De blindheid van 't geluk alleen.

't Geluk in de uitkomst, hier beneden,
Door 't blinde menschdom aangebe-
Vormt dikwerf den veroveraar ;(den ;
't Geluk, dat snoodaarts durft beloö-
(nen ,

Dat op schavotten voert of troonen ,
Den Held maakt of den Moordenaar.

Neen! hooger klimt De Ruiters waarde ;
't Geluk heeft nooit zijn taak verrigt:
Hij is zijn roem, aan 't eind' der aarde,
Zich zelf', alleen zich zelf', verpligt.
Geen afkomst kon hem aan doen
(hangen ,

Geen goud de plaats van deugd ver-
(vangen ;

Met niets, dan met zijn' moed bedeed,
Heeft Ruiter 't hachlijkst spoor ge-
(kozen ,

Zich zelf' geschapen , 't goud doen
(bloozen ,

En d'adel uit zijn deugd geteeld.

Van hier die kracht, hem bijgebleven,
Waar minder stervling 't Noodlot
(vreest ;

De Deugd is boven 't lot verheven ,
Zij blinkt in wrangen onspoed 't
(meest.

Een Marius, beroofd van vrinden ,
Carthago! op uw puin te vinden ,
Heeft meer , dat mijn bewond'ring
Dan Marius, in blijder uren , (roert,
Door Romes schaterende muren ,
Op een triumfkar omgevoerd.

Zoo moest de nood den Held verrijken,
Hoe sel een storm zijn kiel bestreeë :
De ontstoken zee zag Ruiter wijken,
Maar heel zijn roem week met hem
(meë.

De vijand twijfelt , of zijn zegen
Zoo grootsch een neêrlaag op kan we-
gen ,

En hoort, dat hem 't Heelal verlaat:
Zoo wijkt de donder in den hoogen ,
Maar blijft de stem van 't Alvermo-
Die wou den rots te morzel slaat.(gen,

o Heerlijk voorwerp mijner zangen !
Waar vindt mijn Nimf geen nieuwe
(stof?

Mijn taak is naauwlijks aangevangen,
En reeds verzink ik in uw' lof!

In 't Oosten, Westen, Zuiden, Noor-
(den ,

Aan 's werelds halfverschroëide boor-
Alom zie ik uw eerzuil staan. (den ,
o Neêrlandsch Held ! o roem der Hel-
den !

Wat lied kan uw waardij vermelden?
Wie volgt u op uw gloriebaan ?

Vergeefs poge ik de snaar te dwingen,
Zij weigert mij een' toon , zoo hoog ;
Mijn Lier kan halve Goden zingen ,
Maar Ruiter schemert voor mijn oog!
Uit de allerlaagste bezigheden
Het eerspoor ijlings ingetreden ;

Held, Wijsgeer, Vader, Echtgenoot,
Vriend, Burger, Christen — alles te-
(vens !

Een waardig perk voor duizend le-
En altijd Ruiter altijd groot! (vens ,

o Gij, zoo duur aan hem verbonden ,
Gij, Nederland ! vervang mijn lied :
Verhef zijn deugd uit duizend mon-
Zoo ver de zee uw wimpels ziet ! (den,
Neen ! — eedler loon moet hij ver-
(werven ;

Hij waande voor een kroost te sterven,
Dat voor geen volk op aarde zwicht ,
Dat elk van ons dien waan regtvaar-
(dig' !

Zie daar een loon zijn grootheid
(waardig ,

Zie daar zijn heerlijkst lofgedicht !

Uit de *Oden en Gedichten*.

Alleenspraak van Lady Gray.

Vlied, ijde hoop, vliedt, aardache schimmen!
 En gij, te vlejend uitzigt! vlied!
 Weêrhoud de vonk der Godheid niet,
 Die tot haar' Oorsprong op wit klimmen!
 Mijn leven reikt aan 't stille graf;
 De hoop, die mij mijn jongheid gaf,
 Is met den glans des Troons daar voor mijn hart vervlogen;
 Maar 't geen mij op zijn' oever vleit,
 Het needrig kleed des Doods blinkt schooner in mijn ooge
 o Troon! dan al uw majesteit.

Wat, Vorsten! wordt in u geprezen?
 Het purper, dat uw leden dekt,
 Of 't bloed, dat van uw handen lekt,
 Bij 't noodgeschrei van weestw en weezen?
 't Klink' schoon, een wereld op de kniën
 Gebogen voor uw' wenk te zien....
 Maar zou mijn ziel dien praal voor 't waar geluk begroeten?
 De doorklok slaat, 't gordijn valt neêr,
 Het graf vervangt uw' Troon en gaapt aan uwe voeten.....
 Magt, luister, aanzien zijn niet meer!

Wat is uw heil, o nietige aarde?
 Een vlugge schaduw, die verdwijnt!
 Een roos, die op den middag kwijnt!
 Een vreugd, die dikwerf wroeging baarde! —
 Wien ooit uw luister heeft geleid,
 Ik juichte in mijne onsterflijkheid!...
 En nu — is deze hoop voor mij ter neêr gezegen?
 Neen, 'k voel hoe zij mij ovrig schiet;
 Mijn jeugdig hart, o Dood! beeft uwe komst niet tegen,
 Het siddert op uw naadren niet.

Gij, vreugd en wellust van mijn leven!
 Gij, eedle Godsdiens! blijft mij bij;
 Uw reine hand dauwt mped in mij. —
 Met U kan ik gelukkig sneven!
 Kom, stille rust van 't zalig graf!
 Ik werp met vreugd mijn kluister af;
 Mijn ziel, alreeds vermoeid van in dit stof te wonen,
 Juicht nu zij haar bestemming raakt,
 En voelt, dat hier de Deugd in hutten en op troonen
 In 't einde alleen gelukkig maakt!

Uit het treurspel *Lady Johanna Gray.*

BILDERDIJK.

Eene Hertenjacht.

Gy, Zangster, die welter, door deernis aangevoerd,
 Voor 't vliegend zangrendom de harten hebt geroerd,
 Kom, wilt ge, en drijf ons aan om 't schaadlijk dier te vellen,
 Wiens voorhoofd wapens heeft om zich te weer te stellen;
 Dat, vijand van ons vee, noch oogst noch akker spaart,
 En zegeteekens biedt, geen' Jagers arm onwaard!
 Maar hoe! reeds hoore ik daar de schelle horens klinken:
 Reeds zien wy 't moedig ros het vuur uit de oogen blinken.
 Het trappelt met den hoof, en knabbelt op 't gebit,
 En rukt aan toom en trens, en schuimt zijn teugels wit.
 Dees toestel tot den krijg, 't geruisch der tochtgenooten,
 Wekt de ijzing reeds in 't Hert, zijn leger uitgeschoten.
 Hy siddert tot in 't merg, en, overdwelmd van schrik,
 Blijft hy besluitloos staan in 't haglijk oogenblik.
 Zal hy met schuchtren ren der Jaagren stoet ontvlieden;
 Of, zal hy de overmacht een fieren weêrstand bieden?
 Is 't zijn gewapend hoofd, of wel zijn vlugge voet
 In 't nijpende gevaar, dat hy betrouwen moet?
 Lang twijfelt hy: vergeefs! de vrees weegt eindlijk over;
 Hy vliedt, hy ijlt, hy zweeft, en streeft door bosch, en lover,
 En is op 't oogenblik den Jachtstoet uit 't gezicht.
 Het ros, zijn meester thands, schiet als een bliksemschicht
 Vooruit, en neemt zijn vlucht; zijn driftige berijder,
 Hem hellende over 't hoofd, speurt altijd wijd- en wijder.
 Hy vliegt door hegge en tuin, vereffend vore en grop,
 En de aard stuift onder hem in zwarte wolken op.
 Het hert intuschen vliedt; en de adem van de winden
 Verraadt den brakken 't spoor om 't vluchtig dier te vinden.
 Zij snufflen 't, waar zijn stap in 't zand geteekend sta,
 En volgen 't, uitgestrekt, met brandend snuiven, na.
 Dan vloekt het bevend hert die onbetrouwbare voeten,
 Wier trouwelooze hulp hy met den dood zal boeten!
 Vervolgd, gejaagd, omringd van schrikbare overmacht,
 Denkt hy in 't felst des noods aan vrienden en geslacht.
 Eer trotsche boschmonarch, nu vluchtling en verlegen,
 Zoekt hy hun bijstand aan, en treedt hun siddrend tegen.
 Maar ach! het baat hem niet, dat hy zijn voorhoofd bukt,
 Of vleierende, onder hen op 't veldgras nederhukt,
 Om roemloos zich in 't woud den wisslen dood te ontsteelen:
 Daar is geen hulp! men vliedt, en vreest zijn lot te deelen.
 Zoo vliedt een Hoveling zijn' ongelukkig' Vorst!
 Nu vlucht hy hijgend voort, met afgematte borst.
 En vindt die bosschen weér, nu balling en verstoten,
 Waarin hy zoo veel roems en wellust heeft genoten,
 Toen eertijds woud en rots en omgelegen dal
 Weérgalmden van zijn stem in liefde- en krijgsgeschal;
 Daar zijne onbluschbare vlam, in Morgenlandsche weelde,

Den wellust van zijn koets met twintig gaden deelde.
 't Heeft alles voor hem uit, Eer, Liefde, en Heerschappy!
 Vergeefs zelfs staat hem 't lot in deze wanhoop by,
 Wen zich een jeugdig hert, met dolvermetel wagen,
 Voor hem in 't Jachtspoor stelt, en in zijn plaats laat jagen.
 Men volgt; maar de oude brak verlaat zich op zijn lucht.
 De vluchtling hoort van verr' het daavrend Jachtgerucht,
 En ijst, en stuift van daar. Bedacht op schrandre trekken,
 Beproeft hy thands zijn spoor al springende af te breken,
 Of schuift door 't rulle zand en wischt zijn' voetstap uit.
 Nu wendt hy schichtig om door 't dichtbewassen kruid,
 En laat een angstig oog door heel de verte weiden,
 Verwijdert zich; keert weér; en overkruist de heiden;
 En maakt voor die hem volgt een onherkenbaar spoor.
 Somwijlen houdt hy stand; herhaalt zich; spitst het oor;
 Als 't naadrend moordmuzik van hond- en Jaagrenstemmen,
 Van 't dichte woud herhaald, zijn hijgend hart beklemmen.
 Nu zet hy 't weér op nieuw al siddrend op de vlucht,
 Put list en krachten uit; en alles, zonder vrucht.
 Reeds zweeft de schrik des doods den vluchtling door zijne aderen:
 Elk' oogewenk ziet hy haar met dubbele ijzing naderen:
 Hy voelt ze in 't kloppend hart met raadloos siddren slaan:
 Hy blikte ze in elken struik, in elken heester, aan.
 Reeds, waant hy, voelt hy zich van achter' aangegrepen
 En, moè van door 't geboomt' zich machtloos heen te slepen;
 Schiet hy van d'oever af, en werpt zich in den vliet,
 Maar 't afgerende dier ontvlucht zijn noodlot niet.
 Haast vliegt hem, heet op bloed, van dorst en woede ontstoken,
 (Terwijl men 't druppelend zweet uit schoft en hals ziet rooken)
 Met brandende oog en muil, 'en hongerend gebit,
 De dolle Jachtstoet na, die op zijn hielen zit,
 Het water heeft geen kracht, hun dorre keel te laven,
 Maar bloed is 't, wat hun faalt; om bloed is 't, dat zy draven,
 Nu hooploos, zonder hulp, in reddingloozen staat,
 Neemt de afgejaagde prooi de razerny te baat.
 Helaas! wat heeft hij thands van de uitgeputte krachten,
 In ijdele vlucht verspild, by 't wis verderf te wachten;
 En waarom 't niet terstond, naar de inspraak van zijn moed,
 Door eedlen wederstand veredeld en verhoed? —
 Door de overmaat van vrees in 't eind ten strijd gedreven,
 Veracht hy 't doodsgevaar uit wanhoop aan zijn leven.
 Ontzachtlijk valt hy nu op zijn bespringren in,
 En staat hun aanval uit met kloeken heldenzin.
 Zijn wapen trest en kneust, al woedende in het ronde,
 Den dapperste uit den hoop met de allerfelste wonde.
 Maar alles schiet op eens gelijklijk op hem af!
 't Is alles ééne beet, één woeden, één geblaf!
 Hy stoot, hy worstelt nog. Doch eindlijk afgestreden,
 (Helaas!) wat baten hem zijn netgevormde leden,
 Zijn eedle lijfsgestalte en rijkgetakte kroon,

En 't luchtig voetgestel, ten toegift by dat schoon!
 Hy wankelt, stort, bezwijkt, en sterft in 'taakligst treuren,
 En roert hun-zelven 't hart, wier tanden hem verscheuren.

Uit het *Buitenleven*.

De dorps-schoolmeester.

Daar is een tweede in 't Dorp, die kracht van invloed heeft:
 De Schoolvoogd, voor wiens plak de boersche Landjeugd beeft!
 Mijn zangster, zet uw' zang voor 't minst een toontjen lager,
 En schilder 't stijve beeld van dezen scepterdrager.
 Straks melde ik, welk een zorg een ampt van dit gewicht,
 Om 't Landvolk wel te doen, ten besten einde, richt'.

Hier zit hy! In zijn' stap, zijn uitgestreken wezen,
 Is 't geen hy op zijn' staat zich inbeeldt, klaar te lezen.
 't Vertrouwen op zich-zelv', en op de meerderheid,
 Waar mede, 't geen hy weet, zijn' kleinen hoogmoed vleit.
 Ook is hy reedlijk verr' in 't lezen, schrijven, rekenen:
 Hy kent in d'Almanach planeet- en hemelteekenen:
 Hy ziagt de Kerkgemeent' met ernst en stichting voor;
 En worstelt, jaar aan jaar, den *Catechismus* door.
 Hy *disputeert* met moed, en zonder los te laten,
 En, schoon hy 't ook verliest, hy weet 'er door te praten.
 Let op, wanneer hy spreekt, op wat geleerden, trant
 Hy elke sylbe rekt, en ieder muskel spant!
 Wat moeite hy zich geeft, om met het naauwst geweten
 Ons elke letter juist in de uitspraak toe te meten!
 Hy rijmt, indien 't hem lust, trots . . . en Datheen,
 En *declineert* getrouw door alle *casus* heen.
 Ook weet hy 't noodigst zelfs van staats- en kerkhistorie,
 En kent en Lodestein en Sluiter by memorie.
 't Heelal, het gantsche dorp, staat van den man verstomd,
 En weet niet hoe één hoofd aan zoo veel wijsheid komt.
 Voor 't oovrig ziet hij scherp op 't nietigste overtreden,
 En wordt door zucht of traan bewogen noch verbeden.
 Verschijnt hy; in zijn' blik (den aanblik van een' God!)
 Leest heel het kindervolk hun onherroepelijk lot.
 Hy wil 't; men gaat uit een: hy wenkt; men zet zich neder:
 Hy glimlacht; alles juicht: hy fronst; men siddert weder.
 Hy dreigt, beloont, kastijdt, met d'eigen' toon van stem;
 En, in zijn afzijn zelfs, is ieder bang voor hem.
 Hy ziet, hy hoort, hy weet, wat elders werd misdreven:
 Hy vindt het de arme jeugd voor 't voorhoofd aangeschreven.
 Hy raadt, wie lacht, wie snapt, wie luiert, en wie slaapt,
 Wie andren partijens speelt, of onder 't bidden gaapt.
 De berk ligt nevens hem: die roé, wier vreeslijk knellen
 Den moedwil, met een' wenk, den teugel weet te stellen,
 Der traagheid sporen geeft, 't ontzag in werking houdt,
 En de ijsselijke plak als naasten buur beschouwt.

Uit het *Buitenleven*.

De mensch na zijnen val.

Een Paradijstelg tot Elpine, eene sterveling :

- » 't Gedoemde paar vlood heen, van wanheop ingenomen.
- » Nog had de troost geen plaats van nokkend tranenstroomen,
- » Nog wist de zucht geen weg te vinden naar om hoog.
- » 't Vlood siddrend, hand in hand, met zwartbeneveld oog,
- » Vergat zich-zelf, en 't kroost dat in hun bruiloftsweelde
- » Een nog onwraakbre min in Godenreinheid teelde,
- » En wachtte, elkaâr aan 't hart, in één', één' zelfden nood,
- » 't Nog onbegrijpbre leed der hun bedreigde dood.

- » Wy, vruchten van hun koets, wy, spruiten uit hun lenden,
- » Wat zagen we op die stond, daar zy zich dalwaart wendden !
- » Onzalig Oudrenpaar, hoe bleef uw kroost verstomd !
- » Nog hoor ik 't bliksemvuur dat door de wolken gromt,
- » Waar nooit dan Englenzang den weêrklank had doen hooren
- » Der Hemelmelody van de onbevleete Choren.
- » 't Was of ons Paradijs, al schuddende op zijn' grond,
- » Verhrijzelde op de puin van 't lager wareldron.
- » 't Was vuur, verterend vuur, met buldren, kraken, donderen,
- » Met rook en zwavelvlam, dat Eden af moest zonderen ;
- » 't Was stikdamp, dien de hel van ondren opjoeg, om
- » Ten muur te strekken van der zaalgen heiligdom.
- » 't Ontzag, de vrees, de schrik, hield tong en oog gebonden.
- » Wy strekten de armen uit, of wy ze omhelzen konden.
- » Ons harte vloog hen na. — Vergeefs ! een zwarte nacht
- » Verzwolg het dierbaar pand dat ons had voortgebracht.
- » Hoe schetse ik u den staat van ons, ontzette telgen !
- » Gods Almacht daalde omlaag met alverwoestend belgen !
- » Wy sidderden, van liefde en deernis aangedaan,
- » Maar offren ons gevoel, en bidden zwijgend aan.
- » Ja, heel de schepping zweeg, en cederstam en heester
- » Hing loverkruin en tak om 't jammer van zijn' meester ;
- » Het Paradijssooft bleekte, en 't vooglenzangchoor zweeg,
- » Dat dwars door 't bladgewelf ten hoogsten hemel steeg.

- » Ik maal u 't ijslijk niet van Adams aardrijkploegen ;
- » Zijn leven niet, verteerd in 't rustontbeerend zwoegen ;
- » Noeh 't scheuren van den schoot dier Moeder, die haar leed
- » Met dubblen weêrzin torachte om 't geen zy zich verweet.
- » Gij kent hun echt-, en wee-, en rouw-, en moordgeschichten,
- » Hun uitzicht, en hun troost in wrange levensplichten,
- » Hun jamm'ren, met één woord ; en waarom die herhaald !
- » ô Oogenblik van lust, wat werdt gij duur betaald !

- » Maar, dierbre Elpine, ik heb nog andre ramp te melden.
- » 't Waar weinig, zoo de ploeg moest snijden door de velden,
- » En 't voedsel, door de spa' gedolven uit het zand,

- » De prijs des arbeids was van de onvermoeide hand.
- » 't Waar weinig, van een' grond, met bloedzweet overdopen,
- » Den mond vol smaakloos brood voor pijn en angst te koop en :
- » Maar 't lichaam-zelf ontaarde, uit groven klei gevoed,
- » Verdierlijkt, en hersteld uit rund- en lamm'ren bloed.
- » 't Verloor den hemelgeest, die 't eenmaal door mocht stralen,
- » 't Oorspronkelijk weefsel zelfs, in 's aardrijks woeste dalen,
- » Die veërkracht, die 't verhief en uitbreidde in de lucht,
- » En 't nam die logheid aan, waar onder 't veld die zucht.
- » Wy mogen, met één lijf, uit fijner stof geweven,
- » Op d'adem onzer borst door lucht en ruimte zweven,
- » En zwieren naar 't ons lust, verheven op den stroom
- » Des Ethers, heemlen door, tot 's warslds buitenzoom
- » En waar 't oneindig niet de nooit beklimbre bogen
- » Van 't levend Heelal met nevels houdt omtogen.
- » Wij spannen 't lichaam uit, en schenken lucht en licht
- » Een' doorgang, die 't verbergt voor aangreep en gezicht:
- » Of doen het, meer verdikt door stoflijk samentrekken,
- » En, weer biën aan 't gevoel, en, 't oog ten voorwerp strekken,
- » Gelijk ik thands aan U my aanbied, schoone Maagd.
- » Zoo zag, zoo minde ik u, daar gy te rusten laagt.
- » Voor u onzichtbaar, tot, van heete drift aan 't blaken,
- » Mijn ziel zich uitstortte op uw' boezem, op uw kaken,
- » In kussen, daar uw hart onwillig deel in nam.
- » Maar ach! wat schetse ik u den oorsprong van mijn vlam!
- » Hoor eens de strenge wet des Hemels. — Afgesneden
- » Van 't Godlijk menschenkroost, bewoners van zijn Eden,
- » Bleef Adam nog de schuts der Englen toegezegd,
- » En, by die Englen, ook der spruiten van zijne echt.
- » Wy zweefden om zijn koets, die van de lamm'renvachten
- » Gespreid was, die zijn hand op 't veldaltaar moest slachten
- » Als 't eerste zuiglam blaatte aan moederlijke speen,
- » En smolten onze beë met zijn gebed in één.
- » Wy waakten by zijn' slaap, en telden, by 't ontwaken,
- » De zuchten, die zijn borst aan Evaas borst mocht slaken,
- » En samenklotsen met de snikken van haar hart.
- » Wy hoorden 't noodgeroep by Evaas barenssmart,
- » En hielden, onbemerkt, haar kniën onder 't kermen,
- » Of steunden 't wringend' lijf, en vingen 't kroost in de armen,
- » Dat eens de onzalige aard die 't in zijn kommer voedt,
- » In weërverging, met zijn lijken spijzen moet.
- » 't Gejammer by de dood diens Abels, dien Gods liefde
- » Ter dood voerde, als hem 't staal zijns woesten broeders griefde,
- » Klonk ons in de ooren en doorsneed ons 't ingewand:
- » Maar 't was ons niet vergund, de kinderlijke hand
- » Den vader of zijn kroost ooit zichtbaar toe te strekken.
- » Hy stierf. Ik zag het zand zijn zielloos rif bedekken.
- » 'k Zag zes geslachten na hem opstaan, en vergaan.
- » Maar de aard nam middlerwijl een ander aanschijn aan :

- » De velden tooiden zich, dank 's stervlings rustloos wroeten!
- » De dalwind scheen allengs zijn' adem te verzoeten;
- » De zon, met minder gloed te drukken op het hoofd,
- » Terwijl zy eetbaar kruid en volle halmen stooft.
- » De lucht, van bloem en plant met nieuwe geur doortogen,
- » Werd zachter; en 't gedierte, in 't menschelijk juk gebogen,
- » Verloor zijn' schuwen aart, werd minzaam en gedwee,
- » En gaf, in 's menschen dienst, verlichting aan zijn wee:
- » 't Gevogelt'-zelf, gelokt door de uitgeworpen koornen
- » Des akkers, zocht zijn hut, en hupte door de doornen;
- » Gaf voor zijn slaapsteê dons, en zong zijn zorg van 't hart;
- » Of zalfde door 't muzyk de reeds verdraagbre smart.
- » Ja 't scheen, of Adams yal door heuvels en valleien
- » Het Eden, hem bestemd, op 't aardrijk uit moest breien.

- » Doch, Adam was geweest; zijn weêrheft daalde in 't graf,
- » En brak den band der aard met Edens burgren af.
- » Ons, meer verheven tak der zwakker menschelijke orden,
- » Was 't broederlijk geslacht allengskens vreemd geworden.
- » De stervling werd steeds meer vrouwelijk met zijn lot,
- » En wischte 't denkbeeld uit van Engeldom en God.
- » Wy vonden 't grover hart van onze stamgenooten
- » Voor d' invloed onzer zorg vereeld en toegesloten:
- » Wy gaven 't de Almacht op, en, aan Heur eer verknocht,
- » Niet een, die Adams kroost op 't aardrijk meer bezocht?

- » Nu rezen moord, geweld, en bloeddorst!—'s Afgronds Koning
- » Sloeg de ijzren valdeur op der Helsche gruwelwoning,
- » En aâmde een' pestdamp uit die alles overtoog!
- » Ja, de aarde werd een poel, afzigtlijk in ons oog.
- » Men zag 't verdwaasd geslacht, zijn' schepper afgevallen,
- » Dat Goden zocht om laag, gehuisd in aarden wallen:
- » Hun kniën gebogen voor 't gewelfde firmament;
- » En, die hun 't aanzijn gaf, in blinde drift, ontkend.

- » Een enkle tak hield stand in de algemeene boosheid.
- » God zag 't, en stelde een perk aan 't woën dier zinneloosheid.
- » Zijn Engel daalde en riep! en 't waardig kroost van Seth
- » Bekeerde, of hield zijn ziel dier gruwlen onbesmet,
- » En zocht zijn' Schepper weêr, geloovend, brandend, hopen.
- » Nu scheen ons de aaklige aard weêr dierbaar en geopend:
- » Nu dwaalden we op een nieuw zijn ruime vlakke door;
- » En 't menschedom kwam in eens ons weêr beminlijk voor.

- » 't Was, ja, de tijd niet meer, dat Adam, forsch van spieren,
- » Den nek bedwingen kon der ongetemde stieren,
- » Den leeuw zijn kaken brak, den groven elefant
- » Voor 't dreigen siddren deed van de opgeheven hand:
- » Dat Eva, als voratin, den tijger aan haar voeten

- » Zag knielen, 't pantherdier haar siddrend kwam begroeten ;
- » Dat de arend uit de lucht zich neêrvlijde stan heur schoot ;
- » En de aanblik van haar oog, wat adem had, gebood.
- » Doch 's menschen heerschappy, in enger kring omschreven,
- » Leed door verzwakking niets, maar werd door geest gesteven,
- » En 't schouwspel van zijn Rijk was Englen toezicht waard :
- » Ja, 't scheen dat God in hem zich zetelde over de aard.

- » Beklaaglijk was 't gezicht, ja Goden-zelf' beweenbaar,
- » Dierschoonheid, die 't volmaakte, aan 't sterflijke onvereinbaar,
- » Aan dier- en: plantaard huwde, en Godlijk samensmolt,
- » Als waterloeibaarheid tot diamant gestold.
- » ô Eva, kunstgewrocht der Godheid, voor wier oogen
- » Gods Englen, als voor God, vernietigd nederbogen,
- » En sluiers zochten om dien gloed te wederstaan,
- » Die uitstroomde uit uw schoon! hoe greep u 't jammer aan !
- » Geen roos verwelkt zoo snel, gebroken van haar stengel !
- » Hier schreide en Cherubijn en afgevallen Engel !
- » Ja, Satan-zelf werd week, en voelde om u, beroow.
- » Der schepping heerlijkheid, wat is zy, dan de vrouw.
- » Ach, bloemen van den grond! ach paauw- en fenixvederen!
- » Wat zoude uw vroeg verval de vaste ziel veriederen !
- » Wat zijt gy? siersels, maar geen deel-zelf, waar het hart
- » Aan wortelt! Eva, ja, gy wierdt der Englen smart!
- » Hoe zagen we uw albast verrimplen en verschroeien!
- » Hoe 't morgenrood der kaak, zoo schittrend eens in 't gloeien,
- » Verduisterd, weggewischt! het oog het hoofd van glans beroofd,
- » En 'tstralend zonnegoud verzilverd op uw hoofd!
- » Hoe 's levens welbron aan uw' boezem, uit wier togen :
- » Wy eens de Onsterfelijkheid en Englenfierheid zogen,
- » Verdroogd, verfenst! Ai my wat wierd die volle borst?
- » Een stroobosch, door den staf des janneers uitgedorscht!
- » Een nevel oertoog, een wreede worm verknagde
- » Het Godlijkst in 't Heelal, waar op ooit zonlicht daagde.
- » Ja, Evaas ouderdom was aller Englen straf,
- » En brok ons oog en hart van aard en menschedom af!

- » Dan, zachter, teêrder lucht, met balsemende geuren
- » Doortrokken, sints 't gebloemt' den schedel op mocht beuren,
- » Bedekking van het kleed, van 't hagelkeerend dak,
- » Voor Zomers roostend vuur en winterongemak,
- » Een stiller levenswijs, aan haard en luus gebonden,
- » Genoegens, die het hart in 't lijden, sterken konden,
- » Ja, 't slijten van dien rouw, die 's lichaams bloei verslindt,
- » En, 't geen gewoonte aan 't leed, in 't leed behaaglijk vindt;
- » Dit al, was vruchtbaar, en, vereenigd in vermogen,
- » Herriep de roos de wang, de morgenstar der oogen,
- » 't Aanlokkend lipkoraal, 't yvoor van arm en hals,
- » En 't donzend wolkenoew van 't golvend boezemmalch.

- » Een deel van Edens teelt, gewoon zich te onderscheiden
- » Als 't Godlijk menschenkroost, zag Kains dochters reien,
- » En 't sloot zijn boezem niet voor hare aantreklijkheên :
- » Het Eden, 't Engendom, de Hemel, God verdween !
- » Elpine was nog niet ; en echter, zy bezweken.
- » Zy vielen op die prooi, als in dees lager straken
- » De havik op de duif. Vergeefbrer lust voor 't minst,
- » Dan blozende appels, of gevaarlijke overwinst
- » Van kennis, ons te hoog, vervoerde ons. Ach, Elpine !
- » Hy weet het, die ons kent, de vleklooze Ongeziene ;
- » 't Was alles weggesleept, betooverd, zich onvoernd ;
- » En de Engel zweeg in 't hart, door 't maagdlijk schoon geroerd.
- » Nu was hun Paradijs op 't aardrijk, en ze omvingen
- » Wat de aarde hemelscht had, en teelden stervelingen !
- » 't Ontzachlijk Reuzenvolk ontsproot uit deze min,
- » En nam in luttel tijds den hooger berggrond in.
- » Zy, mengling uit het zaad van tweederlei geslachten,
- » In 't sterflijk lijf voorzien van meer dan stervlingskrachten,
- » En blakende in het hart van dien ontembren moed,
- » Die Englen, Goden toont, als d'oorsprong van hun bloed ! ...

Uit den *Ondergang der eerste Wared.*

Selima.

't Was op den gladden oeverkaant
 Van 't porceleinen vat,
 Waarin Klimeen heur goudvisch had,
 Door Jessos meestbegaafde hand
 Met sierlijk blaauw beklad,
 Dat Selima, de fraaiste Kat,
 Op gunst van heur Meestresse prat,
 Met fieren hals te prijken zat,
 By 't levenvoerend bad.

Heur schittrend esmerauden oog,
 Waar uit een zachte vonk
 Der klimmende begeerte blonk,
 Die heimlijk hart en staart bewoog,
 Ontsloot zich met een lonk,
 Den sierlijk geschakeerden pronk
 Waarmee Natuur heur vacht be-

(schonk,
 En echt Sineeschen knevelbaard,
 En sulpen ooren, waard.

Zy loerde, en zag in 't stilstaand meir,
 Dus schildrende op heur post,
 In oogverblindend goud gedoscht,
 Twee vischjens, zwemmende op eu
 De roem van 't schubbig heir: (neer,

Een purpren glans, zoo zacht en teêr,
 Als 't zilver van de duivenveêr,
 Verhief dien gulden zonnegloed
 Op 't blaauwen van den vloed.

Al dartlend op en onder 't vocht,
 Onwetend van gevaar,
 Vermaakt zich 't stom en weêrloos

(paar,
 Gants buiten vrees en achterdochr,
 En wordt nog niets gewaar.
 Maar ijlings klieft een knevelhair,
 En flux een ruige klauw, de haar,
 En tast, en zoekt een lekkren prooi
 In zulk een fraaiën toai.

Wat hart wordt door geen goud ver-

(lokt?

Wat huiskat door geen visch ?
 Het dier grijpt zes- ja tienmaal mis,
 Door graage lust en schroom geschokt:
 In 't eind heur' greep gewis,
 Verlengt zy poot en nagelapits,
 En rekt zich uit zoo lang zy is,
 Doch glibbart van de gladde baan,
 En stort in d'ocean.

Wel tienwerf geeft zy 't lijf weêr op,
 En maawt met wijden strot,
 Tot elken dooven watergod,
 Al worstlend met het sop,
 Tot ze eindlijk zwicht voor 't lot.
 Geen Triton kwam van uit zijn grot,
 Geen Tethys uit heur waterslot,
 En Jacqueline noch Margriet,
 Vernam heur schreeuwen niet.

Alleen sloeg Lorre van zijn kruk
 De droeve Selima
 Met oogen vol van wantrouw gaâ,
 En zag heur schrikbaar ongeluk,
 Doch merkte 't niet zoo dra,
 Of riep haar straks al jouwend na,
 Jouw lelijkert, en ha, ha, ha!
 Een gunstling heeft, hoe onverdiend,
 In 't onheil nooit een vriend.

Maar gy, die 't minlijk poesjen derft,
 Bevallige Klimeen!
 Ai, matig uw bedrukt geweest:
 De droefheid, die uw kaak misverft,
 Behoort geen Katjen, neen,
 Hoe vol ook van aanminnigheên!
 Maar wilt gy, richt een marmarsteen
 Op 't graf der arme Drenkling op,
 Met roosjens aan zijn top.

En schrijf dan vrij op 't lijkgesticht,
 Met eigen rechterhand,
 Den naam van 't u zoo dierbaar pand,
 En voeg er by een denkgedicht,
 Gesteld op dezen trant:
 « Blijf, stervling, voor de lust bestand;
 » Zy is aan 't wis bederf verwant.
 » Verlokking heeft een gladden rand!
 » Dus wacht u voor den kant!»

De Glorie.

De Deugd heeft in haar staatsiestoet
 Verscheiden Hofjonkvrouwen,
 Van frissche jeugd, en edel bloed,
 En vorstlijk onderhouden.

Toont iemand in haar dienst zich
 Zoo loont hem haar Genade (trouw,
 Somwijlen met zoon'n Edelvrouw,
 En schenkt ze hem tot Gade.

Men onderscheidt Gewetensrust
 By de andre Kamenieren;
 Als Zielsgenoegen, Levenslust;
 Die haar *Toilet* versieren:

Bedaardheid van een stillen aard;
 En Minlijkheid van zeden;
 Met Effenheid van ziel gepaard,
 Die steeds haar zij bekleeden.

Maar zy, die haar het hoofd *friseert*,
 Doet meest van zich gewagen,
 En wordt bij vreemden hoogst geëerd,
 Doorslepenst in 't behagen.

Haar naam is Glorie. Ze is de spruit
 Van Schijnverdienste en Achtting.
 Haar glans maakt vele harten buit,
 En brengt ze tot verasmachting.

Zy heeft dat juiste schoon wel niet,
 Dat ieders keus moet winnen;
 Maar echter, wie haar even ziet,
 Betoovert zy de zinnen.

Ook is ze een rechte Babblares,
 Jaloersch en onstandvastig,
 En maakt het somtijds haar Prinses
 Door grilligheden lastig.

Doch ieder (en wat wil men meer!)
 Is van haar opgetogen,
 En roemt, en lieft haar evenzeer.
 Zoo flikkert zy in de oogen!

Ja, ieder bedelt om haar min,
 En hoopt ze weg te dragen:
 En niemand, of hy beeldt zich in,
 Hy zal ze vast bejagen.

De stijve, grijze Filosoof,
 Wien schoon noch jeugd verzoeten,
 Hoe koud voor alles, blind, en doof,
 Valt neder voor haar' voeten.

De Krijgsman vliegt om haar in 't
 En offert bloed en schonken: (vuur,
 Geleerdheid blokt zich 't leven zuur,
 Om een van hare lonken.

De Schilder, als hy door 't penseel
 Het linnen gaat bezielen,
 Denkt: «Glorie is mijn zeker deel:
 »Zij treedt my op de hielen.»

De Dichter ijvert allermeeft
 Om in haar gunst te dringen:
 Damp't wolken uit van enkel geest,
 En dreigt zich dood te zingen:

Zweet enkel Treur- en Heldendicht,
 Ligt in *Kadans* te droomen:
 En zegt, met opgeruimd gezigt:
 «My kan zy niet ontkomen.» —

«Voor mij, (zegt menig zwak ver-
 »Ik heb haar trouw gezworen;(stand),
 »En geeft zy iemand ooit de hand,
 »Het is aan my beschoren.»

Zelfs Vorsten op den Koningstroon
 Zien 't meisje wel naar de oogen,
 Verachten scepterstaf en kroon,
 En eeren haar vermogen.

Ja, ziet de Deugd zich aangebeên
 Van enkele honderdtallen;
 De Glorie heeft er tien voor een,
 Die aan haar voeten vallen.

De Juffer spot met ieders vlijt;
 Weet ieders hoop te stijven;

En lacht, als ijverzucht en nijd
 Hen soms in 't harnas drijven.

Zy moedigt zelfs de minsten aan:
 Maar die haar wil verbinden,
 Bedriegt zich gruwzaam in zijn waan,
 En ziet zijn hoop verzwinden.

Om kort te gaan, zy is *coquet*;
 En, met haar na te loopen,
 Verliest men al die gunsten net,
 Die ze eerst heeft laten hopen.

Doch, die aan 't Hof der Deugd ver-
 En met de Staatjonkvrouwen, (keert,
 Terwijl hy heur Prinses vereert,
 Niet toont zich op te houën;

De Glorie koel aanschouwen kan,
 En al haar gunst verachten;
 Dat is een recht verheven man,
 Die alles mag verwachten.

Dien volgt zy (schoon onmerkbaar)
 En wandelt in zijn stappen: (na,
 En waar hy zich verschuilen ga,
 Zy laat hem niet ontsnappen.

Zy haalt hem vroeg of later in,
 Door 't vlieden steeds verhitter;
 En, is 't de wil van heur Vorstin,
 Zy maakt hem haar bezitter.

HELMERS.

Reinier Claasens.

Wel hem, die 't Vaderland meer dan zich zelv' bemint,
 In 't sneuveln voor haar eer een' zuivren wellust vindt,
 Die niet met woest getier, onvruchtbre taal of loosheid,
 Dien achtbren naam misbruikt tot dekking van zijn boosheid;
 Maar die door daden toont, terwijl de noodstorm brult,
 Dat hij zijn pligten kent, dat hij zijn' pligt vervult!
 Gelijk een diamant zijn stralen schiet in 't duister,
 Schijnt ook altoos zijn roem met onverdoofbren luister.
 Uw naam, o Claasens! wordt bij 't laatste nageslacht,
 Met heilgen eerbied en bewondering herdacht!
 Trotsch 'zijn wij op den glans, die van u af komt dalen!
 Zoo schenkt het goud meer gloed, verlicht door Phebus stralen.

't Was Neerland niet genoeg, dat, aan het Spaansche strand,
 Philippus vloten zijn veroverd en verbrand,

Aan 'saardrijks ander eind' ontving hij dieper wonden:
 Naar 't westerdeel der aard' werd Claasens afgezonden.
 Zijn zinspreuk is: « voor God! verwinnen of vergaan! »
 Zijn naam heeft reeds den schrik verspreid langs d'Oceaan.
 Wie durft dien dappren Zeeuw bestrijden? wie zal 't wagen?
 't Is de overmagt alleen, die schriklijk op komt dagen.
 Acht schepen, zwaar van bouw, omsinglen thans den held;
 Hij staat alleen, maar vast, gelijk een rots 't geweld
 Der eeuwen, 't woest gebrul des donders fier blijft trotsen,
 Schoon stormen aan zijn' voet en wilde golven klotsen,
 Schoon schip bij schip, met kracht geslingerd op zijn borst,
 Verbrijzeld henen stuift, staat hij, met kracht omschorst,
 Belacht het woeden van de orkanen en van de eeuwen;
 Zoo staat ook Claasens nu; de dolle Spanjaards schreeuwen
 En tieren, daar men hem in eenen kring besluit;
 (Zoo brult het ongediert' der woesteni naar buit.)
 Men tracht, schoon vruchtloos, hem tot de overgaaf te nopen;
 Neen, duur wil hij de zege aan 's lands tiran verkoopen.
 Tot d'ongelijken strijd maakt hij zich straks gereed,
 Hij denkt aan God, aan Spanje, aan Neerland, en zijn' eed.
 Nu barst de dood eenslags uit duizend kopren monden;
 Zijn masten, zeil en roer zijn ras in zee verslonden;
 Het reddelooze schip geeft vreeslijk krak bij krak;
 Twee dagen strijdt hij nog op 't halfgesloopte wrak.
 Nu roept hij 't volk bijeen, en zegt, met vonklende oogen:
 « Gij, die nooit hebt gebukt voor Spanjes dwangvermogen,
 « Die hem de zege hebt in strijd bij strijd ontfrofd,
 « Spitsbroeders! zult gij nu, met nederhangend hoofd,
 « Beschimpt, gesmaad, geboeid, u schandlijk overgeven?
 « Uw' beulen danken voor een afgebedeld leven?
 « Of kiest gij, nevens mij, den dood voor 't Vaderland?
 « Beslist: dan steekt dees lont ons luttel kruid in brand!
 « Dan zal dit brandend wrak aan 's vijands vloot zich hechten,
 « En stervend zult gij dus uw' beulen nog bevechten. »
 Hij zwijgt; — hij grijpt de lont; 't volk roept vol geestdrift uit:
 « Ja! sterven wij met roem; steek, steek den brand in 't kruid! »
 Nu wijdt zich elk ter dood; er wordt niet meer gestreden'
 Maar knielend storten zij heur allerlaatste beden;
 En Claasens, daar hij 't hart verheft tot zijnen God,
 Smeekt voor zijn gade en kroost in heur ondraaglijk lot:
 Hij ziet haar wanhoop, ziet haar tranen, hoort haar klagen,
 Zijn' zoon de moeder naar de komst des vaders vragen!
 Hij stoot dit denkbeeld weg, bidt vurig, rijst en zucht,
 En werpt de lont in 't kruid, en 't schip barst in de lucht! —
 Rust, ongelukkigen! rust zacht in 't hart der baren!
 Vol weemoed blijven we op uw heldengrootheid staren.
 Schoon gij uw Vaderland, uw erf niet weêr mogt zien,
 Geen teedre maagdenhand den lauwer u zal biên,
 De zee uw lijken dekt; een spel der wilde golven,

Uw namen sterven niet: uw roem blijft onbedolven:
 Ja vlamt, en schittert hel, en weérkaatst in 't verschiep,
 Der vlam van 't schip gelijk, waarop gij 't leven liet.
 Wij blijven op uw' moed met dankbre aanbidding staren!
 Rust, ongelukkigen! rust zacht in 't hart der baren!

Uit de *Hollandsche Natie*.

Jan Evertsen.

Hier nadert Evertsen! — verheft u, Landgenooten!
 Voelt d'adeldom des stams, waaruit gij zijt gesproten.—
 Hier nadert Evertsen! In 's Lands vergaderzaal,
 Alom omhangen met der Britten wapenpraal,
 Spreekt hij: «o! laat mij de eer de onschatbare eer verwerven,
 »Om voor de vrijheid van mijn Vaderland te sterven!
 »Vier mijner broedren, en mijn vader, met mijn' zoon,
 »Zijn, strijdend voor 's lands regt, gesneuveld! ook dat loon
 »Zij aan mijn' dienst vergund, na veertig jaren strijden!
 »'k Wil 't overschot mijns bloeds aan 't heil van Neerland wijden!»
 Hij gaat: — beklimt de vloot! knot Englands dwinglandij, —
 En als zijn broedren, zoon, en vader sneuvelt hij. —

Uit de *Hollandsche Natie*.

De Roos.

Lente, kom met uw gespen;
 't Roosje zal de schepping streelen,
 't Roosje brengt en vreugd en min. —
 Kom, hoor 't schateren der velden
 Met gejuich uwe aankomst melden,
 Schoone Bloemenkoningin.

In een' gloed van zonnestralen
 Deed Natuur de schepping pralen,
 Bij het uur van uw geboort'!
 Allerwegen hingen kransen;
 Bij der Veldgodinnen dansen
 Werd alom uw lof gehoord.

Libans kruin boog' op zijn' Ceder,
 Zie van daar op 't aardrijk neder,
 Rookend in den uchtenddauw;
 Maar bij al het bloemgemengel,
 Prijkt gij op uw' groenen stengel,
 En schiet aller glansen flaauw.

Toen gij met een schuchtig beven
 Uit uw knopje tradt in 't leven,
 Juichten u de Nimsfen toe;
 Blijde nachtegalen zongen;
 't Bosch kreeg ooren, 't woud kreeg
 Uwen lof nooit zingensmoet. (tongen,

Gouden zomervogels sloegen
 Blij de vlerkjes; windjes droegen
 Door de lucht uw' balsem rond;
 't Hart der meisjes sloeg u tegen;
 Paarlen, door heur haar geregen,
 Praalden op uw' rooden grond.

Om der schoonen hart te vangen,
 Gloeijen zij met rozenwangen.
 In der dichtren tooverlied.
 De onschuld, op haar uitgegoten,
 Is uw knopje, naauw ontsloten,
 't Welk zich schuw den Zefir biedt!

Als een bruid uit Junoos tempel
 Wederkeert, wordt ze aan den drem-
 Als de ontloken roos begroet: (pel
 Komt zij t' huis, een rozenregen
 Golfst haar van de landjeugd tegen;
 Roosjes bloeijen voor haar' voet.

Ja, Anakreon, de zanger,
 Van Cythere en Bacchus zwanger,
 Vlecht u om zijn' blijden nap.
 't Juichend volk strooit langs de paden
 Van de Geën uw zachte bladen,
 Kranst daar meê hun priesterschap.

Als me een vriend is weggevloden
Naar het somber rijk der dooden,
Plant ik rozen op zijn graf!
Op den weg naar Plutoos rijken
Mogen zij als kransen prijken,
Die de vriendschap aan hem gaf.

'k Hoor u zelfs door vromen loven;
Huivrend slaan zij 't oog naar boven;
In het zalig Paradijs
Zien ze u bloeijen onder palmen;
Daar strekt gij, bij 't vreugdegalmen,
De onschuld en de deugd tot prijs.

Roosje! 'k wil uw' hoogtijd vierent;
Zonnen zie ik vonklen, zwieren
Aan den heldren hemelboog;
De avondstar met al haar stralen
Kan bij u in pracht niet halen,
Heeft min schoonheid in mijn oog.

Teedre Koningin der bloemen,
'k Wil u altoos zingen, roemen,
Gloeijend in den zonneschijn;
Zinlijk beeld van 't lieve leven,
'k Zag u worden, 'k zie u sneven: —
Dit zal ook mijn lot eens zijn.

LOOTS.

Maurits en Frederik Hendrik.

't Laaghartig Spanje schoot door een gekochte hand
Vorst Willem in het hart, en wondde 't vaderland,
Dat veeg en afgestreên, de laatste vonk van 't leven
Scheen, met het laatste bloed, uit de aderen te geven.
Gelijk een vrèemdeling, die hulp en heeling derft,
Gewond op 't eenzaam veld, verzuimd, vergeten sterft.
't Was noodig in dien stond, toen 't al hier zwijmde en zwichtte,
En weer- en werkloos bleef, dat God iets groots verrigtte,
Een' held het aanzijn gaf, wiens vurig vlammend oog
Door d'onbewogen klomp, bezielend, henen vloog;
Die held was Maurits, 't was de savors van Oranje,
Geschapen tot den schrik, de tuchting van Spartsje;
Geboren met een vuist, die 't zwaard der wraak besloot,
En in 't kuras, bestand voor 's moorders zwerfend lood;
't Was Maurits, die, verhit op de eer van vroeger helden,
Hunn' ouden wapenpraal vertoonde in Neêrlands velden;
Die Spaansche Grooten aan zijn' zegewagen klonk,
Daar burgt en vesting voor zijn' oorlogsbliksem zonk.
't Was hij, die 's vaders schim tiendubbele wraak verschafte,
Tiendubbel Spanjes kroon voor lagen sluipmoord strafte,
Die pees en zenuw van zijns vijands heir doorsneed,
En 't trotsche Escuriaal verwrikte en wagglen deed.

Die held, die Romulus, die Krijgsgod dezer landen
En volken, wereloos gekneld in vreemde banden,
Slagtoffers van 't geweld, gevonnisd, onverhoord
Gebláakt, gemarteld, uitgeroofd en uitgemoord.
Prins Maurits, in den drom dier gruwlen opgetogen,
Met niets dan vuur en bloed en schennis voor zijne oogen,
En brandende van drift dat hij, als dapper zoon,
Mogt wreken Vaderland en vader van dien hoon;
Die held, aan wien geen' dos dan helm en dagen paste,
Bij 't waken van geen list der steden muur verraste;

Hij, die in 't harnas sliep, en om het krijgsgeschal,
't Paleis ten beste gaf voor schans en legerwal;
Hij, die zijn' moed, gewekt bij strijdbare ooglogsknapen,
In de armen eener gâ niet slinmend in liet slapen,
Geen huwlijkskoets besteeg in 't rustloos oorlogswœe,
Was meer het zwaard zijns lands, dan stichter van den vreê.
Zoo doet, om eindelijk de omnevelde aard te troosten,
Een scherpe kou zich op van uit het helder Oosten:
Zij vaagt de dampen weg, die ze in haar' gang verslindt,
Maar laat den groei en bloei den zoelen Zuidewind.
Die Zuidewind ontwaakte, en deed zich ruischend hooren;
De Romulus ontsliep, de Numa werd geboren:
In Fredrik Hendrik rees de dubbel dierbre Vorst,
Vol vrijheidsvuur de ziel, vol oorlogsmoed de borst.
Hij zou den laatsten kamp voor Nederland voldingen,
Den vreê verovren en eerst dan triomfen zingen;
Hem zing ik; hem, in krijg en oproer onbenard,
Die triomfeerde op Spanje en op het Neêrlandsch hart.....

Verheft den nooit gezongen zang,
Die rijst tot in de wolken,
En boven wolk en nevlendrang,
ô Vrijgestreden volken!

Uw zang zwijg' voor den donder niet,
Dien Fredrik Hendriks vuist nog zoo verbolgen schiet.

Klaroenen klinken om den muur,
Den grensmuur dezer landen;
Daar blijft de vlam van 't oorlogsvuur
Nog lichterlage branden;

Maar 't vuur blaakt Spanjes wiek alleen:
Prins Fredrik Hendrik drijft de vonken voor zich heen.

Ja, de oorlogsdonder rolt op zee,
En dreigt ook onze stengen,
Maar meest zien wij, van veilge reê,
Des vijands sloopstuig zengen.

Hij vindt, in de open golf, zijn graf:
Prins Fredrik Hendriks staal leidt bliksems van ons af.

Wij gaan ten dans, opforsch geluid
Van trommen en trompetten;
De zang zet zich al hooger uit,
Bij 't knallen der musketten,

De maatstaf, die den toon moet slaan,
Is Fredrik Hendriks kling; hij voert de reijen aan.

Met elken nieuwgewonnen wal,
Verbreedten wij die reijen,
En, dag aan dag, laat grooter tal
Ter feest zich willig leijen:

Haast danst, op eigen vrijen grond,
Wat Nederlander heet, naar de eigen luit in 't rond,

De welvaart lokt ons, zonder dwang,
 Den feestkelk vol te schenken;
 Wij zingen geen' geveinsden zang
 Naar Prinselijke wenken;
 Wij loven, uit de vrije borst,
 Het bloeiend Vaderland, en om dien bloei den Vorst.

De wachthoorn, die den oorlogstoet
 Roept zoo onzacht te wapen,
 Schijnt in een' hoorn van overvloed
 Voor Nederland herschappen.
 De krijgswolf, nooit verslindens moê,
 Is zat, vergeet zijn' aard, en werpt den roof ons toe.

Wij wisten noch van Oost noch West,
 Noch van zijn gouden stranden;
 En Spanje sleepte in 't gierig nest
 Den kostbren oogst dier landen,
 En wierp, voor dubblen prijs, een deel,
 Naar welgeval, ons toe, uit zijn verzade keel.

Maar nu gaat onze vrije vlag,
 Langa diepe watersporen,
 Ook 't oord begroeten, waar de dag
 Wordt jeugdelijk geboren;
 En wat er Spanje heeft gezaaid,
 Daarvan wordt de eersteling voor Nederland gemaaid.

De blanke parel, 't rijk bezit
 Van bruine Spaansche schoonen,
 Past ook wel aan een hals zoo wit,
 Als Neêrlands maagden toonen;
 Kust, maagden! kust den Held de hand,
 Die u met paarlen siert en gloeiend diamant.

Of gaat ter spelevaart op 't IJ,
 Vangt uit bepekte kielen
 Den wierookgeur der specerij,
 Waarmeê eens 't Oost dorst knielen
 Voor Hem, in wien 't de teekens vond
 Eens Konings, zoo als nooit regeerde 't wereldrond.

Nu moog' de schouwburg 't breed gordijn
 In 't hoogste toppunt halen;
 Wij zullen niet meer vreemdling zijn
 Bij wondren, die daar pralen:
 Wat Fabeleeuw ooit heeft verdicht,
 Door wondren, die wij zien, is Nederland gesticht.

Ontluit vooral het kerkportaal,
 Den toegang tot de altaren,
 Dat elk, uit eigen offerschaal,
 Den wierook op doe voren:
 De vrije ziel, vol dankenstof,
 Vergeet Gods groetheid niet, bij Fredrik Hendriks lof.

Het nachtegaaltje.

Zeg mij, zwevend orgelkeeltje,
 Zanger, zoo eenvoudig schoon,
 Zeg mij, minziek filomeeltje!
 Wie leerde u dien liefdetoon?
 Als gij, met uw snebje fluitend,
 Slepnd, zacht uw' galm verlegt,
 Of, den gorgel vol ontsluitend,
 Alle toonen zamen mengt;
 Als gij 't zet op hooge wijzen,
 En, met schel en scheller slag,
 Alle zangen dooft in 't rijzen,
 Zanger van den nacht en dag.
 Als ge een stille weet te scheppen,
 Door geen lispeling gestoord;
 Als geen blaadje zich durft reppen,
 d'Aamtogt zwijgt en alles hoort.
 Zeg 't mij, gij, sints zoo veel jaren,
 Dichter van het lied der Lent',
 Of er ook nog eeuwen waren,
 Met uw zangen onbekend?
 Of ge in 't woud in oude boeken,
 Bij der vogelen Homeer,

Eerst de maat en gang moest zoeken,
 Zingen naar zijn wijze leer?
 Naamt gij lessen tot uw voordeel,
 Tot hoe hoog uw stem mogt gaan?
 Velde een papegaai het oordeel
 Over valsch en zuiver slaan?
 Maar gij lacht met zulke vragen;
 De ongekunstelde natuur,
 Needrig vogeltje, elks behagen!
 Schonk u 't heilig dichtrenvuur.
 Rijk van vederpracht omgeven,
 Staat de paauw in glans en gloor;
 Maar zijn toon wordt aangeheven,
 En hij snijdt en vlijmt in 't oor.
 't Fluitje leidt de maat der vinken,
 Kunstig zingen zij een lied;
 Maar gij doet er duizend klinken,
 En gij hoordet pijp noch riet.
 'k Geef den roem op oude talen,
 Ouden smaak ook vrolijk weg,
 Mits men, bij de nachtegalen,
 Mij mijn' wildzang niet ontzeg.

VAN HALL.

M. Tullius Cicero.

Wie daalt daar, met een' tooverstaf,
 Arpinum! van uw bergen af,
 Gelauwerd door de Zanggodinnen?
 Wat Godheid gaat zijn schreden voor,
 En wijst naar Rome's tempeltinnen
 Den fieren jongling 't blinkend spoor?

Hij komt, o Wereldkoningin!
 Ten troost van uw verdrukt gezin,
 Dat zucht bij al uw zegetogten;
 Dat Koningen voor zich gekniel'd,
 Maar, zelf vertrap't door wangedroch-
 (ten,
 Der Vadren grootheid ziet vernield!

Voorlang zijn Vrijheid, Regt en
 Deugd,
 De glorie van uw heldenjeugd,
 Gevlugt van haar bevelkte altaren:
 Uw Cato heeft geen vaderland;
 In burgerbloed staan de adelaren
 Der Scipioes, onteerd, geplant.

Maar nu? hef, Rome! een danklied
 Diezon van bloed zal ondergaan:(aan!
 Arpinum'stelg, hij werkt dit wonder:
 Hij spreekt, op hooger zending stout,
 En 't misdrijf vlugt, als, voor den don-
 der,
 Het siddrend roofgediert' in 't woud.

Romeinsche Raad! gij, die voorheen
 Een Raad van louter Goden scheen;
 Rijs op! te lang in schand' verzonken!
 Hij wenkt! herneem uw' luister weër,
 En werp de keetnen, u geklonken,
 Voor u tirannen, juichend, neër!

Stof, Cesar! op uw bloed en saam!
 Een Burger van een' nieuwen naam;
 Niet schitterend door lauwerbladren;
 Van wacht omringd, noch oorlogs-
 (praal —
 Hij durft u, onverschrokken, nadren,
 Gewapend met vernuft en taal.

Stijg dan, vergramd, ten Regtstoel op!
Uw oog voer' de angst des doods ten
top!

Hij spreekt! reeds is uw hart veroverd!
Ligarius vreest boei noch schand':
De gouden mond ontsluit, en toovert
U 't vonnis uit de ontroerde hand!

Zelfs 't muitend graauw buigt voor
zijn stem;

't Gezag herleeft, de wet krijgt klem;
Een troon herrijst op zijn bevelen;
De Catilinaas zijn geveld!
Daal, vrijheid! daal met uw gespelen -
Uw outer blaakt, door hem hersteld.

De erkenntnis roert het stugst gemoed.
«Regtschappen Consul! wees gegroet!»
Zoo juichen Raad en Volk te gader;
Zelfs Cato's koude borst ontbrandt:
Verrukt, geeft hij den naam van vader
Den Redder van zijn Vaderland.

Eene eeuw van heil daalt zeggend
(neer!

Bergt, krijgslîen! zwaard en leger-
(speer;

Grijp, nijvre landman! spade en kou-
(ter!

Klink, maagdenlied! langsveld en dal.
Omkrans, o Herder! Pales outer —
't Is rust, 't is blijdschap overal!

Ras eindt dat heil, rampzalig volk!
Uw Brutus wet, ontzind, den dolk,
En Cesar sterft aan zijne voeten;
Uw Grooten stoken 't wraakvuur aan;
Maar gij slechts zult het euvel boeten,
Dat Brutus wrevel heeft bestaan.

Vlugt, Cicero! naar 't eind' der aard';
't Verbasterd Rome, uw deugd on-
(waard',

Zal, als weleer, voor monsters knielen:
Reeds eischt Antonius uw bloed!
Den tijger, die u zal ontzielen,
Dien, eedle! hebt gij zelf gevoed.

Ja, vruchtloos heeft uw geest en taal
Popilius ontrukkt aan 't staal;
De ondankbre zal u 't hart doorboren!

Redt, Goôn! uw' tolk; beschermt den
(Staat!

Doet 't misdrijf uw en donder hooren!
Hij zwijgt.... Gij toeft.... het is te laat!

Maar, deugd en wijsheid! gij ontvliedt,
In 't uur des doods, uw' Priester niet:
Godessen! blijft uw' held omzweven;
Sterkt, sterkt zijn' geest met hemelzin!
Daar valt de bijl! en hooger leven
Voert gij uw' lieving, juichende, in!

Getrouwen, die het jongste woord
Uws meesters, schreiend, hebt ge-
(hoord!

Zegt, hoe zijn dood zijn' roem bleef
(staven:

Gij stondt, alleen, den grijsaard bij!
Werpt weg uw kleed, gij zijt geen sla-
Dat Rome kniele! gij zijt vrij! (ven!

Juich nu, Antonius! en spot!
Schep moed! de hand ligt afgeknot,
Waatmeê uw gruwlen staan beschre-
(ven;

Die mond, wiens krachttaal gij ont-
(vloodt;

Dat oog, wiens bliksem u deed beven: -
Vrees niets!..... 't is alles koud en dood.

Verschriklijk schouwspel! zwijg, mijn
(luit!

Romeinen! schreit uwe oogen uit;
Meer neen! gij tiert, langs markt en
(straten,

Den vadermoorder nog ter eer,
En knielt, van al de Goôn verlaten,
Lafhartig, voor een monster neêr.

Beef, bastaardkroost! leen Wraakgodin
Daagt op: reeds zwaait de Nijlvorstin,
Van wellust zwijmlend op haar' zetel,
De ontgloeide krijgstoorts u ter straf,
En eischt haar' laffen Boel, vermetel,
't Romeinsch gebied als bruidschat af.

Verberg, o blonde Tiber! 't hoofd:
De stad der aard', van kroón beroofd
Zal siddrend voor haar' Drieman buk-
Cleopatra verzelt zijn schreên! (ken:
Haar voet zal Vesta's tempel drukken,
En 't heilig Kapitoel betreên!

Weert, hooge Goden! weert die
 (schand'!)
 Dat eer, met bleekbestorven hand,
 Cleopatra haar grafcel bouwe;
 Paleis en hofpraal zette in vlam!
 o Dat zij Rome nooit aanschouwe!
 Verdelgt, verdelgt haar' trotschen
 (stam!

Triomf! nog waakt een heldendrom,
 En veilig Numa's heiligdom!
 'k Zie, Actium! uw golven rooken;
 Uw strand, met schuldig bloed ge-
 o Tullius! gij zijt gewroken: (verfid-
 Uw moorder vlugt — hij vloekt en
 (sterft.

Wie is hij, die dees heilmaar meldt;
 Die 't eerst ter marktplaats henen
 (snelt;
 Daar, waar, voor weinig bange jaren,
 Het dierbaarst hoofd hing afgeknot,
 Door 't tuitschot der geweldenaren
 Zoo wreed mishandeld en bespot?

Hij is 't (regtvaardig zijn de Goën!)
 Romeinen! 's grooten Reednaars zoon;
 Zijn bijlentros omslingren palmen:
 Hij spreekt, nu vangt uw feestlied
 (aan...
 'k Hoor reeds uw heuven blij weër-
 (galmen:
 « Iô! de bloedschuld is voldaan!»

U, eedle schim! wijdt de aard' haar'
 (dank!
 Nog hooren wij uw' tooverklank!
 o Neen! gij zijt niet weggevaren:
 't Vernuft, dat Rome's Schutzgod was,
 Bleef, eeuwen, om haar puinen waren,
 En waakt nog op haar stuivende asch.

Van daar gloeit, aan der kunsten trans,
 Nog 't heerlijkst licht; naast reiner
 (glans:
 't Beschaafde Euroop baadt in die stra-
 Juich, Latium! al viel uw kroon, (len.
 Die kroon blijft op uw tombe pralen:
 Arpinum's burger was uw zoon!

KINKER.

De toonkunst van Haydn.

Licht, maar met donkerheid omgeven,
 ô Toonkunst, is uw grondgebied.
 Wij hooren 't om ons henen zweven,
 Wij voelen 't krachtig in ons leven;
 Maar 't stoflijk oog berêkt u niet!

Gelijk een geest, waart gij in 't duister,
 Met ongeziene pracht en luister,
 En met een nevelwolk omgord; (len,
 Maar fonklend zijn de onzigtbre stra-
 Die ge in de Harten neêr doet dalen,
 Waarin gij trillend nederstort.

Ons aanzijn is een weefsel snaren,
 Maar dat beziel'd is, voelt en leeft,
 Op 't minst geritsel weêrklank geeft
 En, met uw' galm omhoog gevaren,
 Met u eenstemmig trilt en beeft.

Het heer der driften stemt de toonen
 Van 't kunstig weefsel, waar ze in we-
 (nen,

Waarin zij sluimren of, ontwaakt,
 Met onweêrstaandre brandingwoelen,
 En 't leven sterker doen gevoelen;
 Wanneer 't in volfe werking blaakt.

Dit hoog gestemd, inwendig leven,
 Dat ons in hooger' kring doet zweven,
 Of nederbotst in lager' sfeer —
 Dat ons verheldert of doet treuren,
 Schetst gij ons, toonkunst, met uw
 (kleuren,
 In u hervinden wij ons weêr. —

Al te arm, te onmagtig zijn de talen,
 Om 't innerlijk gemoed te malen,
 Of in het diepst van 't menschlijk hart
 Met wissen uitlag door te dringen;
 En de eindelooze wijsaigingen
 Der hoop en vrees, der vreugde en
 (smart,
 Te volgen in haar kronkelingen.

Detoonkunst slechts doorziet hetspoor,
Van 't wonderoord, waarop wij staren,
Dringt tot zijn' diepsten schuilhoek

(door,

Doorwoelt en schudt de fijne snaren
Van 't menschlijk hart, dat hijgt, en

(smacht,

En dorstend op haar' invloed wacht.

Volstemmig trilt het met haar toonen,
Het volgt haar leiding zonder dwang,
't Weérkaatst den galm van haar ge-

(zang;

't Schijnt in haar klankenwolk te wo-

(nen ;

Het giet zich met haar stroomen uit,
Smelt in den vloed van 't maatgeluid,
En blijft er vastgekleefd aan hangen.

Geen zangtoon, die bedwelling teelt,
De ziel verdooft, slechts de ooren streelt,
En 't hart bewustloos houdt gevangen;
Geen wild geruisch, dat magtloos

(woelt,

En, daar het verder niets bedoelt,
Onstergt; door onvoldaan verlangen...
Is 't voorwerp, daar de kunst naar

(streeft,

Waarin zij ademt, waar ze in leeft.—

Neen!—Hooger doel bestiert haar po-

(gen :

Zij wil de ziel, aan 't stof ontboeid,
Van tintlend hemelvuur doorgloeid,
Door 't edelst zelfgevoel verhoogen.

Zoo zag haar HAYDN. — Door haar gunst
Bestraald, vond hij 't geheim der kunst
En 't voorwerp dat zij poogt te nade-

(ren,

Wanneer haar taal de ziel verheft,
En schokt, en elke zenuw treft,
En fonklend stroomt en bruiist door de

(aderen.

Dat voorwerp is het menschlijk hart;
Ten speelbal aan de vreugd of smart,
Waar liefde en haat den scepter voeren;
Waar 't medelijden, naast de wraak,
De wanhoop, naast het zoetst vermaak,
Den menschelijken geest ontroeren.

Dit staag verwisselend tooneel
Schetst ons, ô HAYDN! uw penseel
Met stoute verwen, en naar 't leven :
Het ruischt ons als een stroom voorbij;

Wij zien het hoorbaar schilderij
Ons, tintelend, voor de oogen zweven.
Het houdt ons aan zich vastgeklemd,

't Gemoed is in zijn' toon gestemd,
En diep in 't klankenmeer bedolven ;

Al wat in ons gevoelt, wordt oor,
De denkkraft zelfs schijnt slechts ge-

(hoor ;

En zweeft wellustig op zijn golven.

't Gedachte en denkende wordt één,
En spoedt zich naar één' oorsprong

(heen.

Geen zang, wiens dartle beuzelingen,
In flikkerenden tooi gehuld,
Met bonte kleuren aangevuld,

Opéengehoopt, elkaâr verdringen,
In denkbeeld arm, in toonen rijk,

't Gedachteloos gesnap gelijk,
In keur van woorden voorgedragen;

Maar dat gevoel, en hoofd, en hart
Verbijstert, afmat en verwart,

En slechts aan dwazen kan behagen —
Dien zang, ô HAYDN, kent uw lied,

In zijn verheven strekking, niet. —
Gij denkt-en schildert uw gedachten,
Verstaanbaar voor 't verrukt gevoel.

In vinding rijk, en stout in doel,
Houdt gij, niet onweérstaanbre krach-

De ziel aan uwe taal geboeid; (ten,
Gij doet verbeelding, die ge ontgloeit,

De leiding uwer toonen volgen. —
Wij smelten weg: het koudst gemoed

Vloeit, en ontdooit zich in den vloed,
Waarin uw kunst ons houdt verzwol-

(gen.

Gij maalt de onzichtbere natuur,
Haar levensadem, kracht en vuur,
't Inwendige bestaan der dingen,

Waarvoor de schilder magtloos knielt,
Waarin zijn oog niet door kandringen

Als hij het doode doek bezielt. —
Hij ziet den schijn, waarvan het wezen

Harmonisch door uw toonen straalt.
Al wat door omtrek wordt bepaald,

Doet ons het eindige slechts lezen. —
 Natuur! — Hoe doods, en zonder stem,
 Hoe onbesield spreekt gij tot hem,
 Wiens oor, wreedaardig digtgesloten,
 Nog nooit uw heldren zomerdag,
 Nog nooit uw blikkend leven zag,
 Nog nooit uw wezen heeft genoten !

't Gezigt, alleen, merkt niets dan
 (schijn,

't Gevoel niets dan vermaak of pijn,
 De reuk en smaak een zinloos prikke-
 (len ;

't Gehoor alleen, ziet in 't heelaal,
 Een stel van krachten zonder tal
 Zich vol gevoel en vuur ontwikkelen.

't Oor voelt het beeld van elke kracht;
 Het ziet natuur, in staãge dragt
 Voortbrengend, en zelf voortgebragt,
 Door 't grensloos ruim, het oord der
 (zinnen,

Zich, in haar eindloosheid slechts één,
 Langs 't spoor der wentlende eeuwen
 (heen,

Vol orde en harmonie ontginnen.
 Bij 't vlammend geheimzinnig licht,
 Dat voortschiet als een bliksemschicht,
 Die blikkend straalt in 't tastbaar
 (duister,

Aanschouwt het oog der ziel denglans,
 Den aldoortintelenden luister
 Eens ongekenden hemeltrans. —

Hier schetst geen beeld, geen woord,
 (geen teeken,
 Den vuurstroom, die 't heelaal bezielt,
 Waardoor een heer van krachten
 (krielt,

En woelt, en weemlend door komt
 (breken.

Die beeldspraak wijst geen Schilder
 (aan,

Geen Dichter doet zich hier verstaan —
 Hier kan alleen de toonkunst spreken.

Gij spreekt die beeldspraak, HAYDN! —
 Gij doet die hoogre poëzij, (Gij,
 Die krachttaal stout ten hemel stijgen;
 Die taal, die 't voorwerp, dat zeschetst,

Diep in 't inwendig zintuig etst,
 En wat haar weêrstand biedt, doet
 (zwijgen.

Uw kunst vervult het hart en oor,
 Dringt tot ons hooger wezen door;
 Een eedler aanzijn doet ze ontwaken:
 Ze ontrukkt het aan zijn sluimering,
 En voert het op in hooger' kring,
 En doet het leven sterker blaken. —

Wanneer gij 't lied der schepping
 (zingt,

Uw harmonie de harten dwingt,
 Om naar uw' tooverzang te hooren,
 Dan baadt ons hooggestemd gemoed,
 Vol wellust, in uw' klankenvloed ;
 Schijnt in zich-zelve diep verloren :
 Een zintuig slechts, ziet, voelt en hoort
 't Almagtig albezielend woord :

«Het zij!» - Wij zien den Chaösbaren;
 't Licht rijst van uit dien nacht om-
 (hoog,
 't Zwerk scheurt, wij zien van 's he-
 (melsboog

Een duivlenheer ten afgrond varen.
 Wij zweven met het Englenkoor,
 Aljuichend, lucht en wolken door,
 En aan descheemrende oosterkimmén,
 Zien we uit den eersten dageraad,
 Vol jeugd en vrolijk van gelaat,
 De maagdelijke dagtoorts klimmen.
 Verstand, gevoel, verbeeldingskracht,
 Zijn onderworpen aan uw magt ;
 't Is of uw kunst de ziel omvademt.

Uw zangtoon streelt, en vult, en voedt,
 En drenkt het luisterend gemoed,
 Dat trillend naar uw' maatlag ademt.

Het ademt vrij. — 't Vloeit ongestoord
 Met iedren slag harmonisch voort,
 Eu volgt het wisselend accoord,
 Waar ook uw kunst het wil geleiden.
 Het zij haar stroom de vreugd gebied',
 Of treurig in haar bedding vliet,
 Of over boord en oevers schiet,
 Door rotsen of langs klaverweiden;
 Wij volgen 't klaterend geschal,
 Dat neêrstort als een waterval,
 Of, door een draaikolk ingerwolgen,

Met doffe borling nederdringt,
En zich ten diepen afgrond dwingt;—
Waar heen uw vloed zich neigt — wij
(volgen.

Dien adem Gods, die 't ZIJN gebiedt,
Bemerkt het grove zintuig niet;
Hij klinkt in 't wentelen der sferen,
Het heemlenheer hoort naar diestem,
Eert zijn bevel en antwoordt hem;
't Verkondigt luid den lof des Heeren.
Wij hooren 't niet:—zijn handenwerk
Klinkt voor ons eindig oor te sterk,
Als de almagt dreunt uit duizend
(monden,
Of ruischt te liefelijk, te zacht,
Als 't bij een' stillen zomernacht

Zijn vaderliefde komt verkonden;
Maar, HAYDN! in uw godlijk lied
Miskent ons oor die Godsstem niet:
Ontzaglijk rolt ze in 't ruim der heme-
Zij kirt in 't zalig duivenpaar, (len,
Verheft ons met den adelaar,
En, albezielend, zien wij haar
In 't zwevend heer der vooglen weme-
(len.
Natuur is vol van levenskracht.
't Heelal, met godlijk zaad bevracht;
Kwijnt, zucht, en hijgt, en zwoegt
(naar 't leven;
Het zwelt in ongekenden gloed,
Wij zien 't, in godlijk' eihervloed,
Vol aandrift naar de toekomst stre-
(ven—

WISELIUS.

Op W. Bilderdijk.

Wie is den steilsten top des Zangbergs opgestegen?
Wie strooide schat bij schat, iu de eelste poëzij?
Wie stond, vol heilig vuur, den driesten wansmaak tegen?
Wie tuchtigde met klem verwaten bastaardij?
Wie streefde in eigen kracht, niet minder, dan een VONDEL,
Met kloeke schreden voort op 't zelf gebaande pad?
Wie hield der Kunsten kreits, als in een vasten bondel,
Met keur van Wetenschap, in 't helder brein omvat?
Wie liet in 't nijpendst wee, zich nooit den moed ontzinken,
Versmadend nijd, geweld en zinneloos geschreeuw?
Wiens gloriezon zal tot bij 't laatste nakroost blinken,
Als 't kostlijkst pronksieraad, de parel dezer eeuw?
Wie was, door zucht voor 't ware en 't schoone steeds gedreven,
Den grooten HUGO, 't Delfsch Orakel, meest gelijk?
Laat hier de Waarheid zelv', ô Neêrland! uitspraak geven,
Zij roept met luider stem: *deez' was uw BILDERDIJK!*

TOLLENS.

Het turfschip van Breda.

Mij lust weêr op mijn eigen trant, Die vreemden toot ontbeert, Te zingen van het vaderland, Zoo als mijn hart mij 't leert.	Geen zang klinkt in mijn oor zoo Voor vaderlandschen moed, (schoon Noch roert mij door zijn schelsten toon, Zoo als het volkslied doet.
Dreun op dan, hef dan aan, mijn lier, Op ongedwongen maat, Rondborstig, stout en zonder zwier, Zoo als mij elk verstaat.	En waarom op de loftrumpet, Als zij dien moed verheft, Dan niet den rondon toon gezet, Die mij zoo schokt en trest?

En waarom 't innig vuur verzaakt,
Dat mij ten zangstrijd voert,
Als 't vaderlandsche braafheid raakt,
Die mij zoo treft en roert?

Dreun op dan, hef dan aan, o luit,
Op ongedwongen maat,
Zoo als het sprekend hart zich uit,
Zoo als het hart verstaat.

Een ander wroete in de oudheid rond
En schaam' zich eigen haard,
En zing' van Agamemnon's vond
En Trojes zwanger paard:

Verstomm', wie Grieksche fabels zoekt
En voorliegt in rijm lied,
Als hem de waarheid wondren boekt,
Op eigen boom geschied.

Wij heffen van die wonderdaan,
Met onverbasterd bloed —
Wij van 't Bredasche turfschip aan
En van Prins Maurits moed.

Die moed viel Spanje zwaar en bang
En deed haar trotschheid zeer,
En smeed het wig van vreemden
Van onze schouders neêr. (dwang)

De heervaart, die zoo vreeslijk scheen,
En rondom schond en schoor,
Kromp eindelijk zich verdund in een
En droop lafhartig door.

De grond, met vreemd gespuis be-
En als zijn buit verdeeld, (zaaid,
Werd eindelijk nu weêr schoon ge-
En droeg zijn eigen teelt. (maaid)

Maar ginds, van uit het hecht Breda,
Oranjes erflijk goed,
Sloeg Spanje Maurits stappen gâ,
Belust op Nassausch bloed.

Daar hield zij in haar nest zich schuil,
En zon op list en laag,
En lekte zich den rooden muil,
Van heeten honger graag.

Daar wrokte zij en zwol van gal
En loerde rond naar buit,
En zwoer op nieuw Oranjes val
En hing haar lokaas uit.

«Waak op!» riep Maurits, »helden-
»Die 't land met eer ontzet! (schaar,
»De Spanjaard heeft zijn strikken
»Vang hem het eerst in 't net. (klaar:

»'t Is lang genoeg hem krijg ver-
»En bloeds genoeg verkwest; (klaard
»De valsheid is den strijd onwaard:
»De list bedrieg' de list.

»Daar ginder, ginds op Staatschen
»Op Maurits wettig deel, (grond,
»Waait Spanjes vlag de torens rond
»Van kerktop en kasteel.

»Op makers! op! gordt aan 't geweer,
»En ga wie lust heeft meê!
»Die vlag moet van de torens neêr
»En onze vlag in steê!

»De vond is rijp, de kans staat goed;
»'t Is eindelijk uur en tijd;
»Verschalken wij dat slinksch ge-
»Hier past geen andre strijd.» - (broed:

't Was winterdag en ruw en guur
En de akker leêg van hout,
En 't Spaansche rot had vonk noch
En zat verkleumd en koud. (vuur)

Het hield in 't nest zich stil en schuil
En keek door reet en kloof,
En spakte op eens den hollen muil
En greep op eens zijn roof.

«Waakt op,» riep Maurits, «mannen!
»'t Is eindelijk tijd en uur: (waakt!
»De Spanjaard zit verkleumd en
»Bezorgt hem vonk en vuur! (naakt:

»Wielust en moed heeft, treê vooruit:
»(Ik gun aan zestig de eer)
»Bezorgt den Spanjaard brand en buit
»En brengt Breda mij weêr.»

Toen stoven zij de reijen door
Om aandeel in 't gevaar,
En drongen zich elkander voor
En paktten op elkaâr.

Zij wierpen in het schip zich neêr,
Dat reê lag in den vloed,
En jookten naar gevaar en eer
En tintelden van moed.

Zij stuwden zich op een in 't hol
En krielden onderdek,
En propten al de ruimten vol
En vochten om een plek.

Men slaat en timmert, los en ligt,
Een zoldring op hun kop,
En tast en stouwt haar hoog en digt
Met magt van turven op :

Men stapelt, over plecht en dek,
Den zwaargeladen klomp
De wakkre gasten op den nek,
Die woelen in den romp :

Men drijft het schip uit wal en gracht
En duwt met haak en boom,
En wringt het voort met kunst en
Door ijsgang en door stroom: (kracht,

Men breekt met bijl en hamerslag
Door korst en sneeuwdam heen,
En snuift, zoo ver men reiken mag,
De schetsen ijs op een:

Men woelt op roer en zwaarden voort
En kneedt het brokkig nat,
En slooft en tobt aan boeg en boord,
Van rijm en ijzel glad :

Men drijft en dobbert, dagen lang,
Bij ieder tij vertraagd,
En rept en roeit met loomen gang,
Van weér en wind geplaagd.

Intusschen lijdt de manschap last
En zit in 't hol verstijfd,
En klappertandt en hongert vast
En weet niet waarze drijft.

Zij luistren, zonder licht of lucht,
En uur noch afstand wijs,
Doch hooren slechts het dof gerucht
Van 't zamenhortend ijs.

Maar niettemin, in 't vunzig hol,
In bang gebrek en kou,
Hield vaderlandsche deugd het vol
En onverkoelde trouw.

Een hunner (zing zijn lof, mijn luit,
Met onverflaauwden gloed)
Een hunner blonk doorluchtig uit
In heldendeugd en moed.

« o Mannen ! » sprak hij, « broedet-
» Met wien ik d'aanslag deel! (schaar,
» 't Bedwingen valt mijn kracht te
» De hoest verstikt mijn keel. (zwaar :

» Ik doe om niet mij zelv' geweld
» En ga de plaag te keer :
» Gij hoort hoe zij mij pijn en kwelt
» En martelt meer en meer.

» Ik kan niet, makkers! niet te rug,
» Maar moet ten eind toe voort,
» En mooglijk dat een enkele kuch
» U man voor man vermoordt.

» Treedt toe, ('k beveel mijn ziel aan
» 't Is mooglijk ras te laat : (God)
» En jaagt de sabel door den strot,
» Die u zoo ligt verraadt.»

Toen greep hij zelf zijn eigen kling
En hield zijn hals ontbloot,
En boog geknielend zich in den kring
En bad een korten dood.

Maar eensklaps dringt zich, schel en
Een Spaansche wachtroep door, (luid,
En schreeuwt kasteel en toren uit
En dreunt het volk in 't oor :

En eensklaps wordt het sein verstaan,
Zoo lang verwacht met leed,
En kondigt hun het naadren aan,
Met afgesproken kreet :

En eensklaps op dien welkomstgil,
Die doordringt tot hen neêr,
Houdt ieder als de dood zich stil
En ademt naauwlijks meer :

En eensklaps stort het Spaansch ge-
Met naaktverkleumde huid, (broed,
Zich hongrig en in overmoed
Op d'onverweerden buit.

Zij ijlen aan met haak en dreg
En slaan in gang en boord,
En banen 't schip door 't ijs een weg,
En slepen 't hortand voort :

Zij plompen in de diepe vaart,
Met afgemeten val,
En klautren op langs roer en zwaard,
En sturen 't schip aan wal :

Zij hechten reeds de touwen vast ,
Met onbesuisd geschreeuw ,
En lossen reeds den opperlast ,
Begraven in de sneeuw :

Zij bukken zich de lenden moê
En rapen hand aan hand ,
En werpen zich de turven toe
En staaplen ze op den kant :

Zij meten aan elkaâr hun kracht
En veinzen 't werken ligt ,
En laden om het zwaarst hun vracht
En zweeten onder 't wigt .

Zoo slaaft en slooft en zwoegt men
En gaat elkaâr al voor , (staâg
En lost al de een na de andre laag
En tast al dieper door .

En ééns de hand nog uitgestrekt ,
En nog één greep gevat ,
En 't heimlijk hol ware opgedekt ,
Waarin de manschap zat .

Reeds zag zij in de scheepsspelonk ,
Door reet en naden heen ,
De maan , die aan den hemel blonk ,
En op de zoldring scheen :

Reeds hoorde ze op het woelig dek
Het dommelig gedruisch
En 't snorken van het laf gesprek
Van 't onbeschaafd gêsuis .

Maar , «Mannen !» sprak op eens het
«Het werken wordt mij zuur ;(hoofd,
't Is lang genoeg van daag gesloofd,
't Verkwikken we ons bij 't vuur .

»Stookt op en doet u 't lijf te goed ,
»En slaapt gekoesterd in ,
»En morgen , met een nieuwen
»Nog eens een nieuw begin !» (moed,

Zij stookten 't vuur uit al hun magt
En sloten hek noch poort ,
En plaatsten slechts een enkle wacht,
Die schildren bleef aan boord :

Zij zwierden rond met kan en kroes
En hielden wakker vol ,
En juilden van den woesten roes
En raasden even dol :

Zij strekten 't loome lijf ter aard,
En rolden door elkaâr ,
En ronkten voor den heeten haard
En droomden geen gevaar. —

Maar even was de klok pas koud ,
Die twalef sloeg in 't slot ,
Of ijlings kraakt en scheurt het hout
Van 't loosgetimmerd schot :

En hamerklop op hamerklop ,
Met forsche vuist gedrield ,
Breekt onverwachts den zolder op
En spaandert hem in 't wild :

En ijlings smelt en ijlings stoft
En stuift de drom door een ,
En dringt zich langs de ladderspoort
Door luik en gaten heen :

En ijlings is de zwakke wacht ,
Diestom staat en verplet ,
Vermand van schrik en overmagt
En 't fort in eens bezet ;

En ijlings gaat het , ijlings voort ,
Met rondgeslingerd staal ,
Door binnengracht en hek en poort
En plein en gang en zaal .

En ijlings bliksem , links en regts ,
Met aangewassen stroom ,
Het pakkend volk de Spaansche
Verschriklijk uit den droom. (knechts

Zij stuiwen op en tasten rond
En grijpen naar 't geweer ,
Maar zijgen straks op nieuw ten
En rijzen nimmer meer. (grond

En eer , nog eer de haan ontwaakt
En de eerste schemer daagt ,
Is fort en vesting prijs gemaakt
En 't roekloos stuk geslaagd :

En eer de bleeke winterglans
De dampen dreef van 't land ,
Lag reeds van top en torentrans
De Spaansche vlag in 't zand :

En eer nog Maurits buiten zag
En 't oog hief naar den top ,
Stak de uitgewaaide Statenvlag
Alreeds in plaats er op .

Toen klonk, toen dreunde 't heen en
Met vaderlandsch hoezee: (weêr
«Hun vlag is van den toren neêr,
» En de onze waait in steê!»

Toen bragten ze uit het hecht kasteel
De zwakke stad in 't naauw,
En wrongen Maurits wettig deel
Uit Spanjes ijsren klaauw.

Toen trok de Prins met staat en stoet
En wapenpraal en pracht,

De poort in van het erflijk goed
Van zijn doorlucht geslacht,

Toen reikte de opgetogen Staat,
Die elken dienst vergold,
Een heerlijk loon aan elk soldaat,
En elk een eerlijk sold.

Toen schreef in 's lands historie-
Met onuitwischbren inkt, (blaân,
De waarheid zelf het waagstuk aan,
Waarvan ons speeltuig klinkt.

Volkslied.

Wien Neêrlandsch bloed in de aders
Van vreemde smetten vrij, (vloeit,
Wiens hart voor Land en Koning
Verheff' den zang als wij: (gloeit,
Hij stell' met ons vereend van zin,
Met onbeklemde borst,
Het godgevallig feestlied in
Voor Vaderland en Vorst.

De Godheid, op haar hemeltroon,
Bezongen en vereerd,
Houdt gunstig ook naar onzen toon
Het heilig oor gekeerd:
Zij geeft het eerst, na 't zalig koor,
Dat hooger snaren spant,
Het rond en hartig lied gehoor
Voor Vorst en Vaderland.

Stort uit dan, broeders, eens van zin,
Dien hoog verhoorden kreet;
Hij telt bij God een deugd te min,
Die Land en Vorst vergeet;
Hij gloeit voor menschen en broeder niet
In de onbewogen borst,
Die koel blijft bij gebed en lied
Voor Vaderland en Vorst.

Ons klopt het hart, ons zwelt het
Bij 't rijzen van dien toon: (bloed,
Geen ander klinkt ons vol gemoed,
Ons kloppend hart zoo schoon:
Hier smelt het eerst, het dierst belang
Van allen Staat en Stand,
Tot één gevoel in d'eigen zang
Voor Vorst en Vaderland.

Bescherm, o God! bewaak den grond,
Waarop onze adem gaat;
De plek, waar onze wieg op stond,
Waar eens ons graf op staat.
Wij smeeken van uw Vaderhand,
Met diepgeroerde borst:
Behoud voor 't lieve Vaderland,
Voor Vaderland en Vorst.

Bescherm hem, God! bewaak zijn'
Op duurzaam regt gebouwd; (troon
Blink' altoos in ons oog zijn kroon
Nog meer door deugd dan goud!
Steu'n gij den schepter, dien hij torscht,
Bestier hem in zijn hand;
Beziel, o God! bewaar den Vorst,
Den Vorst en 't Vaderland.

Van hier, van hier, wat wenschen
Voor een van twee alleen: (smeedt,
Voor ons gevoel, in lief en leed,
Zijn Land en Koning één.
Verhoor, o God! zijn' aanroep niet;
Wie ooit hen scheiden dorst;
Maar hoor het één en eigen lied
Voor Vaderland en Vorst.

Dring' luid, van uit ons feestge-
Die beê uw' hemel in: (druisch,
Bewaar den Vorst, bewaar zijn huis
En ons, zijn huisgezin.
Doe nog ons laatst, ons jongst gezang
Dien eigen wensch gestand:
Bewaar, o God! den Koning lang
En 't lieve Vaderland!

Op den eersten tand van zijn jongstgeboren zoonkje.

Triomf, triomf! hef aan, mijn luit,
Want moeder zegt: de tand is uit!
Laat dreunen nu de wanden!
Eerst gaf Gods gunst het lieve wicht
Den adem en het levenslicht,
Nu geeft zij 't wichtje tanden.

Triomf, triomf! God dank er voor,
Want moeder zegt: de tand is door!
Nu lof en lied verheven!
Geluk nu, kind, met spel en zang!
Besteê het wel, bewaar het lang,
Wat u Gods gunst wil geven.

Bewaar het lang, besteê het wel:
Een goed gebruik is Gods bevel:
Laat u dat voorschrift leiden;
Hou, u ten nut en hem ten dank,
De tandjes wit en 't zieltje blank;
Zoo knagen geen van beiden.

Groei op, groei op! word groot en goed;

Win treflijk aan in kracht en moed
Om lot en leed te tergen;
En, wie u 't eerloos hoofd moog biên,
Laat, jongen, laat uw tanden zien,
Waar eer en pligt het vergen.

Groei op, word braaf, bekroon mijn
(doel:
Laat vroeg uw ziel van diep gevoel
Voor regt en waarheid branden!
Belach der boozen wrok en wraak,
En neem altoos der braven zaak
Manmoedig op uw tanden.

Groei op, word vroom, word rijk in
(deugd!
Laat nooit mijn oog, dat weent van
(vreugd,
Om u van weemoed krijten;
En geve u God, tot aan den dood,
Een eerlijk stukje daaglijksch brood,
Waarop uw tandjes bijten!

's Levens kaartspel.

't Oude spreekwoord heeft het wel:
't Leven is een dobbelspel,
Waar wij allen dwaas in deelen;
Gaan ook tijd en vlijt te loor,
De eene dringt zich d'ander voor;
Deze passen, gene spelen:
't Noodlot schudt de kaarten door.

Zelden, wat beleid vermag,
Zelden haalt de kunst een slag,
Want het toeval speelt het beste;
't Spreekwoord is te regt vermaard:
Gekken krijgen meest de kaart;
'k Ondervond het ook ten leste...
Waartoe 't nader opgeklaard?

Zorglijk is de luim van 't lot:
Hongrig naar een rijke pot,
Schreeuwt er ginder een: *Sans prendre!*
Maar hij kwelle en weer' zich vrij,
't Los geluk ontvlugt zijn zij,
Hij betaalt het een en 't andre,
Zelfs zijn *Matadors* er bij.

Verder tiert een wilde gast,
Die op spel noch regel past,
Roept een maat op, los in 't vragen;
Hij verspeelt zijn troef of twee,
En vermijdt het spel alreê,
Maar zijn maat haalt al de slagen
En hij maakt er *vole* meê.

Grillig speelt de kans haar rol,
Blaast de doosjes leêg en vol
En bedenkt de vreemdste parten;
Menig woekert in 't begin,
Maar bezuurt zijn vroeg gewin;
Menig vraagt en speelt in harten,
Maar koopt niets dan schoppen in.

Menig, och! zijn spel niet wijs,
Valt een valschen speler prijs:
Vrienden, ja! daar zijn er velen!
Menig boet hun list te droef;
Menig eervergeten boef
Weet met valsche kaart te spelen
En verzaakt gedurig troef.

Vreeslijk dan 't gedreigd gevaar!
 Hachlijk dan de keus voorwaar,
 Onder 's werelds speelgenooten!
 Wee dan; wie zich weert en kwelt
 En verliest geduld en geld;
 Wie zijn kaart niet houdt gesloten
 Of verkeerd de troeven telt!

Wél hem, die niet vreest of waagt,
 Maar met oordeel past en vraagt
 En gelukkig in 'mag koopen;
 Die om lief noch leed verzaakt;
 Maar op kans en toeval waakt;
 En, moog alles tegenloopen,
 Toch zijn spel *remise* maakt.

Het noorderlicht.

Soms kleurt een wondre glans, een digte vloed van stralen,
 Die spieglen op de sneeuw, de klippen en de dalen,
 En stroomt den hemel langs, en gloeit hen in 't gezigt,
 En voert hunn' geest omhoog: het is het Noorderlicht.
 Nu zien zij 't siddrend aan, en bloedrood opwaarts klimmen,
 En spellen weê, — dan danst en speelt het aan de kimmen,
 En schept hun vreugde in 't hart, zoo min aan vreugd gewoon;
 Maar meestal blinkt dat licht verblindend grootsch en schoon.
 Nu daagt het heerlijk op, in cirkelronde kringen
 En regenbogen, die zich vormen en verdringen,
 Waaruit een tintlend vuur, van alle verw en gloed,
 In zuilen afstroomt, schuimt, en alles fonklen doet.
 Dan zijn het bergen goude, die bliksemflitsen schieten,
 Of solferzeëen, die haar' springvloed overgieten,
 Of kolken louter licht, waaruit een laaije brand
 Van vlammend purper stijgt en borlend diamant.
 Dan knapt en kraakt het, spat in sprankels heen en weder,
 En sist als pulver; zijgt in vonken lijnregt neder;
 Vernieuwt zijn glans, hervat zijn luister; vlamt en vliedt,
 En biddend zinkt hij neêr, die 't prachtig vuurwerk ziet.

Uit de *Overwintering op Noos Zembla.*

SPANDAW.

Het vogelnestje.

Ziet ge ginds den pronk der dalen,
 Dien verheven' eikenboom,
 Breedgetakt, met fierheid pralen,
 En zich spieglen in den stroom?
 Lente's adem heeft hem leven,
 Dos en bladerkroon gegeven;
 En een minnend voogdenpaar
 Koos uit al 't geboomte in 't ronde
 Dezen eik ter bruiloftsponde,
 Wijdde hem ten echtaltaar.

Onder luid en vrolijk tieren,
 Was het jonge paar getrouwd;
 Na het dartel hoogtijd vieren,
 Werd het kleine nest gebouwd:
 Door de liefde; rijk in zorgen,

Onder 't loover half verborgen,
 Hoog, maar ook niet al te hoog,
 Was het, door de min geheiligd,
 Voor den stouten knaap beveiligd,
 En voor 's haviks loerend oog.

Zang- en bronst-tijd vloten henen,
 Ondren 't blakren van den lust;
 En de Mei is naauw verdwenen,
 Of het wijfje zit gerust
 Op een viertal jongen neder;
 't Gaaiken, altijd trouw en teeder,
 Deelt met haar den huwlijkspligt;
 En is de ééne 't kroost ten noeder,
 Dan vliegt de andre rond om voeder;
 Zoo zijn zorg en lasten ligt.

Eens, bij 't afzijn van den vader,
 Broeide een onweër aan de lucht;
 Donker dreigend drijft het nader,
 En de teedre moeder ducht,
 Dat de bliksem 't kroost zal treffen;
 Ach wie kan haar angst beseffen!
 Hoog, en hooger stijgt de nood....
 Bij het rommelen van den donder
 Duikt ze 't hoofdje in 't nestje onder,
 En ze wacht een' wissen dood.

Vrees niet, al te teedre moeder,
 Voor het oogverblindend licht,
 Boven zetelt de Albehoeder,
 Die den bliksem werpt en rigt;
 Uwer zal hij zich ontfermen,
 En uw weerloos kroost beschermen,
 Schoon geen straal van hope schijn';
 't Bliksemvuur moge u verschrikken,
 Binnen weinige oogenblikken
 Zal het licht uw redder zijn:

Hoor! wat sist er in 't gebladert',
 Aan den lagen rand des strooms?
 't Is een slang, die schuiflend nadert,
 Kruijpend naar den voet des booms.
 Waar—waarheen zal hij zich keeren?
 Zal zij ook de onnooslen deren,
 Voor het onweër reeds vervaard?
 Wie—wie neemt hen in zijne hoede
 Voor des monsters gruwb're woede?
 De onschuld wordt door God bewaard!

Zie, deslang, in 't stofzich kronklend,
 Heft reeds d'opgezwollen kop,
 Van venijn en moordlust vonklend,
 Naar 't verblijf der onschuld op;
 't Ranke lijf naar boven dringend,

Om den stam des eiks zich wringend,
 Glijdt zij over ruigte en bast,
 Slingert zich om tak en twijgen,
 Kleeft, in 't bogtig opwaarts stijgen,
 Als het klemmerkruid zich vast.

Op het ritslen van het loover,
 Beurt de moeder 't hoofdje eens op,—
 En ze ziet van d'ijsbren roover
 Slechts den blaauwgeschubden kop;
 Doodsangst doet haar 't borstjehijgen,
 En in 't nestje nederzijgen:
 Maar—op eens verrijst zij weër,
 Voelt zich moeder, voelt zich sterken,
 En ze slaat met beide vlerken,
 En het hartje beeft niet meer.

Ook de vader, aangevlogen,
 Heeft den dood zich toegewijd;
 't Wijfje voelt haar' moed verhoogen,
 Nu ze naast haar gaaiken strijdt;
 Maar, van naderbij besprongen,
 Drijft het angstgeschrei der jongen
 De ouden tot vertwijffing aan,
 En... nu aan het nest gekropen,
 Spert de slang haar kaken open...
 Ach! met de onschuld is 't gedaan!

Neen! daar schiet—wat heerlijk won-
 God! uw bliksem wrekend neer' (der.—
 En—bij 't raatlen van den donder
 Is het wangedrocht niet meer:
 Zie 't verpletterd nederploffen,
 In den vuigen kop getroffen;
 En de vooglen zijn gespaard:
 't Vuur viel langs het nestje neder,
 Maar het zengde pluim noch veder....
 De onschuld wordt door God bewaard!

STARING.

De hoofdige boer.

Elk weet, waar 't Almensch Kerkje staat,
 En kent de laan; die derwaart gaat.
 Een duiker perst daar, onder 't spoor,
 Zijn schuim tot in de Berkel door:
 Al golft rondom de wintervloed,
 Men komt ter preek met droogen voet.

Eens was het anders hier ter steê,
 Wanneer een voord (1) den weg doorsneê,
 En 't brugje, naast die voord geleid,
 Den smaad droeg van zijn nieuwigheid.
 Ik vond een boek, dat meldt daarvan,
 Wat volgen moet, zoo 't rijmen kan.

De voord, dan min dan meerder diep,
 Naar sloot en scheigrep stond of liep,
 Was Almens gansche tempelschaar—
 Vooral de Meisjes! tot bezwaar:
 Met schade aan dure feestkleedij
 Kwam menig aardig kind niet vrij;
 Men raakte in zweet op 't lange pad;
 Men vatt'e koude in 't modderbad;
 En de ijver om ter kerk te gaan
 Bragt buikpijn en geen stichting aan.

Kortom die voord was elks verdriet,
 In Almens needrig dorpsgebied!
 Van toen de Meid (2), *per* bezemstok,
 Den schoorsteen uit daar overtrok,
 Tot, na verloop van eeuw en dag,
 De Tooverkunst begraven lag;
 Wanneer een Kerkedienaar kwam,
 Die 't oud gebrek ter harte nam,
 En, op een morgen na 't sermoen,
 Zijn woord aldus begon te doen:

«Mijn Vrienden, in mijn prillen tijd,
 Ten herder van dit oord gewijd,
 Zwom ik, met onbezweken trouw,
 Mijn kudde voor, naar 't kerkgebouw.
 Ook heden nog, hoe grijs van kin,
 Schoot ik getroost den slibkuil in;
 Maar 't wil niet meer, en blijft het dus,
 Zoo maakt mij vrij emeritus.
 Met droogen hoest en jicht bezocht,
 Verlaat mij kracht en ademtogt.
 Nog tweemaal als van daag doorweekt,
 Eilaas, dan heb ik uitgepreekt!

Een Brug, op 't smalste, naast de voord,
 Uit planken van 't geringste soort,
 Ziet daar mijn wensch! Vergeet toch niet,
 Wat ge in dien poel al schoenen liet!
 Denkt aan uw kostlijk zondagsgoed,

(1) Waadbare plaats.

(2) «Des Pape maget van Almen» om tooverij verbrand, in 1473.

Bedorven door dien moddervloed!
 Licht vindt gij, eer het werk verjaart,
 Uw voorschot dubbel ingespaard;
 En ik behoef dan baai noch drop,
 En luik weêr als een arend op!

Hier zweeg de Man. Zijn aanspraak had
 De luidjes bij hun zwak gevat.
 Het stuk kwam ernstig op 't tapijt;
 En wat men hoorde, wijd en zijd,
 Was, viermaal dertig dagen lank,
 Slechts palen, balken, rib en plank;
 En, driemaal dertig andermaal,
 Slechts planken, ribben, balk en paal!
 Ja, 't scheen, zoo ver de Berkel vloeit,
 Zou ieder boord met hout beschoeid;
 Of dat een reuzenzoldering
 Den ganschen stroom verdekken ging.
 Doch, met Aprilmaands lesten dag,
 Moest blind zijn, die de brug niet zag!
 Nog blinder, die met Julij kwam,
 En niets van 't groen portaal vernam;
 Ter dankbetoonende offerand,
 Door 't Maagdengild daarop geplant!

't Had reden! want, hoe kerksch men was,
 De vlierpot bleef nu in de kas;
 Kalmink noch sergie liep gevaar;
 En schoenloos werd geen wandelaar.

Zoo groeide een wijsgegeven raad
 Ten milden oogst van zegenzaad!
 En toch, dat werk, met roem bedekt,
 Had Scholte (1) Stugginks gal gewekt!
 Daar kwam hij! Zonder ba of boe;
 Gelaarsd, tot aan de heupen toe;
 Een knubbelstok in ieder hand,
 Kwam onze Paai, en stak van land,
 Zoo vaak de preekklok werd gehoord,
 De brug bezijden, in de voord!
 Het vroegre kerkvolk, droog daarnaast,
 Was van dit vreemd bedrijf verbaasd,
 En 't vragen keek uit elk gezicht;
 Doch ieder hield zich wijslijk digt:
 De troep kwam later op het pad,
 Waar Scholte Stuggink praat voor had:
 Zijn makkers, uit den gulden tijd,
 Dien vlieger, tol en bal verblijdt.

(1) Oude eertitel aan de eigenaars van sommige landhoeven in het Zutphensche gehecht.

't Waaron en 't hoe werd dus gespaard,
Tot Wolter, naar den eisch bejaard,
Door gunstig toeval, juist van pas
Getuige van 't spektakel was.

«In Goës naam, zeg ons, Scholtebuur»
Hief Wolter aan: «wat raarder kuur!
Hoe plompt gij ons zoo dol voorbij?
Geloof, de brug draagt u en mij!»

«Ja,» klonk het uit de modderzee,
«De Scholtebuur en gij zijn twee!
Geloofst hij niet wat gij geloofst:
Zoo menig mensch, zoo menig hoofd.

Zie daar! al werd uw brug van steen,
Toch zal ze Stuggink nooit betreên!
Wie eere geeft krijgt eer weërom:
Onze ouders waren ook niet dom!
Een brug valt ligt in een te slaan;
Onze ouders hebben 't nooit gedaan;
Zij gingen, waar nu Stuggink gaat,
Eeuw in eeuw uit, de modderstraat.
Al weten wij de reden niet,
't Is vast op goeden grond geschied;
En hebt gij hier een brug gemaakt,
Zoo hebt ge uw' ouders eer geraakt!
Laat dit genoeg zijn, Wolterbuur;
De klok houdt op; 't is negen uur.
Bouwt gij een brug om droog te gaan?
Ik kom er ook, met LAARZEN aan!»

De verjongings-kuur.

Annet was beeldmooi — zei' haar spiegel; en Mama
Zei' 't met Mämzel, den spiegel vlijtig na.
Geen haatlijk Buiten hield de Schoone meer verborgen:
Zij spilde aan 't jagervolk niet langer haar toilet
En geestigheid! een afgebeden morgen
Rees uit de kim; de Puikbloem werd verzét
In 't luw der Stedelijke Muren;
Het kennersoog kwam haar begluren;
En jonkvrouw Faam stak lustig haar trompet.

Verscheen voor de eerste maal Annet
Als Dorpeling, met hooggekleurde wangen
Op 't *Cercle*, en zat ze er stom — na weinig zuchten werd
Haar keursje ruim genoeg; haar tong vrij. Op 't *Concert*
De week daaraan.... was Blooheid reeds vervangen
Door Spraakzaamheid. En op een *Thé*,

Dat volgde... was het Babblen, zonder ende.

Ook kreeg elk Pronkertje vandaag een schampstoot mee,
Terwijl zij, regts en links, heur naaldscherp nebjje wendde.

Hun Strooijenhoedskostuum leed laet! — Het Hielbeslag —
't Lorgnetglas aan een koord (schijnblindheids ridderteeken!) —

De Snuifdoos — geen der Kwikken van den dag,
Waarin geen pijlspits van Annet's vernuft bleef steken!

Zoo was een ieglijk nu haar klein Talent gebleken.

Doch, wat men niet betwijflen zal:

'Tot haar Vervolgpreek liep een telkens mindrend tal;
't Planetencorps, door haar, als zon, beschenen,
Zwierde uit d'attractiekreits; en.... 't was in 't ruim verdwenen!

Het derde wintertij had sinds den herfst verjaagd;

De wiek des Tijds had uitgevaagd,

Wat, bij de waereld, van Annet stoud aangeschreven;

En, als voordeze, kwam een Hofstoet haar omgeven.

Maar thans was 't rijper Jeugd, aan 't schip van staat vertuid,
Door ambt-zorg; door de zucht gedreven,

Om onder eigen dak te leven;

En op een Huisbestierster uit.

Thans vond Annet ook raadzaam om te zwijgen.

Hoe dringend eene *Amie* bad,

(Die graag, bij vakatuur, haar troon bestegen had!)

Aan 't recenseeren was Annet niet meer te krijgen.

Maar wijslijk wikken bij haarzelve mogt ze toch!

Dat mogt ze! en zat, op Kersdag, te bedenken;

En, op Sint Nikolaas daarna, bedacht ze nog,

Hoeveel er schortte aan elk van die zij 't Ja zou' schenken. —

A? was Klein Duimpje; B? de Sparewouwer Reus;

C? was een jool; D? had een scheeve neus.

Dus liep zij 't alfabet dóór en weér dóór — en wou niet! —

Of, wou ze dan — tóch — wél!

Dan was het gistren I, vandaag K, morgen L.

L zou' het eindelijk zijn! — Maar... «Neen, Heer L! zoo gouw niet!

Wij hebben tijd!»

Bij slot: (want, om regtuit te spreken,

De walg begint me, als u, van dit getalm te steken!)

Vokaal en Konzont — zij raakte 't alles kwijt;

En, zelve vriend, sloot, die eertijds werd gevrijd,

Haar vijf en vijftigst jaar! Toen... «Ging zij zeker trouwen,
Met Hans, haar Lijfnecht?» Neen! «Dan liet ze een Hofje bouwen —

Betrok het zelve, met een oude best

Of wat?...» Neen! Néén alweér! het leet

Zoo min als 't eerst. «Wat dan?» Ja, lieve Vrinden,

Gij zult het ongelooflijk vinden!

Toen! reisde een hooggeleerd Dektor,
 Van Jemen nit, de waereld door.
 Waar HIJ kwam, vloten alle kwalen:
 De exkreuplen dansten, in de leêge hospitalen!
 Ontbrak er ligchaamsschoon? zelfs dáár was middel voor
 Bij onzen Eskulaap te halen:
 Zijn Kosmetiek liet blankheid aan den Moor
 Noch gladheid aan de Pokputtronies falen.
 Tot Haarzalf toe verkocht men in zijn kraam:
 Werd daar een Munnikskruin naar 't voorschrift meê gewreven,
 Eer ge om kondt zien, was Pater Steven
 Prins Absalon!

Doch, wat Alhamis naam
 Ten hoogen hemel droeg! hij wist een geest te trekken
 Uit Krekelmèrg (1); hiervan iets op de tong
 Van een krom grootje, zoo begon 't zich regt te strekken,
 Slièp — en ontwaakte Jong!

De Middèlzee voorbij, was nog geen proef genomen
 Van 's Arabiers Verjongingscuur:
 Alhamis hield zijn waar te duur!
 Doch bij Erf tante Annet was naauw berigt gekomen,
 Dat hem de buurt wacht, of haar paerels liggen klaar!
 Zij leent er geld op, bij een rijken schagcheraar;
 En 't lukt haar, vóór den nacht, dat zij een dubbele dozis
 Van 's Mans *Arcaanum*, met een zegen, die niet voos is,
 Naar huis brengt.

«Knap mijn slaapjak aan,
 Francijn, en dít goed út!» Zoo spreekt zij. Een vermaan
 Volgt, onder 't werk: «Lief Kind, uw dienst ware overbodig,
 Zoo lang mijn rust duurt. Gij begrijpt toch, wat ik meen?
 Mijne Oudejufferschap vare onbekeken heen!
 Als 't morgen wordt, en eer niet, zijt ge er noodig.
 Welaan, de Druppels! —

«Erf!» juist erf? — iets min pedant
 Hiet dit een Lepeltjen, in 't Kristenland!»

Zij slikt haar Lepeltjen; zij slaapt; en 't Kameniertje
 Verdwijnt. Het voelde wel een ziertje
 Nieuwsgierigheid; maar neemt, dat Cijna keek,
 En dat haar Juffrouws slaap voor een sekonde week,
 En zij betrapt werd? Neen! zij durft het niet te wagen!
 Reeds zit zij in haar cel, waar 't martlend ongeduld
 Haar zelfs geen dutje gunt! Daar zit ze, en telt de slagen
 Der klok, van uur tot uur. Den tusschentijd vervult

(1) De Fabel kent eeuwige Jeugd aan den Krekèl toe.

Een overslag van haar profijten, als het Vrijers,
 Gelijk zij vast stelt, reegnen zal:
 Kommissies en zeshalven zonder tal;
 Van 't eerste Bod aan, tot de luide Toeslag vall',
 En nu de zegen stroomt met halve en heele rij'ers!

Inmiddels is 't zoo ver nog niet!
 Het werd vooreerst maar dag, en Cijntje komt — en ziet!
 Zij ziet! — Wat ziet zij? — Raad eens even
 Voor de aardigheid;
 Tenware u, 't geen zij zag, door andren was gezeid?

Zij ziet... hier hulp vandoen, die zij niet weet te geven;
 Ziet... geen schraal oortje meer, waarvan haar knipbeurs zwelt;
 En, ach! als Kamenier zich haar ontslag voorspeld!

«Elf droppen» stond op 't etiket geschreven;
 De Lepelmaat... was rijklijk tweemaal zeven!
 En Droppels gólden, bij de Krekelmegstinktuur!
 Slechts veertig jaren wou Annette jonger wezen;
 Van vijftien jaren méér bevond zij zich genezen;
 En lag, als Zuigeling, te wachten naar een Luur!

Hier kon' het punctum staan! maar gins verneem ik ooren,
 Die, na het laatste woord, graag nog een laatster hooren!

Annet zóóg bést! Annet wies op:
 En eer de Ring haar weér ontsnapte,
 Ging nu het vrijen in galop:
 De Vischhoek lokte — 't Vischje haptel
 Zij schonk blind weg een Zot haar trouw,
 En stierf aan haar berouw.

Arnhem verrast, 21 Maart 1514.

De Molenkar kwam Arnhem in,	't Werd nacht: Bourgoinjes knechten
Doch bragt er thans geen graan:	(staan
«Leev' Karel!» bromt de man bij 't	Op ravelijn en wal —
(paard,	Vergeefs! vanbinnen wordt bereid
En spoedt zijn vracht te ontlään.	Wat d'Arend (1) vangen zal.
Wat sleepte in 't witte doek verstoep	Dáár, waar de Beek, ten vestmuur in,
De kroesbol naar de stad?	Door ijzren spijlen vloeit —
Ruw volk, dat, zweetend zaamge-	Vanbinnen! dreigt te meer gevaars,
Elk tot zijn Heilig bad; (hurkt,	Hoe meer het duister groeit;
Maar, naauw vanzak en angst verlost,	Hoe meer, om 't vierde morgenuur,
Geen boon geeft om den Sant,	Het luchtruim wolken gaart,
En 't «kortaf!» op de lippen heeft —	En 't noorden over 't walgeboomt
Het toeslaan in de hand.	Onstuimig henenvaart.

(1) Het wapen van Arnhem is een Arend.

Dáár komt de kar-vol sture Maats
Met naakte zool getreên ;
Van 't wapen dat een krijgsman voert
Bleef hun de Dolk alleen.

De riem, waarin hun schoeisel klemt,
Voor d'uittogt afgelegd,
Verheelt een witte roos, als Leus
Op 's kolders bruin gehecht.

Het kleine Rot genaakt het Diep,
Met breektuig in de vuist ;
Klimt af; en waadt naar 't spijlwerk
Van ijskil nat ombruist. (voort,

Het rilt, en hijgt, en kleppertandt;
Maar, onverkleumd van hart,
Bestookt het ras het ijzren schut,
Met ijzren boom verspard!

Intusschen voerde 't snellend zwerk
Na vlagen vlagen aan,
En liet, bij 't hachlijk stuk, zijn hulp
Den Dappren niet ontstaan :

De koevoet knars', de hamer bonz',
Nog luider giert de wind,
Die schor geknars en hol gebons
Voor 's wachters oor verslindt!

Slechts buiten, in de bolwerks-
(gracht,
Volgt, door 't gekreukte lisch,
Een Tweede schaar het dof gerucht,
En dwaalt heur doel niet mis!

De witte Roos is méé haar Leus ;
Doch grooter is haar tal ;
En 't hoofd des Aanslags gaat haar
Ten ondermuurden wal. (voor,

Thans paart de dubbele schaar heur
Rondom hen dreunt de kluis! (kracht:
Wat buigen kan geeft krommend na;
Wat brijzlen kan wordt gruis!

«Tsa, Makkers!» is het woord weldra
«Den lesten torn gewaagd ;
Terwijl 't nog buldert boven ons,
En 'taan de kim niet daagt.

Den lesten torn !» — Men zwoegt op
Men ramt en rukt veresnd; (nieuw,
En 't schut laat met zijn barren los
Van 't brokkelig booggesteent!

Verweldigd is het! Hand in hand
Staan weér de krijgers saam,
Wie nooit een naam zoo vorstlijk
Als Hertog Karels naam; (klonk,

Wier koenheid, Venloos wal behield,
Voor Gelders heerschappij ;
Wier kloekheid Muydens slotvoogd
En Weesops Burgerij. (bleek,

Ze ontstijgen 't Wed. Langs Anholts
Streeft alles zwijgend voort. (Hof
Niet lang! hun loopplaats is bereikt:
De Viersprong aan den Oord.

Nu schikt me ze ijzens op een reeks,
En telt ze in hoopen af; —
Wat vindt men?... één man staat er
Dan 't Krijgshoofd Leuzen gaf! (meer

Hij zelf komt — telt — hertelt — en
Al momplend op en neér; (draaft
Doch, of hij tell', hertelle, en draav',
Die ééne blijft er meer!

«Een spie verbergt zich in den troep!»
«Een spie?... wie kon?... wie
(dorst?...»
Tien stemmen roepen 't-tien met een:
«Bij God! waar schuilt de borst?»

«Hier!» schatert Hertog Karel uit!
Hier! galmt de Janspoort weér!
Mét breekt het zwerk — 't is dag — zij
Held Karel is 't! hun Heer! (zien 't!

«Op, Burgers, zegel Burgers op!
Jaagt voort de vreemde pest!
Bourgonjen onder! Gelder leev'!
Held Karel won de vest!»

Zoo gilt nu 't krijgsvolk door de stad!
Zoo juicht men wijd en zijd.
't Raakt al in roer; Bourgonje zwicht,
En Arnhem is bevrijd.

De Min.

Gij moeders,
Gij hoeders
Der bloeiende jeugd,
Wat mort gij, wat noemt gij
De spijtigheid deugd!

Wat keert gij
En weert gij
De listige Min
Van rijpende boezems?
Hij raakt er toch in!

De kruiper,
De sluiper
Houdt ijverig wacht;
Hij ligt op zijn luimen,
Bij dage, bij nacht!

Geen vuren,
Geen muren,
Geen bergen van steen,
Weêrhouden den schalkert:
Hij slipt er doorheen.

Al sluiten
Hem buiten,
Met grendel en boom,
Benagelde poorten;
Al keert hem een stroom;

Twee achjes,
Twee lachjes,
Hij 's binnen, de Guit!
En duizend sermoenen....
Hij is er niet uit!

Het vroege kievitsei.

Piet Smul trad in de Schuit van Leyden op den Haag,
En toefde bij het roer, terwijl een Maartsche vlag
Verkeerde in zonneschijn: daar kwam een Knaap geloopten:
«Een Kievitsei! wie wil 't voor twee zesthalven koopen?»
«'t Is vroég» zei 'Smul «en 'k neemt — voor één zesthalf.» «Zeg twee,
Mijn Heer, en neem het Ei in 't Mándje meê!»
De koop lukt, en de Schuit wordt van den wal gestooten;
Met roept de Knaap: «Mijn Heer, haast was mij iets ontschoten:
Het vuur dient voor uw Ei niet al te hard gestookt;
Ons Grootje heeft het al voorleden jaar gekookt.»

Het kanon te Lima.

Men kwam in 't koffijhuis te praten,
Van zeker groot Kanon. Bereide Roel nam 't woord,
En sprak: «Ik zag weleer een Monster van dat soort!
Zwol met zijn Lange Griet moest daar de kroon aan laten!
Dit stuk (het hiette de Olifant)
Lag op den wal te Lima. 't Is verdwenen,
Sinds ik dien hoek doorkeek. De grond heeft in dat land
Nooit rust, en slokte 't op. Gij moest geen blaaspijp meenen,
Van zes Palm diameter! Zes
Goê Ellen was de ruimte! Verbeeldt u slechts, Mijnheeren:
Eens liet er de Pikeur mijn Normandischen Bles
In traverseeren!
«Sterk! — zeer sterk!» riep hier Fop «maar ik kan 't attesteeren:
Bles kwam vóórin. — en ik — was achterin juist druk
Aan 't meten van ons stuk!

Het trampen nadert — en bedreigt mijne eksterooen; —
 Gaan loopen is hier zaak — doch buiten mijn vermogen —
 Als langs een vreemden weg! Ik maak, met ras besluit,
 Den meetstok tot mijn pols, en wip het zundgat uit.

Het hondengevecht.

Bereide Roel zag op zijn togten
 Geweldig veel! Twee Bullebijters vochten
 Voor 't wijnhuis, in een kleine Poolsche stad,
 Terwijl hij juist aan 't venster zat:
 «Zulk vechten, Menschen! — — Zij verslonden
 Malkander letterlijk! Met iedren hap, ging oor
 Of poot er áf — en glad als vet er dóór!
 Ons scheiden kwam te laat! wij vonden
 Het restjen: — op mijn eer,
 De staarten, en niets meer.»

BORGER.

Aan den Rhijn.

Zoo rust dan eindelijk 't ruwe Noorden	Eer keert de Rijn weér tot zijn wellen,
Van hageljagt en stormgeloel,	Eer ik den slag vergeten zal,
En rolt de Rijn weér langs zijn boor-	Dien slag, die mij ten tweedenmale
Ontslagen van de winterboei. (den	De kroon deed vallen van het hoofd. —
Zijn waatren drenken de oude zoomen,	'k Heb steeds, mijn God! aan U geloofd,
En 't landvolk, spelende aan zijn'	En zal, zoo lang ik adem hale,
(vloed,	Mij sterken in uw vadertrouw,
Brengt Vader Rijn den lentegroet,	Die nimmer plaagt uit lust tot plagen:
Als Grootvorst van Europa's stroomen,	Maar toch, het valt mij zwaar, te dra-
Die, van der Alpen top gedaald,	(gen
De stranden kust of scheurt de dijken;	Dien zwaren last van dubblen rouw!
De wereld splitst in koninkrijken,	
En 't vorstlijk regtsgebied bepaalt.	

Ook ik heb onbewolkte dagen	Te Katwijk, waar de zoute golven,
Aan dezen oever doorgebracht,	o Rijn! u wachten in haar' schoot,
En warm heeft mij het hart gelagen,	Daar ligt in 't schrale zand bedolven
Bij 't levenslot mij toegedacht. (ning,	Mijn kostbaar offer aan den dood.
Een morgen gronds, een kleine wo-	'k Wil tranen met uw waatren men-
Verheerlijkt door de liefde en trouw,	Belast u met dien zilten vloed: (gen;
Was mij en mijner brave Vrouw	De droeve zanger heeft geen' moed,
De lusthof van den rijksten koning,	Die tranen op het graf te plengen
Als wij, in 't kunsteloos priëel,	Der Gade, nooit genoeg beschreid. —
Of onder 't ruim der starredaken,	Gij, onde Rijn! wees gij mijn bode,
Van God en 't eeuwig leven spraken,	En voer ter rustplaats mijner Dood
En dankten voor 't bescheiden deel.	De tolken mijner menschlijkheid.

En nu — ik kan mijn haren tellen,	Groet ook het kind, welks lijkje de
Maar wie telt mijner tranen tal?	(aarde
	Reeds had ontvangen in haar' schoot,
	Eer zij, die mij dat lijkje baarde,

Voor 't levenslicht hare oogen sloot
 Ik heb mijn dochtertje opgegraven,
 Toen 't pleit der moeder was beslist,
 En lei het in de groote kist (ven,
 En aan de borst, die 't wicht moest la-
 Dat nimmer laafnis moedig had:
 Ik dacht, één huis behoort aan beiden;
 Wat God vereent, zal ik niet scheiden;
 En sloot in de urn den dubblen schat.

Noem' hij deze aarde een hof van
 Wie altijd mogt op rozen gaan: (Eden,

Ik wensch geen' stap terug te treden
 Op de afgelegde levensbaan.
 Ik reken ieder' dag gewonuen,
 Met moeite en tranen doorgesloofd.
 God dank, mij draaiden boven 't hoofd
 Reeds meer dan vijf en dertig zon-
 (nen!
 De tijd rolt, als dees bergstroom, voort.
 Druk zacht mijn dooden, lijkge-
 (steente!

En dek ook eerlang mijn gebeente,
 Bij 't overschot, dat mij behoort.

DA COSTA.

De gaaf der poëzij.

Gevoel, Verbeelding, Heldenmoed,
 Tot ééne ondeelbre kracht verbonden,
 Te zaam gesmolten tot één gloed,
 En door den boezem uitgezonden
 Op vleugelen van melodij,
 Om al wat ademt, te betooveren,
 Om al wat hart heeft, te veroveren!—
 Zie daar de gaaf der poëzij!

Gevoel, dat plotseling ontwaakt
 Bij ieder indruk uit den hoogen,
 Zich uitbreidt, meédeelt, brandt en
 (blaakt
 Met telkens aangegroeid vermogen!
 En ieder zenuw trillen doet
 Door fijner dan lichthaaamlijk prikkelen,
 En hemelwellust weet te ontwikkelen
 Uit ieder druppel van ons bloed!

Verbeelding, grijpende om zich heen,
 Om voedsel voor dien vlam te vinden,
 En machtig, het Heelal tot één,
 Één enkel denkbeeld te verbinden!
 De buit, die zich haar kracht vergaart,
 Is, beide, Toekomst en Voorleden,
 Haar buit, natuurs verborgenheden,
 Haar buit, de hemelen en de aard!

Des dichters hand stort wel geen bloed,
 (Hij is geen gruwzaam tweedracht-
 stichter!)
 Maar echter is zijn wezen — moed!
 En zonder heldenmoed geen Dichter!

Moed, die, waar recht of waarheid
 (spreekt,
 Tyrannen vreest, noch schandscha-
 (votten,
 Noch voor het woedend zamenrotten
 Eens God vijandig' volks verbleekt!

Moed, die der snaren hymnen vergt,
 Bij 't lasteren der Ongodisten,
 En 't oproer met de hulde tergt,
 Die 't Gods gezalfden durft betwisten!
 Moed, zonder steun, dan in zijn God,
 En zonder wapen, dan die zangen,
 In Goddelijke drift ontvangen,
 Waarmee hij inrukt tegen 't lot!

Zie daar de gaaf der Poëzij!
 Wie roemt zich dat zij in hem leve?
 Die oefene zijne heerschappij,
 Dat Dwaas- en Boosheid voor hem
 Hem juicht de brave te gemoet! (bevel
 Gods wenk verzekert hem viktorie!
 Gods Almacht schiephem tot haarglo-
 Het leed der wereld is hem zoet! (rie!

Versmade hij de lauwerkranen,
 Hem door een aardsche hand gevlocht-
 Geen and're zege geef' hem glans, (ten!
 Dan die op d'afgrond is bevochten!
 Geen menschenblaam mag hij ont-
 Hij moet hun ongenade dragen! (zien!
 Niet streelen moet hij, niet behagen,
 Maar overwinnen! maar gebiën!

Hij dwing' met reuzenovermacht
Den geest der eeuw te rug te treden !
Hij leere ons zinnelijk geslacht
Den weg tot hooger zaligheden !
Aan 't hoofd der menschheid streve hij,
Om alle zelfheid te verdolgen,
En Englen wellust in te zwelgen,
Van wereldsche verleiding vrij !

Zie daar de gaaf der Poëzij !
Het ideaal van dichtvermogen,
Verwant aan heilige profecij,
Als zij, gezante van den hoogen !
Wat is, bij dit, het maatgeluid

Van ongewijde cithertonen,
Die de aarde toejuicht, waar we op
(wonen,
Geen ziel, die uit den hemel spruit ?

Wat, dan het nederige riet
Bij den standvasten Vorst der boomen?
Wat, dan een namelooze vliet
Bij Donau-, Rhijn-, en Wolgastroo-
(men ?

Wat, dan, bij zomermiddagglod,
Het wufte hupp'len der kapellen
Bij 't aarde- en luchtverbazend snellen
Des Aadlaars, die de zon ontmoet ?

Het lied van den grijzenden bard.

Kan het zijn, dat de lier, die sints lang niet meer ruischte,
Die sints lang tot geen harten in dichtmuzijk sprak,
Weêr op eens van verrukking en hemellust bruischte,
En in stroomende galmen het stilzwijgen brak ?

Kan het zijn, dat een ader, verstikt en vergeten,
Schoon eens mede van jeugdige zangtonen vol,
Thands op nieuw, door een stout maar gelukkig vernieten,
In den zandgrond geraakt, weder uitschoot, en zwol ?

't Mochte zijn, dat een Winter voorbij waar gevaren,
En haar ijs bij de stralen der Lentezon smolt: —
Of — een reeks van onvruchtbaar vervlotene jaren
Door één oogst voor het minst al die dorheid vergold !

Neen! de mensch mag zijn lente geen tweedemaal smaken!
Op *zijs* winter volgt nooit weêr herleving en groei; —
Dan alleen als dit stof eens zijn dooden zal slaken
Voor een eeuwige Zon, voor een eindloozen bloei !

Evenwel heeft wellicht onze Dichtkunst haar tijden. —
O! de harp van mijn stam heeft de wissling gekend
Van gejuich en geklag, van verheffing en lijden,
Van bevrijding en lange — verdorrende ellend.

Heeft ze in glansrijker eeuw niet die hymnen doen rijzen,
Waar de Dochter van Sion bij opsprong in lof?
Waar nog heden de Volken *haar* Koning in prijzen,
Schoon Jerusalems kroon ligt gedoken in 't stof!

En Jerusalem viel! en, Euphraat! aan uw boorden
Hing het speeltuig ontsnaard in de wilgen verward! —
Werd van daar ook niet nog in vermogende akkoorden
Prophecij en vertroosting gebracht tot het hart ?

En nog later zong Juda, daar 't, Balling, zijn staf voert,
 Of het waar' met een zweem van den vroegeren zwier,
 Waar de Taag lang Lisbóa zijn goudkorrels afvoert,
 Waar zich Gordua baadt in den Guadalquivir!

Ja, ook daar nog deed Isrel zijn liederen stijgen,
 Op zich huwende Westersche en Oostersche wijs: —
 De Inquisitie daagt op, en de harptonen zwijgen,
 Aan verstrooiende stormen geworpen ten prijs!

Zoete boorden des Amstels! Gij deelt ze herleven.
 Op den toon van uw VONDEL, uws BILDERDIJKS stem,
 Ving de snaar weder aan van vervoering te beven,
 En des Jongelings greep had een oogenblik klem.

O! hij zong — uit de zucht, die nog leeft in zijn aadren,
 Schoon met mindere snelheid van dichterklijk bloed, —
 Dan eens dichtkunst en Liefde, of het lot zijner Vaadren,
 Of het land, aan die Vaadren zoo gul en zoo goed.

Of, den strijd tegen Afgóon, uit d'Eeuwtrots gesproten,
 Of, den lofzang den God aller heemlen ter eer, —
 En (de hand van dien God had mijn zielsoog ontsloten!)
 Den EMMANUËL, eindlijk, mijn Heiland en Heer!

Zweeg die lier voor altoos? — En indien zij herleefde,
 Door de deining der Eeuw uit haar sluimring geschokt,
 Of om dat weér een Adem de snaar overzweefde,
 Die de zilveren tonen ten wederklank lokt?

Wat dan nog zou zij zingen? Wat voorwerp zich kiezen
 Uit Verbeelding- en- Waarheids onmetelijk veld?
 Daar zich aandacht en geest in den maalstroom verliezen
 Van wat telkens de dag aan zijn opvolger meldt? —

Ziet! het vierde eener eeuw heeft zijn stonden doervlogen,
 Sints ik aanving mijn hand aan de cither te slaan! —
 Weggevlotene jaren! herrijst voor mijne oogen!
 o! Geeft Gij mij de stof voor mijn maatgezang aan!

Ja, een stof voor mijn verzen, een grond voor mijn voeten,
 Van waar verder mijn oog in het rónnd moge gaan,
 Om aan d'eindpaal der tijden een Toekomst te ontmoeten,
 Die alleen van die tijden den loop leert verstaan!

Voorsang uit Vijf en twintig Jaren.

J. VAN LENNEP.

Tooverzang van Tjetscke.

Dan hoe! wiens komst werd nog vereischt?
 Wie is daar spoerslags aangereisd,
 In 't hagelwit kuras?

Nog is zijn hairlok gaaf en blond ;
 En om den roozenrooden mond
 Vertoont zich 't eerste vlas :
 Maar blaauwende oogen vol van gloed ,
 Verkonden d'adeldom en moed
 Van 't echte heldenras.

Hij is 't, de minlijke Adegild ,
 De bloem van Radbouts zoonen ,
 Die, naast den nooit verwonnen Wilt ,
 Voor 't eerst zijn deugd zal toonen ,
 Voor 't eerst zijns vaders zij verlaat ,
 Voor 't eerst een krijgstoet deelen gaat.

Dan, eer hij 't schip is ingetreden ,
 Daar roept een schelle stem : «houd stand !»
 Daar toont zich , met verhaaste schreden ,
 Een Friesche vrouw op 't oeverzand.
 Eerbiedig wijkt , terwijl zij nadert ,
 De ruwe schaar , hier saamvergaderd ,
 Uiteen , laat haar den doortocht vrij ,
 En staart haar na , als opgetogen ,
 Met vrees en diep ontzag in de oogen :
 Zij stapte vooruit naar 's Prinsen zij ,
 En even of zij niet bemerkte
 Den indruk dien haar komst bewerkte ,
 En dien zij , als door toeverkracht ,
 Sints tijden had te weeggebracht.

Nog rijzig is ze ondanks haar jaren ,
 En ongebogen van gestalt ;
 Een doek omsluit haar grijze haren ,
 Wiens tip haar op den schouder valt ;
 Een wollen mantel , dicht geweven ,
 Wiens witte zoomen zijn beschreven
 Met Runisch letterschrift ,
 Hangt los en fladd'rend om haar leën ;
 Om 't borstkleed sluit een gordel heen ,
 Waarin een rijmspreuk , haar alleen
 Beteekend , is gegrift.
 Zij treedt vooruit , vooruit met haast ;
 Dan , ijlings staat zij stil ;
 En alles zwijgt en wacht verbaasd ,
 Wat zij gebieden wil.
 Zij meet , bij Adegild geplaatst ,
 't Reisvaardig schip met starende oogen ;
 Doch woord noch zucht is haar ontvlogen :
 Tot Adegild het eindlijk waagt
 Het somber zwijgen af te breken ,
 En in deez' taal haar aan te spreken :

«Wat oorzaak, goede moeder! jaagt
 U herwaarts heen van Wirons velden?
 Want gij verlaat die al te zelden!
 Komt ge onzen uittocht hier bezien,
 En mij uw afscheidsgroete biën? —
 Of hebt ge mij een gunst te vragen?
 Wat kan u, Tjetscke moër! behagen?» —

— » Wat gunst! wat afscheidsgroeten! hoe? »
 Roept zij hem ongeduldig toe;
 En wenkt gebiedend, hem te zwijgen: —
 «Gij moet van Tjetscke een gunst verkrijgen.
 Of, is uw schip, naar d'ouden trant,
 Reeds met den toverzang geheiligd,
 En tegen zee en wind beveiligd?
 Ik weet, gevloekte Wollebrand,
 Die hater van Oud Frieslands goden,
 Heeft ons dit wijs gebruik verboden;
 Maar heerlijk is de kans gekeerd,
 En Wodan wordt op nieuw vereerd!
 En zoude ik dan, langs verre baren,
 U ongezegend heen doen varen,
 U, Adegild! wien ik als kind,
 Ja, eind'loos meer nog, heb bemind?
 U, van mijn hand gevoedsterd,
 En op deez' schoot gekoesterd,
 Toen vroomme Jenne, Radbouts gâ,
 Was in mijne armen overleden? —
 U, arme wees! u liet zij na,
 En heeft voor u mijn zorg gebeden.
 Ik heb die plichten trouw volbracht,
 En zal die ook voldoen op heden.
 Elk zwijge! en geve eerbiedig acht!» —

Zij spreekt, en laat aan beide zijden
 Haar witten mantel nederghijden,
 En staat in 't linnen onderkleed,
 Ter toverplechtigheid gereed.
 Een poos blijft ze onbeweeglijk staren
 Met vlamvend oog op Grimwalds schip;
 Toen rukt zij, van de grijze haren
 Den bonten hoofddoek bij den tip,
 Dien ze om de dorre vingeren
 Behendig weet te slingeren.
 Haar lokken zweeven op den wind',
 Terwijl ze aldus haar zang begint:

Adelaar van 't strenge Noorden!
 Gij, wiens klaauw den bliksem voert!
 Die der zeeën schuim beroert

En doet spatten uit hun boorden!
 Die, op vader Thors bestel,
 Loeit en brult door zwarte wolken!
 Klinka uw stem zoo luid en schel
 Als de zegekrete van volken;
 Klaat're uw wieggeklep zoo fel
 Als 't gegons van duizend kolken;
 Gij verstaat mijn rijmzang wel.

Aad'laar hoor! de bloem der kielen
 Zeilt van hier met Frieslands hoop:
 Wees haar gunstig in haar loop,
 Haar, en zooveel heldenzielen:
 En, opdat uw macht die spaar,
 Wil mijn gift en offer merken;
 Zie! deez' lok verzilverd hair
 Schenk, vereer ik u, den sterken.
 Hoed deez' kiel dan voor gevaar!
 Plooi te saam uw breede vlerken!
 Wees ons gunstig Adelaar!

En gij, die thands
 Beroofd van glans
 U toont aan 's hemels trans!
 Die slechts bij nacht
 Uw zil'ven pracht
 Ten toon wilt spreiden,
 En 't starrenheir ten rei geleiden!
 o Maan!
 Hoor aan!

Beheerscheres van zee en vloed!
 Gij, die de onmeëtbre waterplassen
 Doet dalen beurtelings en wassen!
 o Maan! behoed
 Voor onvermijdbre zeegevaaren
 Dit schip langs de u gewijde baren!
 Zoo de Adelaar het offer nam,
 Dat nu zijn gramschap legt aan banden,
 'k Heb ook voor u een gift in handen;
 Want zie! ik doe deez' geele zwam
 U ter vereering branden.

Allen damp, o Maan!
 Trekt uw schijnsel aan:
 Wil dan dezen niet versmaân,
 Dien u Tjetscke heeft geboden:
 Tjetscke heeft uw hulp van nooden.

En u! des vijands schrik!
 Voor wiens gehuil beducht,
 Het machtigt leger vlucht!

O Wolf van Wodan! sta, sta in het oogenblik
 Van strijden, rooven, kampen,
 Den Frieschen dapp'ren bij.
 Bescherm hen steeds voor rampen.
 Blaf, strijdend aan hun zij,
 Hun vijand tegen:
 Schenk hun den zegen:
 Doch zie, bloedgierge Wolf! wat offer ik u wij:
 Uw lust is enkel bloed:
 Welaan: die zij geboet.
 Dit heilig tovermes,
 Door Tjetscke zelf geslepen
 Op d'offersteen van Hercules,
 Is, u ter eer, door mij gegrepen!
 Daar druipt reeds van mijn arm het bloed,
 Dat u ten offer vloeien moet.
 Aanvaard het dankbaar, Wolf der wolven!
 En dat uw bijstand, langs de golven,
 Der Friezen, volk behoed'!

Aanvaard zijn de giften: het lied heeft gedaan.
 Gedenkt uw verplijcting, Wolf, Aad'laar en Maan!

Zoo sprak de ontzachte Wichlars,
 Verborg toen zwam en offermes,
 Sloeg weêr den mantel om de leden,
 En haastte zich, met vaste schreden,
 En zonder omzien, weg te treden.

Lang zag de saamgeschoolde drom;
 Met stille ontzetting naar haar om.
 De ziel van allen die haar hoorden
 Bleef met ontzag en vrees vervuld,
 Tot eind'lijk Grimwald, met deez' woorden,
 Het zwijgen brak, vol ongeduld:
 «Komt mannen, op! wat zoudt gij dralen?
 Wind, zee en kans dient ons gewis,
 Nu 't vaartuig ingezegend is:
 Ons heerlijk opzet zal niet falen!
 't Is tijd! de kabels losgeveên!
 En spoeden wij ons zeewaarts heen!»
 Hij sprak: — het afscheid is genomen:
 't Juicht alles op de reë;
 En langs de kust en van de stroomen
 Weërgalmt het luid heezen!

Uit den *Adegild*.

BEETS.

Machteld bij Guy.

Met huivring trad zy in die zaal.
 Het was er donker. Niet een straal
 Van licht, die door 't behangsel drong,
 Dat voor de naauwe vensters hong;
 En Machteld zag, in dit gebied
 Van duisterheid, haar gade niet.
 Onzeker tastte zy in 't rond,
 Tot dat haar hand een zetel vond;
 Zy sloot het oog, en siddrend zat.
 De jonge Burchtvrouw neêr 'en bad.
 De Vlaming, (zoo hy waarlijk daar
 Aanwezig was!) sprak niet tot haar;
 Zy werd geen ademtucht gewaar;
 Ook zy dorst naauwlijks aadmen, dorst
 Niet zuchten, schoon haar enge borst
 Door siddring werd benaanwd en vrees, —
 O! In die stilte was iets wreeds!
 Maar eindlijk noemde een kranke stem
 Haar naam — ja! zy herkende hem!
 Wel was de droevigheid des toons.
 Waarop hy sprak iets ongewoons,
 Maar toch, de naam werd teder, zacht
 En zonder stroefheid uitgebracht.
 't Was Guy! — haar Guy! Heur vrees verdween:
 Hy moest by 't venster staan, naar 't scheen,
 En ijlings vloog zy derwaarts heen. —
 Zy vond hem — leenende aan den wand,
 Het hoofd verborgen in de hand; —
 Zy sloeg haar armen om zijn leest,
 En hield hem aan haar hart gedrukt,
 En was zoo zalig, zoo verrukt,
 Als waar heur gade dood geweest,
 En nu, na hopelooze smart,
 Teruggegeven aan heur hart.
 En ook die Gade-zelf — hy scheen
 Veeleer een lijk, een beeld van steen,
 Door zucht noch kus verwarmd;
 Zoo onbeweeglijk stond hy daar,
 Als werd hy kus noch Gâ gewaar,
 En in zijn slaap omarmd.
 Maar toen de lieve, teedre vrouw
 Zijn aangezicht ontdekken wou,
 Was 't of hem, plotseling ontwaakt,
 Een gifte slang had aangeraakt,
 En hy verschrikte; snel en stug
 Stiet hy haar tederheid terug;

Hy wendde 't hoofd; voorkwam den kus,
 Die op zijn lippen dalen moest,
 En sprak op harden toon en woest:
 «Neen, Machteld! niet aldus.»

Een pauze volgde. Machteld schreide.
 Haar raadselachtige Echtgenoot
 Trad naar de deur der zaal en sloot.
 Die op haar grendel; hy verbeidde
 Een oogenblik op afstand; kwam
 Tot haar terug met groote schreden,
 En plaatste zich by 't venster; nam
 't Gordijn en rukte 't naar beneden.

Nu stroomde 't licht der volle maan
 De duisternis dier zale binnen,
 En Machteld zag hare egade aan:
 Hoe schokte de aanblik haar de zinnen!
 Dat trillend, scheemrend, ziekelijk licht
 Viel helder op zijn aangezicht,
 En spreidde om 't hoofd een bleeke glans,
 Gelijk eens Heiligen stralenkrans.
 Niet heilig scheen dit aangezicht
 En aaklig blonk het dus verlicht.
 Hy was vermagerd sints den dag,
 Dat hem voor 't laatst zijn gade zag:
 De bleeke wang was weggeslonken,
 Het helder oog scheen ingezonken,
 En wild en schriklijk zag hy rond;
 Ja, daar was wanhoop in zijn blik,
 Op 't fronsend voorhoofd angst en schrik,
 En hardheid om zijn mond.

Wild vielen baard en lokken neêr;
 Hun koolzwart, glinstrende in dat licht,
 Gaf aan dat uitgevast gezicht

Verschrikkingen te meer. —

Dus zag hem Machteld voor zich staan,
 En dus verlichtte hem de maan. —

Zy, bleef in 't donker; want de straal,
 Die schuins naar binnendrong,
 Verlichtte alleen maar heur gemaal,
 En stuitte waar, aan 't eind der zaal,
 Een beeltnis aan de wanden hong.
 Het was zijn vaders beeltnis: hy
 Was jong nog op die schildery;
 Bloothoofds, in 't harnas stond hy daar,
 Een rustig man van dertig jaar;
 En vriendlijk werd zijn kalm gezicht
 Beschenen door dien straal van licht.

O, Hoe gants anders dit gelaat
 Dan dat van die aan 't venster staat!
 Zijn oog was klaar, zijn schedel blond,
 Een stille lach speelde om zijn mond,
 Daar was een blijde rustigheid
 Op al zijn trekken uitgespreid....
 Zie! schriklijk was dat onderscheid
 Van zoon en vader!

't Scheen ook dat
 Dit denkbeeld Guy getroffen had;
 Want vaak hield hy den blik gericht
 Naar dat bedaarder aangezicht;
 Hoe wild het door de kamer vloog,
 Die beeltnis trok gestaag zijn oog.
 Maar ijlings zag hy Machteld aan,
 En zóó, dat hy den schedel boog,
 Als om haar vorschend gâ te slaan.
 O! Daar was angst, ontzetting, schrik,
 Verwijt en vonnis in dien blik,
 Hy was voor haar niet uit te staan!
 't Was of dat vreeslijk oogelicht
 Verteerend brandde op haar gezicht.
 Hy had geen deernis: streng en straf
 Hield hy 't gelaat tot haar gericht;
 Maar eensklaps grijpt hy 't siddrend wicht
 By d'arm, en stoot haar van zich af.

Een denkbeeld ging haar door de ziel!
 Het was een vrouwlijk denkbeeld, dat
 Tot nog haar niet getroffen had,
 Maar nu, een lichtstraal, op haar viel.
 Zy sloeg een smeekend oog op hem,

Die dus haar van zich stiet,
 En sprak met diepbewogen stem:
 «Ik heb mijn vroegre schoonheid niet!»
 «Uw schoonheid» - riep hy - «vraagde ik ooit
 Hoe u de hemel had getooid?

Uw jeugd heeft nooit my aangetrokken!
 Voorwaar, geen vlechtinge der lokken,
 Geen blinkend kleed, geen gouden pracht,
 Behaagden me ooit in uw geslacht!
 't Verborgten hart, de stille geest,
 Bekoorden my in Machteld meest.
 Zy waren 't, die mijn ziel — verleidden,....
 En nu — indien gy weten moet —
 Wat hier mijn hart verkrimpen doet....
 Rampzalige! het geldt ons beiden!» —

Hy trok haar tot zich, blikte in 't rond,
 En neep haar arm met kracht,

Bracht aan heur oor zijn bleeken mond,
 En zei toen fluisterende en zacht:
 «'k Geloof — dat wy... verdoemd zijn!»

Wat?

Zei vrome Guy de Vlaming dat?
 Verdoemd? Verdoemd! Tot Machteld? Neen!
 Dat zeggen was niet wat het scheen.
 En toch, haar Egâ sprak het uit,
 Dat hartdoorsnijdend wangeluid.
 Dat woord, zijn blik, zijn woest gezicht —
 O! Alles werd haar schriklijk licht!
 Op eens bevroedde zy de kwaal
 Van dien rampzaligen gemaal;
 En Machteld hief zich op met kracht,
 En zag haar gâ met moed en strak
 In 't rustloos warend oog, en sprak:
 «Wat heeft u in dien staat gebragt?
 » Gij ijlt — gy zijt onzinnig.»

«Neen;» —

Was 't fluistrend antwoord — «nu nog niet!
 De Booze heeft een kort gebied,
 Hy laat by wijlen my alleen.
 Straks zal hy keeren. O! ik ken
 Hem reeds en weet zijn tijd; —
 Ik weet in welk gevaar ge zijt
 Zoo ras ik weêr.... bezeten ben!
 Maar nu — maar nu — Wees niet vervaard,
 Ik ben.... bedoord. —

Hy poosde. «Daar zijn oogenblikken,» —
 Dus ging hy voort op kalmer toon, —
 «Die ik niet afwacht zonder schrikken....
 En toch, ik ben zè reeds gewoon!
 En nu — o! denk niet dat ik ijle —
 Gy ziet my in de goede wijle, —
 't Is vreeslijk, Machteld! maar 't is WAAR.
 Ik wilde 't u verzwijgen, maar
 Ik kòn het niet. Het is gesproken;
 't Woord is zijn kerker uitgebroken!....
 En, beter is het dat gy 't weet
 Voor gy Gods vonnis tegentreedt!
 Wy zijn —»

Hy zweeg. Niet andermaal
 Kon hy die schrikbre klanken uiten,
 De vreeslijkste in der menschen taal,
 Sints 't Eden achter hen moest sluiten,
 Waarin dat heilvernielend woord

Reeds door de Slang was aangehoord.
 En zeker 't sloot ons allen buiten,
 Indien niet Godes heilgenâ
 Gebleken was op Golgotha.....

Uit den *Guy de Flaming*.

VAN DER HOOP.

De Brug van Praga.

Wat dof geruisch aan d'oeverzoom?
 Een kleine boot doorklieft den stroom.
 Geen Poolische wimpel siert den stag;
 Een tong van vuur waait als een vlag
 Van 't langzaam naadrend vaartuig uit.
 Dáár klinkt op eens met hol geluid
 Het woord *verraad* bij Pragaas brug;
 Dáár klatert langs der baren rug
 Der schutgevaarten koopren mond,
 En boort het vaartuig in den grond,
 En rukt de roode vuurvlag af.
 De vloed ontsluit zijn golvend graf,
 En bergt de manschap van de boot,
 Voor altijd in zijn koelen schoot.
 Nu dreunt het grof geschut niet meer;
 't Keert alles tot de stille weêr:
 Maar in het vrolijk morgenuur,
 Vond men niet ver van Pragaas muur,
 Een meisje, als een beeld zoo schoon,
 En aan heur zijde een fieren zoon
 Uit Moskaus dappre heldenschaar;
 Gelijk een bloeiend rozenpaar,
 Door 't buldrend onweêr afgeplukt,
 Had ook de dood hun 't licht ontrukkt,
 En door hun sterven toegelegd,
 Wat hun door 't leven werd ontzegd,
 En 't hoogste heil der min bereid:
 Vereeniging voor de eeuwigheid.

Aan de boorden van den Weixel in het statig Sparrenwoud,
 Had Pauleska, Fedors dochter de eerste morgenzon aanschouwd;
 Als het lam in Cracaus dreven was zij rein en schuldeloos;
 En heur frissche wangen gloeiden als de versch ontloken roos.

Schittrend als de Vorst des winters, die op 't veld zijn zilver strooit,
 Was heur zacht gewelfde boezem met verrukkend blank getooid;
 Heerlijk blonk bij dat albaster 'tzwarte van den wenkbraauwboog,
 En de diamanten straalgloed van het liefdekweekend oog.

Op de stem van Warschau's adel toog heur vader strijdwaarts heen,
 En het schoone Poolsche meisje bleef aan d'oudren haard alleen,
 Ach, geen teedre moeder deelde met Pauleska de afscheidsmart;
 Lang reeds werd die schat des levens wreed ontrukkt aan 't kinderhart!

Polen zonk bij Ostrolenka: Fedor viel voor 's Russiesch staal;
 En Pauleska treurde jammrend bij de vroegste morgenstraal;
 Maar ook de avond vond haar weenend aan den oever neêrgestrekt;
 't Aanzicht als de zomerlelie met een tranendaauw bedekt.

Iwan, die als ruiter kampte voor Oud Ruslands recht en roem;
 Zag haar aan den oever pralen als een oogbekoore bloem,
 En met al het vuur des krijgers, die naar naam, noch afkomst vraagt,
 Voelt hij 't Russiesch hart ontgloeien voor de schoone Poolsche maagd.

Spoedig vlecht de teerste liefde voor hun hart een rozenband,
 En verdrijft uit beider boezem 't beeld van krijg en vaderland;
 Als de zon praalt aan den hemel kampt de knaap met Ruslands heir;
 Maar in d'avond zinkt hij kozend in Pauleska's armen neêr.

De avond viel: « waarom mijn Iwan? » vangt Pauleska vleierend aan;
 « Waarom voel ik aan mijn boezem, dierbre, uw hart zoo stormig slaan? »
 » Waarom is uw minlijk voorhoofd in een duistere wolk gehuld? »
 » Zeg mij, teerbeminde ruiter, welk een smart uw ziel vervult? »

« 't Is geen smart, die mij doet treuren, » antwoordt Iwan,forsch van toon.
 » 't Is de geestdrift bij het staren op een onverwelkbre kroon.
 » 't Is de zucht naar zegepralen, die mij woelt door 't jonglings bloed,
 » En 't genot mij doet vergeten van uw kusch, zoo tooverzoet.

Bevend vraagt hem weêr Pauleska, door zijn forsche stem vervaard:
 « Waarom blinkt die scherpe ponjert naast uw vonklend ruiterswaard? »
 » Waarom hingt gij in uw gordel karabijn en Spaansch pistool? »
 » Ducht gij, dat een woeste vijand zich in 't oeverlisch verschool? »

« Iwan vreest geen woesten vijand: op der bergen steilen top,
 » In de nacht der sparendreven, zoekt zijn zwaard de Polen op;
 » Moedig kampt hij voor zijn Keizer, schoon hem 't doodsgevaar omzweeft, »
 Is het antwoord van den ruiter, en het teeder meisje beeft.

« Geef aan mij uw twee pistolen, » vleit Pauleska en kuscht hem teer
 » Laat mij in hun glans mij spieglen, en ik geef u beiden weêr. »
 Lachend schenkt de fiere jongling haar het blank pistolenpaar.
 « Meisjen, zulk een oorlogswapen is uw teedre hand te zwaar. »

« Iwan! zie, » spreekt weêr Pauleska, « ver van ons aan 't groene strand,
 » Steekt een vaartuig, vol van krijgers, dobbrend af naar d'overkant.
 » Flonkrend licht een roode fakkel 't hulkjen op der golven baan.
 » Zie, zij roeien niet naar Warschau; maar op Praga's schipbrug aan! »

« 't Zijn mijn makkers, » roept de jongling, « geef mij mijn pistolen weêr.
 » Laat één kusch mij nog verkwikken, en dan voort naar 't veld der eer
 » Vrolijk meisjes! kom die tranen uit uw weenend oog gewischt;
 » Juich met mij en Ruslands scharen, heden wordt het pleit beslist. »

«Welk een pleit?» dus vraagt Pauleska en de bleeke kleur van 't graf,
Daalt gelijk een winternevel op heur rozenkaken af.

«Welk een pleit, mijn dierbare Iwan?—Hebt ge in 't zwijgend uur der nacht,
» In het feestij van 't beminnen ooit aan 't krijgsgewoel gedacht?»

«Welk een pleit?» dus zucht de jongling met bedwongen oorlogsvier.

«Welk een pleit? Geef mij mijn wapens! duif, wat vraagt gij aan den gier?

» Toef tot Pragaas brug in vlammen 't antwoord u verkonden zal!

» Welk een pleit? — Verneem het meisjes! Ruslands zege en Polens val.»

«Dan zij God mijn ziel genadig in den grooten Oordeelsdag,»

Gilt Pauleska en aan den oever knalt tot tweewerf toe een slag.

«Goed getroffen» ruischt het klagend; «dierbre held vergeef mijn daad.»

Maar de schildwacht riep in 't leger: Polen! redt de brug! **VERRAAD!**

Uit *Warschau*.

TER HAAR.

Bij de baar.

Broeders! treedt de lijkbaar nader! Brengt, met een ontroerd gemoed,
Hém, dien wij ter rustplaats dragen, 't laatst vaarwel tot afscheidsgroet!
Die verlost werd van de kwelling, die een ijde wereld baart,
Maar zijn vrienden en zijn magen weenend achterliet op de aard'.
Ach! van allen, die wij minnen, rukt de dood ons eerlang af:
Bidden wij, dat God dien doode vreedzaam sluimren doe in 't graf!

Welk een scheiding, o mijn broedren! — Wat gejammer, welk een schrik,
Als de stervensure dáár is! — Welk een donker oogenblik! —

Ziet hem, wien de zerk zal dekken, die, nog gistren ons gelijk,

Thans gehuisd in de enge woning, afdaalt in het duister Rijk!

Ach! van vrienden en van magen rukt de dood ons eerlang af:

Bidden wij, dat God dien doode vreedzaam sluimren doe in 't graf!

Wat is dan ons aller leven, dan een veldbloem, broos en teér,

Ochtenddauw en morgennevel, die ras optrekt, en niets meer!

Leest het in dien open' grafkuil. Wat is jeugd of levenskracht,

't Waas der schoonheid, of de lichtstraal, die uit minnende oogen lacht,

Daar de dood het al verdwijnen en, als 't gras, verdorren doet? —

Weent, mijn broedren! Stort vrij tranen! Valt daarmee den Heer te voet!

Nadert, sterflijke Adamszonen! Ziet hier en herkent uw beeld

In dit lijk, 't verderf ter prooije, 't aas, waar ras 't gewormte in speelt!

't Ligt, niet meer voor 't oog begeerlijk, op zijn slaapstede uitgestrekt;

't Wordt, van duisternis omwikkeld, door den zandhoop toegedekt. —

Broeders! daar wij van hem scheiden, bidden wij dien doode toe,

Dat de Heer tot d'eeuwgen morgen zacht zijne asche sluimren doe!

Als de ontbonden geest door d'Engel des gerichts wordt weggevoerd,

Dan vergeet hij zelfs de dierbren, wie zijn scheiding diep ontroert;

Dan vergeet al, wat hem boeide, zorg en vreugde en leed der aard',

Daar hij slechts, met huivrend wachten, op 't ontzaglijk oordeel staart. —

Broeders! vræst dien heiligen Regter! — Smeeken we in 't vereenigd lied,

Dat hij kwijtschelde aan den zondaar, wat in 't ligchaam zij geschied!

Ziet in gindsche handvol aarde, broeders! 't eind' van uw bestaan,
 't Stof, waaruit Gods hand u vormde; 't oord, waar we alle henengaan!
 Wie is arm, wie rijk te noemen? — Wie blijft magtig? — Wie heet vrij?
 Gij zijt stof, stof zult gij worden, stervling! wat uw naam ook zij!
 Ook de pas ontloken rozen strijkt de dood van 't frisch gelaat;
 't Eerst verwijst hij tot verwelken, wat hier 't schoonst te bloeijen staat.

Al de radren van het uurwerk, straks bewogen, staan nu stil;
 Al de leden hangen roerloos, doof, gevoelloos voor den wil;
 't Starrend oog is weggezonden; 't oor rust nu van 't hooren uit:
 De armen rusten als de voeten, wie een ijzren boei omsluit;
 Eeuwge stilte omzweeft de lippen als het eeuwig zwijgend graf:
 Zoo is alles, alles ijdel! — Stervling! leg uw trotschheid af!

Zalig, wie op U vertrouwen, Vaders eengeboren Zoon!
 Zon, die over 't graf blijft blinken! hoor ons smeeken voor uw' troon!
 Voer de ziel van dien ontslaapnen over naar de blijde kust,
 Waar al uw verlostn wonen, in het Land der zaalge rust!
 Doe hem 's Hemels schatten erven, d'uitverkoornen toegeleid! —
 Blink' zijn naam in 't boek des levens, in het Rijk der heerlijkheid!

Naar het *Grieksch*.

BEELOO.

Het Haagsche Bosch.

Schoon zijt ge, o Hollands Zetelstad, Verruklijk om te aanschouwen! Doorslinderd van uw Lindenpad, Omzoomd met praalgebouwen. In 't midden prijkt uw Ridderzaal, Als 't beeld der voorgeslachten, Ommanteld met een weidschen praal Van pleinen, straten, grachten: De plooijen in den rijken dos, Zijn schoudren omgeslagen; En 't breed bōrduursel is uw bosch, Met bloeiend veld en hagen. Maar, wie de kunst, de schoonheid In uwē kreits vergaderd; (roem', Ik't woud, met bladerkroon en bloem, En beek en sprank dooraderd. En als ik van der duinen kruin, Links, d'oceaan zie golven, En rechts, uw bouwpraal en arduin In 't wieglend loof bedolven: Dan zie ik 't oude Holland weêr! Van Texels barre stranden, Tot waar de Maas zich stort in 't meir: Eén woud en oeverzanden.	Hier, strekken zich moerassen uit, Met ruigte digt bewassen, Waar roerdomps, hong'rend naar den Het wrokkend aas verrassen. (buit, 'Ginds, waar de grond zich westwaarts Omringd van heuvelklingen, (strekt, Met loofgewelven overdekt, Waardoor geen zon kan dringen; Zwerft tal van woudgedierte rond: De vlugge hinde en bever, Verschrikt op 't blaffen van een hond; En 't grondomwroetend ever. Maar, tusschen Hertog Govaerts stad, En 't oude graaflijk Leiden, (Waardoor de Rijn haar golvend nat Naar Katwijk heen doet glijden.) Daar is in 't woud een lieflijk oord, Door geen penseel te malen! Daar heerscht een stilte, slechts ge- Door 't lied der boschkoralen. (stoord Hier, rijzen beuken, slank en trotsch, Als pijlers naar den hoogen, En vormen lanen in het bosch, Gewelfd als tempelbogen.
--	--

Ginds, schemert door het kreupelhout
 Een plek, waar 't heilig donker
 Des wouds versmelt in vloeiend goud,
 Door 't prachtig lichtgeflonker.
 De grond, in 't bloemenkleed getooid,
 Als om er feest te houden,
 Is rijk met paarlen overstrooid,
 En blinkende esmerauden.

Hier ruischt een beekjen, aan welks
 Jasmijn en rozen bloeijen, (boord
 Waarin het koeltjen zuchtend smooit,
 Bij 't heete middaggloeijen.
 Hier blinkt als diamant de vloed,
 En prijken schooner kleuren;
 Hier kweelt de vogel meerder zoet,
 Omwalmd van balsemgeuren.....

Uit 's Gravenhage.

De vrouw.

Lieflijk is het lentekoeltje, na den barren winternacht;
 Lieflijk na het zonneblaken, 't fonklen van der sterren pracht;
 Lieflijk ruischt het zacht gemurmelt van Meanders zilvren vloed,
 Hem, wien op de Egeesche baren, 't noodweer heeft om 't hoofd gewoed;
 Lieflijk geurt de zilvren bloesem in het frisch oranjewoud;
 En het sap der gouden vruchten, liever is 't den dorst dan goud;
 Maar wat ooit de ziel mogt streelen, wat genot elk zintuig biedt,
 't Haalt toch bij de kroon der schepping, bij 't geschenk der Vrouwen niet! —
 Zeg niet: Zij is schoon, aanvallig. 't Schoon, als bloeiend gras, verdort!
 't Is haar teérheid, 't is haar zachtheid waardoor de aarde een Eden wordt;
 Die de schaduwzij van 't leven kleuren door haar zachter licht
 En door lijden haar verheffen, waar soms mannentrotschheid zwicht.
 Minnen, dulden, heil verspreiden, — dat is de Adeldom der Vrouw.
 Hij verneert haar, die om glorie, mannenmoed haar roemen zou!
 'k Sidder als haar poezle handen klemmen Vorstenstaf of zwaard:
 Meestal schuilt in die Cathrina's iets van Messalina's aard! —
 En, als ze aan haar ega's zijde soms een Koningszetel deelt;
 Zou ze ook daar niet zedig schittren als der maanschijf evenbeeld,
 Die haar stralen wil verbergen, gloeit de zon ten middagtrans,
 En eerst dan haar licht laat schijnen (maar met hem ontleenden glans)
 Als de ontboeide stormen gieren in den nacht van tegenspoed,
 Stralende armen en bedrukten hoop en balsem in 't gemoed? —

Uit 's Gravenhage.

De Waterkoning.

Hoe schittert Assche's heide
 Zoo rijk in d' uchtendgloed,
 Als ginds langs rots en weide,
 De zilvren Maastroom doet!..

't Zijn honderdduizend lansen,
 Die, spiegel van het licht,
 Zijn stroom doen kronklen, dansen,
 En scheem'ren voor 't gezigt!

Wat wil die krijgsvertooning,
 Die vaan- en wapenpraal?
 Het is de Waterkoning (1),
 Gedaagd uit Leeuwendaal!

Dat had de blinde veete,
 Die 't hoofd hun duiz'len doet,
 Van zwarte Magarethe,
 Noch van Anjou vermoed!

(1) WILLEM II, Roomsche Koning, Graaf van Holland, dus schimpend door KAREL VAN ANJOU, broeder van LODEWIJK IX, genoemd. Door MARGARETHA VAN VLAANDEREN met Henegouwen als achterleen verleid, daagde hij WILLEM II, behuwdbroeder en bondgenoot van Henegouwen's rechtmatigen bezitter, JAN VAN AVENNES, uit ten strijde op het vlakke veld, doch verscheen niet.

De Waterkoning nadert,
Het voorwerp van hun spot! —
Als voor den storm 'tgebladert!
Verstoof het Muitersrot;

't Vond, wat hem dorst weêrstreven,
In 'tgolvend diep een graf:
Op Duitschlands troon verheven,
Voegt hem de Waterstaf!

Waar toeven thans uw dapperen,
Wat mart gij, schuldig Paar?...
Ziet Hollands Liebaart wapperen,
Het uur des strijds is dáár!

Vreest niet verdronken weide,
Noch zeegolf om uw borst!
Op 'tdroog van Assche's heide,
Verschijnt de Watervorst.

Maar Duitschers en Bataven
Bezweren 't, hoog van moed:
Te wasschen 'tleed des Graven,
In 't Vlaamsche en Fransche bloed!—

Reeds driewerf zag de morgen
Op 'tglanzend leger neer,
Dat, tuk naar moeite en zorgen;
De rust vloekt van 'tgeweer.

Driewerf, bij 't avonddalen,
't Gestarnt' zijn post betreft,
Maar, waar het oog mag dwalen,
Geen vijand dien 'tondekt!

Hoe! woord en pligt vergeten,
Kiest gij de schande, o Vorst!

Anjou durft zich niet meten,
Met wien hij honen dorst!...

Margrethe! ontaarde moeder,
Wacht voor uw' gruwlen 't loon!
Vorst Willem wreekt zijn Broeder,
Uw wreed berooiden Zoon!—

«Op, op nu, mijn getrouwen,
Hier lang genoeg vertraagd;
Op, op, uit Henegouwen,
Den Franschen gier verjaagd!...»

Zoo klinkt, als 't stormenloeijen,
Des Waterkonings stem;
En, zoo als baren, vloeijen
De drommen zaam om hem.

Zij snellen aan, zij komen
En stormen over 't Land,
Als over de akkers, stroomen
Ontsprongen aan den band!

Geen sterkte, hoe te duchten,
Weêrstaat aan zulk een vloed.
De Fransche roovers vlugten,
Of wentlen in hun bloed.

Enghien en Valenciennes,
't Bukt alles voor hem neer,
En huldigt reeds Avenes,
Als Henegouwens Heer.

Maar luider eerbetooning,
Maar stouter zegelied,
Den fieren Waterkoning,
Die zee en land gebiedt!—

Uit 's Gravenhage.

MEIJER.

Lorenzo en Arnold.

In 't eind rees op de stille lucht,
Naauw hoorbaar, mensch'lijk stemgerucht;
Het dof gekreun der laatste smart
Eens zwaargewonden, wien daar buiten
De dood vergat het oog te sluiten!
Een toon, die in het avondzwart
Het bloed deed stollen in het hart,
En bij dien toon, blonk op den muur
Een gloënde stip van tintlend vuur.

't Was, of een dwaallicht doffen glans
 Op 't rookend graf der strijders schoot;
 Een eenzaam starlicht, bloedig rood,
 Den nacht verdiepende aan den trans.
 Daar, waar die vreemde luchtbaak stond,
 Was 't slaggewoel het felst geweest;
 Dit tuigden op den purpren grond
 De stapels lijken in het rond!
 Daar zat, bij 't licht een menschenleest,
 In priesterlijk gewaad!
 De kap van 't ruime monnikskleed
 Hulde in haar vouwen, diep en breed,
 't Geheimnisvol gelaat;
 En in zijn liefderijken schoot,
 Den schedel op zijn knie geheven,
 Lag zwaar gewond, terwijl de dood
 Reeds kampte met het ebbend leven,
 Lorenzo in de ontbindingspijn.
 De koortsgloed woelde in 't kookend brein,
 En schonk hem wanhoops, waanzins kracht,
 Tot hij de droeve biecht volbragt,
 Waarin, terwijl hem 't harte brak,
 Hij dus in wilde woorden sprak:

«'t Is vruchtloos, vader! Ik gevoel
 »Met dankbaarheid uw liefdrijk doel,
 »Maar voor mijn ziel, wat troost ge ook biedt,
 »Ontsluit Gods rijk zijn poorten niet;
 »Daarom kan, ondanks 't woedend strijden,
 »Mijn geest niet van het ligchaam scheiden!
 »Van tijd tot tijd zweeft ginds iets wits
 »Om de ingestorte torenspils!
 »Een' vrouw daalt neder door den nacht!
 »Nog druipt haar blanke kleederdragt
 »Van 't water uit de burgslotgracht!
 »Wel kende ik, in een ander land
 »En vroeger tijd, die witte hand!
 »Die hand, zoo dreigende opgeligt;
 »Zij sluit mij 's hemels poorten digt!
 »Schoon was ze, en aller oogen lust,
 »En aller droeven heul en troost,
 »Gelijk de dag, in 't gloeiend Oost,
 »Na nachtelijken schipbreuk bloost,
 »Aan onbekende kust.
 »Ik minde haar met al den gloed
 »Van 't vol, voor 't eerst ontvlamd gemoed;
 »Dien gloed, dien warmer zonnestralen,
 »Aan schoon Grenada's zuidlijk strand,
 »In de onbedwingbre borst doen dalen,

- » Der zonen van mijn vaderland!
  - » Maar 'k had vergeefs gehoopt, gesmacht;
  - » Ze ontvlood me, omsluijerd van den nacht,
    - » Met wrevlen tegenzin,
  - » Om 't hoogst geluk, dat 'k mij kon denken,
  - » Haar zaligende wedermin
  - » Een andren, vreemden man (1) te schenken!
    - » Gij voelt niet, vader! wat ik leed;
    - » Uw vreugdelooze stand, uw kleed,
    - » Uw heilverzakende ordens-eed,
    - » Die u de schoonste bloem ontstal,
    - » Die 't leven bloeit in 't wijd heelal,
    - » Is 't vaste pantser, dat uw hart
    - » Ook veilig voor de hoogste smart,
    - » En van den felsten worm bevrijdt,
      - » Die ooit in tijd of eeuwigheid
  - » Aan de ongeneesbre ziel kan knagen,
  - » De zwaarste vloek, dien 't hart kan dragen,
  - » De kanker van den minnenijd!
-
- » 't Was op een ruwen, wilden dag,
  - » Deez' dag van bloed en vlam gelijk,
  - » Behalve alleen dat na den slag,
  - » Hij bloedende aan mijn voeten lag,
  - » Hij, die mij heden als een lijk,
    - » Verpletterd aan de zijnen zag;
  - » 't Was in een oud, vervallen slot,
  - » Omgeven van een schoon gehucht;
- » Maar rood steeg de vlam naar de wolklooze lucht,
  - » En 't slotgebouw dreunde van slagkreet en schot!
  - » Hij lag op den bruinhouten vloer van een zaal;
  - » Zijn bloed vloeide weg in een purperen straal;
  - » En over hem stond zij, die 'k eens had bemind,
  - » Zijn gade, als een engel bij 't sluimrende kind;
  - » Haar wang zag als marmer, maar 't oog stond in brand,
  - » En 't dreigende vuurroer lag vast in haar hand;
  - » Met zilvergrijs haar stond, in jagers kleedij,
  - » Een hoog bejaard man met het zwaard aan haar zij.
  - » Toen vlamde de wilde begeerte in mijn bloed;
  - » 'k Beloofde mijn goudbeurs den dappren, wiens moed
  - » Haar levend ontvoerde aan 't omringend gevaar,
  - » En jubelend stormden mijn ruiters op 't paar;
  - » Maar 't zwaard van den ouden trof vreeslijk en snel,
  - » En 't roer in haar hand even zeker en wel;
  - » En vreeslijk gehavend, met gapende wond,
  - » Lag de bloem van mijn schaar aan hun voet op den grond;
  - » Toen velde mijn kogel den grijsaard ter neêr,

(1) Arnold.

- » En 'k stortte mij blindlings op 't dreigend geweer;
- » Maar sneller dan ik, met een vloek op mijn naam,
- » Ontsprong zè, als een gems, mij door 't openstaand raam;
- » Daar wankelde, ontzaglijk en bleek, als een geest,
- » Hoog boven den afgrond haar donkere leest;
- » Breed achter haar; vlammen in gloeiende pracht,
- » En onder haar, gapend de diepte der gracht;
- » Op zag zij ten hemel, en neer in het wed,
- » En elk van die blikken een zwijgend gebed!
- » Toen hief zij, mij dreigend, de hand naar omhoog,
- » En stortte zich neer en verdween voor mijn oog! —
- » Maar 'k hoorde het plassend geplomp daar beneên;
- » Als ijs voer me een rilling door merg en door been;
- » Vergeefs zocht ik rond langs den boord van den plas;
- » Te steil was de grachtmuur, en effen, als glas,
- » Lag 't modderig water, waar 't vuur in weërblonk;
- » Geen rimpel op 't vlak, die mij wees, waar zij zonk.
- » Maar sints die minuut van oneindigen schrik
- » Vervolgt mij haar geest, met dien naamloozen blik,
- » Met dreigende hand en in 't druipend gewaad; —
- » Zoo als hij daar ginds op den torenrand staat!

Geen woord klonk uit des priesters mond;
 Maar rillend sprong hij van den grond!
 Met doffen klank viel 't bloedig hoofd
 Des stervenden, van steun beroofd,

Op 't ruwe bed van steen.

Die schok besliste uw pleit, vermoeide!
 De hand, die 't vlugtend leven boeide,
 Verbrak, de laatste bloedstroom vloeide,
 Lorenzo's geest vlood heen.

Lang hield, bij 't flaauwe schemerlicht,
 De priester op 't ontverwd gezigt
 Des dooden 't starend oog gerigt.

Toen viel de kap van 't ruim gewaad,
 Onthullende uit haar donkre vouwen,
 Des ballings, Arnolds bleek gelaat,
 Misvormd en aaklig om te aanschouwen.

Ook hem had Aleids geest omzweefd,
 Ook hem scheen zij ter rust te nooden.

't Verleden had hij weer doorleefd,
 Bij 't laatst en wild gesprek des dooden!

In 't pas gehoorde schrikverhaal,
 Verloor hij haar ten tweedemaal.

Nog meer verloor hij: 't doel van 't leven;
 Het voorwerp van zijn woelend streven
 Was dood met hem, die aan zijn voet,
 Lag uitgestrekt in 't warme bloed.

Uit den *Boekanier*.

BOGAERS.

Heemskerks rede vóór den slag van Gibraltar.

Op gindsche kiel, wier borst zoo trots
 Zich opheft boven 't golfgeklots,
 Als of ze 't wist, dat zij de kleuren
 Des Vlootvoogds mag ten hemel beuren,
 Is de oorlogsraad, bijeen vergaard:
 Elk boord heeft dáár zijn Hoofd gezonden;
 Pronkt deze nog met blonden baard,
 Is gener kruin met sneeuw bezwaard,
 't Zijn mannen, allen trouw bevonden,
 En broeders door hun heldenaard.
 De glorie heeft hun 't pad gewezen;
 Door vuur zijn ze en door bloed gegaan
 Tot de eereplaats, waarop ze staan:
 Zij zijn door eigen moed gerezen,
 Maar bleven rein van eigen waan.

Daar stapt — en bij het binnentreden
 Schokt de ijsren krijgssdos om zijn leden —
 Daar stapt de Vloothier in den kring
 Der breede Scheepsvergadering:
 De schedels zijn ontbloot: volvaardig
 Wordt de eerbiedsgroete hem gebragt,
 Hem, minder nog om rang en magt,
 Dan om zijn deugden, eerbiedwaardig.
 Op hem is aller blik gerigt.
 Zij hadden menigwerf voor dezen
 De fierheid van zijn heldenwezen
 In stilt gehuldigd en geprezen;
 Maar thans..... 't is of een krans van licht
 Zijn kruin begloort en aangezigt.
 Een wondre kracht ontstraalt zijne oogen,
 Die andren sterkt, verheft, bezielt;
 Die wonderkracht is uit den hoogen:
 De brave heeft voor God geknieltd.

«Spitsbroeders! (zegt hij) keur der dappren,
 »Voor 't heiligst regt in 't staal met mij!
 »Hetgeen wij wenschen is nabij!
 »Het standerdoek der dwinglandij,
 »Zoo lang gezocht.... dra zien wij 't wappren!
 »Dat Spanje, dat zijne eeden schond,
 »Ons vadererf in 't bloed deed baden,
 »Dat, — zoo zijn beé verhooring vond —
 »Heel Nederland, in boetgewaden,
 »Naar worgpaal, rad en houtmijt zond: —

- » Dat trotsche Spanje, dat, bij 't stroopen,
- » Den wereldplas zijn rijk durft doopen.....
  - » Eén uur — en dien tiran der zee
  - » Bespringen we op zijn eigen reë :
- » Dan, Geuzenklingen, fel gelouwen !
- » Gevaar en dood veracht, getrouwen !
  - » Met God in 't hart, voor de eer gewaakt,
- » De laatste krachten ingespannen,
- » De ziel getoond van vrije mannen,
- » En 't broed, dat ons van 't meir wil bannen,
- » Dat eigen meir ten graf gemaakt ! »

Zoo sprak hij, vonklend. Aan zijn woorden
 Gaf 't zielvol trillen van zijn stem
 Eén majesteit, een kracht en klem,
 Die allen schokte, die hem hoorden,
 En snel, als loeide de aanvalkreet,
 Hun hand naar 't lemmer grijpen deed.

- « Mij (voer hij voort) zij de eer verbleven,
- » Aan 's vijands vloot en vestingmuur
- » Den eersten kogelgroet te geven.
- » Ik ging u voor in 't feestlijk uur :
- » Die voorrang is mij 't liefst in 't vuur.
  - » Waar d'Avilaas blazoenen gloren,
  - » Daar ligt de prooi door mij verkoren.
- » Gij, Lambrecht ! schaar u aan mijn zij,
- » Vlecht, tuchtiger van Duinkerks roovers !
  - » Door 't vroeger eerlof nieuwe loovers,
  - » En deel gevaar en roem met mij !

- » U, moedig Hoofd der forsche Zeeuwen !
  - » Geen minder taak is 't, die u past.
  - » Klamp gij den Ondervloottheer vast :
  - » Scheur Spanjes kruisvaan van zijn mast,
- » En hijsch er die der waterleeuwen.
  - » Gij, koene Bras ! gij staart mij aan ?
  - » Ik heb dien fieren blik verstaan :
- » Uw moed mag om een eerpost vragen ;
- » Steun Alteras : vereent uw slagen ,
  - » En voeg' de zege beider naam
  - » In 't schaterend triumfbied zaâm !

- » En gij, kloekhartigen, gij allen,
- » Aan wier doorproefd beleid en moed
- » Het eerloon is te beurt gevallen,
- » 's Lands vaan te ontrollen op den vloed ;
- » Gij, (lafaards mogen 't zich verhelen !)
- » Gij kent Kastieljes watermagt,

- » Die rijksgaljoens, vol wapenkracht,
- » Waarnaast, als hutten bij kasteelen,
- » Onze oorlogsbarken, ligt gebouwd,
- » Zich naauwlijks-heffen boven 't zout :
- » Welnu, strijdt gij op ranker kielen,
- » Omvangt uw scheepsboord minder zielen,
- » Spant zamen, sterkt elkaár in 't slaan!
- » Grijpt twee aan twee één Spanjaard aan,
- » En vlugheid helpe u in 't vernielen!
- » Bedenkt, heeft Spanje grooter tal,
- » Rukt wil en vloot voor haar ten strijde,
- » Wij hebben God aan onze zijde,
- » En God is meer dan vloot en wal!

- » Vaart wel! — maar eerst, mijn trouwe stoet!
- » Nog eens te zamen, langs den vloed
- » Teruggestaard op gindsche golven.
- » Ziet dáár de plek, waar, afgesneên,
- » Alleen — en tegen acht alleen —
- » Van Spaansche kogels overdolven,
- » De fiere Claassens heeft gestreên!
- » Dáár, — toen, na drie verwoede dagen,
- » Zijne oogen nergens uitkomst zagen, —
- » Dáár (met den lontstok in de hand),
- » Dáár bad hij 't laatst voor 't Vaderland :
- » Dáár is hij, (de eer van Neêrlands braven !)
- » Voor 't oog van Spanjes woeste slaven,
- » Die sidderden bij 't noodgegorst,
- » Met vuurge lauwers om de haan,
- » In pulverwolken opgevaren!....
- » Zijn heldenschim blooz' niet om ons!

Hij zweeg. — Hem sprong een traan uit de oogen,

Een schoone traan! de zware drop

Der onweêrzwangre hemelbogen,

De boô, den storm vooruitgevlogen,

Die onheil spelt aan d'eikentop,

Te roekloos steigrend naar den hogen.

Hij zweeg. — Door diep gevoel vermand,

Klemde ieder scheepsvoogd hem de hand.

Geen sprak er; maar wat tong kon spreken

Zoo krachtig, als dit stille teeken?

Die handdruk was een eed van trouw,

Dien nood noch dood verbreken zou.

Uit den *Togt van Heenskerk naar Gibraltar.*

De Nederlandsche vloot.

En vrolijk huft de kielrij
 De groene waterheuvlen over,
 Nu d'Afrikaansche wal nabij,
 Dan langs Europaas Zuidlijk loover;
 Terwijl het eeuwig vloeiend tij
 De stranden schuurt ter wederzij.
 O 't is een lust ze na te staren,
 Die ligte bodems, rad en slank;
 Met zeilen op, zoo hagelblank,
 Als of het zwanenvleuglen waren,
 Wier dons te heller blinkt in 't oog
 Door 't groen omlaag en 't blaauw omhoog.
 In dartle bogten, weidsche kringen,
 Drijft vaan en wimpel, heinde en veer;
 De stem des winds en die van 't meer
 Schijnt zangrig om den prijs te dingen,
 En, naar ze luid of zachter zingen,
 Verriest de boeg, of daalt hij weér.
 Een snoer van paarlen, zoudt ge meenen,
 Vlijt zwierig om het boord zich henen:
 Zoo trilt er 't vlokkig zeeschuim aan;
 En lang nog wijzen zilvren strepen,
 Getrokken door de waterbaan,
 Het pad waar Neêrlands blijde schepen,
 Met luchten tred zijn langs gegaan.—
 Ja, 't is een lust ze na te staren,
 Zoo vrolijk hupplend op de baren
 Met één aan 't spits, die d'optogt leidt,
 En 't leeuwenvaandel open spreidt.
 Een Nimfensloet schijnt feest te vieren,
 Een Nimfensloet in lentedos,
 Een roos in 't haar, den sluijer los,
 Schijnt op de maat door 't veld te zwieren,
 Te tripplen bij het toongevlei;
 Terwijl de rijzigste der schoonen,
 Gehuld met dubbele bloemenkroonen,
 Bevallig voordanst in den rei.
 Uit den *Togt van Heemskerk naar Gibraltar.*

VERBETERINGEN, ENZ.

Bladz. 2 Regel 27 staat: den en op
 » 13 » 33 » uigaaen
 » 17 » 38 te laten volgen :

» 38 » 17 staat: VRMEN
 » 39 » 35 » van of voor
 » 47 » 33 » voornamwoorden
 » 49 » 21 » bijvoegelijk
 » 54 » 15 te lezen als volgt:

» 55 » 38 te laten volgen :
 » 71 » 7 zie bladzijde 112.
 » 88 » 19 staat: werkwoord
 » 96 » 9 » ik mij
 » 102 » 14 » gegomen
 » 105 » 16 » mij, te spreken
 » 107 » 14 » volgen.
 » 107 » 30 » hoofdvan
 » 108 » 24 » wat mij
 » 110 » 27 » Père noble
 » 119 » 31 » aan; de
 » 119 » 32 » verstaan, dat
 » 119 » 37 » rouw
 » 132 » 2 » her
 » 148 » 18 te lezen als volgt:

» 186 » 27 » leerde was
 » 187 » 12 » hedieneu
 » 197 » 31 » waar voert
 » 208 » 46 » de Geuzen
 » 211 » 39 staat: Kinderdichten
 » 212 » 29 » bevalilgheid

lees: den op
 » uitgaan.

Ook in de woorden op *sch* uitgaande, waarin, bij verlenging, de helle klank der eindlettergreep gevaar zou loopen in eenen scherpen over te gaan, moet eene s worden ingelascht, bijv.: *visch, visschen; bosch, bosschaadje.*

lees: ARMEN

» aan of voor
 » voornamwoorden
 » bijvoegelijke

de helle *a* voor *n* in *i* of *o*; de helle, de vol-scherpe *o* en *oe* in *ie*, en de tweeklank *ou* in den drieklank *ieu* over:

houwen, gehouwen, ik houw, ik hieuw.

lees: werkwoord

» ik mij
 » genomen
 » mij te spreken
 » volgen,
 » hoofd van
 » wat mij
 » Père noble
 » aan, de
 » verstaan; dat
 » rouw
 » her

daar zij vooral dienen om het verstand van lezers of hoorders te verlichten en hun over deze of geene zaak heldere denkbeelden te geven.

lees: leerde, was

» bedienuen van
 » maar voert
 » de Geuzen

lees: Kinderdichten,
 » bevalilgheid

Bladz. 212	Regel 42	staat: <i>Proeven van</i>	lees: <i>Proeven voor</i>
» 214	» 32	» gematigdheden	» gematigheid ten
» 217	» 13	» VAN DER PLAAT	» VAN DER PLAATS
» 218	» 25	» waren	» waren de verhalen van
» 219	» 2	» vermelden welke	» vermelden, welke
» 220	» 38	» van hen	» van hem en andere taal- vorschers.
» 220	» 44	» eene veel	» een veel
» 221	» 26	» <i>te laten volgen:</i>	HERLEVING DER NEDERLANDSCHE LETTERKUNDE.
» 221	» 32	» <i>staat: alke n zich</i>	» <i>lees: alleen zich</i>
» 228	» 4	» ruischte	» ruischten
» 228	» 30	» gedichien	» gedichten
» 228	» 36	» betrekkiug	» betrekking
» 229	» 3	» JAN VAN WALRÉ	» JAN VAN WALRÉ
» 231	» 9	» AMZENIUS	» ARTZENIUS
» 231	» 19	» <i>Frans Naerebont</i>	» <i>Frans Naerebout</i>
» 232	» 11	» schitterende	» schitterende
» 234	» 11	» eenen kostelijken	» een kostelijke
» 237	» 49	» <i>Voorouders</i>	» <i>Onze Voorouders</i>
» 252	» 17	» henaautheit	» benaautheit
» 285	» 38	» ossenkrib	» ossenrib
» 307	» 43	» <i>het woord zaken ééns door te halen.</i>	
» 315	» 39	» <i>staat: denken</i>	» <i>lees: te denken</i>
» 326	» 42	» <i>het woord ik ééns door te halen.</i>	
» 353	» $\frac{1}{2}$	» groote	»
» 356	» 5	» <i>staat: kan</i>	» <i>lees: kon</i>
» 394	» 2	» <i>Lijkkrans oer</i>	» <i>Lijkkrans voor</i>
» 427	» 32	» achterdochr	» achterdocht
» 434	» 46	» voren	» varen
» 441	» 23	» smeed	» smeeft

Op Bladz. 118, regel 45; 120, 11; 138, 19; 141, 23; 151, 2; 151, 23; 153, 2; 153, 3; 166, 6; 166, 37; 168, 12; 171, 38; 176, 14; 184, 29; 192, 28; 194, 25; 202, 21; 204, 31; 206, 26; 207, 12; 207, 25; 213, 13; 217, 8; 236, 30 en 238, 19 is de woordsnijding mijn juist, als naar gewoonte geschied.

In de Bloemlezing is zoo veel mogelijk de spelling, zinscheiding en woordsnijding der schrijvers behouden: in sommige stukken evenwel is, uit gebrek aan letter, doorlopend de *y* voor de *j* gebezigd; in andere heeft men, door gemis aan oorspronkelijke uitgaven, den tekst van reeds bestaande bloemlezingen moeten volgen.

